

Suttantapiṭake Saṃyuttanikāye

Nidānavaggaṇipāḷiyā ca Khandhavaggaṇipāḷiyā ca

Samvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosatttherena katā

Sāratthappakāsinī nāma

SAM̐YUTTATṬHAKATHĀ

(Dutiyo bhāgo)

Buddhavasce 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1957

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 15

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṅa
 ဇ ca ဆ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 တ ta ဌ tha ဒ da ဝ dha ဏ ṇa
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ la ၊ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ = ā ဲ = i ဳ = ī ဣ = u ဵ = ū ြ = e ွ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ယ န္ဂha	က န္ဓha	ဈ dhya	လှ pla	လှ lla
ကက kka	ဇ cca	က န္ဓha	ဇ dhva	ဇ pba	လှ lya
ကျ kya	ဆ ccha	က န္ဓha	နိ nta	နိ bbha	လှ lha
ကြ kri	ဇ jja	က န္ဓha	နိ ntva	ဈ bya	ဇ vha
ကက kla	ဇ jja	က တta	နိ ntha	ဇ bra	ဆ sta
ကက kva	ည ñña	က တta	နိ nda	ဇ mpa	ဆ strā
ဈ khya	ဇ ñha	က တta	နိ ndra	ဇ mpha	သ္မ sna
ဇ khva	ဇ ñca	ကျ တya	နိ ndha	ဇ mba	သ္မ sya
ဇ gga	ဆ ñcha	ကြ တra	နိ nna	ဇ mbha	သ္မ ssa
လှ ggha	ဇ ñja	နိ dda	ဈ nya	ဇ mma	သ္မ sma
ဈ gya	ဇ ñjha	နိ ddha	နိ nha	ဈ mya	သ္မ sva
ဇ gra	ဇ တta	ဈ သya	ဇ ppa	ဇ mha	သ္မ hma
က န္ကa	ဇ တtha	ဇ သra	ဇ ppha	လှ yya	သ္မ hva
နိ န္ကha	ဇ သda	ဇ သva	ဈ pya	လှ yha	ဇ lha
နိ န္ဂa					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Nidānavaggasaṃyuttatṭhakathā

Mātikā

Piṭṭhaṅka

1. Nidānasam̐yutta

1. Buddhavagga

1. Paṭiccasamuppādasuttavaṇṇanā	...	...	1
2. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā	...	...	10
3. Paṭipadāsuttavaṇṇanā	...	...	18
4. Vipassīsuttavaṇṇanā	...	...	19
5-10. Sikhīsuttādivaṇṇanā	...	...	21

2. Āhāravagga

1. Āhārasuttavaṇṇanā	...	...	21
2. Moḷiyaphaggunasuttavaṇṇanā	...	...	28
3. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā	...	...	30
4. Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā	...	...	31
5. Kaccānagottasuttavaṇṇanā	...	...	31
6. Dhammakathikasuttavaṇṇanā	...	...	32
7. Acelakassapasuttavaṇṇanā	...	...	33
8. Timbarukasuttavaṇṇanā	...	...	36
9. Bālapaṇḍitasuttavaṇṇanā	...	...	36
10. Paccayasuttavaṇṇanā	...	...	38

3. Dasabalavagga

1. Dasabalasuttavaṇṇanā	...	...	41
2. Dutiyadasabalasuttavaṇṇanā	...	...	41
3. Upanisasuttavaṇṇanā	...	...	49

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
4. Aññatitthiyasuttavaṇṇanā	...	...	52
5. Bhūmijasuttavaṇṇanā	...	...	53
7. Paccayasuttavaṇṇanā	...	...	55
9. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā	...	...	55

4. Kaḷārakhattiyavagga

1. Bhūtasuttavaṇṇanā	...	...	56
2. Kaḷārasuttavaṇṇanā	...	...	57
3. Ñāṇavatthusuttavaṇṇanā	...	...	62
4. Dutiyaññāvatthusuttavaṇṇanā	...	...	63
5. Avijjāpaccayasuttavaṇṇanā	...	...	63
6. Dutiya-avijjāpaccayasuttavaṇṇanā	...	...	64
7. Natumhasuttavaṇṇanā	...	...	65
8. Cetanāsuttavaṇṇanā	...	...	65
9. Dutiyacetanāsuttavaṇṇanā	...	...	67
10. Tatiyacetanāsuttavaṇṇanā	...	...	67

5. Gahapativagga

1. Pañcaverabhayasuttavaṇṇanā	...	...	67
2. Dutiyapañcaverabhayasuttavaṇṇanā	...	...	68
3. Dukkhasuttavaṇṇanā	...	...	69
4. Lokasuttavaṇṇanā	...	...	69
5. Ñātikasuttavaṇṇanā	...	...	69
6. Aññatarabrāhmaṇasuttavaṇṇanā	...	...	70
7. Jānussonisuttavaṇṇanā	...	...	70
8. Lokāyatikasuttavaṇṇanā	...	...	70
9. Ariyasāvakasuttavaṇṇanā	...	...	70
10. Dutiya-ariyasāvakasuttavaṇṇanā	...	...	71

Mātikā

Piṭṭhaṅka

6. Dukkhavagga

1. Parivīmaṃsanāsuttavaṇṇanā	...	...	71
2. Upādānasuttavaṇṇanā	...	...	75
3. Saṃyojanāsuttavaṇṇanā	...	...	77
4. Dutiyasaṃyojanāsuttavaṇṇanā	...	...	77
5. Mahārukkhasuttavaṇṇanā	...	...	77
6. Dutiyamahārukkhasuttavaṇṇanā	...	...	78
7. Taruṇarukkhasuttavaṇṇanā	...	...	79
10. Nidānasuttavaṇṇanā	...	...	79

7. Mahāvagga

1. Assutavāsuttavaṇṇanā	...	...	90
2. Dutiya-assutavāsuttavaṇṇanā	...	...	93
3. Puttamāṃsūpamasuttavaṇṇanā	...	...	94
4. Atthirāgasuttavaṇṇanā	...	...	105
5. Nagarasuttavaṇṇanā	...	...	106
6. Sammasasuttavaṇṇanā	...	...	110
7. Naḷakalāpīsuttavaṇṇanā	...	...	112
8. Kosambisuttavaṇṇanā	...	...	113
9. Upayantisuttavaṇṇanā	...	...	114
10. Susimasuttavaṇṇanā	...	...	114

8. Samaṇabrāhmaṇavagga

1. Jarāmaṇasuttādivaṇṇanā	...	...	118
---------------------------	-----	-----	-----

9. Antaraṭṭhāyāla

1. Satthusuttādivaṇṇanā	...	...	118
-------------------------	-----	-----	-----

Mātikā

Piṭṭhaṅka

2. Abhisamayasaṃyutta

1. Nakhasikhāsuttavaṇṇanā	...	...	119
2. Pokkharāṇīsuttavaṇṇanā	...	...	119
3. Saṃbhejja-udakasuttādivaṇṇanā	...	...	119
5. Pathavīsuttādivaṇṇanā	...	...	120

3. Dhātusaṃyutta**1. Nānattavagga**

1. Dhātunānattasuttavaṇṇanā	...	...	121
2. Phassanānattasuttavaṇṇanā	...	...	121
3. Nophassanānattasuttavaṇṇanā	...	...	121
4. Vedanānānattasuttavaṇṇanā	...	...	122
5. Dutiyavedanānānattasuttavaṇṇanā	...	...	122
6. Bāhiradhātunānattasuttavaṇṇanā	...	...	122
7. Saññānānattasuttavaṇṇanā	...	...	122
8. Nopariyesanānānattasuttavaṇṇanā	...	...	123
9. Bāhiraphassanānattasuttādivaṇṇanā	...	...	123

2. Dutiyavagga

1. Sattadhātusuttavaṇṇanā	...	...	124
2. Sanidānasuttavaṇṇanā	...	...	125
3. Giṇṇakāvasathasuttavaṇṇanā	...	...	128
4. Hīnādhimuttikasuttavaṇṇanā	...	...	129
5. Caṅkamasuttavaṇṇanā	...	...	129
6. Sagāthāsuttavaṇṇanā	...	...	131
7. Assaddhasaṃsandanasuttavaṇṇanā	...	...	131
8-12. Assaddhamūlakasuttādivaṇṇanā	...	...	132

Mātikā

Piṭṭhaṅka

3. Kammapathavagga

1-2. Asamāhitasuttādivaṇṇanā	...	...	132
3-5. Pañcasikkhāpadasuttādivaṇṇanā	...	...	133
6. Aṭṭhaṅgikasuttavaṇṇanā	...	...	140
7. Dasaṅgasuttavaṇṇanā	...	...	140

4. Catutthavagga

1. Catudhātusuttavaṇṇanā	...	...	141
2. Pubbesambodhasuttavaṇṇanā	...	...	141
3. Acariṃsuttavaṇṇanā	...	...	143
4. Nocedaṃsuttavaṇṇanā	...	...	144
5. Ekantadukkhassuttavaṇṇanā	...	...	144
6-10. Abhinandasuttādivaṇṇanā	...	...	144

4. Anamataggasaṃyutta**1. Paṭhamavagga**

1. Tiṇakaṭṭhasuttavaṇṇanā	...	...	145
2. Pathavīsuttavaṇṇanā	...	...	145
3. Assusuttavaṇṇanā	...	...	146
4. Khīrasuttavaṇṇanā	...	...	146
5. Pabbatasuttavaṇṇanā	...	...	146
6. Sāsapasuttavaṇṇanā	...	...	147
7. Sāvakasuttavaṇṇanā	...	...	147
8-9. Gaṅgāsuttādivaṇṇanā	...	...	147
10. Puggalasuttavaṇṇanā	...	...	147

2. Dutiyavagga

1. Duggatasuttavaṇṇanā	...	...	148
2. Sukhitasuttavaṇṇanā	...	...	148

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
3. Timsamattasuttavaṇṇanā	...	...	148
4-9. Mātusuttādivaṇṇanā	...	...	148
10. Vepullapabbatasuttavaṇṇanā	...	...	149

5. Kassapasamṃyutta

1. Santuṭṭhasuttavaṇṇanā	...	...	150
2. Anottappīsuttavaṇṇanā	...	...	153
3. Candūpamasuttavaṇṇanā	...	...	154
4. Kulūpakasuttavaṇṇanā	...	...	158
5. Jīṇṇasuttavaṇṇanā	...	...	158
6. Ovādasuttavaṇṇanā	...	...	161
7. Dutīya-ovādasuttavaṇṇanā	...	...	162
8. Tatiya-ovādasuttavaṇṇanā	...	...	162
9. Jhānābhiññāsuttavaṇṇanā	...	...	162
10. Upassayasuttavaṇṇanā	...	...	163
11. Cīvarasuttavaṇṇanā	...	...	164
12. Parammarāṇasuttavaṇṇanā	...	...	185
13. Saddhammappatirūpakasuttavaṇṇanā	...	...	186

6. Lābhasakkārasamṃyutta

1. Paṭhamavagga

1. Dāruṇasuttavaṇṇanā	...	...	190
2. Baḷisasuttavaṇṇanā	...	...	190
3-4. Kummasuttādivaṇṇanā	...	...	190
5. Mīḷhakasuttavaṇṇanā	...	...	191
6. Asanisuttavaṇṇanā	...	...	191
7. Diddhasuttavaṇṇanā	...	...	191
8. Siṅgālasuttavaṇṇanā	...	...	192

Mātikā		Piṭṭhaṅka
9. Verambhasuttavaṇṇanā	...	192
10. Sagāthakasuttavaṇṇanā	...	192
2. Dutiyavagga		
1-2. Suvaṇṇapātisuttādivaṇṇanā	...	193
3-10. Suvaṇṇanikkhasuttādivaṇṇanā	...	193
3. Tatiyavagga		
1-2. Mātugāmasuttādivaṇṇanā	...	193
3-6. Eka puttakassuttādivaṇṇanā	...	193
7. Tatiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā	...	194
8. Chavisuttavaṇṇanā	...	194
9. Rajjusuttavaṇṇanā	...	194
10. Bhikkhusuttavaṇṇanā	...	194
4. Catutthavagga		
1-4. Bhindisuttādivaṇṇanā	...	194
5. Acirapakkantasuttavaṇṇanā	...	195
6. Pañcarathasatasuttavaṇṇanā	...	195
7-13. Mātusuttādivaṇṇanā	...	195
7. Rāhulasāmyutta		
1. Paṭhamavagga		
1-8. Cakkhusuttādivaṇṇanā	...	196
9. Dhātusuttavaṇṇanā	...	196
10. Khandhasuttavaṇṇanā	...	197
2. Dutiyavagga		
1-10. Cakkhusuttādivaṇṇanā	...	197
11. Anusayasuttavaṇṇanā	...	197
12. Apagatasuttavaṇṇanā	...	197

Mātikā

Piṭṭhaṅka

8. Lakkhaṇasaṃyutta**1. Paṭhamavagga**

1. Aṭṭhisuttavaṇṇanā	...	...	199
2. Pesisuttavaṇṇanā	...	...	201
3. Piṇḍasuttavaṇṇanā	...	...	201
4. Nicchavisuttavaṇṇanā	...	...	201
5. Asilomasuttavaṇṇanā	...	...	202
6. Sattisuttavaṇṇanā	...	...	202
7. Usulomasuttavaṇṇanā	...	...	202
8. Sūcilomasuttavaṇṇanā	...	...	202
9. Dutiyasūcilomasuttavaṇṇanā	...	...	202
10. Kumbhaṇḍasuttavaṇṇanā	...	...	203

2. Dutiyavagga

1. Sasīsakasuttavaṇṇanā	...	...	203
2. Gūthakhādasuttavaṇṇanā	...	...	203
3. Nicchavitthisuttavaṇṇanā	...	...	203
4. Maṅgulitthisuttavaṇṇanā	...	...	204
5. Okilinīsuttavaṇṇanā	...	...	204
6. Asīsakasuttavaṇṇanā	...	...	204
7-11. Pāpabhikkhusuttādivaṇṇanā	...	...	205

9. Opammasaṃyutta

1. Kūṭasuttavaṇṇanā	...	...	206
2. Nakhasikhasuttavaṇṇanā	...	...	206
3. Kulasuttavaṇṇanā	...	...	206
4. Okkhāsuttavaṇṇanā	...	...	206
5. Sattisuttavaṇṇanā	...	...	207

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
6. Dhanuggahasuttavaṇṇanā	...	...	207
7. Āṇisuttavaṇṇanā	...	...	209
8. Kaliṅgarasuttavaṇṇanā	...	...	211
9. Nāgasuttavaṇṇanā	...	...	212
10. Bilārasuttavaṇṇanā	...	...	213
11. Siṅgālasuttavaṇṇanā	...	...	213
12. Dutiyasiṅgālasuttavaṇṇanā	...	...	213

10. Bhikkhusaṃyutta

1. Kolitasuttavaṇṇanā	...	...	214
2. Upatissasuttavaṇṇanā	...	...	214
3. Ghaṭasuttavaṇṇanā	...	...	215
4. Navasuttavaṇṇanā	...	...	216
5. Sujātasuttavaṇṇanā	...	...	216
6. Lakunḍakabhaddiyasuttavaṇṇanā	...	...	217
7. Visākhasuttavaṇṇanā	...	...	219
8. Nandasuttavaṇṇanā	...	...	219
9. Tissasuttavaṇṇanā	...	...	220
10. Theranāmakasuttavaṇṇanā	...	...	222
11. Mahākappinasuttavaṇṇanā	...	...	223
12. Sahāyakasuttavaṇṇanā	...	...	227

Nidānavaggasaṃyuttaṭṭhakathāya mātikā niṭṭhitā.

Khandhavaggasaṃyuttaṭṭhakathā

Mātikā

Piṭṭhaṅka

1. Khandhasaṃyutta

1. Nakulapituvagga

1. Nakulapitusuttavaṇṇanā	...	...	229
2. Devadahassuttavaṇṇanā	...	...	236
3. Hāliddikānisuttavaṇṇanā	...	...	238
4. Dutiyahāliddikānisuttavaṇṇanā	...	...	241
5. Samādhissuttavaṇṇanā	...	...	241
6. Paṭisallāṇasuttavaṇṇanā	...	...	241
7. Upādāparitassanāsuttavaṇṇanā	...	...	241
8. Dutiya-upādāparitassanāsuttavaṇṇanā	...	...	242
9. Kālattaya-aniccasuttavaṇṇanā	...	...	242
10-11. Kālattaya-dukkhasuttādivaṇṇanā	...	...	242

2. Aniccavagga

1-10. Aniccasuttādivaṇṇanā	...	...	242
----------------------------	-----	-----	-----

3. Bhāravagga

1. Bhārasuttavaṇṇanā	...	...	243
2. Pariññasuttavaṇṇanā	...	...	244
3. Abhiñānasuttavaṇṇanā	...	...	244
4-9. Chandarāgasuttādivaṇṇanā	...	...	244
10. Aghamūlasuttavaṇṇanā	...	...	244
11. Pabhaṅgusuttavaṇṇanā	...	...	244

Mātikā

Piṭṭhaṅka

4. Natumhākavagga

1. Natumhākasuttavaṇṇanā	...	...	244
2. Dutīyanatumhākasuttavaṇṇanā	...	...	245
3. Aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā	...	...	245
4. Dutīya-aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā	...	...	245
5-6. Ānandasuttādivaṇṇanā	...	...	245
7-10. Anudhammasuttādivaṇṇanā	...	...	246

5. Attadīpavagga

1. Attadīpasuttavaṇṇanā	...	...	247
2. Paṭipadāsuttavaṇṇanā	...	...	247
3. Aniccasuttavaṇṇanā	...	...	248
4. Dutīya-aniccasuttavaṇṇanā	...	...	248
5. Samanupassanāsuttavaṇṇanā	...	...	248
6. Khandhasuttavaṇṇanā	...	...	249
7-8. Soṇasuttādivaṇṇanā	...	...	250
9-10. Nandikkhayasuttādivaṇṇanā	...	...	250

(6) 1. Upayavagga

1. Upayasuttavaṇṇanā	...	...	250
2. Bījasuttavaṇṇanā	...	...	250
3. Udānasuttavaṇṇanā	...	...	251
4. Upādānaparipavattasuttavaṇṇanā	...	...	254
5. Sattaṭṭhānasuttavaṇṇanā	...	...	255
6. Sammāsambuddhasuttavaṇṇanā	...	...	256
7. Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā	...	...	256
8. Mahālisuttavaṇṇanā	...	...	256
9. Ādittasuttavaṇṇanā	...	...	257
10. Niruttipathasuttavaṇṇanā	...	...	257

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(7) 2. Arahantavagga

1. Upādiyamānasuttavaṇṇanā	...	...	258
2. Maññamānasuttavaṇṇanā	...	...	258
3. Abhinandamānasuttavaṇṇanā	...	...	258
4-6. Aniccasuttādivaṇṇanā	...	...	258
7. Anattaniyasuttavaṇṇanā	...	...	258
8-10. Rajanīyasaṅṭhitasuttādivaṇṇanā	...	...	259

(8) 3. Khajjanīyavagga

1-3. Assādasuttādivaṇṇanā	...	...	259
4. Arahantasuttavaṇṇanā	...	...	259
5. Dutīya-arahantasuttavaṇṇanā	...	...	261
6. Sīhasuttavaṇṇanā	...	...	261
7. Khajjanīyasuttavaṇṇanā	...	...	266
8. Piṇḍolyasuttavaṇṇanā	...	...	274
9. Pālīleyyasuttavaṇṇanā	...	...	279
10. Puṇṇamasuttavaṇṇanā	...	...	282

(9) 4. Theravagga

1. Ānandasuttavaṇṇanā	...	...	283
2. Tissasuttavaṇṇanā	...	...	284
3. Yamakasuttavaṇṇanā	...	...	284
4. Anurādhāsuttavaṇṇanā	...	...	286
5. Vakkalisuttavaṇṇanā	...	...	287
6. Assajisuttavaṇṇanā	...	...	289
7. Khemakasuttavaṇṇanā	...	...	289
8. Channasuttavaṇṇanā	...	...	291
9-10. Rāhulasuttādivaṇṇanā	...	...	292

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(10) 5. Pupphavagga

1. Nadīsuttavaṇṇanā	...	...	292
2. Pupphasuttavaṇṇanā	...	...	293
3. Pheṇapiṇḍūpamasuttavaṇṇanā	...	...	293
4-6. Gomayapiṇḍasuttādivaṇṇanā	...	...	297
7. Gaddulabaddhasuttavaṇṇanā	...	...	298
8. Dutiyagaddulabaddhasuttavaṇṇanā	...	...	299
9. Vāsijaṭasuttavaṇṇanā	...	...	300
10. Aniccasaññāsuttavaṇṇanā	...	...	303

(11) 1. Antavagga

1. Antasuttavaṇṇanā	...	...	304
2-3. Dukkhasuttādivaṇṇanā	...	...	304
4. Pariññeyyasuttavaṇṇanā	...	...	304
5-10. Samaṇasuttādivaṇṇanā	...	...	304

(12) 2. Dhammakathikavagga

1-2. Avijjāsuttādivaṇṇanā	...	...	305
3. Dhammakathikasuttavaṇṇanā	...	...	305
4. Dutiyadhammakathikasuttavaṇṇanā	...	...	305
5-9. Bandhanasuttādivaṇṇanā	...	...	305
10. Sīlavantasuttavaṇṇanā	...	...	305
11. Sutavantasuttavaṇṇanā	...	...	306
12-13. Kappasuttādivaṇṇanā	...	...	306

(13) 3. Avijjāvagga

1-10. Samudayadhammasuttādivaṇṇanā	...	...	306
------------------------------------	-----	-----	-----

(14) 4. Kukkuḷavagga

1-14. Kukkuḷasuttādivaṇṇanā	...	...	306
-----------------------------	-----	-----	-----

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(15) 5. Diṭṭhivagga

1-9. Ajjhattasuttādivaṇṇanā	...	...	307
10. Ānandasuttavaṇṇanā	...	...	307

2. Rādhasaṃyutta

1. Paṭhamavagga

1. Mārasuttavaṇṇanā	...	...	308
2-10. Sattasuttādivaṇṇanā	...	...	308

2. Dutiyavagga

1-12. Mārasuttādivaṇṇanā	...	...	308
--------------------------	-----	-----	-----

3-4. Āyācanavaggādi

1-11. Mārādisutta-ekādasakavaṇṇanā	...	...	309
------------------------------------	-----	-----	-----

3. Diṭṭhisāṃyutta

1. Sotāpattivagga

1. Vātasuttavaṇṇanā	...	...	310
2-4. Etaṃmamasuttādivaṇṇanā	...	...	310
5. Natthidinnasuttavaṇṇanā	...	...	311
6. Karotosuttavaṇṇanā	...	...	312
7. Hetusuttavaṇṇanā	...	...	313
8-10. Mahādiṭṭhisuttādivaṇṇanā	...	...	313
11-18. Antavāsuttādivaṇṇanā	...	...	316

2. Dutiyagamanādivaggavaṇṇanā

... 317

4. Okkantasaṃyutta

1-10. Cakkhusuttādivaṇṇanā	...	...	317
----------------------------	-----	-----	-----

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
	5. Upādasasāmyuttavaṇṇanā	...	318
	6. Kilesasāmyuttavaṇṇanā	...	318
	7. Sāriputtasāmyutta		
1-9.	Vivekajasuttādivaṇṇanā	...	318
10.	Sucimukhīsuttavaṇṇanā	...	318
	8. Nāgasāmyutta		
1.	Suddhikasuttavaṇṇanā	...	319
2-50.	Paṇītatarasuttādivaṇṇanā	...	320
	9. Supaṇṇasāmyuttavaṇṇanā	...	320
	10. Gandhabbakāyasāmyuttavaṇṇanā	...	321
	11. Valāhakasāmyuttavaṇṇanā	...	321
	12. Vacchagottasāmyuttavaṇṇanā	...	323
	13. Jhānasāmyutta		
1.	Samādhimūlakasamāpattisuttavaṇṇanā	...	323
2-55.	Samādhimūlakaṭṭhitisuttādivaṇṇanā	...	323

Khandhavaggasaṃyuttaṭṭhakathāya mātikā niṭṭhitā.

Nidānavagga

Samyuttaṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Nidānasamyutta

1. Buddhavagga

1. Paṭiccasamuppādasuttavaṇṇanā

1. **Evam me sutanti** Nidānavagge paṭhamam Paṭiccasamuppādasuttam. Tatrāyam anupubbapadavaṇṇanā—**tatra kho Bhagavā bhikkhū āmantesīti** ettha¹ **tatrā**ti desakālaparidīpanam. Tam hi “yam samayam viharati, tatra² samaye, yasmiṇca Jetavane viharati, tatra Jetavane”ti dīpeti. Bhāsitaḥḥayutte vā desakāle³ dīpeti. Na hi Bhagavā ayutte dese kāle ca dhammam bhāsati. “Akālo kho tāva bāhiyā”ti-ādi⁴ cettha sādhamam. **Khoti** padapūraṇamatte, avadhāraṇe⁵ ādikālatthe vā nipāto. **Bhagavā**ti lokagarudīpanam. **Bhikkhū**ti kathāsavanayuttapuggalavacanam. Apicettha “bhikkhakoti bhikkhu, bhikkhācariyam ajjhūpagatoti bhikkhū”ti-ādinā⁶ nayena vacanattho veditabbo. **Āmantesīti** ālapi abhāsi sambodhesi, ayamettha attho. Aññatra pana ñāpanepi⁷ hoti. Yathāha

1. Tattha (Sī), tatra (Syā)

2. Tasmim (Sī)

3. Desakāleti (Sī)

4. Khu 1. 85 piṭṭhe.

5. Avadhāraṇatthe (Sī)

6. Vi 1. 28; Abhi 2. 254 piṭṭhesu.

7. Viññāpanepi (Syā)

“āmantayāmi vo bhikkhave, paṭivedayāmi vo bhikkhave”ti. Pakkosanepi. Yathāha “ehi tvaṃ bhikkhu mama vacanena Sāriputtaṃ āmantehī”ti¹.

Bhikkhavoti āmantanākārādīpanaṃ. Tañca bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhattā vuttaṃ. Bhikkhanasīlatāguṇayuttopi hi bhikkhu, bhikkhanadhammatāguṇayuttopi bhikkhane sādhu-kāritāguṇayuttopīti saddavidū maññanti. Tena ca tesaṃ bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhena vacanena hīnādhikajanasevitavuttiṃ pakāseṇto uddhatadīnabhāvaniggahaṃ karoti. “Bhikkhavo”ti iminā ca karuṇāvippahārasommahadayanayanānīpātapubbaṅgamaṇa vacanena² te attano abhimukhe karonto teneva kathetukamyatādīpakena nesaṃ vacanena sotukamyataṃ janeti, teneva ca sambodhanatthena sādhu-kāṃ manasikārepi niyojati. Sādhu-kāṃ manasikārayattā³ hi sāsanasampatti.

Aparesupi devamanussesu vijjamānesu kasmā bhikkhūyeva āmantesiṭi ce. Jeṭṭhaseṭṭhāsannasādāsannihitabhāvato. Sabbaparisasādhāraṇā hi Bhagavato dhammadesanā, parisāya jeṭṭhā bhikkhū paṭhamaṃ uppannattā, seṭṭhā anagāriyabhāvaṃ ādiṃ katvā Satthucariyānuvidhāyakattā sakalasāsanapaṭiggāhakattā ca, āsannā tattha nisinnesu Satthusantikattā, sadāsannihitā Satthusantikāvacarattāti. Apica te dhammadesanāya bhājanāṃ yathānusiṭṭhaṃ paṭipattisabbhāvato. Viseso ca ekacce bhikkhūyeva sandhāya ayaṃ desanāpīti evaṃ āmantesi.

Kimatthaṃ pana Bhagavā dhammaṃ desento paṭhamaṃ bhikkhū āmantesi, na dhammameva desesiṭi. Satijananatthaṃ. Bhikkhū aññaṃ cintentāpi vikkhittacittāpi dhammaṃ paccavekkhantāpi kammaṭṭhānaṃ manasikarontāpi nisinnā honti, te anāmantetvā dhamme desiyamāne “ayaṃ desanā kimnidānā kimpaccayā katamāya aṭṭhuppattiyā desitā”ti sallakkhetuṃ asakkontā duggahitaṃ vā gaṇheyyuṃ, na vā gaṇheyyuṃ, tena nesaṃ satijananatthaṃ Bhagavā paṭhamaṃ āmantetvā pacchā dhammaṃ deseti.

Bhadanteti gāravavacanametāṃ, Satthuno paṭivacanadānaṃ vā. Apicettha “bhikkhavo”ti vadamāno Bhagavā bhikkhū ālapati. “Bhadante”ti vadamānā te Bhagavantaṃ paccālapanti. Tathā hi “bhikkhavo”ti Bhagavā ābhāsati,

1. Am 3. 181 piṭṭhe.

2. Manasikārayuttā (Syā)

2. ...nihitapubbaṅgamavacanena (Sī)

“bhadante”ti paccābhāsanti. “Bhikkhavo”ti paṭivacanāṃ dāpeti, “bhadante”ti paṭivacanāṃ denti. **Te bhikkhū**ti ye¹ Bhagavā āmantesi, te. Bhagavato **paccassosunti** Bhagavato āmantanāṃ pati-assosum, abhimukhā hutvā suṇimsu sampaṭicchimsu paṭiggahesunti attho. **Bhagavā etadavocāti** Bhagavā etaṃ idāni vattabbaṃ sakalasuttaṃ avoca. Ettāvatā yaṃ āyasmatā Ānandena atthabyañjanasampannassa Buddhānaṃ desanāññagambhīrabhāvasaṃsūcakassa imassa suttassa sukhāvagāhaṇatthaṃ kāladesadesakaparisāpadesappaṭimaṇḍitaṃ nidānaṃ bhāsitaṃ, tassa atthavaṇṇanā samattā.

Idāni **paṭiccasamuppādaṃ** voti-ādinā nayena Bhagavatā nikkhittassa suttassa saṃvaṇṇanāya okāso anupatto. Sā panesā suttavaṇṇanā yasmā suttanikkhepaṃ vicāretvā vuccamānā pākaṭā hoti, tasmā suttanikkhepaṃ tāva vicāressāma. Cattāro hi suttanikkhepā—attajjhāsayo, parajjhāsayo, pucchāvasiko, aṭṭhuppattikoti. Tattha yāni suttāni Bhagavā parehi anajjhittā kevalaṃ attano ajjhāsayeneva katheti, seyyathidaṃ? Dasabalasuttantahāra² Candopamaviṇopamasammappadhāna-iddhipāda-indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgasuttantahārakoti evamādinī, tesaṃ **attajjhāsayo** nikkhepo.

Yāni pana “paripakkā kho Rāhulassa vimutti-paripācanīyā dhammā, yaṃnūnāhaṃ Rāhulaṃ uttariṃ āsavānaṃ khaye vineyyan”ti³ evaṃ paresaṃ ajjhāsayāṃ khantiṃ nijjhānakkhamaṃ⁴ manāṃ abhinīhāraṃ bujjanabhāvañca apekkhitvā parajjhāsayavasena kathitāni, seyyathidaṃ? Cūlarāhulovādasuttaṃ Mahārāhulovādasuttaṃ Dhammacakkappavattanaṃ Anattalakkhaṇasuttaṃ Āsivisopamasuttaṃ Dhātuvibhaṅgasuttanti evamādinī, tesaṃ **parajjhāsayo** nikkhepo.

Bhagavantaṃ pana upasaṅkamitvā catasso parisā cattāro vaṇṇā nāgā supaṇṇā gandhabbā asurā yakkhā mahārājāno Tāvatisādayo devā mahābrahmāti evamādayo “bojjhaṅgā bojjhaṅgāti bhante vuccanti, nīvaraṇā nīvaraṇāti bhante vuccanti⁵, ime nu kho bhante pañcupādānakkhandhā, kiṃsūda vittaṃ purisassa seṭṭhan”ti-ādinā⁶ nayena pañhaṃ pucchanti. Evaṃ puṭṭhena Bhagavatā

1. Ye ca (Sī, Ka)

2. Sakalasuttantahāra² (Sī), vasalasuttantahāra² (Syā)

3. Saṃ 2. 324; Ma 3. 325 piṭṭhesu.

4. Nijjhājakkhamataṃ (Sī)

5. Saṃ 3. 75 piṭṭhe.

6. Saṃ 1. 216; Khu 1. 306 piṭṭhesu.

yāni kathitāni bojjaṅgasamīyuttādīni, yāni vā panaññānīpi Devatāsaṃyutta Mārasaṃyutta Brahasaṃyutta Sakkapañha Cūḷavedalla Mahāvedalla Sāmaññaphala-aḷavaka Sūciloma Kharalomasuttādīni, tesam **pucchāvasiko** nikkhepo.

Yāni pana tāni uppannam kāraṇam paṭicca kathitāni, seyyathidam? Dhammadāyādam Cūḷasīhanādasuttam puttamaṃsūpamam dārukkhandhūpamam aggikkhandhūpamam pheṇapiṇḍūpamam pāricchattakūpamanti evamādīni, tesam **aṭṭhuppattiko** nikkhepo.

Evametesu catūsu nikkhepesu imassa paṭiccasamuppādasuttassa parajjhāsayo nikkhepo. Parapuggalajjhāsayaśasena hidam Bhagavatā nikkhittam. Katamesam puggalānam ajjhāsayaśasenaṭi? Ugghaṭitaññūnam. Cattāro hi puggalā ugghaṭitaññū vipaṇcitaññū neyyo padaparamoti. Tattha yassa puggalassa saha udāhaṭavelāya dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **ugghaṭitaññū**. Yassa puggalassa saṃkhittena bhāsitaśa vitthārena atthe vibhajiyaṃāne dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **vipaṇcitaññū**. Yassa puggalassa uddesato paripucchato yoniso manasikaroto kalyāṇamitte sevato bhajato payirupāsato anupubbena dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **neyyo**. Yassa puggalassa bahumpi suṇato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **padaparamo**. Iti imesu catūsu puggalesu ugghaṭitaññūpuggalānam¹ ajjhāsayaśasena idam suttam nikkhittam.

Tadā kira pañcasatā janapadavāsikā bhikkhū sabbeva ekacarā dvicarā ticarā catucarā pañcarā sabhāgavuttino dhutaṅgadharā āradhaviṛiyā yuttayogā vipassakā saṇham sukhumaṃ² suññatam paccayākāradesanam patthayamānā sāyanhasamaye Bhagavantam upasaṅkamitvā vanditvā rattakambalaśaṇiyā parikkhipamānā viya desanam paccāsisaṃmānā³ parivāretvā nisīdiṃsu. Tesam ajjhāsayaśasena Bhagavā idam suttam ārabhi. Yathā hi cheko cittakāro aparikkammakatabhittim labhitvā na āditova rūpaṃ samuṭṭhāpesi, mahāmatṭikalepādīhi pana bhittiparikammaṃ tāva katvā

1. Ugghaṭitaññūnam puggalānam (Sī)

2. Saṇhasukhumaṃ (Sī)

3. Paccāsimsamānā (Sī, Syā)

kataparikammāya bhittiya rūpaṃ samuṭṭhāpeti, kataparikammaṃ pana bhittiṃ labhitvā bhittiparikammabyāpāraṃ akatvā raṅgaajātāni yojetvā vaṭṭikaṃ vā tūlikaṃ vā ādāya rūpameva samuṭṭhāpeti, evameva Bhagavā akatābhinivesaṃ ādikammikakulaputtaṃ labhitvā nāssa āditova arahattapadaṭṭhānaṃ saṇhaṃ sukhumaṃ suññataṃ vipassanālakkaṇaṃ ācikkhati, sīlasamādhikammassakatādiṭṭhisampadāya pana yojento pubbabhāgaapaṭipadaṃ tāva ācikkhati. Yaṃ sandhāya vuttaṃ—

“Tasmātiha tvaṃ bhikkhu ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalanāṃ dhammānaṃ. Sīlaṅca suvisuddhaṃ diṭṭhi ca ujukā. Yato kho te bhikkhu sīlaṅca suvisuddhaṃ bhavissati diṭṭhi ca ujukā. Tato tvaṃ bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle paṭiṭṭhāya cattāro satipaṭṭhāne tividhena bhāveyyāsi¹. Katame cattāro, idha tvaṃ bhikkhu ajjhataṃ vā kāye kāyānupassī viharāhi ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhiijhādomanassaṃ. Bahiddhā vā kāye -pa-. Ajjhatabhiddhā vā kāye -pa-. Dhammesu dhammānupassī viharāhi ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhiijhādomanassaṃ. Yato kho tvaṃ bhikkhu sīlaṃ nissāya sīle paṭiṭṭhāya ime cattāro satipaṭṭhāne evaṃ tividhena bhāveyyāsi, tato tuyhaṃ bhikkhu yā ratti vā divaso vā āgamissati, vuddhiyeva pāṭikaṅkhā kusalesu dhammesu, no parihānī”ti².

Evaṃ ādikammikakulaputtassa sīlakathāya parikammaṃ kathetvā arahattapadaṭṭhānaṃ saṇhaṃ sukhumaṃ suññataṃ vipassanālakkaṇaṃ ācikkhati.

Parisuddhasīlaṃ pana āraddhavīriyaṃ yuttayogaṃ vipassakaṃ labhitvā nāssa pubbabhāgaapaṭipadaṃ ācikkhati, ujukameva pana arahattapadaṭṭhānaṃ saṇhaṃ³ sukhumaṃ suññataṃ vipassanālakkaṇaṃ ācikkhati. Ime pañcasatā bhikkhū pubbabhāgaapaṭipadaṃ parisodhetvā ṭhitā sudhantasuvannaṇasadisā superimajjitamaṇikkhandhasannibhā, eko lokuttaramaggova nesaṃ anāgato, iti tassāgamanatthāya Satthā tesaṃ ajjhāsayaṃ apekkhamāno idaṃ suttaṃ ārabhi⁴.

1. Manasikareyyāsi (Sī)

3. Tesaṃ ajjhāsayaṃ saṇhaṃ (Ka)

2. Saṃ 3. 124 piṭṭhe.

4. Āhari (Syā)

Tattha **paṭiccasamuppāḍanti** paccayākāraṃ. Paccayākāro hi aññaṃaññaṃ paṭicca sahite dhamme uppādeti, tasmā paṭiccasamuppādoti vuccati. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimaggato gahetabbo.

Voti ayaṃ vo-saddo paccatta-upayogakaraṇasampadānasāmivacanapadapūraṇesu dissati. “Kacci pana vo Anuruddhā samaggā sammodamānā”ti-ādīsu¹ hi paccatte dissati. “Gacchatha bhikkhave paṇāmemi vo”ti-ādīsu² upayoge. “Na vo mama santike vatthabban”ti-ādīsu² karaṇe. “Vanapatthapariyāyaṃ vo bhikkhave desessāmī”ti-ādīsu³ sampadāne. “Sabbesaṃ vo Sāriputta subhāsitan”ti-ādīsu⁴ sāmivacane. “Ye hi vo ariyā parisuddhakāyakammantā”ti-ādīsu⁵ padapūraṇamatte. Idha paṇāyaṃ sampadāne daṭṭhabbo. **Bhikkhavi**ti patissavena abhimukhībhūtānaṃ puna ālapanāṃ. **Desessāmī**ti desanāpaṭijānaṃ. **Taṃ suṇāthā**ti taṃ paṭiccasamuppādaṃ taṃ desanaṃ mayā vuccamānaṃ suṇātha.

Sādhukaṃ manasi karoṭhāti ettha pana sādhukaṃ sādhuṃ ekatthametaraṃ. Ayaṃca sādhusaddo āyācanasampaṭicchanasampahaṃsanāsundaradaḷhikammādisu dissati. “Sādhu me bhante Bhagavā saṃkhittena dhammaṃ desetū”ti-ādīsu⁶ hi āyācane dissati. “Sādhu bhanteti kho so bhikkhu Bhagavato bhāsitaṃ abhinanditvā anumoditvā”ti-ādīsu⁷ sampaṭicchane. “Sādhu sādhu Sāriputtā”ti-ādīsu⁸ sampahaṃsane.

“Sādhu dhammarucī rājā, sādhu paññāṇavā naro.

Sādhu mittānamaddubbho⁹, pāpassa akaraṇaṃ sukhaṃ”ti—

ādīsu¹⁰ sundare. “Tena hi brāhmaṇa sādhukaṃ suṇāhī”ti-ādīsu¹¹ sādhukasaddoyeva daḷhikamme, āṇattiyantipi vuccati. Idha paṇāyaṃ ettheva daḷhikamme āṇattiyā ca attho veditabbo, sundaratthehi vaṭṭati. Daḷhikaraṇatthena hi “daḷhaṃ imaṃ dhammaṃ suṇātha suggahitaṃ gaṇhantā”, āṇatti-atthena “mama āṇattiyā suṇātha”, sundaratthena “sundaramimaṃ bhaddakaṃ dhammaṃ

1. Ma 1. 266; Vi 3. 498 piṭṭhesu.

3. Ma 1. 149 piṭṭhe. 4. Ma 1. 281 piṭṭhe.

6. Aṃ 1. 571; Saṃ 2. 294; Saṃ 3. 143 piṭṭhesu.

8. Dī 3. 226 piṭṭhe.

10. Khu 6. 45 piṭṭhe Jātake.

2. Ma 2. 120 piṭṭhe.

5. Ma 1. 20 piṭṭhe.

7. Ma 3. 66 piṭṭhe.

9. Mittānamadrubbho (Syā, Ka)

11. Aṃ 2. 197 piṭṭhe.

suṇāthā”ti etaṃ dīpitaṃ hoti. **Manasi karoṭhā**ti āvajjetha, samannāharathāti attho. Avikkhittacittā hutvā nisāmetha, citte karoṭhāti adhippāyo.

Idānettha **taṃ suṇāthā**ti sotindriyavikkhepanivāraṇametam. **Sādhukaṃ manasi karoṭhā**ti manasikāre dāḥikammaniyojanena manindriyavikkhepanivāraṇam. Purimaṃ cettha byañjanavipallāsagāhanivāraṇam, pacchimam atthavipallāsagāhanivāraṇam. Purimena ca dhammassavane niyojete, pacchimena sutānam dhammānam dhāraṇūpaparikkhāsu. Purimena ca “sabyañjano ayaṃ dhammo, tasmā savanīyo”ti dīpeti, pacchimena “sāttho, tasmā manasi kātabbo”ti. Sādhukapadam vā ubhayapadehi yojetvā “yasmā ayaṃ dhammo dhammagambhīro ca desanāgambhīro ca, tasmā suṇātha sādhukaṃ. Yasmā atthagambhīro ca paṭivedhagambhīro ca, tasmā sādhukaṃ manasi karoṭhā”ti evaṃ yojanā veditabbā¹. **Bhāsissāmī**ti desessāmi. “Taṃ suṇāthā”ti ettha paṭiññātaṃ desanam saṃkhittatova na desessāmi, apica kho vitthāratopi nam bhāsissāmīti vuttaṃ hoti. Saṃkhepavittthāravācakāni hi etāni padāni. Yathāha Vaṅgīsattthero—

“Saṃkhittenapi deseti, vitthārenapi bhāsati.

Sālikāyiva nigghoso, paṭibhānam udīrayī”ti².

Evaṃ vutte ussāhajātā hutvā **evaṃ bhanteti kho te bhikkhū Bhagavato paccassosum** Satthu vacanam sampācchimsu, paṭiggahesunti vuttaṃ hoti.

Atha nesam Bhagavā **etadavoca** etaṃ idāni vattabbaṃ “katamo ca bhikkhave paṭiccasamuppādo”ti-ādīm sakalam suttaṃ avoca. Tattha **katamo ca bhikkhave paṭiccasamuppādoti** kathetukamyatāpucchā. Pañcavidhā hi pucchā adiṭṭhajotanāpucchā diṭṭhasaṃsandanāpucchā vimaticchedanāpucchā anumatipucchā kathetukamyatāpucchāti, tāsam idam nānattaṃ—

Katamā **adiṭṭhajotanāpucchā**³. Pakatiyā lakkhaṇam aññātaṃ hoti adiṭṭham atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ, tassa ñāṇāya

1. Kātabbā (Sī)

2. Saṃ 1. 191; Khu 2. 370 piṭṭhesu.

3. Khu 7. 263; Khu 8. 50 piṭṭhādīsu.

dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtāya¹ vibhāvanatthāya pañhaṃ pucchati, ayaṃ adiṭṭhajotanāpucchā.

Katamā **diṭṭhasaṃsandanā pucchā**. Pakatiyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ tulitaṃ tīrataṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ, so aññehi paṇḍitehi saddhiṃ saṃsandanatthāya pañhaṃ pucchati, ayaṃ diṭṭhasaṃsandanāpucchā.

Katamā **vimaticchedanāpucchā**. Pakatiyā saṃsayapakkhando² hoti vimatipakkhando dvelhakajāto “evaṃ nu kho, na nu kho, kathaṃ nu kho”ti, so vimaticchedanatthāya pañhaṃ pucchati, ayaṃ vimaticchedanāpucchā.

Katamā **anumatipucchā**. Bhagavā bhikkhūnaṃ anumatiyā pañhaṃ pucchati “taṃ kiṃ maññatha bhikkhave rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā”ti, aniccaṃ bhante. Yaṃ paṇāniccaṃ, dukkhaṃ vā taṃ sukhaṃ vāti, dukkhaṃ bhante. Yaṃ paṇāniccaṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ, kallaṃ nu taṃ samanupassituṃ “etaṃ mama esohamasmi eso me attā”ti, no hetuṃ bhanteti³. Ayaṃ anumatiapucchā.

Katamā **kathetukamyatāpucchā**. Bhagavā bhikkhūnaṃ kathetukamyatāya puñhaṃ pucchati “cattārome bhikkhave satipaṭṭhānā. Katame cattāro”ti⁴, ayaṃ kathetukamyatāpucchāti.

Tattha Buddhānaṃ purimā tisso pucchā natthi. Kasmā? Buddhānaṃ hi tīsu addhāsu kiñci saṅkhataṃ addhāvimuttaṃ vā asaṅkhataṃ adiṭṭhaṃ ajotitaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ nāma natthi, tena nesaṃ adiṭṭhajotanāpucchā natthi. Yaṃ pana Bhagavatā attano ñāṇena paṭividdhaṃ, tassa aññena samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā saddhiṃ saṃsandanakiccaṃ natthi, tenassa diṭṭhasaṃsandanāpucchā natthi. Yasmā panesa akathaṃkathā tiṇṇavicikiccho sabbadhammesu vihatasaṃsayo, tenassa vimaticchedanāpucchā natthi. Itarā pana dve pucchā Bhagavato atthi, tāsū ayaṃ kathetukamyatāpucchāti veditabbā.

Idāni tāva pucchāya puṭṭhaṃ⁵ paccayākāraṃ vibhajanto **avijjāpaccayā bhikkhave saṅkhārāti**-ādimāha. Ettha ca yathā nāma “pitaraṃ kathessāmi”ti

1. Vibhūtāya (Sī), vibhūtattāya (Khu 8. 50 piṭṭhe Cūlaniddese.)

2. Saṃsayapakkhanto (Sī)

3. Saṃ 2. 73 piṭṭhādīsu.

4. Dī 2. 230 piṭṭhādīsu.

5. Saddhiṃ (Syā), suddhaṃ (Ka)

āraddho “Tissassa pitā Soṇassa pitā”ti paṭhamataram puttampi katheti, evameva Bhagavā paccayaṃ kathetuṃ āraddho “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti-ādinā nayena saṅkhārādīnaṃ paccaye avijjādidhamme kathento paccayuppannampi kathesi. Āhāravaggassa pana pariyosāne “paṭiccasamuppādañca vo bhikkhave desessāmi paṭiccasamuppanne ca dhamme”ti¹ ubhayaṃ ārabhitvā ubhayampi kathesi. Idāni **avijjāpaccayā saṅkhārā**ti-ādīsu pana avijjā ca sā paccayo cāti avijjāpaccayo. Tasmā avijjāpaccayā saṅkhārā sambhavantīti iminā nayena attho veditabbo. Ayamettha saṅkhepo, vitthārena pana sabbākārasampannā anulomapaṭiccasamuppādakathā Visuddhimagge kathitā, tasmā sā tattha kathitavaseneva gahetabbā.

Paṭilomakathāyaṃ pana **avijjāya tvevā**ti avijjāya tu eva. **Asesavirāgaṇi**rodhāti virāgasāṅkhātena maggena asesanirodhā. **Saṅkhāraṇi**rodhoti saṅkhārānaṃ anuppādanirodho hoti. Evaṃnirodhānaṃ pana saṅkhārānaṃ nirodhā viññāṇādīnañca nirodhā nāmarūpādīni niruddhāniyeva hontīti dassetuṃ **saṅkhāraṇi**rodhā **viññāṇaṇi**rodhoti-ādīni vatvā **evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho** hotīti āha. Tattha **kevalassā**ti sakalassa, suddhassa vā, sattavirahitassāti attho. **Dukkhakkhandhassāti** dukkharāsissa. **Nirodho** hotīti anuppādo hoti. Iti Bhagavā anulomato dvādasahi padehi vaṭṭakathaṃ kathetvā tameva vaṭṭaṃ vinivaṭṭetvā paṭilomato dvādasahi padehi vivaṭṭaṃ kathento arahattena desanāya kūṭaṃ gaṇhi. Desanāpariyosāne te pañcasatā āraddhavipassakā ugghaṭṭitaññūpuggalā sūriyarasmisamphuṭṭhāni paripākagatāni padumāni viya² saccāni bujjhitvā³ arahattaphale patiṭṭhahimsu.

Idamavoca Bhagavāti idam vaṭṭavivaṭṭavasena sakalasuttaṃ Bhagavā avoca. **Attamanā te bhikkhū**ti tuṭṭhacittā te pañcasatā khīṇāsavā bhikkhū. Bhagavato **bhāsitaṃ abhinanduntī** karavīkarutamañjunā kaṇṇasukhena paṇḍitajanahadayānaṃ amatābhisekasadisena brahmassarena bhāsato

1. Saṃ 1. 264 piṭṭhe.

2. Sūriyarasmisamphuṭṭhāni viya paripākagatāni padumāni (Sī)

3. Paṭivijjhitvā (Sī), vibujjhitvā (Syā)

Bhagavato vacanaṃ abhinandiṃsu, anumodiṃsu ceva sampañcchiṃsu cāti attho. Tenetaṃ vuccati—

“Subhāsitaṃ sulapitaṃ, sādhu sādhūti tādino.

Anumodamānā sirasā, sampañcchiṃsu bhikkhavo”ti.

Paṭhamapaṭiccasamuppādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā

2. Dutiyepi vuttanayeneva suttanikkhepo veditabbo. Ayaṃ pana vireso—paṭhamam ugghaṭitaññūpuggalānaṃ vasena saṅkhepato dassitaṃ, idaṃ vipaṇcitaññūnaṃ vasena vitthāratoti. Imasmiṇca pana sutte catasso vallihārapurisuṇā vattabbā, tā Visuddhimagge vuttā eva. Yathā hi vallihārako puriso valliyaṃ aggaṃ disvā tadanusārena mūlaṃ pariyesanto taṃ disvā valliṃ mūle chetvā ādāya kamme upaneyya, evaṃ Bhagavā vitthāradesanaṃ desento paṭiccasamuppādassa aggabhūtaṃ jarāmarañā¹ paṭṭhāya yāva mūlabhūtaṃ avijjāpadaṃ, tāva desanaṃ āharitvā puna vaṭṭavivaṭṭaṃ desento niṭṭhapesi.

Tatrāyaṃ jarāmarañādīnaṃ vitthāradesanāya atthanicchayo— jarāmarāṇaniddese tāva **tesaṃ tesanti**² ayaṃ saṅkhepato anekesaṃ sattānaṃ sādharmaṇaniddesoti viññātabbo. Yā Devadattassa jarā, yā Somadattassāti evaṃ hi divasampi kathentassa neva sattā pariyādānaṃ gacchanti, imehi pana dvīhi padehi na koci satto apariyādinno hoti. Tasmā vuttaṃ “ayaṃ saṅkhepato anekesaṃ sattānaṃ sādharmaṇaniddeso”ti. **Tamhi tamhīti** ayaṃ gatijātivaseṇa anekesaṃ sattanikāyānaṃ sādharmaṇaniddeso. **Sattanikāyeti** sādharmaṇaniddesena niddiṭṭhassa sarūpanidassanaṃ. **Jarā jīraṇatāti**—ādīsu pana **jarāti** sabhāvaniddeso. **Jīraṇatāti** ākāraṇiddeso. **Khaṇṇiccanti**—ādayo tayo kālātikame kiccaṇiddesā, pacchimā dve pakatiniddesā. Ayaṃ hi **jarāti** iminā padena sabhāvato dīpitā, tenassāyaṃ

1. Aggabhūtajarāmarāṇato (Sī)

2. Yā tesaṃ tesanti (Sī)

sabhāvaniddeso. **Jīraṇatā**ti iminā ākāro, tenassāyaṃ ākāraniddeso.

Khaṇḍiccanti iminā kālātikame dantanakhānaṃ

khaṇḍitabhāvakaraṇakiccato. **Pāliccanti** iminā kesalomānaṃ

palitabhāvakaraṇakiccato. **Valittacatā**ti iminā maṃsaṃ milāpetvā

tacavalibhāva¹karaṇakiccato dīpitā. Tenassā ime khaṇḍiccanti-ādayo tayo

kālātikame kiccaniddesā. Tehi imesaṃ vikārānaṃ dassanavasena

pākaṭibhūtā pākaṭajarā dassitā. Yatheva hi udakassa vā vātassa vā aggino vā

tiṇarukkhādīnaṃ sambhaggapalibhaggaṭṭhāya² vā jhāmatāya vā gatamaggo

pākaṭo hoti, na ca so gatamaggo tāneva udakādīni, evameva jarāya

dantādīsu khaṇḍiccādivasena gatamaggo pākaṭo, cakkhuṃ ummīletvāpi

gayhati, na ca khaṇḍiccādīneva jarā. Na hi jarā cakkhuvīññeyyā hoti.

Āyuno saṃhāni indriyānaṃ paripākoti imehi pana padehi

kālātikameyeva abhiyattāya āyukkhayacakkhādi-indriyaparipākasaññitāya

pakatiyā dīpitā. Tenassime pacchimā dve pakatiniddesāti veditabbā. Tattha

yasmā jaraṃ pattassa āyu hāyati, tasmā jarā “āyuno saṃhāni”ti

phalūpacārena vuttā. Yasmā ca daharakāle suppasannāni sukhumampi attano

visayaṃ sukheneva gaṇhanasamatthāni cakkhādīni indriyāni jaraṃ pattassa

paripakkāni ālulitāni avisadāni, oḷārikampi attano visayaṃ gahetuṃ

asamatthāni honti, tasmā “indriyānaṃ paripāko”ti phalūpacāreneva vuttā.

Sā panāyaṃ evaṃ niddiṭṭhā sabbāpi jarā pākaṭā paṭicchannāti duvidhā

hoti. Tattha dantādīsu khaṇḍādibhāvadassanato³ rūpadhammesu jarā

pākaṭajarā nāma, arūpadhammesu pana jarā tādisassa vikārassa adassanato

paṭicchannajarā nāma. Tattha yvāyaṃ khaṇḍādibhāvo dissati, so tādisānaṃ

dantādīnaṃ suvīññeyyattā vaṇṇoyeva, taṃ cakkhunā disvā manodvārena

cintetvā “ime dantā jarāya pahaṭā”ti jaraṃ jānāti udakaṭṭhāne baddhāni

gosīsādīni oloketvā heṭṭhā udakassa atthibhāvaṃ jānanaṃ viya.

1. Tace valittabhāva (Abhi-Ṭṭha 2. 92; Ma-Ṭṭha 1. 220 piṭṭhesu)

2. Sambhaggavibhaggaṭṭhāya (Sī)

3. Khaṇḍabhāvadidassanato (Ka)

puna avīci savīcīti evampi duvidhā hoti. Tattha maṇikanakarajatapavāḷacandasūriyādīnaṃ viya¹ mandadasakādīsu pāṇīnaṃ viya ca pupphaphalapallavādīsu ca apāṇīnaṃ viya antarantarā vaṇṇavisesādīnaṃ duviññeyyattā jarā **avīcijarā** nāma, nirantarajarāti attho. Tato aññesu pana yathāvuttesu antarantarā vaṇṇavisesādīnaṃ suviññeyyattā jarā **savīcijarā** nāmāti veditabbā.

Ito param **tesaṃ tesanti**-ādi vuttanayeneva veditabbaṃ. **Cuti cavanatāti**-ādīsu pana **cutīti** cavanakavasena vuccati, ekacatupaṇcakkhandhasāmaññavacanametam². **Cavanatāti** bhāvavacanena lakkhaṇanidassanaṃ. **Bhedoti** cutikkhandhānaṃ bhaṅgupattiparidīpanaṃ. **Antaradhānanti** ghaṭasseva bhinnassa bhinnānaṃ cutikkhandhānaṃ yena kenaci pariyāyena ṭhānābhāvaparidīpanaṃ. **Maccu maraṇanti** maccusaṅkhātānaṃ maraṇaṃ, tena samucchadamaraṇādīni nisedheti. Kālo nāma antako, tassa kiriyā **kālakiriyā**. Evaṃ tena lokasammutiyaṃ maraṇaṃ dīpeti.

Idāni paramatthena dīpetum **khandhānaṃ bhedoti**-ādimāha. Paramatthena hi khandhāyeva bhijjanti, na satto nāma koci marati. Khandhesu pana bhijjamānesu satto marati, bhinnesu matoti vohāro hoti. Ettha ca catupaṇcavokāravasena khandhānaṃ bhedo, ekavokāravasena kaḷavarassa nikkhepo. Catuvokāravasena ca khandhānaṃ bhedo, sesadvayavasena kaḷavarassa nikkhepo veditabbo. Kasmā? Bhavadvayepi rūpakāyasaṅkhātassa kaḷavarassa sabbhāvato³. Atha vā yasmā Cātumahārājikādīsu khandhā bhijjanteva, na kiñci nikkhipati, tasmā tesaṃ vasena khandhānaṃ bhedo, manussādīsu kaḷavarassa nikkhepo. Ettha ca kaḷavarassa nikkhepakāraṇato⁴ maraṇaṃ “kaḷavarassa nikkhepo”ti vuttanti evamattho daṭṭhabbo. **Iti ayaṇca jarā idaṇca maraṇaṃ, idaṃ vuccati bhikkhaveti** idaṃ ubhayampi ekato katvā jarāmarāṇanti kathīyati.

1. ...sūriyādīnaṃ (Abhi-Ṭṭha 2. 93; Ma-Ṭṭha 1. 221 piṭṭhesu)

2. Ekacatupaṇcakkhandhāyatanaśāmaññavacanametam (Syā)

3. Sambhavato (Sī)

4. Nikkhepakāraṇato (Syā)

Jātiniddese **jāti sañjāti**ti-ādīsu jayanaṭṭhena **jāti**, sā aparipuṇṇāyatanavasena yuttā¹. Sañjāyanaṭṭhena **sañjāti**, sā paripuṇṇāyatanavasena yuttā. Okkamaṇaṭṭhena **okkanti**, sā aṇḍajajalābujavasena yuttā. Te hi aṇḍakosaṇca vatthikosaṇca okkamantā² pavisantā viya paṭisandhiṃ gaṇhanti. Abhinibbattanaṭṭhena **abhinibbatti**, sā saṃsedaja-opapātikavasena yuttā. Te hi pākaṭāyeva hutvā nibbattanti. Ayaṃ tava vohāradesanā.

Idāni paramatthadesanā hoti. Khandhāyeva hi paramatthato pātubhavanti, na satto. Tattha ca **khandhānanti** ekavokārabhave ekassa, catuvokārabhave catunnaṃ, pañcavokārabhave pañcannampi gahaṇaṃ veditabbaṃ. **Pātubhāvoti** uppatti. **Āyatanānanti** ettha tatra tatra uppajjamānāyatanavasena saṅgho veditabbo. **Paṭilābhoti** santatiyaṃ pātubhāvoyeva. Pātubhavantāneva hi tāni paṭiladdhāni nāma honti. **Ayaṃ vuccati bhikkheva jāti**ti iminā padena vohārato paramatthato ca desitāya jātiyā nigamanam karotīti.

Bhavaniddese **kāmabhavoti** kammabhavo ca upapattibhavo ca. Tattha kammabhavo nāma kāmabhavūpagakammameva³. Taṃ hi tattha upapattibhavassa kāraṇatā “sukho Buddhānaṃ uppādo⁴, dukkho pāpassa uccayo”ti-ādīni⁵ viya phalavohārena bhavoti vuttaṃ. Upapattibhavo nāma tena kammena nibbattaṃ upādiṇṇakkhandhapañcakaṃ. Taṃ hi tattha bhavatīti katvā bhavoti vuttaṃ. Sabbathāpi idaṃ kammaṇca upapattiṇca ubhayampetamidha “kāmabhavo”ti vuttaṃ. Esa nayo rūpārūpabhavesūti.

Upādānaniddese **kāmupādānanti**-ādīsu vatthukāmaṃ upādiyanti etena, sayam vā taṃ upādiyatīti **kāmupādānaṃ**, kāmo ca so upādānañcāti kāmupādānaṃ. **Upādānanti** daḥhaggahaṇaṃ vuccati. Daḥhattho hi ettha upasaddo upāyāsa-upakaṭṭhādīsu viya. Pañcakāmaguṇikarāgassetam adhivacanaṃ. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṃ “tattha katamaṃ kāmupādānaṃ, yo kāmesu kāmaccando”ti⁶ vuttanayeneva veditabbaṃ.

1. Vuttā (Sī)

3. Kāmabhavūpagatakammameva (Syā)

5. Khu 1. 30 piṭṭhe.

2. Okkamanti, okkamantā (Syā, Ka)

4. Khu 1. 42 piṭṭhe.

6. Abhi 1. 241; Abhi 2. 389 piṭṭhesu.

Tathā diṭṭhi ca sā upādānañcāti **diṭṭhupādānaṃ**. Atha vā diṭṭhiṃ¹ upādiyati, upādiyanti vā etena diṭṭhinti diṭṭhupādānaṃ. Upādiyati hi purimadiṭṭhiṃ uttaradiṭṭhi, upādiyanti ca tāya diṭṭhiṃ². Yathāha “sassato attā ca loko ca idameva saccaṃ moghamaññaṃ”ti-ādi³. Sīlabbatupādāna-attavādupādānavajjassa sabbadiṭṭhigatassetam adhivacanaṃ. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṃ “tattha katamaṃ diṭṭhupādānaṃ, natthi dinnan”ti⁴ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Tathā sīlabbatamupādiyanti etena, sayam vā taṃ upādiyati, sīlabbatañca taṃ upādānañcāti vā **sīlabbatupādānaṃ**. Gosīlagovatādini hi “evam suddhī”ti⁴ abhinivesato sayameva upādānānīti. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṃ “tattha katamaṃ sīlabbatupādānaṃ, ito bahiddhā samaṇabrāhmaṇānaṃ sīlena suddhī”ti vuttanayeneva veditabbaṃ.

Idāni vadanti etenāti vādo, upādiyanti etenāti upādānaṃ, kim vadanti upādiyanti vā? Attānaṃ. Attano vādupādānaṃ **attavādupādānaṃ**. Attavādamattameva vā attāti upādiyanti etenāti attavādupādānaṃ. Vīsativatthukāya sakkāyadiṭṭhiyā ekaṃ adhivacanaṃ. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetaṃ “tattha katamaṃ attavādupādānaṃ, idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī”ti⁵ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Taṇhāniddese **rūpataṇhā -pa- dhammataṇhāti** etaṃ cakkhudvārādīsu javanavīthiyā pavattāya taṇhāya “setṭhiputto brāhmaṇaputtho”ti evamādīsu pitito nāmaṃ viya pītisadisārammaṇato nāmaṃ. Ettha ca rūpārammaṇā taṇhā, rūpe taṇhāti **rūpataṇhā**. Sā kāmarāgabhāvena rūpaṃ assādentī pavattamānā **kāmataṇhā**, sassatadiṭṭhisahagatarāgabhāvena “rūpaṃ niccaṃ dhuvam sassatan”ti evam assādentī pavattamānā **bhavataṇhā**, ucchedadiṭṭhisahagatarāgabhāvena “rūpaṃ ucchiijati vinassati pecca na bhavati”ti⁶ evam assādentī pavattamānā **vibhavataṇhāti** rūpataṇhā evam tividdhā hoti. Yathā ca rūpataṇhā, tathā saddataṇhādayopīti evam tāni aṭṭhārasa taṇhāvicaritāni honti. Tāni ajjhatarūpādīsu aṭṭhārasa, bahiddhārūpādīsu aṭṭhārāsāti chattimsa. Iti atītāni chattimsa, anāgatāni chattimsa,

1. Diṭṭhi (Syā)

3. Ma 3. 22 piṭṭhe.

5. Abhi 1. 241; Abhi 2. 389 piṭṭhesu.

2. Diṭṭhiyā (Ka)

4. Abhi 1. 241 piṭṭhe.

6. Na bhavissatīti (Ma-Ṭṭha 1. 224 piṭṭhe)

paccuppannāni chattimsāti evaṃ aṭṭhasataṃ taṇhāvicaritāni¹ honti.
 “Ajjhattikassa upādāya asmīti hoti², itthasmīti hoti”ti³ vā evamādīni
 ajjhattikarūpādinissitāni aṭṭhārassa, “bāhirassa upādāya iminā asmīti hoti,
 iminā itthasmīti hoti”ti⁴ vā evamādīni bāhīrarūpādinissitāni aṭṭhārasāti
 chattimsa, iti atītāni chattimsa, anāgatāni chattimsa, paccuppannāni
 chattimsāti evampi aṭṭhasataṃ taṇhāvicaritāni honti. Puna saṅgahe
 kariyamāne rūpādīsu ārammaṇesu chaḷeva taṇhākāyā tissoyeva
 kāmataṇhādayo hontīti. Evaṃ—

Niddesatthena niddesa, vitthārā vitthārassa ca⁵.

Puna saṅgahato taṇhā, viññātabbā vibhāvināti.

Vedanāniddese **vedanākāyā**ti vedanāsamūhā.

Cakkhusamphassajāvedanā -pa- manosamphassajāvedanāti etaṃ
 “cakkhusamphassajāvedanā atthi kusalā, atthi akusalā, atthi abyākata”ti
 evaṃ Vibhaṅge⁶ āgatattā cakkhudvārādīsu pavattānaṃ
 kusalākusalābyākatavedanānaṃ “Sāriputto Mantāṇiputto”ti evamādīsu
 mātito nāmaṃ viya mātisadisato vatthuto nāmaṃ. Vacanattho panettha—
 cakkhusamphassahetu jātā vedanā cakkhusamphassajāvedanāti. Eseva nayo
 sabbattha. Ayaṃ tāvettha sabbasaṅgāhikā kathā. Vipākavasena pana
 cakkhudvāre dve cakkhuviññāṇāni, dve manodhātuyo, tisso
 manoviññāṇadhātuyoti etāhi sampayuttavasena vedanā veditabbā. Eseva
 nayo sotadvārādīsu. Manodvāre manoviññāṇadhātusampayuttāva.

Phassaniddese **cakkhusamphassoti** cakkhumhi samphasso. Esa nayo
 sabbattha. **Cakkhusamphasso -pa- kāyasamphassoti** ettāvata ca
 kusalākusalavipākā pañcavatthukā dasa phassā vuttā honti.

Manosamphassoti iminā sesabāvisatīlokiyavipākamanasampayuttā phassā.

Saḷāyatananiddese **cakkhāyatananti**-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ
 Visuddhimagge khandhaniddese ceva āyatananiddese ca vuttameva.

1. Aṭṭhasatataṇhāvicaritāni (Syā)

3. Abhi 2. 406 piṭṭhe.

5. Evaṃ niddesavithārā, vitthārassa ca sambhavā (Ka)

2. Sati (Sī, Syā, Ka)

4. Abhi 2. 410 piṭṭhe.

6. Abhi 2. 16 piṭṭhe.

Nāmarūpaniddese namanalakkhaṇaṃ **nāmaṃ**. Ruppanalakkhaṇaṃ **rūpaṃ**. Vibhajane panassa **vedanā**ti vedanākkhandho, **saññā**ti saññākkhandho, **cetanā phasso manasikāro**ti saṅkhārakkhandho veditabbo. Kamañca aññepi saṅkhārakkhandhasaṅgahitā dhammā santi, ime pana tayo sabbadubbalesupi cittesu santi, tasmā etesaṃyeva vasenettha saṅkhārakkhandho dassito. **Cattāro ca mahābhūtā**ti ettha **cattāro**ti gaṇanaparicchedo. **Mahābhūtā**ti pathavī-āpatejavāyānametaṃ adhivacanaṃ. Yena pana kāraṇena tāni mahābhūtānīti vuccanti, yo cettha añño vinicchayanayo, so sabbo Visuddhimagge rūpakkhandhaniddese vutto. **Catunnañca mahābhūtānaṃ upādāyā**ti ettha pana **catunnanti** upayogathe sāmivacanaṃ, cattāri mahābhūtānīti vuttaṃ hoti. **Upādāyā**ti upādiyitvā, gahetvāti attho. Nissayātipi eke. “Vattamānan”ti ayañcettha pāṭhaseso. Samūhatthe vā etaṃ sāmivacanaṃ, catunnaṃ mahābhūtānaṃ samūhaṃ upādāya vattamānaṃ rūpanti ettha attho veditabbo. Evaṃ sabbathāpi yāni ca cattāri pathavī-ādīni mahābhūtāni, yañca catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāya vattamānaṃ cakkhāyatanādibhedena Abhidhammapāḷiyameva vuttaṃ tevīsatividhaṃ rūpaṃ, taṃ sabbampi rūpanti veditabbaṃ.

Viññāṇaniddese **cakkhuviññāṇanti** cakkhumhi viññāṇaṃ, cakkhuto vā jātāṃ viññāṇanti **cakkhuviññāṇaṃ**. Evaṃ sotaghānajiḥvākāyaviññāṇāni. Itaraṃ pana manoyeva viññāṇanti **manoviññāṇaṃ**. Dvipaṇcaviññāṇavajjitatebhūmakavipākacittassetāṃ adhivacanaṃ.

Saṅkhāraniddese abhisāṅkharāṇalakkhaṇo **saṅkhāro**. Vibhajane panassa **kāyasaṅkhāro**ti kāyato pavattasaṅkhāro. Kāyadvāre copanavasena pavattānaṃ kāmāvacarakusalato aṭṭhannaṃ, akusalato dvādasannanti vīsatiyā kāyasañcetanānametaṃ adhivacanaṃ. **Vacīsaṅkhāro**ti vacanato pavattasaṅkhāro, vacīdvāre vacanabhedavasena pavattānaṃ vīsatiyā eva vacīsañcetanānametaṃ adhivacanaṃ. **Cittasaṅkhāro**ti cittato pavattasaṅkhāro, kāyavacīdvāre copanaṃ akatvā raho nisīditvā cintentassapavattānaṃ lokiyakusalākusalavasena ekūnatimsamanosañcetanānametaṃ adhivacanaṃ.

Avijjāniddese **dukkhe aññāṇanti** dukkhasacce aññāṇaṃ, mohassetāṃ adhivacanaṃ. Esa nayo **dukkhasamudaye aññāṇanti**-ādīsu. Tattha catūhi kāraṇehi dukkhe aññāṇaṃ veditabbaṃ antogadhato vatthuto ārammaṇato paṭicchādanato ca. Tathā hi taṃ dukkhasaccapariyāpannattā dukkhe antogadhaṃ, dukkhasaccañcassa nissayapaccayabhāvena vatthu, ārammaṇapaccayabhāvena ārammaṇaṃ, dukkhasaccaṃ etaṃ paṭicchādeti tassa yāthāvalakkhaṇapaṭivedhanivāraṇena ñāṇappavattiyā cettha appadānena.

Dukkhasamudaye aññāṇaṃ tihi kāraṇehi veditabbaṃ vatthuto ārammaṇato paṭicchādanato ca. Nirodhe paṭipadāya ca aññāṇaṃ ekeneva kāraṇena veditabbaṃ paṭicchādanato. Nirodhapaṭipadānaṃ hi paṭicchādakameva aññāṇaṃ tesāṃ yāthāvalakkhaṇapaṭivedhanivāraṇena tesu ca ñāṇappavattiyā appadānena, na pana taṃ tattha antogadhaṃ tasmim saccadvaye apaniyāpannattā, na tassa taṃ saccadvayaṃ vatthu asahajātattā, nārammaṇaṃ tadārabba appavattanato. Pacchimaṃ hi saccadvayaṃ gambhīrattā duddasaṃ, na tattha andhabhūtaṃ aññāṇaṃ pavattati. Purimaṃ pana vacanīyattena¹ sabhāvalakkhaṇassa duddasattā gambhīraṃ, tattha vipallāsagāhavasena pavattati².

Apica “dukkhe”ti ettāvatā saṅgahato vatthuto ārammaṇato kiccato ca avijjā dīpitā. “Dukkhasamudaye”ti ettāvatā vatthuto ārammaṇato kiccato ca. “Dukkhanirodhe dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāyā”ti ettāvatā kiccato. Avisesato pana “aññāṇaṃ”ti etena sabhāvato niddiṭṭhāti nātabbā.

Iti kho bhikkhavi evaṃ kho bhikkhave. **Nirodho hoti**ti anuppādo hoti. Apicettha sabbeheva tehi nirodhapadehi nibbānaṃ desitaṃ. Nibbānaṃ hi āgama te te dhammā nirujjhanti, tasmā taṃ tesāṃ tesāṃ nirodhoti vuccati. Iti Bhagavā imasmim sutte dvādasahi padehi vaṭṭavivaṭṭaṃ desento arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhapesi. Desanāpariyosāne vuttanayeneva pañcasatā bhikkhū arahatte patiṭṭhahim sūti.

Vibhaṅgasuttaṃ dutiyaṃ.

1. Vacanīyatthena (Syā, Ka), vañcanīyatthena (Ma-Ṭṭha 1. 228 piṭṭhe)

2. Na saṃvattati (Syā)

3. Paṭipadāsuttavaṇṇanā

3. Tatiye **micchāpaṭipadanti** ayaṃ tāva aniyyānikapaṭipadā. Nanu ca avijjāpaccayā puññābhisaṅkhāropi atthi āneñjābhisaṅkhāropi, so kathaṃ micchāpaṭipadā hotīti. Vaṭṭasīsattā. Yaṃ hi kiñci bhavattayasāṅkhātāṃ vaṭṭaṃ patthetvā pavattitaṃ, antamaso pañcābhiññā aṭṭha vā pana samāpattiyo, sabbaṃ taṃ vaṭṭapakkiyaṃ vaṭṭasīsanti vaṭṭasīsattā micchāpaṭipadāva hoti. Yaṃ pana kiñci vivaṭṭaṃ nibbānaṃ patthetvā pavattitaṃ, antamaso uḷunkayāgumattadānampi paṇṇamuṭṭhidānamattampi, sabbaṃ taṃ vivaṭṭapakkiyaṃ vivaṭṭanissitaṃ, vivaṭṭapakkhikattā sammāpaṭipadāva hoti. Appamattakampi hi paṇṇamuṭṭhimattadākusalaṃ vā hotu mahantaṃ velāmadānādikusalaṃ vā, sace vaṭṭasampattiṃ patthetvā vaṭṭanissitavasena micchā ṭhapitaṃ hoti, vaṭṭameva āharitum sakkoti, no vivaṭṭaṃ. “Idaṃ me dānaṃ āsavakkhayāvahaṃ hotū”ti evaṃ pana vivaṭṭaṃ patthentena vivaṭṭavasena sammā ṭhapitaṃ arahattampi paccekabodhiñāṇampi sabbaññutaññāṇampi dātuṃ sakkotiyeva, na arahattaṃ appatvā pariyosānaṃ gacchati. Iti anulomavasena micchāpaṭipadā, paṭilomavasena sammāpaṭipadā desitāti veditabbā. Nanu cettha paṭipadā pucchitā¹, nibbānaṃ bhājitaṃ, niyyātanepi paṭipadāva niyyātītā. Na ca nibbānassa paṭipadāti nāmaṃ, savipassanānaṃ pana catunnaṃ maggānametaṃ nāmaṃ, tasmā pucchāniyyātanehi padabhājanaṃ na sametīti. No na sameti, kasmā? Phalena paṭipadāya dassitattā. Phalena hettha paṭipadā dassitā. “Avijjāya tveva asesavirāgaṇirodhā saṅkhāraṇirodho”ti etaṃ² nirodhasaṅkhātāṃ nibbānaṃ yassā paṭipadāya phalaṃ, ayaṃ vuccati bhikkhave sammāpaṭipadāti ayamettha attho. Imasmiṃca atthe asesavirāgaṇirodhāti ettha virāgo nirodhasseva vevacanaṃ, asesavirāgā asesanirodhāti ayaṃ hettha adhippāyo. Yena vā virāgasāṅkhātena maggena asesanirodho hoti, taṃ dassetuṃ etaṃ padabhājanaṃ vuttaṃ. Evaṃ hi sati sānubhāvā paṭipadā vibhattā hoti. Iti imasmimpi sutte vaṭṭavivaṭṭameva kathitanti. . Tatiyaṃ.

1. Pucchitvā (Sī)

2. Evaṃ (Sī)

4. Vipassīsuttavaṇṇanā

4. Catutthe **vipassissā**ti tassa kira bodhisattassa yathā lokiyamanussānaṃ kiñcideva passantānaṃ parittakammābhiniḃbattassa kammajapasādassa dubbalattā akkhīni vipphandanti, na evaṃ vipphandiṃsu. Balavakammanibbattassa pana kammajapasādassa balavattā avipphandantehi animisehi eva akkhīhi passi seyyathāpi devā Tāvatiṃsā. Tena vuttaṃ “Animisanto kumāro pekkhatīti kho bhikkhave Vipassissa kumārassa “Vipassī Vipassī’tveva samaññā udapādī”ti¹. Ayaṃ hettha adhippāyo— antarantarā nimisajanitandhakāravirahena visuddhaṃ passati, vivaṇṇehi vā akkhīhi passatīti **Vipassī**. Ettha ca kiñcāpi pacchimabhavikānaṃ sabbabodhisattānaṃ balavakammanibbattassa kammajapasādassa balavattā akkhīni na vipphandanti, so pana bodhisatto eteneva nāmaṃ labhi.

Apica viceyya viceyya passatīti **Vipassī**, vicinitvā vicinitvā passatīti attho. Ekadivasaṃ kira vinicchayaṭṭhāne nisīditvā atthe anusāsantassa rañño alaṅkatapaṭiyattaṃ mahāpurisaṃ āharitvā aṅke ṭhapayiṃsu. Tassa taṃ aṅke katvā palālayamānasseva² amaccā sāmikaṃ assāmikaṃ akaṃsu. Bodhisatto anattamanasaddaṃ nicchāresi. Rājā “kimetaṃ³ upadhārethā”ti āha. Upadhārayamānā aññaṃ adisvā “atṭassa⁴ dubbinicchitattā evaṃ kataṃ bhavissatī”ti puna sāmikameva sāmikaṃ katvā “ñatvā nu kho kumāro evaṃ karotī”ti vīmaṃsantā puna sāmikaṃ assāmikamakāṃsu. Puna bodhisatto tatheva saddaṃ nicchāresi. Atha rājā “jānāti mahāpuriso”ti tato paṭṭhāya appamatto ahosi. Tena vuttaṃ “viceyya viceyya kumāro atthe panāyati ñāyenāti kho bhikkhave Vipassissa kumārassa bhiyyoso mattāya ‘Vipassī Vipassī’tveva samaññā udapādī”ti⁵.

Bhagavatoti bhāgyasampannassa. **Arahatoti** rāgādi-arīnaṃ hatattā, saṃsāracakkassa vā arānaṃ hatattā, paccayānaṃ vā arahattā arahāti evaṃ guṇato uppannaṇāmadheyyassa. **Sammāsambuddhassāti** sammā nayena hetunā sāmaṃ paccattapurisakārena cattāri saccāni Buddhassa. **Pubbeva**

1. Dī 2. 17 piṭṭhe.

2. Upalālayamānasseva (Sī)

3. Kimetaṃ kimetaṃ (Syā)

4. Atthassa (Syā)

5. Dī 2. 18 piṭṭhe.

sambodhāti sambodho vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ, tato pubbeva.
Bodhisattasseva satoti ettha **bodhī**ti ñāṇaṃ, bodhimā¹ satto **bodhisatto**,
 ñāṇavā paññavā paṇḍitoti attho. Purimabuddhānaṃ hi pādamūle
 abhinīhārato paṭṭhāya paṇḍitova so satto, na andhabāloti bodhisatto. Yathā
 vā udakato uggantvā ṭhitam paripākagataṃ padumaṃ
 sūriyarasmisamphassena avassaṃ bujjhissatīti bujjhanakapadumanti vuccati,
 evaṃ Buddhānaṃ santike byākaraṇassa laddhattā avassaṃ anantarāyena
 pāramiyo pūretvā bujjhissatīti bujjhanakasattotipi **bodhisatto**. Yā ca esā
 catumaggañāṇasaṅkhātā bodhi, taṃ patthayamāno pavattatīti bodhiyaṃ satto
 āsattotipi **bodhisatto**. Evaṃ guṇato uppannānāmavasena bodhisattasseva
 sato. **Kicchanti** dukkhaṃ. **Āpannoti** anuppatto. Idaṃ vuttaṃ hoti—aho ayaṃ
 sattaloko dukkhaṃ anuppattoti. **Cavati ca upapajjati cāti** idaṃ aparāparaṃ
 cutipaṭisandhivasena vuttaṃ. **Nissaraṇanti** nibbānaṃ. Taṃ hi
 jarāmarañadukkhato nissaṭṭatā tassa nissaraṇanti vuccati. **Kudāssu nāmāti**
 katarasmim nu kho kāle.

Yoniso manasikārāti upāyamanasikārena pathamanasikārena. **Ahu**
paññāya abhisamayoti paññāya saddhim² jarāmarañakāraṇassa abhisamayo
 samavāyo samāyogo ahosi, “jātipaccayā jarāmarāṇaṃ”ti idaṃ tena diṭṭhanti
 attho. Atha vā **yoniso manasikārā ahu paññāyāti** yoniso manasikārena ca
 paññāya ca abhisamayo ahu, “jātiyā kho sati jarāmarāṇaṃ”ti evaṃ
 jarāmarañakāraṇassa paṭivedho ahosīti attho. Esa nayo sabbattha.

Iti hidanti evamidaṃ. **Samudayo samudayoti** ekādasasu ṭhānesu
 saṅkhārādīnaṃ samudayaṃ sampiṇḍetvā niddisati. **Pubbe ananussutesūti**
 “avijjāpaccayā saṅkhārānaṃ samudayo hoti”ti evaṃ ito pubbe ananussutesu
 dhammesu, catūsu vā ariyasaccadhammesu. **Cakkhanti-ādīni**
 ñāṇavevacanāneva. Ñāṇameva hettha dassanaṭṭhena **cakkhu**, nātaṭṭhena³
ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena **paññā**, paṭivedhanaṭṭhena **vijjā**, obhāsaṇaṭṭhena
ālokoti

1. Bodhiyā (Sī)

2. Sati (Sī)

3. Ñāṇaṭṭhena (Sī, Syā), nātakaraṇaṭṭhena (Dī-Ṭṭha 2. 52 piṭṭhe.)

vuttaṃ. Taṃ panetaṃ catūsu saccesu lokiyalokuttaramissakaṃ niddiṭṭhanti veditabbaṃ. Nirodhavārepi imināva nayena attho veditabbo. . Catutthaṃ.

5-10. Sikhīsuttādivaṇṇanā

5-10. Pañcamādisu **Sikhissa bhikkhave**ti-ādīnaṃ padānaṃ “Sikhissapi bhikkhave”ti na evaṃ yojetvā attho veditabbo. Kasmā? Ekāsane adesitattā. Nānāṭhānesu hi etāni desitāni, attho pana sabbattha sadisoyeva. Sabbabodhisattānaṃ hi Bodhipallaṅke nisinnānaṃ na añño samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā ācikkhati “atīte bodhisattā paccayākāraṃ sammasitvā Buddhā jātā”ti. Yathā pana paṭhamakappikakāle deve vuṭṭhe udakassa gatamaggeneva aparāparaṃ vuṭṭhi-udakaṃ gacchati, evaṃ tehi tehi purimabuddhehi gatamaggeneva pacchimā pacchimā gacchanti. Sabbabodhisattā hi ānāpānecatutthajjhānato vuṭṭhāya paccayākāre ñāṇaṃ otāretvā taṃ anulomapaṭilomaṃ sammasitvā Buddhā hontīti paṭipāṭiyā sattasu suttesu Buddhavipassanā nāma kathitāti.

Buddhavaggo paṭhamo.

2. Āhāravagga

1. Āhārasuttavaṇṇanā

11. Āhāravaggassa paṭhame **āhārā**ti paccayā. Paccayā hi āharanti attano phalaṃ, tasmā āhārāti vuccanti. **Bhūtānaṃ vā sattānaṃ**ti-ādīsu **bhūtā**ti jātā nibbattā. **Sambhavesinoti** ye sambhavaṃ jātīm nibbattiṃ esanti gavesanti. Tattha catūsu yonīsu aṇḍajalābujā sattā yāva aṇḍakosaṃ vatthikosaṇca na bhindanti, tāva sambhavesino nāma, aṇḍakosaṃ vatthikosaṇca bhinditvā bahi nikkhantā bhūtā nāma. Saṃsedajā opapātikā ca paṭhamacittakkhaṇe sambhavesino nāma, dutiyacittakkhaṇato pabhuti bhūtā nāma. Yena vā iriyāpathena jāyanti, yāva tato aññaṃ na pāpuṇanti, tāva sambhavesino nāma, tato paraṃ bhūtā nāma. Atha vā **bhūtā**ti jātā abhinibbattā, ye bhūtā abhinibbattāyeva¹, na

1. Ye bhūtāyeva (Sī, Syā, Ma-Ṭṭha 1. 211 piṭṭhe ca)

puna bhavissantīti saṅkhaṃ gacchanti, tesaṃ khīṇāsavānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Sambhavamesantīti **sambhavesino**.

Appahīnabhavasamyojanattā āyatimpi sambhavaṃ esantānaṃ sekkhaputhujjanānametaṃ adhivacanaṃ. Evaṃ sabbathāpi imehi dvīhi padehi sabbasatte pariyādiyati. **Vāsaddo** cettha sampiṇḍanattho, tasmā bhūtānañca sambhavesīnañcāti ayamattho veditabbo.

Ṭhitiyāti ṭhitatthaṃ. **Anuggahāyāti** anuggahatthaṃ. Vacanabhedoyeva cesa, attho pana dvinnampi padānaṃ ekoyeva. Atha vā **ṭhitiyāti** tassa tassa sattassa uppannadhammānaṃ anuppabandhavasena avicchedāya.

Anuggahāyāti anuppannānaṃ uppādāya. Ubhopi cetāni “bhūtānaṃ vā ṭhitiyā ceva anuggahāya ca, sambhavesīnaṃ vā ṭhitiyā ceva anuggahāya cā”ti evaṃ ubhayattha dattṭhabbānīti.

Kabaḷikāro āhāroti kabaḷaṃ katvā ajjhoharitabbako āhāro, odanakummāsādivatthukāya ojāyetaṃ adhivacanaṃ. **Oḷāriko vā sukhumo vāti** vatthu-oḷārikatāya oḷāriko, sukhumatāya sukhumo. Sabhāvena pana sukhumarūpapariyāpannattā kabaḷikāro āhāro sukhumova hoti. Sāpi cassa¹ vatthuto oḷārikatā sukhumatā ca upādāyupādāya veditabbā. Kumbhīlānañhi āhāraṃ upādāya morānaṃ āhāro sukhumo. Kumbhīlā kira pāsāṇe gilanti, te ca nesaṃ kucchippattā vilīyanti. Morā sappavicchikādipāṇe khādanti. Morānaṃ pana āhāraṃ upādāya taracchānaṃ āhāro sukhumo. Te kira tivassachadditāni visāṇāni ceva aṭṭhīni ca khādanti, tāni ca nesaṃ kheḷena temitamattāneva kandaṃulāni viya mudukāni honti. Taracchānaṃ āhāraṃ upādāya hatthīnaṃ āhāro sukhumo. Te hi nānārukkhasākhādayo khādanti. Hatthīnaṃ āhārato gavayagokaṇṇamigādīnaṃ āhāro sukhumo. Te kira nissārāni nānārukkhapaṇṇādīni khādanti. Tesampi āhārato gunnaṃ² āhāro sukhumo. Te allasukkhatiṇāni khādanti. Tesaṃ āhārato sasānaṃ āhāro sukhumo. Sasānaṃ āhārato sakuṇānaṃ āhāro sukhumo. Sakuṇānaṃ āhārato paccantavāsīnaṃ āhāro sukhumo. Paccantavāsīnaṃ āhārato gāmabhojakānaṃ

1. Sāpi cassāyaṃ (Sī, Ka)

2. Goṇānaṃ (Sī)

āhāro sukhumo. Gāmabhojakānaṃ āhārato rājarājamahāmattānaṃ āhāro sukhumo. Tesampi āhārato cakkavattino āhāro sukhumo. Cakkavattino āhārato bhummanānaṃ devānaṃ āhāro sukhumo. Bhummanānaṃ devānaṃ āhārato Cātumahārājikānaṃ. Evaṃ yāva Paranimmitavasavattīnaṃ āhārā vitthāretabbā¹. Tesam panāhāro sukhumotveva niṭṭhaṃ patto.

Ettha ca oḷārike vatthusmiṃ oḷā parittā hoti dubbalā, sukhume balavatī. Tathā hi ekapattapūrampi yāguṃ pīto² muhutteneva jighacchito hoti yaṃkiñcideva khādītukāmo, sappiṃ pana pasatamattaṃ pivitvā divasaṃ abhottukāmo hoti. Tattha vatthu kammajatejasaṅkhātāṃ parissayaṃ vinodeti, na pana sakkoti pāletuṃ. Oḷā pana pāleti, na sakkoti parissayaṃ vinodetuṃ. Dve pana ekato hutvā parissayañceva vinodenti pāleti cāti.

Phasso dutiyoti cakkhusamphassādi chabbidhopi phasso etesu catūsu āhāresu dutiyo āhāroti veditabbo. Desanānayo eva cesa, tasmā iminā nāma kāraṇena dutiyo tatiyo cāti idamettha na gavesitabbaṃ. **Manosañcetanāti** cetanāva vuccati. **Viññāṇanti** cittāṃ. Iti Bhagavā imasmim ṭhāne upādiṇṇaka-anupādiṇṇakavasena ekarāsīm katvā cattāro āhāre dasseti. Kabaḷikārāhāro hi upādiṇṇakopi atthi anupādiṇṇakopi, tathā phassādayo. Tattha sappādihi gilitānaṃ maṇḍūkādīnaṃ vasena upādiṇṇakakabaḷikārāhāro daṭṭhabbo. Maṇḍūkādayo hi sappādihi gilitā antokucchigatāpi kiñci kālaṃ jīvantiyeva. Te yāva upādiṇṇakapakkhe tiṭṭhanti, tāva āhārattamaṃ na sādheṃti. Bhijjivā pana anupādiṇṇakapakkhe ṭhitā sādheṃti. Tadāpi upādiṇṇakāhāroti vuccantīti. Idam pana ācariyānaṃ na ruccatīti Aṭṭhakathāyameva paṭikkhipitvā idam vuttaṃ—imesaṃ sattānaṃ khādantānampi akhādantānampi bhuñjantānampi abhuñjantānampi paṭisandhicitteneva saha-jātā kammajā oḷā nāma atthi, sā yāvapi sattamā divasā³ pāleti,

1. Āhāro vitthāretabbo (Syā) Ma-Ṭṭha 1. 212 piṭṭhe ca.

2. Pivato (Ka)

3. Yāva sattamampi divasaṃ (Sī), yāva sattamāpi divasā (Syā)

ayameva upādiṇṇakakabaḷikārāhāroti veditabbo¹. Tebhūmakavipākavasena pana upādiṇṇakaphassādayo veditabbā, tebhūmakakusalākusalakiriyavasena anupādiṇṇakā. Lokuttarā pana rūḷhīvasena kathitāti.

Etthāha—“yadi paccayaṭṭho āhāraṭṭho, atha kasmā aññesupi sattānaṃ paccayesu vijjamānesu imeyeva cattāro vuttā”ti? Vuccate—
ajjhattikasantatiyā visesapaccayattā. Visesapaccayo hi
kabaḷikārāhārabhakkhānaṃ sattānaṃ rūpakāyassa kabaḷikāro āhāro,
nāmakāye vedanāya phasso, viññāṇassa manosañcetanā, nāmarūpassa
viññāṇaṃ. Yathāha “seyyathāpi bhikkhave ayaṃ kāyo āhāraṭṭhitiko āhāraṃ
paṭicca tiṭṭhati, anāhāro no tiṭṭhati², tathā phassapaccayā vedanā,
saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpan”ti³.

Ko panettha āhāro kiṃ āharatīti? Kabaḷikārāhāro ojaṭṭhamakarūpāni
āharati, phassāhāro tisso vedanā, manosañcetanāhāro tayo bhava,
viññāṇāhāro paṭisandhināmarūpanti.

Kathaṃ? Kabaḷikārāhāro tāva mukhe ṭhapitamatteyeva aṭṭha rūpāni
samuṭṭhāpeti, dantavicuṇṇitaṃ pana ajjhohariyamānaṃ ekekaṃ sitthaṃ
aṭṭhaṭṭharūpāni samuṭṭhāpetiyeva. Evaṃ kabaḷikārāhāro ojaṭṭhamakarūpāni
āharati. Phassāhāro pana sukhavedanīyo phasso uppajjamānoyeva sukhaṃ
vedanaṃ āharati, dukkhavedanīyo dukkhaṃ, adukkhamasukhavedanīyo
adukkhamasukhanti evaṃ sabbathāpi phassāhāro tisso vedanā āharati.

Manosañcetanāhāro kāmabhavūpagaṃ kammaṃ kāmabhavaṃ āharati,
rūpārūpabhavūpagāni taṃ taṃ bhavaṃ. Evaṃ sabbathāpi
manosañcetanāhāro tayo bhava āharati. Viññāṇāhāro pana ye ca
paṭisandhikkhaṇe taṃsampayuttakā tayo khandhā, yāni ca tisantavasena
tiṃsa rūpāni uppajjanti, sahaṇāṭṭadipaccayanayena tāni āharatīti vuccati.
Evaṃ viññāṇāhāro paṭisandhināmarūpaṃ āharatīti. Ettha ca “manosañcetanā
tayo bhava āharati”ti sāsavakusalākusalacetanāva vuttā.

1. Veditabboti (Sī)

2. Saṃ 3. 58 piṭṭhe.

3. Saṃ 1. 243; Abhi 2. 142 piṭṭhādīsu.

“Viññāṇaṃ paṭisandhināmarūpaṃ āhāratī”ti paṭisandhiviññāṇameva vuttaṃ. Avisesena pana taṃsāmpayuttataṃsamuṭṭhānadhammānaṃ¹ āharaṇatopete “āhārā”ti veditabbā.

Etesu catūsu āhāresu kabaḷikārāhāro upatthambhento āhāraḱiccaṃ sādheti, phasso phusantoyeva, manosañcetanā āyūhamānāva, viññāṇaṃ vijānantameva. Kathaṃ? Kabaḷikārāhāro hi upatthambhentoyeva kāyaṭṭhapanena sattānaṃ ṭhitiyā hoti. Kammajanitopi hi ayaṃ kāyo kabaḷikārāhārena upatthaddho dasapi vassāni vassasatampi yāva āyuparimāṇā tiṭṭhati. Yathā kiṃ? Yathā mātuyā janitopi dārako dhātiyā thaññādāni pāyetvā posiyamāno ciraṃ tiṭṭhati, yathā ca upatthambhena upatthambhitaṃ gehaṃ. Vuttampi cetāṃ—

“Yathā mahārāja gehe papatante aññena dārunā upatthambhitaṃ santaṃ eva taṃ gehaṃ na patati, evameva kho mahārāja ayaṃ kāyo āhāraṭṭhitiko āhāraṃ paṭicca tiṭṭhati”ti.

Evam kabaḷikāro āhāro upatthambhento āhāraḱiccaṃ sādheti.

Evam sādhentopi ca kabaḷikāro āhāro dvinnāṃ rūpasantatīnaṃ paccayo hoti āhārasamuṭṭhānassa ca upādiṇṇakassa ca. Kammajānaṃ anupālako hutvā paccayo hoti, āhārasamuṭṭhānānaṃ janako hutvāti. Phasso pana sukhādivatthubhūtaṃ ārammaṇaṃ phusantoyeva sukhādivedanāpavattanena sattānaṃ ṭhitiyā hoti. Manosañcetanā kusalākusalakammavasena āyūhamānāyeva bhavamūlanipphādanato sattānaṃ ṭhitiyā hoti. Viññāṇaṃ vijānantameva nāmarūpappavattanena sattānaṃ ṭhitiyā hotīti.

Evam upatthambhanādivasena āhāraḱiccaṃ sādhayamānesu panetesu cattāri bhayāni daṭṭhabbāni. Seyyathidaṃ? Kabaḷikārāhāre nikantiyeva bhayaṃ, phasse upagamaṇameva, manosañcetanāya āyūhaṇameva, viññāṇe abhinipātoyeva bhayanti. Kiṃ kārāṇā? Kabaḷikārāhāre hi

1. Taṃtaṃsāmpayuttānaṃ taṃtaṃsamuṭṭhānadhammānaṃ (Sī, Syā)

nikantiṃ katvā sītādīnaṃ purakkhatā sattā āhāratthāya muddāgaṇaṇādikammāni karontā anappakaṃ dukkhaṃ nigacchanti. Ekacce ca imasmiṃ sāsane pabbajitvāpi vejjakammādikāya anesanāya āhāraṃ pariyesantā diṭṭheva dhamme gārayhā honti, samparāyepi “tassa saṃghāṭipi ādittā sampajjalitā”ti-ādīnā Lakkhaṇasaṃyutte¹ vuttanayena samaṇapetā honti. Iminā tāva karaṇena kabaḷīkāre āhāre nikanti eva bhayanti veditabbā.

Phassaṃ upagacchantāpi phassassādino paresaṃ rakkhitagopitesu dārādīsu bhaṇḍesu aparajjhanti, te saha bhaṇḍena bhaṇḍasāmikā gahetvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ vā chinditvā saṅkārakūṭe chaḍḍenti, rañño vā niyyādentī. Tato te rājā vividhā kammakāraṇā kārāpeti, kāyassa ca bhedaṃ duggati tesāṃ pāṭikaṅkhā hoti. Iti phassassādamūlakaṃ diṭṭhadhammikampi samparāyikampi bhayaṃ sabbamāgatameva² hoti. Iminā karaṇena phassāhāre upagamanameva bhayanti veditabbā.

Kusalākusalakammāyūhane pana tammūlakaṃ tīsu bhavesu bhayaṃ sabbāṃ āgatameva hoti. Iminā karaṇena manosañcetanāhāre āyūhanameva bhayanti veditabbā.

Paṭisandhiviññāṇaṇca yasmim yasmim ṭhāne abhinipatati³, tasmim tasmim ṭhāne paṭisandhināmarūpaṃ gahetvāva nibbattati. Tasmiṇca nibbatte sabbabhayaṇi nibbattānīyeva honti tammūlakattāti iminā karaṇena viññāṇāhāre abhinipātoyeva bhayanti veditabboti.

Kirīnidānāti-ādīsu nidānādīni sabbāneva karaṇavevacanāni. Karaṇaṃ hi yasmā phalaṃ nideti, “handa naṃ gaṇhathā”ti appeti viya, tasmā **nidānā**ti vuccati. Yasmā taṃ tato samudeti jāyati pabhavati, tasmā **samudayo jāti pabhavoti** vuccati. Ayaṃ panettha padattho—kirīnidānaṃ etesanti **kirīnidānā**. Ko samudayo etesanti **kirīsamudayā**. Kā jāti etesanti **kirījātikā**. Ko pabhavo etesanti **kirīpabhavā**. Yasmā pana tesāṃ taṇhā yathāvuttena atthena nidānaṇceva

1. Saṃ 1. 451 piṭṭhe.

2. Samāgatameva (Syā, Ka)

3. Abhinibbattati (Ka)

samudayo ca jāti ca pabhavo ca, tasmā “taṇhānidānā”ti-ādimāha. Evaṃ sabbapadesu attho veditabbo.

Ettha ca ime cattāro āhārā taṇhānidānāti paṭisandhim ādim katvā attabhāvasaṅkhātānaṃ āhārānaṃ purimataṇhānaṃ vasena¹ nidānaṃ veditabbaṃ. Kathaṃ? Paṭisandhikkhaṇe tāva paripuṇṇāyatanānaṃ sattānaṃ sattasantativasena, sesānaṃ tato ūna-ūnasantativasena uppannarūpabbhantaraṃ jātā oṇā atthi, ayaṃ taṇhānidāno upādiṇṇakakabaḷikārāhāro. Paṭisandhicittasampayuttā pana phassacetanā sayaṅca cittaṃ viññāṇanti ime taṇhānidānā upādiṇṇakaphassamanosañcetanāviññāṇāhārāti evaṃ tāva purimataṇhānidānā paṭisandhikā āhārā. Yathā ca paṭisandhikā, evaṃ tato paraṃ paṭhamabhavaṅgacittakkhaṇādinibbattāpi² veditabbā.

Yasmā pana Bhagavā na kevalaṃ āhārānameva nidānaṃ jānāti, āhāranidānabhūtāya taṇhāyapi, taṇhāya nidānānaṃ vedanādinampi nidānaṃ jānātiyeva, tasmā **taṇhā cāyaṃ bhikkhave kimnidānāti**-ādinā nayena vaṭṭaṃ dassetvā vivaṭṭaṃ dassesi. Imasmiṅca pana ṭhāne Bhagavā atītābhimukhaṃ desanaṃ katvā atītena vaṭṭaṃ dasseti. Kathaṃ? Āhāravasena hi ayaṃ attabhāvo gahito.

Taṇhāti imassattabhāvassa janakaṃ kammaṃ, vedanāphassasaḷāyatananāmarūpaviññāṇāni yasmim attabhāve ṭhatvā kammaṃ āyūhitaṃ, taṃ dassetuṃ vuttāni, avijjāsaṅkhārā tassattabhāvassa janakaṃ kammaṃ. Iti dvīsu ṭhānesu attabhāvo, dvīsu tassa janakaṃ kammanti saṅkhepena kammañceva kammavipākañcāti dvepi dhamme dassentena atītābhimukhaṃ desanaṃ katvā atītena vaṭṭaṃ dassitaṃ.

Tatrāyaṃ desanā anāgatassa adassitattā aparipuṇṇāti na daṭṭhabbā, nayato pana paripuṇṇātveva daṭṭhabbā. Yathā hi cakkhumā puriso udakapiṭṭhe nipannaṃ suṃsumāraṃ disvā tassa parabhāgaṃ olokento gīvaṃ passeyya, orato piṭṭhiṃ, pariyoṣāne naṅguṭṭhamūlaṃ, heṭṭhā kucchiṃ olokento pana udakagataṃ agganāṅguṭṭhañceva cattāro ca hatthapāde na passeyya, so na ettāvātā “aparipuṇṇo suṃsumāro”ti gaṇhāti, nayato pana paripuṇṇotveva gaṇhāti, evaṃsampadamidaṃ veditabbaṃ.

1. Purimataṇhāvasena (Syā)

2. Paṭhamabhavaṅgacittakkhaṇādinibbattāpi (Sī)

Udakapiṭṭhe nipannasumsumāro viya hi tebhūmakavaṭṭaṃ. Tīre ṭhito cakkhumā puriso viya yogāvacaro. Tena purisena udakapiṭṭhe sumsumārassa diṭṭhakālo viya yoginā āhāravasena imassattabhāvassa diṭṭhakālo. Parato gīvāya diṭṭhakālo viya imassattabhāvassa janikāya taṇhāya diṭṭhakālo piṭṭhiyā diṭṭhakālo viya yasmiṃ attabhāve taṇhāsaṅkhātāṃ kammaṃ kataṃ, vedanādivasena tassa diṭṭhakālo. Naṅguṭṭhamūlassa diṭṭhakālo viya tassattabhāvassa janakānaṃ avijjāsaṅkhārānaṃ diṭṭhakālo. Hetṭhā kucchiṃ olokontassa pana agganānguṭṭhañceva cattāro ca hatthapāde adisvāpi “aparipuṇṇo sumsumāro”ti agahetvā nayato paripuṇṇotveva gahaṇaṃ viya yattha yattha paccayavaṭṭaṃ Pāliyaṃ na āgataṃ, tattha tattha “desanā aparipuṇṇā”ti agahetvā nayato paripuṇṇātveva gahaṇaṃ veditabbaṃ. Tattha ca āhāratāṇhānaṃ antare eko sandhi, taṇhāvedanānaṃ antare eko, viññāṇasaṅkhārānaṃ antare ekoti evaṃ tisandhicasaṅkhepameva vaṭṭaṃ dassitanti. . Paṭhamam.

2. Moḷiyaphaggunasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **sambhavesīnaṃ vā anuggahāyāti** imasmiṃ yeva ṭhāne Bhagavā desanaṃ niṭṭhāpesi. Kasmā? Diṭṭhigatikassa nisinnattā. Tassaṃ hi parisati Moḷiyaphagguno nāma bhikkhu diṭṭhigatiko nisinno, atha Satthā cintesi “ayaṃ uṭṭhahitvā maṃ pañhaṃ pucchissati, athassāhaṃ vissajjessāmī”ti pucchāya okāsadānatthaṃ desanaṃ niṭṭhāpesi.

Moḷiyaphaggunoti moḷīti cūḷā vuccati. Yathāha—

“Chetvāna moḷiṃ varagandhavāsitaṃ,
Vehāyasaṃ ukkhipi Sakyapuṇḡavo.
Ratanācaṅkoṭavarena¹ vāsavo,
sahassanetto sirasā paṭiggahī”ti.

Sā tassa gihikāle mahantā ahosi. Tenassa “moḷiyaphagguno”ti saṅkhā udapādi. Pabbajitampi naṃ teneva nāmena sañjānanti. **Etadavocāti** desanānusandhiṃ ghaṭento etaṃ “ko nu kho bhante

1. Suvaṇṇacaṅkoṭavarena (Sī, Syā)

viññāṇāhāraṃ āhāretī”ti vacanaṃ avoca. Tassattho—bhante ko nāma so, yo etaṃ viññāṇāhāraṃ khādati vā bhuñjati vāti.

Kasmā panāyaṃ itare tayo āhāre apucchitvā imameva pucchatīti. Jānāmīti laddhiyā. So hi mahante¹ piṇḍe katvāva kabaḷikārāhāraṃ bhuñjante passati, tenassa taṃ jānāmīti laddhi. Tittiravaṭṭakamorakukkuṭādayo pana mātusamphassena yāpente disvā “ete phassāhārena yāpentī”ti tassa laddhi. Kacchapā pana attano utusamaye mahāsamuddato nikkhamitvā samuddatīre vālikantare aṇḍāni ṭhapetvā vālikāya paṭicchādetvā mahāsamuddameva otaranti. Tāni mātu-anussaraṇavasena na pūtīni honti. Tāni manosañcetanāhārena yāpentīti tassa laddhi. Kiñcāpi therassa ayaṃ laddhi, na pana etāya laddhiyā imaṃ pañhaṃ pucchati. Diṭṭhigatiko hi ummattakasado. Yathā ummattako pacchiṃ gahetvā antaravīthiṃ otiṇṇo gomayampi pāsāṇampi gūthampi khajjakhaṇḍampi taṃ taṃ manāpampi amanāpampi gahetvā pacchiyaṃ pakkhipati, evameva diṭṭhigatiko yuttampi ayuttampi pucchati. So “kasmā imaṃ pucchasi”ti na niggahetabbo, pucchitapucchitaṭṭhāne pana gahaṇameva nisedhetabbaṃ. Teneva naṃ Bhagavā “kasmā evaṃ pucchasi”ti avatvā gahitaḡāhameva tassa mocetuṃ **no kallo pañhoti-ādimāha**.

Tattha **no kalloti** ayutto. **Āhāretīti ahaṃ na vadāmīti** ahaṃ koci satto vā puggalo vā āhāretīti na vadāmi. **Āhāretīti cāhaṃ vadeyyanti** yadi ahaṃ āhāretīti vadeyyaṃ. **Tatrassa kallo pañhoti** tasmim̐ mayā evaṃ vutte ayaṃ pañho yutto bhavye. **Kissa nu kho bhante viññāṇāhāro**ti bhante ayaṃ viññāṇāhāro katamassa dhammassa paccayoti attho. **Tatra kallaṃ veyyākaraṇanti** tasmim̐ evaṃ pucchite pañhe imaṃ veyyākaraṇaṃ yuttaṃ “viññāṇāhāro āyatim̐ punabbhavābhiniḡbattiyā paccayo”ti. Ettha ca **viññāṇāhāro**ti paṭisandhicittaṃ. **Āyatim̐ punabbhavābhiniḡbattīti** teneva viññāṇena sahuppannaṃ nāmarūpaṃ. **Tasmim̐ bhūte sati saḡāyatananti** tasmim̐ punabbhavābhiniḡbattisaṅkhāte nāmarūpe jāte sati saḡāyatanam̐ hotīti attho.

1. Mahante mahante (Syā)

Salāyatanapaccayā phassoti idhāpi Bhagavā uttari pañhassa okāsaṃ dento desanaṃ niṭṭhāpesi. Diṭṭhigatiko hi navapucchaṃ uppādetuṃ na sakkoti, niddiṭṭhaṃ niddiṭṭhamīyeva pana gaṇhitvā pucchati, tenassa Bhagavā okāsaṃ adāsi. Attho panassa sabbapadesu vuttanayeneva gahetabbo. “Ko nu kho bhante bhavātī”¹ ti kasmā na pucchati? Diṭṭhigatikassa hi satto nāma bhūto nibbattoyevāti¹ laddhi, tasmā attano laddhiviruddhaṃ idanti na pucchati. Apica idappaccayā idaṃ idappaccayā idanti bahūsu ṭhānesu kathitattā saññattim upagato, tenāpi na pucchati. Satthāpi “imassa bahuṃ pucchantassāpi titti natthi, tucchapucchameva² pucchātī”² ti ito paṭṭhāya desanaṃ ekābaddhaṃ katvā desesi. **Channaṃ tvevāti** yato paṭṭhāya desanāruḷhaṃ³, tameva gahetvā desanaṃ vivaṭṭento⁴ evamāha. Imasmiṃ pana sutte viññāṇanāmarūpānaṃ antare eko sandhi, vedanātaṇhānaṃ antare eko, bhavajātīnaṃ antare ekoti. . Dutiyaṃ.

3. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **samaṇā vā brāhmaṇā vāti** saccāni paṭivijjhituṃ asamattā bāhirakasamaṇabrāhmaṇā. **Jarāmaraṇaṃ nappajānantīti**-ādīsu jarāmaraṇaṃ na jānanti dukkhasaccavasena, jarāmaraṇasamudayaṃ na jānanti saha taṇhāya jāti jarāmaraṇassa samudayoti samudayasaccavasena, jarāmaraṇanirodhaṃ na jānanti nirodhasaccavasena, paṭipadaṃ na jānanti maggasaccavasena. Jātim na jānanti dukkhasaccavasena, jātisamudayaṃ na jānanti saha taṇhāya bhavo jātisamudayoti samudayasaccavasena. Evaṃ saha taṇhāya samudayaṃ yojetvā sabbapadesu catusaccavasena attho veditabbo. **Sāmaññatthaṃ vā brahmaññatthaṃ vāti** ettha ariyameggo sāmaññañceva brahmaññañca. Ubhayatthāpi pana attho nāma ariyaphalaṃ veditabbaṃ. Iti Bhagavā imasmiṃ sutte ekādasasu ṭhānesu cattāri saccāni kathesīti. . Tatiyaṃ.

1. Nipphattoyevāti (Tīkā)

3. Desanāya āruḷhaṃ (Sī, Syā)

2. Tucchameva (Sī)

4. Vivajjento (Ka)

4. Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **ime dhamme katame dhammeti** ettakaṃ papañcaṃ katvā kathitaṃ, desanaṃ paṭivijjhitaṃ samatthānaṃ puggalānaṃ ajjhāsayena **ime dhamme nappajānantīti**-ādi vuttaṃ. Sesāṃ purimasadisameva. . Catutthaṃ.

5. Kaccānagottasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **sammādiṭṭhi sammādiṭṭhīti** yaṃ paṇḍitā devamanussā tesu tesu ṭhānesu sammādassanaṃ vadanti, sabbampi taṃ dvīhi padehi saṅkhiptvā pucchati. **Dvayanissitoti** dve koṭṭhāse nissito. **Yebhuyyenāti** iminā ṭhapetvā ariyapuggale sesamahājanaṃ dasseti. **Atthitanti** sassataṃ. **Natthitanti** ucchedaṃ. **Lokasamudayanti** loko nāma saṅkhāraloko, tassa nibbatti. **Sammappaññāya** passatoti sammāpaññā nāma savipassanā maggapaññā, tāya passantassāti attho. **Yā loke natthitāti** saṅkhāraloke nibbattesu dhammesu paññāyantesveva¹ yā natthīti ucchedadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hotīti attho. **Lokanirodhanti** saṅkhārānaṃ bhaṅgaṃ. **Yā loke atthitāti** saṅkhāraloke bhijjamānesu dhammesu paññāyantesveva yā atthīti sassatadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hotīti attho.

Apica **lokasamudayanti** anulomapaccayākāraṃ. **Lokanirodhanti** paṭilomapaccayākāraṃ. Lokanissaye passantassāpi hi paccayānaṃ anucchedena² paccayuppannassa anucchedaṃ³ passato yā natthīti ucchedadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hoti. Paccayanirodhaṃ passantassāpi paccayanirodhena paccayuppannanirodhaṃ passato yā atthīti sassatadiṭṭhi uppajjeyya, sā na hotīti ayampettha attho.

Upayupādānābhinivesavinibandhoti upayehi⁴ ca upādānehi ca abhinivesehi ca vinibandho⁵. Tattha **upayāti** dve upayā taṇhupayo ca diṭṭhupayo ca. Upādānādīsupi eseva nayo. Taṇhādīṭṭhiyo hi yasmā ahaṃ mamanti-ādīhi ākārehi tebhūmakadhamme upenti upagacchanti, tasmā

1. Paññāyamānesveva (Ka)

2. Anupacchedena (Sī)

3. Anupacchedaṃ (Sī)

4. Upāyehi (Sī, Syā)

5. Vinibaddho (Sī)

upayāti vuccanti. Yasmā pana te dhamme upādiyanti ceva abhinivisanti ca, tasmā upādānāti ca abhinivesāti ca vuccanti. Tāhi cāyaṃ loko vinibandho. Tenāha “upayupādānābhinivesavinibandho”ti.

Tañcāyanti tañca upayupādānaṃ ayaṃ ariyasāvako. **Cetaso adhiṭṭhānanti** cittassa paṭiṭṭhānabhūtaṃ. **Abhinivesānusayanti** abhinivesabhūtañca¹ anusayabhūtañca. Taṇhādiṭṭhiṣu hi akusalacittaṃ paṭiṭṭhāti, tā ca tasmim abhinivisanti ceva anusenti ca, tasmā tadubhayaṃ cetaso adhiṭṭhānaṃ abhinivesānusayanti ca āha. **Na upetīti** na upagacchati. **Na upādiyatīti** na gaṇhāti. **Nādiṭṭhātīti** na adhiṭṭhāti, kinti? **Attā meti**. **Dukkamevāti** pañcupādānakkhandhamattameva. **Na kaṅkhatīti** “dukkameva uppajjati, dukkhaṃ nirujjhati, na añño ettha satto nāma atthi”ti kaṅkhaṃ na karoti. **Na vicikicchātīti** na vicikicchaṃ uppādeti.

Aparappaccayāti na parappaccayena, aññassa apattiyāyetvā attapaccakkhañāṇamevassa ettha hotīti. **Ettāvatā kho Kaccāna sammādiṭṭhi hotīti** evaṃ sattasaññāya pahīnattā ettakena sammādassanaṃ nāma hotīti missakasammādiṭṭhiṃ āha. **Ayameko antoti** esa eko nikūṭanto lāmakanto paṭhamakaṃ sassataṃ. **Ayaṃ dutiyoti** esa dutiyo sabbaṃ natthīti uppajjanakadiṭṭhisankhāro nikūṭanto lāmakanto dutiyako ucchedoti attho. Sesamettha uttānamevāti. . Pañcamaṃ.

6. Dhammakathikasuttavaṇṇanā

16. Chatṭhe **nibbidāyāti** nibbindanattāya. **Virāgāyāti** virajjanattāya. **Nirodhāyāti** nirujjhanattāya. **Paṭipanno hotīti** ettha sīlato paṭṭhāya yāva arahattamaggā paṭipannoti veditabbo. **Dhammānudhammapaṭipannoti** lokuttarassa nibbānadhammassa anudhammabhūtaṃ paṭipadaṃ paṭipanno. **Anudhammabhūtanti** anurūpasabhāvabhūtaṃ. **Nibbidā virāgā nirodhāti** nibbidāya ceva virāgena ca nirodhena ca. **Anupādā vimuttoti** catūhi upādānehi kiñci dhammaṃ anupādiyivā vimutto. **Diṭṭhadhammanibbānappattoti** diṭṭheva dhamme nibbānappatto. **Alaṃ vacanāyāti** evaṃ vattabbataṃ arahati, yutto anucchavikoti

1. Nivesabhūtañca (Sī)

attho. Evamettha ekena nayena dhammakathikassa pucchā kathitā, dvīhi taṃ viresetvā sekkhāsekkhabhūmiyo niddiṭṭhāti. . Chaṭṭhaṃ.

7. Acelakassapasuttavaṇṇanā

17. Sattame **acelo Kassapoti** liṅgena acelo niccelo, nāmena Kassapo. **Dūratovāti** mahatā bhikkhusaṃghena parivutaṃ āgacchantam dūrato eva addasa. **Kiñcideva desanti** kiñcideva kāraṇam. **Okāsanti** pañhabyākaraṇassa khaṇam kalam. **Antaragharanti** “na pallatthikāya antaraghare nisīdissāmī”ti ettha antonivesanam antaragharam. “Okkhittacakkhu antaraghare gamissāmī”ti ettha indakhīlato paṭṭhāya antogāmo. Idhāpi ayameva adhippeto. **Yadākaṅkhasīti** yaṃ icchasi.

Kasmā pana Bhagavā kathetukāmo yāvatatiyaṃ paṭikkhipīti. Gāravajananaṭṭham. Diṭṭhigatikā hi khippaṃ kathiyamāne gāravam na karonti, “samaṇam Gotamaṃ upasaṅkamtumpi pucchitumpi sukaram, pucchitamatteyeva kathetī”ti vacanampi na saddahanti. Dve tayo vāre paṭikkhitte pana gāravam karonti, “samaṇam Gotamaṃ upasaṅkamtumpi pañham pucchitumpi dukkaran”ti yāvatatiyaṃ yācite kathiyamānam sussūsanti saddahanti. Iti Bhagavā “ayaṃ sussūsissati saddahissatī”ti yāvatatiyaṃ yācāpetvā kathesi. Apica yathā bhisakko telam vā phāṇitam vā pacanto mudupākakharapākānam pākakālam āgamayamāno pākakālam anatikkamitvāva otāreti, evaṃ Bhagavā sattānam ñāṇaparipākam āgamayamāno “ettakena kālena imassa ñāṇam paripākam gamissatī”ti ñatvāva yāvatatiyaṃ yācāpesi.

Mā hevaṃ Kassapāti Kassapa mā evaṃ bhaṇi. “Sayamkataṃ dukkhan”ti hi vattum na vaṭṭati, attā nāma koci dukkhassa kāraṇo natthīti dīpeti. Paratopi eseṇa nayo. **Adhiccasamuppannanti** akāraṇena yadicchāya uppannam. **Iti puṭṭho samānoti** kasmā evamāha? Evaṃ kirassa ahosi “ayaṃ ‘sayamkataṃ dukkhan’ti-ādinā puṭṭho ‘mā hevan’ti vadati, ‘natthī’ti puṭṭho ‘atthī’ti vadati, ‘bhavam Gotamo dukkham na jānāti na passatī’ti puṭṭho ‘jānāmi khvāhan’ti vadati, kiñci nu kho mayā virajjhivā pucchito”ti

mūlato paṭṭhāya attano pucchameva sodhento evamāha. **Ācikkhatu ca me bhante Bhagavā**ti idha Satthari sañjātagāravo “bhavan”ti avatvā “Bhagavā”ti vadati.

So karotīti-ādi “sayamkataṃ dukkhan”ti laddhiyā paṭisedhanatthaṃ vuttaṃ. Ettha ca **sato**ti idaṃ bhummatthe sāmivacanāṃ, tasmā evamattho daṭṭhabbo—so karoti so paṭisaṃvedayatīti kho Kassapa ādimhiyeva evaṃ sati pacchā sayamkataṃ dukkhanti ayaṃ laddhi hoti. Ettha ca **dukkhanti** vaṭṭadukkhaṃ adhippetāṃ. **Iti vadanti** etassa purimena ādisaddena anantarena ca sassatasaddena sambandho hoti, “dīpeti gaṇhātī”ti ayaṃ panettha pāṭhaseso. Idaṃ hi vuttaṃ hoti—iti evaṃ vadanto āditova sassataṃ dīpeti, sassataṃ gaṇhātī, kasmā? Tassa hi taṃ dassanaṃ etaṃ pareti, kārakaṇa vedakaṇa ekameva gaṇhantaṃ etaṃ sassataṃ upagacchatīti attho.

Añño karotīti-ādi pana “paramkataṃ dukkhan”ti laddhiyā paṭisedhanatthaṃ vuttaṃ. “Ādito sato”ti idaṃ pana idhāpi āharitabbaṃ. Ayaṃ hettha attho—añño karoti añño paṭisaṃvediyatīti kho pana kassapa ādimhiyeva evaṃ sati pacchā “kāraako idheva ucchijjati, tena kataṃ añño paṭisaṃvediyatī”ti evaṃ uppannāya ucchedadiṭṭhiyā saddhiṃ sampayuttāya vedanāya abhitunnassa viddhassa sato “paramkataṃ dukkhan”ti ayaṃ laddhi hotīti. **Iti vadanti**-ādi vuttanayeneva yojetabbaṃ. Tatrayaṃ yojanā—evaṇa vadanto āditova ucchedaṃ dīpeti, ucchedaṃ gaṇhātī. Kasmā? Tassa hi taṃ dassanaṃ etaṃ pareti, etaṃ ucchedaṃ upagacchatīti attho.

Ete teti ye sassatucchedasaṅkhāte ubho ante (Anupagamma Tathāgato dhammaṃ deseti, ete te Kassapa ubho ante)¹ anupagamma pahāya anallīyitvā majjhena Tathāgato dhammaṃ deseti, majjhimāya paṭipadāya ṭhito desetīti attho. Kataraṃ dhammanti ce? Yadidaṃ avijjāpaccayā saṅkhārātī. Ettha hi kāraṇato phalaṃ, kāraṇanirodhena cassa nirodho dīpito, na koci kāraako vā vedako

1. () Etthantare pāṭho Sīhaḷa-potthake na dissati.

vā niddiṭṭho. Ettāvata sesapañhā paṭisedhitā honti. **Ubho ante anupagammāti** iminā hi tatiyapañho paṭikkhitto. **Avijjāpaccayā saṅkhārāti** iminā adhiccasamuppannatā ceva ajānanañca paṭikkhittanti veditabbaṃ.

Labheyanti idaṃ so Bhagavato santike bhikkhubhāvaṃ patthayamāno āha. Atha Bhagavā yonena¹ Khandhake² titthiyaparivāso paññatto, yaṃ aññatitthiyapubbo sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhito “ahaṃ bhante itthannāmo aññatitthiyapubbo imasmim dhammavinaye ākaṅkhāmi upasampadam, svāhaṃ bhante saṅghaṃ cattāro māse parivāsaṃ yācāmi”ti-ādinā nayena samādiyivā parivasati, taṃ sandhāya **yo kho Kassapa aññatitthiyapubboti-** ādimāha. Tattha **pabbajjanti** vacanasiliṭṭhatāvasena vuttaṃ. Aparivasitvāyeva hi pabbajjaṃ labhati. Upasampadatthikena pana nātikālena gāmappavesanādīni aṭṭha vattāni pūrentena parivasitabbaṃ. **Āraddhacittāti** aṭṭhavattapūraṇena tuṭṭhacittā. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesa titthiyaparivāso Samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya Pabbajjakkhandhakavaṇṇanāyaṃ³ vuttanayeneva veditabbo.

Apica mayāti ayamettha pāṭho, aññattha pana “apica metthā”ti. **Puggalavemattatā veditāti** puggalanānattaṃ viditaṃ. “Ayaṃ puggalo parivāsāraho, ayaṃ na parivāsāraho”ti idaṃ mayhaṃ pākaṇanti dasseti. Tato Kassapo cintesi “aho acchariyaṃ Buddhasāsaṇaṃ, yattha evaṃ ghaṃsitvā koṭṭetvā yuttameva gaṇhanti, ayuttaṃ cheḍḍenti”ti. Tato suṭṭhutaṃ pabbajjaya sañjātussāho **sace bhanteti**-ādimāha. Atha Bhagavā tassa tibbacchandataṃ veditvā “na Kassapo parivāsaṃ arahatī”ti aññataraṃ bhikkhuṃ āmantesi “gaccha bhikkhu Kassapaṃ nahāpetvā pabbājetvā ānehi”ti. So tathā katvā taṃ pabbājetvā Bhagavato santikaṃ agamāsi. Bhagavā gaṇe nisīditvā upasampādesi. Tena vuttaṃ **alattha kho acelo Kassapo Bhagavato santike pabbajjaṃ, alattha upasampadanti.** **Acirūpasampannoti**-ādi sesaṃ brāhmaṇasaṃyutte⁴ vuttamevāti. . Sattamaṃ.

1. Yena (Sī, Ka)

2. Vi 3. 98 piṭṭhe.

3. Vi-Ṭṭha 3. 272 piṭṭhe.

4. Saṃ 1. 163 piṭṭhe Dhanañjānisuttavaṇṇanāyaṃ.

8. Timbarukasuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame **sā vedanā**ti-ādi “sayamkataṃ sukhadukkhaṃ”ti laddhiyā nisedhanatthaṃ vuttaṃ. Etthāpi **satoti** bhummattheyeva sāmivacanaṃ. Tatrāyaṃ atthadīpanā—“sā vedanā, so vediyatī”ti kho Timbaruka ādimhiyeva evaṃ sati “sayamkataṃ sukhadukkhaṃ”ti ayaṃ laddhi hoti. Evaṃ hi sati vedanāya eva vedanā katā hoti. Evañca vadanto imissā vedanāya pubbepi atthitaṃ¹ anujānāti, sassataṃ dīpeti sassataṃ gaṇhāti¹. Kasmā? Tassa hi taṃ dassanaṃ etaṃ pareti, etaṃ sassataṃ upagacchatīti attho. Purimaṃ hi atthaṃ sandhāyevetaṃ Bhagavatā vuttaṃ bhavissati, tasmā Aṭṭhakathāyaṃ taṃ yojetvāvassa attho dīpito. **Evampāhaṃ na vadāmīti** ahaṃ “sā vedanā, so vediyatī”ti evampi na vadāmi, “sayamkataṃ sukhadukkhaṃ”ti evampi na vadāmīti attho.

Aññā vedanāti-ādi “paramkataṃ sukhadukkhaṃ”ti laddhiyā paṭisedhanatthaṃ vuttaṃ. Idhāpi ayaṃ atthayojanā—“aññā vedanā añño vediyatī”ti kho Timbaruka ādimhiyeva evaṃ sati pacchā yā purimapakkhe kārakavedanā, sā ucchinnā. Tāya² pana kataṃ añño vediyatīti evaṃ uppannāya ucchedadīṭṭhiyā saddhiṃ sampayuttāya vedanāya abhitunnassa sato “paramkataṃ sukhadukkhaṃ”ti ayaṃ laddhi hoti. Evañca vadanto kārako ucchinno, aññena paṭisandhi gahitāti ucchedaṃ dīpeti, ucchedaṃ gaṇhāti. Kasmā? Tassa hi taṃ dassanaṃ etaṃ pareti, etaṃ ucchedaṃ upagacchatīti attho. Idhāpi hi imāni padāni Aṭṭhakathāyaṃ āharitvā yojitāneva. Imasmiṃ sutte vedanāsukhadukkhaṃ kathitaṃ, tañca kho vipākasukhadukkhaṃ eva vaṭṭatīti vuttaṃ. . Aṭṭhamāṃ.

9. Bālapaṇḍitasuttavaṇṇanā

19. Navame **avijjānīvaraṇassāti** avijjāya nivāritassa. **Evamayaṃ kāyo samudāgatoti** evaṃ avijjāya nivāritattā taṇhāya ca sampayuttattāyeva ayaṃ kāyo nibbatto. **Ayañceva kāyoti** ayañcassa attano saviññāṇako kāyo. **Bahiddhā ca nāmarūpanti** bahiddhā ca paresaṃ saviññāṇako kāyo. Attano ca parassa ca

1-1. Anujānāmīti sassataṃ gaṇhāti (Sī)

2. Sayam (Sī)

pañcahi khandhehi chahi āyatanehi cāpi ayaṃ attho dīpetabbova. **Itthetaṃ dvayanti** evametaṃ dvayaṃ. **Dvayaṃ paṭicca phassoti** aññattha cakkhurūpādīni dvayāni paṭicca cakkhusamphassādayo vuttā, idha pana ajjhattikabāhirāni āyatanāni. Mahādvayaṃ nāma kiretaṃ. **Saḷevāyatanānīti** saḷeva phassāyatanāni phassakāraṇāni. **Yehi phuṭṭhoti** yehi kāraṇabhūtehi āyatanehi uppannena phassena phuṭṭho. **Aññatarenāti** ettha paripuṇṇavasena¹ aññataratā veditabbā. **Tatrāti** tasmim bālapaṇḍitānaṃ kāyaṇibbattanādimhi. **Ko adhippayāsoti** ko adhipapayogo.

Bhagavaṃmūlakāti Bhagavā mūlaṃ etesanti Bhagavaṃmūlakā. Idam vuttaṃ hoti—ime bhante amhākaṃ dhammā pubbe Kassapasammāsambuddhena uppāditā, tasmim parinibbute ekaṃ Buddhantaraṃ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā ime dhamme uppādetum samattho nāma nāhosi, Bhagavatā pana no ime dhammā uppāditā. Bhagavantaṃ hi nissāya mayaṃ ime dhamme ājānāma paṭivijjhāmāti evaṃ Bhagavaṃmūlakā no bhante dhammāti. **Bhagavaṃnettikāti** Bhagavā hi dhammānaṃ netā vinetā anunetā, yathāsabhāvato pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ nāmaṃ gahetvā dassetāti dhammā Bhagavaṃnettikā nāma honti. **Bhagavaṃpaṭisaraṇāti** catubhūmakadhammā sabbaññutaññāṇassa āpātham āgacchamānā Bhagavati paṭisaranti nāmāti Bhagavaṃpaṭisaraṇā. **Paṭisarantīti** samosaranti. Apica Mahābodhimaṇḍe nisinnassa Bhagavato paṭivedhavasena phasso āgacchati “ahaṃ Bhagavā kinnāmo”ti. Tvaṃ phusanaṭṭhena phasso nāma. Vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaṃ āgacchati “ahaṃ Bhagavā kinnāmaṇ”ti, tvaṃ vijānanaṭṭhena viññāṇaṃ nāmāti evaṃ catubhūmakadhammānaṃ yathāsabhāvato pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ nāmaṃ gaṇhanto Bhagavā dhamme paṭisaratīti Bhagavaṃpaṭisaraṇā. **Bhagavantaṃyeva paṭibhātīti** Bhagavatova etassa bhāsitassa attho upaṭṭhātu, tumheveva no kathetvā dethāti attho.

Sā ceva avijjāti ettha kiñcāpi sā avijjā ca taṇhā ca kammaṃ javāpetvā paṭisandhim ākaḍḍhitvā niruddhā, yathā pana ajjāpi yaṃ hiyyo bhesajjaṃ pītaṃ, tadeva bhojanaṃ bhuñjāti sarikkhakattena² tadevāti vuccati, evamidhāpi sā ceva avijjā sā ca taṇhāti idampi sarikkhakattena vuttaṃ.

1. Paripuṇṇāparipuṇṇavasena (Sī, Syā)

2. Sarikkhakaṭṭhena (Sī, Syā)

Brahmacariyanti maggabrahmacariyaṃ. **Dukkha**kkhayāyāti vaṭṭadukkhaṃssa khayatthāya. **Kāyū**pago hotīti aññaṃ paṭisandhikāyaṃ upagantā hoti. **Yadidaṃ brahmacariyavāso**ti yo ayaṃ maggabrahmacariyavāso, ayaṃ bālato paṇḍitassa visesoti dasseti. Iti imasmiṃ sutte sabbopi sapaṭisandhiko puthujjano “bālo”ti, appaṭisandhiko khīṇāsavo “paṇḍito”ti vutto. Sotāpannasakadāgāmi-anāgāmino pana “paṇḍitā”ti vā “bālā”ti vā na vattabbā, bhajamānā pana paṇḍitapakkaṃ bhajanti. . Navamaṃ.

10. Paccayasuttavaṇṇanā

20. Dasame **paṭiccasamuppādaṇca vo bhikkhave desessāmi** **paṭiccasamuppanne ca dhammeti** Satthā imasmiṃ sutte paccaye ca paccayanibbatte ca sabhāvadhamme desessāmīti ubhayaṃ ārabhi. **Uppādā vā Tathāgatānanti** Tathāgatānaṃ uppādepi, Buddhesu uppannesu anuppannesupi jātipaccayā jarāmaraṇaṃ, jātiyeva jarāmaraṇassa paccayo. **Ṭhitāva sā dhātūti** ṭhitova so paccayasabhāvo, na kadāci jāti jarāmaraṇassa paccayo na hoti. **Dhammaṭṭhitatā dhammaniyāmatāti** imehipi dvīhi paccayameva katheti. Paccayena hi paccayuppannā dhammā tiṭṭhanti, tasmā paccayova “dhammaṭṭhitatā”ti vuccati. Paccayo dhamme niyamehi, tasmā “dhammaniyāmatā”ti vuccati. **Idappaccayatāti** imesaṃ jarāmaraṇādīnaṃ paccayo idappaccayā, idappaccayāva idappaccayatā. **Tanti** taṃ paccayaṃ. **Abhisambujjhatīti** ñāṇena abhisambujjhati. **Abhisametīti** ñāṇena abhisamāgacchati. **Ācikkhatīti** katheti. **Desetīti** dasseti¹. **Paññāpatīti** jānāpeti. **Paṭṭhapetīti** ñāṇamukhe ṭhapeti. **Vivaratīti** vivaritvā dasseti. **Vibhajatīti** vibhāgato dasseti. **Uttānikarotīti** pākaṭaṃ karoti. **Passathāti cāhāti** passatha iti ca vadati. Kinti? **Jātipaccayā bhikkhave jarāmaraṇānti-**ādi.

Iti kho bhikkhavi evaṃ kho bhikkhave. **Yā tatrāti** yā tesu “jātipaccayā jarāmaraṇaṃ”ti-ādīsu. **Tathatāti**-ādīni paccayākārasseva vevacanāni. So tehi tehi paccayehi anūnādhikeheva tassa tassa dhammassa sambhavato **tathatāti**, sāmaggim upagatesu paccayesu muhuttampi tato nibbattānaṃ dhammānaṃ² asambhavābhāvato **avitathatāti**,

1. Desayati (Syā)

2. Nibbattanadhammānaṃ (Sī), nibbattanibbattānaṃ dhammānaṃ (Syā)

aññadhammapaccayehi aññadhammānuppattito **anaññathatāti**, jarāmarañādīnaṃ paccayato vā paccayasamūhato vā **idappaccayatāti** vutto. Tatrāyaṃ vacanatto—imesaṃ paccayā idappaccayā, idappaccayā eva idappaccayatā, idappaccayānaṃ vā samūho idappaccayatā. Lakkhaṇaṃ panettha saddasatthato veditabbaṃ.

Aniccanti hutvā abhāvaṭṭhena aniccaṃ. Ettha ca aniccanti na jarāmarāṇaṃ aniccaṃ, aniccasabhāvānaṃ pana khandhānaṃ jarāmarāṇattā aniccaṃ nāma jātaṃ. **San̄khatā**dīsupi eveda nayo. Ettha ca **san̄khatanti** paccayehi samāgantvā kataṃ. **Paṭiccasamuppannanti** paccaye nissāya uppannaṃ. **Khayadhammanti** khayasabhāvaṃ. **Vayadhammanti** vigacchanakasabhāvaṃ. **Virāgadhammanti** virajjanakasabhāvaṃ. **Nirodhadhammanti** nirujjanakasabhāvaṃ. Jātiyāpi vuttanayeneva aniccata veditabbā. Janakapaccayānaṃ vā kiccānubhāvakkhaṇe diṭṭhattā¹ ekena pariyāyenettha aniccāti-ādīni yujjantiyeva. Bhavādayo aniccādisabhāvāyeva.

Sammappaññāyāti² savipassanāya maggapaññāya. **Pubbantanti** purimaṃ atītanti³ attho. **Ahosim̄ nukhoti**-ādīsu “ahosim̄ nu kho nanu kho”ti sassatākāraṇa adhiccasamuppatti-ākāraṇa nissāya atīte attano vijjamānataṇca avijjamānataṇca kaṅkhati. Kim̄ kāraṇanti na vattabbaṃ, ummattako viya bālaputhujjano yathā vā tathā vā pavattati. **Kim̄ nu kho ahosinti** jātiliṅgupapattiyo nissāya “khattiyo nu kho ahosim̄ brāhmaṇavessasuddagahaṭṭhapabbajitadevamanussānaṃ aññataro”ti kaṅkhati. **Katham̄ nu khoti** saṇṭhānākāraṇa nissāya “dīgho nu kho ahosim̄ rassa-odātaṇhapamāṇika-appamāṇikādīnaṃ aññataro”ti kaṅkhati. Keci pana “issaranimmānādīni nissāya ‘kena nu kho kāraṇena ahosin’ti hetuto⁴ kaṅkhati”ti vadanti. **Kim̄ hutvākim̄ ahosinti** jāti-ādīni nissāya “khattiyo hutvā nu kho brāhmaṇo ahosim̄ -pa- devo hutvā manusso”ti attano paramparaṃ kaṅkhati. Sabbattheva pana **addhānanti** kālādhivacanameṭaṃ. **Aparantanti** anāgataṃ antaṃ. **Bhavissāmi nu kho nanu khoti** sassatākāraṇa ucchedākāraṇa nissāya anāgate attano vijjamānataṇca avijjamānataṇca kaṅkhati. Sesamettha vuttanayameva.

1. Niddiṭṭhattā (Sī)

3. Purimaṃ antaṃ atītanti (Sī) Ṭikāpi passitabbā.

2. Paññāyāti (Sī)

4. Hetum̄ (Ka)

Etarahi vā paccuppannaṃ addhānanti idāni vā paṭisandhimādiṃ katvā cutipariyantaṃ sabbampi vattamānakālaṃ gahetvā. **Ajjhattaṃ kathaṃkathī bhavissatīti** attano khandhesu vicikicchī bhavissati. **Ahaṃ nu khosmīti** attano atthibhāvaṃ kaṅkhati. Yuttaṃ panetanti? Yuttaṃ ayuttanti kā ettha cintā. Apicettha idaṃ vatthumpi udāharanti—cūḷamātāya kira putto muṇḍo, mahāmātāya putto amuṇḍo, taṃ puttaṃ muṇḍesuṃ, so uttāya “ahaṃ nu kho cūḷamātāya putto”ti cintesi. Evaṃ ahaṃ nu khosmīti kaṅkhā hoti. **No nu khosmīti** attano natthibhāvaṃ kaṅkhati. Tatrāpi idaṃ vatthu—eko kira macche gaṇhanto udake ciraṭṭhānena sītibhūtaṃ attano ūruṃ macchoti cintetvā pahari. Aparo susānapasse khettaṃ rakkhanto bhīto saṅkuṭito¹ sayi, so paṭibujjhivā attano jaṇṇukāni dve yakkhāti cintetvā pahari. Evaṃ no nu khosmīti kaṅkhati.

Kiṃ nu khosmīti khattiyova samāno attano khattiyabhāvaṃ kaṅkhati. Eseva nayo sesesupi. Devo pana samāno devabhāvaṃ ajānanto nāma natthi, sopi pana “ahaṃ rūpī nu kho arūpī nu kho”ti-ādinā nayena kaṅkhati. Khattiyādayo kasmā na jānantīti ce. Apaccakkhā tesāṃ tattha tattha kule uppatti. Gahaṭṭhāpi ca potthalikādayo² pabbajitasaññino, pabbajitāpi “kuppaṃ nu kho me kamman”ti-ādinā nayena gahaṭṭhasaññino, manussāpi ca rājāno viya attani devasaññino honti. **Kathaṃ nu khosmīti** vuttanayameva. Kevalaṃ hettha abbhantare jīvo nāma atthīti gahetvā tassa saṇṭhānākāraṃ nissāya “dīgho nu khosmi rassacaturassachaḷaṃsa-aṭṭhaṃsasolaṃsāsādīnaṃ aññatarappakāro”ti kaṅkhanto kathaṃ nu khosmīti kaṅkhatīti veditabbo. Sarīrasaṇṭhānaṃ pana paccuppannaṃ ajānanto nāma natthi. **Kuto āgato so kuhiṃ gāmi bhavissatīti** attabhāvassa āgatigatīṭṭhānaṃ kaṅkhanto evaṃ kaṅkhati. **Ariyasāvakassāti** idha sotāpanno adhippeto, itarepi pana tayo avāritāyevāti. . Dasamaṃ.

Āhāravaggo dutiyo.

1. Saṅkucito (Sī)

2. Potalikādayo (Sī), potalakādayo (Syā)

3. Dasabalavagga

1. Dasabalasuttavaṇṇanā

21. Dasabalavaggaṭṭha paṭhamam dutiyasseva saṅkhepo.

2. Dutiyadasabalasuttavaṇṇanā

22. Dutiyam Bhagavatā attano ajjhāsayassa vasena vuttam. Tattha **Dasabalasamannāgatoti** dasahi balehi samannāgato. Balañca nāmetam duvidham kāyabalañca ñāṇabalañca. Tesu Tathāgatassa kāyabalam hatthikulānusārena veditabham. Vuttam hetam porāṇehi—

“Kālāvakañca gaṅgeyyam, paṇḍaram tambapiṅgalam.
Gandhamaṅgalahemañca, uposathachaddantime dasā”ti¹—

Imāni dasa hatthikulāni. Tattha **kālāvakanti** pakatihatthikulam daṭṭhabham. Yam dasannam purisānam kāyabalam, tam ekassa kālāvakassa hatthino. Yam dasannam kālāvakānam balam, tam ekassa gaṅgeyyassa. Yam dasannam gaṅgeyyānam, tam ekassa paṇḍarassa. Yam dasannam paṇḍarānam, tam ekassa tambassa. Yam dasannam tambānam, tam ekassa piṅgalassa. Yam dasannam piṅgalānam, tam ekassa gandhahatthino. Yam dasannam gandhahatthīnam, tam ekassa maṅgalassa. Yam dasannam maṅgalānam, tam ekassa hemavatassa. Yam dasannam hemavatānam, tam ekassa uposathassa. Yam dasannam uposathānam, tam ekassa chaddantassa. Yam dasannam chaddantānam, tam ekassa Tathāgatassa. Nārāyanasaṅghāta² balantipi idameva vuccati. Tadetaṃ pakatihatthigaṇanāya hatthīnam³ koṭisahassānam, purisagaṇanāya dasannam purisakoṭisahassānam balam hoti. Idam tāva Tathāgatassa kāyabalam. “Dasabalasamannāgato”ti ettha pana etaṃ saṅgaham na gacchati. Etaṃ hi bāhirakam lāmakam tiracchānagatānam sīhādīnampi hoti. Etaṃ hi nissāya dukkhapariññā vā samudayappahānam vā maggabhāvanā vā phalasacchikiriyā vā natthi. Aññam pana dasasu ṭhānesu akampanatthena upatthambhanatthena ca dasavidham ñāṇabalam nāma atthi, tam sandhāya vuttam “dasabalasamannāgato”ti.

1. Ma-Ṭṭha 1. 331; Abhi-Ṭṭha 2. 380 piṭṭhesu.

2. Saṅkhātāni (Sī, Syā)

3. Pakatihatthīnam (Ka)

Katamaṃ pana tanti? Thānāṭṭhānādīnaṃ yathābhūtaṃ jānaṃ. Seyyathidaṃ? Thānañca thānato aṭṭhānañca aṭṭhanato jānaṃ ekaṃ, atītānāgatapaccuppannānaṃ kammāsamādānānaṃ thānaso hetuso yathābhūtaṃ vipākajānaṃ ekaṃ, sabbatthagāminipaṭipadājānaṃ ekaṃ, anekadhātunānādhātulokajānaṃ ekaṃ, parasattānaṃ parapuggalānaṃ nānādhimuttikatājānaṃ ekaṃ, tesāmyeva indriyaparopariyattajānaṃ ekaṃ, jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṃ saṃkilesavodānavuṭṭhānājānaṃ ekaṃ, pubbenivāsajānaṃ ekaṃ, sattānaṃ cutūpapātājānaṃ ekaṃ, āsavakkhayaājānaṃ ekanti. Abhidhamme pana—

“Idha Tathāgato thānañca thānato aṭṭhānañca aṭṭhanato yathābhūtaṃ pajānāti. Yampi Tathāgato thānañca thānato aṭṭhānañca aṭṭhanato yathābhūtaṃ pajānāti, idampi Tathāgatassa Tathāgatabalaṃ hoti, yaṃ balaṃ āgamma Tathāgato āsabhaṃ thānaṃ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ pavatteti”ti.

Ādinā¹ nayena vitthārato āgatāneva. Atthavaṇṇanāpi nesaṃ Vibhaṅgaṭṭhakathāyañceva² Papañcasūdaniyā ca Majjhimaṭṭhakathāya³ sabbākārato vuttā. Sā tattha vuttanayeneva gahetabbā.

Catūhi ca vesārajjehīti ettha sārājjaṭṭhapaṭipakkhaṃ vesārajjaṃ, catūsu thānesu vesārajjabhāvaṃ paccavekkhantassa uppannasomanassamayañāṇassettaṃ nāmaṃ. Katamesu catūsu? “Sammāsambuddhassa te paṭijānato ime dhammā anabhisambuddhā”ti-ādīsu codanāvattūsu. Tatrāyaṃ Pāli—

“Cattārimāni bhikkhave Tathāgatassa vesārajjāni -pa-. Katamāni cattāri? ‘Sammāsambuddhassa te paṭijānato ime dhammā anabhisambuddhā’ti tatra vata maṃ samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā koci vā lokasmiṃ saha dhammena paṭicodessatīti nimittametaṃ bhikkhave na samanupassāmi. Etamahaṃ bhikkhave nimittaṃ asamanupassanto khemappatto abhayappatto vesārajjappatto viharāmi. ‘Khīṇāsavassa te

1. Abhi 2. 329 piṭṭhe Nāṇavibhaṅge.

2. Abhi-Ṭṭha 2. 380 piṭṭhe.

3. Ma-Ṭṭha 1. 331 piṭṭhādīsu.

paṭijānato ime āsavā aparikkhīṇā'ti tatra vata maṃ -pa-. 'Ye kho pana te antarāyikā dhammā vuttā, te paṭisevato nālaṃ antarāyāyā'ti, tatra vata maṃ -pa-. 'Yassa kho pana te atthāya dhammo desito, so na niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyā'ti tatra vata maṃ samaṇo vā brāhmaṇo vā -pa- vesārajjappatto viharāmi'ti¹.

Āsabhaṃ ṭhānanti seṭṭhaṭṭhānaṃ uttamaṭṭhānaṃ. Āsabhā vā pubbabuddhā, tesāṃ ṭhānanti attho. Apica gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho, vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho, sabbagavaseṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi asampakampiyo nisabho, so idha usabhoti adhippeto. Idampi hi tassa pariyāyavacanaṃ. Usabhassa idanti **āsabhaṃ**. **Ṭhānanti** catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā avatṭhānaṃ². Idam pana āsabhaṃ viyāti **āsabhaṃ**. Yatheva hi nisabhasaṅkhāto usabho usabhabalena samannāgato catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaṃ Tathāgatopi dasahi Tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajjapādehi aṭṭhaparisapathaviṃ uppīletvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evaṃ tiṭṭhamāno ca taṃ āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti upagacchati na paccakkhāti, attani āropeti. Tena vuttaṃ "āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti"ti.

Parisāsūti "aṭṭha kho imā Sāriputta parisā. Katamā aṭṭha? Khattiyaparisā brāhmaṇaparisā gahapatiparisā samaṇaparisā Cātumahārājikaparisā Tāvatisaparisā māraparisā brahmaparisā"ti³ imāsu aṭṭhasu parisāsu.

Sīhanādaṃ nadatīti seṭṭhanādaṃ abhītanādaṃ nadati, sīhanādasadisāṃ vā nādaṃ nadati. Ayamatto Sīhanādasuttēna dīpetabbo. Yathā vā sīho sahanato ceva hananato ca sīhoti vuccati, evaṃ Tathāgato lokadhammānaṃ sahanato parappavādānaṃca hananato sīhoti vuccati. Evaṃ vuttassa sīhassa nādaṃ sīhanādaṃ. Tattha yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaṃso

1. Am 1. 315 piṭṭhe. 2. Acalaṭṭhānaṃ (Ma-Ṭṭha 1. 332 piṭṭhe.) 3. Ma 1. 104 piṭṭhe.

sīhanādaṃ nadati, evaṃ Tathāgatasīhopi Tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahaṃso “iti rūpan”ti-ādinā nayena, nānāvidhadesanāvīlāsasampannaṃ sīhanādaṃ nadati. Tena vuttaṃ “parisāsu sīhanādaṃ nadatī”ti.

Brahmacakkaṃ pavattetīti ettha **brahmanti** seṭṭhaṃ uttamaṃ, visuddhassa dhammacakkassetam adhivacanaṃ. Tam pana dhammacakkaṃ duvidhaṃ hoti paṭivedhaññaṇaṃca desanāññaṇaṃca. Tattha paññāpabhāvitam attano ariyaphalāvahaṃ paṭivedhaññaṇam, karuṇāpabhāvitam sāvakānaṃ ariyaphalāvahaṃ desanāññaṇam. Tattha paṭivedhaññaṇam uppajjamānaṃ uppannanti duvidham. Tam hi abhinikkhamanato paṭṭhāya yāva arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Tusitabhavanato vā yāva Mahābodhipallaṅke arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Dīpaṅkarato vā paṭṭhāya yāva arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Desanāññaṇampi pavattamānaṃ pavattanti duvidham. Tam hi yāva Aññasi¹koṇḍaññaṇassa sotāpattimaggā pavattamānaṃ, phalakkhaṇe pavattaṃ nāma. Tesu paṭivedhaññaṇam lokuttaram, desanāññaṇam lokiyaṃ. Ubhayampi panetaṃ aññehi asādhāraṇam Buddhānaṃyeva orasaññaṇam.

Idāni yaṃ iminā ñaṇena samannāgato sīhanādaṃ nadati, tam dassetum **iti rūpanti**-ādimāha. Tattha **iti rūpanti** idaṃ rūpaṃ ettakaṃ rūpaṃ, ito uddham rūpaṃ natthīti ruppanasabhāvañceva bhūtopādāyabhedaṇca ādim katvā lakkaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena anavasesarūpapariggaho vutto. **Iti rūpassa samudayo**ti iminā evaṃ pariggahitassa rūpassa samudayo vutto. Tattha **itīti** evaṃ samudayo hotīti attho. Tassa vitthāro “avijjāsamudayā rūpasamudayo, taṇhāsamudayā, kammamudayā², āhārasamudayā rūpasamudayoti nibbatilakkaṇam passantopi rūpakkhandaṃ udayam passatī”ti³ evaṃ veditabbo. Atthaṅgamepi “avijjānirodhā rūpanirodho -pa- vipariṇāmalakkaṇam passantopi rūpakkhandaṃ nirodham passatī”ti ayaṃ vitthāro.

Iti vedanāti-ādīsupi ayaṃ vedanā ettakā vedanā, ito uddham vedanā natthi, ayaṃ saññā, ime saṅkhārā, idaṃ viññāṇam ettakaṃ

1. Aññā (Sī, Syā)

2. Kammamudayo (Sī, Ka)

3. Khu 9. 53 piṭṭhe.

viññāṇaṃ, ito uddhaṃ viññāṇaṃ natthīti vedayitasañjānana-
 abhisankharaṇavijānana-sabhāvañceva
 sukhādirūpasāññādi-phassādicakkhuvīññāṇādi-bhedañca ādiṃ katvā
 lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena
 anavasesavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇapariggaho vutto. **Iti vedanāya
 samudayoti**-ādīhi pana evaṃ pariggahitānaṃ
 vedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇaṃ samudayo vutto. Tatrāpi **itīti** evaṃ
 samudayo hotīti attho. Tesampi vitthāro “avijjāsamudayā
 vedanāsamudayo”¹ rūpe vuttanayeneva vedītabbo. Ayaṃ pana viśeso—tīsu
 khandhesu “āhārasamudayā”¹ti avatvā “phassasamudayā”¹ti vattabbaṃ,
 viññāṇakkhandhe “nāmarūpasamudayā”¹ti, atthaṅgamapadampi tesāmyeva
 vasena yojetabbaṃ. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana
 udayabbayavinicchayo sabbākārāparipūro Visuddhimagge vutto.

Imasmiṃ sati idaṃ hotīti ayampi aparo sīhanādo. Tassattho—imasmiṃ
 avijjādike paccaye sati idaṃ saṅkhārādikaṃ phalaṃ hoti. **Imassuppādā idaṃ
 uppajjati**ti imassa avijjādikassa paccayassa uppādā idaṃ saṅkhārādikaṃ
 phalaṃ uppajjati. **Imasmiṃ asati idaṃ na hotīti** imasmiṃ avijjādike paccaye
 asati idaṃ saṅkhārādikaṃ phalaṃ na hoti. **Imassa nirodhā idaṃ nirujjhati**ti
 imassa avijjādikassa paccayassa nirodhā idaṃ saṅkhārādikaṃ phalaṃ
 nirujjhati. Idāni yathā taṃ hoti ceva nirujjhati ca, taṃ vitthārato dassetuṃ
 yadidaṃ avijjāpaccayā saṅkhārāti-ādimāha.

Evaṃ svākkhātoti evaṃ pañcakkhandhavibhajanādivasena suṭṭhu
 akkhāto kathito. **Dhammoti** pañcakkhandhapaccayākāradhammo. **Uttānoti**
 anikujjito. **Vivaṭoti** vivaritvā ṭhapito. **Pakāsītoti** dīpito jotito.
Chinnapilotikoti pilotikā vuccati chinnaṃ bhinnaṃ tattha tattha
 sibbitagaṇṭhitaṃ jīṇṇavatthaṃ, taṃ yassa natthīti aṭṭhahatthaṃ navahatthaṃ
 vā ahasāṭakaṃ nivattho, so chinnapilotiko nāma. Ayampi dhammo tādiso.
 Na hettha kohaññādivasena chinnabhinnasibbitagaṇṭhitabhāvo atthi. Apica
 khuddakasāṭakopi pilotikāti vuccati, sā yassa natthi, aṭṭhanavahattho
 mahāpaṭo atthi, sopi chinnapilotiko, apagatapilotikoti attho. Tādiso ayaṃ
 dhammo. Yathā hi catuhatthaṃ

1. Khu 9. 54 piṭṭhe.

sāṭakaṃ gahetvā¹ pariggahaṇaṃ karonto puriso ito cito ca añchanto kilamati, evaṃ bāhirakasamaye pabbajitā attano parittakaṃ dhammaṃ “evaṃ sati evaṃ bhavissatī”ti kappetvā kappetvā vaḍḍhentā kilamanti. Yathā pana aṭṭhahatthanavahatthena pariggahaṇaṃ karonto yathāruci pārupati na kilamati, natthi tattha añchitvā vaḍḍhanakiccaṃ, evaṃ imasmimpi dhamme kappetvā kappetvā vibhajanakiccaṃ natthi, tehi tehi kāraṇehi mayāva ayaṃ dhammo suvibhatto suvitthāritoti idampi sandhāya “chinnapilotiko”ti āha. Apica kacavaropi pilotikāti vuccati, imasmiṃca sāsane samaṇakacavarāṃ nāma patiṭṭhātum na labhati. Tenevāha—

“Kāraṇḍavaṃ niddhamatha, kasambuṃ apakassatha².

Tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānine.

Niddhamitvāna pāpicche, pāpa-ācāragocare.

Suddhā suddhehi saṃvāsaṃ, kappayavho patissatā.

Tato samaggā nipakā, dukkhassantaṃ karissathā”ti³.

Iti samaṇakacavarassa chinnattāpi ayaṃ dhammo chinnapilotiko nāma hoti.

Alamevāti yuttameva. **Saddhāpabbajitenā**ti saddhāya pabbajitena. **Kulaputtenā**ti dve kulaputtā ācārakulaputto jātikulaputto ca. Tattha yo yato kutoci kulā pabbajitvā sīlādayo pañca dhammakkhandhe pūreti, ayaṃ **ācārakulaputto** nāma. Yo pana Yasakulaputtādayo viya jātisampannakulā pabbajito, ayaṃ **jātikulaputto** nāma. Tesu idha ācārakulaputto adhippeto. Sace pana jātikulaputto ācāravā hoti, ayaṃ uttamoyeva. Evarūpena kulaputtena. **Vīriyaṃ ārabhitunti** caturaṅgasamannāgataṃ vīriyaṃ kātum. Idānissa caturaṅgaṃ dassento **kāmaṃ taco cāti**-ādimāha. Ettha hi taco ekaṃ aṅgaṃ, nhāru ekaṃ, aṭṭhi ekaṃ, maṃsalohitaṃ ekanti. Idañca pana caturaṅgasamannāgataṃ vīriyaṃ adhiṭṭhahantena navasu ṭhānesu samādhātābbaṃ purebhatte pacchābhatte purimayāme majjhimayāme pacchimayāme gamane ṭhāne nisajjāya sayaneti.

1. Labhitvā (Syā)

2. Kasambuñcāpakassatha (Sī)

3. Am 3. 18 piṭṭhe.

Dukkhaṃ bhikkhave kusīto viharatīti imasmim̐ sāsane yo kusīto puggalo, so dukkhaṃ viharati. Bāhiraśamaye pana yo kusīto, so sukhaṃ viharati. **Vokiṇṇoti** missibhūto. **Sadatthanti** sobhanaṃ vā atthaṃ sakaṃ vā atthaṃ, ubhayenāpi arahattameva adhippetam̐. **Parihāpetī**ti hāpeti na pāpuṇāti. Kusītapuggalassa hi cha dvārāni aguttāni¹ honti, tīṇi kammāni aparisuddhāni, ājīvaṭṭhamakaṃ sīlaṃ apariyodātāṃ, bhinnājīvo kulūpako hoti. So sabrahmacārīnaṃ akkhiṃhi patitarajaṃ viya upaghātakaro hutvā dukkhaṃ viharati, pīṭhamaddano² ceva hoti laṇḍapūrako ca³, Satthu ajjhāsayaṃ gahetuṃ na sakkoti, dullabhaṃ khaṇaṃ virādheti, tena bhutto raṭṭhapiṇḍopi na mahapphalo hoti.

Āraddhavīriyo ca kho bhikkhaveliti āraddhavīriyo puggalo imasmim̐yeva sāsane sukhaṃ viharati. Bāhiraśamaye pana yo āraddhavīriyo, so dukkhaṃ viharati. **Pavivittoti** vivitto viyutto hutvā. **Sadattham̐ paripūretī**ti Arahattaṃ pāpuṇāti. Āraddhavīriyassa hi cha dvārāni suguttāni honti, tīṇi kammāni parisuddhāni, ājīvaṭṭhamakaṃ sīlaṃ pariyodātāṃ, sabrahmacārīnaṃ akkhiṃhi susītaḷaṇjanaṃ viya dhātugatacandaṇaṃ⁴ viya ca manāpo hutvā sukhaṃ viharati, Satthu ajjhāsayaṃ gahetuṃ sakkoti. Satthā hi—

Ciraṃ jīva mahāvīra, kappam̐ tiṭṭha mahāmuni”ti⁵—

Evam̐ Gotamiyā vandito “na kho Gotami Tathāgatā evam̐ vanditabbā”ti paṭikkhipitvā tāya yācito vanditabbākāraṃ ācikkhanto evamāha—

Āraddhavīriye pahitatte, niccam̐ dalhaparakkame.

Samagge sāvake passa, esā Buddhāna vandanā”ti⁵.

Evam̐ āraddhavīriyo Satthu ajjhāsayaṃ gahetuṃ sakkoti, dullataṃ khaṇaṃ na virādheti. Tassa hi Buddhuppādo dhammadesanā saṃghasuppaṭipatti saphalā hoti sa-udrayā, raṭṭhapiṇḍopi tena bhutto mahapphalo hoti.

1. Aguttāni arakkhitāni (Sī)

2. Sivamaddano (Sī)

3. Leḍḍupātano ca (Sī), laṇḍasādano ca (Syā)

4. Bāhugatacandaṇaṃ (Sī)

5. Khu 4. 212 piṭṭhe Therī-apadāne.

Hīnena aggassāti hīnāya saddhāya hīnena vīriyena hīnāya satiyā hīnena samādhinā hīnāya paññāya aggasaṅkhātassa arahattassa patti nāma na hoti.

Aggena ca khoti aggehi saddhādīhi aggassa arahattassa patti hoti.

Maṇḍapeyyanti pasannaṭṭhena maṇḍam, pātabbaṭṭhena peyyam. Yam hi pivitvā antaravīthiyam patito visaññī attano sātākādīnampi assāmiko hoti, tam pasannampi na pātabbam, mayham pana sāsanaṃ evam pasannañca pātabbañcāti dassento “maṇḍapeyyan”ti āha.

Tattha tividho maṇḍo desanāmaṇḍo paṭiggahamaṇḍo brahmacariyamaṇḍo. Katamo desanāmaṇḍo? Catunnam ariyasaccānam ācikkhanā desanā paññāpanā paṭṭhapanā vivaraṇā vibhajanā uttānīkammaṃ, catunnam satipaṭṭhānānam -pa- ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa ācikkhanā -pa- uttānīkammaṃ, ayaṃ **desanāmaṇḍo**. Katamo paṭiggahamaṇḍo? Bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyo devā manussā ye vā panaññepi keci viññātāro, ayaṃ **paṭiggahamaṇḍo**. Katamo brahmacariyamaṇḍo? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ? Sammādiṭṭhi -pa- sammāsamādhī, ayaṃ **brahmacariyamaṇḍo**. Apica adhimokkhamamaṇḍo saddhindriyam, assaddhiyam kasaṭo, assaddhiyam kasaṭam chaḍḍetvā saddhindriyassa adhimokkhamamaṇḍam pivatīti maṇḍapeyyanti-ādināpi¹ nayenettha attho veditabbo. **Satthā sammukhībhūtoti** idamettha kāraṇavacanam. Yasmā Satthā sammukhībhūto, tasmā vīriyasampayogaṃ katvā pivatha etaṃ maṇḍam. Bāhirakaṃ hi bhesajjamaṇḍampi vejassa asammukhā pivantānam pamāṇam vā uggamanam vā niggamanam vā na jānāmāti āsaṅkā hoti, vejjasammukhā pana “vejjo jānissatī”ti nirāsaṅkā pivanti, evameva amhākaṃ Dhammassāmi Satthā sammukhībhūtoti vīriyam katvā pivathāti maṇḍapāne nesaṃ niyojento **tasmātiha bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **saphalāti** sānisamsā. **Sa-udrayāti** savaḍḍhi. Idāni niyojanānurūpaṃ sikkhitabbataṃ niddisanto **attattham vā hi bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **attatthanti** attano atthabhūtaṃ arahattaṃ. **Appamādena sampādetunti** appamādena sabbakiccāni kātum. **Paratthanti** paccayadāyakānam mahapphalānisamsaṃ. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti. . Dutiyam.

1. Khu 9. 277 piṭṭhe.

3. Upanisasuttavaṇṇanā

23. Tatiye “jānato ahan”ti-ādīsu **jānatoti** jānantassa. **Passatoti** passantassa. Dvepi padāni ekatthāni, byañjanameva nānaṃ. Evaṃ santepi “jānato”ti nāṇalakkhaṇaṃ upādāya puggalaṃ niddisati. Jānanalakkhaṇaṃ hi nāṇaṃ. “Passato”ti nāṇappabhāvaṃ upādāya. Passanappabhāvaṃ hi nāṇaṃ, nāṇasamaṅgīpuggalo cakkhumā viya cakkhunā rūpāni, nāṇena vivaṭe dhamme passati. **Āsavānaṃ khayanti** ettha āsavānaṃ pahānaṃ asamuppādo khīṇākāro natthibhāvoti ayampi āsavakkhayoti vuccati, bhaṅgopi maggaphalanibbānāni. “Āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimuttin”ti-ādīsu¹ hi khīṇākāro āsavakkhayoti vuccati. “Yo āsavānaṃ khayō vayo bhedo paribhedo aniccatā antaradhānaṃ”ti² ettha bhaṅgo.

Sekkhassa sikkhamānassa, ujumaggānusārino.

Khayasmim paṭhamaṃ nāṇaṃ, tato aññā anantarā”ti³—

Ettha maggo. So hi āsave khepento vūpasamento uppajjati, tasmā āsavānaṃ khayoti vutto. “Āsavānaṃ khayā samaṇo hoti”ti ettha phalaṃ. Taṃ hi āsavānaṃ khīṇante uppajjati, tasmā āsavānaṃ khayoti vuttaṃ.

“Āsavātassa vadḍhanti, ārā so āsavakkhaya”ti⁴—

Ettha nibbānaṃ. Taṃ hi āgamma āsavā khīyanti, tasmā āsavānaṃ khayoti vuttaṃ. Idha pana maggaphalāni adhippetāni. **No ajānato no apassatoti** yo pana na jānāti na passati, tassa no vadāmīti attho. Ete na ye ajānato apassatopi saṃsārādīhiyeva suddhiṃ vadanti, te paṭikkhittā honti. Purimena padadvayena upāyo vutto, iminā anupāyaṃ paṭisedheti.

Idāni yaṃ jānato āsavānaṃ khayō hoti, taṃ dassetukāmo **kiñca bhikkhave jānatoti** puccham ārabhi. Tattha jānanā bahuvidhā. Dabbajātiko⁵ eva hi koci bhikkhu chattaṃ kātuṃ jānāti, koci cīvarādīnaṃ aññataraṃ, tassa īdisāni kammāni vattasīse thatvā karontassa

1. Ma 1. 353; Abhi 2. 358 piṭṭhesu.

2. Abhi 2. 199 piṭṭhe, atthato samānaṃ.

3. Khu 1. 231 piṭṭhe.

4. Khu 1. 50 piṭṭhe Dhammapade.

5. Sippajātiko (Ka)

sā jānanā saggamaggaphalānaṃ¹ padaṭṭhānaṃ na hotīti na vattabbaṃ. Yo pana sāsane pabbajitvā vejjakammādīni kātuṃ jānāti, tassevaṃ jānato āsavā vaḍḍhantiyeva. Tasmā yaṃ jānato passato ca āsavānaṃ khayō hoti, tadeva dassento **iti rūpanti**-ādimāha. **Evam kho bhikkhave jānatoti** evaṃ pañcannaṃ khandhānaṃ udayabbayaṃ jānantassa. **Āsavānaṃ khayō hotīti** āsavānaṃ khayante jātattā “āsavānaṃ khayō”ti laddhanāmaṃ arahattaṃ hoti.

Evaṃ arahattanikūṭena desanaṃ niṭṭhapetvā idāni khīṇāsavassa āgamaṇīyaṃ pubbabhāgaṭṭhapaṇaṃ dassetuṃ **yampissa taṃ bhikkhavi-**ādimāha. Tattha **khayasmiṃ khayeññanti** āsavakkhayasaṅkhāte arahattaphale paṭiladdhe sati paccavekkhaṇaññaṃ. Taṃ hi arahattaphalasaṅkhāte khayasmaṃ paṭhamavāraṃ uppanne pacchā uppannattā khayeññanti vuccati. **Sa-upanisi**anti sakāraṇaṃ sappaccayaṃ. **Vimuttīti** arahattaphalavimutti. Sā hissa upanissayapaccayena paccayo hoti. Evaṃ ito paresupi labbhamānavasena paccayabhāvo veditabbo.

Virāgoti maggo. So hi kilese virājento² khepento uppanno, tasmā virāgoti vuccati. **Nibbidāti** nibbidāññaṃ. Etena balavavipassanaṃ dasseti. **Balavavipassanāti** bhayaṭupaṭṭhāne ñāṇaṃ ādīnavānupassane ñāṇaṃ muñcitukamyatāññaṃ saṅkhārupekkhāññanti catunnaṃ ñāṇaṃ adhivacanaṃ. **Yathābhūtaññadassananti** yathāsabhāvajānanasaṅkhātāṃ dassanaṃ. Etena taruṇavipassanaṃ dasseti. Taruṇavipassanā hi balavavipassanāya paccayo hoti. **Taruṇavipassanāti** saṅkhāraparicchede ñāṇaṃ kaṅkhāvitarāṇe ñāṇaṃ sammasane ñāṇaṃ maggāmagge ñāṇanti catunnaṃ ñāṇaṃ adhivacanaṃ. **Samādhīti** pāda-kajjhānasamādhī. So hi taruṇavipassanāya paccayo hoti. **Sukhanti** appanāya pubbabhāgasukhaṃ. Taṃ hi pāda-kajjhānassa paccayo hoti. **Passaddhīti** darathapaṭippassaddhī. Sā hi appanāpubbabhāgassa sukhasa paccayo hoti. **Pīṭīti** balavapīṭi. Sā hi darathapaṭippassaddhiyā paccayo hoti. **Pāmojjanti** dubbalapīṭi. Sā hi balavapīṭiyā paccayo hoti. **Saddhāti** aparāparaṃ uppajjanasaddhā. Sā hi dubbalapīṭiyā paccayo hoti. **Dukkanti** vaṭṭadukkhaṃ. Taṃ hi aparāparasaddhāya paccayo hoti. **Jātīti** savikārā

1. Maggaphalānaṃ (Sī)

2. Virājento (Sī)

khandhajāti. Sā hi vaṭṭadukkhassa paccayo hoti. **Bhavoti** kammabhavo. (So hi savikārāya jātiyā paccayo hoti.)¹ Etenupāyena sesapadānipi veditabbāni.

Thullaphusitaketi mahāphusitake. **Pabbatakandarapadarasākhāti** ettha **kandarām** nāma ‘kan’tiladdhanāmena udakena dārīto udakabhinno pabbatapadeso, yo “nitambo”tipi “nadikuñcho”tipi vuccati. **Padarām** nāma aṭṭhamāse² deve avassante phalito bhūmippadeso. **Sākhāti** kusumbhagāminiyo khuddakamātikāyo. **Kusobbhāti** khuddaka-āvāṭā. **Mahāsoobbhāti** mahā-āvāṭā. **Kunnadiyoti** khuddakanadiyo. **Mahānadiyoti** Gaṅgāyamunādikā mahāsaritā. **Evameva kho bhikkhave avijjūpanisā saṅkhārā**ti-ādīsu avijjā pabbatoti daṭṭhabbā, abhisāṅkhārā meghoti, viññāṇādivaṭṭam kandarādayoti, vimutti sāgaroti.

Yathā pabbatamatthake devo vassitvā pabbatakandarādīni pūrento anupubbena mahāsamuddam sāgarām pūreti, evam avijjāpabbatamatthake tāva abhisāṅkhārameghassa vassanam veditabbam. Assutavā hi bālaputhujjano avijjāya aññāṇī hutvā taṇhāya abhilāsam katvā kusalākusalakammaṃ āyūhati, tam kusalākusalakammaṃ paṭisandhiviññāṇassa paccayo hoti, paṭisandhiviññāṇādīni nāmarūpādīnam. Iti pabbatamatthake vuṭṭhadevassa kandarādayo pūretvā mahāsamuddam āhacca ṭhitakālo viya avijjāpabbatamatthake vuṭṭhassa abhisāṅkhārameghassa paramparapaccayatāya anupubbena viññāṇādivaṭṭam³ pūretvā ṭhitakālo. Buddhavacanam pana Pāliyam agahitampi “idha Tathāgato loke uppajjati, agāasmā anagāriyam pabbajati”ti imāya Pāliyā vasena gahitamevāti veditabbam. Yā hi tassa kulagehe nibbatti, sā kammabhavapaccayā savikārā jāti nāma. So Buddhānam⁴ vā Buddhasāvakānam vā sammukhībhāvam āgamma vaṭṭadosadīpakam lakkhaṇāhaṭam dhammakatham sutvā vaṭṭavasena pīlito hoti, evamassa savikārā khandhajāti vaṭṭadukkhassa paccayo hoti. So vaṭṭadukkhena pīlito aparāparam saddham janetvā agāasmā anagāriyam pabbajati, evamassa vaṭṭadukkham aparāparasaddhāya paccayo hoti. So pabbajjāmatteva asantuṭṭho ūnapañcavassakāle

1. () Syā-Ka-potthakesu natthi.

2. Aḍḍhamāse (Syā)

3. Viññāṇādikandaravaṭṭam (Sī)

4. Pubbabuddhānam (Syā), sutabuddhānam (Ka)

nissayaṃ gahetvā vattapaṭipattiṃ pūrento dvemātikā paṇaṃ katvā kammākammaṃ uggahetvā yāva arahattā nijjaṭaṃ katvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā araṇṇe vasanto pathavīkasiṇādīsu kammaṃ ārabhati, tassa kammaṭṭhānaṃ nissāya dubbalapīti uppajjati. Tadassa saddhūpanisaṃ pāmojjaṃ, taṃ balavapītiyā paccayo hoti. Balavapīti darathapaṭippassaddhiyā, sā appanāpubbabhāgasukhassa, taṃ sukhaṃ pādakajjhānasamādhissa. So samādhinā cittaḥkallataṃ janetvā taruṇavipassanāya kammaṃ karoti. Iccassa pādakajjhānasamādhi taruṇavipassanāya paccayo hoti, taruṇavipassanā balavavipassanāya, balavavipassanā maggassa, maggo phalavimuttiyā, phalavimutti paccavekkhaṇaṇāṇassāti. Evaṃ devassa anupubbena sāgaraṃ pūretvā ṭhitakālo viya khīṇāsavassa vimuttisāgaraṃ pūretvā ṭhitakālo veditabboti. . Tatiyaṃ.

4. Aññatitthiyasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **pāvisīti** pavittṭho. So ca na tāva pavittṭho, “pavisissāmī”ti nikkhantattā pana evaṃ vutto. Yathā kiṃ? Yathā “gāmaṃ gamissāmī”ti nikkhantapuriso taṃ gāmaṃ appattopi “kaḥaṃ itthannāmo”ti vutte “gāmaṃ gato”ti vuccati, evaṃ. **Atippagoti** tadā kira therassa atippagoyeva nikkhantadivaso ahosi, atippagoyeva nikkhantabhikkhū bodhiyaṅgaṇe cetiyaṅgaṇe nivāsanapārūpanaṭṭhāneti imesu ṭhānesu yāva bhikkhācāraṇelā hoti, tāva papañcaṃ karonti. Therassa pana “yāva bhikkhācāraṇelā hoti, tāva paribbājakehi saddhiṃ ekadvekkathāvāre karissāmī”ti cintayato **yaṃnūnāhanti** etadahosi. **Paribbājakānaṃ ārāmoti** so kira ārāmo dakkhiṇadvārassa ca Veluvanassa ca antarā ahosi. **Idhāti** imesu catūsu vādesu. **Kimvādī kimakkhāyīti** kiṃ vadati kiṃ ācikkhati, kiṃ ettha samaṇassa Gotamassa dassananti pucchanti. **Dhammassa cānudhammaṃ byākareyyāmāti** bhotā Gotamena yaṃ vuttaṃ kāraṇaṃ, tassa anukāraṇaṃ katheyyāma. **Sahadhammiko vādānupātoti** parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā samaṇassa Gotamassa vādānupāto vādappavatti viññūhi garahitabbaṃ kāraṇaṃ koci appamattakopi kathaṃ nāgaccheyya. Idaṃ vuttaṃ hoti— kathaṃ sabbākārenapi samaṇassa Gotamassa vāde gārayhaṃ kāraṇaṃ na bhavēyyāti.

Iti vadanti phassapaccayā dukkhanti evaṃ vadantoti attho. **Tatrā**ti tesu catūsu vādesu. **Te vata aññatra phassā**ti idaṃ “tadapi phassapaccayā”ti paṭiññāya sādhakavacanāṃ. Yasmā hi na vinā phassena dukkhapaṭisaṃvedanā atthi, tasmā jānitabbametaraṃ yathā “tadapi phassapaccayā”ti ayamettha adhippāyo.

Sādhū sādhū Ānandāti ayaṃ sādhukāro Sāriputtattherassa dinno, Ānandattherena pana saddhiṃ Bhagavā āmantesi¹. **Ekamidāhanti** ettha **idhā**ti nipātamattaṃ, ekaṃ samayanti attho. Idaṃ vacanaṃ “na kevalaṃ Sāriputtova Rājagahaṃ paviṭṭho, ahampi pāvisiṃ. Na kevalaṃ tashevāyaṃ vitakko uppanno, mayhampi uppajji. Na kevalaṃ tasseva sā tittihiyehi saddhiṃ kathā jātā, mayhampi jātapubbā”ti dassanatthaṃ vuttaṃ.

Acchariyaṃ abbhutanti ubhayampetaṃ vimhayadīpanameva. Vacanattho panettha accharaṃ paharituṃ yuttanti acchariyaṃ. Abhūtapubbaṃ bhūtanti abbhutaṃ. **Ekena padenā**ti “phassapaccayā dukkhan”ti iminā ekena padena. Etena hi sabbavādānaṃ paṭikkhepattho vutto. **Esevatthoti** esoyeva phassapaccayā dukkhanti paṭiccasamuppādattho. **Taññevettha paṭibhātū**ti taññevettha upaṭṭhātu. Idāni thero jarāmarañādikāya paṭiccasamuppādakathāya taṃ atthagambhīrañceva gambhīrāvabhāsaṃ karonto **sace maṃ bhanteti**-ādiṃ vatvā yaṃmūlakā kathā uppannā, tadeva padaṃ gahetvā vivaṭṭaṃ dassento **channarāntvevā**ti-ādimāha. Sesāṃ uttānamevāti. . Catutthaṃ.

5. Bhūmijasuttavaṇṇanā

25-26. Pañcame **Bhūmijoti** tassa therassa nāmaṃ. Sesamidhāpi purimasutte vuttanayeneva veditabbaṃ. Ayaṃ pana viseso—yasmā idaṃ sukhadukkhaṃ na kevalaṃ phassapaccayā uppajjati, kāyenapi kariyamānaṃ kariyati, vācāyapi manasāpi, attanāpi kariyamānaṃ kariyati, parenapi kariyamānaṃ kariyati, sampajānenapi kariyamānaṃ kariyati, asampajānenapi, tasmā tassa aparampi paccayavisesaṃ dassetuṃ **kāye vā hānanda satī**ti-ādimāha. **Kāyasañcetanāhetū**ti kāyadvāre uppannacetanāhetu. Vacisañcetanāmanosañcetanāsupi eseva nayo. Ettha ca kāyadvāre

1. Manteti (Sī)

kāmāvacarakusalākusalavasena vīsati cetanā labbhanti, tathā vacīdvāre. Manodvāre navahi rūpārūpacetanāhi saddhiṃ ekūnatimsāti tīsu dvāresu ekūnasattati cetanā honti, tappaccayaṃ vipākasukhadukkhāṃ dassitaṃ. **Avijjāpaccayā cāti** idaṃ tāpi cetanā avijjāpaccayā hontīti dassanatthaṃ vuttaṃ. Yasmā pana taṃ yathāvuttacetanābhedaṃ kāyasaṅkhārāñceva vacīsaṅkhārāñca manosaṅkhārāñca parehi anussāhito sāmaṃ asaṅkhārikacittena karoti, parehi kāriyamāno sasaṅkhārikacittenaṃ karoti, “idaṃ nāma kammaṃ karoti, tassa evarūpo nāma vipāko bhavissatī”ti evaṃ kammañca vipākañca jānantopi karoti, mātāpitūsu cetiyavandanādīni karontesu anukarontā dārakā viya kevalaṃ kammameva jānanto “imassa pana kammaṃ ayaṃ vipāko”ti vipākaṃ ajānantopi karoti, tasmā taṃ dassetuṃ **sāmaṃ vā taṃ Ānanda kāyasaṅkhāraṃ abhisāṅkharotīti**-ādi vuttaṃ.

Imesu Ānanda dhammesūti ye ime “sāmaṃ vā taṃ Ānanda kāyasaṅkhāraṃ”ti-ādīsu catūsu ṭhānesu vuttā chasattati dvesatā cetanādharmā, imesu dhammesu avijjā upanissayakoṭṭiyā anupatitā. Sabbepi hi te “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti ettheva saṅgahaṃ gacchanti. Idāni vivaṭṭaṃ dassento **avijjāya tvevāti**-ādimāha. **So kāyo na hotīti** yasmiṃ kāye sati kāyasañcetanāpaccayaṃ ajjhataṃ sukhadukkhāṃ uppajjati, so kāyo na hoti. Vācāmanesupi eseva nayo. Apica kāyoti cetanākāyo, vācāpi cetanāvācā, manopi kammamanoyeva. Dvārakāyo vā kāyo. Vācāmanesupi eseva nayo. Khīṇāsavo cetiyaṃ vandati, dhammaṃ bhaṇati, kammaṭṭhānaṃ manasi karoti, kathamassa kāyādayo na hontīti?¹ Avipākattā. Khīṇāsavena hi kataṃ kammaṃ neva kusalaṃ hoti nākusalaṃ, avipākaṃ hutvā kiriyaṃmatte tiṭṭhati, tenassa te kāyādayo na hontīti vuttaṃ.

Khettaṃ taṃ na hotīti-ādīsipi viruhanaṭṭhena taṃ khettaṃ na hoti, patiṭṭhānaṭṭhena vatthu na hoti, paccayaṭṭhena āyatanāṃ na hoti, kāraṇaṭṭhena adhikaraṇaṃ na hoti. Sañcetanāmūlakaṃ hi ajjhataṃ

1. Athassa kāyo khettaṃ na hotīti (Sī)

sukhadukkhaṃ uppajjeyya, sā sañcetanā etesaṃ viruhanādīnaṃ atthānaṃ¹ abhāvena tassa sukhadukkhasa neva khettaṃ, na vatthu, na āyatanā, na adhikaraṇaṃ hotīti. Imasmiṃ sutte vedanādīsu² sukhadukkhaṃeva kathitaṃ, tañca kho vipākamevāti. . Pañcamaṃ.

Chaṭṭhaṃ upavāṇasuttaṃ uttānameva. Ettha pana vaṭṭadukkhaṃeva kathitanti. . Chaṭṭhaṃ.

7. Paccayasuttavaṇṇanā

27-28. Sattame paṭipāṭiyā vuttesu pariyosānapadaṃ gahetvā **katamañca bhikkhave jarāmarañanti**-ādi vuttaṃ. **Evam paccayaṃ pajānātīti** evaṃ dukkhasaccavasena paccayaṃ jānāti. Paccayasamudayādayopi samudayasaccādīnaṃyeva vasena veditabbā. **Diṭṭhisampannoti** maggadiṭṭhiyā sampanno. **Dassanasampannoti** tasseva vevacanaṃ. **Āgato imaṃ saddhammanti** maggasaddhammaṃ āgato. **Passatīti** maggasaddhammaṃeva passati. **Sekkhena ñāṇenātīti** maggañāṇeneva. **Sekkhāya vijjāyātīti** maggavijjāya eva. **Dhammasotaṃ samāpannoti** maggasaṅkhātameva dhammasotaṃ samāpanno. **Ariyoti** puthujjanabhūmiṃ atikkanto. **Nibbedhikapaññoti** nibbedhikapaññāya samannāgato. **Amatadvāraṃ āhacca tiṭṭhatīti** amataṃ nāma nibbānaṃ, tassa dvāraṃ ariyamaggaṃ āhacca tiṭṭhatīti. Aṭṭhamaṃ uttānameva. . Sattama-aṭṭhamāni.

9. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

29-30. Navamaṃ akkharabhāṇakānaṃ bhikkhūnaṃ ajjhāsayena vuttaṃ. Te hi **parīti** upasaggaṃ pakkhipitvā vuccamāne paṭivijjhitaṃ sakkonti. . Navamaṃ.

Dasame sabbaṃ uttānameva. Imesu dvīsu suttesu catusaccapaṭivedhova kathito. . Dasamaṃ.

Dasabalavaggo tatiyo.

1. Attānaṃ (Sī)

2. Vedanādi (Sī)

4. Kaḷārakhattiyavagga

1. Bhūtasuttavaṇṇanā

31. Kaḷārakhattiyavaggassa paṭhame **Ajītapañheti** Ajitamāṇavena pucchitapañhe. **Saṅkhātadhammā**seti saṅkhātadhammā vuccanti ñātadhammā tulitadhammā tiritadhammā. **Sekkhā**ti satta sekkhā. **Puthū**ti teyeva satta jane sandhāya puthūti vuttaṃ. **Idhā**ti imasmim̐ sāsane. **Nipakoti** nepakkam̐ vuccati paññā, tāya samannāgatattā nipako¹, tvaṃ paṇḍito pabrūhīti yācati. **Iriyanti** vuttim̐ ācāraṃ gocaraṃ vihāraṃ paṭipattim̐. **Mārisā**ti Bhagavantaṃ ālapati. Sekkhānaṃ saṅkhātadhammānaṃ khīṇāsavānaṃ paṭipattim̐ mayā pucchito paṇḍita mārisa mayhaṃ kathehīti ayamettha saṅkhepattho.

Tuṇhī ahosīti kasmā yāva tatiyaṃ puṭṭho tuṇhī ahosi, kim pañhe kaṅkhati, udāhu ajjhāsayaeti. Ajjhāsaya kaṅkhati, no pañhe. Evaṃ kirassa ahosi “Satthā maṃ sekkhāsekkhānaṃ āgamanīyapaṭipadaṃ kathāpetukāmo, sā ca khandhavasena dhātuvasena āyatanavasena paccayākāravasenāti bahūhi kāraṇehi sakkā kathetum̐, kathaṃ kathento nu kho Satthu ajjhāsayaṃ gahetvā kathetum̐ sakkhissāmī”ti. Atha Satthā cintesi “thapetvā maṃ añño pattaṃ ādāya caranto sāvako nāma paññāya Sāriputtasamo natthi, ayampi mayā pañhaṃ puṭṭho yāva tatiyaṃ tuṇhī eva, pañhe nu kho kaṅkhati, udāhu ajjhāsayaeti”ti. Atha “ajjhāsayaeti”ti ñatvā pañhakathanatthāya nayaṃ dadamāno **bhūtamidanti Sāriputta passasīti** āha.

Tattha **bhūtanti** jātaṃ nibbattaṃ, khandhapañcakassettaṃ nāmaṃ. Iti Satthā “pañcakhandhavasena Sāriputta imaṃ pañhaṃ kathehī”ti therassa nayaṃ deti. Sahanayadānena pana therassa tīre ṭhitapurisassa vivaṭo ekaṅgaṇo mahāsamuddo viya nayasatena nayasahassena pañhabyākaraṇaṃ upaṭṭhāsi. Atha naṃ byākaronto **bhūtamidanti bhanteti**-ādimāha. Tattha **bhūtamidanti** idaṃ nibbattaṃ khandhapañcakaṃ. **Sammappaññāya passatīti** saha vipassanāya maggapaññāya sammā passati. **Paṭipanno hotīti** sīlato paṭṭhāya yāva arahattamaggā

1. Samannāgato nipako (Syā), samannāgataṃ Tathāgataṃ nipako (Ka)

nibbidādīnaṃ atthāya paṭipanno hoti. **Tadāhārasambhavanti** idaṃ kasmā ārabhi? Etaṃ khandhapañcakaṃ āhāraṃ paṭicca ṭhitaṃ, tasmā taṃ āhārasambhavaṃ nāma katvā dassetuṃ idaṃ ārabhi. Iti imināpi pariyāyena sekkhapaṭipadā kathitā hoti. **Tadāhāranirodhāti** tesaṃ āhārānaṃ nirodhena. Idaṃ kasmā ārabhi? Taṃ hi khandhapañcakaṃ āhāranirodhā nirujjhati, tasmā taṃ āhāranirodhasambhavaṃ nāma katvā dassetuṃ idaṃ ārabhi. Iti imināpi pariyāyena sekkhasseva paṭipadā kathitā. **Nibbidāti**-ādīni sabbāni kāraṇavacanānīti veditabbāni. **Anupādā vimuttoti** catūhi upādānehi kañci dhammaṃ agahetvā vimutto. **Sādhū sādhūti** iminā therassa byākaraṇaṃ sampahaṃsetvā sayampi tatheva byākaronto puna “bhūtamidaṃ”ti-ādimāhāti. . Paṭhamāṃ.

2. Kaḷārasuttavaṇṇanā

32. Dutiye **Kaḷārakhattiyoti** tassa therassa nāmaṃ. Dantā panassa kaḷārā visamasanṭhānā, tasmā “Kaḷāro”ti vuccati. **Hīnāyāvattoti** hīnassa gihibhāvassa atthāya nivatto. **Assāsamalattthāti** assāsaṃ avassayaṃ patitṭhaṃ na hi nūna¹ alatttha, tayo magge tīṇi ca phalāni nūna nālatthāti dīpeti. Yadi hi tāni labheyya, na sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvatteyyāti ayaṃ therassa adhippāyo. **Na khvāhaṃ āvusoti** ahaṃ kho āvuso “assāsaṃ patto, na patto”ti na kaṅkhāmi. Therassa hi sāvakapāramiññaṃ avassayo, tasmā so na kaṅkhati. **Āyatim paṇāvusoti** iminā “āyatim paṭisandhi tumhākaṃ ugghāṭitā, na ugghāṭitā”ti arahattappattiṃ pucchati. **Na khvāhaṃ āvuso vicikicchāmīti** iminā thero tattha vicikicchābhāvaṃ dīpeti.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti “imaṃ sutakāraṇaṃ Bhagavato ārocessāmi”ti upasaṅkami. **Aññā byākatāti** arahattaṃ byākataṃ. **Khīṇā jātīti** na therena evaṃ byākatā, ayaṃ pana thero tuṭṭho pasanno evaṃ padabyañjanāni āropetvā āha. **Aññataraṃ bhikkhum āmañtesīti** taṃ sutvā Satthā cintesi “Sāriputto dhīro gambhīro, na so kenaci kāraṇena evaṃ byākarissati, saṃkhiṭṭena pana pañho

1. Nahanūna (Sī)

byākato bhavissati, pakkosāpetvā naṃ pañhaṃ byākarāpessāmi”ti aññataraṃ bhikkhuṃ āmantesi.

Sace taṃ Sāriputtāti idaṃ Bhagavā “na esa attano dhammatāya aññaṃ byākarissati, pañhametaṃ pucchissāmi, taṃ kathentova aññaṃ byākarissati”ti aññaṃ byākarāpetuṃ evaṃ pucchi. **Yaṃnidānāvuso jātī**ti āvuso ayaṃ jāti nāma yaṃpaccayā, tassa paccayassa khayā khīṇasmim jātīyā paccaye jātisaṅkhātā phalaṃ khīṇanti veditā. Idhāpi ca thero pañhe akaṅkhitvā ajjhāsaya kaṅkhati. Evaṃ kirassa ahosi “añña nāma taṇhā khīṇā, upādānaṃ khīṇaṃ, bhavo khīṇo, paccayo khīṇo, kilesā khīṇāti-ādīhi bahūhi kāraṇehi sakkā byākātum, kathaṃ kathento pana Satthu ajjhāsayaṃ gahetuṃ sakkhissāmi”ti.

Kiñcāpi evaṃ ajjhāsaya kaṅkhati, pañhaṃ pana aṭṭhapetvā paccayākāravasena byākāsi. Satthāpi paccayākāravaseneva byākarāpetukāmo, tasmā esa byākarontova ajjhāsayaṃ gaṇhi. Tāvadeva “gahito me Satthu ajjhāsayo”ti aññāsi. Athassa nayasatena nayasahassena pañhabyākaraṇaṃ upaṭṭhāsi. Yasmā pana Bhagavā uttari pañhaṃ pucchati, tasmā tena taṃ¹ byākaraṇaṃ anumoditanti veditabbaṃ.

Kathaṃ jānato pana teti idaṃ kasmā ārabhi? Savisaye sīhanādaṃ nadāpetuṃ. Thero kira sūkaranihātaleṇadvāre Dīghanakhapariḍḍakassa Vedanāpariggahasutte kathiyamāne tālavaṇṇaṃ gahetvā Satthāraṃ bījayamāno² ṭhito tisso vedanā pariggahetvā sāvakaḥpāramiṇṇaṃ adhigato, ayamassa savisayo. Imasmim savisaye ṭhito sīhanādaṃ nadissatīti naṃ sandhāya Satthā idaṃ pañhaṃ pucchi. **Aniccā**ti hutvā abhāvaṭṭhena aniccā. **Yadaniccaṃ taṃ dukkhanti** ettha kiñcāpi sukhā vedanā ṭhitisukhā vipariṇāmadukkhā, dukkhā vedanā ṭhitudukkhā vipariṇāmasukhā, adukkhāmasukhā ñāṇasukhā aññānadukkhā, vipariṇāmakotiṇiyā pana sabbāva dukkhā nāma jātā. **Viditanti** yasmā evaṃ vedanāttayaṃ dukkhanti veditā, tasmā yā³ tattha taṇhā, sā na upaṭṭhāsīti dasseti.

1. Netāṃ (Sī)

2. Vijayamāno (Sī), vijiyamāno (Syā)

3. Maṃ yā (Sī)

Sādhū sādhūti therassa vedanāparicchedajānane sampahaṃsanam.

Thero hi vedanā ekāti vā dve tisso catassoti vā avuttepi vuttanayena tāsam tisso ti paricchedam aññasi, tena tam Bhagavā sampahaṃsanto evamāha.

Dukkhasminti idam Bhagavā iminā adhippāyena āha “Sāriputta yaṃ tayā ‘iminā kāraṇena vedanāsu taṇhā na upaṭṭhāsī’ti byākatam, tam subyākatam. ‘Tisso vedanā’ti vibhajantena pana te atippapañco kato, tam ‘dukkhasmin’ti byākarontenapi hi te subyākatameva bhaveyya. Yaṃkiñci vedayitam, tam dukkhanti nātamattepi hi vedanāsu taṇhā na tiṭṭhati”.

Katham vimokkhāti katarā vimokkhā, katarena vimokkhena tayā aññā byākatāti attho. **Ajjhattam vimokkhāti**¹ ajjhattivimokkhena, ajjhattasaṅkhāre pariggahetvā patta-arahattenāti attho. Tatha catukkam veditabban—ajjhattam abhiniveso ajjhattam vuṭṭhānam, ajjhattam abhiniveso bahiddhā vuṭṭhānam, bahiddhā abhiniveso bahiddhā vuṭṭhānam, bahiddhā abhiniveso ajjhattam vuṭṭhānanti. Ajjhattam hi abhinivesitvā bahiddhādhammāpi daṭṭhabbāyeva, bahiddhā abhinivesitvā ajjhattadhammāpi. Tasmā koci bhikkhu ajjhattam saṅkhāresu ñāṇam otāretvā te vavatthapetvā bahiddhā otāreti, bahiddhāpi pariggahetvā puna ajjhattam otāreti, tassa ajjhattasaṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānam hoti. Iti ajjhattam abhiniveso ajjhattam vuṭṭhānam nāma. Koci ajjhattam saṅkhāresu ñāṇam otāretvā te vavatthapetvā bahiddhā otāreti, tassa bahiddhā saṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānam hoti. Iti ajjhattam abhiniveso bahiddhā vuṭṭhānam nāma. Koci bahiddhā saṅkhāresu ñāṇam otāretvā te vavatthapetvā ajjhattam otāreti, tassa bahiddhā saṅkhāre sammasanakāle maggavuṭṭhānam hoti. Iti bahiddhā abhiniveso ajjhattam vuṭṭhānam nāma. Tatra thero “ajjhattasaṅkhāre pariggahetvā tesam vavatthānakāle maggavuṭṭhānena arahattam pattosmī”ti dassento **ajjhattam vimokkhā khvāham āvusoti āha**.

1. Ajjhattivimokkhāti (Sī, Syā)

Sabbupādānakkhayāti sabbesaṃ catunnampi upādānānaṃ khayena. **Tathā sato viharāmi**ti tenākārena satiyā samannāgato viharāmi. **Yathā satam viharantanti** yenākārena maṃ satiyā samannāgataṃ viharantaṃ. **Āsavā nānussavanti**ti cakkhuto rūpe savanti āsavanti sandanti pavattantīti evaṃ chahi dvārehi chasu ārammaṇesu savanadhammā kāmāsavādayo āsavā nānussavanti nānuppavaḍḍhanti, yathā me na uppajjantīti attho. **Attānañca nāvajānāmi**ti attānañca na avajānāmi. Iminā omānapahānaṃ¹ kathitaṃ. Evaṃ hi sati pajānaṃ pasanna² hoti.

Samaṇenāti Buddhasamaṇena. **Tesvāhaṃ na kaṅkhāmi**ti tesu ahaṃ “kataro kāmāsavo, kataro bhavāsavo, kataro diṭṭhāsavo, kataro avijjāsavo”ti evaṃ sarūpabhedatopi, “cattāro āsavā”ti evaṃ gaṇanaparicchedatopi na kaṅkhāmi. **Te me pahīnāti na vicikicchāmi**ti te mayhaṃ pahīnāti vicikicchāṃ na uppādemī. Idaṃ Bhagavā “evaṃ byākarontenapi tayā subyākataṃ bhaveyya, ‘ajjhataṃ vimokkhā khvāhaṃ āvuso’ti-ādīni pana te vadantena atippapañco kato”ti dassento āha.

Uṭṭhāyāsanaṃ vihāraṃ pāvisīti paññattavarabuddhāsanato uṭṭhahitvā vihāraṃ antomahāgandhakuṭiṃ pāvisi asambhinnāya eva parisāya. Kasmā? Buddhā hi anīṭṭhitāya desanāya asambhinnāya parisāya uṭṭhāyāsanaṃ Gandhakuṭiṃ pavisantā puggalathomanatthaṃ vā pavisanti dhammathomanatthaṃ vā. Tattha puggalathomanatthaṃ pavisanto Satthā evaṃ cintesi “imaṃ mayā saṃkhittena uddesaṃ uddiṭṭhaṃ vitthārena ca avibhattaṃ dhammapaṭiggāhakā bhikkhū uggahetvā Ānandaṃ vā Kaccāyanaṃ vā upasaṅkamitvā pucchissanti, te mayhaṃ nāṇena saṃsandetvā kathessanti, tatopi dhammapaṭiggāhakā puna maṃ pucchissanti, tesamahaṃ ‘sukathitaṃ bhikkhave Ānandena, sukathitaṃ Kaccāyanena, maṃ cepi tumhe etamatthaṃ puccheyyātha, ahampi naṃ evameva byākareyyaṃ’ti evaṃ te puggale thomessāmi, tato tesu gāravaṃ janetvā bhikkhū upasaṅkamissanti, tepi bhikkhū atthe ca dhamme ca niyojessanti, te tehi niyojitā tisso sikkhā paripūretvā dukkhassantaṃ karissanti”ti.

1. Osānapahānaṃ (Sī)

2. Pajānanasamannāgato (Ka)

Atha vā panassa evaṃ hoti “esa mayi pakkante attano ānubhāvaṃ karissati, atha naṃ ahampi tatheva thomessāmi, taṃ mama thomaṇaṃ sutvā gāravajāta bhikkhū imaṃ upasaṅkamitabbāṃ, vacanañcassa sotabbāṃ saddhātabbāṃ maññissanti, taṃ tesāṃ bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti dhammathomaṇatthaṃ pavisanto evaṃ cintesi yathā Dhammadāyādasutte¹ cintesi. Tatra hissa evaṃ ahosi “mayi vihāraṃ pavitthe āmisadāyādaṃ garahanto dhammadāyādañca thomento imissaṃyeva parisati nisinno Sāriputto dhammaṃ desessati, evaṃ dvinnampi amhākaṃ ekajjhāsayaṃ matiyā desitā ayaṃ desanā aggā ca garukā ca bhavissati pāsāṇacchattasadisā”ti.

Idha pana āyasmantaṃ Sāriputtaṃ ukkaṃsetvā² pakāsetvā ṭhapetukāmo³ puggalathomaṇatthaṃ uttāyāsana vihāraṃ pāvisi. Īdisesu ṭhānesu Bhagavā nisinnāsaneveva antarahito cittaḡatiyā vihāraṃ pavisaṭṭi veditabbo. Yadi hi kāyagatiyā gaccheyya, sabbā parisā Bhagavantaṃ parivāretvā gaccheyya, sā ekavāraṃ bhinnā puna dussannipātā bhaveyyāti Bhagavā adissamānena kāyena cittaḡatiyā eva pāvisi.

Evaṃ pavitthe pana Bhagavati Bhagavato adhippāyānurūpameva sīhanādaṃ naditukāmo **tatra kho āyasmā Sāriputto acirapakkantassa Bhagavato bhikkhū āmantesi. Pubbe appaṭisaṃviditanti** idaṃ nāma pucchissatṭi pubbe mayā aviditaṃ aññātaṃ. **Paṭhamāṃ pañhanti** “sace taṃ Sāriputta evaṃ puccheyyuraṃ kathaṃ jānātā pana tayā āvuso Sāriputta kathaṃ passatā aññā byākātā khīṇā jātī”ti imaṃ paṭhamāṃ pañhaṃ. **Dandhāyitanti** Satthu āsayajānanatthaṃ dandhabhāvo asīghatā. **Paṭhamāṃ pañhaṃ anumodṭi** “jātī panāvuso Sāriputta kiṃnidānā”ti imaṃ dutiyaṃ pañhaṃ pucchanto “yaṃnidānāvuso jātī”ti evaṃ vissajjitaṃ paṭhamāṃ pañhaṃ anumodṭi.

Etadahosṭi Bhagavatā anumodite⁴ nayasatena nayasahassena pañhassa ekaṅgaṇikabhāvena pākāṭibhūtattā etaṃ ahosi. **Divasampāhaṃ Bhagavato etamatthaṃ byākareyyanti** sakaladivasampi ahaṃ Bhagavato⁵ etaṃ

1. Ma 1. 15 piṭṭhe.

2. Okkametvā (Ka)

3. Thometukāmo (Ka)

4. Anumoditena (Syā)

5. Bhagavatā (Sī, Syā)

paṭiccasamuppādatthaṃ puṭṭho sakaladivasampi aññamaññehi padabyañjanehi byākareyyaṃ. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** evaṃ kirassa ahosi “thero uḷārasīhanādaṃ nadati, sukāraṇaṃ etaṃ, Dasabalassa naṃ ārocessāmi”ti. Tasmā yena Bhagavā tenupasaṅkami.

Sā hi bhikkhu Sāriputtassa dhammadhātūti ettha dhammadhātūti paccayākārassa vivaṭabhāvadassanasamatthaṃ sāvakaṇāṇaṃ. Sāvakaṇaṃ hi sāvakaṇāṇaṃ sabbaññutaññāgatikameva hoti. Yathā Buddhānaṃ atītānāgatapaccuppannā dhammā sabbaññutaññāṇassa pākaṭā honti, evaṃ therassa sāvakaṇāṇaṃ sabbepi sāvakaṇāṇassa gocaradhamme jānātīti. . Dutiyāṃ.

3. Nāṇavattthusuttavaṇṇanā

33. Tatiye **taṃ suṇāthāti** taṃ nāṇavattthudesanaṃ suṇātha. **Nāṇavattthūnīti** cettha nāṇameva nāṇavattthūti veditabbaṃ. **Jarāmarañe nāṇanti**-ādīsu catūsu paṭhamaṃ savanamayaññāṇaṃ sammāsanaññāṇaṃ paṭivedhaññāṇaṃ paccavekkhaṇaññāṇanti catubbidhaṃ vaṭṭati, tathā dutiyāṃ. Tatiyaṃ pana ṭhapetvā sammāsanaññāṇaṃ tividdhameva hoti, tathā catutthaṃ. Lokuttaradhammesu hi sammāsanaṃ nāma natthi. **Jātiyā nāṇanti**-ādīsupi eseva nayo. **Iminā dhammenāti** iminā catusaccadhammena vā maggaññāḍadhammena vā.

Diṭṭhenāti-ādīsu **diṭṭhenāti** nāṇacakkhunā diṭṭhena. **Viditenāti** paññāya viditena. **Akālikenāti** kiñci kālāṃ anatikkamitvā paṭivedhānantaramyeva phaladāyakena. **Pattenāti** adhigatena. **Pariyogāḷhenāti** pariyogāhitena paññāya anupaviṭṭhena. **Atītānāgate nayaṃ netīti** “ye kho keci”ti-ādinaṃ nayaṃ atīte ca anāgate ca nayaṃ neti. Ettha ca na catusaccadhammena vā maggaññāḍadhammena vā sakkā atītānāgate nayaṃ netum, catusacce pana maggaññāṇena paṭividdhe parato paccavekkhaṇaññāṇaṃ nāma hoti, tena nayaṃ netīti veditabbā. **Abbhaññaṃsūti** abhi-aññaṃsu jāniṃsu. **Seyyathāpāhaṃ etarahīti** yathā ahaṃ etarahi catusaccavasena jānāmi. **Anvaye nāṇanti** anu-aye nāṇaṃ, dhammaññāṇassa anugamane nāṇaṃ, paccavekkhaṇaññāṇassetāṃ nāmaṃ. **Dhamme nāṇanti** maggaññāṇaṃ. Imasmim sutte khīṇāsavassa sekkhabhūmi kathitā hoti. . Tatiyaṃ.

4. Dutiyāñāṇavatthusuttavaṇṇanā

34. Catutthe **sattasattarīti** satta ca sattari ca. Byañjanabhāṇakā kira te bhikkhū, bahubyañjanam katvā vuccamāne paṭivijjhitum sakkonti, tasmā tesam ajjhāsayena idam suttaṃ vuttaṃ. **Dhammaṭṭhitiñāṇanti** paccayākāre ñāṇam. Paccayākāro hi dhammānam pavattiṭṭhitikāraṇattā dhammaṭṭhiti vuccati, ettha ñāṇam dhammaṭṭhitiñāṇam, etasseva chabbidhassa ñāṇassetam adhivacanam. **Khayadhammanti** khayagamanasabhāvam. **Vayadhammanti** vayagamanasabhāvam. **Virāgadhammanti** virajjanasabhāvam. **Nirodhadhammanti** nirujjhanasabhāvam. **Sattasattarīti** ekekasmiṃ satta satta katvā ekādasasu padesu sattasattari. Imasmiṃ sutte vipassanāpaṭivipassanā¹ kathitā. . Catuttham.

5. Avijjāpaccayasuttavaṇṇanā

35. Pañcame **samudayo hotīti** Satthā idheva desanam osāpesi. Kimkāraṇāti? Diṭṭhigatikassa okāsadānattham. Tassam hi parisati upārambhacitto diṭṭhigatiko atthi, so pañham pucchissati, athassāham vissajjessāmīti tassa okāsadānattham desanam osāpesi. **No kallo pañhoti** ayutto pañho, duppañho esoti attho. Nanu ca “katamam nu kho bhante jarāmarañan”ti idam supucchitanti? Kiñcāpi supucchitam, yathā pana satahassagghanike² suvaṇṇathāle vaḍḍhitassa subhojanassa matthake āmalakamattepi gūthapiṇḍe ṭhapite sabbam bhojanam dubbhojanam hoti chaḍḍetabbam, evameva “kassa ca panidam jarāmarañan”ti iminā sattūpaladdhivādapadena gūthapiṇḍena tam bhojanam dubbhojanam viya ayampi sabbo³ duppañhova jātoti.

Brahmacariyavāsoti ariyamaggavāso. **Tam jīvam tam sarīranti** yassa hi ayam diṭṭhi, so “jīve ucchijjamāne sarīram ucchijjati, sarīre ucchijjante jīvitam ucchijjati”ti gaṇhāti. Evam gaṇhato sā diṭṭhi “satto ucchijjati”ti gahitattā ucchedadiṭṭhi nāma hoti. Sace pana saṅkhārāva uppajjanti ceva nirujjhanti cāti gaṇheyya, sāsanāvacarā sammādiṭṭhi nāma bhaveyya. Ariyamaggo ca nāmeso vaṭṭam nirodhento vaṭṭam samucchindanto

1. Vipassanāpattivipassanā nāma (Sī, Syā) 2. Sahassagghanake (Sī) 3. Pañho (Syā)

uppajjati, tadeva taṃ vaṭṭaṃ ucchedadiṭṭhiyā gahitākārassa sambhave¹ sati vināva maggabhāvanāya nirujjhatīti maggabhāvanā niratthakā hoti. Tena vuttaṃ “brahmacariyavāso na hotī”ti.

Dutiyanaye **aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīranti** yassa ayaṃ diṭṭhi, so “sarīraṃ idheva ucchijjati, na jīvitam, jīvitam pana pañjarato sakūṇo viya yathāsukhaṃ gacchatī”ti gaṇhāti. Evaṃ gaṇhato sā diṭṭhi “imasmā lokā jīvitam paralokaṃ gatan”ti gahitattā sassatadiṭṭhi nāma hoti. Ayañca ariyamaggo tebhūmakavaṭṭaṃ vivaṭṭento uppajjati, so ekasaṅkhārepi nicce dhuve sassate sati uppannopi vaṭṭaṃ vivaṭṭetum na sakkotīti maggabhāvanā niratthakā hoti. Tena vuttaṃ “aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīranti vā bhikkhu diṭṭhiyā sati brahmacariyavāso na hotī”ti.

Visūkāyikanīti-ādi sabbaṃ micchādiṭṭhivevacanameva. Sā hi sammādiṭṭhiyā vinivijjhanatṭhena visūkamiva² attānaṃ āvaraṇato³ **visūkāyikaṃ**, sammādiṭṭhiṃ ananuvattitvā tassā virodhena pavattanato **visevitaṃ**, kadāci ucchedassa kadāci sassatassa gahaṇato virūpaṃ phanditaṃ **vipphanditanti** vuccati. **Tālāvatthukatānīti** tālavatthu viya katāni, puna aviruhaṇatṭhena matthakaccinnatālo viya samūlaṃ tālaṃ uddharitvā tassa patiṭṭhitaṭṭhānaṃ viya ca katānīti attho. **Anabhāvaṃkatānīti** anu-abhāvaṃ katānīti⁴. . Pañcamam.

6. Dutiya-avijjāpaccayasuttavaṇṇanā

36. Chatṭhe **iti vā bhikkhave yo vadeyyāti** tassaṃ parisati diṭṭhigatiko pañhaṃ pucchitukāmo atthi, so pana avisāradadhātuko utṭhāya Dasabalaṃ pucchitum na sakkoti, tasmā tassa ajjhāsayena sayameva pucchitvā vissajjento Satthā evamāha. . Chatṭhaṃ.

1. Sabbhāve (Sī)

2. Sūkamiva (Sī, Syā)

3. Ācaraṇato (Sī), ādhāraṇato (Syā)

4. Anabhāvakatānīti anu-abhāvakatānīti (Sī)

7. Natumhasuttavaṇṇanā

37. Sattame **na tumhā**kanti attani hi sati attaniyaṃ nāma hoti. Attāyeva ca natthi, tasmā “na tumhākaṃ”ti āha. **Napi aññesanti** añño nāma¹ paresaṃ attā, tasmim̐ sati aññesaṃ nāma siyā, sopi natthi, tasmā “napi aññesan”ti āha. **Purāṇamidam̐ bhikkhave kammanti** nayidaṃ purāṇakammameva, purāṇakammanibbatto panesa kāyo, tasmā paccayavohārena evaṃ vutto. **Abhisāṅkhatanti**—ādi kammavohārasseva vasena purimaliṅgasabhāgatāya vuttaṃ, ayaṃ panettha attho—**abhisāṅkhatanti** paccayehi katoti daṭṭhabbo. **Abhisāñceta**yitanti cetanāvattthuko cetanāmūlakoti daṭṭhabbo. **Vedaniyanti**² vedaniyavattthūti daṭṭhabbo. . Sattamaṃ.

8. Cetanāsuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **yañca bhikkhave cetetīti** yaṃ cetanaṃ ceteti, pavattetīti attho. **Yañca pakappetīti** yaṃ pakappanaṃ pakappeti, pavatteticceva attho. **Yañca anusetīti** yañca anusayaṃ anuseti, pavatteticceva attho. Ettha ca **cetetīti** tebhūmakakusalākusalacetanā³ gahitā, **pakappetīti** aṭṭhasu lobhasahagatacittesu taṇhādiṭṭhikappā gahitā, **anusetīti** dvādasannaṃ cetanānaṃ sahaajātakotiyaṃ ceva upanissayakotiyaṃ ca anusayo gahito. **Ārammaṇametaṃ hotīti** (cetanādidhammajāte sati kammaviññāṇassa uppattiyā avāritattā)⁴ etaṃ cetanādidhammajātaṃ paccayo hoti. Paccayo hi idha ārammaṇanti adhippeto. **Viññāṇassa ṭhitiyāti** kammaviññāṇassa ṭhitatthaṃ. **Ārammaṇe satīti** tasmim̐ paccaye sati. **Paṭiṭṭhā viññāṇassa hotīti** tassa kammaviññāṇassa paṭiṭṭhā hoti. **Tasmim̐ paṭiṭṭhite viññāṇeti** tasmim̐ kammaviññāṇe paṭiṭṭhite. **Virūlheti** kammaṃ javāpetvā paṭisandhi-ākadḍhanasamatthatāya nibbattamūle jāte. **Punabbhavābhini**battīti punabbhavaśāṅkhātā abhinibbatti.

1. Aññesaṃ nāma (Ka)

2. Vedayitanti (Sī)

3. Tebhūmakakusalacetanā (Sī)

4. () etthantare pāṭho Sī-Syā-potthakesu na dissati.

No ce **bhikkhave cetetī**ti iminā tebhūmakacetanāya appavattanakkhaṇo vutto. No ce **pakappetī**ti iminā taṇhādīṭṭhikappānaṃ appavattanakkhaṇo. **Atha ce anusetī**ti iminā tebhūmakavipākesu parittakiriyāsu rūpeti ettha appahīnakoṭiyā anusayo gahito. **Ārammaṇametaṃ hotī**ti anusaye sati kammaviññāṇassa uppattiyā avāritattā etaṃ anusayajātaṃ paccayova hoti.

No **ceva cetetī**ti-ādīsu paṭhamapade tebhūmakakusalākusalacetanā nivattā, dutiyapade aṭṭhasu cittesu taṇhādīṭṭhiyo, tatiyapade vuttappakāresu dhammesu yo appahīnakoṭiyā anusayito anusayo, so nivatto.

Apicettha asammohatthaṃ ceteti pakappeti anuseti, ceteti na pakappeti anuseti, na ceteti na pakappeti anuseti, na ceteti na pakappeti na anusetīti idampi catukkaṃ veditabbaṃ. Tattha paṭhamanaye dhammaparicchedo dassito. Dutyanaye **cetetī**ti tebhūmakakusalacetanā ceva catasso ca akusalacetanā gahitā. **Na pakappetī**ti aṭṭhasu cittesu taṇhādīṭṭhiyo nivattā. **Anusetī**ti tebhūmakakusale upanissayakoṭiyā, catūsu akusalacetanāsu sahaajātakoṭiyā ceva upanissayakoṭiyā ca anusayo gahito. Tatiyanaye **na cetetī**ti tebhūmakakusalākusalāṃ nivattaṃ, **na pakappetī**ti aṭṭhasu cittesu taṇhādīṭṭhiyo nivattā, **anusetī**ti sutte āgataṃ vāretvā tebhūmakakusalākusalavipākakiriyārūpesu appahīnakoṭiyā upanissayo gahito. Catutthanayo purimasadisova.

Tadappatiṭṭhiteti tasmiṃ appatiṭṭhite. **Avirūlheti** kammaṃ javāpetvā paṭisandhi-ākaḍḍhanasamatthatāya anibbattamūle. Ettha pana kiṃ kathitanti? Arahattamaggassa kiccaṃ, khīṇāsavassa kiccakaraṇantipi navalokuttaradhammātipi vattum vaṭṭati. Ettha ca viññāṇassa ceva āyatim punabbhavassa ca antare eko sandhi, vedanātaṇhānamantare eko, bhavajātīnamantare ekoti. . Aṭṭhamāṃ.

9. Dutiyacetanāsuttavaṇṇanā

39. Navame viññāṇanāmarūpānaṃ antare eko sandhi,
vedanātaṇhānamantare eko, bhavajātīnamantare ekoti. . Navamaṃ.

10. Tatiyacetanāsuttavaṇṇanā

40. Dasame natīti taṇhā. Sā hi piyarūpesu rūpādīsu namanatṭhena
“natī”ti vuccati. **Āgatigati hotīti** āgatimhi¹ gati hoti, āgate paccupaṭṭhite
kamme vā kammanimitte vā gatinimitte vā paṭisandhivasena viññāṇassa gati
hoti. **Cutūpapātoti** evaṃ viññāṇassa āgate paṭisandhiviseya gatiyā sati ito
cavanasāṅkhātā cuti, tatthūpapattisaṅkhātō upapātoti ayaṃ cutūpapāto nāma
hoti. Evaṃ imasmiṃ sutte natiyā ca āgatigatiyā ca antare ekova sandhi
kathitoti. . Dasamaṃ.

Kaḷārakhattiyavaggo catuttho.

5. Gahapativagga

1. Pañcaverabhayasuttavaṇṇanā

41. Gahapativaggassa paṭhame yatoti yadā. **Bhayāni verānīti**
bhayaveracetanāyo. **Sotāpattiyaṅgehīti** duvidhaṃ sotāpattiyaṃ aṅgaṃ,
(Sotāpattiyaṃ ca aṅgaṃ,) ² yaṃ pubbabhāge sotāpattiyaṇṭhāya saṃvattati,
“sappurisasamsevo saddhammassavanaṃ yonisomanasikāro
dhammānudhammapaṭipattī”ti ³ evaṃ āgataṃ, paṭiladdhaguṇassa ca
sotāpattiṃ patvā ṭhitassa aṅgaṃ, yaṃ sotāpannassa aṅgātipi vuccati,
Buddhe aveccappasādādīnaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Idamidha adhippetam.
Ariyoti niddoso nirupāraṃbho. **Ñāyoti** paṭiccasamuppannaṃ ñatvā
ṭhitañāṇampi paṭiccasamuppādoti. Yathāha “ñāyo vuccati
paṭiccasamuppādo, ariyopi aṭṭhaṅgiko maggo ñāyo”ti. **Paññāyāti**
aparāparaṃ uppannāya vipassanāpaññāya. **Sudiṭṭho hotīti** aparāparaṃ
upparijitvā dassanavasena suṭṭhu diṭṭho.

1. Āgatamhi (Sī, Syā)

2. () Sīhaḷa-potthake natthi.

3. Dī 3. 190 piṭṭhe.

Khīṇanirayoti-ādīsu āyatīm tattha anuppajjanatāya khīṇo nirayo mayhanti so ahaṃ khīṇanirayo. Esa nayo sabbattha. **Sotāpannoti** maggasotaṃ āpanno. **Avinipātadhammoti** na vinipātasabhāvo. **Niyatoti** paṭhamamaggasaṅkhātena sammattaniyāmena niyato. **Sambodhiparāyanoti** uttarimaggattayasāṅkhāto sambodhi param āyanaṃ mayhanti sohaṃ sambodhiparāyano, taṃ sambodhiṃ avassaṃ abhisambujjhanakoti attho.

Pāṇātipātapaccayāti pāṇātipātakammakāraṇā. **Bhayaṃ veranti** atthato ekaṃ. Veraṇca nāmetaṃ duvidhaṃ hoti bāhiraṃ ajjhantikanti. Ekena hi ekassa pitā mārito hoti, so cintesi “etena kira me pitā mārito, ahampi taṃyeva māressāmī”ti nisitaṃ satthaṃ ādāya carati. Yā tassa abbhantare uppannaveracetanā, idaṃ bāhiraṃ veraṃ nāma. Yā pana itarassa “ayaṃ kira maṃ māressāmīti carati, ahameva naṃ paṭhamataraṃ māressāmī”ti cetanā uppajjati, idaṃ ajjhantikaṃ veraṃ nāma. Idaṃ tāva ubhayampi diṭṭhadhammikameva. Yā pana taṃ niraye uppannaṃ disvā “etaṃ paharissāmī”ti jalitaṃ ayamuggaraṃ gaṇhato nirayapālassa cetanā uppajjati, idamassa samparāyikaṃ bāhiraveraṃ. Yā cassa “ayaṃ niddosaṃ maṃ paharissāmīti āgacchati, ahameva naṃ paṭhamataraṃ paharissāmī”ti cetanā uppajjati, idamassa samparāyikaṃ ajjhattaveraṃ. Yaṃ panetaṃ bāhiraveraṃ, taṃ Aṭṭhakathāyaṃ “puggalaveran”ti vuttaṃ. **Dukkhaṃ domanassanti** atthato ekameva. Yathā cettha, evaṃ sesapadesupi “iminā mama bhaṇḍaṃ haṭaṃ, mayhaṃ dāresu cārittaṃ āpannaṃ, musā vatvā attho bhaggo, surāmadamattena idaṃ nāma katan”ti-ādinā nayena veruppatti veditabbā. **Aveccappasādenāti** adhigatena¹ acalappasādena. **Ariyakāntehīti** pañcahi sīlehi. Tāni hi ariyānaṃ kantāni piyāni, bhavantaragatāpi ariyā tāni na vijahanti, tasmā “ariyakantāni”ti vuccanti. Sesamettha yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ Visuddhimagge² anussatiniddese vuttameva. . Paṭhamam.

2. Dutiyapañcaverabhayasuttavaṇṇanā

42. Dutīye bhikkhūnaṃ kathitabhāvamattameva viseso. . Dutiyam.

1. Avihatena (Sī)

2. Visuddhi 1. 215 piṭṭhe.

3. Dukkhasuttavaṇṇanā

43. Tatiye **dukkhassāti** vaṭṭadukkhassa. **Samudayanti** dve samudayā khaṇikasamudayo ca paccayasamudayo ca. Paccayasamudayaṃ passantopi bhikkhu khaṇikasamudayaṃ passati, khaṇikasamudayaṃ passantopi paccayasamudayaṃ passati. Atthaṅgamopi accantatthaṅgamo bhedatthaṅgamoti¹ duvidho. Accantatthaṅgamaṃ passantopi bhedatthaṅgamaṃ passati, bhedatthaṅgamaṃ passantopi accantatthaṅgamaṃ passati. **Desessāmīti** idaṃ vaṭṭadukkhassa² samudaya-atthaṅgamaṃ nibbattibhedam nāma desessāmi, tam suṇāthāti attho. **Paṭiccāti** nissayavasena ceva ārammaṇavasena ca paccayaṃ katvā. **Tiṇṇaṃ saṅgati phassoti** tiṇṇaṃ saṅgatiyā phasso. **Ayaṃ kho bhikkhave dukkhassa samudayoti** ayaṃ vaṭṭadukkhassa nibbatti nāma. **Atthaṅgamoti** bhedo. Evaṃ hi vaṭṭadukkhaṃ bhinnaṃ hoti appaṭisandhiyaṃ. . Tatiyaṃ.

4. Lokasuttavaṇṇanā

44. Catutthe **lokassāti** saṅkhāralokassa. Ayamettha viseso. . Catutthaṃ.

5. Nātikasuttavaṇṇanā

45. Pañcame **nātiketi** dvinnam nātakānaṃ gāme. **Giṇṇakāvasatheti** iṭṭhakāhi kate mahāpāsāde. **Dhammapariyāyanti** dhammakāraṇaṃ. **Upassutīti**³ upassutiṭṭhānaṃ, yaṃ ṭhānaṃ upagatena sakkā hoti Bhagavato saddaṃ sotuṃ, tattha ṭhitoti attho. So kira gandhakuṭipariveṇasammajjanatthaṃ āgato attano kammaṃ pahāya Bhagavato dhammaghosam suṇanto aṭṭhāsi. **Addasāti** tadā kira Bhagavato āditova paccayākāraṃ manasikarontassa “idaṃ iminā paccayena hoti, idaṃ iminā”ti āvajjato yāva bhavaggā ekaṅgaṇaṃ ahosi, Satthā manasikāraṃ pahāya vacasā sajjhāyaṃ karonto yathānusandhinā desanaṃ niṭṭhapetvā “api nu kho imaṃ dhammapariyāyaṃ koci assosī”ti āvajjento tam bhikkhumaddasa. Tena vuttaṃ “addasā kho Bhagavā”ti.

1. Rodhatthaṅgamoti (Sī)

2. Vaṭṭadukkhhe (Ka)

3. Upassutinti (Sī)

Assosi noti assosi nu. Atha vā **assosi** noti amhākaṃ bhāsantānaṃ assosīti. **Uggaṇhāhīti** ādisu sutvā tuṇhībhūtova paṇaṃ karonto uggaṇhāti nāma. Padānupadaṃ ghaṭetvā vācāya paricitaṃ karonto pariyāpuṇāti nāma. Ubhayathāpi paṇaṃ ādhārappattaṃ karonto dhāreti nāma. **Atthasamhitoti** kāraṇanissito. **Ādibrahmacariyakoti** maggabrahmacariyassa ādi patiṭṭhānabhūto. Iti tīsupi imesu suttesu vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ. . Pañcamam.

6. Aññatarabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe **aññataroti** nānavasena apākaṭo aññataro brāhmaṇo. . Chaṭṭham.

7. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā

47. Sattame **Jāṇussoṇīti** ṭhānantaravasena evamladdhanāmo asītikoṭivibhavo mahāpurohito. . Sattamam.

8. Lokāyatikasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame **Lokāyatikoti** vitaṇḍasatthe lokāyate kataparicayo. **Jeṭṭhametaṃ lokāyatanti** paṭhamam lokāyataṃ. **Lokāyatanti** ca lokasseva āyataṃ¹, bālaputhujjanalokassa āyataṃ¹, mahantaṃ gambhīraṃ upadhāritabbam² parittaṃ bhāvaṃ diṭṭhigataṃ³. **Ekattanti** ekasabhāvaṃ, niccasabhāvamevāti pucchati. **Puthuttanti** purimasabhāvena nānāsabhāvaṃ, devamanussādibhāvena paṭhamam hutvā pacchā na hotīti ucchedam sandhāya pucchati. Evamettha “sabbamatthi, sabbamekattan”ti imā dve pi sassatadiṭṭhiyo, “sabbam natthi, sabbam puthuttan”ti imā dve ucchedadiṭṭhiyoti veditabbā. . Aṭṭhamam.

9. Ariyasāvakasuttavaṇṇanā

49. Navame **kiṃ nu khoti** saṃsayuppatti-ākāradassanaṃ⁴. **Samudayatīti** uppajjati. . Navamam.

1. Āyatanam (Syā, Ka)

2. Upaṭṭhitam (Sī), upatiṭṭham (Syā)

3. Sāsavaṃ diṭṭhigataṃ (Sī), chavadiṭṭhigataṃ (Syā)

4. Ākāranidassanam (Syā)

10. Dutiya-ariyasāvakasuttavaṇṇanā

50. Dasame dvepi nayā ekato vuttā. Idameva purimena nānattaṃ, sesaṃ tādisevāti. . Dasamaṃ.

Gahapativaggo pañcama.

6. Dukkhavagga

1. Parivīmaṃsanāsuttavaṇṇanā

51. Dukkhavaggassa paṭhame **parivīmaṃsamānoti** upaparikkhamāno. **Jarāmarañanti** kasmā jarāmarāṇaṃ ekameva “anekavidhaṃ nānappakāraṇaṃ”ti vatvā gahitanti ce? Tasmaṃ gahite sabbadukkhassa gahitattā. Yathā hi cūḷāya gahite purise so puriso gahitova hoti, evaṃ jarāmarāṇe gahite sabbadukkhāṃ gahitameva hoti. Tasmā “yaṃ kho idaṃ anekavidhaṃ nānappakāraṇaṃ dukkhaṃ loke uppajjati”ti nhatvā¹ ṭhitam purisaṃ viya sabbadukkhāṃ dassetvā taṃ cūḷāya gaṇhanto viya jarāmarāṇaṃ gaṇhi.

Jarāmarāṇanirodhasāruppagāminīti jarāmarāṇanirodhassa sārūppabhāvena nikkilesatāya parisuddhatāya sadisāva hutvā gāminīti attho. **Tathā paṭipanno ca hotīti** yathā taṃ paṭipannoti vuccati, evaṃ paṭipanno hoti. **Anudhammacārī**ti nibbānadhammaṃ anugataṃ paṭipattidhammaṃ carati, pūretīti attho. **Dukkhaḥkhayāya paṭipannoti** sīlaṃ ādiṃ katvā jarāmarāṇadukkhassa nirodhatthāya paṭipanno. **Saṅkhāranirodhāyāti** saṅkhāradukkhassa nirodhatthāya. Ettāvatā yāva arahattā² desanā kathitā.

Idāni arahattaphalapaccavekkhaṇaṃ satatavihāraṇca dassetvā desanā nivattetabbā siyā, tathā akatvā **avijjāgatoti** idaṃ kasmā gaṇhātīti? Khīṇāsavassa samatikkantavaṭṭadukkhadassanattamaṃ. Apica puna vaṭṭaṃ ārabhitvā vivaṭṭe kathiyamāne bujjanakasatto cettha atthi, tassa ajjhāsaya vasenāpi idaṃ gaṇhātīti veditabbo. Tattha **avijjāgatoti**

1. Vatvā (Ka)

2. Yāva arahattaṃ (Sī)

avijjāya gato upagato samannāgato. **Purisapuggaloti** purisoyeva puggalo. Ubhayenāpi sammutikathāṃ katheti. Buddhānaṃ hi sammutikathā paramatthakathāti dve kathā honti. Tattha “satto naro puriso puggalo tisso nāgo”ti evaṃ pavattā sammutikathā nāma. “Khandhā dhātuyo āyatanāni”ti evaṃ pavattā paramatthakathā nāma. Paramatthaṃ kathentāpi sammutiṃ amuñcivā kathenti. Te sammutiṃ kathentāpi paramatthaṃ kathentāpi saccameva kathenti. Teneva vuttaṃ—

“Duve saccāni akkhāsi, sambuddho vadatāṃ varo.

Sammutiṃ paramatthañca, tatiyaṃ nūpalabbhati.

Saṅketavacanaṃ saccaṃ, lokasammutikāraṇaṃ¹.

Paramatthavacanaṃ saccaṃ, dhammānaṃ bhūtalakkhaṇaṃ”ti².

Puññaṃ ce saṅkhāranti terasacetanābhedaṃ puññābhisaṅkhāraṃ. **Abhisaṅkharoti**ti karoti³. **Puññūpagaṃ hoti viññāṇanti** kammaviññāṇaṃ kammaapuññaṃ upagataṃ sampayuttaṃ hoti, vipākaviññāṇaṃ vipākapuññaṃ. **Apuññaṃ ce saṅkhāranti** dvādasacetanābhedaṃ apuññābhisaṅkhāraṃ abhisaṅkharoti. **Āneñjaṃ ce saṅkhāranti** catucetanābhedaṃ āneñjābhisaṅkhāraṃ. **Āneñjūpagaṃ hoti viññāṇanti** kammāneñjānaṃ kammaviññāṇaṃ, vipākāneñjānaṃ vipākaviññāṇaṃ upagataṃ hoti. Ettha ca tividhassa kammābhisaṅkhārassa gahitattā dvādasapadiko paccayākāro gahitova hoti. Ettāvataṃ vaṭṭaṃ dassitaṃ.

Idāni vivaṭṭaṃ dassento **yato kho bhikkhavi**ti ādimāha. Tattha **avijjāti** catūsu saccesu aññāṇaṃ. **Vijjāti** arahattamaggañāṇaṃ. Ettha ca⁴ paṭhamameva avijjāya pahīnāya vijjā uppajjati. Yathā pana caturaṅgepi tame rattiṃ padīpujjalena andhakāro pahīyati, evaṃ vijjuppādā avijjāya pahānaṃ veditabbaṃ. **Na kiñci loke upādiyatīti** loke kiñci dhammaṃ na gaṇhāti na parāmasati. **Anupādiyaṃ na paritassatīti** anupādiyanto agaṇhanto neva taṇhāparitassanāya, na bhayaaparitassanāya paritassati, na taṇhāyati na bhāyati attho. **Paccattaññevāti** sayameva attanāva parinibbāyati, na aññassa ānubhāvena.

1. Lokasammutikāraṇā (Sī, Syā)Ma-Ṭṭha 1. 143 piṭṭhe ca.

2. Bhūtalakkhaṇāti (Sī), bhūtakāraṇāti (Ma-Ṭṭha 1. 143 piṭṭhe)

3. Pakaroti (Sī)

4. Ettha ca pana (Sī)

So **sukhaṃ ce vedananti** idaṃ kasmā ārabhi? Khīṇāsavassa paccavekkhaṇaññaṃ dassetvā satatavihāraṃ dassetuṃ ārabhi. **Anajjhositāti** taṇhāya gilitvā pariniṭṭhapetvā agahitā. Atha dukkhavedanā kasmā vuttā, kiṃ tampi abhinandanto atthīti? Āma atthi. Sukhaṃ abhinandantoyeva hi dukkhaṃ abhinandati nāma dukkhaṃ patvā sukhaṃ patthanato sukhasa ca vipariṇāmadukkhato. **Kāyapariyantikanti** kāyapariicchinnam¹, yāva pañcadvārakāyo pavattati, tāva pavattaṃ pañcadārikavedananti attho. **Jīvitapariyantikanti** jīvitapariicchinnam², yāva jīvitam pavattati, tāva pavattaṃ manodvārikavedananti attho.

Tattha pañcadvārikavedanā pacchā uppajjitvā paṭhamam nirujjhati, manodvārikavedanā paṭhamam uppajjitvā pacchā nirujjhati. Sā hi paṭisandhikkhaṇe vatthurūpasmiṃyeva patiṭṭhāti. Pañcadvārikā pavatte pañcadvāravasena pavattamānā paṭhamavaye vīsativassakāle rajjanadussanamuyhanavasena adhimattā balavatī hoti, paṇṇāsavassakāle ṭhitā hoti, saṭṭhivassakālato paṭṭhāya parihāyamānā asītinavutivassakāle mandā hoti. Tadā hi sattā “cirarattaṃ ekato nisīdimhā nipajjimhā”ti vadantepi “na sañjānāmā”ti vadanti. Adhimattānapi rūpādi-ārammaṇāni “na passāma na suṇāma”, “sugandham duggandham vā sādum asādum vā thaddham mudukanti vā na jānāmā”ti vadanti. Iti nesaṃ pañcadvārikavedanā bhaggā hoti, manodvārikāva pavattati. Sāpi anupubbena parihāyamānā maraṇasamaye hadayakoṭṭimyeva nissāya pavattati. Yāva panesā pavattati, tāva satto jīvatīti vuccati. Yadā nappavattati, tadā mato niruddhoti vuccati.

Svāyamattho vāpiyā dīpetabbo—

Yathā hi puriso pañca-udakamaggasampannam vāpim kareyya, paṭhamam deve vuṭṭhe pañcahi udakamaggehi udakam pavisitvā antovāpiyam āvāṇe pūreyya, punappunam deve vassante udakamagge pūretvā gāvutaḍḍhayanamattam³ ottharivā udakam tiṭṭheyya tato tato vissandamānam, atha niddhamanatumbe vivarivā khettesu kamme kariyamāne udakam nikkhamantaṃ, sassapākakāle (udakam nikkhamantaṃ,⁴ udakam parihīnam “macche gaṇhāmā”ti vattabbataṃ āpajjeyya,

1. Kāyantikaṃ kāyapariicchinnam (Sī)

3. Gāvutaḍḍhayanamaggam (Syā)

2. Jīvitantikaṃ jīvitapariicchinnam (Sī)

4. () Sīhaḷa-potthake natthi.

tato¹ katipāhena āvāṇesuyeva udakaṃ saṇṭhaheyya. Yāva pana taṃ āvāṇesu hoti, tāva “mahāvāpiyaṃ udakaṃ atthi”ti saṅkhaṃ gacchati. Yadā pana tattha chijjati, tadā “vāpiyaṃ udakaṃ natthi”ti vuccati, evaṃsāmpadamidaṃ veditabbam.

Paṭhamam deve vassante pañcahi maggehi udae pavisante āvāṇanam² pūraṇakālo viya hi paṭhamameva paṭisandhikkhaṇe manodvārikavedanāya vatthurūpe patiṭṭhitakālo, punappunam deve vassante pañcannam maggānam pūritakālo viya pavatte pañcadvārikavedanāya pavattikālo, gāvutaḍḍhajojanamattam ajjhottharaṇam viya paṭhamavaye vīsativassakāle rajjanādivasena tassā adhimattabalavabhāvo, yāva vāpito udakaṃ na niggaḇchati, tāva pūrāya vāpiyā ṭhitakālo viya paññāsavassakāle tassā ṭhitakālo, niddhamanatumbesu vivaṇesu kammante kariyamāne udakassa nikkhamanakālo viya saṭṭhivassakālato paṭṭhāya tassā parihāni, udae bhaṭṭhe udakamaggesu parittodakassa ṭhitakālo viya asītinavutivassakāle pañcadvārikavedanāya mandakālo, āvāṇesuyeva udakassa patiṭṭhānakālo viya hadayavatthukoṭim nissāya manodvārikavedanāya pavattikālo, āvāṇesu parittepi udae sati “vāpiyaṃ udakaṃ atthi”ti vattabbakālo viya yāva sā pavattati, tāva “satto jīvati”ti vuccati. Yathā pana āvāṇesu udae chinne “natthi vāpiyaṃ udakaṃ”ti vuccati, evam manodvārikavedanāya appavattamānāya “satto mato”ti vuccati. Imaṃ³ vedanam sandhāya vuttam “jīvitapariyantikaṃ vedanam vediyamāno”ti.

Kāyassa bhedaṭi kāyassa bhedenā. **Jīvitapariyādānā uddhanti** jīvitakkhayato uddham. **Idhevāṭi** paṭisandhivasena parato agantvā idheva. **Sītībhavissantiṭi** pavattivipphandadaratharahitāni sītāni appavattanadhammāni bhavissanti. **Sarīrānīṭi** dhātusarīrāni. **Avasissantiṭi** avasiṭṭhāni bhavissanti.

Kumbhakārapākāṭi kumbhakārassa bhājanapacanaṭṭhānato. **Paṭisiseyyāṭi**⁴ ṭhapeyya. **Kapallānīṭi** saha mukhavatṭiyā ekābaddhāni⁵ kumbhakapallāni.

1. Tato tato (Syā, Ka)

2. Anto-āvāṇanam (Sī, Ka)

3. Idam (Syā)

4. Pativiseyyāṭi (Sī), patiṭṭhapeyyāṭi (Syā)

5. Ekabandhanāni (Ka)

Avasisseyyunti tiṭṭheyyum. **Evameva khoti** ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ—ādittakumbhakārapāko viya hi tayo bhavā daṭṭhabbā, kumbhakāro viya yogāvacaro, pākato kumbhakārabhājanānaṃ nīharaṇadaṇḍako viya arahattamaggañāṇaṃ, samo bhūmibhāgo viya asaṅkhataṃ nibbānataḷaṃ¹, daṇḍakena uṇhakumbhaṃ ākaḍḍhitvā same bhūmibhāge kumbhassa ṭhapitaḷakālo viya āraddhavipassakassa rūpasattakaṃ arūpasattakaṃ vipassantassa kammaṭṭhāne ca paḡuṇe vibhūte upaṭṭhahamaṇe tathārūpaṃ utusappāyādiṃ labhitvā ekāsane nisinnassa vipassanaṃ vaḍḍhetvā aggaphalaṃ arahattaṃ patvā catūhi apāyehi attabhāvaṃ uddharitvā phalasamāpattivaseṇa asaṅkhate nibbānataḷe ṭhitaḷakālo daṭṭhabbo. Khīṇāsavo pana uṇhakumbho viya arahattappattadivaseyeva na parinibbāti², sāsaṇappaveṇiṃ pana ghaṭayamaṇo paṇṇāsasaṭṭhivassāni ṭhatvā³ carimakacittappattiya⁴ upādiṇṇakakkhandhabhedā anupādisesāya nibbānadhātuyaṃ parinibbāti. Athassa kumbhassa viya kapallāni anupādiṇṇakasarīrāneva avasissantīti. **Sarīrāni avasissantīti pajānātīti** idaṃ pana khīṇāsavassa anuyogāropanatthaṃ vuttaṃ.

Viññāṇaṃ paññāyethāti paṭisaṇdhiviññāṇaṃ paññāyetha. **Sādhū sādhu**ti therānaṃ byākaraṇaṃ saṃpahaṃsati. **Evametanti** yadetaṃ tividhe abhisāṅkhāre asati paṭisaṇdhiviññāṇassa appaṇṇāṇanti-ādi, evameva etaṃ. **Adhimuccathāti** sannaṭṭhānaṃsaṅkhātāṃ adhimokkhaṃ paṭilabhatha. **Esevento dukkhassāti** ayameva vaṭṭadukkhassa anto ayaṃ paricchedo, yadidaṃ nibbānanti. . Paṭhamāṃ.

2. Upādānasuttavaṇṇana

52. Dutiya **upādāniyesūti** catunnaṃ upādānānaṃ paccayesu tebhūmakadhammesu. **Assādānupassinoti** assādaṃ anupassantassa. **Tatrāti** tasmīṃ aggikkhandhe. **Tadāhāroti** taṃpaccayo⁵. **Tadupādānoti** tasseva vevacanaṃ. **Evameva khoti** ettha aggikkhandho viya hi tayo bhavā, tebhūmakavaṭṭantipi etadeva, aggijaggakapuriso viya vaṭṭanissito bālaputhujjano, sukkhatigaṃmayādiṃpakkhipanaṃ viya assādānupassino

1. Nibbānathalaṃ (Ka) 2. Na parinibbāyati (Si, Syā) 3. Caritvā (Sī), vicaritvā (Syā)
 4. Purimakacittappavattiyā (Syā) 5. Tappaccayo (Syā)

puthujjanassa taṇhādivasena chahi dvārehi kusalākusalakammakaraṇaṃ,
tiṇagomayādīsu khīṇesu punappunaṃ tesāṃ pakkhipanena aggikkhandhassa
vaḍḍhanaṃ viya bālaputhujjanassa uṭṭhāya samuṭṭhāya
yathāvuttakammāyūhanena aparāparaṃ vaṭṭadukkhanibbattaṇaṃ.

Na kālena kālaṃ sukkhāni ceva tiṇāni pakkhipeyyāti taṃ hi koci
atthakāmo evaṃ vadeyya—“bho¹ kasmā uṭṭhāya samuṭṭhāya kalāpe
bandhitvā² sukkhatiṇakaṭṭhānaṃ pacchiyaṃ ca³ pūretvā sukkhagomayāni
pakkhipanto etaṃ aggim jālesi, api nu te atthi itonidānaṃ kāci vaḍḍhīti⁴.
Vaṃsāgatametāṃ bho amhākaṃ, itonidānaṃ pana me avaḍḍhiyeva, kuto
vaḍḍhi. Ahaṃ hi imaṃ aggim jagganto neva nhāyitum na bhuñjitum na
nipajjitum labhāmīti. Tena hi bho kiṃ te iminā niratthakena aggijālanena⁵,
chi tvaṃ etāni ābhatāni tiṇādīni ettha nikkhipa⁶, tāni sayameva jhāyissanti,
tvaṃ pana asukasmiṃ ṭhāne sītodakā pokkharaṇī atthi, tattha nhatvā
mālāgandhavilepanehi attānaṃ maṇḍetvā sunivattho supārutova pādukāhi
nagaraṃ pavisitvā pāsādavaramāruyha vātapānaṃ vivaritvā mahāvīthiyaṃ
virocamāno nisīda ekaggo sukhasamappito hutvā, tattha te nisinnassa
tiṇādīnaṃ khayena sayameva ayaṃ aggi appaṇṇattibhāvaṃ gamissatī”ti. So
tathā kareyya. Tattheva ca tattha nisinnassa so aggi upādānakkhayena
appaṇṇattibhāvaṃ gaccheyya. Idaṃ sandhāyetaṃ “na kālena kālaṃ”ti-ādi
vuttaṃ.

Evameva khoti ettha pana idaṃ opammasaṃsandanaṃ—cattālīsāya
kaṭṭhavāhānaṃ jalamāno mahā-aggikkhandho viya hi tebhūmakavaṭṭaṃ
daṭṭhabbaṃ, aggijagganakapuriso viya vaṭṭasannissitako yogāvacaro,
atthakāmo puriso viya Sammāsambuddho, tena purisena tassa dinna-ovādo
viya Tathāgatena “chi tvaṃ bhikkhu tebhūmakadhammesu nibbinda, evaṃ
vaṭṭadukkhā muccissasī”ti tassa tebhūmakadhammesu kammaṭṭhānaṃ
kathitakālo, tassa purisassa yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjitvā pāsāde nisinnakālo
viya

1. Hambho (Sī, Syā)

3. Pacchiyā ca (Syā), pacchiyeva (Ka), pacchiyo (?)

5. Aggijālanena (Syā), aggim jalantena (Ka)

2. Madditvā (Syā)

4. Kācipi vuḍḍhīti (Syā)

6. Nikkhipitāni (Syā)

yogino Sugatovādaṃ sampaṭicchitvā suññāgāraṃ pavittassa
tebhūmakadhammesu vipassanaṃ paṭṭhapetvā anukkamena yathānurūpaṃ
āhārasappāyādiṃ labhitvā ekāsane nisinnassa aggaphale patiṭṭhitakālo, tassa
nhānavilepanādīhi sudhotamaṇḍitakāyattā tasmim nisinnassa
ekaggasukhasamappitakālo viya yogino ariyamaggapokkharāṇiyaṃ
maggāññodakena sunhātasudhotakilesamalassa hirottappasātake nivāsetvā
sīlavilepanānulittassa arahattamaṇḍanena attabhāvaṃ maṇḍetvā
vimuttipupphadāmaṃ piḷandhitvā iddhipādapādukā āruyha nibbānanagaraṃ
pavisitvā dhammapāsādaṃ āruyha satipaṭṭhānamahāvīthiyaṃ virocamaṇassa
nibbānārammaṇaṃ phalasamāpattiṃ appetvā nisinnakālo, tassa pana
purisassa tasmim nisinnassa tiṇādīnaṃ khayena aggikkhandhassa
appaṇṇattigamanakālo viya khīṇāsavassa yāvatāyukaṃ ṭhatvā
upādiṇṇakakkhandhabhedena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa
mahāvaṭṭavūpasamo daṭṭhabbo. . Dutiyaṃ.

3. Saṃyojanasuttavaṇṇanā

53. Tatiye **saṃyojaniyesūti** dasannaṃ saṃyojanānaṃ paccayesu.
Jhāyeyyāti jaleyya. **Telaṃ āsiñceyya vaṭṭim upasaṃhareyyāti**
dīpaṭṭijaggaṇatthaṃ telabhājanañca mahantañca vaṭṭikapālaṃ gahetvā
saṃpe niccaṃ ṭhitova tele khīṇe telaṃ āsiñceyya, vaṭṭiyā khīṇāya vaṭṭim
upasaṃhareyya. Sesamettha saddhiṃ opammasaṃsandanena
purimanayeneva veditabbaṃ. . Tatiyaṃ.

4. Dutiyasaṃyojanasuttavaṇṇanā

54. Catutthe upamaṃ paṭhamaṃ katvā pacchā attho vutto. Sesam
tādisameva. . Catutthaṃ.

5. Mahārukkhasutavaṇṇanā

55. Pañcame **uddhaṃ ojaṃ abhiharantīti** pathavīrasaṇca āporasaṇca
upari āropenti. Ojāya āropitattā hatthasatubbedhassa rukkhassa añkuraggesu
bindubindūni viya hutvā sineho tiṭṭhati. Idaṃ panettha

opammasaṃsandanaṃ—mahārukkho viya hi tebhūmakavaṭṭaṃ, mūlāni viya āyatanāni, mūlehi ojāya ārohanaṃ viya chahi dvārehi kammārohanaṃ, ojāya abhiruḷhattā mahārukkhassa yāvakappaṭṭhānaṃ¹ viya vaṭṭanissitabālaputhujjanassa chahi dvārehi kammaṃ āyūhantassa aparāparaṃ vaṭṭassa vaḍḍhanavasena dīgharattaṃ ṭhānaṃ.

Kuddālapīṭakanti kuddālañceva pacchibhājanañca. **Khaṇḍākhaṇḍikaṃ chindeyyāti** khuddakamahantāni khaṇḍākhaṇḍāni karonto chindeyya. Idaṃ panettha opammasaṃsandanaṃ—idhāpi hi mahārukkho viya tebhūmakavaṭṭaṃ, rukkhaṃ nāsetukāmo puriso viya yogāvacaro, kuddālo viya ñāṇaṃ, pacchi viya samādhi, rukkhacchedanapharasu viya ñāṇaṃ, rukkhassa mūle chinnakālo viya yogino ācariyasantike kammaṭṭhānaṃ gahetvā manasikarontassa paññā, khaṇḍākhaṇḍikaṃ chindanakālo viya saṅkhepato catunnaṃ mahābhūtānaṃ manasikāro, phālaṇaṃ viya dve cattālīsāya koṭṭhāsesu vitthāramanasikāro, sakalikaṃ sakalikaṃ karaṇakālo viya upādārūpassa ceva rūpakkhandhārammaṇassa viññāṇassa cāti imesaṃ vasena nāmarūpapariggaho, mūlānaṃ upacchedanaṃ² viya tasseva nāmarūpassa paccayapariyesanaṃ, vātātape visosetvā agginā ḍahanakālo viya anupubbena vipassanaṃ vaḍḍhetvā aññātaraṃ sappāyaṃ labhitvā kammaṭṭhāne vibhūte upaṭṭhahamāne ekapallaṅke nisinnassa samaṇadhammaṃ karontassa aggaphalappatti, masikaraṇaṃ³ viya arahattappattadivaseyeva aparinibbāyantassa yāvatāyukaṃ ṭhitakālo, mahāvāte opunanaṃ nadiyā pavāhanaṃ viya ca upādiṇṇakakkhandhabhedena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa vaṭṭavūpasamo veditabbo. . Pañcamaṃ.

6. Dutiyamahārukkhasuttavaṇṇanā

56. Chaṭṭhepi upamaṃ paṭhamāṃ vatvā pacchā attho vutto, idameva nānattaṃ. . Chaṭṭhaṃ.

1. Yāvatakaṃ ṭhānaṃ (Si)

2. Uddharaṇaṃ (Syā)

3. Maṃsikāro (Ka)

7. Taruṇarukkhasuttavaṇṇanā

57-59. Sattame **taruṇoti** ajātaṭṭhalo. **Palimajjeyyāti**¹ sodheyya. **Paṃsum dadeyyāti** thaddhapharusapaṃsum haritvā mudugomayacuṇṇamissaṃ madhurapaṃsum² pakkhipeyya. **Vuddhinti** vuddhiṃ āpajjitvā pupphūpago puppham, phalūpago phalam gaṇheyya. Idam panettha opammasaṃsandanam—taruṇarukkho viya hi tebhūmakavaṭṭam, rukkhajaggako puriso viya vaṭṭanissito puthujjano, mūlaphalasantānādīni³ viya tīhi dvārehi kusalākusalakammāyūhanam, rukkhassa vuḍḍhi-āpajjanam viya vuthujjanassa tīhi dvārehi kamman āyūhato aparāparam vaṭṭappavatti. Vivaṭṭam vuttanayeneva veditabbam. Aṭṭhamanavamāni uttānatthāneva. . Sattamādīni.

10. Nidānasuttavaṇṇanā

60. Dasame **Kurūsu viharatīti** Kurūti evaṃ bahuvacanavasena laddhavohāre janapade viharati. **Kammāsadhammam**⁴ **nāma Kurūnam nigamoti** evaṃnāmako Kurūnam nigamo, tam gocaragāmam katvāti attho. **Āyasmāti** piyavacanametam garuvacanametam. **Ānandoti** tassa therassa nāmam. **Ekamantam nisīdīti** cha nisajjadose vivajjento dakkhiṇajāṇumaṇḍalassa abhimukhaṭṭhāne chabbaṇṇanam Buddharasmīnam anto pavisitvā pasannalākhārasam vigāhanto viya suvaṇṇapaṭam pārupanto viya rattakambalavitānamajjham⁵ pavisanto viya Dhammabhaṇḍagāriko āyasmā Ānando nisīdi. Tena vuttam “ekamantam nisīdī”ti.

Kāya pana velāya kena kāraṇena ayamāyasmā Bhagavantam upasaṅkamantoti? Sāyanhavelāya paccayākārapañham pucchanakāraṇena. Tam divasam kira ayamāyasmā kulasaṅgahatthāya gharadvāre gharadvāre saḥassabhaṇḍikam nikkhipanto viya kammāsadhammam piṇḍāya caritvā piṇḍapāṭapaṭikkanto Satthu vattam dassetvā Satthari gandhakuṭim pavitthe Satthāram vanditvā attano divāṭṭhanam gantvā antevāsikesu vattam dassetvā paṭikkantesu divāṭṭhanam paṭisammajjitvā cammakkaṇḍam paññapetvā udakatumbato udakena

1. Palisattheyyāti (Sī), palisajjeyyāti (Syā) 2. ... cuṇṇamayamadhurapaṃsum (Ka)

3. Mūlapalisatthanādīni (Sī)

4. Kammāsadamman (Ka)

5. Rattuppalavitānamajjham (Sī), rattuppalamālavitānamajjham (Dī-Ṭṭha 2. 75 piṭṭhe)

hatthapāde sītaṃ katvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno
 sotāpatti phalasamāpattiṃ samāpajjitvā. Atha paricchinna kālavasena
 samāpattito vuṭṭhāya paccayākāre ñāṇaṃ otāresi. So “avijjāpaccayā
 saṅkhārā”ti-ādito paṭṭhāya antaṃ, antato paṭṭhāya ādiṃ, ubhayantato
 paṭṭhāya majjhaṃ, majjhato paṭṭhāya ubho ante pāpento tikkhattuṃ
 dvādasapadaṃ paccayākāraṃ sammasi. Tassevaṃ sammasantassa
 paccayākāro vibhūto hutvā uttānakuttānako viya upaṭṭhāsi. Tato cintesi
 “ayaṃ paccayākāro sabbabuddhehi gambhīro ceva gambhīrāvabhāso cāti
 kathito, mayhaṃ kho pana padesañāṇe t̥hitassa sāvakassa sato uttāno viya
 vibhūto pākaṭo hutvā upaṭṭhāti, mayhaṃyeva nu kho esa uttānako viya
 upaṭṭhāti, udāhu aññesampīti attano upaṭṭhānakāraṇaṃ Satthu ārocessāmi”ti
 nisinnaṭṭhānato¹ utṭhāya cammakkaṇḍaṃ papphotetvā ādāya
 sāyanhasamaye Bhagavantaṃ upasaṅkami. Tena vuttaṃ “sāyanhavelāyaṃ
 paccayākārapañhaṃ pucchana kāraṇena upasaṅkamanto”ti.

Yāva gambhīroti ettha yāvasaddo pamāṇātikkaṃ. Atikkamma
 pamāṇaṃ gambhīro, atigambhīroti attho. **Gambhīrāvabhāso**ti gambhīrova
 hutvā avabhāsatī, dissatīti attho. Ekaṃ hi uttānameva gambhīrāvabhāsaṃ
 hoti pūtipaṇṇarasavasena kāḷavaṇṇaṃ purāṇa-udakaṃ viya. Taṃ hi
 jāṇuppaṃpāṇampi sataporisaṃ viya dissati. Ekaṃ gambhīraṃ
 uttānāvabhāsaṃ hoti maṇibhāsaṃ² vippasanna-udakaṃ viya. Taṃ hi
 sataporisaṃpī jāṇuppaṃpāṇaṃ viya khāyati. Ekaṃ uttānaṃ uttānāvabhāsaṃ
 hoti pāti-ādīsu³ udakaṃ viya. Ekaṃ gambhīraṃ gambhīrāvabhāsaṃ hoti
 Sinerupāda kamahāsamudde udakaṃ viya. Evaṃ udakameva cattāri nāmāni
 labhati. Paṭiccasamuppāde panetaṃ natthi. Ayaṃ hi gambhīro ca
 gambhīrāvabhāso cāti ekameva nāmaṃ labhati. Evarūpo samānopi atha ca
 pana me uttānakuttānako viya khāyati, tadidaṃ acchariyaṃ bhante,
 abbhutaṃ bhanteti evaṃ attano vimhayaṃ pakāsento pañhaṃ pucchitvā
 tuṇhībhuṭo nisīdi.

1. Nisīdanaṭṭhānato (Syā)

2. Maṇigaṅgāya (Syā)Dī-Tṭha 2. 76 piṭṭhe ca.

3. Cāti-ādīsu (Syā)

Bhagavā tassa vacanaṃ sutvā “Ānando Bhavaggagahaṇāya hatthaṃ paṣārento viya Sineruṃ bhinditvā miñjaṃ nīharitum vāyamamāno viya vinā nāvāya mahāsamuddaṃ taritukāmo viya pathaviṃ parivattetvā pathavojaṃ gahetum vāyamamāno viya Buddhavisayaṃ pañhaṃ attano uttānuttānanti vadati, handassa gambhīrabhāvaṃ ācikkhāmī”ti cintetvā **mā hevanti-**ādimāha.

Tattha **mā hevanti** ha-kāro nipātamattaṃ, evaṃ mā bhaṇīti¹ attho. “Mā hevan”ti ca idaṃ vacanaṃ Bhagavā āyasmantaṃ Ānandaṃ ussādentopi bhaṇati apasādentopi. Tattha ussādentopīti Ānanda tvaṃ mahāpañño visadaññaṇo², tena te gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya khāyati, aññesaṃ panesa uttānakoti na sallakketabbo, gambhīroyeva ca so gambhīrāvabhāso ca.

Tattha catasso upamā vadanti—cha māse subhojanarasapuṭṭhassa kira katayogassa³ Mahāmallassa samajjasamaye katamallapāsāṇaparicayassa yuddhabhūmiṃ⁴ gacchantassa antarā mallapāsāṇaṃ dassetum. So “kiṃ etan”ti āha. Mallapāsāṇoti. Āharatha nanti. “Ukkhipitum na sakkomā”ti vutte sayam gantvā “kuhiṃ imassa bhāriyatṭhānan”ti vatvā dvīhi hatthehi dve pāsāṇe ukkhipitvā kīlāguḷe viya khipitvā agamāsi. Tattha Mallassa mallapāsāṇo lahukoti na aññesampi lahukoti vattabbo. Cha māse subhojanarasapuṭṭho Mallo viya hi kappasatasahassaṃ abhinīhārasampanno āyasmā Ānando. Yathā Mallassa mahābalatāya mallapāsāṇo lahuko, evaṃ therassa mahāpaññatāya paṭiccasamuppādo uttānoti vattabbo, so aññesaṃ uttānoti na vattabbo.

Mahāsamudde ca⁵ Timi nāma mahāmaccho dviyojanasatiko, Timiṅgalo tiyojanasatiko, Timirapiṅgalo pañcayojanasatiko, Ānando Timinando Ajjhāroho Mahātimīti ime cattāro yojanasahassikā. Tattha Timirapiṅgaleneva dīpenti. Tassa kira dakkhiṇakaṇṇaṃ cālentassa pañcayojanasate padese udakaṃ calati, tathā vāmakaṇṇaṃ, tathā naṅguṭṭhaṃ, tathā sīsaṃ. Dve pana kaṇṇe cāletvā

1. Mā bhaṇāti (Syā)

2. Visāradaññaṇo (Syā)

3. Katayoggassa (Sī)

4. Katamallanepacchassa yuddhabhūmiṃ (Sī)

5. Mahāsamudde ca satta mahāmacchā honti (Sī)

naṅguṭṭhena paharitvā sīsaṃ aparāparaṃ katvā kīlītuṃ āradhassa
 sattaṭṭhajojanasate ṭhāne bhājane pakkhipitvā uddhane āropitaṃ viya
 udakaṃ pakkuthati. Yojanasatamatte¹ padese udakaṃ piṭṭhiṃ chādetuṃ na
 sakkoti. So evaṃ vadeyya “ayaṃ mahāsamuddo gambhīroti² vadanti,
 kutassa gambhīratā, mayaṃ piṭṭhimattacchādanampi udakaṃ na labhāmā”ti.
 Tattha kāyūpapannassa Timirapiṅgalassa mahāsamuddo uttānoti aññesañca
 khuddakamacchānaṃ uttānoti na vattabbo, evameva ñāṇūpapannassa
 therassa paṭiccasamuppādo uttānoti aññesampi uttānoti na vattabbo.
 Supaṇṇarājā ca diyaddhajojanasatiko hoti, tassa dakkhiṇapakkho
 paññāsajojaniko hoti, tathā vāmapakkho, piñchavaṭṭi ca saṭṭhiyojanikā, gīvā
 tiṃsajojanikā³, mukhaṃ navajojanaṃ, pādā dvādasajojanikā, tasmim
 supaṇṇavātaṃ dassetuṃ āradhe sattaṭṭhajojanasataṃ ṭhānaṃ nappahoti. So
 evaṃ vadeyya “ayaṃ ākāso anantoti⁴ vadanti, kutassa anantatā, mayaṃ
 pakkhavātappattharaṇokāsampi⁵ na labhāmā”ti. Tattha kāyūpapannassa
 supaṇṇarañño ākāso parittoti aññesañca khuddakapakkhīnaṃ parittoti na
 vattabbo, evameva ñāṇūpapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti
 aññesampi uttānoti na vattabbo.

Rāhu Asurindo pana pādantato yāva kesantā yojanānaṃ cattāri
 sahaṣṣāni aṭṭha ca satāni honti, tassa dvinnāṃ bāhānaṃ antare
 dvādasajojanasatikāṃ, bahalattena chayojanasatikāṃ, hatthapādatalāni
 tiyojanasatikāni, tathā mukhaṃ, ekaṅgulipabbaṃ paññāsajojanaṃ, tathā
 bhamukantaraṃ, nalāṭaṃ tiyojanasatikāṃ, sīsaṃ navajojanasatikāṃ. Tassa
 mahāsamuddaṃ otiṇṇassa gambhīraṃ udakaṃ jāṇupparamāṇaṃ hoti. So evaṃ
 vadeyya “ayaṃ mahāsamuddo gambhīroti vadanti, kutassa gambhīratā,
 mayaṃ jāṇuppaṭicchādanamattampi udakaṃ na labhāmā”ti. Tattha
 kāyūpapannassa Rāhuno mahāsamuddo uttānoti aññesañca uttānoti na
 vattabbo, evameva ñāṇūpapannassa therassa paṭiccasamuppādo

1. Tiyojanasatamatte (Syā) Dī-Ṭṭha 2. 77 piṭṭhe ca.

2. Gambhīro gambhīroti (Sī)

3. Tiyojanikā (Sī)

4. Ananto anantoti (Sī)

5. Pakkhavātappaharaṇokāsampi (Sī), pakkhavātappasāraṇokāsampi (Syā)

uttānoti aññesampi uttānoti na vattabbo. Etamatthaṃ sandhāya Bhagavā **mā hevaṃ Ānanda mā hevaṃ Ānandāti** āha.

Therassa hi catūhi kārāṇehi gambhīro paṭiccasamuppādo uttānoti upaṭṭhāsi. Katamehi catūhi? Pubbūpanissayasampattiyaṃ titthavāsenā sotāpannatāya bahussutabhāvenāti.

Ito kira satasahassime kappe Padumuttaro nāma Satthā loka uppajji. Tassa Haṃsavatī nāma nagaraṃ ahosi, Ānando nāma rājā pitā, Sumedhā nāma devī mātā, bodhisatto Uttarakumāro nāma ahosi. So puttassa jātadivase mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamma pabbajitvā padhānamanuyutto anukkamena sabbaññutaṃ patvā “anekajāṭisaṃsāraṃ”ti udānaṃ udānetvā sattāhaṃ Bodhipallaṅke vītināmetvā “pathaviyaṃ pādaṃ ṭhapessāmi”ti pādaṃ abhinīhari¹. Atha pathaviṃ bhinditvā mahantaṃ padumaṃ utṭhāsi. Tassa dhurapattāni navutihatthāni, kesaraṃ tiṃsahatthaṃ, kaṇṇikā dvādasahatthā, navaghaṭappamāṇā reṇu ahosi.

Satthā pana ubbedhato aṭṭhapaññāsahattho ahosi, tassa ubhinnaṃ bāhānamantaraṃ aṭṭhārasahatthaṃ, nālāṭaṃ pañcahatthaṃ, hatthapādā ekādasahatthā. Tassa ekādasahatthena pādena dvādasahatthāya kaṇṇikāya akkantamattāya navaghaṭappamāṇā reṇu utṭhāya aṭṭhapaññāsahatthaṃ padesaṃ uggantvā okiṇṇamanosilācuṇṇaṃ viya paccokiṇṇaṃ. Tadupādāya Bhagavā “padumuttaro”tveva paññāyittha. Tassa Devilo ca Sujāto ca dve aggasāvaka ahesuṃ, Amitā ca Asamā ca dve aggasāvikā, Sumano nāma upaṭṭhāko. Padumuttaro Bhagavā pitusaṅgahaṃ kurumāno bhikkhusatasahassaparivāro Haṃsavatiyā rājadhāniyā vasati.

Kaṇṇiṭṭhabhātā panassa Sumanakumāro nāma. Tassa rājā Haṃsavatito vīsayojanasate bhogaṃ adāsi, so kadāci āgantvā pitaraṅca Satthāraṅca passati. Athekadivasaṃ paccanto kupito². Sumano rañño sāsanaṃ pesesi. Rājā “tvaṃ mayā tāta kasmā ṭhapito”ti paṭipesesi. So core vūpasametvā “upasanto deva janapado”ti rañño pesesi. Rājā tuṭṭho “sīghaṃ mama putto āgacchatū”ti āha.

1. Abhinīharitvā (Syā)

2. Kuppito (Syā, Ka)

Tassa saḥassamattā amaccā honti. So ()¹ tehi saddhiṃ antarāmagge mantesi “mayhaṃ pitā tuṭṭho sace me varaṃ deti, kiṃ gaṇhāmi”ti. Atha naṃ ekacce “hatthiṃ gaṇhatha, assaṃ gaṇhatha, janapadaṃ gaṇhatha, sattaratanāni gaṇhathā”ti āhaṃsu. Apare “tumhe pathavissarassa puttā, na tumhākaṃ dhanam dullabham, laddhampi cetam sabbam pahāya gamanīyam, puñṇameva ekaṃ ādāya gamanīyam, tasmā deve varaṃ dadamāne temāsaṃ Padumuttaraṃ Bhagavantaṃ upaṭṭhātuṃ varaṃ gaṇhathā”ti. So “tumhe mayhaṃ kalyāṇamittā nāma, mametaṃ cittaṃ natthi, tumhehi pana uppāditam, evaṃ karissāmi”ti gantvā pitaraṃ vanditvā pitarā āliṅgetvā matthake cumbitvā “varaṃ te putta demī”ti vutte “icchāmaḥ mahārāja Bhagavantaṃ temāsaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahanto jīvitam avaṇjham kātum, idaṃ me varaṃ dehi”ti āha. Na sakkā tāta, aññaṃ varehīti. Deva khattiyānaṃ nāma dvekaṭhā natthi, etameva me dehi, na mamaññena atthoti. Tāta Buddhānaṃ nāma cittaṃ dujjānaṃ, sace Bhagavā na icchissati, mayā dinnampi kiṃ bhavissatīti. “Sādhū deva ahaṃ Bhagavato cittaṃ jānissāmi”ti vihāraṃ gato.

Tena ca samayena bhattakiccaṃ niṭṭhāpetvā Bhagavā Gandhakuṭiṃ pavitṭho hoti. So maṇḍalamāle sannisinānaṃ bhikkhūnaṃ santikaṃ agamāsi. Te taṃ āhaṃsu “rājaputta kasmā āgatosī”ti. Bhagavantaṃ dassanāya, dassetha me Bhagavantanti. “Na mayaṃ rājaputta icchiticchitakkhaṇe Satthāraṃ daṭṭhum labhāmā”ti. Ko pana bhante labhatīti. Sumanatthero nāma rājaputtāti. So “kuhiṃ bhante thero”ti therassa nisinnaṭṭhānaṃ pucchitvā gantvā vanditvā “icchāmaḥ bhante Bhagavantaṃ passitum, dassetha me Bhagavantaṃ”ti āha. Thero “ehi rājaputtā”ti taṃ gahetvā Gandhakuṭipariveṇe ṭhapetvā Gandhakuṭiṃ āruhi. Atha naṃ Bhagavā “Sumana kasmā āgatosī”ti āha. Rājaputto bhante Bhagavantaṃ dassanāya āgatoti. Tena hi bhikkhu āsanaṃ pañṇapehīti. Thero āsanaṃ pañṇapesi. Nisīdi Bhagavā pañṇatte āsane. Rājaputto Bhagavantaṃ vanditvā paṭisanthāraṃ akāsi “kadā āgatosi rājaputtā”ti. Bhante tumhesu Gandhakuṭiṃ pavitṭhesu, bhikkhū pana “na mayaṃ icchiticchitakkhaṇe Bhagavantaṃ daṭṭhum labhāmā”ti maṃ therassa santikaṃ pāhesum, thero pana ekavacaneneva dassesi, thero bhante

tumhākaṃ sāsane vallabho maññeti. Āma rājakumāra vallabho esa bhikkhu mayhaṃ sāsaneti. Bhante Buddhānaṃ sāsane kiṃ katvā vallabho hotīti. Dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyitvā uposathakammaṃ katvā kumārāti. Bhagavā ahampi thero viya Buddhasāsane vallabho hotukāmo, temāsaṃ me vassāvāsaṃ adhivāsethāti. Bhagavā “atthi nu kho gatena¹ attho”ti oloketvā “atthi”ti disvā “suññāgāre kho rājakumāra Tathāgatā abhiramantī”ti āha. Kumāro “aññātaṃ Bhagavā, aññātaṃ sugatā”ti vatvā “ahaṃ bhante purimatarāṃ gantvā vihāraṃ kāremi, mayā pesite bhikkhusatasahassena saddhiṃ āgacchathā”ti paṭiññaṃ gahetvā pitu santikaṃ gantvā “dinnā me deva Bhagavatā paṭiñña, mayā pahite tumhe Bhagavantaṃ peseyyāthā”ti pitaraṃ vanditvā nikkhamitvā yojane yojane vihāraṃ kāretvā vīsayojanasataṃ addhānaṃ gato. Gantvā attano nagare vihāraṭṭhānaṃ vicinanto Sobhanaṃ nāma kuṭumbikassa uyyānaṃ disvā satasahassena kiṇitvā satasahassaṃ vissajjetvā vihāraṃ kāresi. Tattha Bhagavato Gandhakuṭiṃ, sesabhikkhūnañca rattiṭṭhānadivāṭṭhānatthāya kuṭileṇamaṇḍape kārāpetvā pākāraparikkhepaṃ dvārakoṭṭhakañca niṭṭhāpetvā pitu santikaṃ pesesi “niṭṭhitaṃ mayhaṃ kiccaṃ, Satthāraṃ paṇiṇathā”ti.

Rājā Bhagavantaṃ bhojetvā “Bhagavā Sumanassa kiccaṃ niṭṭhitaṃ, tumhākaṃ āgamaṇaṃ paccāsīsatī”ti. Bhagavā satasahassabhikkhuparivāro yojane yojane vihāresu vasamāno agamāsi. Kumāro “Satthā āgacchatī”ti sutvā yojanaṃ paccuggantvā gandhamālādīhi pūjayamāno vihāraṃ pavesetvā—

“Satasahassena me kītaṃ, satasahassena māpitaṃ.

Sobhanaṃ nāma uyyānaṃ, paṭiggaṇha Mahāmunī”ti—

Vihāraṃ niyyātesi. So vassūpanāyikadivase dānaṃ datvā attano puttadāre ca amacce ca pakkosāpetvā āha—“Satthā amhākaṃ santikaṃ dūrato āgato, Buddhā ca nāma dhammagarunova, nāmisagarukā². Tasmā ahaṃ imaṃ temāsaṃ dve sātāke nivāsetvā dasa sīlāni samādiyitvā

1. Tattha gatena (Dī-Ṭṭha 2. 80 piṭṭhe)

2. Nāmisacakkhukā (Sī, Syā)

idheva vasissāmi, tumhe khīṇāsavasatasahassassa imināva nīhārena temāsaṃ dānaṃ dadeyyāthā”ti.

So Sumanattherassa vasanaṭṭhānasabhāgeyeveva ṭhāne vasanto yaṃ thero Bhagavato vattaṃ karoti, taṃ sabbaṃ disvā “imasmiṃ ṭhāne ekantavallabho esa thero, etasseva ṭhānantaraṃ patthetum vaṭṭati”ti cintetvā upakaṭṭhāya pavāraṇāya gāmaṃ pavisitvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā sattame divase bhikkhusahasassassa pādamūle ticivaraṃ ṭhapetvā Bhagavantaṃ vanditvā “bhante yadetaṃ mayā magge yojanantarikavihārakārāpanato paṭṭhāya puññaṃ kataṃ, taṃ neva Sakkasampattiṃ, na mārabrahmasampattiṃ patthayantena, Buddhassa pana upaṭṭhākabhāvaṃ patthentena kataṃ. Tasmā ahampi Bhagavā anāgate Sumanatthero viya ekassa Buddhassa upaṭṭhāko homi”ti pañcapaṭiṭṭhitena patitvā vanditvā nipanno. Bhagavā “mahantaṃ kulaputtassa cittaṃ, ijjhissati nu kho, no”ti¹ olokento “anāgate ito satasahasassime kappe Gotamo nāma Buddhō uppajjissati, tasseva upaṭṭhāko bhavissati”ti ṇatvā—

“Icchitaṃ patthitaṃ tuyhaṃ, sabbameva² samijjhatu.
Sabbe pūrentu saṅkappā, cando pannaraso yathā”ti—

āha. Kumāro sutvā “Buddhā nāma advejjhakathā honti”ti dutiyadivaseyeve tassa Bhagavato pattacivaraṃ gahetvā piṭṭhito piṭṭhito gacchanto viya ahosi. So tasmīṃ Buddhuppāde vassasatasahasassāṃ dānaṃ datvā sagge nibbattitvā Kassapabuddhakālepi piṇḍāya carato therassa pattaggahaṇatthaṃ uttarisāṭakaṃ datvā pūjaṃ akāsi. Puna sagge nibbattitvā tato cuto Bārāṇasirājā hutvā aṭṭhannaṃ Paccekabuddhānaṃ paṇṇasālāyo kāretvā maṇi-ādhārake upaṭṭhapetvā catūhi paccayehi dasavassasahasāni upaṭṭhānaṃ akāsi. Etāni pākāṭaṭṭhānāni.

Kappasatasahasassāṃ pana dānaṃ dadamānova amhākaṃ bodhisattena saddhiṃ Tusitapure nibbattitvā tato cuto Amitodanasakkassa³ gehe paṭisandhiṃ gahetvā anupubbena katābhiniikkhamano sammāsambodhiṃ patvā paṭhamagamanena Kapilavatthuraṃ āgantvā tato nikkhamante⁴ Bhagavati Bhagavato

1. Na nukhoti (Sī)

3. Amitodanasakyassa (Syā)

2. Khippameva (Sī)

4. Nikkhante (Sī)

parivārattham rājakumāresu pabbajantesu Bhaddiyādīhi saddhim
 nikkhamitvā Bhagavato santike pabbajitvā¹ nacirasseva āyasmato Puṇṇassa
 Mantāniputtassa santike dhammakatham sutvā sotāpattiphale patiṭṭhahi.
 Evamesa āyasmā pubbūpanissayasampanno, tassimāya
 pubbūpanissayasampattiya gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya
 upaṭṭhāsi.

Titthavāsoti pana garūnam santike
 uggahaṇasavanaparipucchanadhāraṇāni vuccanti. So therassa ativiya
 parisuddho. Tenāpissāyaṃ gambhīropi uttānako viya upaṭṭhāsi.
 Sotāpannānaṃ nāma paccayākāro uttānako hutvā upaṭṭhāti, ayaṇca²
 āyasmā sotāpanno. Bahussutānam catuhatthe ovarake paḍīpe jalamāne
 mañcapīṭham viya nāmarūpaparicchedo pākaṭo hoti, ayaṇca āyasmā
 bahussutānam aggo. Iti **bāhusaccabhāven**apissa gambhīropi paccayākāro
 uttānako viya upaṭṭhāsi. Paṭiccasamuppādo catūhi gambhīratāhi gambhīro.
 Sā panassa gambhīratā Visuddhimagge vitthāritāva. Sā sabbāpi³ therassa
 uttānakā⁴ viya upaṭṭhāsi. Tena Bhagavā āyasmantaṃ Ānandaṃ ussādentō
mā hevanti-ādimāha. Ayaṃ hettha adhippāyo—Ānanda tvaṃ mahāpaṇṇo
 visadaṇṇo, tena te gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya khāyati,
 tasmā “mayhameva nu kho esa uttānako viya hutvā upaṭṭhāti, udāhu
 aññesampī”ti mā evaṃ avaca.

Yaṃ pana vuttaṃ “apasādentō”ti, tatthāyamadhippāyo—Ānanda “atha
 ca pana me uttānakuttānako viya khāyati”ti mā hevaṃ avaca. Yadi hi te esa
 uttānakuttānako viya khāyati, kasmā tvaṃ attano dhammatāya sotāpanno
 nāhosi, mayā⁵ dinnanaye thatvā sotāpattimaggaṃ paṭivijjhi. Ānanda idaṃ
 nibbānameva gambhīraṃ, paccayākāro pana uttānako jāto, atha kasmā
 oḷārikaṃ kāmarāgasamyojanaṃ paṭighasamyojanaṃ, oḷārikaṃ
 kāmarāgānusayaṃ paṭighānusayanti ime cattāro kilese samugghātetvā
 sakadāgāmiphalaṃ na sacchi karosi, teyeva aṇusahagate cattāro kilese
 samugghātetvā anāgāmiphalaṃ na sacchikarosi,

1. Pabbajito (Sī)

2. Ayaṃ pana (Sī, Ka)

3. So sabbopi (Sī)

4. Uttānako (Sī, Syā)

5. Mayā ca (Sī, Syā, Ka)

rūparāgādīni pañca saṃyojanāni, mānānusayaṃ bhavarāgānusayaṃ avijjānusayanti ime aṭṭha kilese samugghātetvā arahattaṃ na sacchikarosi. Kasmā vā satasahassakappādhikaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ pūritapāramino Sāriputtamoggallānā viya sāvaka-pāramiññaṃ na paṭivijjhasi, satasahassakappādhikāni dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramino Paccekabuddhā viya ca paccekabodhiññaṃ na paṭivijjhasi¹. Yadi vā te sabbathāva esa uttānako hutvā upaṭṭhāsi, atha kasmā satasahassakappādhikāni cattāri aṭṭha soḷasa vā asaṅkhyeyyāni pūritapāramino Buddhā viya sabbaññutaññaṃ na sacchikarosi, kiṃ anattikosi etehi viśesādhigamehi, passa yāva ca te aparaddhaṃ, tvaṃ nāma sāvaka-padesaṇṇe ṭhito atigambhīraṃ paccayākāraṃ “uttānako viya me upaṭṭhāti”ti vadasi, tassa te idaṃ vacanaṃ Buddhānaṃ kathāya paccanīkaṃ hoti, tādīsena nāma bhikkhūnā Buddhānaṃ kathāya paccanīkaṃ kathetabbanti na yuttametaṃ. Nanu mayhaṃ Ānanda imaṃ paccayākāraṃ paṭivijjhitaṃ vāyamantasseva kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni atikkantāni. Paccayākārapaṭivijjhanattāya ca pana me adinnadānaṃ nāma natthi, apūritapārami nāma natthi. “Ajja paccayākāraṃ paṭivijjhissāmi”ti pana me nirussāhaṃ viya mārabalaṃ vidhamantassa ayaṃ mahāpathavī dvaṅgulamattampi nākampi, tathā paṭhamayāme pubbenivāsaṃ, majjhimayāme dibbacakkhuṃ sampādentassa. Pacchimayāme pana me balavapaccūsasamaye “avijjā saṅkhārānaṃ navahi ākārehi paccayo hoti”ti diṭṭhamattheyeva dasasahassilokadhātu ayadaṇḍena ākoṭitakaṃsathālo viya viravasataṃ viravasahassaṃ muñcamānā vātāhate paduminipaṇṇe udakabindu viya pakampittha. Evaṃ gambhīro cāyaṃ Ānanda paṭiccasamuppādo gambhīrāvabhāso ca, etassa Ānanda dhammassa ananubodhā -pa- nātivattatīti.

Etassa dhammassāti etassa paccayadhammassa. **Ananubodhāti** ñātapariññāvasena ananubujjhanā. **Appaṭivedhāti** tīraṇappahānapariññāvasena appaṭivijjhanā. **Tantākulakajātāti** tantaṃ viya ākulajātā. Yathā nāma dunnikkhattaṃ mūsikacchinnaṃ pesakārānaṃ tantaṃ tahiṃ tahiṃ ākulaṃ hoti, “idaṃ aggaṃ, idaṃ mūlaṃ”ti aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaraṃ hoti, evameva sattā imasmim paccayākāre khalitā ākulā byākulā

1. Na sacchikarosi (Ka)

honti, na sakkonti paccayākāraṃ ujum kātuṃ. Tattha tantam paccattapurisakāre ṭhatvā sakkāpi bhaveyya ujum kātuṃ, ṭhapetvā pana dve bodhisatte añño satto attano dhammatāya paccayākāraṃ ujum kātuṃ samattho nāma natthi. Yathā pana ākulaṃ tantam kañjiyaṃ datvā kocchena pahaṭam tattha tattha guḷakajātāṃ hoti gaṇṭhibaddham, evamime sattā paccayesu pakkhalitvā paccaye ujum kātuṃ asakkontā dvāsaṭṭhidiṭṭhigatavasena guḷakajātā honti gaṇṭhibaddhā. Ye hi keci diṭṭhiyo sannissitā, sabbe te paccayaṃ ujum kātuṃ asakkontāyeva.

Kulāgaṇṭhikajātā¹ kulāgaṇṭhikaṃ vuccati Pesakārakañjiyasuttaṃ. Kulā nāma sakuṇikā, tassā kulāvakotipi eke. Yathā hi tadubhayampi ākulaṃ aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetum dukkaranti purimanayeneva yojetabbaṃ.

Muñjapabbajabhūtā muñjatiṇaṃ viya pabbajatiṇaṃ² viya ca bhūtā tādīsā jātā. Yathā hi tāni tiṇāni koṭṭetvā katarajju jiṇṇakāle katthaci patitaṃ gahetvā tesam tiṇānaṃ “idaṃ aggaṃ, idaṃ mūlaṃ”ti aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetum dukkaraṃ, tampi paccattapurisakāre ṭhatvā sakkā bhaveyya ujum kātuṃ, ṭhapetvā pana dve bodhisatte añño satto attano dhammatāya paccayākāraṃ ujum kātuṃ samattho nāma natthi, evamayaṃ pajā paccayaṃ ujum kātuṃ asakkontī diṭṭhigatavasena gaṇṭhikajātā hutvā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ saṃsāraṃ nātivattati.

Tattha **apāyoti** nirayatiracchānayanipettivisaya-asurakāyā. Sabbepi hi te vaḍḍhisāṅkhātassa ayassa abhāvato “apāyo”ti vuccati, tathā dukkhassa gatibhāvato **duggati**, sukkhasamussayato vinipatitattā **vinipāto**. Itaro pana—

Khandhānaṅca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca.

Abbhocchinnam vattamānā, **saṃsāro**ti pavuccati.

Tam sabbampi nātivattati nātikkamati, atha kho cutito paṭisandhim, paṭisandhito cutinti evaṃ punappunaṃ cutipaṭisandhiyo gaṇhamānā tīsu bhavesu

1. Guḷaguṇṭhikajātāti (Sī), guḷiguṇṭhikajātāti (Syā)

2. Babbajatiṇaṃ (Sī)

catūsu yonīsu pañcasu gatīsu sattasu viññāṇaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu mahāsamudde vātakkhittā¹ nāvā viya yante yuttagoṇo viya ca paribbhamatiyeva. Iti sabbametaṃ Bhagavā āyasmantaṃ Ānandaṃ apasādentō āha. Sesamettha vuttanayamevāti. . Dasamaṃ.

Dukkhavaggo chaṭṭho.

7. Mahāvagga

1. Assutavāsuttavaṇṇanā

61. Mahāvaggassa paṭhame **assutavā**ti khandhadhātu-āyatanapaccayākārasatipaṭṭhānādisu uggahaparipucchāvinicchayarahito. **Puthujjanoti** puthūnaṃ nānappakārānaṃ kilesādīnaṃ jananaḍikāraṇehi puthujjano. Vuttaṃ hetuṃ “puthu kilese janentīti puthujjana”²ti² sabbam vitthāretabbaṃ. Apica puthūnaṃ gaṇanapathamatītānaṃ ariyadhammaparammukhānaṃ nīcadhammasamācārānaṃ janānaṃ antogadhattāpi puthujjano, puthu vā ayaṃ visumyeva saṅkhaṃ gato, viśamsaṭṭho sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi janoti puthujjano. Evametehe “assutavā puthujjano”³ti dvīhipi padehi ye te—

“Dve puthujjana vuttā, Buddheṇādiccabandhunā.

Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano”³ti—

Dve puthujjana vuttā, tesu andhaputhujjano gahito. **Imasminti** paccuppannapaccakkhakāyaṃ dasseti. **Cāumahābhūtikasminti** cāumahābhūtakāye, cāumahābhūtehi nibbatte cāumahābhūtamayeti³ attho. **Nibbindeyyāti** ukkaṇṭheyya. **Virajjeyyāti** na rajjeyya. **Vimucceyyāti** mucchitukāmo bhavēyya. **Ācayoti** vuḍḍhi. **Apacayoti** parihāni. **Ādānanti** nibbatti. **Nikkhepananti** bhedo.

Tasmāti yasmā ime cattāro vuḍḍhihāninibbattibhedā paññāyanti, tasmā taṃkāraṇāti attho. Iti Bhagavā cāumahābhūtike kāye

1. Vātukkhittā (Syā)

2. Khu 7. 192 piṭṭhe Mahāniddeśe.

3. Nibbatto cāumahābhūtamayoti (Syā, Ka)

rūpaṃ pariggahetuṃ ayuttarūpaṃ katvā arūpaṃ pariggahetuṃ yuttarūpaṃ karoti. Kasmā? Tesāṃ hi bhikkhūnaṃ rūpasmiṃ gāho balavā adhimatto, tena tesāṃ rūpe gāhassa pariggahetabbarūpataṃ dassetvā nikkadḍhanto arūpe patiṭṭhāpanattham evamāha.

Cittanti-ādi sabbaṃ manāyatanasseva nāmaṃ. Taṃ hi cittavatthutāya cittagocaratāya sampayuttadhammacittatāya ca **cittam**, mananaṭṭhena **mano**, vijānanaṭṭhena **viññāṇanti** vuccati. **Nāḷanti** na samattho. **Ajjhositanti** taṇhāya gilitvā pariniṭṭhapetvā gahitaṃ. **Mamāyitanti** taṇhāmamattena mama idanti gahitaṃ. **Parāmaṭṭhanti** diṭṭhiyā parāmasitvā gahitaṃ. **Etam mamāti** taṇhāgāho, tena aṭṭhasatatanhāvicaritaṃ gahitaṃ hoti. **Esohamasmīti** mānagāho, tena nava mānā gahitā honti. **Eso me attāti** diṭṭhigāho, tena dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo gahitā honti. **Tasmāti** yasmā evaṃ dīgharattaṃ gahitaṃ, tasmā nibbindituṃ na samattho.

Varam bhikkhaveti idaṃ kasmā āha? Paṭhamam hi tena¹ rūpaṃ pariggahetuṃ ayuttarūpaṃ kataṃ, arūpaṃ yuttarūpaṃ, atha “tesāṃ bhikkhūnaṃ rūpato gāho nikkhamitvā arūpaṃ gato”ti ñatvā taṃ nikkadḍhituṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **attato upagaccheyyāti** attāti gaṇheyya. **Bhiyyopīti** vassasatato uddhampi. Kasmā pana Bhagavā evamāha, kiṃ atirekavassasataṃ tiṭṭhamānaṃ rūpaṃ nāma² atthi, nanu paṭhamavaye pavattaṃ rūpaṃ majjhimavayaṃ na pāpuṇāti, majjhimavaye pavattaṃ pacchimavayaṃ, purebhatte pavattaṃ pacchābhattaṃ, pacchābhatte pavattaṃ paṭhamayāmaṃ, paṭhamayāme pavattaṃ majjhimayāmaṃ, majjhimayāme pavattaṃ pacchimayāmaṃ na pāpuṇāti, tathā gamane pavattaṃ ṭhānaṃ, ṭhāne pavattaṃ nisajjaṃ, nisajjāya pavattaṃ sayanaṃ na pāpuṇāti, eka-iriyāpathepi pādassa uddharaṇe pavattaṃ atiharaṇaṃ, atiharaṇe pavattaṃ vītiaraṇaṃ, vītiaraṇe pavattaṃ vossajjanaṃ, vossajjane pavattaṃ sannikkhepanaṃ, sannikkhepane pavattaṃ sannirujjanaṃ³ na pāpuṇāti, tattha tattheva odhi odhi pabbaṃ pabbaṃ hutvā tattakapāle pakkhittatīlā viya paṭapaṭāyanta⁴ saṅkhārā bhijjantīti? Saccametaṃ⁵. Yathā pana padīpassa jalato⁶ jālā taṃ taṃ vaṭṭippadesaṃ anatikkamitvā tattha tattheva bhijjati, atha ca pana paveṇisambandhavasena sabbarattim jalito

1. Paṭhamam hīnena (Syā)

4. Taṭataṭāyanta (Sī, Syā)

2. Tiṭṭhamānaṃ nāma (Sī)

5. Saccametaṃ evaṃ (Ka)

3. Sannirumbhanaṃ (Sī)

6. Padīpassujalato (Sī)

padīpoti vuccati, evamidhāpi paveṇivasena ayampi kāyo evaṃ ciraṭṭhitiko viya katvā dassito.

Rattiyā ca divasassa cāti rattimhi ca divase ca. Bhummatthe hetam sāmivacanam. **Aññadeva uppajjati, aññam nirujjhatīti** yaṃ rattim uppajjati ca nirujjhati ca, tato aññadeva divā uppajjati ca nirujjhati cāti attho. Aññam uppajjati, anuppannameva aññam nirujjhatīti evaṃ pana attho na gahetabbo. “Rattiyā ca divasassa cā”ti idaṃ purimāpaveṇito parittakam¹ paveṇim gahetvā paveṇivaseneva vuttam, ekarattim pana ekadivasam vā ekameva cittam ṭhātuṃ samattham nāma natthi. Ekasmim hi accharākkhaṇe anekāni cittakoṭṭisatasahassāni uppajjanti. Vuttampi cetam milindapaṇhe—

“Vāhasatam² kho mahārāja vīhīnam, aḍḍhacūlaṇca vāhā, vīhisattambañāni, dve ca tumbā, ekaccharākkhaṇe³ pavattassa cittassa ettakā vīhī lakkham ṭhapīyamānā parikkhayaṃ pariyādānam gaccheyyun”ti³.

Pavaneti⁴ mahāvane. Taṃ muñcivā aññam gaṇhāti, taṃ muñcivā aññam gaṇhātīti iminā na so gaṇhitabbasākhāṃ alabhitvā bhūmim otarati, atha kho tasmim mahāvane vicaranto taṃ taṃ sākham gaṇhantoyeva caratīti ayamattho dassito.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanam—araññamahāvanam viya hi ārammaṇavanam veditabban. Tasmim vane vicaraṇamakkato viya ārammaṇavane uppajjanakacittam. Sākhāgahaṇam viya ārammaṇe lubbhanam⁵. Yathā so araṇṇe vicaranto makkaṭo taṃ taṃ sākham pahāya taṃ taṃ sākham gaṇhāti, evamidaṃ ārammaṇavane vicarantaṃ cittampi kadāci rūpārammaṇam gahetvā uppajjati, kadāci saddādīsu aññataram, kadāci atītam, kadāci anāgataṃ vā paccuppannam vā, tathā kadāci ajjhattam, kadāci bāhiram. Yathā ca so araṇṇe vicaranto makkaṭo sākham alabhitvā oruyha bhūmiyaṃ nisinnoti na vattabbo, ekaṃ pana

1. Parittataram (Syā)

2. Vāhasatānam (Sī, Syā, Ka)

3-3. Pavattitassa cittassa saṅkhampi na upenti, kalampi kalabhāgampi na upentīti (Sī, Syā) Khu 11. 109 piṭṭhe passitabban.

4. Brahāvaneti (Syā)

5. Ārammaṇalabhanam (Syā)

paññasākhaṃ gahetvāva nisīdati, evameva ārammaṇavane vicarantaṃ cittampi ekaṃ olubbhārammaṇaṃ alabhivā uppannanti na vattabbaṃ, ekajātiyaṃ pana ārammaṇaṃ gahetvāva uppajjatīti veditabbaṃ. Ettāvatā ca pana Bhagavatā rūpato niharitvā arūpe gāho patiṭṭhāpito, arūpato niharitvā rūpe.

Idāni naṃ ubhayato nikkadḍhitukāmo **tatra bhikkhave sutavā ariyasāvakoti** desanaṃ ārabhi. Ayaṃ panattho āsīvisadaṭṭhūpamāya dīpetabbo—eko kira puriso āsīvisena daṭṭho, athassa visaṃ harissāmīti cheko bhisakko āgantvā vamaṇaṃ kāretvā heṭṭhā garuḷo, upari nāgoti mantāṃ parivattetvā visaṃ upari āropesi. So yāva akkhippadesā āruḷhabhāvaṃ ñatvā “īto paraṃ abhiruhitum na dassāmi, daṭṭhaṭṭhāneyeva ṭhapessāmi”ti upari garuḷo, heṭṭhā nāgoti mantāṃ parivattetvā kaṇṇe dhumetvā¹ daṇḍakena paharivā visaṃ otāretvā daṭṭhaṭṭhāneyeva ṭhapesi. Tatrassa ṭhitabhāvaṃ ñatvā agadalepena visaṃ nimmathetvā nhāpetvā “sukhī hohī”ti vatvā yenakāmaṃ pakkāmi.

Tattha āsīvisena daṭṭhassa kāye visapatiṭṭhānaṃ viya imesaṃ bhikkhūnaṃ rūpe adhimattagāhakālo, cheko bhisakko viya Tathāgato, mantāṃ parivattetvā upari visassa āropitakālo viya Tathāgatena tesāṃ bhikkhūnaṃ rūpato gāhaṃ niharitvā arūpe patiṭṭhāpitakālo, yāva akkhippadesā āruḷhavisassa upari abhiruhitum adatvā puna mantabalena otāretvā daṭṭhaṭṭhāneyeva², ṭhapanāṃ viya Satthārā tesāṃ bhikkhūnaṃ arūpato gāhaṃ niharitvā rūpe patiṭṭhāpitakālo, daṭṭhaṭṭhāne ṭhitassa visassa agadalepena nimmathanaṃ viya ubhayato gāhaṃ nīharaṇatthāya imissā desanāya āraddhakālo veditabbo. Tattha **nibbindaṃ virajjatīti** iminā maggo kathito, **virāgā vimuccatīti** phalaṃ, **vimuttasminti**-ādinā paccavekkhaṇā. . Paṭhamāṃ.

2. Dutiya-assutavāsuttavaṇṇanā

62. Dutie **sukhavedaniyanti** sukhavedanāya paccayaṃ. **Phassanti** cakkhusamphassādiṃ. Nanu ca cakkhusamphasso sukhavedanāya paccayo na hotīti? Sahajātapaccayena na hoti, upanissayapaccayena pana javanavedanāya

1. Dhūmitvā (Sī), phusitvā (Syā), dhametvā (Ka)

2. Daṭṭhaṭṭhāne (Syā)

hoti, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Sotasamphassādīsupi eseva nayo. **Tajjanti** tajjātikāṃ tassāruppaṃ, tassa phassassa anurūpanti attho.

Dukkhavedaniyanti-ādi vuttanayeneva veditabbaṃ.

Samghaṭṭanasamodhānāti saṃghaṭṭanena ceva samodhānena ca, saṃghaṭṭanasampiṇḍanenāti attho. **Usmāti** uṇhākāro. **Tejo abhinibbattatī**ti aggicuṇṇo nikkhamatīti na gahetabbaṃ, usmākārasseva pana etaṃ vevacanaṃ. Tattha **dvinnāṃ kaṭṭhānanti** dvinnāṃ araṇṇāṃ. Tattha adho-araṇṇī viya vatthu, uttarāraṇṇī viya ārammaṇaṃ, saṃghaṭṭanaṃ viya phasso, usmādhātu viya vedanā. . Dutiyāṃ.

3. Puttamaṃsūpamasuttavaṇṇanā

63. Tatiye **cattārome bhikkhave āhārā**ti-ādi vuttanayameva. Yasmā panassa aṭṭhuppattiko¹ nikkhepo, tasmā taṃ dassetvāvettha anupubbapadavaṇṇanaṃ karissāmi. Katarāya pana idaṃ aṭṭhuppattiyā nikkhittanti? Lābhasakkārena². Bhagavato kira mahālābhasakkāro uppajji, yathā taṃ cattāro asaṅkhyeyye pūritadānapāramisaṅcayassa. Sabbadisāsu hissa yamakamahāmegho vuṭṭhahitvā mahoghaṃ viya sabbapāramiyo “ekasmiṃ attabhāve vipākāṃ dassāmā”ti sampiṇḍitā viya lābhasakkāramahoghaṃ nibbattayimsu. Tato tato annapānayanavattamālāgandhavilepanādihattā khattiyabrāhmaṇādayo āgantvā “kaḥaṃ Buddho, kaḥaṃ Bhagavā, kaḥaṃ Devadevo Narāsabho Purisasīho”ti Bhagavantaṃ pariyesanti, sakaṭasatehipi paccaye āharitvā okāsaṃ alabhamānā samantā gāvutappamāṇampi sakaṭadhurena sakaṭadhuraṃ āhacca tiṭṭhanti ceva anuppavattanti ca Andhakavindabrāhmaṇādayo viya. Sabbaṃ Khandhake³ tesu tesu suttesu⁴ ca āgatanayena veditabbaṃ.

Yathā Bhagavato, evaṃ bhikkhusaṃghassāpi. Vuttañcetaṃ—

“Tena kho pana samayena Bhagavā sakkato hoti garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiṇḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajja-parikkhārānaṃ. Bhikkhusaṃghopi kho sakkato hoti -pa-parikkhārānaṃ”ti⁴.

1. Aṭṭhuppattito (Ka)

3. Vi 3. 335 piṭṭhe.

2. Lābhasakkāre (Si)

4. Khu 1. 89; Saṃ 1. 340 piṭṭhādīsu.

Tathā “yāvatā kho Cunda etarahi saṁgho vā gaṇo vā loke uppanno, nāhaṁ Cunda aññaṁ ekasaṁghampi samanupassāmi evaṁ lābhaggayasaggapattaṁ yatharivāyaṁ Cunda bhikkhusaṁgho”¹.

Svāyaṁ Bhagavato ca saṁghassa ca uppanno lābhasakkāro ekato hutvā dvinnāṁ mahānadīnaṁ udakaṁ viya appameyyo ahosi. Atha Satthā rahogato cintesi “mahālābhasakkāro atītabuddhānampi evarūpo ahosi, anāgatānampi evarūpo bhavissati, kiṁ nu kho bhikkhū āhārapariggāhakena satisampajāññaṇa samannāgatā majjhataṁ nicchandarāgā hutvā āhāraṁ paribhuñjitum sakkonti, na sakkonti”²ti.

So addasa ekacce adhunā pabbajite kulaputte apaccavekkhitvā āhāraṁ paribhuñjamāne. Disvānassa etadahosi “mayā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūrentena na cīvarādihetu pūritā, uttamaphalassa pana arahattassatthāya pūritā. Imepi bhikkhū mama santike pabbajantā na cīvarādihetu pabbajitā, arahattasseva pana atthāya pabbajitā. Te idāni asārameva sāraṁ³ anattameva ca atthaṁ karonti”⁴ti evamassa dhammasaṁvego udapādi. Tato cintesi “sace pañcamaṁ pārājikaṁ paññāpetum sakkā abhavissa, apaccavekkhitāhāraparibhogo pañcamaṁ pārājikaṁ katvā paññāpetabbo bhavēyya. Na pana sakkā evaṁ kātum, dhuvapaṭisevanatthānaṁ hetuṁ sattānaṁ. Yathā pana kathite⁵ pañcamaṁ pārājikaṁ viya naṁ passissanti, evaṁ dhammādāsaṁ saṁvaram mariyādaṁ ṭhapessāmi, yaṁ āvajjitvā āvajjitvā anāgate bhikkhū cattāro paccaye paccavekkhitvā paribhuñjissanti”⁶ti. Imāya aṭṭhuppattiyā⁷ imāṁ Puttamaṁsūpamasuttantaṁ nikkhipi. Tattha **cattārome bhikkhave āhārāti-**ādi heṭṭhā vuttatthameva.

Cattāro pana āhāre vitthāretvā idāni tesu ādīnavaṁ dassetuṁ **kathañca bhikkhave kabalīkāro āhāro datṭhabboti-**ādimāha. Tattha **jāyampatikāti**⁸ jāyā ceva pati ca. **Parittaṁ sambalanti** puṭabhattasattumodakādīnaṁ aññatarāṁ appamattakaṁ pātheyyaṁ. **Kantāramagganti** kantārabhūtaṁ maggaṁ, kantāre vā maggaṁ. **Kantāranti**⁹ corakantāraṁ vāḷakantāraṁ amanussakantāraṁ nirudakakantāraṁ appabhakkhakantāranti pañcavidhaṁ. Tesu yattha corabhayaṁ

1. Dī 3. 104 piṭṭhe. 2. Assādameva sādāṁ (Ka) 3. Yathā kathañci pana (Syā)

4. Imāyaṁ aṭṭhuppattiyāṁ (Sī, Syā)

5. Jayampatikāti (Sī, Ṭikāyaṁ ca.)

6. Kantāraṁ hi (Sī)

atthi, taṃ corakantāraṃ. Yattha sīhabyagghādayo vālā atthi, taṃ vāḷakantāraṃ. Yattha balavāmukhayakkhini-ādīnaṃ amanussānaṃ vasena bhayaṃ atthi, taṃ amanussakantāraṃ. Yattha pātuṃ vā nhāyituṃ vā udakaṃ natthi, taṃ nirudakakantāraṃ. Yattha khāditabbaṃ vā bhuñjitabbaṃ vā antamaso kandaṃulādīmattampi natthi, taṃ appabhakkhakantāraṃ nāma. Yattha panetaṃ pañcavidhampi bhayaṃ atthi, taṃ kantārameva. Taṃ panetaṃ ekāhadvīhatīhādivasena nittharitabbampi atthi, na taṃ idha adhippetāṃ. Idha pana nirudakaṃ appabhakkaṃ yojanasatikakantāraṃ¹ adhippetāṃ. Evarūpe kantāre maggaṃ². **Paṭipajjeyyunti** chātakabhayena ceva rogabhayena ca rājabhayena ca upaddutā paṭipajjeyyūṃ “etaṃ kantāraṃ nittharitvā dhammikassa rañño nirupaddave raṭṭhe sukhaṃ vasissāmā”ti maññamānā.

Eka puttakoti ukkhipitvā gahito anukampitabbayutto athirasarīro³ eka puttako. **Vallūraṇca soṇḍikañcāti** ghanaghanaṭṭhānato gahetvā vallūraṃ, aṭṭhinissitasirānissitaṭṭhānāni gahetvā sūlamaṃsañcāti⁴ attho. **Paṭipiseyyunti** pahareyyūṃ. **Kahaṃ eka puttakāti** ayaṃ tesaṃ paridevanākāro.

Ayaṃ panettha bhūtamattaṃ katvā ādito paṭṭhāya saṅkhepato atthavaṇṇanā—dve kira jāyampatikā puttaṃ gahetvā parittena pātheyyena yojanasatikaṃ kantāramaggaṃ paṭipajjimsu. Tesaṃ⁵ paññāsa yojanāni gantvā⁶ pātheyyaṃ niṭṭhāsi, te⁷ khuppiṇāsatūrā virāḷacchāyāyaṃ nisīdiṃsu. Tato puriso bhariyaṃ āha “bhadde ito samantā paññāsayojanāni gāmo vā nigamo vā natthi, tasmā yaṃ taṃ purisena kātappaṃ bahumpi kasigorakkhādikkammaṃ, na dāni sakkā taṃ mayā kātuṃ, ehi maṃ māretvā upaḍḍhamāṃsaṃ khāditvā upaḍḍhaṃ pātheyyaṃ katvā puttena saddhiṃ kantāraṃ nittharāhi”ti. Puna sāpi taṃ āha “sāmi mayā dāni yaṃ taṃ itthiyā kātappaṃ bahumpi suttakantaṇādikammaṃ, taṃ kātuṃ na sakkā, ehi maṃ māretvā upaḍḍhamāṃsaṃ khāditvā upaḍḍhaṃ pātheyyaṃ katvā puttena saddhiṃ kantāraṃ nittharāhi”ti. Puna sopi taṃ āha “bhadde mātugāmaṃmāraṇena dvinnāṃ mārāṇaṃ paññāyati. Na hi mando kumāro mātārā

1. Yojanasataṃ kantāraṃ (Sī, Ka)

2. Evarūpaṃ kantāramaggaṃ (Sī), evarūpe kantāre maggaṃ kantāramaggaṃ (Syā)

3. Kīsasariro (Syā), abhisariro (Ka)

4. Thūlamaṃsañcāti (Syā, Ka)

5. Te (Syā)

6. Gatānaṃ (Sī)

7. Pātheyye niṭṭhāpiti (Syā)

vinā jīvitum sakkoti. Yadi pana mayaṃ jīvāma. Puna dāraṃ labheyyāma. Handa dāni puttakaṃ māretvā maṃsaṃ gahetvā kantāraṃ nittharāmā”ti. Tato mātā puttamaḥa “tāta pitusantikaṃ gacchā”ti, so agamāsi. Athassa pitā “mayā ‘puttakaṃ posessāmi’ti kasigorakkhādīhi anappakaṃ dukkhamanubhūtaṃ, na sakkomi ahaṃ puttaṃ māretum, tvaṃyeva tava puttaṃ mārehi”ti vatvā “tāta mātusantikaṃ gacchā”ti āha. So agamāsi. Athassa mātāpi “mayā puttaṃ patthentiya govatakukkuravatadevatāyācanādīhipi tāva anappakaṃ dukkhamanubhūtaṃ, ko pana vādo kucchinā pariharantiyā, na sakkomi ahaṃ puttaṃ māretum”ti vatvā “tāta pitusantikameva gacchā”ti āha. Evaṃ so dvinnamantarā gacchantoyeva mato. Te taṃ disvā paridevitvā vuttanayena maṃsāni gahetvā khādantā pakkamimsu.

Tesaṃ so puttamaṃsāhāro navahi kāraṇehi paṭikūlattā neva davāya hoti, na madāya, na maṇḍanāya, na vibhūsanāya, kevalaṃ kantāranittharaṇatthāyeva hoti. Katamehi navahi kāraṇehi paṭikūloti ce? Sajātimaṃsatāya ñātimaṃsatāya puttamaṃsatāya piyaputtamaṃsatāya taruṇamaṃsatāya āmakamaṃsatāya abhogamaṃsatāya¹ aloṇatāya adhūpitatāyāti. Evaṃ hi te² navahi kāraṇehi paṭikūlaṃ taṃ puttamaṃsaṃ khādantā na sārattā giddhamānasā³ hutvā khādimsu, majjhatabhāveyeva pana nicchandarāgaparibhoge ṭhitā khādimsu. Na aṭṭhinhārucammanissitaṭṭhānāni apanetvā thūlathūlaṃ varamaṃsameva khādimsu, hatthasampattaṃ maṃsameva pana khādimsu. Na yāvadatthaṃ kaṇṭhappamāṇaṃ katvā khādimsu, thokaṃ thokaṃ pana ekadivasam yāpanamattameva khādimsu. Na aññaṃaññaṃ maccharāyantā khādimsu, vigatamaccheramalena pana parisuddheneva cetasā khādimsu. Na aññaṃ kiñci migamaṃsaṃ vā moramaṃsādīnaṃ vā aññataraṃ khādāmāti sammūlha khādimsu, piyaputtamaṃsabhāvaṃ pana jānantāva khādimsu. Na “aho vata mayaṃ punapi evarūpaṃ puttamaṃsaṃ khādeyyāmā”ti patthanaṃ katvā khādimsu, patthanaṃ pana vītivattāva hutvā khādimsu. Na “ettakaṃ kantāre khādītva avasiṭṭhaṃ kantāraṃ atikkamma loṇambilādīhi yojetvā khādissāmā”ti sannidhiṃ akaṃsu, kantārapariyosāne pana “pure mahājano passatī”ti bhūmiyaṃ vā nikhaṇimsu,

1. Agorasatāya (Syā), agorasamaṃsatāya (Ma-Ṭṭha 1. 216 piṭṭhe)

2. Tehi (Syā)

3. Bhijjamānasā (Syā)

agginā vā jhāpayimsu. Na “koci añño amhe viya evarūpaṃ puttamaṃsaṃ khādituṃ na labhati”ti mānaṃ vā dappaṃ vā akaṃsu, nihatamānā pana nihatadappā hutvā khādiṃsu. “Kiṃ iminā aloṇena anambilena adhūpitena duggandhenā”ti na hīletvā khādiṃsu, hīlanaṃ pana vītivattā hutvā khādiṃsu. Na “tuyhaṃ bhāgo mayhaṃ bhāgo tava putto mama putto”ti aññamaññaṃ atimaññaṃsu. Samaggā pana sammodamānā hutvā khādiṃsu. Imaṃ nesaṃ evarūpaṃ nicchandarāgādiparibhogaṃ sampassamāno Satthā bhikkhusaṃghampi taṃ kāraṇaṃ anujānāpento **taṃ kiṃ maññaṃ** **bhikkhave, api nu te davāya vā āhāraṃ āhāreyyunti**-ādimaḥa. Tattha **davāya vāti**-ādīni Visuddhimagge¹ vitthāritāneva. **Kantārassāti** nittiṇṇāvasesassa kantārassa.

Evameva khoti navannaṃ pāṭikulyānaṃ vasena piyaputtamaṃsasadisokavā datṭhabboti attho. Katamesaṃ navannaṃ? Gamanapāṭikulyatādīnaṃ. Gamanapāṭikulyataṃ paccavekkhantopi hi kabalīkārāhāraṃ pariggaṇhāti, pariyesanapāṭikulyataṃ paccavekkhantopi, paribhoganidhāna-āsayapariṇāpakkāparipakkasammakkhaṇanissandapāṭikulyataṃ paccavekkhantopi. Tāni panetāni gamanapāṭikulyatādīni Visuddhimagge² āharapāṭikulyatānidese vitthāritāneva. Iti imesaṃ navannaṃ pāṭikulyānaṃ vasena puttamaṃsūpamaṃ katvā āhāro paribhuñjitabbo.

Yathā te jāyampatikā pāṭikulyaṃ piyaputtamaṃsaṃ khādantā na sārattā giddhamānasā hutvā khādiṃsu, majjhatabhāveyyeva nicchandarāgaparibhoge ṭhiṭā khādiṃsu, evaṃ nicchandarāgaparibhogaṃ katvā paribhuñjitabbo. Yathā ca te na aṭṭhinhārucammanissitaṃ apanetvā thūlathūlaṃ varamaṃsameva khādiṃsu, hatthasampattameva pana khādiṃsu, evaṃ sukkhabhattamandabyañjanādīni³ piṭṭhihatthena apaṭikkhipitvā⁴ vaṭṭakena viya kukkuṭena viya ca odhiṃ adassetvā tato tato sappimaṃsādisaṃsaṭṭhavarabhojanaṃyeva vicinitvā abhuñjantena sīhena viya sapadānaṃ paribhuñjitabbo.

Yathā ca te na yāvadatthaṃ kaṇṭhappamāṇaṃ khādiṃsu, thokaṃ thokaṃ pana ekekaḍḍasaṃ yāpanamattameva khādiṃsu, evameva āharahatthakādibrahmaṇaṃ aññatarena viya yāvadatthaṃ udarāvadehakaṃ abhuñjantena catunnaṃ pañcannaṃ

1. Visuddhi 1. 30 piṭṭhe.

2. Visuddhi 1. 336 piṭṭhe.

3. Sukkhabhattabaddhabyañjanādīni (Sī), sukkhabhattathaddhabyañjanādīni (Syā)

4. Apakkhipitvā (Ka)

vā ālopānaṃ okāsaṃ ṭhapetvāva Dhammasenāpatinā viya paribhuñjitabbo.
So kira pañcacattālīsa vassāni tiṭṭhamāno “pacchābhatte
ambiluggārasamuṭṭhāpakaṃ katvā ekadivasampi āhāraṃ na āhāresin”ti
vatvā sīhanādaṃ nadanto imaṃ gāthamāha—

“Cattāro pañca ālope, abhuvā udakaṃ pive.
Alaṃ phāsuviḥārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti¹.

Yathā ca te na aññamaññaṃ maccharāyanta khādīṃsu,
vigatamalamaccherena pana parisuddheneva cetasā khādīṃsu, evameva
piṇḍapātaṃ labhitvā amaccharāyitvā “imaṃ sabbaṃ gaṇhantassa sabbaṃ
dassāmi, upaḍḍhaṃ gaṇhantassa upaḍḍhaṃ, sace gahitāvaseso bhavissati,
attanā paribhuñjissāmi”ti sārāṇīyadhamme² ṭhiteneva paribhuñjitabbo.
Yathā ca te na “aññaṃ kiñci mayaṃ migamaṃsaṃ vā moramaṃsādīnaṃ vā
aññatarāṃ khādāmā”ti sammūlā khādīṃsu, piyaputtamaṃsabhāvaṃ pana
jānanta khādīṃsu, evameva piṇḍapātaṃ labhitvā “ahaṃ khādāmi
bhuñjāmi”ti attūpaladdhisammohaṃ anuppādetvā “kabalīkārahāro na jānāti
‘cātumahābhūtikakāyaṃ vaḍḍhemī’ti, kāyopi na jānāti ‘kabalīkārahāro maṃ
vaḍḍhetī’ti”, evaṃ sammohaṃ pahāya paribhuñjitabbo.
Satisampajāññavaseṇāpi cesa asammūlāheneva hutvā paribhuñjitabbo.

Yathā ca te na “aho vata mayaṃ punapi evarūpaṃ puttamaṃsaṃ
khādeyyāma”ti patthanaṃ katvā khādīṃsu, patthanaṃ pana vītivattāva hutvā
khādīṃsu, evameva paṇītabhojanaṃ laddhā “aho vatāhaṃ svepi
punadvasepi evarūpaṃ labheyyaṃ”, lūkhaṃ vā pana laddhā “hiyyo viya me
ajja paṇītabhojanaṃ na laddhan”ti patthanaṃ vā anusocanaṃ vā akatvā
nittaṇhena—

“Atītaṃ nānusoḍāmi, nappajappāmināgataṃ³.
Paccuppannaṃ yāpemi, tena vaṇṇo pasīdati”ti⁴—

Imaṃ ovādaṃ anussarantena “paccuppanneva yāpessāmi”ti
paribhuñjitabbo.

Yathā ca te na “ettakaṃ kantāre khāditvā avasiṭṭhaṃ kantāraṃ
atikkamma loṇambilādīhi yojetvā khādissāmā”ti sannidhiṃ akaṃsu,

1. Khu 2. 343 piṭṭhe Theragāthāyaṃ.

2. Nappajappāmanāgataṃ (Sī)

3. Sārāṇīyadhamme (Sī, Syā)

4. Khu 6. 156 piṭṭhe Jātaka.

kantārapariyosāne pana “pure mahājano passatī”ti bhūmiyaṃ vā
nikhaṇiṃsu, agginā vā jhāpayiṃsu, evameva—

“Annānamatho pānānaṃ,
Khādaniyānaṃ athopi vatthānaṃ.
Laddhā na sannidhiṃ kayirā,
Na ca parittase tāni alabhamāno”ti¹—

Imaṃ ovādaṃ anussarantena catūsu paccayesu yaṃ yaṃ labhati, tato tato
attano yāpanamattaṃ gahetvā sesaṃ sabrahmacārīnaṃ vissajjetvā sannidhiṃ
parivajjantena paribhuñjitabbo. Yathā ca te na “koci añño amhe viya
evarūpaṃ puttamaṃsaṃ khādituṃ na labhatī”ti mānaṃ vā dappaṃ vā
akaṃsu, nihamānā pana nihamadappā hutvā khādiṃsu, evameva
paṇītabhojanaṃ labhitvā “ahamasmi lābhī cīvarapiṇḍapātādīnaṃ”ti na māno
vā dappo vā katabbo. “Nāyaṃ pabbajjā cīvarādihetu, arahattahetu paṇāyaṃ
pabbajjā”ti paccavekkhitvā nihamānadappeneva paribhuñjitabbo.

Yathā ca te “kiṃ iminā aloṇena anambileṇa adhūpitaṇa duggandhenā”ti
hīletvā na khādiṃsu, hīḷanaṃ pana vītivattā hutvā khādiṃsu, evameva
piṇḍapātaṃ labhitvā “kiṃ iminā assaṇḍabhattasadisena lūkhena nirasena,
suvānaḍḍiyaṃ taṃ pakkhipathā”ti evaṃ piṇḍapātaṃ vā, “ko imaṃ
bhuñjissati, kākasunakhādīnaṃ dehi”ti evaṃ dāyakaṃ vā ahiḷentena—

“Sa pattapāṇi vicaranto, amūgo mūgasammato.
Appaṃ dānaṃ na hīleyya, dātāraṃ nāvajāniyā”ti²—

Imaṃ ovādaṃ anussarantena paribhuñjitabbo. Yathā ca te na “tuyhaṃ
bhāgo, mayhaṃ bhāgo, tava putto, mama putto”ti aññamaññaṃ
atimaññaṃsu, samaggā pana sammodamānā hutvā khādiṃsu, evamevaṃ
piṇḍapātaṃ labhitvā yathā ekacco “ko tumhādisānaṃ dassati nikkāraṇā
ummāresu pakkhalantānaṃ āhiṇḍantānaṃ³, vijātamātāpi vo dātappaṃ na
maññati, mayaṃ

1. Khu 1. 422 piṭṭhe Suttanipāte.

2. Khu 1. 389 piṭṭhe.

3. Pakkhalantā āhiṇḍatha (Sī, Syā)

pana gatagataṭṭhāne paṇītāni cīvarādīni labhāmā”ti sīlavante sabrahmacārī atimaññati, yaṃ sandhāya vuttam—

“So tena lābhasakkārasilokena abhibhūto pariyādiṇṇacitto aññe pesale bhikkhū atimaññati. Taṃ hi tassa bhikkhave moghapurisassa hoti dīgharattam ahitāya dukkhāya”ti¹.

Evam kañci anatimaññitvā sabbehi sabrahmacārīhi saddhiṃ samaggena sammodamānena hutvā paribhuñjitabbam.

Pariññātetī nātapariññā tīraṇapariññā pahānapariññāti imāhi tīhi pariññāhi pariññāte. Kathaṃ? Idha bhikkhu “kabalīkārāhāro nāma ayaṃ savatthukavasena ojaṭṭhamakarūpaṃ hoti, ojaṭṭhamakarūpaṃ kattha paṭihaññati? Jivhāpasāde, jivhāpasādo kinnissito? Catumahābhūtanissito. Iti ojaṭṭhamakam jivhāpasādo tassa paccayāni mahābhūtānīti ime dhammā rūpakkhandho nāma, taṃ pariggaṇhato uppannā phassapañcamakā dhammā cattāro arūpakkhandhā. Iti sabbepe pañcakkhandhā saṅkhepatō nāmarūpamattam hoti”ti pajānāti. So te dhamme sarasalakkaṇato vavatthapetvā tesam paccayam pariyesanto anulomapaṭilomaṃ² paṭiccasamuppādam passati. Ettāvatānena kabalīkārāhāramukhena sappaccayassa nāmarūpassa yāthāvato diṭṭhattā kabalīkārāhāro nātapariññāya pariññāto hoti. So tadeva sappaccayam nāmarūpaṃ aniccaṃ dukkhaṃ anattāti tīhi lakkhaṇāni āropetvā sattannaṃ anupassanānaṃ vasena sammasati. Ettāvatānena so tilakkhaṇapaṭivedhasammasanañāṇasaṅkhātāya tīraṇapariññāya pariññāto hoti. Tasmīmyeva³ nāmarūpe chandarāgāvakaḍḍhanena anāgāmimaggena pari jānatā pahānapariññāya pariññāto hotīti.

Pañcakāmaguṇikoti pañcakāmaguṇasambhavo rāgo pariññāto hoti. Ettha pana tisso pariññā ekapariññā sabbapariññā mūlapariññāti. Katamā **ekapariññā**? Yo bhikkhu jivhādvāre ekarasataṇhaṃ pari jānāti, tena pañcakāmaguṇiko rāgo pariññāto va hotīti. Kasmā? Tassāyeva tattha uppajjanato. Sāyeva hi taṇhā cakkhudvāre uppannā

1. Saṃ 1. 426 piṭṭhe.

2. Anulomaṃ (Syā, Ka)

3. Tasmīmyeva pana (Syā)

rūparāgo nāma hoti, sotadvārādīsu uppannā saddarāgādayo. Iti yathā ekasseva corassa pañcamagge hanato ekasmiṃ magge gahetvā sīse chinne pañcapi maggā khemā honti, evaṃ jivhādvāre rasatanhāya pariññātāya pañcakāmaguṇiko rāgo pariññāto hotīti ayaṃ ekapariññā nāma.

Katamā **sabbapariññā**? Patte pakkhittapiṇḍapātasmīṃ hi ekasmiṃyeva pañcakāmaguṇikarāgo labbhati. Kathaṃ? Parisuddhaṃ tāvassa vaṇṇaṃ olokayato rūparāgo hoti, uṇhe sappimhi tattha āsiṅcante paṭapaṭāti saddo uṭṭhahati, tathārūpaṃ khādanīyaṃ vā khādontassa murumurūti saddo uppajjati, taṃ assādayato saddarāgo. Jīrakādivasagandhaṃ¹ assādentassa gandharāgo, sādurasavasena rasarāgo. Mudubhojanaṃ phassavantanti assādayato phoṭṭhabbarāgo. Iti imasmiṃ āhāre satisampajaññena pariggahetvā nicchandarāgaparibhogena paribhutte sabbopi so pariññāto hotīti ayaṃ sabbapariññā nāma.

Katamā **mūlapariññā**? Pañcakāmaguṇikarāgassa hi kabalīkārāhāro mūlaṃ. Kasmā? Tasmiṃ sati tassuppattito. Brāhmaṇatissabhaye kira dvādasa vassāni jāyampatikānaṃ upanijjhānacittaṃ nāma nāhosi. Kasmā? Āhāramandatāya. Bhaye pana vūpasante yojanasatiko Tambapaṇṇidīpo dārakānaṃ jātamaṅgalehi ekamaṅgalo ahosi. Iti mūlabhūte āhāre pariññāte pañcakāmaguṇiko rāgo pariññātova hotīti ayaṃ mūlapariññā nāma.

Natthi taṃ saṃyojananti tena rāgena saddhiṃ pahānekaṭṭhatāya pahīnattā natthi. Evamayāṃ desanā yāva anāgāmimaggaṃ kathitā. “Ettakena pana mā vosānaṃ āpajjimsū”ti etesaṃyeva rūpādīnaṃ vasena pañcasu khandhesu vipassanaṃ vadḍhetvā yāva arahattā kathetuṃ vaṭṭatīti. . Paṭhamāhāro niṭṭhito.

1. Jīrakādisambhāragandhaṃ (Sī, Syā)

Dutiye **niccammā**ti khurato paṭṭhāya yāva siṅgamūlā sakalasarīrato uddālitacammā kiṃsukarāsivaṇṇā. Kasmā pana aññaṃ hatthi-assagoṇādi-upamaṃ agahetvā niccammagāvūpamā gahitāti? Titikkhitum asamatthabhāvadīpanatthaṃ. Mātugāmo hi uppannaṃ dukkhavedanaṃ titikkhitum adhivāsetum na sakkoti, evameva phassāhāro abalo dubbaloti dassanatthaṃ sadisameva upamaṃ āhari. **Kuṭṭanti** silākuṭṭādīnaṃ aññataraṃ. **Kuṭṭanissitā** pāṇā nāma uṇṇanābhisarabūmūsikādayo. **Rukkhānissitā** uccāliṅgapāṇakādayo. **Udakanissitā**ti macchasumsumārādayo. **Ākāsanissitā**ti ḍaṃsamakasakākakulalādayo. **Khādeyyunti** luñcitvā khādeyyum. Sā tasmim tasmim ṭhāne taṃtaṃṭhānasannissayamūlikaṃ pāṇakhādanabhayaṃ sampassamānā neva attano sakkārasammānaṃ, na piṭṭhiparikammasarīrasambāhana-uṇhodakāni icchatī, evameva bhikkhu phassāhāramūlakaṃ kilesapāṇakakhādanabhayaṃ sampassamāno tebhūmakaphassena anattiko hoti.

Phasse bhikkhave āhāre pariññāteti tihi pariññāhi pariññāte. Idhāpi tisso pariññā. Tattha “phasso saṅkhārakkhandho, taṃsāmpayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, cittaṃ viññāṇakkhandho, tesāṃ vatthārammaṇāni rūpakkkhandho”ti evaṃ sappaccayassa nāmarūpassa yāthāvato dassanaṃ¹ nātāpariññā. Tattheva tilakkhaṇaṃ āropetvā sattannaṃ anupassanānaṃ vasena aniccādito tulanaṃ tīraṇāpariññā. Tasmimyeva pana nāmarūpe chandarāganikkaddhano arahattamaggo pahānapariññā. **Tisso vedanā**ti evaṃ phassāhāre tihi pariññāhi pariññāte tisso vedanā pariññātāva honti tammūlakattā taṃsāmpayuttattā ca. Iti phassāhāravasena desanā yāva arahattā kathitā. . Dutiyaḥāro.

Tatiye **aṅgarakāsū**ti aṅgarānaṃ kāsū. **Kāsū**ti rāsipi vuccati āvāṭopi.

1. Yathāvasarasadassanaṃ (Syā)

“Aṅgārakāsuṃ apare phuṇanti¹,
 Narā rudantā paridaḍḍhagattā.
 Bhayaṃ hi maṃ vindati sūta disvā,
 Pucchāmi taṃ Mātali devasārathī”²—

Ettha rāsi “kāsu”³ti vutto.

“Kinnu santaramānova, kāsuṃ khanasi sārathī”³—

Ettha āvāṭo. Idhāpi ayameva adhippeto. **Sādhikaporisāti** atirekaporisā pañcaratanappamāṇā. **Vītaccikānaṃ vītadhūmānanti** etenassa mahāpariḷāhataṃ dasseti. Jālāya vā hi dhūme vā sati vāto⁴ samuṭṭhāti, pariḷāho mahā na hoti, tadabhāve vātābhāvato pariḷāho mahā hoti. **Ārakāvassāti** dūreyeva bhaveyya.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ—aṅgārakāsu viya hi tebhūmakavaṭṭaṃ daṭṭhabbaṃ. Jīvitukāmo puriso viya vaṭṭanissito bālaputhujjano. Dve balavanto purisā viya kusalākusalakammaṃ. Tesāṃ taṃ purisaṃ nānābāhāsu gahetvā aṅgārakāsuṃ upakaḍḍhanakālo viya puthujjanassa kammāyūhanakālo. Kammaṃ hi āyūhiyamānameva paṭisandhiṃ ākaḍḍhati nāma. Aṅgārakāsunidānaṃ dukkhaṃ viya kammanidānaṃ vaṭṭadukkhaṃ veditabbaṃ.

Pariññātetī tihi pariññāhi pariññāte. Pariññāyojanā panettha phasse vuttanayeneva veditabbā. **Tisso taṇhāti** kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhāti imā pariññātā honti. Kasmā? Taṇhāmūlakattā manosañcetanāya. Na hi hetumhi appahīne phalaṃ pahīyati. Iti manosañcetanāhāravasenapi yāva arahattā desanā kathitā. . Tatiyāhāro.

Catutthe **āgucārīnti** pāpacārīṃ dosakārakaṃ. **Kathaṃ so purisoti** so puriso kathambhūto, kiṃ yāpeti, na yāpetīti pucchati. **Tatheva deva jīvātīti** yathā pubbe, idānapi tatheva jīvati.

1. Thunanti (Syā), punanti (Ka)

3. Khu 6. 149 piṭṭhe.

2. Khu 6. 189 piṭṭhe Jātake.

4. Pariḷāho mahāvāto (Syā)

Evameva khoti idhaṃ opammasaṃsandanaṃ—rājā viya hi kammaṃ daṭṭhabbaṃ, āgucārī puriso viya vaṭṭasannissito bālaputhujjano, tīṇi sattisatāni viya paṭisandhiviññāṇaṃ, āgucārī purisaṃ “tīhi sattisatehi hanathā”ti raññā āṇattakālo viya kammaraññā vaṭṭasannissitaputhujjanaṃ gahetvā paṭisandhiyaṃ pakkhipanakālo. Tattha kiñcāpi tīṇi sattisatāni viya paṭisandhiviññāṇaṃ, sattisu pana dukkhaṃ natthi, sattīhi pahaṭavaṇamūlakaṃ¹ dukkhaṃ, evameva paṭisandhiyampi dukkhaṃ natthi, dinnāya pana paṭisandhiyā pavatte vipākadukkhaṃ sattipahaṭavaṇamūlakaṃ dukkhaṃ² viya hoti.

Pariññātetī tīheva pariññāhi pariññāte. Idhāpi pariññāyojanā phassāhāre vuttanayeneva veditabbā. **Nāmarūpanti** viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ. Viññāṇasmiṃ hi pariññāte taṃ pariññātameva hoti tammūlakattā sahuppannattā ca. Iti viññāṇāhārasenapi yāva arahattā desanā kathitāti. . Catutthāhāro. . Tatiyaṃ.

4. Atthirāgasuttavaṇṇanā

64. Catutthe **rāgoti**—ādīni lobhasseva nāmāni. So hi rañjanavasena rāgo, nandanavasena nandī, taṇhāyanavasena taṇhāti vuccati. **Paṭiṭṭhitaṃ tattha viññāṇaṃ virūḷhanti** kammaṃ javāpetvā³ paṭisandhi-ākaddhanasamatthatāya paṭiṭṭhitañceva virūḷhaṇca. **Yatthāti** tebhūmakavaṭṭe bhummaṃ, sabbattha vā purimapurimapade etaṃ bhummaṃ. **Atthi tattha saṅkhārānaṃ vuddhī** idhaṃ imasmiṃ vipākavaṭṭe ṭhitassa āyativatṭahetuke saṅkhāre sandhāya vuttaṃ. **Yattha atthi āyatim punabbhavābhiniḃbattī** yasmiṃ ṭhāne āyatim punabbhavābhiniḃbatti atthi.

Evameva khoti ettha idhaṃ opammasaṃsandanaṃ—rajakacittakārā viya hi sahakammasambhāraṃ kammaṃ, phalakabhittidussapaṭā viya tebhūmakavaṭṭaṃ. Yathā rajakacittakārā parisuddhesu phalakādīsu rūpaṃ samuṭṭhāpeti, evameva sasambhārakakammaṃ bhavesu rūpaṃ samuṭṭhāpeti. Tattha yathā akusalena cittakārena samuṭṭhāpitaṃ rūpaṃ virūpaṃ hoti dussaṇṭhitaṃ amanāpaṃ, evameva

1. Pahaṭavaṇamukhamūlaṃ (Syā)

2. Sattīhi pahaṭavaṇamukhamūladukkhaṃ (Syā),
sattipahaṭavaṇamūlaṃ khedaṃ dukkhaṃ (Ka)

3. Jirāpetvā (Syā)

ekacco kammaṃ karonto ñāṇavippayuttena cittena karoti, taṃ kammaṃ rūpaṃ samuṭṭhāpentaṃ cakkhādīnaṃ sampattiṃ adavā dubbaṇṇaṃ dussaṇṭhitaṃ¹ mātāpitūnampi amanāpaṃ rūpaṃ samuṭṭhāpeti. Yathā pana kusaleṇa cittakāreṇa samuṭṭhāpitaṃ rūpaṃ surūpaṃ hoti sussaṇṭhitaṃ manāpaṃ, evameva ekacco kammaṃ karonto ñāṇasampayuttena cittena karoti, taṃ kammaṃ rūpaṃ samuṭṭhāpentaṃ cakkhādīnaṃ sampattiṃ datvā suvaṇṇaṃ sussaṇṭhitaṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ viya rūpaṃ samuṭṭhāpeti.

Ettha ca āhāraṃ viññāṇeṇa saddhiṃ saṅkhipitvā āhāraṇāmarūpānaṃ antare eko sandhi, vipākavidhiṃ nāmarūpeṇa saṅkhipitvā nāmarūpasāṅkhārānaṃ antare eko sandhi, saṅkhārānaṃ āyatibhavassa ca antare eko sandhī veditabbo.

Kūṭāgāranti ekakaṇṇikaṃ gāhāpetvā² kataṃ agāraṃ. **Kūṭāgārasālāti** dve kaṇṇike gaheṭvā katasālā. **Evameva khoti** ettha khīṇāsavassa kammaṃ sūriyārasmisamaṃ veditabbaṃ. Sūriyārasmi pana atthi, sā kevalaṃ paṭiṭṭhāya abhāveṇa appaṭiṭṭhā nāma jāta, khīṇāsavassa kammaṃ natthitāya eva appaṭiṭṭhaṃ. Tassa hi kāyādayo atthi, tehi pana katakammaṃ kusalākusalaṃ nāma na hoti, kiriyamatte ṭhatvā avipākaṃ hoti. Evameva kammaṃ natthitāya eva appaṭiṭṭhaṃ nāma jātanti. . Catutthaṃ.

5. Nagarasuttavaṇṇanā

65. Pañcame **nāmarūpe kho sati viññāṇanti** ettha “saṅkhāresu sati viññāṇaṃ”ti ca “avijjāya sati saṅkhārā”ti ca vattabbaṃ bhavēyya, tadubhayampi na vuttaṃ. Kasmā? Avijjāsaṅkhārā hi tatiyo bhavo, tehi saddhiṃ ayaṃ vipassanā na ghaṭṭiyati. Mahāpuriso hi paccuppannapañcavokāravasena abhinivīṭṭhoti.

Nanu ca avijjāsaṅkhāresu adīṭṭhesu na sakkā Buddhena bhavitunti. Saccāṃ na sakkā, iminā pana te bhava-upādānataṇhāvasena diṭṭhāva. Tasmā yathā nāma godhaṃ anubandhanto puriso taṃ kūpaṃ pavīṭṭhaṃ disvā otāretvā³ pavīṭṭhaṭṭhānaṃ khaṇitvā godhaṃ gaheṭvā pakkameyya, na parabhāgaṃ

1. Dussaṇṭhānaṃ (Sī)

2. Gaheṭvā (Syā)

3. Otāritvā (Sī)

khaneyya, kasmā? Kassaci natthitāya. Evaṃ mahāpurisopi godhaṃ anubandhanto puriso viya Bodhipallaṅke nisinno jarāmarañato paṭṭhāya “imassa ayaṃ paccayo, imassa ayaṃ paccayo”ti pariyesanto yāva nāmarūpadhammānaṃ paccayaṃ disvā tassapi paccayaṃ pariyesanto viññāṇameva addasa. Tato “ettako¹ pañcavokārabhavavasena sammasanacāro”ti² vipassanaṃ paṭinivattesi, parato tucchakūpassa abhinnatṭhānaṃ³ viya avijjāsāṅkhāradvayaṃ atthi, tadetaṃ heṭṭhā vipassanāya gahitattā pāṭiyekkaṃ sammasanūpagaṃ na hotīti na aggahesi.

Paccudāvattatīti paṭinivattati. Katamaṃ panettha viññāṇaṃ paccudāvattatīti? Paṭisandhiviññāṇampi vipassanāviññāṇampi⁴. Tattha paṭisandhiviññāṇaṃ paccayato paṭinivattati, vipassanāviññāṇaṃ⁵ ārammaṇato. Ubhayampi nāmarūpaṃ nātikkamati, nāmarūpato paraṃ na gacchati. **Ettāvatā jāyetha vāti**-ādīsu viññāṇe nāmarūpassa paccaye honte, nāmarūpe viññāṇassa paccaye honte, dvīsupi aññamaññapaccayesu hontesu ettakena jāyetha vā upapajjetha vā. Ito hi paraṃ kimaññaṃ jāyetha vā upapajjetha vā, nanu etadeva jāyati ca upapajjati cāti.

Evaṃ saddhiṃ aparāparacutipaṭisandhihi pañca padāni dassetvā puna taṃ ettāvatāti vuttamatthaṃ niyyātentō **yadidaṃ nāmarūpapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpanti** vatvā tato paraṃ anulomapaccayākāravasena viññāṇapaccayā nāmarūpamūlakaṃ āyatijarāmarāṇaṃ dassetuṃ **nāmarūpapaccayā saḷāyatananti**-ādimāha.

Añjasanti maggasseva vevacanaṃ. **Uddhāpavantanti** āpato uggatattā uddhāpanti⁶ laddhavohārena pākāravatthunā samannāgataṃ. **Ramaṇīyanti** samantā catunnaṃ dvārānaṃ abbhantare ca nānābhaṇḍānaṃ sampattiyā ramaṇīyaṃ. **Māpehīti** mahājanaṃ pesetvā vāsaṃ kārehi. **Māpeyyāti** vāsaṃ kāreyya. Kārento ca paṭhamaṃ aṭṭhārasa manussakoṭṭiyo pesetvā “sampuṇṇaṃ”ti pucchitvā “na tāva sampuṇṇaṃ”ti vutte aparāni pañcakulāni peseyya. Puna pucchitvā “na tāva sampuṇṇaṃ”ti vutte aparāni pañcapaññāsakulāni peseyya. Puna pucchitvā “na tāva sampuṇṇaṃ”ti vutte aparāni

1. Ettake (Ka)

3. Abhindaṇṭṭhānaṃ (Sī), abhindaṇṭṭhānaṃ (Syā)

5. Vipassanāñāṇaṃ (Sī)

2. Sammasanaṃ karoti (Ka)

4. Vipassanāñāṇampi (Sī)

6. Uddāpanti (Sī)

tiṃsa kulāni peseyya. Puna pucchitvā “na tāva sampuṇṇan”ti vutte aparāṃ kulasahassaṃ peseyya. Puna pucchitvā “na tāva sampuṇṇan”ti vutte aparāṃ ekādasanahutāni kulāni peseyya. Puna pucchitvā “na tāva sampuṇṇan”ti vutte aparāṃ caturāsītikulasahassāni peseyya. Puna “sampuṇṇan”ti pucchite “mahārāja kiṃ vadesi, mahantaṃ nagaraṃ asambādhaṃ, iminā nayena kulāni pesetvā na sakkā pūretuṃ, bheriṃ pana carāpetvā ‘amhākaṃ nagaraṃ imāya ca imāya ca sampattiyā sampannaṃ, ye tattha vasitukāmā, yathāsukhaṃ gacchantu, imañcimañca parihāraṃ labhissantī”ti nagarassa ceva vaṇṇaṃ lokassa ca parihāralābhaṃ ghoṣāpethā”ti vadeyya. So evaṃ kareyya. Tato manussā nagaraguṇaṇceva parihāralābhaṇca sutvā sabbadisāhi samosaritvā nagaraṃ pūreyyuṃ. Taṃ aparena samayena iddhañceva assa phītañca. Taṃ sandhāya **tadassa nagaraṃ aparena samayena iddhañceva phītañcāti**-ādi vuttaṃ.

Tattha **iddhanti** samiddhaṃ subhikkhaṃ. **Phītanti** sabbasampattīhi pupphitaṃ¹. **Bāhujaññanti** bahūhi ñātappaṃ, bahujaṇānaṃ hitaṃ vā. “Bahujanān”tipi pāṭho. **Ākiṇṇamanussanti** manussehi ākiṇṇaṃ nirantaraṃ phuṭṭhaṃ. **Vuḍḍhivepullappattanti** vuḍḍhippattañceva vepullappattañca, seṭṭhabhāvañceva vipulabhāvañca pattaṃ, dasasahassacakkavāle agganagaraṃ jātanti attho.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ—araññapavane caramānapuriso viya hi Dīpaṅkarapādamūlato paṭṭhāya pāramiyo pūrayamāno mahāpuriso daṭṭhabbo, tassa purisassa pubbakehi manussehi anuyātamaggadassanaṃ viya mahāsattassa anupubbena Bodhipallaṅke nisinnassa pubbabhāge aṭṭhaṅgikassa vipassanāmaggassa dassanaṃ, purisassa taṃ ekapadikamaggaṃ anugacchato aparabhāge mahāmaggadassanaṃ viya mahāsattassa uparivipassanāya ciṇṇante lokuttaramaggadassanaṃ, purisassa teneva maggena gacchato purato nagaradassanaṃ viya Thathāgatassa nibbānanagaradassanaṃ, bahinagaraṃ panettha aññena diṭṭhaṃ, aññena manussavāsaṃ kataṃ, nibbānanagaraṃ Satthā sayameva passi, sayāṃ vāsamakāsi. Tassa purisassa catunnaṃ dvārānaṃ diṭṭhakālo viya Tathāgatassa catunnaṃ maggānaṃ diṭṭhakālo, tassa catūhi dvārehi nagaraṃ pavīṭṭhakālo viya Tathāgatassa catūhi

1. Vaḍḍhitaṃ (Syā)

maggehi nibbānaṃ pavittakālo, tassa nagarabbhantare
 bhaṇḍavavattānakālo viya Tathāgataṃ paccavekkhaṇaṇṇena
 paropaññāsakusaladhammavavattānakālo. Nagarassa agārakaraṇattham¹
 kulapariyesanakālo viya Satthu phalasmāpattito vuṭṭhāya veneyyasatte
 volokanakālo, tena purisena yācitassa raṇṇo ekaṃ mahākuṭumbikaṃ
 diṭṭhakālo viya mahābrahmunā yācitassa Bhagavato Aññāsikoṇḍaññattheraṃ
 diṭṭhakālo, raṇṇo mahākuṭumbikaṃ pakkosāpetvā “nagaravāsaṃ karohī”ti
 pahitakālo viya Bhagavato ekasmiṃ pacchābhatte aṭṭhārasayojanamaggam
 gantvā āsālhipuṇṇamadivase Bārāṇasīyaṃ Isipatanaṃ pavisitvā theram
 kāyasakkhiṃ katvā dhammaṃ desitakālo, mahākuṭumbikena aṭṭhārasa
 purisakoṭiyo gehetvā nagaraṃ ajjhāvuṭṭhakālo viya Tathāgatenā
 dhammacakke pavattite therassa aṭṭhārasahi brahmakoṭiṃ saddhiṃ
 sotāpattiphale patiṭṭhitakālo, evaṃ nibbānanagaraṃ paṭhamam āvāsitaṃ,
 tato sampuṇṇam nagaraṃ pucchitvā na tāvāti vutte pañca kulāni ādiṃ katvā
 yāva caturāsītikulasahassapesanaṃ viya Tathāgataṃ pañcamadivasato
 paṭṭhāya Anattalakkhaṇasuttādīni desetvā pañcavaggiye ādiṃ katvā
 Yasapamukhā pañcapaṇṇāsa kulaputtā, tiṃsa Bhaddavaggiyā,
 saḥsapurāṇajaṭilā, Bimbisārapamukhāni ekādasapurisanahutāni,
 tirokuṭṭānumodane caturāsītisahassānīti ettakassa janassa ariyamaggaṃ
 otāretvā nibbānanagaraṃ pesitakālo, atha tena nayena nagare apūriyamāne
 bherim carāpetvā nagarassa vaṇṇaghosanaṃ kulānaṃ
 pariḥāralābhaghosanaṃ viya ca māsassa aṭṭha divase tattha tattha nisīditvā
 dhammakathikānaṃ nibbānavañṇassa ceva nibbānapattānaṃ
 jātikantārādinittharaṇānisamsassa ca ghosanaṃ, tato sabbadisāhi āgantvā
 manussānaṃ nagarasamosaraṇaṃ viya tattha tattha dhammakathaṃ sutvā
 tato tato nikkhamitvā pabbajjaṃ ādiṃ katvā anulomapaṭipadaṃ
 paṭipannānaṃ aparimāṇānaṃ kulaputtānaṃ nibbānasamosaraṇaṃ
 daṭṭhabbāni.

Purāṇam magganti ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ. Ayaṃ hi ariyamaggo
 pavāraṇasutte² avattamānakaṭṭhena “anuppannamaggo”ti vutto, imasmiṃ
 sutte avaḷaṇṇaṭṭhena “purāṇamaggo”ti. **Brahmacariyanti**
 sikkhattayaśaṅgahaṃ sakalasāsaṇaṃ. **Iddhanti**

1. Āvāsakaraṇattham (Syā)

2. Saṃ 1. 192 piṭṭhe.

jhānassādena samiddham subhikkham. **Phīṭanti** abhiññābharāṇehi¹ pupphitam. **Vitthārikanti** vitthiṇṇam. **Bāhujaññanti** bahunaviññeyyam. **Yāva devamanussehi suppakāsanti** yāva dasasahassacakkavāle devamanussehi paricchedo atthi, etasmim antare suppakāsitam sudesitam Tathāgatenāti. . Pañcamam.

6. Sammasasuttavaṇṇanā

66. Chaṭṭhe **āmantesīti** kasmā āmantesi? Yasmāssa sukhumā tilakkhaṇāhatā dhammadesanā upaṭṭhāsi. Tasmim kira janapade manussā sahetukā pañnavanto. Siniddhāni kirettha bhojanāni, tānisevato janassa paññā vaḍḍhiti, te gambhīram tilakkhaṇāhatam dhammakatham paṭivijjhitaṃ samatthā honti. Teneva Bhagavā dīghamajjhimesu Mahāsatiṭṭhānāni², Mahānidānam³, Āneñjasappāyam⁴, Saṃyuttake Cūḷanidānādisuttanti⁵ evamādīni aññāni gambhīrāni suttāni tattheva kathesi. **Sammasatha** noti sammasatha nu. **Antaram sammasanti**⁶ abbhantaram paccayasammasanam. **Na so bhikkhu Bhagavato cittaṃ ārādhesi**ti paccayākāravasena byākārāpetukāmassa Bhagavato tathā abyākāritvā dvattimsākāravasena byākaronto ajjhāsayaṃ gahetum nāsakkhi.

Etadavocāti desanā yathānusandhim na gatā, desanāya yathānusandhigamanattham etadavoca. **Tenahānanda suṇāthāti** idam Tepiṭake Buddhavacane asambhinnapadam⁷. Aññattha hi evam vuttam nāma natthi. **Upadhinidānanti** khandhupadhinidānam. Khandhapañcakam hettha upadhīti adhippetam. **Uppajjati**ti jāyati. **Nivisati**ti punappunam pavattivasena paṭiṭṭhahati.

Yam kho loka piyarūpaṃ sātārūpanti yaṃ lokasmim piyasabhāvañceva madhurasabhāvañca. **Cakkhum loketi**-ādīsu lokasmim hi cakkhādīsu mamattena⁸ abhiniviṭṭhā sattā sampattiyam paṭiṭṭhitā attano cakkhum ādāsādīsu nimittaggahaṇānusārena vippasannapañcapasādam⁹ suvaṇṇavimāne ugghāṭitamaṇisīhapañjaram viya maññanti, sotaṃ rajatapanālikam viya pāmaṅgasuttam¹⁰

1. Abhiññākāraṇehi (Syā)	2. Dī 2. 231; Ma 1. 70 piṭṭhesu.	3. Dī 2. 47 piṭṭhe.
4. Ma 3. 48 piṭṭhe.	5. Saṃ 1. 317 piṭṭhe.	6. Sammasananti (Sī)
7. Abhinnaṇapadam (Syā)	8. Pamattā (Sī), mamattā (Ka)	9. ...pañcapasādā (Ka)
10. Pāmaṅgasuttakam (Syā)		

viya ca maññanti, tuṅganāsāti laddhavohāraṃ ghānaṃ vaṭṭetvā
 ṭhapitaharitālavaṭṭim viya maññanti, jivhaṃ rattakambalapāṭalaṃ viya
 mudusiniddhamadhurarasadaṃ¹ maññanti, kāyaṃ sālalaṭṭhim viya
 suvaṇṇatoraṇaṃ viya ca maññanti, manaṃ aññesaṃ manena asadisari
 uḷāraṃ maññanti.

Niccato addakkhunti niccanti addasaṃsu. Sesapadesupi eseva nayo. **Na parimuccimṣu dukkhasmāti** sakalasmāpi vaṭṭadukkhā na parimuccimṣu. **Dakkhissanti**ti passissanti. **Āpānīyakamṣoti** sarakassa nāmaṃ. Yasmā panettha āpaṃ pivanti, tasmā “āpānīyo”ti vuccati. Apānīyo ca so kamso cāti āpānīyakamso. Surāmaṇḍasarakassetari nāmaṃ. “Vaṇṇasampanno”ti-ādivacanato pana kamse ṭhitapānameva evaṃ vuttaṃ. **Ghammābhitattoti** ghammena abhitatto. **Ghammaparetoti** ghammena phuṭṭho, anugatoti attho. **Pivato hi kho taṃ chādessati**ti pivantassa taṃ pānīyaṃ vaṇṇadisampattiyaṃ ruccissati, sakalasariṃ vā pharitvā tuṭṭhim uppādayamānaṃ ṭhassati. **Appaṭisaṅkhāti** apaccavekkhitvā.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ—āpānīyakamso viya hi loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ ārammaṇaṃ daṭṭhabbaṃ, ghammābhitattapuriso viya voṭṭanissito puthujjano, āpānīyakamsena nimantanapuriso viya loke piyarūpena sātārūpena ārammaṇena nimantakajano, āpānīyakamse sampattiṇca ādīnavaṇca ārocento āpānakamanusso viya ācariyupajjhāyādiko kalyāṇamitto. Yatheva hi tassa purisassa apalokitamanusso āpānīyakamse guṇaṇca ādīnavaṇca āroceti, evameva ācariyo vā upajjhāyo vā bhikkhuno pañcasu kāmaguṇesu assādaṇca nissaraṇaṇca katheti.

Tattha yathā āpānīyakamsamhi guṇe ca ādīnave ca ārocite so puriso piyavaṇṇadisampadāyameva sañjātavego “sace maraṇaṃ bhavissati, pacchā jānissāmi”ti sahasā appaṭisaṅkhāya taṃ pivitvā maraṇaṃ vā maraṇamattaṃ vā dukkhaṃ nigacchati, evameva bhikkhu “pañcasu kāmaguṇesu dassanādivasena uppannasomanassamattameva assādo, ādīnavo pana diṭṭhadhammikasamparāyiko bahu nānappakāro, appassādā kāmā bahudukkhā

1. ...madhurassaraṃ (Sī, Syā)

bahupāyāsā”ti evaṃ ācariyupajjhāyehi ānisaṃsaṇca ādīnavaṇca kathetvā “samaṇapaṭipadaṃ paṭipajja, indriyesu guttadvāro bhava bhojane mattaññū jāgariyaṃ anuyutto”ti evaṃ ovaḍitopi assāḍabaddhacittatāya “sace vuttappakāro ādīnavo bhavissati, pacchā jānissāmi”ti ācariyupajjhāye apasādetvā uddesaparipucchādīni ceva vattapaṭipattiṇca pahāya lokāmisakathaṃ kathento kāme paribhuñjitukāmatāya sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattati. Tato duccharitāni pūrento sandhicchedanādikāle “coro ayan”ti gaḥetvā rañño dassito idheva hatthapādādichedanaṃ patvā samparāye catūsu apāyesu mahādukkhaṃ anubhoti.

Pāṇīyena vā vinetunti sītena vārinā haritum. **Dadhimaṇḍakenāti** dadhimaṇḍanamattena¹. **Bhaṭṭhaloṇikāyāti** saloṇena sattupāṇīyena. **Loṇasovīraakenāti** sabbadhaññaphalakaḷīrādīni pakkhipitvā loṇasovīraṇaṃ nāma karonti, tena.

Opammasaṃsandanaṃ panettha—ghammābhitattapuriso viya vaṭṭasannitakāle yogāvacarō daṭṭhabbo, tassa purisassa paṭisaṅkhā āpāṇīyakaṃsaṃ pahāya pāṇīyādīhi pipāsassa vinodanaṃ viya bhikkhuno ācariyupajjhāyānaṃ ovāde ṭhatvā chadvārādīni pariggahetvā anukkamena vipassanaṃ vaḍḍhentassa arahattaphalādhigamo, pāṇīyādīni cattāri pāṇāni viya hi cattāro maggā, tesu aññataraṃ pivitvā surāpipāsitaṃ vinodetvā sukhino yenakāmaṃ gamanaṃ viya khīṇāsavassa catumaggapānaṃ pivitvā taṇhaṃ vinodetvā agatapubbaṃ nibbānadisaṃ gamanakālo veditabbo. . Chaṭṭhaṃ.

7. Naḷakalāpīsuttavaṇṇanā

67. Sattame **kiṃ nu kho āvusoti** kasmā pucchati? “Evaṃ puṭṭho kathaṃ nu kho byākareyyā”ti therassa ajjhāsayajānanatthaṃ. Apica atīte dve aggasāvaka imā pañhaṃ vinicchayimsūti anāgate bhikkhū jānissantītipi pucchati. **Idāneva kho mayanti** idaṃ thero yassa nāmarūpassa viññāṇaṃ paccayoti vuttaṃ, tadeva nāmarūpaṃ viññāṇassa

1. Dadhimatthunā (Sī), dadhimaṭṭhanā (Syā)

paccayoti vuttattā āha. **Nalākalāpiyoti** idha pana ayakalāpādivasena upamaṃ anāharitvā viññāṇanāmarūpanaṃ abaladubbalabhāvadassanattamaṃ ayaṃ upama ābhatā.

Nirodho hotīti ettake ṭhāne paccayuppannapañcavokārabhavavasena desanā kathitā. **Chattimsāya vatthūhīti** heṭṭhā vissajjitesu dvādasasu padesu ekekasmim tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ vasena chattiṃ sāya kāraṇehi. Ettha ca paṭhamo dhammakathikaguṇo, dutiyā paṭipatti, tatiyaṃ paṭipattiphalaṃ. Tattha paṭhamanayena desanāsampatti kathitā, dutiyena sekkhabhūmi, tatiyena asekkhabhūmi. . Sattamaṃ.

8. Kosambisuttavaṇṇanā

68. Aṭṭhame **aññatrevāti** ekacco hi parassa saddahitvā yaṃ esa bhaṇati, taṃ bhūtaṃ gaṇhāti. Aparassa nisīditvā cintentassa yaṃ kāraṇaṃ ruccati, so “atthi etan”ti ruciyā gaṇhāti. Eko “cirakālato paṭṭhāya evaṃ anussavo atthi, bhūtametan”ti anussavena gaṇhāti. Aññassa vitakkayato ekaṃ kāraṇaṃ upaṭṭhāti, so “atthetan”ti ākāraparivitakkena gaṇhāti. Aparassa cintayato ekā diṭṭhi uppajjati, yāyassa taṃ kāraṇaṃ nijjhāyantassa khamati, so “atthetan”ti diṭṭhinijjhānakkhantiyā gaṇhāti. Thero pana pañcapi etāni kāraṇāni paṭikkhipitvā paccakkhañāṇena¹ paṭividdhabhāvaṃ pucchanto **aññatreva āvuso Musila saddhāyāti**-ādimāha. Tattha **aññatrevāti** saddhādīni kāraṇāni ṭhapetvā, vinā etehi kāraṇehīti attho. **Bhavanirodho nibbānanti** pañcakkhandhanirodho nibbānaṃ.

Tuṇhī ahoṣīti thero khīṇāsavo, ahaṃ pana khīṇāsavoti vā na vāti vā avatvā tuṇhīyeva ahoṣi. **Āyasmā Nārado āyasmantaṃ Paviṭṭhaṃ etadavocāti** kasmā avoca? So kira cintesi “bhavanirodho nibbānaṃ nāmāti sekhehipi² jānitabbo pañho esa, ayaṃ pana thero imaṃ therāṃ asekkhabhūmiyā kāreti³, imaṃ ṭhānaṃ jānāpessāmī”ti etaṃ avoca.

1. Sapaccakkhañāṇena (Ka)

2. Sekhehipi asekkhehipi (Syā)

3. Karoti (Sī)

Sammappaññāya sudīṭṭhanti saha vipassanāya maggapaññāya suṭṭhu diṭṭhaṃ. **Na camhi arahanti** anāgāminimagge ṭhitattā araham na homīti dīpeti. Yaṃ panassa idāni¹ “bhavanīrodho nibbānaṃ”ti ñāṇaṃ, taṃ ekūnavīsatiyā paccavekkhaṇañāṇehi vimuttaṃ paccavekkhaṇañāṇaṃ. **Udapānoti** vīsatiṃsahatthagambhīro pānīyakupo. **Udakavārakoti** udakavāriṇaṃ udakavārako. **Udakanti hi kho ñāṇaṃ assāti** tīre ṭhitassa olokayato evaṃ ñāṇaṃ bhaveyya. **Na ca kāyena phusitvāti** udakaṃ pana nīharitvā kāyena phusitvā viharitum na sakkuṇeyya. Udapāne udakadassanaṃ viya hi anāgāmino nibbānadassanaṃ, ghammābhitattapuriso viya anāgāmī, udakavārako viya arahattamaggo, yathā ghammābhitattapuriso udapāne udakaṃ passati, evaṃ anāgāmī paccavekkhaṇañāṇena “upari arahattaphalasamayo² nāma atthī”ti jānāti. Yathā pana so puriso udakavārakassa natthitāya udakaṃ, nīharitvā kāyena phusitum na labhati, evaṃ anāgāmī arahattamaggassa natthitāya nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā arahattaphalasamāpattiṃ appetvā nisīditum na labhati. . Aṭṭhamam.

9. Upayantisuttavaṇṇanā

69. Navame **upayantoti** udakavaḍḍhanasamaye upari gacchanto. **Mahānadiyoti** Gaṅgāyamunādikā mahāsaritāyo. **Upayāpetīti** upari yāpeti, vaḍḍheti pūretīti attho. **Avijjā upayantīti** avijjā upari gacchantī saṅkhārānaṃ paccayo bhavitum sakkuṇantī. **Saṅkhāre upayāpetīti** saṅkhāre upari yāpeti vaḍḍheti. Evaṃ sabbapadesu attho veditabbo. **Apayantoti** apagacchanto osaranto. **Avijjā apayantīti** avijjā apagacchamānā osaramānā upari saṅkhārānaṃ paccayo bhavitum na sakkuṇantīti attho. **Saṅkhāre apayāpetīti** saṅkhāre apagacchāpeti. Esa nayo sabbapadesu. . Navamam.

10. Susimasuttavaṇṇanā

70. Dasame **garukatoti** sabbehi devamanussehi pāsāṇacchattaṃ viya cittaṇa garukato. **Mānitoti** manena piyāyito. **Pūjitoti**

1. Idam (Sī)

2. Arahattaphalābhisamayo (Sī)

catupaccayapūjāya pūjito. **Apacitoti** nīcavuttikaraṇena apacito. Satthāraṃ hi disvā manussā hatthikkhandhādīhi otaranti maggaṃ denti, aṃsakūṭato sāṭakaṃ apanenti, āsanato vuṭṭhahanti vandanti. Evaṃ so tehi apacito nāma hoti. **Susimoti** evaṃnāmaṃko vedaṅgesu kusalo paṇḍitaparibbājako. **Ehivanti** tesaṃ kira etadahosi “samaṇo Gotamo na jātigottādīni āgamma lābhaggappatto jāto, kaviseṭṭho panesa uttamakavitāya sāvakānaṃ ganthaṃ bandhitvā deti, taṃ te uggaṇhitvā upaṭṭhākānaṃ upanisinnaṃkathampi anumodanampi sarabhaññaṃpīti evamādīni kathenti, te tesaṃ pasannā lābhaṃ upasaṃharanti. Sace mayaṃ yaṃ samaṇo Gotamo jānāti, tato thokaṃ jāneyyāma, attano samayaṃ tattha pakkhipitvā mayampi upaṭṭhākānaṃ katheyyāma, tato etehi lābhitarā bhaveyyāma. Ko nu kho samaṇassa Gotamassa santike pabbajitvā khippameva uggaṇhituṃ sakkhissatī”ti. Te evaṃ cintetvā “Susimo paṭibalo”ti disvā taṃ upasaṅkamitvā evamāhaṃsu.

Yenāyasmā Ānando tenupasaṅkamīti kasmā upasaṅkami? Evaṃ kirassa ahosi “kassa nu kho santikaṃ gantvā ahaṃ imaṃ dhammaṃ khippaṃ laddhuṃ sakkhissāmī”ti. Tato cintesi “samaṇo Gotamo garu tejussado niyamamanuyutto, na sakkā akāle upasaṅkamituṃ, aññepi bahū khattiyādayo samaṇaṃ Gotamaṃ upasaṅkamanti, tasmimpi samaye na sakkā upasaṅkamituṃ. Sāvakesupissa Sāriputto mahāpaṇṇo vipassanālakkhaṇaṃhi etadagge ṭhapito, Mahāmoggallāno samādhilakkhaṇasmiṃ etadagge ṭhapito, Mahākassapo dhutaṅgadhāresu, Anuruddho dibbacakkhukesu, Puṇṇo Mantāṇiputto dhammakathikesu, Upālīthero vinayadhāresu etadagge ṭhapito, ayaṃ pana Ānando bahussuto Tipiṭakadharo, Satthāpissa tattha tattha kathitaṃ dhammaṃ āharitvā katheti, pañcasu ṭhānesu etadagge ṭhapito, aṭṭhannaṃ varānaṃ lābhī, catūhi acchariyabbhutaḍḍhammehi samannāgato, tassa samīpaṃ gato¹ khippaṃ dhammaṃ laddhuṃ sakkhissāmī”ti. Tasmā yenāyasmā Ānando tenupasaṅkami.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti kasmā sayam apabbājetvā upasaṅkami? Evaṃ kirassa ahosi “ayaṃ titthiyasamaye pāṭiyekko ‘ahaṃ Satthā’ti paṭijānanto carati, pabbajitvā sāsanaṃ alābhāyapi parisakkeyya. Na kho paṇassāhaṃ ajjhāsayaṃ ājānāmi, Satthā jānissatī”ti. Tasmā taṃ ādāya Bhagavā tenupasaṅkami. **Tenahānanda susimaṃ pabbājethā**¹ Satthā kira cintesi “ayaṃ paribbājako titthiyasamaye ‘ahaṃ pāṭiyekko Satthā’ti paṭijānamāno carati, ‘idha maggabrahmacariyaṃ carituṃ icchāmi”ti kira vadati, kiṃ nu kho mayi pasanno, udāhu mayhaṃ sāvakesu, udāhu mayhaṃ vā mama sāvakānaṃ vā dhammakathāya pasanno”ti. Athassa ekaṭṭhānepi pasādābhāvaṃ ñatvā “ayaṃ mama sāsane dhammaṃ thenessāmīti pabbajati, itissa āgamaṇaṃ aparisuddhaṃ, nipphatti nu kho kīdisā”ti olokeno “kiñcāpi ‘dhammaṃ thenessāmī”ti pabbajati, katipāheneva pana ghaṭetvā arahattaṃ gaṇhissatī”ti ñatvā “tenahānanda Susimaṃ pabbājethā”ti¹ āha.

Aññā byākatā hotīti te kirabhikkhū Satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā temāsaṃ vassaṃ vasantā tasmiṃyeva antotemāse ghaṭentā vāyamaṇā arahattaṃ paṭilabhiṃsu. Te “paṭiladdhaguṇaṃ Satthu ārocessāmā”ti pavāritapavāraṇā² senāsaṇaṃ saṃsāmetvā Satthu santikaṃ āgantvā attano paṭiladdhaguṇaṃ ārocesuṃ. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Aññāti** arahattassa nāmaṃ. **Byākatāti** ārocitā. **Assosīti** so kira ohitasoto³ hutvā tesam tesam bhikkhūnaṃ ṭhitatṭhānaṃ gacchati taṃ taṃ kathaṃ suṇitukāmo. **Yena te bhikkhū tenupasaṅkamīti** kasmā upasaṅkami? Taṃ kirassa pavattiṃ sutvā etadahosi “aññā nāma imasmiṃ sāsane paramappamāṇaṃ⁴ sārabhūtā ācariyamuṭṭhi maññe bhavissati, pucchitvā naṃ jānissāmī”ti. Tasmā upasaṅkami.

Anekavihitanti anekavidhaṃ. **Iddhividhanti** iddhikoṭṭhāsaṃ. **Āvibhāvaṃ tirobhāvanti** āvibhāvaṃ gahetvā tirobhāvaṃ, tirobhāvaṃ gahetvā āvibhāvaṃ kātuṃ sakkothāti pucchati. **Tirokuṭṭanti** parakuṭṭaṃ.

1. Pabbājehīti (Sī)

3. Ohitasotova (Syā)

2. Parisuddhapavāraṇā (Syā)

4. Parimāṇaṃ (Syā)

Itarapadadvayepi eseva nayo. **Ummujjanimujjanti** ummujjanañca nimujjanañca. **Pallaṅkenāti**, pallaṅkabandhanena. **Kamathāti** nisīditum vā gantum vā¹ sakkothāti pucchati. **Pakkhī sakuṇoti** pakkhayutto sakuṇo. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana imassa iddhiividhassa, ito paresaṃ dibbasotādīnañca vaṇṇanānayo Visuddhimagge vuttanayena veditabboti.

Santā vimokkhāti aṅgasantatāya ceva ārammaṇasantatāya ca santā āruppavimokkhā. **Kāyena phusitvāti** nāmakāyena phusitvā paṭilabhitvā. **Paññāvimuttā kho mayaṃ āvusoti** āvuso mayaṃ nijjhānakā sukkhavipassakā paññāmatteveva vimuttāti dasseti. **Ājāneyyāsi vā tvaṃ āvuso Susima, na vā tvaṃ ājāneyyāsi**ti kasmā evamāhaṃsu? Evaṃ kira nesaṃ ahosi “mayaṃ imassa ajjhāsayaṃ gahetvā kathetum na sakkhissāma, Dasabalaṃ pana pucchitvā nikkāṅkho bhavissatī”ti. **Dhammaṭṭhitiñāṇanti** vipassanāñāṇaṃ, taṃ paṭhamataraṃ uppajjati. **Nibbāne ñāṇanti** vipassanāya ciṇṇante pavattamaggañāṇaṃ, taṃ pacchā uppajjati. Tasmā Bhagavā evamāha.

Ājāneyyāsi vāti-ādi kasmā vuttaṃ? Vināpi samādhin evaṃ ñāṇupattidassanattamaṃ. Idaṃ hi vuttaṃ hoti—Susima maggo vā phalaṃ vā na samādhinissando, na samādhī-ānisaṃso, na samādhissa nipphatti, vipassanāya paneso nissando, vipassanāya ānisaṃso, vipassanāya nipphatti, tasmā jāneyyāsi vā tvaṃ, na vā tvaṃ jāneyyāsi, atha kho dhammaṭṭhitiñāṇaṃ pubbe, pacchā nibbāne ñāṇanti.

Idānissa paṭivedhabhabbataṃ ñatvā teparivaṭṭaṃ dhammadesanaṃ desento² **taṃ kiṃ maññasi Susima, rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vāti**-ādimāha. Teparivaṭṭadesanāvasāne pana thero arahattaṃ patto. Idānissa anuyogaṃ āropento **jātipaccayā jarāmaraṇanti Susima passasīti**-ādimāha. **Api pana tvaṃ Susimāti** idaṃ kasmā ārabhi? Nijjhānakānaṃ sukkhavipassakabhikkhūnaṃ pākaṭakaraṇattamaṃ. Ayaṃ hettha adhippāyo—na kevalaṃ tvameva nijjhānako sukkhavipassako, etepi bhikkhū evarūpāyevāti. Sesaṃ sabbattha pākaṭamevāti. . Dasamaṃ.

Mahāvaggo sattamo.

1. Gahetum vā (Syā)

2. Dassento (Sī)

8. Samaṇabrāhmaṇavagga

1. Jarāmarāṇasuttādivaṇṇanā

71-72. Samaṇabrāhmaṇavagge jarāmarāṇādīsu ekekaḍḍasena ekekaṃ katvā ekādasā suttāni vuttāni, tāni uttānatthānevāti.

Samaṇabrāhmaṇavaggo aṭṭhamo.

9. Antaraṇḍeyyāla

1. Satthusuttādivaṇṇanā

73. Ito param “Satthā pariyesitabbo”ti ādinayappavattā dvādasā antaraṇḍeyyālavaggā nāma honti, te sabbepi tathā tathā bujjhanakānaṃ veneyyapuggalānaṃ ajjhāsayaḍḍasena vuttā. Tattha **satthā**ti Buddhho vā hotu sāvako vā, yaṃ nissāya maggañāṇaṃ labhati, ayaṃ satthā nāma, so pariyesitabbo. **Sikkhā karaṇīyā**ti tiḍḍhāpi sikkhā kātubbā. Yogādīsu **yogoti** payogo. **Chandoti** kattukamyatākusalacchando. **Ussolī**ti sabbasaṃsaṃ adhimattavīriyaṃ. **Appaṭivānī**ti anivattanā. **Ātappanti** kilesatāpanavīriyameva. **Sātaccanti** satatakiriyaṃ. **Satī**ti jarāmarāṇādivasena catusaccapariggāhikā satī. **Sampajaññanti** tādīsaṃ vā nāṇaṃ. **Appamādoti** saccabhāvanāya appamādo. Saṃsaṃ sabbattha uttānamevāti.

Antaraṇḍeyyālo navamo.

Nidānaṃsaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Abhisamayasaṃyutta

1. Nakhasikhāsuttavaṇṇanā

74. Abhisamayasaṃyuttassa¹ paṭhame **nakhasikhāyanti** maṃsaṭṭhānena vimutte nakhagge. Nakhasikhā ca nāma lokiyānaṃ mahatīpi hoti, Satthu pana rattuppalapattakoṭi viya sukhumā. Kathaṃ panettha paṃsu patiṭṭhitoti? Adhiṭṭhānabalena. Bhagavatā hi atthaṃ nāpetukāmena adhiṭṭhānabalena tattha patiṭṭhāpito. **Satimaṃ kalanti** mahāpathaviyā paṃsum satakoṭṭhāse katvā tato ekekoṭṭhāsaṃ. Paratopi eseva nayo. **Abhisametāvinoti** paññāya ariyasaccāni abhisametaṃ vā ṭhitassa. **Purimaṃ dukkhakkhandhaṃ parikkhīṇaṃ pariyādiṇṇaṃ upanidhāyāti** etadeva bahutaraṃ dukkhaṃ, yadidaṃ parikkhīṇanti evaṃ paṭhamāṃ vuttaṃ dukkhakkhandhaṃ upanidhāya, nāṇena taṃ tassa santike thepetvā upaparikkhiyamāneti attho. Katamaṃ panettha purimadukkhāṃ nāma? Yaṃ parikkhīṇaṃ. Katamaṃ pana parikkhīṇaṃ? Yaṃ paṭhamamaggassa abhāvitattā uppajjeyya. Katamaṃ pana upanidhāya? Yaṃ sattasu attabhāvesu apāye aṭṭhamaṇca paṭisandhiṃ ādiṃ katvā yattha katthaci uppajjeyya, sabbaṃ taṃ parikkhīṇanti veditabbaṃ. **Sattakkhattunti** satta vāre, sattasu attabhāvesūti attho. **Paramatāti** idamassa paraṃ pamāṇanti² dasseti. **Mahatthiyoti** mahato atthassa nipphādam. . Paṭhamāṃ.

2. Pokkharāṇīsuttavaṇṇanā

75. Dutiye **pokkharāṇīti** vāpī. **Ubbedhenāti** gambhīratāya. **Samatittikāti** mukhavatṭhisamā. **Kākapeyyāti** sakkā hoti tīre ṭhitena kākena pakatiyāpi mukhatuṇḍikaṃ otāretvā pātum. . Dutiyaṃ.

3. Saṃbhejja-udakasuttādivaṇṇanā

76-77. Tatiye **yatthimāti** yasmiṃ sambhijjaṭṭhāne imā. **Saṃsandandhīti** samāgantvā sandanti. **Samentīti** samāgacchanti. **Dve vāti vāti** dve vā tīṇi vā. **Udakaphusitānīti** udakabindūni. **Saṃbhejja-udakanti** aññāhi nadīhi saddhiṃ sambhinnaṭṭhāne udakaṃ. Catutthaṃ uttānatthameva. . Tatiyacatutthāni.

1. Abhisamayavaggassa (Sī, Syā)

2. Parimāṇanti (Sī)

5. Pathavīsuttādivaṇṇanā

78-84. Pañcame **mahāpathaviyā**ti cakkavāḷabbhantarāya mahāpathaviyā uddharitvā. **Kolaṭṭhimattiyoti** padaraṭṭhipamāṇā. **Gulīkā**ti mattikagulīkā. **Upanikkhipeyyā**ti ekasmim̐ ṭhāne ṭhapeyya. Chaṭṭhādīsū vuttanayeneva attho veditabbo. Pariyosāne pana **aññatitthiyasamaṇabrāhmaṇaparibbājakānaṃ adhigamoti** bāhirakānaṃ sabbopi guṇādhigamo paṭhamamaggena adhigataguṇānaṃ satabhāgampi saḥassabhāgampi sataṣaḥassabhāgampi na upagacchatīti. . Pañcamādīni.

Abhisamayasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Dhātusaṃyutta

1. Nānattavagga

1. Dhātunānattasuttavaṇṇanā

85. Dhātusaṃyuttassa¹ paṭhame nissattaṭṭhasuññataṭṭhasaṅkhātena sabhāvaṭṭhena dhātūti laddhanāmānaṃ dhammānaṃ nānāsabhāvo **dhātunānattaṃ**. Cakkhudhātūti-ādīsu cakkhupasādo cakkhudhātu, rūpārammaṇaṃ rūpadhātu, cakkhupassadavatthukaṃ cittaṃ cakkhuviññādhātu. Sotapasādo sotadhātu, saddārammaṇaṃ saddadhātu, sotapasādavatthukaṃ cittaṃ sotaviññādhātu. Ghānapasādo ghānadhātu, gandhārammaṇaṃ gandhadhātu, ghānapasādavatthukaṃ cittaṃ ghānaviññādhātu. Jivhāpasādo jivhadhātu, rasārammaṇaṃ rasadhātu, jivhāpasādavatthukaṃ cittaṃ jivhaviññādhātu. Kāyapasādo kāyadhātu, phoṭṭhabbārammaṇaṃ phoṭṭhabbadhātu, kāyapasādavatthukaṃ cittaṃ kāyaviññādhātu. Tisso manodhātuyo manodhātu, vedanādayo tayo khandhā sukhumarūpāni nibbānañca dhammadhātu, sabbampi manoviññāṇaṃ manoviññādhātūti. Ettha ca soḷasa dhātuyo kāmāvacarā, avasāne dve catubhūmikāti. . Paṭhamāṃ.

2. Phassanānattasuttavaṇṇanā

86. Dutiye **uppajjati phassanānattanti** nānāsabhāvo phasso uppajjati. Tattha cakkhusamphassādayo cakkhuviññāṇādisampayuttā, manosamphasso manodvāre paṭhamajavanasampayutto, tasmā **manodhātuṃ paṭiccāti** manodvārāvajjanaṃ kiriyāmanoviññādhātuṃ paṭicca paṭhamajavanasamphasso uppajjatīti ayamettha attho. . Dutiyaṃ.

3. Nophassanānattasuttavaṇṇanā

87. Tatiye **no manosamphassaṃ paṭicca uppajjati manodhātūti** manodvāre paṭhamajavanasampayuttaṃ phassaṃ paṭicca āvajjanakiriyāmanoviññādhātu no uppajjatīti evamattho daṭṭhabbo. . Tatiyaṃ.

1. Nānattavaggassa (Syā, Ka)

4. Vedanānānattasuttavaṇṇanā

88. Catutthe **cakkhusamphassajā vedanā**ti sampaṭicchana manodhātuto paṭṭhāya sabbāpi tasmim dvāre vedanā vatteyyum, nibbattiphāsukattham¹ pana anantaram sampaṭicchana vedanameva gahetum vaṭṭatīti vuttam. **Manosamphassam paṭicca**ti manodvāre āvajjanasamphassam paṭicca paṭhamajavanavedanā, paṭhamajavanasamphassam paṭicca dutiyajavanavedanāti ayamadhippāyo. . Catuttham.

5. Dutiyavedanānānattasuttavaṇṇanā

89. Pañcame tatiyacatutthesu vuttanayāva ekato katvā desitāti. Iti dutiyādisu catūsu suttesu manodhātum manodhātūti agahetvā manodvārāvajjanam manodhātūti gahitam. Sabbāni cetāni tathā tathā kathite bujghanakānam ajjhāsayena desitāni. Ito paresupi eseva nayo. . Pañcamam.

6. Bāhiradhātunānattasuttavaṇṇanā

90. Chetṭhe pana pañca dhātuyo kāmāvacarā, dhammadhātu catubhūmikāti. . Chaṭṭham.

7. Saññānānattasuttavaṇṇanā

91. Sattame **rūpadhātūti** āpāthe patitam² attano vā parassa vā sātakaveṭhanādivatthukam rūpārammaṇam. **Rūpasaññāti** cakkhuviññāṇasampayuttā saññā³. **Rūpasāṅkappoti** sampaṭicchānādīhi tīhi cittehi⁴ sampayutto saṅkappo. **Rūpacchandoti** rūpe chandikataṭṭhena chando. **Rūpapariḷāhoti** rūpe anuḍahanaṭṭhena pariḷāho. **Rūpapariyesanāti** pariḷāhe uppanne sandiṭṭhasambhatte gahetvā tassa rūpassa paṭilābhatthāya pariyesanā. Ettha ca saññāsaṅkappachandā ekajavanavārepi nānājavanavārepi labbhanti, pariḷāhapariyesanā pana nānājavanavāreyeva labbhantīti. **Evam kho bhikkhave dhātunānattanti** ettha ca evam rūpādinānāsabhāvaṃ dhātum paṭicca rūpasaññādinānāsabhāvasaññā uppajjatīti iminā nayena attho veditabbo. . Sattamam.

1. Nipphattiphāsukattham (Sī)

3. Rūpasaññā (Syā)

2. Ṭhitam (Sī, Syā)

4. Tīhi (Sī)

8. Nopariyesanānānattasuttavaṇṇanā

92. Aṭṭhame no dhammapariyesanaṃ paṭicca uppajjati dhammapariḷāhoti evaṃ āgataṃ paṭisedhamattameva nānaṃ. . Aṭṭhamam.

9. Bāhiraphassanānattasuttādivaṇṇanā

93-94. Navame uppajjati rūpasaññāti vuttappakāre ārammaṇe uppajjati saññā. **Rūpasaṅkappoti** tasmiṃ yeva ārammaṇe tihi cittehi sampayuttasaṅkappo. **Rūpasamphassoti** tadevārammaṇaṃ phusamāno phasso. **Vedanāti** tadeva ārammaṇaṃ anubhavamānā vedanā. Chandādayo vuttanayāva. **Rūpalābhoti** pariyesitvā laddhaṃ saha taṇhāya ārammaṇaṃ “rūpalābho”ti vuttaṃ. Ayaṃ tāva sabbasaṅgāhikanayo ekasmiṃ yevārammaṇe sabbadhammānaṃ uppattivaseṇa vutto. Aparo āgantukārammaṇamissako hoti—rūpasaññā rūpasaṅkappo phasso vedanāti ime tāva cattāro dhammā dhuvaparibhoge nibaddhārammaṇe honti. Nibaddhārammaṇaṃ hi iṭṭhaṃ kantaṃ manāpaṃ piyaṃ yaṃkiñci viya upaṭṭhāti, āgantukārammaṇaṃ pana yaṃkiñci samānampi khobhetvā tiṭṭhati.

Tatridaṃ vatthu—eko kira amaccaputto gāmiyehi parivārīto gāmamajjhe ṭhatvā kammaṃ karoti. Tasmiṃcassa samaye upāsikā nadiṃ gantvā nhatvā alaṅkatapaṭiyattā dhātigaṇaparivutā gehaṃ gacchati. So dūrato disvā “āgantukamātugāmo bhavissati”ti saññaṃ uppādetvā “gaccha bhāṇe jānāhi, kā esā”ti purisaṃ peseti. So gantvā taṃ disvā paccāgato “kā esā”ti puṭṭho yathāsabhāvaṃ ārocesi. Evaṃ āgantukārammaṇaṃ khobheti. Tasmiṃ uppanno chando rūpacchando nāma, tadeva ārammaṇaṃ katvā uppanno pariḷāho rūpapariḷāho nāma, sahāye gaṇhitvā tassa pariyesanaṃ rūpapariyesanā nāma, pariyesitvā laddhaṃ saha taṇhāya ārammaṇaṃ rūpalābho nāma.

Uruvallyavāsī¹ Cūḷatissatthero panāha—“kiñcāpi Bhagavatā phassavedanā Pāḷiyā majjhe gahitā, Pāḷiṃ pana parivaṭṭetvā vuttappakāre ārammaṇe uppannā saññā rūpasaññā, tasmiṃyeva saṅkappo rūpasaṅkappo

1. Uruvelāyavāsī (Sī, Syā, Ka)

tasmiṃ chando rūpacchando, tasmiṃ pariḷāho rūpapariḷāho, tasmiṃ pariyesanā rūpapariyesanā, pariyesitvā laddhaṃ saha taṇhāya ārammaṇaṃ rūpalābho. Evaṃ laddhārammaṇe pana phusanaṃ phasso, anubhavanaṃ vedanā. Rūpasamphasso rūpasamphassajā vedanāti idaṃ dvayaṃ labbhatī”ti. Aparampi avibhūtavāraṃ nāma gaṇhanti. Ārammaṇaṃ hi sāṇipākārehi vā parikkhittaṃ tiṇapaṇṇādīhi vā paṭicchannaṃ hoti, taṃ “upaḍḍhaṃ diṭṭhaṃ me ārammaṇaṃ, suṭṭhu naṃ passissāmī”ti olokayato tasmiṃ ārammaṇe uppannā saññā rūpasaññā nāma, tasmiṃ yeva uppannā saṅkappādayo rūpasāṅkappādayo nāmaṭi veditabbā. Etthāpi ca saññāsaṅkappaphassavedanāchandā ekajavanavārepi nānājavanavārepi labbhanti, pariḷāhapariyesanālābhā nānājavanavāreyevāti. Dasamaṃ uttānamevāti. . Navamadasamāni.

Nānattavaggo paṭhamo.

2. Dutiyavagga

1. Sattadhātusuttavaṇṇanā

95. Dutiyavaggassa paṭhame **ābhadhātūti** ālokadhātu. Ālokassapi ālokaśiṇe parikammaṃ katvā uppannajjhāssāpīti sahārammaṇassa jhānassa etaṃ nāmaṃ. **Subhadhātūti** subhakaśiṇe uppannajjhānavasena sahārammaṇajjhānameva. Ākāśānañcāyatanaṃ eva **ākāsānañcāyatanadhātu**. Saññāvedayitanirodhova **saññāvedayitanirodhadhātu**. Iti Bhagavā anusandhikusalassa bhikkhuno tattha nisīditvā pañhaṃ pucchitukāmassa okāsaṃ dento desanaṃ niṭṭhāpesi.

Andhikāraṃ paṭiccāti andhakāro hi ālokena paricchinno, ālokopi andhākārena. Andhakārena hi so pākaṇo hoti, tasmā “andhakāraṃ paṭicca paññāyati”ti āha. **Asubhaṃ paṭiccāti** etthāpi eseva nayo. Asubhaṃ hi subhena, subhañca asubhena paricchinnaṃ, asubhe sati subhaṃ paññāyati, tasmā evamāha. **Rūpaṃ paṭiccāti** rūpāvacarasamāpattiṃ paṭicca. Rūpāvacarasamāpattiyā hi sati ākāśānañcāyatanaśamāpatti

nāma hoti rūpasamatikkamo vā, tasmā evamāha. **Viññāṇaṇcāyatanadhātu-**ādisupi eseva nayo. **Nirodham paṭiccāti** catunnam khandhānam paṭisaṅkhā-appavattiṃ paṭicca. Khandhanirodham hi paṭicca nirodhasamāpatti nāma paññāyati, na khandhapavattiṃ, tasmā evamāha. Ettha ca catunnam khandhānam nirodhova nirodhasamāpattīti veditabbo.

Katham samāpatti pattabbāti katham samāpattiyo kīdisā samāpattiyo nāma hutvā pattabbāti. **Saññāsamāpatti pattabbāti** saññāya atthibhāvena saññāsamāpattiyo saññāsamāpattiyo nāma hutvā pattabbā.

Saṅkhārāvasesasamāpatti pattabbāti sukhumaṣaṅkhārānam avasiṭṭhatāya saṅkhārāvasesasamāpatti nāma hutvā pattabbā. **Nirodhasamāpatti pattabbāti** nirodhova nirodhasamāpatti noridhasamāpatti nāma hutvā pattabbāti attho. . Paṭhamam.

2. Sanidānasuttavaṇṇanā

96. Dutiye **sanidānanti** bhāvanapum̐sakametaṃ, sanidāno sapaccayo hutvā uppajjati attho. **Kāmadhātuṃ bhikkhave paṭiccāti** ettha kāmavitakkopi kāmadhātu kāmāvacaradhammāpi, visesato sabbākusalampi. Yathāha—

“Tattha katamā kāmadhātu? Kāmapaṭisaṃyutto takko vitakko saṅkappo appanā byappanā cetaso abhiniropanā micchasaṅkappo, ayaṃ vuccati kāmadhātu. Heṭṭhato Avīcinirayaṃ pariyantaṃ karitvā uparito Paranimmitavasavattī deve antokaritvā yaṃ etasmiṃ antare etthāvacarā etthapariyāpannā khandhadhātu-āyatanā rūpā vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ, ayaṃ vuccati kāmadhātu. Sabbepi akusalā dhammā kāmadhātū”¹.

Ettha sabbasaṅgāhikā asambhinnāti dve kathā honti. Katham? Kāmadhātuggahaṇena hi byāpādadhātuvihimsādhātuyo gahitā hontīti ayaṃ sabbasaṅgāhikā. Tāsaṃ pana dvinnam dhātūnam visum āgatattā sesadhammā kāmadhātūti ayaṃ asambhinnakathā. Ayamidha gahetabbā. Imaṃ kāmadhātuṃ ārammaṇavasena vā sampayogavasena vā paṭicca kāmasaññā nāma uppajjati.

1. Abhi 2. 88 piṭṭhe.

kāmasaññaṃ paṭiccāti kāmasaññaṃ pana sampayogavasena vā upanissayavasena vā paṭicca kāmasaṅkappo nāma uppajjati. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. **Tīhi ṭhānehī**ti tīhi kāraṇehi. **Micchā paṭipajjatī**ti ayāthāvapaṭipadaṃ aniyyānikapaṭipadaṃ paṭipajjati.

Byāpādadhātuṃ bhikkhaveti ettha byāpādavitakkopi byāpādadhātu byāpādopi. Yathāha—

“Tattha katamā byāpādadhātu? Byāpādapāṭisaṃyutto takko vitakko -pa-. Ayaṃ vuccati byāpādadhātu. Dasasu āghātavattḥūsu cittassa āghāto paṭivirodho kopo pakopo -pa- anattamanatā cittassa, ayaṃ vuccati byāpādadhātū”¹.

Imaṃ byāpādadhātuṃ sahaajātapaccayādivasena paṭicca byāpādasañña nāma uppajjati. Sesam purimanayeneva veditabbaṃ.

Vihimsādhātuṃ bhikkhaveti ettha vihimśavitakkopi vihimśadhātu vihimśāpi. Yathāha—

“Tattha katamā vihimśadhātu? Vihimsāpāṭisaṃyutto takko vitakko -pa-. Ayaṃ vuccati vihimśadhātu. Idhekacco pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā rajjuyā vā aññataraññatarena vā satte viheṭṭeti. Yā evarūpā heṭṭhanā viheṭṭhanā himsanā vihimśanā rosanā parūpaghāto, ayaṃ vuccati vihimśadhātū”¹.

Imaṃ vihimśadhātuṃ sahaajātapaccayādivasena paṭicca vihimśasāñña nāma uppajjati. Sesamidhāpi purimanayeneva veditabbaṃ.

Tiṇadāyēti tiṇagahane araṇṇe. **Anayabyasananti** avuḍḍhim vināsaṃ. **Evameva khoti** sukkhatiṇadāyo viya ārammaṇaṃ daṭṭhabbaṃ, tiṇukkā viya akusalasañña, tiṇakaṭṭhanissitā pāṇā viya ime sattā. Yathā sukkhatiṇadāye ṭhapiyaṃ tiṇukkaṃ khippaṃ vāyāmitvā anibbāpentassa te pāṇā anayabyasaṇaṃ pāpuṇanti, evameva ye samaṇā vā brāhmaṇā

1. Abhi 2. 88 piṭṭhe.

vā uppannaṃ akusalasaññaṃ vikkhambhanatadaṅgasamucchedappahānehi nappajahanti, te dukkhaṃ viharanti.

Visamagatanti rāgavisamādiṇi anugataṃ akusalasaññaṃ. **Na khippameva pajahatīti** vikkhambhanādivasena sīghaṃ nappajahati. **Na vinodetīti** na nīharati. **Na byantikarotīti** bhaṅgamattampi anavasesento na vigatantaṃ karoti. **Na anabhāvaṃ gametīti** na anu-abhāvaṃ gameti. Evaṃ sabbapadesu na-kāro āharitabbo. **Pāṭikaṅkhāti** pāṭikaṅkhitaḃbā icchitaḃbā.

Nekkhammadhātuṃ bhikkhaviti ettha nekkhammavitakkopi nekkhammadhātu sabbeṃ kusalā dhammā. Yathāha—

“Tattha katamā nekkhammadhātu? Nekkhammapaṭisaṃyutto takko vitakko -pa- sammāsaṅkappo, ayaṃ vuccati nekkhammadhātū”¹.

Idhāpi duvidhā kathā. Nekkhammadhātuggahaṇena hi itarāpi dve dhātuyo gahaṇaṃ gacchanti kusaladhammapariyāpannattā, ayaṃ sabbasaṅgāhikā. Tā pana dhātuyo visum dīpetabbāti tā ṭhapetvā sesā sabbakusalā nekkhammadhātūti ayaṃ asambhinnā. Imaṃ nekkhammadhātuṃ saha-jātādipaccayavasena paṭicca nekkhammasañña nāma uppajjati, saññādiṇi paṭicca vitakkādayo yathānurūpaṃ.

Abyāpādadhātuṃ bhikkhaviti ettha abyāpādavitakkopi abyāpādadhātu abyāpādopi. Yathāha—

“Tattha katamā abyāpādadhātu? Abyāpādapāṭisaṃyutto takko -pa-. Ayaṃ vuccati abyāpādadhātu. Yā sattesu metti mettāyanā mettāyitattaṃ mettācetovimutti, ayaṃ vuccati abyāpādadhātū”².

Imaṃ abyāpādadhātuṃ paṭicca vuttanayeneva abyāpādasañña nāma uppajjati.

Avihimsādhātuṃ bhikkhaviti etthāpi avihimsāvitakkopi avihimsādhātu karuṇāpi. Yathāha—

1. Abhi 2. 88 piṭṭhe.

2. Abhi 2. 89 piṭṭhe.

“Tattha katamā avihimsādhātu? Avihimsāpaṭisaṃyutto takko -pa-.
Ayaṃ vuccati avihimsādhātu. Yā sattesu karuṇā karuṇāyaṇā
karuṇāyitattaṃ karuṇācetovimutti, ayaṃ vuccati avihimsādhātū”¹.

Imaṃ avihimsādhātum paṭicca vuttanayeneva avihimsāsaññā nāma
upapajjati. Sesam sabbattha vuttānusārenea veditabbaṃ. . Dutiyam.

3. Giṇṇakāvasathasuttavaṇṇanā

97. Tatiye **dhātum bhikkhaveti** ito paṭṭhāya ajjhāsayaṃ dhātūti dīpeti.
Uppajjati saññāti ajjhāsayaṃ paṭicca saññā uppajjati, diṭṭhi uppajjati,
vitakko uppajjati. Idhāpi “kaccāno pañham pucchissatī”ti tassa
okāsadānattham ettāvatāva desanaṃ niṭṭhāpesi. **Asammāsambuddhesūti**
chasu satthāresu. **Sammāsambuddhāti** mayamasma Sammāsambuddhāti.
Kim paṭicca paññāyatiti kismim sati hotīti Satthārānaṃ uppannaṃ diṭṭhiṃ
pucchati. Asammāsambuddhesu tesu Sammāsambuddhā eteti evaṃ
uppannaṃ titthiyasāvakānampi diṭṭhiṃ pucchatiyeva.

Idāni yasmā tesam avijjādhātum paṭicca sā diṭṭhi hoti, avijjādhātu ca
nāma mahatī dhātu, tasmā mahatiṃ dhātum paṭicca tassā uppattiṃ dīpento
mahatī kho esāti-ādimāha. **Hīnaṃ kaccāna dhātum paṭiccāti** hīnaṃ
ajjhāsayaṃ paṭicca. **Paṇidhīti** cittaṭṭhapanam. Sā panesā itthibhāvaṃ vā
makkaṭāditiracchānabhāvaṃ vā patthentassa uppajjati. **Hīno puggaloti**
yassete hīnā dhammā uppajjanti, sabbo so puggalopi hīno nāma. **Hīnā vācāti**
yā tassa vācā, sāpi hīnā. **Hīnaṃ ācikkhatī**ti so ācikkhantopi hīnameva
ācikkhati, desetopi hīnameva desetīti sabbapadāni yojetabbāni. **Upapattīti**
dve upapattiyo paṭilābho ca nibbatti ca. Nibbatti hīnakulādivasena
veditabbā, paṭilābho cittuppādakkhaṇe hīnattikavasena. Kathaṃ? Tassa hi
pañcasu nīcakulesu uppajjanato hīnā nibbatti, vessasuddakulesu uppajjanato
majjhima, khattiyabrāhmaṇakulesu uppajjanato paṇitā.
Dvādasākusalacittuppādānaṃ pana

1. Abhi 2. 89 piṭṭhe.

paṭilābhato hīno paṭilābho, tebhūmakadhammānaṃ paṭilābhato majjhimo, navalokuttaradhammānaṃ paṭilābhato paṇīto. Imasmiṃ pana ṭhāne nibbattiyeva adhippetāti. . Tatiyaṃ.

4. Hīnādhimuttikasuttavaṇṇanā

98. Catutthe **saṃsantantī** ekato honti. **Samentī** samāgacchanti, nirantarā honti. **Hīnādhimuttikā**ti hīnajjhāsaya. **Kalyāṇādhimuttikā**ti kalyāṇajjhāsaya. . Catutthaṃ.

5. Caṅkamasuttavaṇṇanā

99. Pañcame **passatha** noti passatha nu. **Sabbe kho eteti** Sāriputtatthero Bhagavatā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ mahāpaññaṃ yadidaṃ Sāriputto”¹ti mahāpaññesu etadagge ṭhapito. Iti naṃ “khandhantaraṃ dhātvantaraṃ āyatanantaraṃ satipaṭṭhānabodhipakkhiyadhammantaraṃ tilakkhaṇāhataṃ gambhīraṃ pañhaṃ pucchissāmā”ti mahāpaññaṃ parivārenti. Sopi tesāṃ pathaviṃ pattharento viya Sinerupādato vālikaṃ uddharanto viya cakkāvālapabbataṃ bhindanto viya Sineruṃ ukkipanto viya ākāsaṃ vitthārento viya candimasūriye utthārento viya ca pucchitapucchitaṃ katheti. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete bhikkhave bhikkhū mahāpañña”ti.

Mahāmoggallānopi Bhagavatā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ yadidaṃ Mahāmoggallāno”¹ti iddhimantesu etadagge ṭhapito. Iti naṃ “parikammaṃ ānisaṃsaṃ adhiṭṭhānaṃ vikubbanāṃ pucchissāmā”ti iddhimantova parivārenti. Sopi tesāṃ vuttanayeneva pucchitapucchitaṃ katheti. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete bhikkhave bhikkhū mahiddhikā”ti.

Mahākassapopi Bhagavatā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ² yadidaṃ Mahākassapo”¹ti dhutavādesu etadagge ṭhapito. Iti naṃ “ehutaṅgaparihāraṃ ānisaṃsaṃ samodhānaṃ adhiṭṭhānaṃ bhedaṃ pucchissāmā”ti dhutavādāva³ parivārenti. Sopi tesāṃ tatheva pucchitapucchitaṃ byākaroti. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete bhikkhave bhikkhū dhutavādā”ti.

1. Am 1. 23 piṭṭhe.

2. Dhutaṅgadharānaṃ (Ka)

3. Dhutadharāva (Sī)

Anuruddhattheropi Bhagavatā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dibbacakkhukānaṃ yadidaṃ Anuruddho”¹ti¹ dibbacakkhukesu etadagge ṭhapito. Iti naṃ “dibbacakkhussa parikammaṃ ānisaṃsaṃ upakkilesaṃ pucchissāmā”²ti dibbacakkhukāva parivārenti. Sopi tesaṃ tatheva pucchitapucchitaṃ katheti. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete bhikkhave bhikkhū dibbacakkhukā”³ti.

Puṇṇattheropi Bhagavatā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dhammakathikānaṃ yadidaṃ Puṇṇo Mantāṇiputto”²ti² dhammakathikesu etadagge ṭhapito. Iti naṃ “dhammakathāya saṅkhepavittthāragambhīruttānavicitrakathādīsu taṃ taṃ ākāraṃ pucchissāmā”³ti dhammakathikāva parivārenti. Sopi tesaṃ “āvuso dhammakathikena nāma ādito parisāṃ vaṇṇetum vaṭṭati, majjhe suññataṃ pakāsetum, ante catusaccavasena kūṭaṃ gaṇhitum”⁴ti evaṃ taṃ taṃ dhammakathānayaṃ ācikkhati. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete bhikkhave bhikkhū dhammakathikā”⁵ti.

Upālitttheropi Bhagavatā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ vinayadharānaṃ yadidaṃ Upālī”³ti³ vinayadharesu etedagge ṭhapito. Iti naṃ “garukalahukaṃ satekiccha-atekicchaṃ āpattānāpattiṃ pucchissāmā”⁴ti vinayadharāva parivārenti. Sopi tesaṃ pucchitapucchitaṃ tatheva katheti. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete bhikkhave bhikkhū vinayadharā”⁵ti.

Ānandattheropi Bhagavatā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ bahussutānaṃ yadidaṃ Ānando”³ti³ bahussutesu etedagge ṭhapito. Iti naṃ “dasavidhaṃ byañjanabuddhiṃ aṭṭhuppattiṃ anusandhiṃ pubbāparaṃ pucchissāmā”⁴ti bahussutāva parivārenti. Sopi tesaṃ “idaṃ evaṃ vattabbaṃ, idaṃ evaṃ gahetabbaṃ”⁵ti sabbaṃ katheti. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete bhikkhave bhikkhū bahussutā”⁶ti.

Devadatto pana pāpiccho icchāpakato, tena naṃ “kulasaṅgaṇhanaparihāraṃ nānappakāraṃ kohaññataṃ pucchissāmā”⁷ti⁷ pāpicchāva parivārenti. Sopi tesaṃ taṃ taṃ niyāmaṃ ācikkhati. Tena vuttaṃ “sabbe kho ete bhikkhave bhikkhū pāpicchā”⁸ti.

1. Am 1. 23 piṭṭhe.

2. Am 1. 24 piṭṭhe.

3. Am 1. 25 piṭṭhe.

Kasmā panete avidūre caṅkamim sūti. “Devadatto Satthari paduṭṭhacitto anattampi kātuṃ upakkameyyā”ti ārakkhaggahaṇattham. Atha Devadatto kasmā caṅkamīti. “Akārako ayaṃ, yadi kārako bhaveyya, na idha āgaccheyyā”ti attanā katadosapaṭicchādanattham. Kiṃ pana Devadatto Bhagavato anattam kātuṃ samattho, Bhagavato vā ārakkhakiccam atthīti. Natthi. Tena vuttam “aṭṭhānametaṃ Ānanda anavakāso, yaṃ Tathāgato parūpakkamena parinibbāyeyyā”ti¹. Bhikkhū pana Satthari gāravena āgatā. Teneva Bhagavā evaṃ vatvā “vissajjehi Ānanda bhikkhusaṃghan”ti vissajjāpesi. . Pañcamam.

6. Sagāthāsuttavaṇṇanā

100. Chaṭṭhe **gūtho gūthena saṃsandati sametī**ti samuddantare janapadantare cakkavāḷantare ṭhitopi vaṇṇenapi gandhenapi rasenapi nānattam anupagacchanto saṃsandati sameti, ekasadisova hoti nirantaro². Sesesupi eseva nayo. Ayaṃ pana aniṭṭha-upamā hīnajjhāsayānam hīna-ajjhāsayassa sarikkhabhāvadassanattam āhaṭā, khīrādivisiṭṭhopamā³ kalyāṇajjhāsayānam ajjhāsayassa sarikkhabhāvadassanattam.

Saṃsaggāti dassanasavanasaṃsaggādivatthukena taṇhāsnehena. **Vanatho jātoti** kilesavanam jātam. **Asaṃsaggena chijjati**ti ekato ṭhānanisajjādini akarontassa asaṃsaggena adassanena chijjati. **Sādhujīvī**ti parisuddhajīvitam jīvamāno. **Sahāvaseti** sahavāsam vaseyya. . Chaṭṭham.

7. Assaddhasaṃsandanasuttavaṇṇanā

101. Sattame **assaddhā assaddhehī**ti-ādīsu Buddhhe vā dhamme vā saṃghe vā saddhāviraṇhitā nirojā nirasā puggalā⁴ samuddassa orimatīre ṭhitā pārimatīrepi ṭhitehi assaddhehi saddhim tāya assaddhatāya ekasadisā nirantarā honti. Tathā ahirikā bhinnamariyādā alajjipuggalā ahirikehi, anottappino pāpakiriyāya abhāyamānā anottappīhi, appassutā sutaviraṇhitā appassutehi, kusītā

1. Vi 4. 355 piṭṭhe.

2. Ekasadiso ceva hoti nirantaro ca (Syā)

3. Khīrādivisiṭṭhopamā (Syā), saṅkhārānam iṭṭhopamā (Ka)

4. Nissārapuggalā (Syā)

ālasīyapuggalā kusītehi, muṭṭhassatino
 bhattachanikkhattakākaṃsaṃsaṃnikkhittasiṅgālasadisā muṭṭhassatīti, duppaññā
 khandhādīparicchedikāya paññāya abhāvena nippaññā tādiseheva
 duppaññehi, saddhāsampannā cetiyavandanādīkiccapasutā saddhehi,
 hirimanā lajjipuggalā hirimanehi, ottappino pāpabhīrukā ottappīhi,
 bahussutā sutadharā āgamadharā tantipālakā vaṃsānurakkhakā bahussutehi,
 āraddhavīriyā paripuṇṇaparakkamā āraddhavīriyehi, upaṭṭhitassatī
 sabbakiccapariggāhikāya satiyā samannāgatā upaṭṭhitassatīhi, paññavanto
 mahāpaññehi vajirūpamaññehi paññavantehi saddhīm dūre ʾhitāpi tāya
 paññāsampattiyā saṃsandanti samenti. . Sattamaṃ.

8-12. Assaddhamūlakasuttādivaṇṇanā

102-106. Aṭṭhamādīni teyeva assaddhādīdhamme tikavasena katvā
 desitāni. Tattha aṭṭhame assaddhādīdhammūlakā kaṇhapakkhasukkapakkhavasena
 pañca tikā vuttā, navame aṭṭhamūlakā cattāro, dasame anottappamūlakā
 tayo, ekādasame appassutamūlakā dve, dvādasame kusītamūlako eko tiko
 vuttoti sabbepi pañcasu suttantesu pannarasa tikā honti. Pannarasa cete
 suttantātipi vadanti. Ayaṃ tikaṇṇe nāma. Aṭṭhamādīni.

Dutiyo vaggo.

3. Kammapathavagga

1-2. Asamāhitasuttādivaṇṇanā

107-108. Ito paresu paṭhamam assaddhādīpañcakavasena vuttam, tathā
 dutiyam. Paṭhame pana asamāhitapadam catuttham, dutiye dussīlapadam.
 Evaṃ vuccamāne bujjanakapuggalānam ajjhāsayena hi etāni vuttāni. Ettha
asamāhitāti upacārappanāsamādhīrahitā. **Dussīlā**ti nissīlā. .
 Paṭhamadutiyāni.

3-5. Pañcasikkhāpadasuttādivaṇṇanā

109-111. Tatiyaṃ pañcakammaṭṭhavasena bujjanakānaṃ ajjhāsayaṭṭhavasena vuttaṃ, catutthaṃ sattaṭṭhavasena, pañcamaṃ dasaṭṭhavasena. Tattha tatiye **surāmerayamajjappamādaṭṭhāyino**ti surāmerayaṭṭhavasena majjaṃ yāya paṇḍacetaṇāya pivanti, sā “surāmerayamajjappamādo”ti vuccati, tasmim tiṭṭhanti surāmerayamajjappamādaṭṭhāyino. Ayaṃ tāvettha asādhāraṇapadassa attho.

Pañcame paṇaṃ atipātentīti **pāṇātipātino**, paṇaghātikāti attho. Adinnaṃ ādiyaṇṇanti **adinnādāyino**, parassahāriṇo attho. Vatthukāmesu kilesakāmena micchā caranti **kāmesumicchācārino**. Musā vadanti **musāvādino**, paresaṃ atthabhaṇṇakaṃ tuccaṃ alikaṃ vācaṃ bhāsitaroti attho. Pisunā vāca etesanti **pisuṇavācā**. Mammacchedikā pharusā vāca etesanti **pharusavācā**. Samphaṃ niratthakaṃ vacanaṃ palapaṇṇanti **samphappalāpino**. Abhiṇṇāyanti **abhiṇṇāyino**, parabhaṇṇe lubbhanasīlāti attho. Byāpannaṃ pūtibhūtaṃ cittaṃ etesanti **byāpannacittā**. Micchā pāpikā viññugarahitā etesaṃ diṭṭhīti **micchādiṭṭhikā**, kammaṭṭhāpariyāpannāya “natthi dinnan”ti-ādivatthukāya micchattāpariyāpannāya aniyāyādiṭṭhīyā samannāgatāti attho. Sammaṃ sobhanā viññūpasatthā etesaṃ diṭṭhīti **sammādiṭṭhikā**, kammaṭṭhāpariyāpannāya “atthi dinnan”ti-ādikāya kammassakatadiṭṭhīyā sammattāpariyāpannāya maggaṭṭhīyā ca samannāgatāti attho. Idaṃ tāvettha anuttānānaṃ padānaṃ padavaṇṇanāmatthaṃ.

Yo pana tesāṃ pāṇātipāto adinnādānaṃ kāmesumicchācāro musāvādo pisuṇavācā pharusavācā samphappalāpo abhiṇṇā byāpādo micchādiṭṭhīti kaṇhapakkhe dasavidho attho hoti, tattha pāṇassa atipāto **pāṇātipāto**, pāṇavado pāṇaghātoti vuttaṃ hoti. **Pāṇoti** cettha vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṃ. Tasmim pana pāṇe pāṇasaññino jīvitindriyupacchedaka-upakkamasamuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānaṃ aññataradvārappavattā vadhakacetaṇā pāṇātipāto. So guṇavirahitesu tiracchānagatādisu pāṇesu khuddake pāṇe appasāvajjo, mahāsārīre mahāsāvajjo. Kasmā?

payogamahantatāya, payogasamattepi vatthumahantatāya. Guṇavantesu manussādīsu appaguṇe appasāvajjo, mahāguṇe mahāsāvajjo. Sarīraguṇānaṃ pana samabhāve sati kilesānaṃ upakkamānaṃca mudutāya appasāvajjo, tibbatāya mahāsāvajjoti veditabbo.

Tassa pañca sambhārā honti pāṇo, pāṇasaññitā, vadhakacittam, upakkamo, tena maraṇanti. Cha payogā sāhatthiko, āṇattiko, nissaggiyo, thāvaro, vijjāmayo, iddhimayoti. Imasmiṃ panatthe vitthāriyamāne atippapañco hoti, tasmā taṃ na vitthārayāma aññaṃca evarūpaṃ. Atthikehi pana Samantapāsādikāṃ Vinayaṭṭhakatham¹ oloketvā gahetabbo.

Adinnassa ādānaṃ **adinnādānaṃ**, parassaharaṇaṃ theyyaṃ corikāti vuttaṃ hoti. Tattha **adinnanti** parapariggahitaṃ, yattha paro yathākāmakāritaṃ āpajjanto adaṇḍāraho anupavajjo hoti. Tasmiṃ pana parapariggahite parapariggahitasaññino tadādāyaka-upakkamasamuṭṭhāpikā theyyacetanā adinnādānaṃ. Taṃ hīne parasantake appasāvajjaṃ, paṇīte mahāsāvajjaṃ. Kasmā? Vatthupaṇītatāya. Vatthusamatte sati guṇādhikānaṃ santake vatthusmiṃ mahāsāvajjaṃ, taṃ taṃ guṇādhikaṃ upādāya tato tato hīnaguṇassa santake vatthusmiṃ appasāvajjaṃ.

Tassa pañca sambhārā honti parapariggahitaṃ, parapariggahitasaññitā, theyyacittam, upakkamo, tena haraṇanti. Cha payogā sāhatthikādayova. Te ca kho yathānurūpaṃ theyyāvahāro, pasayhāvahāro, paṭicchannāvahāro, parikappāvahāro, kusāvahāroti imesaṃ avahārānaṃ vasena pavattāti ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Samantapāsādikāyaṃ² vutto.

Kāmesumicchācāroti ettha pana **kāmesūti** methunasamācāresu. **Micchācāro**ti ekantanindito lāmakācāro. Lakkhaṇato pana asaddhammādhippāyena kāyadvārappavattā agamanīyaṭṭhānavīttikamacetanā kāmesumicchācāro. Tattha **agamanīyaṭṭhānaṃ** nāma purisānaṃ tāva māturakkhitā piturakkhitā mātāpiturakkhitā bhāturakkhitā bhaginirakkhitā

1. Vi-Ṭṭha 2. 39 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 1. 263 piṭṭhe.

ñātirakkhitā gottarakkhitā dhammarakkhitā sārakkhā sapaṇḍāṇḍāti
māturakkhitādayo dasa, dhanakkītā chandavāsini bhogavāsini paṭavāsini
odapattakinī obhatacumbaṭā¹ dāsī ca bhariyā ca kammakārī ca bhariyā ca
dhajāhaṭā muhuttikāti etā dhanakkītādayo dasāti vīsati itthiyo. Itthīsu pana
dvinnam sārakkhasapaṇḍāṇam, dasannañca dhanakkītādīnanti
dvādasannam itthīnam aññe purisā. Idam agamanīyaṭṭhānam nāma. So
panesa micchācāro sīlādiguṇarahite agamanīyaṭṭhāne appasāvajjo,
sīlādiguṇasampanne mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā—
agamanīyavattu, tasmim sevanacittam, sevanappayogo,
maggenamaggapaṭipatti-adhivāsananti. Eko payogo sāhatthiko eva.

Musāti visamvādanapurekkhārassa atthabhañjanako vacīpayogo
kāyappayogo vā, visamvādanādhippāyena panassa²
paravisamvādanakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo. Aparō
nayo—**musāti** abhūtam ataccham vatthu. **Vādoti** tassa bhūtato tacchato
viññāpanam. Lakkhaṇato pana atatham vatthum tathato param
viññāpetukāmassa tathāviññattisamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo. So
yamattham bhañjati, tassa appatāya appasāvajjo, mahantatāya mahāsāvajjo.
Apica gahaṭṭhānam attano santakam adātukāmatāya natthīti-ādinayappavatto
appasāvajjo, sakkhinā hutvā atthabhañjanattham vutto mahāsāvajjo.
Pabbajitānam appakampi telam vā sappim vā labhitvā hasādhippāyena “ajja
gāme telam nadī maññe sandatī”ti pūṇakathānayena pavatto appasāvajjo,
adiṭṭhamyeva pana “diṭṭhan”ti-ādinā nayena vadantānam mahāsāvajjo. Tassa
cattāro sambhārā honti—atatham vatthu, visamvādanacittam, tajjo vāyāmo,
parassa tadatthavijānananti. Eko payogo sāhatthikova. So kāyena vā
kāyapaṭibaddhena vā vācāya vā paravisamvādakakiriyākaraṇe daṭṭhabbo.
Tāya ce kiriyāya paro tamattham jānāti, ayam
kiriyāsamuṭṭhāpikacetanākkhaṇeyeva musāvādakammunā bajjhati.

Pisuṇavācāti-ādīsu yāya vācāya, yassa tam vācam³ bhāsati, tassa
hadaye attano piyabhāvam, parassa ca suññabhāvam karoti, sā

1. Obhatacumbitā (Syā)

2. Parassa (Syā)

3. Parassa vācam (Sī, Syā, Ka)

pisuṇavācā. Yāya pana attānampi parampi pharusam karoti, yā vācā sayampi pharusā, neva kaṇṇasukhā na hadayaṅgamā¹, ayaṃ **pharusavācā.** Yena pana samphaṃ palapati niraṭṭhakaṃ, so **samphappalāpo.** Tesam mūlabhūtā cetanāpi pisuṇavācādināmameva labhati. Sā eva ca idha adhippetāti.

Tattha saṃkiliṭṭhacittassa paresam vā bhedaṃ, attano piyakamyatāya vā kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā pisuṇavācā. Sā yassa bhedaṃ karoti, tassa appaṇṇatāya appasāvajjā, mahāṇṇatāya mahāsāvajjā. Tassā cattāro sambhārā—bhinditabbo paro, iti ime nānā bhavissanti, vinā bhavissantīti bhedapurekkhārātā, iti ahaṃ piyo bhavissāmi vissāsikoti piyakamyatā vā, tājjo vāyāmo, tassa tadatthaviṇṇananti.

Parassa mammacchedakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā ekantapharusacetanā pharusavācā. Tassā āvibhāvatthamidaṃ vatthu—eko kira dārako mātu vacanaṃ anādiyitvā araṇṇaṃ gacchati. Mātā taṃ nivattetuṃ asakkontī “caṇḍā taṃ mahimsī anubandhatū”ti akkosī. Athassa tattheva araṇṇe mahimsī uṭṭhāsī. Dārako “yaṃ mama mātā mukhena kathesi, taṃ mā hotu, yaṃ cittaena cintesi, taṃ hotū”ti saccakiriyaṃ akāsī. Mahimsī tattheva baddhā viya aṭṭhāsī. Evaṃ mammacchedakopi payogo² cittasaṇhatāya pharusavācā na hoti. Mātāpitaro hi kadāci puttake evaṃ vadanti “corā vo khaṇḍākhaṇḍikaṃ karontū”ti, uppalapattampi ca nesaṃ upari patantaṃ na icchanti. Ācariyupajjhāyā ca kadāci nissitake evaṃ vadanti “kiṃ ime ahrīkā anottappino caranti³, niddhamatha ne”ti, atha ca nesaṃ āgamādhigamasampattiṃ icchanti. Yathā ca cittasaṇhatāya pharusavācā na hoti, evaṃ vacanasāṇhatāya aphaṇṇavācāpi na hoti. Na hi mārāpetukāmaṃsa “imaṃ sukhaṃ sayāpethā”ti vacanaṃ aphaṇṇavācā hoti, cittapharusatāya panesā pharusavācāva. Sā yaṃ sandhāya pavattitā, tassa appaṇṇatāya appasāvajjā, mahāṇṇatāya mahāsāvajjā. Tassā tayo sambhārā—akkositabbo paro, kupitacittaṃ, akkosanāti.

1. Na hadayasukhā vācā (Syā), na hadayasukhā vā (Ma-Tṭha 1. 203 piṭṭhe)

2. Vacīpayogo (Syā)

3. Vadanti (Syā)

Anatthaviññāpikā kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā akusalacetanā samphappalāpo. So āsevanamandatāya appasāvajjo, āsevanamahantatāya mahāsāvajjo. Tassa dve sambhārā—
bhāratayuddhasītāharaṇādiniratthakakathāpurekkhārātā,
tathārūpīkathākathanañcāti.

Abhiṭṭhāyatīti **abhiṭṭhā**. Parabhaṇḍābhīmukhī hutvā tanninnatāya pavattatīti attho. Sā “aho vata idaṃ mamassā”ti evaṃ
parabhaṇḍābhiṭṭhāyanalakkhaṇā. Adinnādānaṃ viya appasāvajjā
mahāsāvajjā ca. Tassā dve sambhārā—parabhaṇḍaṃ attano pariṇāmanañca.
Parabhaṇḍavatthuke hi lobhe uppannepi na tāva kammaṭṭhābhedo hoti,
yāva na “aho vatidaṃ mamassā”ti attano pariṇāmetīti.

Hitasukhaṃ byāpādayatīti **byāpādo**. So paravināsāya manopadosalakkhaṇo. Pharusavācā viya appasāvajjo mahāsāvajjo ca. Tassa
dve sambhārā—parasatto ca, tassa ca vināsacintā. Parasattavatthuke hi
kodhe uppannepi na tāva kammaṭṭhābhedo hoti, yāva na “aho vatāyaṃ
ucchiṭṭheyya vinasseyyā”ti tassa vināsaṃ cinteti.

Yathābhuccagahaṇābhāvena micchā passatīti **micchādiṭṭhi**. Sā “natthi
dinnan”ti-ādinā nayena viparītadassanalakkhaṇā. Samphappalāpo viya
appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Api ca aniyatā appasāvajjā, niyatā mahāsāvajjā.
Tassā dve sambhārā—vatthuno ca gahitākāraviparītātā, yathā ca naṃ
gaṇhāti, tathābhāvena tassā upaṭṭhānanti.

Imesaṃ pana dasannaṃ akusalakammaṭṭhānaṃ dhammato koṭṭhāsato
ārammaṇato vedanāto mūlatoti pañcahākārehi vinicchayo veditabbo. Tattha
dhammatoti etesu hi paṭipāṭiyā satta cetanādhammāva honti, abhiṭṭhādayo
tisso cetanāsampayuttā. **Koṭṭhāsato**ti paṭipāṭiyā satta, micchādiṭṭhi cāti ime
atṭha kammaṭṭhā eva honti, no mūlāni, abhiṭṭhābyāpādā kammaṭṭhā ceva
mūlāni ca. Abhiṭṭhā hi mūlaṃ patvā lobho akusalamūlaṃ hoti, byāpādo
doso akusalamūlaṃ.

Ārammaṇatoti pāṇātipāto jīvitindriyārammaṇato saṅkhārārammaṇo
hoti, adinnādānaṃ sattārammaṇaṃ vā saṅkhārārammaṇaṃ vā, micchācāro

phoṭṭhabbavasena saṅkhārārammaṇova, sattārammaṇotipi eke. Musāvādo sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā, tathā piṣuṇavācā. Pharusavācā sattārammaṇāva. Samphappalāpo diṭṭhasutamutaviññātavasena sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā, tathā abhijjhā. Byāpādo sattārammaṇova. Micchādiṭṭhi tebhūmakadhammavasena saṅkhārārammaṇā.

Vedanātoti pāṇātipāto dukkhavedano hoti. Kiñcāpi hi rājāno coraṃ disvā hasamānāpi “gacchatha naṃ ghātethā”ti vadanti, sannitṭhāpakacetanā pana nesaṃ dukkhasampayuttāva hoti. Adinnādānaṃ tivedanaṃ, micchācāro sukhamajjhattavasena dvivedano, sannitṭhāpakacitte pana majjhattavedano na hoti. Musāvādo tivedano, tathā piṣuṇavācā. Pharusavācā dukkhavedanā, samphappalāpo tivedano, abhijjhā sukhamajjhattavasena dvivedanā, tathā micchādiṭṭhi. Byāpādo dukkhavedano.

Mūlatoti pāṇātipāto dosamohavasena dvimūlako hoti, adinnādānaṃ dosamohavasena vā lobhamohavasena vā, micchācāro lobhamohavasena. Musāvādo dosamohavasena vā lobhamohavasena vā, tathā piṣuṇavācā samphappalāpo ca. Pharusavācā dosamohavasena, abhijjhā mohavasena ekamūlā, tathā byāpādo. Micchādiṭṭhi lobhamohavasena dvimūlāti.

Pāṇātipātā paṭiviratāti-ādīsu pāṇātipātādayo vuttattā eva. Yāya pana viratiyā ete¹ paṭiviratā nāma honti, sā bhedato tividhā hoti sampattavirati samādānavirati samucchadaviratīti. Tattha asamādinnaikkhāpadānaṃ attano jātivayabāhusaccādīni paccavekkhitvā “ayuttaṃ amhākaṃ evarūpaṃ kātun”ti sampattaṃ vatthuṃ avitikkamantānaṃ uppajjamānā virati **sampattaviratī**ti veditabbā Sīhaḷadīpe **Cakkana-upāsakassa** viya. Tassa kira daharakāleyeva mātu rogo uppajji. Vejjena ca “allasasakamaṃsaṃ laddhuṃ vaṭṭatī”ti vuttaṃ. Tato Cakkanassa bhātā “gaccha tāta khettaṃ āhiṇḍāhī”ti Cakkanāṃ pesesi. So tattha gato. Tasmiṃca samaye eko saso taruṇasassaṃ khādituṃ āgato hoti. So taṃ disvā vegena dhāvanto valliyaṃ baddho “kiri kirī”ti

saddamakāsi. Cakkano tena saddena gantvā taṃ gahetvā cintesi “mātu bhesajjaṃ karomī”ti. Puna cintesi “na metaṃ patirūpaṃ, yvāhaṃ mātu jīvitakāraṇā paraṃ jīvītā voropeyyan”ti. Atha naṃ “gaccha araṇṇe sasehi saddhiṃ tiṇodakaṃ paribhuñjā”ti muñci¹. Bhātarā ca “kiṃ tāta saso laddho”ti pucchito taṃ pavattiṃ ācikkhi. Tato naṃ bhātā paribhāsi. So mātu santikaṃ gantvā “yatohaṃ jāto, nābhijānāmi sañcicca paṇaṃ jīvītā voropetā”ti saccaṃ vatvā aṭṭhāsi, tāvadeva cassa mātā aroga ahoṣi.

Samādinnaṣikkhāpadānaṃ pana sikkhāpadasamādāne ca tatuttari²ca attano jīvitaṃ pariccajitvā vatthum avitikkamantānaṃ uppajjamānā virati **samādānaviratī**ti veditabbā **Uttara**³**vaḍḍhamānapabbatavāsī-upāsakassa** viya. So kira Ambariyavihāravāsīpiṇḍalabuddharakkhitattherassa santike sikkhāpadāni gahetvā khettaṃ kasati. Athassa goṇo naṭṭho, so taṃ gavesanto Uttara³vaḍḍhamānapabbataṃ āruhi, tatra naṃ mahāsappo aggahesi. So cintesi “imāya tikhiṇāya vāsiyā sīsaṃ chindāmī”ti. Puna cintesi “na metaṃ patirūpaṃ, yvāhaṃ bhāvanīyassa garuno santike sikkhāpadaṃ gahetvā bhindeyyan”ti. Evaṃ yāvatatiyaṃ cintetvā “jīvitaṃ pariccajāmi, na sikkhāpadaṃ”ti aṃse ṭhapitaṃ tikhiṇadaṇḍavāsīṃ araṇṇe chaḍḍesi. Tāvadeva mahāvāḷo naṃ muñcivā agamāsīti.

Ariyamaggasampayuttā pana virati **samucchedaviratī**ti veditabbā, yassā uppattito pabhuti paṇaṃ ghāteṣsāmīti ariyapuggalānaṃ cittampi na uppajjatīti.

Yathā ca akusalānaṃ, evaṃ imesampi kusalakammapathānaṃ dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlatoti pañcahākārehi vinicchayo veditabbo. Tattha **dhammatoti** etesu hi paṭipāṭiyā satta cetanāpi vaṭṭanti viratīyopi, ante tayo cetanāsampayuttāva.

Koṭṭhāsatoti paṭipāṭiyā satta kammapathā eva, na mūlāni, ante tayo kammapathā ceva mūlāni ca. Anabhiṇṇā hi mūlaṃ⁴ patvā

1. Paribhuñjāhīti muñcivā gehamāgato (Sī)

2. Tatuttariṃ (Sī), taduttariṃ (Syā)

3. Antara... (Sī, Ka)

4. Kammapathaṃ (Syā, Ka)

alobho kusalamūlaṃ hoti, abyāpādo adoso kusalamūlaṃ, sammādiṭṭhi amoho kusalamūlaṃ.

Ārammaṇatoti pāṇātipātādīnaṃ ārammaṇāneva etesaṃ ārammaṇāni. Vītikkamitabbavatthutoyeva hi virāti nāma hoti. Yathā pana nibbānārammaṇo ariyamaggo kilese pajahati, evaṃ jīvitindriyādi-ārammaṇāpete kammaṇāpāthā pāṇātipātādīni dussīlyāni pajahantīti veditabbā.

Vedanātoti sabbe sukhavedanā vā honti majjhattavedanā vā. Kusalaṃ patvā hi dukkhavedanā nāma natthi.

Mūlatoti paṭipāṭiyā satta ñāṇasampayuttacittena viramantassa alobha-adosa-amohavasena timūlā honti, ñāṇavippayuttacittena viramantassa dvimūlā. Anabhijjhā ñāṇasampayuttacittena viramantassa dvimūlā hoti, ñāṇavippayuttacittena ekamūlā. Alobho pana attanāva attano mūlaṃ na hoti. Abyāpādepi eseva nayo. Sammādiṭṭhi alobha-adosavasena dvimulāvātī. . Tatiyādīni.

6. Aṭṭhaṅgikasuttavaṇṇanā

112. Chaṭṭhaṃ aṭṭhamaggaṅgavasena bujḥhanakānaṃ ajjhāsayaavasena vuttaṃ. . Chaṭṭhaṃ.

7. Dasaṅgasuttavaṇṇanā

113. Sattamaṃ dasamicchattasammattavasena. Tattha **micchāñāṇinoti** micchāpaccavekkhaṇena¹ samannāgatāti attho. **Micchāvimuttinoti** aniyyānikavimuttino kusalavimuttīti² gahetvā ṭhitā. **Sammāñāṇinoti** sammāpaccavekkhaṇā. **Sammāvimuttinoti** niyyānikāya phalavimuttiyā samannāgatāti. . Sattamaṃ.

Kammaṇāpāthavaggo tatiyo.

1. Micchāviññāṇā micchāpaccavekkhaṇena (Sī)

2. Akusalaṃ vimuttīti (Sī, Syā) Ṭīkā passitabbā.

4. Catutthavagga

1. Catudhātusuttavaṇṇanā

114. Catutthavaggassa paṭhame **pathavīdhātūti** paṭiṭṭhādadhātu. **Āpodhātūti** ābandhanadhātu. **Tejodhātūti** paripācanadhātu¹. **Vāyodhātūti** vitthambhanadhātu². Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana vīsatikotṭhāsādivasena etā kathetabbā. . Paṭhamam.

2. Pubbesambodhasuttavaṇṇanā

115. Dutiye **ayam pathavīdhātuyā assādoti** ayam pathavīdhātunissayo assādo. Svāyam kāyam abbhunnāmetvā udaram pasāretvā “idha me aṅgulaṃ pavesitum vāyamathā”ti vā hattham pasāretvā “imaṃ nāmetum vāyamathā”ti vā vadati, evaṃ pavattānaṃ vasena veditabbo. **Aniccāti**-ādīsu hutvā abhāvākārena aniccā, paṭipīlanākārena dukkhā, sabhāvavigamākārena vipariṇāmadhammā. **Ayam pathavīdhātuyā ādīnavoti** yena ākārena sā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā, ayamākāro pathavīdhātuyā ādīnavoti attho.

Chandarāgavinayo chandarāgappahānanti nibbānaṃ āgama pathavīdhātuyā chandarāgo vinīyati ceva pahīyati ca, tasmā nibbānamassā nissaraṇaṃ.

Ayam āpodhātuyā assādoti ayam āpodhātunissayo assādo. Svāyam aññaṃ āpodhātuyā upaddutaṃ disvā “kiṃ ayam nipannakālato paṭṭhāya passāvaṭṭhānābhimukho nikkhamati ceva pavisati ca, appamattakampissa kammaṃ karontassa sedatintaṃ vatthaṃ³ pīletabbatākāraṃ pāpuṇāti, anumodanamattampi kathentassa tālavaṇṇaṃ⁴ gaṇhitabbaṃ hoti, mayam pana sāyam nipannā pātova uṭṭhahāma, māsapupphaghaṭo⁵ viya no sarīraṃ, mahākammaṃ karontānaṃ sedamattampi no na uppajjati, asanisaddena viya dhammaṃ kathentānaṃ sarīre usumākāramattampi no natthī”ti evaṃ pavattānaṃ vasena veditabbo.

1. Paripācanīyadhātu (Sī)

2. Upatthambhadhātu (Syā)

3. Sede sati taṃ vatthampi (Syā)

4. Tālavaṇṇaṃ (Sī)

5. Sampupphaghaṭo (Sī)

Ayaṃ tejodhātuyā assādoti ayaṃ tejodhātunissayo assādo. Svāyaṃ sītagaṇike disvā “kiṃ ime kiñcideva yāgubhattakhajjamattaṃ ajjhoharivā thaddhakucchino nisīditvā sabbarattim āṅārakaṭāhaṃ pariyesanti, phusitamattesupi sarīre patitesu āṅārakaṭāhaṃ ottharivā¹ pārupitvāva nipajjanti, mayaṃ pana atithaddhampi maṃsaṃ vā pūvaṃ vā khādāma, kucchipūraṃ bhattaṃ bhuñjāma, tāvadeva no sabbaṃ pheṇapiṇḍo² viya vilīyati, sattāhavaddalikāya³ vattamānāya sarīre sītānudahanamattampi⁴ no natthi”ti evaṃ pavattānaṃ vasena veditabbo.

Ayaṃ vāyodhātuyā assādoti ayaṃ vāyodhātunissayo assādo. Svāyaṃ aññe vātabhīruke disvā “imesaṃ appamattakampi kammaṃ karontānaṃ anumodanamattampi kathentānaṃ sarīraṃ vāto vijjhati, gāvutamattampi addhānaṃ gatānaṃ hatthapādā sīdanti, piṭṭhi rujjati, kucchivātasīsavātakappaṇavātādīhi niccupaddutā telaphaṇitādīni vātabhesajjāneva karontā atināmenti, amhākaṃ pana mahākammaṃ karontānampi tiyāmarattim dhammaṃ kathentānampi ekadivaseneva dasa yojanāni gacchantānampi hatthapādasamsīdanamattaṃ vā piṭṭhirujjanamattaṃ vā na hoti”ti evaṃ pavattānaṃ vasena veditabbo. Evaṃ pavattā hi etā dhātuyo assādentī nāma.

Abbhaññāsinti abhivisiṭṭhena ñāṇena aññāsīm. **Anuttaraṃ sammāsambodhinti** uttaravirahitaṃ sabbasetṭhaṃ sammā sāmañca bodhiṃ, atha vā pasatthaṃ sundarañca bodhiṃ. **Bodhī**ti rukkhopi maggopi sabbaññūtaññānampi nibbānampi. “Bodhirukkhamaṇe paṭhamābhisambuddho”ti⁵ ca “antarā ca bodhiṃ antarā ca gayan”ti⁶ ca āgataṭṭhānesu hi rukkho bodhīti vuccati. “Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ”ti⁷ āgataṭṭhāne maggo. “Pappoti bodhiṃ varabhūrimedhaso”ti⁸ āgataṭṭhāne sabbaññūtaññānaṃ. “Patvāna bodhiṃ amataṃ asaṅkhatan”ti āgataṭṭhāne nibbānaṃ. Idha pana Bhagavato arahattamaggo adhippeto.

1. Otaritvā (Sī)

3. Sattāhavaddhalikāya (Syā)

5. Vi 3. 1; Khu 1. 77 piṭṭhesu.

7. Khu 8. 231 piṭṭhe Cūlaniddese.

2. Kheḷapiṇḍo (Sī), pheṇupiṇḍo (Syā)

4. Sītamattampi (Sī)

6. Vi 3. 11; Ma 1. 227 piṭṭhesu.

8. Dī 3. 129 piṭṭhe.

Sāvakanāṃ arahattamaggo anuttarā bodhi hoti, na hotīti? Na hoti. Kasmā? Asabbaguṇadāyakattā. Tesāṃ hi kassaci arahattamaggo arahattaphalameva deti, kassaci tisso vijjā, kassaci cha abhiññā, kassaci catasso paṭisambhidā, kassaci sāvakaṇāṃ āramiṇāṇaṃ. Paccekabuddhānampi paccekabodhiṇāṇameva deti. Buddhānaṃ pana sabbaguṇasampattiṃ deti abhiseko viya rañño sabbalokissariyabhāvaṃ. Tasmā aññassa kassacipi anuttarā bodhi na hoti.

Abhisambuddhoti¹ paccaññāsinti “abhisambuddho ahaṃ patto² paṭivijjhitaṃ ṭhitaṃ”ti evaṃ paṭijānāmi. **Ñāṇaṃ pana me dassanaṃ udapādīti** adhigataguṇadassanasamatthaṃ paccavekkhaṇaṇāṇaṃ me udapādi. **Akuppā me vimuttīti** “ayaṃ mayhaṃ arahattaphalavimutti akuppā”ti evaṃ ñāṇaṃ udapādi. Tattha dvīhākārehi akuppatā veditabbā kāraṇato ca ārammaṇato ca. Sā hi catūhi maggehi samucchinnakilesānaṃ puna anivattanatāya kāraṇatopi akuppā, akuppadhammaṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattatāya ārammaṇatopi akuppā. **Antimāti** pacchimā. **Natthi dāni punabbhavoti** idāni puna añño bhavo nāma natthīti.

Imasmiṃ sutte cattāri saccāni kathitāni. Kathaṃ? Catūsu hi dhātūsu assādo samudayasaccaṃ, ādīnavo dukkhasaccaṃ, nissaraṇaṃ nirodhasaccaṃ, nirodhappajānana maggo maggasaccaṃ. Vitthāravasenapi kathetuṃ vaṭṭatiyeva. Ettha hi yaṃ pathavīdhātuṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ pathavīdhātuyā assādoti mahānapaṭivedho samudayasaccaṃ. Yā pathavīdhātu aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā, ayaṃ pathavīdhātuyā ādīnavoti pariññāpaṭivedho dukkhasaccaṃ. Yo pathavīdhātuyā chandarāgavinayo chandarāgappahānaṃ, idaṃ pathavīdhātuyā nissaraṇanti sacchikiriyāpaṭivedho nirodhasaccaṃ. Yā imesu tīsu ṭhānesu diṭṭhi saṅkappo vācā kammanto ājīvo vāyāmo sati samādhi, ayaṃ³ bhāvanāpaṭivedho maggasaccanti. . Dutiyaṃ.

3. Acariṃsuttavaṇṇanā

116. Tatiye **acarinti** ñāṇacārena acariṃ, anubhavanacārenāti attho. **Yāvatāti** yattako. . Tatiyaṃ.

1. Abhisambuddho (Sī, Syā)

2. Abhisampatto (Sī)

3. Ayaṃ maggoti (Sī)

4. Nocaḁarīsuttavaṇṇanā

117. Catutthe **nissaṭṭā**ti-āḁīni āḁito vutapaṭisedhena yojetvā “na nissaṭṭā, na viṣaṃyuttā, na vippamuttā, na vimariyāḁikatenā cetasā vihariṃsū”ti evaṃ veditabbāni. Dutiyānaye **vimariyāḁikatenā**ti nimmariyāḁikatenā¹. Tattha duvidhā mariyādā kilesamariyādā vaṭṭamariyādāti. Tattha ca yassa upaḁḁhā kilesā pahīnā, upaḁḁhā appahīnā, vaṭṭaṃ vā pana upaḁḁhaṃ pahīnaṃ, upaḁḁhaṃ appahīnaṃ, tassa cittaṃ pahīnakilese vā vaṭṭaṃ vā sandhāya vimariyāḁikataṃ, appahīnakilese vā vaṭṭaṃ vā sandhāya na vimariyāḁikataṃ. Idha pana ubhayassāpi pahīnattā “vimariyāḁikatenā cetasā”ti vuttaṃ, mariyāḁaṃ akatvā ṭhiteṇa atikkantamariyāḁena cetasāti attho. Iti tīsupi imesu suttasu catusaccameva kathitaṃ. . Catutthaṃ.

5. Ekantaḁukkhāsuttavaṇṇanā

118. Pañcame **ekantaḁukkhā**ti atikkamitvā ṭhitassa tattakāro² viya ekanteneva ḁukkhā. **ḁukkhānupatitā**ti ḁukkhena anupatitā. **ḁukkhāvakkantā**ti ḁukkhena okkantā otiṇṇā. **Sukhā**ti sukhavedanāya paccayabhūtā. Evaṃ sabbattha attho veditabbo. Imasmiṃ sutte ḁukkhalaḁkhaṇaṃ kathitaṃ. . Pañcamaṃ.

6-10. Abhinandasuttāḁivaṇṇanā

119-123. Chaṭṭhasattamesu vivaṭṭaṃ, avasāne tīsu catusaccamevāti. . Chaṭṭhāḁīni.

Catuttho vaggo.

Dhātusaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhita.

1. Nimmariyāḁena katena (Sī, Syā)

2. Vītassa suttabhāro (Sī), vītassa tantabhāvo (Syā)

4. Anamataggasaṃyutta

1. Paṭhamavagga

1. Tiṇakattḥasuttavaṇṇanā

124. Anamataggasaṃyuttassa paṭhame **anamataggoti** anu amataggo, vassasataṃ vassasahassaṃ ñāṇena anugantvāpi amataggo aviditaggo, nāssa sakkā ito vā etto vā aggaṃ jānitum, aparicchinnapubbāparakoṭṭikoti attho. **Saṃsāro**ti khandhādīnaṃ avicchinnappavattā paṭipāṭi. **Pubbā koṭi na paññāyati**ti purimamariyādā na dissati. Yadaggena cassa purimā koṭi na paññāyati, pacchimāpi tadaggeneva na paññāyati, vemajjheyeva pana sattā saṃsaranti¹. **Pariyādānaṃ gaccheyyā**ti idaṃ upamāya khuddakattā vuttaṃ. Bāhirasamayasmaṃ hi attho paritto hoti, upamā mahatī. “Hatthī viya ayaṃ goṇo, goṇo viya sūkaro, samuddo viya taḷākan”ti hi vutte na tesāṃ tādisaṃ paṇānaṃ hoti. Buddhasamaye pana upamā parittā, attho mahā. Pāliyaṃ hi eko Jambudīpo gahito, evarūpānaṃ pana Jambudīpānaṃ satepi sahassepi satahassepi tiṇādīni tena upakkamena pariyādānaṃ gaccheyyūṃ, na tveva purisassa mātu mātaroṭi. **Dukkhaṃ paccanubhū**nti tumhehi dikkhaṃ anubhūtaṃ. **Tibbanti** tasseva vevacanaṃ. **Byasananti** ñātibyasanādi-anekavidhaṃ. **Kaṭasī**ti susānaṃ, pathavīyeve vā. Sā hi² punappunaṃ marantehi sarīranikkhepena vaḍḍhitā. **Alamevā**ti yuttameva. . Paṭhamāṃ.

2. Pathavīsuttavaṇṇanā

125. Dutiye **mahāpathavinti** cakkavāḷapariyantaṃ mahāpathaviṃ. **Nikkhipeyyā**ti taṃ pathaviṃ bhinditvā vuttappamāṇaṃ guḷikaṃ karitvā ekamantaṃ³ ṭhapeyya. . Dutiyaṃ.

1. Saṅkamanti (Sī)

2. Sā hi tehi (Syā)

3. Ekamante (Syā)

3. Assusuttavaṇṇanā

126. Tatiye **kandantānanti** sasaddaṃ rudamānānaṃ¹. **Passannanti** sanditaṃ pavattaṃ². **Catūsu mahāsamuddesūti** Sinerurasmihi paricchinnesu catūsu mahāsamuddesu. Sinerussa hi pācīnapassaṃ rajatamayaṃ, dakkhiṇapassaṃ maṇimayaṃ, pacchimapassaṃ phalikamayaṃ, uttarapassaṃ suvaṇṇamayaṃ. Pubbadakkhiṇapassehi nikkhantā rajatamaṇirasmiyo ekato hutvā mahāsamuddapiṭṭhena gantvā cakkavālapabbataṃ āhacca tiṭṭhanti, dakkhiṇapacchimapassehi nikkhantā maṇiphalikarasmiyo, pacchimuttarapassehi nikkhantā phalikasuvaṇṇarasmiyo, uttarapācīnapassehi nikkhantā suvaṇṇarajatarasmiyo ekato hutvā mahāsamuddapiṭṭhena gantvā cakkavālapabbataṃ āhacca tiṭṭhanti. Tāsaṃ rasmīnaṃ antaresu cattāro mahāsamuddā honti. Te sandhāya vuttaṃ “catūsu mahāsamuddesū”ti. **Ñātibyasananti**-ādīsu **byasananti** vi-asanaṃ³, vināsoti attho. **Ñātīnaṃ** byasanaṃ **ñātibyasanaṃ**, bhogānaṃ byasanaṃ **bhogabyasanaṃ**. Rogo pana sayameva ārogyaṃ viyasati⁴ vināsetīti byasanaṃ, rogo va byasanaṃ **rogabyasanaṃ**. . Tatiyaṃ.

4. Khīrasuttavaṇṇanā

127. Catutthe **mātuthaññanti** ekanāmikāya manussamātu khīraṃ. Imesaṃ hi sattānaṃ gaṇḍuppadakipillikādīsu vā macchakacchapādīsu vā pakkhijātesu vā nibbattakāle mātukhīrameva natthi, ajapasumahimsādīsu nibbattakāle khīraṃ atthi, tathā manussesu. Tattha ajādikāle ca manussesu cāpi “devī Sumanā Tissā”ti evaṃ nānānāmikānaṃ kucchiyaṃ nibbattakāle aggahetvā Tissāti⁵ ekanāmikāya eva mātu kucchiyaṃ nibbattakāle pītaṃ thaññaṃ catūsu mahāsamuddesu udakato bahutaranti veditabbaṃ. . Catutthaṃ.

5. Pabbatasuttavaṇṇanā

128. Pañcame **sakkā pana bhanteti** so kira bhikkhu cintesi “Satthā anamataggassa saṃsārassa dīghatamattā ‘na sukaraṃ na sukaraṃ’ti katheti-

1. Rudamānānaṃ (Sī), sattaṃ rudamānānaṃ (Syā)

2. Passandanti sanditaṃ pavattaṃ (Sī), pasandanti sandantaṃ pavattaṃ (Syā)

3. Viyasanaṃ (Ka)

4. Viyassati (Sī), byasati (Vi-Ṭṭha 1. 193 piṭṭhe.)

5. Tissa tissāti (Syā)

yeva, katham nacchindati, sakkā nu kho upamaṃ kārāpetun”ti. Tasmā evamāha. **Kāsikenā**ti tayo kappāsaṃsū ekato gahetvā kantitasuttamayena attisukhumavatthena. Tena pana parimaṭṭhe¹ kittakaṃ khīyeyyāti. Sāsapamattam. . Pañcamam.

6. Sāsapasuttavaṇṇanā

129. Chaṭṭhe **āyasam nagaranti** āyasena pākārena parikkhittam nagaram, na pana anto āyaseti ekabhūmikādipāsādehi ākiṇṇanti daṭṭhabbam. . Chaṭṭham.

7. Sāvakasuttavaṇṇanā

130. Sattame **anussareyyunti** ekena kappasatasahassee anussarite aparo tassa ṭhitaṭṭhānato aññaṃ satasahassam, aññaopi aññanti evaṃ cattāropi cattārisatasahassāni anussareyyum. . Sattamam.

8-9. Gaṅgāsuttādivaṇṇanā

131-132. Aṭṭhame **yā etasmim antare vālikā**ti yā etasmim āyāmato pañcayojanasatike antare vālikā. Navame vattabbam natthi. . Aṭṭhamanavamāni.

10. Puggalasuttavaṇṇanā

133. Dasame **aṭṭhikaṅkaloti**-ādini tiṇipi rāsivevacanāneva. Imesaṃ pana sattānaṃ sa-aṭṭhikālo to anaṭṭhikālova bahutaro. Gaṇḍuppādaḥkāḍipāṇabhūtānaṃ hi etesaṃ aṭṭhimeva natthi, macchakacchapāḍibhūtānaṃ pana aṭṭhimeva bahutaram, tasmā anaṭṭhikālaṅca bahu-aṭṭhikālaṅca² aggahetvā samaṭṭhikālova³ gahetabbo. **Uttaro Gijjhakūṭassā**ti Gijjhakūṭassa uttarapasse ṭhito. **Magadhānaṃ Giribbajeti** Magadharatṭhassa Giribbaje, giriparikkhepe ṭhitoti attho. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti. . Dasamam.

Paṭhamo vaggo.

1. Parimaṭṭhena (Syā), parimajje (Ka)

2. Atibahu-aṭṭhikālaṅca (Syā)

3. Appaṭṭhikālova (Sī)

2. Dutiyavagga

1. Duggatasuttavaṇṇanā

134. Dutiyavaggassa paṭhame **duggatanti** daliddaṃ kapaṇaṃ.
Durūpetanti dussaṇṭhānehi hatthapādehi upetaṃ. . Paṭhamāṃ.

2. Sukhitasuttavaṇṇanā

135. Dutiye **sukhitanti** sukhasamappitaṃ mahaddhanaṃ mahābhogaṃ.
Susajjitanti alaṅkatapaṭiyattaṃ hatthikkhandhagataṃ mahāparivāraṃ. .
Dutiyaṃ.

3. Timsamattasuttavaṇṇanā

136. Tatiye **pāveyyakāti** pāveyyadesavāsino. **Sabbe āraññikāti**-ādīsu
dhutaṅgasamādānavasena tesāṃ āraññikādibhāvo veditabbo. **Sabbe**
sasaṃyojanāti sabbe sabandhanā, keci sotāpannā, kece sadāgāmino, keci
anāgāmino. Tesu hi puthujjano vā khīṇāsavo vā natthi. **Gunnanti**-ādīsu
setakāḷādivaṇṇesu ekekavaṇṇakālova gaheṭabbo. **Pāripantakāti** paripanthē
tiṭṭhanakā panthaghāta¹. **Pāradārikāti** paradārācārittaṃ āpajjanakā. .
Tatiyaṃ.

4-9. Mātusuttādivaṇṇanā

137-142. Catutthādīsu liṅganiyāmena ceva cakkavāḷaniyāmena ca attho
veditabbo. Purisānaṃ hi mātugāmakālo, mātugāmānaṃ purisakāloti
evamettha liṅganiyāmo. Imāhā cakkavāḷā sattā paracakkavāḷaṃ,
paracakkavāḷā ca imaṃ cakkavāḷaṃ saṃsaranti. Tesu imasmiṃ cakkavāḷe
mātugāmakāle mātubhūtaññeva dassento **yo namātābhūtapubboti** āha. **Yo**
napitābhūtapubboti-ādīsupi eveda nayo. . Catutthādīni.

1. Sandhighāta¹ (Syā)

10. Vepullapabbatasuttavaṇṇanā

143. Dasame **bhūtapubbanti** atītakāle ekaṃ apadānaṃ āharitvā dasseti. **Samañña udapādīti** paṇṇatti ahosi. **Catūhena ārohanīti** idaṃ thāmamajjhime sandhāya vuttaṃ. **Agganti** uttamaṃ. **Bhaddayuganti** sundarayugalaṃ. **Tīhena ārohanīti** ettāvata kira dvinnaṃ Buddhānaṃ antare yojanaṃ pathavī ussannā, so pabbato tiyojanubbedho jāto.

Appaṃ vā bhiyyoti vassasatato uttariṃ appaṃ dasa vā vīsaṃ vā vassāni. Puna vassasatameva jīvanako nāma natthi, uttamakoṭṭiyā pana saṭṭhi vā asīti vā vassāni jīvanti. Vassasataṃ pana appatvā pañcavassadasavassādikāle miyamānāva bahukā. Ettha ca Kakusandho Bhagavā cattālīsavassasahassāyukakāle, Koṇāgamano tiṃsavassasahassāyukakāle nibbattoti¹ idaṃ anupubbena parihīnasadisāṃ kataṃ, na pana evaṃ parihīnaṃ, vaḍḍhitvā vaḍḍhitvā parihīnanti veditabbaṃ. Kathaṃ? Kakusandho tāva Bhagavā imasmiṃyeva kappe cattālīsavassasahassāyukakāle nibbatto āyupamāṇaṃ pañca koṭṭhāse katvā cattāro ṭhatvā² pañcame vijjamāneyeva parinibbuto. Taṃ āyu parihāyamānaṃ dasavassakālaṃ patvā puna vaḍḍhamānaṃ asaṅkheyyaṃ hutvā tato³ parihāyamānaṃ tiṃsavassasahassāyukakāle ṭhitaṃ, tadā Koṇāgamano nibbatto. Tasmimpi tatheva parinibbute taṃ āyu dasavassakālaṃ patvā puna vaḍḍhamānaṃ asaṅkheyyaṃ hutvā parihāyitvā vīsavassasahassakāle ṭhitaṃ, tadā Kassapo Bhagavā nibbatto. Tasmimpi tatheva parinibbute taṃ āyu dasavassakālaṃ patvā puna vaḍḍhamānaṃ asaṅkheyyaṃ hutvā parihāyitvā⁴ vassasatakālaṃ pattaṃ, atha amhākaṃ Sammāsambuddho nibbatto. Evaṃ anupubbena parihāyitvā vaḍḍhitvā vaḍḍhitvā parihīnanti veditabbaṃ. Tattha ca yaṃ āyuparimāṇesu mandesu Buddhā nibbattanti, tesampi tadeva āyuparimāṇaṃ hotīti. . Dasamaṃ.

Dutiyo vago.

Anamataggasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. ...kāleti (Sī, Syā) 2. Khepetvā (Sī) 3. Taṃ (Syā) 4. Parihāyamānaṃ (Syā)

5. Kassapasamyutta

1. Santuṭṭhasuttavaṇṇanā

144. Kassapasamyuttassa paṭhame **santuṭṭhāyanti** santuṭṭho ayaṃ.

Itarītarenāti na thūlasukhumalūkhapaṇītatthirajinṇānaṃ yena kenaci, atha kho yathāladdhādīnaṃ itarītarena yena kenaci santuṭṭhoti attho. Cīvarasmiṃ hi tayo santosā yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantosoti. Piṇḍapātādīsupi eveda nayo.

Tesaṃ ayaṃ pabhedasaṃvaṇṇanā—idha bhikkhu cīvaraṃ labhati sundaraṃ vā asundaraṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa cīvare yathālābhasantoso. Atha pana pakatidubbalo vā hoti ābādhajarābhībhūto vā, garucīvaraṃ pārupanto kilamati, so sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare yathābalasantoso. Aparo paṇītapaccayaalābhī hoti, so paṭṭacīvarādīnaṃ¹ aññataraṃ mahagghacīvaraṃ bahūni vā cīvarāni labhitvā “idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ², idaṃ bahussutānaṃ anurūpaṃ, idaṃ gilānānaṃ, idaṃ appalābhīnaṃ hotū”ti datvā tesaṃ purāṇacīvaraṃ vā saṅkārakūṭādito vā pana nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiṃ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāpi. Ayamassa piṇḍapāte yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā piṇḍapātaṃ labhati, yenassa paribhuttaṃ aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṃ bhutvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte yathābalasantoso. Aparo bahuṃ paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati, so taṃ cīvaraṃ viya cirapabbajitabahussuta-appalābhagilānānaṃ

1. Paṭṭacīvarādīnaṃ (Syā, Ka)

2. Cirapabbajitānaṃ anurūpaṃ (Syā)

datvā tesam vā sekakam piṇḍāya vā caritvā missakāhāram bhuñjantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu senāsanaṃ labhati manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, so tena neva somanassaṃ na paṭighaṃ uppādeti, antamaso tiṇasanthārakenāpi yathāladdheneva tussati. Ayamassa senāsane yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā senāsanaṃ labhati, yathassa vasato aphāsu hoti, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyasenāsane vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane yathābalasantoso. Aparo mahāpuñño leṇamaṇḍapakūṭāgārādīni bahūni paṇītasenāsanaṃ labhati, so tāni cīvarādīni viya cirapabbajitabahussuta-appalābhagilānānaṃ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane yathāsāruppasantoso. Yopi “uttamasenāsanaṃ nāma pamādaṭṭhānaṃ, tattha nisinnassa thinamiddhaṃ okkamati, niddābhībhūtaṃ paṭibujjhato pāpavittakā pātubhavanti”ti paṭisañcikkhitvā tādisaṃ senāsanaṃ pattampi na sampācicchatī, so taṃ paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamulādisu vasanto santuṭṭhova hoti. Ayampi senāsane yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu bhesajjaṃ labhatilūkaṃ vā paṇitaṃ vā, so yaṃ labhati, teneva tussati, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa gilānapaccaye yathālābhasantoso. Yo pana telenatthiko phāṇitaṃ labhati, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telaṃ gahetvā vā aññadeva vā pariyesitvā bhesajjaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathābalasantoso. Aparo mahāpuñño bahuṃ telamadhuphāṇitādipaṇītabhesajjaṃ labhati, so taṃ cīvaraṃ viya cirapabbajitabahussuta-appalābhagilānānaṃ datvā tesam ābhatena yena kenaci yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane muttahaṇṭakam ṭhapetvā ekasmiṃ catumadhuraṃ “gaṇha bhante yadicchasi”ti vuccamāno sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha “muttahaṇṭakam nāma Buddhādīhi vaṇṇitan”ti catumadhuraṃ paṭikkhipitvā muttahaṇṭakena bhesajjaṃ karonto

paramasantuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathāsāruppasantoso. Iti ime tayo santose sandhāya “santuṭṭhāyaṃ bhikkhave Kassapo itarītarena cīvarenā”ti vuttaṃ.

Vaṇṇavādīti eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ na katheti. Eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ katheti. Eko neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṃ katheti. Eko santuṭṭho ca hoti, santosassa ca vaṇṇaṃ katheti. Ayaṃ tādīsoti dassetuṃ **itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī**ti vuttaṃ. **Anesananti** dūteyyapahiṇagamanānuyogappabhedāṃ nānappakāraṃ anesanaṃ. **Aladdhāti** alabhitvā. Yathā ca ekacco “kathaṃ nu kho cīvaraṃ labhissāmi”ti puññavantehi bhikkhūhi saddhiṃ ekato hutvā kohaṇṇaṃ karonto uttasati paritassati, ayaṃ evaṃ aladdhā ca cīvaraṃ na paritassati. **Laddhā cāti** dhammena samena labhitvā¹. **Agadhitoti** vigatalobhagedho. **Amucchitoti** adhimattataṇhāya mucchaṃ anāpanno. **Anajjhāpannoti** taṇhāya anottaṭṭho² apariyonaddho. **Ādīnavadassāvī**ti anesanāpattiyaṇca gadhitaparibhoge ca ādīnavaṃ passamāno. **Nissaraṇapaññoti** “yāvadeva sītassa paṭighātāyā”ti vuttanissaraṇameva jānanto³ paribhuñjatīti attho. **Itarītarena piṇḍapātenāti**–ādīsopi yathāladdhādīnaṃ yena kenaci piṇḍapātena, yena kenaci senāsanena, yena kenaci gilānapaccayabhesajjaparikkhārenāti evamattho daṭṭhabbo.

Kassapena vā hi vo bhikkhave ovaḍissāmīti ettha yathā Mahākassapaṭṭhero catūsu paccayesu tīhi santosehi santuṭṭho, tumhepi tathārūpā bhavathāti ovaḍanto Kassapena ovaḍati nāma. **Yo vā panassa Kassapasadisoti** etthāpi yo vā panaññopi Kassapasadisō Mahākassapaṭṭhero viya catūsu paccayesu tīhi santosehi santuṭṭho bhavēyya, tumhepi tathārūpā bhavathāti ovaḍanto Kassapasadisena⁴ ovaḍati nāma. **Tathattāya paṭipajjitabbanti** “Sammāsambuddhassa imāya imasmiṃ santuṭṭhisutte vuttasallekhācārapaṭipattiyā kathanāṃ nāma bhāro, amhā

1. Dhammena labhitvā (Sī, Syā)

3. Paṭijānanto (Syā)

2. Anottharito (Ka)

4. Kassapādisena (Sī, Syā)

kampi imaṃ paṭipattiṃ paripūraṃ katvā pūraṇaṃ bhāroyeva, āgato kho pana bhāro gahetabbo”ti cintetvā yathā mayā kathitaṃ, tathattāya tathābhāvāya tumhehipi paṭipajjitabbanti. . Paṭhamam.

2. Anottappīsuttavaṇṇanā

145. Dutiye **anātāpī**ti yaṃ vīriyaṃ kilese ātapati, tena rahito. **Anottappī**ti nibbhayo kilesupattito kusalānupattito ca bhayarahito. **Sambodhāyā**ti sambujjhanattāya. **Nibbānāyā**ti nibbānasacchikiriyāya. **Anuttarassa yogakkhemassā**ti arahattassa taṃ hi anuttarañceva catūhi ca yogehi khemaṃ.

Anuppannāti-ādīsu ye pubbe appaṭiladdhapubbaṃ cīvarādīṃ vā paccayaṃ upaṭṭhākasaddhivihārika-antevāsīnaṃ vā aññatarato manuññavatthum¹ paṭilabhivā taṃ subhaṃ sukhanti ayoniso gaṇhantassa aññataraṃ vā pana ananubhūtapubbaṃ ārammaṇaṃ yathā vā tathā vā ayoniso āvajjentassa lobhādayo pāpakā akusalā dhammā uppajjanti, te anuppannāti veditabbā. Aññathā hi anamatagge saṃsāre anuppannā nāma pāpakā dhammā natthi. Anubhūtapubbepi ca vatthumhi ārammaṇe vā yassa pakatibuddhiyā vā uddesaparipucchāya vā pariyaṭṭinavakamayonisomanasikārānaṃ vā aññataravasena pubbe anuppajjivā pacchā tādīsena paccayena sahasā uppajjanti, imepi “anuppannā uppajjamānā anattāya saṃvatteyyun”ti veditabbā. Tesuyeva pana vatthārammaṇesu punappunaṃ uppajjamānā nappahīyanti nāma, te “uppannā appahīyamānā anattāya saṃvatteyyun”ti veditabbā. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana uppannānuppannabhedo ca pahānappahānavidhānaṃca sabbaṃ Visuddhimagge ñāṇadassanavisuddhiniddese kathitaṃ.

Anuppannā me kusalā dhammāti appaṭiladdhāpi² sīlasamādhimaggaṃ phalasaṅkhātā anavajjadhammā. **Uppannā**ti teyeva paṭiladdhā. **Nirujjhamānā anattāya saṃvatteyyunti** tesilādidhammā parihānivasena puna anuppattiyā nirujjhamānā anattāya saṃvatteyyunti veditabbā. Ettha ca lokiyā parihāyanti, lokuttarānaṃ parihāni natthīti. “Uppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiyā”ti

1. Aññataramanuññavatthum (Sī), aññataraṃ manuññavatthum (Syā)

2. Appaṭiladdhā (Syā)

imassa pana sammappadhānassa vasenāyaṃ desanā katā. Dutiyamaggo vā sīghaṃ anuppajjamāno, paṭhamamaggo nirujjhamāno anattāya saṃvatteyyāti evampettha attho daṭṭhabbo. Iti imasmim sutte ime cattāro sammappadhānā pubbabhāgavipassanāvasena kathitāti. . Dutiyaṃ.

3. Candūpamasuttavaṇṇanā

146. Tatiye **candūpamā**ti candasadisā hutvā. Kiṃ parimaṇḍalatāya? No, apica kho yathā cando gaganatalaṃ pakkhandamāno na kenaci saddhim santhavaṃ vā sinehaṃ vā ālayaṃ vā nikantiṃ vā patthanaṃ vā pariyuṭṭhānaṃ vā karoti, na ca na¹ hoti mahājanassa piyo manāpo, tumhepi evaṃ kenaci saddhaṃ santhavādīnaṃ akaraṇena bahujaṇassa piyā manāpā candūpamā hutvā khattiyakulādīni cattāri kulāni upasaṅkamathāti attho. Apica yathā cando andhakāraṃ vidhamati, ālokaṃ pharati, evaṃ kilesandhakāraavidhamanena ñāṇāloka pharaṇena cāpi candūpamā hutvāti evamādhipi nayehi ettha attho daṭṭhabbo.

Apakasseva kāyaṃ apakassa cittanti teneva santhavādīnaṃ akaraṇena kāyañca cittañca apakassitvā², apanetvāti attho. Yo hi bhikkhu araṇṇepi na vasati, kāmavitakkādayopi vitakketi, ayaṃ neva kāyaṃ apakassati, na cittam. Yo hi araṇṇepi kho viharati, kāmavitakkādayo pana vitakketi, ayaṃ kāyameva apakassati, na cittam. Yo gāmaṇṇe vasati, kāmavitakkādayopi kho na ca vitakketi, ayaṃ cittameva apakassati, na kāyaṃ. Yo pana araṇṇe ceva vasati, kāmavitakkādayo ca na vitakketi, ayaṃ ubhayampi apakassati. Evarūpā hutvā kulāni upasaṅkamathāti dīpento “apakasseva kāyaṃ apakassa cittaṇ”ti āha.

Niccanavakāti niccaṃ navakāva, āganthukasadisā eva hutvāti attho. Āgantuko hi paṭipāṭiyā sampattagehaṃ pavisitvā sace naṃ³ gharasāmikā disvā “amhākaṃ puttabhātaro vippavāsaṃ gatā evaṃ vicariṃsū”ti anukampamāno nisīdāpetvā bhojenti, bhuttamattoyeva “tumhākaṃ

1. Apica (Sī)

2. Apakassitvā ākaḍḍhitvā (Syā)

3. Yaṃ (Sī), maṃ (Syā)

bhājanam gaṇhathā”ti utthāya pakkamati, na tehi saddhim santhavam vā karoti, na kiccakaraṇīyāni vā samvidahati, evam tumhepi paṭipāṭiyā sampattaggharam pavisitvā yaṁ iriyāpathesu pasannā manussā denti, taṁ gahetvā chinnaśanthavā tesam kiccakaraṇīye abyāvaṭā hutvā nikkhamathāti dīpeti.

Imassa pana niccanavakabhāvassa āvibhāvattham dvebhātikavatthu kathetabham—Vasālanagaragāmato¹ kira dve bhātikā nikkhamitvā pabbajitā, te Cūlanāgattothero ca Mahānāgattothero cāti paññāyimsu. Te Cittalapabbate timsa vassāni vasitvā arahattam pattā “mātaram passissāmā”ti āgantvā Vasālanagaravihāre vasitvā punadivase mātu gāmaṁ piṇḍāya pavisimsu. Mātāpi tesam ulūkenā yāguṁ nīharitvā ekassa patte ākiri. Tassā taṁ olokayamānāya puttasiṇho uppajji. Atha naṁ āha “tvam tāta mayham putto Mahānāgo”ti. Thero “pacchimaṁ theram puccha upāsike”ti vatvā pakkāmi. Pacchimatherassapi yāguṁ datvā “tāta tvam mayham putto Cūlanāgo”ti pucchi. Thero “kiṁ upāsike purimaṁ theram na pucchasi”ti vatvā pakkāmi. Evam mātārāpi saddhim chinnaśanthavo bhikkhu niccanavako nāma hoti.

Appagabbhāti na pagabbhā, aṭṭhaṭṭhānena kāyapāgabbhiyena, catuṭṭhānena vacīpāgabbhiyena, anekaṭṭhānena manopāgabbhiyena ca virahitāti attho. **Aṭṭhaṭṭhānam kāyapāgabbhiyam** nāma saṁghagaṇapuggalabhojanasālājantāgharanahānatitthabhikkhācāramagga-antaragharappavesanesu kāyena appatirūpakaraṇam. Seyyathidam? Idhekacco saṁghamajjhe pallatthikāya vā nisīdati pāde pādam ādhāyitvā² vāti evamādi³. Tathā gaṇamajjhe. **Gaṇamajjheti**⁴ catuparisasannipāte vā suttantikagaṇādisannipāte vā. Tathā vuḍḍhatāre puggale. Bhojanasālāya pana vuḍḍhānam āsanam na deti, navānam āsanam paṭibāhati. Tathā jantāghare. Vuḍḍhe cettha anāpucchā aggijalanādini karoti. Nhānatitthe ca yadidaṁ “daharo vuḍḍhoti pamāṇam akatvā āgatapaṭipāṭiyā nhāyitabban”ti vuttam, tampi anādiyanto pacchā āgantvā udakam otaritvā vuḍḍhe ca nave ca bādhati. Bhikkhācāramagge pana aggāsana

1. Vasolana garagāmato (Syā)

3. Khu 7. 305 piṭṭhe tannissitapāli.

2. Accādhāyitvā (Sī), ādiyitvā (Syā)

4. Tathā gaṇamajjhepi (Sī)

aggodaka-aggapiṇḍānaṃ atthāya purato¹ gacchati bāhāya bāhaṃ paharanto. Antaragharappavesane vuḍḍhehi paṭhamataraṃ pavisati, daharehi saddhiṃ kāyakīlanakaṃ karotīti evamādi.

Catuṭṭhānaṃ vacīpāgabbhiyaṃ nāma saṃghagaṇapuggala-antaragharesu appatirūpavācānicchāraṇaṃ. Seyyathidaṃ? Idhekacco saṃghamajjhe anāpucchā dhammaṃ bhāsati. Tattha pubbe vuttappakārassa gaṇassa majjhe puggalassa ca santike tattheva manussehi pañhaṃ puṭṭho vuḍḍhataraṃ anāpucchā vissajjeti. Antaraghare pana “itthannāme kiṃ atthi, kiṃ yāgu, udāhu khādanīyaṃ bhojanīyaṃ, kiṃ me dassasi, kiṃ ajja khādissāma, kiṃ bhuñjissāma, kiṃ pivissāmā”ti-ādīni bhāsati.

Anekaṭṭhānaṃ manopāgabbhiyaṃ nāma tesu tesu ṭhānesu kāyavācāhi ajjhācāraṃ anāpajjitvāpi manasāva kāmavitakkādīnaṃ vitakkanāṃ. Apica dussīlasseva sato “sīlavāti maṃ janojānātū”ti evaṃ pavattā pāpicchatāpi manopāgabbhiyaṃ. Iti sabbesampi imesaṃ pāgabbhiyānaṃ abhāvena appagabbhā hutvā upasaṅkamathāti vadati.

Jarudapānanti jīṇṇakūpaṃ. **Pabbatavisamanti** pabbate visamaṃ papātaṭṭhānaṃ. **Nadīvidugganti** nadiyā viduggaṃ chinnataṭṭhānaṃ². **Apakasseva kāyanti** tādīsāni ṭhānāni yo khiḍḍādīpasuto kāyaṃ anapakassa ekatobhāriyaṃ akatvāva vāyupatthambhakaṃ³ aggāhāpetvā cittampi anapakassa “ettha patito hatthapādabhañjanādīni pāpuṇāti”ti anādīnavadassāvitāya anubbejetvā sampiyāyamāno oloketi, so patitvā hatthapādabhañjanādi-anatthaṃ pāpuṇāti. Yo pana udakatthiko vā aññena vā kenaci kiccena oloketukāmo kāyaṃ apakassa ekatobhāriyaṃ katvā vāyupatthambhakaṃ gāhāpetvā cittampi apakassa ādīnavadassanena saṃvejetvā oloketi, so na patati, yathāruciṃ oloketvā sukhī yena kāmaṃ pakkamati.

1. Purato purato (Syā)

3. Dhātupatthambhakaṃ (Sī, Syā)

2. Chinnakaṭṭhānaṃ (Syā)

4. Ādīnava-adassāvitāya (Sī)

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ—jarudapānādayo viya hi cattāri kulāni, olokanapuriso viya bhikkhu. Yathā anapakaṭṭhakāyacitto tāni olokeno puriso tattha patati, evaṃ arakkhitehi kāyādīhi kulāni upasaṅkamanto bhikkhu kulesu bajjhati, tato nānappakāraṃ sīlapādabhañjanādi-anatthaṃ pāpuṇāti. Yathā pana apakaṭṭhakāyacitto puriso tattha na patati, evaṃ rakkhiteneva kāyena rakkhitehi cittehi rakkhitāya vācāya suppaṭṭhitāya satiyā apakaṭṭhakāyacitto hutvā kulāni upasaṅkamanto bhikkhu kulesu na bajjhati. Athassa yathā tattha apatitassa purisassa na pādā bhañjanti, evaṃ sīlapādo na bhijjati. Yathā hatthā na bhañjanti, evaṃ saddhāhattho na bhijjati. Yathā kucchi na bhijjati, evaṃ samādhikucchi na bhijjati. Yathā sīsaṃ na bhijjati, evaṃ ñāṇasīsaṃ na bhijjati. Yathā ca taṃ khāṇukaṇṭakādayo na vijjhanti, evamimaṃ rāgakaṇṭakādayo na vijjhanti. Yathā so nirupaddavo yathāruci oloketvā sukhī yenakāmaṃ pakkamati, evaṃ bhikkhu kulāni nissāya cīvarādayo paccaye paṭisevanto kammaṭṭhānaṃ vaḍḍhetvā saṅkhāre¹ sammāsanto arahattaṃ patvā lokuttarasukhena sukhito yenakāmaṃ agatapubbaṃ nibbānadisaṃ gacchati.

Idāni yo hīnādhimuttiko micchāpaṭipanno evaṃ vadeyya “Sammāsambuddho ‘tividhaṃ pāgabbhiyaṃ pahāya niccānavakattena candūpamā kulāni upasaṅkamathā’ti vadanto aṭṭhāne ṭhapeti, asayaṃ bhāraṃ āropeti, yaṃ na sakkā kātuṃ, taṃ kareti”ti, tassa vādapathaṃ pacchinditvā “sakkā evaṃ kātuṃ, atthi evarūpo bhikkhū”ti dassento **Kassapo bhikkhavi**ti-ādimāha.

Ākāse pāṇim cālesīti nīle gaganantare yamakavijjutaṃ cārayamāno² viya heṭṭhābhāgaṃ uparibhāgaṃ ubhatopassesu pāṇim sañcāresi. Idañca pana Tepiṭake Buddhavacane asambhinnapadaṃ nāma. **Attamanoti** tuṭṭhacitto sakamano, na domanassena pacchinditvā³ gahitamano. **Kassapassa bhikkhavi**ti idampi purimanayeneva paravādaṃ pacchinditvā atthi evarūpo bhikkhūti dassanatthaṃ vuttaṃ.

1. Saṅkhāresu (Syā)

2. Haramāno (Syā)

3. Acchinditvā (Sī)

Pasannākāraṃ kareyyunti cīvarādayo paccaye dadeyyuṃ. **Tathattāya paṭipajjeyyunti** sīlassa āgataṭṭhāne sīlaṃ pūrayamānā, samādhivipassanāmaggaṭṭhānaṃ āgataṭṭhāne tāni tāni sampādayamānā tathābhāvāya paṭipajjeyyūṃ. **Anudayanti** rakkhaṇabhāvaṃ¹. **Anukampanti** muducittataṃ. Ubhayañcetaṃ kāruṇṇasseva vevacanaṃ. **Kassapo bhikkhaveti** idampi purimanayeneva paravādaṃ pacchinditvā atthi evarūpo bhikkhuti dassanattamaṃ vuttaṃ. **Kassapena vāti** ettha candopamādivasena yojanaṃ katvā purimanayeneva attho veditabbo. . Tatiyaṃ.

4. Kulūpakasuttavaṇṇanā

147. Catutthe **kulūpakoti** kulagharānaṃ upagantā. **Dentuyeva meti** dadantuyeva mayhaṃ. **Sandīyatīti** aṭṭiyati pīliyati. Sesamettha vuttanayānusāreṇeva veditabbaṃ. . Catutthaṃ.

5. Jīṇṇasuttavaṇṇanā

148. Pañcame **jīṇṇoti** thero mahallako. **Garukānīti** taṃ Satthu santikā laddhakālato paṭṭhāya chinnabhinnaṭṭhāne suttasaṃsibbanena ceva aggaḷadānena ca anekāni paṭalāni² hutvā garukāni jātāni. **Nibbasanānīti** pubbe Bhagavatā nivāsetvā apanītātāya evaṃladdhanāmāni. **Tasmāti** yasmā tvaṃ jīṇṇo ceva garupaṃsukūlo ca. **Gahapatānīti** paṃsukūlikaṅgaṃ vissajjetvā gahapatīhi dinnacīvarāni dhāretīti vadati. **Nimantanānīti** piṇḍapātikaṅgaṃ vissajjetvā salākabhaddādīni nimantanāni bhuñjāhīti vadati. **Mama ca santiketi** ārañṇikaṅgaṃ vissajjetvā gāmantasenāsaneyeva vasāhīti vadati.

Nanu ca yathā rājā senāpatiṃ senāpatiṭṭhāne ṭhapetvā tassa rājūpaṭṭhānādīnā attano kammena ārādhentasseva taṃṭhānantaraṃ gahetvā aññassa dadamāno ayuttaṃ nāma karoti, evaṃ Satthā Mahākassapaṭtherassa paccuggamanattāya tigāvutaṃ maggaṃ gantvā Rājagahassa ca Nāḷandāya ca antare Bahuputtakarukkhamūle nisinno tīhi ovādehi upasampādetvā tena saddhṃ attano cīvaraṃ parivattetvā therāṃ jāti-ārañṇikaṅgañceva

1. Rakkhamānabhāvaṃ (Sī)

2. Anekasatāni (Sī), anekapaṭāni (Syā)

jātipaṃsukūlikaṅgañca akāsi, so tasmim kattukamyatāchandena Satthu cittaṃ ārādhentasseva paṃsukūlādīni vissajjāpetvā gahapaticīvarapaṭiggahaṇādīsu niyojento ayuttaṃ nāma karotīti. Na karoti. Kasmā? Attajjhāsayattā. Na hi Satthā dhutaṅgāni vissajjāpetukāmo, yathā pana aghaṭṭitā bheri-ādayo saddaṃ na vissajjenti, evaṃ aghaṭṭitā evarūpā puggalā na sīhanādaṃ nadantīti nadāpetukāmo sīhanādajjhāsayena evamāha. Theropi Satthu ajjhāsayānurūpeneva “ahaṃ kho bhante dīgharattaṃ āraññiko cevā”ti-ādinā nayena sīhanādaṃ nadati.

Diṭṭhadhammasukhavihāranti diṭṭhadhammasukhavihāro nāma āraññikasseva labbhati, no gāmantavāsino. Gāmantasmim hi vasanto dārakasaddaṃ suṇāti, asappāyarūpāni passati, asappāye sadde suṇāti, tenassa anabhirati uppajjati. Āraññiko pana gāvutaṃ vā aḍḍhayaḍḍhayaṃ vā atikkamitvā araññaṃ ajjhogāhetvā vasanto dīpibyaagghasīhādīnaṃ sadde suṇāti, yesaṃ savanapaccayā amānusikāsavanarati¹ uppajjati. Yaṃ sandhāya vuttaṃ—

“Suññāgāraṃ pavittassa, santacittassa bhikkhuno.

Amānusī rati hoti, sammā dhammaṃ vipassato.

Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ.

Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānataṃ.

Purato pacchato vāpi, aparō ce na vijjati.

Tattheva³ phāsu bhavati, ekassa ramato⁴ vane”ti.

Tathā piṇḍapātikasēva labbhati, no apiṇḍapātikassa. Apiṇḍapātiko hi akālacārī hoti, turitacāraṃ⁵ gacchati, parivatteti, palibuddhova gacchati, tattha ca bahusaṃsāyo hoti. Piṇḍapātiko pana na akālacārī hoti, na turitacāraṃ gacchati, na parivatteti, apalibuddhova gacchati, tattha ca na bahusaṃsāyo hoti.

Kathaṃ? Apiṇḍapātiko hi gāmato dūravihāre vasamāno kālasseva “yāguṃ vā pārivāsikabhattaṃ vā lacchāmi, āsanāsālāya vā

1. Amānusikābhirati (Sī)

3. Atī va (Khu 2. 301 piṭṭhe)

5. Turitacārī (Syā)

2. Khu 1. 67 piṭṭhe Dhammapade.

4. Vasato (Khu 2. 301 piṭṭhe)

pana uddesabhaddādisu kiñcideva mayhaṃ pāpuṇissatī”ti makkaṭakasuttāni chindanto sayitagorūpāni uṭṭhāpento pātova gacchanto akālacārī hoti. Manusse khetakammādīnaṃ atthāya gehā nikkhanteyeva sampāpuṇitum migaṃ¹ anubandhanto viya vegena gacchanto turitacārī hoti. Antarā kiñcideva disvā “asuka-upāsako vā asuka-upāsikā vā gehe, no gehe”ti pucchati, “no gehe”ti sutvā “idāni kuto labhissāmi”ti aggidaḍḍho viya pavedhati, sayāṃ pacchimadisāṃ gantukāmo pācīnadisāya salākaṃ labhitvā aññaṃ pacchimadisāya laddhasalākaṃ upasaṅkamitvā “bhante ahaṃ pacchimadisāṃ gamissāmi, mama salākaṃ tumhe gaṇhatha, tumhākaṃ salākaṃ mayhaṃ dethā”ti salākaṃ parivatteti. Ekaṃ vā pana salākabhaddaṃ āharitvā paribhuñjanto “aparassāpi salākabhaddassa pattāṃ dethā”ti manussehi vutte “bhante tumhākaṃ pattāṃ detha, ahaṃ mayhaṃ patte bhaddaṃ pakkhipitvā² tumhākaṃ pattāṃ dassāmi”ti aññaṃ pattāṃ dāpetvā bhatte āhaṇe³ attano patte pakkhipitvā pattāṃ paṭidento pattāṃ parivatteti nāma. Vihāre rājarājamahāmatṭādayo mahādānaṃ denti, iminā ca bhiyyo dūragāme salākā laddhā, tattha agacchanto puna sattāhaṃ salākaṃ na labhatīti alābhabhayena gacchati, evaṃ gacchanto palibuddho hutvā gacchati nāma. Yassa cesa salākabhaddādino atthāya gacchati, “taṃ dassanti nu kho me, udāhu na dassanti, paṇītaṃ nu kho dassanti, udāhu lūkhaṃ, thokaṃ nu kho, udāhu bahukaṃ, sītalaṃ nu kho, udāhu uṇhaṃ”ti evaṃ tattha ca bahusaṃsayo hoti.

Piṇḍapātiko pana kālasseva vuṭṭhāya vattapaṭivattaṃ katvā sarīraṃ paṭijaggitvā vasanaṭṭhānaṃ pavisitvā kammaṭṭhānaṃ manasikatvā kālaṃ sallakkhetvā mahājanassa uḷuṅkabhikkhādīni dātuṃ pahonakakāle gacchatīti na akālacārī hoti, ekekaṃ padavāraṃ cha koṭṭhāse katvā vipassanto gacchatīti na turitacārī hoti, attano garubhāvena “asuko gehe, na gehe”ti na pucchati, salākabhaddādiṇiyeva na gaṇhāti, agaṇhānto kiṃ parivattessati, na aññaṃ vasena palibuddhova

1. Migavaṃ (Ka)

2. Ahaṃ bhaddaṃ mayhaṃ patte pakkhipitvā (Sī), ahaṃ bhante mayhaṃ patte bhatte pakkhipitvā (Ka)

3. Āharetāṃ (Syā), āharitvā (Ka)

hoti, kammaṭṭhānaṃ manasikaronto yathārucci gacchati, itaro viya na bahusaṃsayo hoti. Ekasmiṃ gāme vā vīthiyā vā alabhivā aññattha carati. Tasmimpi alabhivā aññattha caranto missakodanaṃ saṃkaḍḍhitvā amataṃ viya paribhuñjitvā gacchati.

Paṃsukūlikasseva labbhati, no apaṃsukūlikassa. Apaṃsukūliko hi vassāvāsikaṃ pariyesanto carati, na senāsanasappāyaṃ pariyesati. Paṃsukūliko pana na vassāvāsikaṃ pariyesanto carati, senāsanasappāyameva pariyesati. Tecīvarikasseva labbhati, na itarassa. Atecīvariko hi bahubhaṇḍo bahuparikkhāro hoti, tenassa phāsuvihāro natthi. Appicchādīnañceva labbhati, na itaresanti. Tena vuttaṃ—“attano ca diṭṭhadhammasukhavihāraṃ sampassamāno”ti. . Pañcamaṃ.

6. Ovādasuttavaṇṇanā

149. Chaṭṭhe **ahaṃ vā**ti kasmā āha? Therāṃ attano ṭhāne ṭhapanatthaṃ. Kiṃ Sāriputtamoggallānā natthīti. Atthi. Evaṃ panassa ahosi “ime na ciraṃ ṭhassanti, Kassapo pana vīsavassasatāyuko, so mayi parinibbute Sattapaṇṇiguhāyaṃ nisīditvā dhammavinayasaṅgahaṃ katvā mama sāsanaṃ pañcavassasahassaparimāṇakālapavattanakaṃ karissati, attano taṃ ṭhāne ṭhapemi, evaṃ bhikkhū Kassapassa sussūsitabbāṃ¹ maññissanti”ti. Tasmā evamāha. **Dubbacā**ti dukkhena vattabbā. **Dovacassakaraṇehī**ti dubbacabhāvakaraṇehi. **Appadakkhiṇaggāhinoti** anusāsaniṃ sutvā padakkhiṇaṃ na gaṇhanti yathānusiṭṭhaṃ na paṭipajjanti, appaṭipajjantā vāmagāhino nāma jātāti dasseti. **Accāvadanteti** atikkamma vadante, sutapariyattiṃ nissāya ativiya vādaṃ karonteti attho. **Ko bahutaraṃ bhāsissatī**ti dhammaṃ kathento ko bahuṃ bhāsissati, kiṃ tvaṃ, udāhu ahanti. **Ko sundarataranti** eko bahuṃ bhāsanto asahitaṃ amadhuraṃ bhāsati, eko sahitaṃ madhuraṃ, taṃ sandhāyāha “ko sundarataran”ti. Eko pana bahuṃca sundaraṃca kathento ciraṃ na bhāsati, lahuṃñeva uṭṭhāti, eko addhānaṃ pāpeti, taṃ sandhāyāha “ko cirataran”ti. . Chaṭṭhaṃ.

1. Sussūyitabbāṃ (Sī)

7. Dutiya-ovādasuttavaṇṇanā

150. Sattame **saddhā**ti okappanasaddhā. **Vīriyanti** kāyikacetasikaṃ vīriyaṃ. **Paññāti** kusaladhammajānanapaññā. **Na santi bhikkhū ovādakā**ti imassa puggalassa ovādakā anusāsakā kalyāṇamittā natthīti idaṃ¹ bhante parihānanti dasseti. . Sattamaṃ.

8. Tatiya-ovādasuttavaṇṇanā

151. Aṭṭhame **tathā hi panāti** pubbe sovacassatāya, etarahi ca dovaccassatāya kāraṇapaṭṭhapane nipāto. **Tatrāti** tesu thesū. **Ko nāmāyaṃ bhikkhū**ti ko nāmo ayaṃ bhikkhu, kiṃ Tissatthero kiṃ Nāgattheroti. **Tatrāti** tasmim evaṃ sakkāre kayiramāne. **Tathattāyāti** tathābhāvāya, āraññikādibhāvāyāti attho. **Sabrahmacārikā**moti “ime maṃ parivāretvā carantū”ti evaṃ kāmēti icchatīti patthetīti sabrahmacārikāmo. **Tathattāyāti** lābhasakkāraṇibbattanatthāya. **Brahmacārupaddavenāti** yo sabrahmacārīnaṃ catūsu paccayesu adhimattacchandārāgo upaddavoti vuccati, tena upaddutā. **Abhipatthanāti** adhimattapattanaṃ. **Brahmacāri-abhipatthanenāti** brahmacārīnaṃ adhimattapattanaṃsaṅkhātena catupaccayabhāvena. . Aṭṭhamam.

9. Jhānābhinnāsuttavaṇṇanā

152. Navame **yāvadeva ākaṅkhāmī**ti yāvadeva icchāmi. Yāni pana ito paraṃ **vivicceva kāmehī**ti-ādinā nayena cattāri rūpāvacarajjhānāni, **sabbaso rūpasāññānaṃ samatikkamāti**-ādinā nayena catasso arūpasamāpattiyo, **sabbaso nevasāññānāsaññāyatanam samatikkamma saññāvedayitanirodhanti** evaṃ nirodhasamāpatti, **anekavihitam iddhividhanti**-ādinā nayena pañca lokikābhinnā ca vuttā. Tattha yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ anupadavaṇṇanāya ceva bhāvanāvidhānena ca saddhiṃ Visuddhimagge² vitthāritameva. Chaḷabhinñāya pana **āsavānaṃ khayāti** āsavānaṃ khayena. **Anāsavanti** āsavānaṃ apaccayabhūtaṃ. **Cetovimuttinti** arahattaphalasamādhim. **Paññāvimuttinti** arahattaphalapaññam. . Navamaṃ.

1. Idaṃ vatthum (Sī)

2. Visuddhi 1. 135 piṭṭhe.

10. Upassayasuttavaṇṇanā

153. Dasame **āyāma bhanteti** kasmā bhikkhunī-upassayagamanam yācati? Na lābhasakkārahetu, kammaṭṭhānatthikā panettha bhikkhuniyo atthi, tā ussukkāpetvā kammaṭṭhānam kathāpessāmīti yācati. Nanu ca so sayampi¹ Tepiṭako bahussuto, kim sayam kathetum na sakkotīti? No na sakkoti. Buddhapaṭibhāgassa pana sāvakassa katham saddhātābham maññissāntīti yācati. **Bahukicco tvaṃ bahukaraṇīyoti** kim thero navakammādipasuto, yena nam evamāhāti? No, Satthari pana parinibbute catasso parisā Ānandattheram upasaṅkamitvā “bhante idāni kassa pattacīvaram gahetvā caratha, kassa pariveṇam sammajjatha, kassa mukhodakam dethā”ti rodanti paridevanti. Thero “aniccā saṅkhārā, vuddhasarīrepi nillajjova maccurājā pahari, esā saṅkhārānam dhammatā, mā socittha mā paridevitthā”ti parisam saññāpeti. Idamassa bahukiccam. Tam sandhāya thero evamāha. **Sandassesīti** paṭipattiguṇam dasseti. **Samādapesīti** gaṇhāpesi. **Samuttejesīti** samussāhesi. **Sampahamsesīti** paṭiladdhaguṇena modāpesi.

Thullatissāti sarīrena thulā, nāmena Tissā. **Vedehamuninoti** paṇḍitamunino. Paṇḍito hi nāṇasaṅkhātena vedena ihati sabbakiccāni karoti, tasmā “Vedeho”ti vuccati. Vedeho ca so muni cāti vedehamuni. **Dhammam bhāsitaḥṭṭhaṃ maññatīti** Tipiṭakadharassa Dhammabhaṇḍāgārikassa sammukhe sayam araṇṇavāsī paṃsukūliko samāno “dhammakathiko ahan”ti dhammam bhāsitaḥṭṭhaṃ maññati, idam kim pana, katham panāti avajānamānā bhaṇati. **Assosīti** aññena āgantvā ārocitavasena assosi. **Āgamehi tvaṃ āvusoti** tiṭṭha tvaṃ āvuso. **Mā te saṃgho uttari upaparikkhīti** mā bhikkhusaṃgho² atireka-okāse tam upaparikkhīti. Idam vuttam hoti— “Ānandena Buddhapaṭibhāgo sāvako vārito, ekā bhikkhunī na vāritā, tāya saddhim santhavo vā sineho vā bhavissatī”ti mā tam saṃgho evam amaññīti³.

1. Nanu sayampi (Syā), nanu ca tesam sayampi (Ka)

2. Bhikkhusaṃgho uttarim (Sī)

3. Maññasīti (Ka)

Idāni attano Buddhapaṭibhāgabhāvaṃ dīpento **taṃ kiṃ maññasi āvusoti-ādimāha. Sattaratananti** sattahatthappamāṇaṃ. **Nāganti** hatthiṃ. **Aḍḍhattharatanam vāti** aḍḍharatanena ūna-aṭṭharatanam, purimapādato paṭṭhāya yāva kumbhā vidatthādhikasattahatthubbedhanti attho. **Tālapattikāyāti** taruṇatālapaṇṇena. **Cavittthāti** cutā, na matā vā naṭṭhā vā, Buddhapaṭibhāgassa pana sāvakassa upavādaṃ vatvā Mahākassapatthere chahi abhiññāhi sīhanādaṃ nadante tassā kāsāvāni kaṇṭakasākhā viya kacchusākhā¹ viya ca sarīraṃ khāditaṃ āraddhāni, tāni hāretvā setakāni nivatthakkhaṇeyevassā cittassādo udapādīti. . Dasmaṃ.

11. Cīvarasuttavaṇṇanā

154. Ekādasame **Dakkhiṇāgirisminti** Rājagahaṃ parivāretvā ʘitassa girino dakkhiṇabhāge janapado Dakkhiṇāgiri nāma, tasmim cārikaṃ caratīti attho. Cārikā ca nāma duvidhā hoti turitacārikā ca aturitacārikā ca. Tattha yaṃ ekacco ekaṃ kāsāvaṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā pattacīvaraṃ aṃse laggetvā chattaṃ ādāya sarīrato sedehi paggharantehi divasena sattatṭhayaḷjanāni gacchati, yaṃ vā pana Buddhā kiṇcideva bodhaneyyasattaṃ disvā yojanasatampi yojanasahassampi khaṇena gacchanti, eṣā **turitacārikā** nāma. Devasikaṃ pana gāvutaṃ aḍḍhayaḷjanam tigāvutaṃ yojananti ettakaṃ addhānaṃ ajjatanāya nimantanam adhivāsayato janaṣaṅgahaṃ karoto gamanam, eṣā **aturitacārikā** nāma. Ayaṃ idha adhippetā.

Nanu ca thero paṇcavīsati vassāni chāyā viya Dasabalassa pacchato pacchato gacchantova ahosi, “kahaṃ Ānando”ti vacanassa okāsameva na adāsi, so kismim kāle bhikkhusaṅghena saddhiṃ cārikaṃ caritaṃ okāsaṃ labhatīti? Satthu parinibbānaṣaṃvacchare. Parinibbute kira Satthari Mahākassapatthero Satthu parinibbāne sannipatitassa bhikkhusaṅghassa majjhe nisīditvā dhammavinayaṣaṅgāyanattham paṇcasate bhikkhū uccinitvā “āvuso mayaṃ Rājagahe vassaṃ vasantā dhammavinayaṃ saṅgāyissāma, tumhe

1. Kacchusaṅkhā (Ka)

pure vassūpanāyikāya attano palibodham ucchinditvā¹ Rājagahe sannipatathā”ti vatvā attanā Rājagaham gato. Ānandattheropi Bhagavato pattacīvaram ādāya mahājanam saññāpento Sāvatthim gantvā tato nikkhamma Rājagaham gacchanto Dakkhiṇāgirismim cārikam cari. Tam sandhāyetam vuttam.

Yebhuyyena kumārabhūtāti ye te hīnāyāvattā nāma, te yebhuyyena kumārakā² daharā taruṇā ekavassikadvevassikā bhikkhū ceva anupasampannakumārakā ca. Kasmā panete pabbajitā, kasmā hīnāyāvattāti? Tesam kira mātāpitaro cintesum “Ānandatthero Satthu vissāsiko aṭṭha vare yācitvā upaṭṭhahati, icchiticchitaṭṭhānam Satthāram gahetvā gantum sakkoti, amhākam dārake etassa santike pabbājema, so Satthāram gahetvā āgamissati, tasmim āgate mayam mahāsakkāram katum labhissāmā”ti. Iminā tava kāraṇena nesam nātakā te pabbājesum. Satthari pana parinibbute tesam sā patthanā upacchinnā, atha te ekadivaseneva uppabbājesum.

Yathābhirantanti yathāruciya yathā-ajjhāsayena. **Tikabhojanam paññattanti** idam “gaṇabhojane aññatra samayā pācittiyan”ti³ idam sandhāya vuttam. Tattha hi tiṇṇam janānam akappiyanimantanam sādīyitvā ekato paṭiggaṇhantānampi anāpatti, tasmā “tikabhojanam”ti vuttam.

Dummaṅkūnam puggalānam niggahāyāti dussīlapuggalānam niggaṇhanattham. **Pesalānam bhikkhūnam phāsuvihārāyāti** dummaṅkūnam niggaheneva pesalānam uposathapavāraṇā vattanti, samaggavāso hoti, ayam tesam phāsuvihāro hoti, imassa phāsuvihārassa atthāya. **Mā pāpicchā pakkham nissāya saṃgham bhindeyyunti** yathā Devadatto sapariso kulesu viññāpetvā bhuñjanto pāpicche nissāya saṃgham bhindi, evam aññepi pāpicchā gaṇabandhena kulesu viññāpetvā bhuñjamānā gaṇam vaḍḍhetvā tam pakkham nissāya mā saṃgham bhindeyyunti, iti iminā kāraṇena paññattanti attho. **Kulānuddayatāya cāti** bhikkhusaṃghe uposathapavāraṇam katvā samaggavāsam

1. Upacchinditvā (Sī), pacchinditvā (Syā)

2. Kumārabhūtā (Sī, Syā)

3. Vi 2. 98 piṭṭhe.

vasante manussā salākabhattādīni datvā saggaaparāyaṇā bhavanti, iti imāya kulānuddayatāya ca paññattanti attho.

Sassaghātāṃ maññe carasīti sassāṃ ghātento viya āhiṇḍasi.
Kulūpaghātāṃ maññe carasīti kulāni upaghātento viya hananto viya āhiṇḍasi. **Olujjātīti** visesena palujjati bhijjati. **Palujjanti kho te āvuso navappāyāti** āvuso ete tayhaṃ pāyena yebhuyyena navakā ekavassikaduvassikā daharā ceva sāmaṇerā ca palujjanti bhijjanti. **Na vāyaṃ kumārako mattamaññāsīti** ayaṃ kumārako attano pamāṇaṃ na jānātīti therāṃ tājento āha.

Kumārakavādā na muccāmāti kumārakavādato na muccāma. **Tathā hi pana tvanti** idamassa evaṃ vattabbatāya kāraṇadassanatthaṃ vuttaṃ. Ayaṃ hettha adhippāyo—yasmā tvaṃ imehi navehi bhikkhuhi indriyasamvararahitehi saddhiṃ vicarasi, tasmā kumārakehi saddhiṃ vicaranto kumārakoti vattabbatāṃ arahasīti.

Aññatitthiyapubbo samānoti idaṃ yasmā¹ therassa imasmiṃ sāsane neva ācariyo na upajjhāyo paññāyati, sayāṃ kāsāyāni gahetvā nikkhanto, tasmā anattamanatāya aññatitthiyapubbataṃ āropayamāno āha.

Sahasāti ettha rāgamohacāropi sahasācāro, idaṃ pana dosacāravasena vuttaṃ. **Appaṭisaṅkhāti** appaccavekkhitvā. Idāni attano pabbajjāṃ sodhento **yatvāhaṃ āvusoti**-ādimāha. Tattha **aññaṃ satthāraṃ uddisitunti** ṭhapetvā Bhagavantaṃ aññaṃ mayhaṃ satthāti evaṃ uddisituṃ na jānāmi. **Sambādho gharāvāsoti**-ādīsu sacepi saṭṭhihatthe ghare yojanasatantarepi vā dve jāyampatikā vasanti, tathāpi tesaṃ sakiñcanasapalibodhaṭṭhena gharāvāso sambādhoyeva. **Rajāpathoti** rāgarajādīnaṃ uttānaṭṭhānanti Mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. “Āgamanapatho”tipi vatthum vaṭṭati. Alaggaṇaṭṭhena abbhokāso viyāti **abbhokāso**. Pabbajito hi Kūṭāgāraratanaṃ mayapāsādadevavimānādīsu pihitadvāravātapānesu paṭicchannesu vasantopi neva laggati na sajjati na bajjhati, tena

vuttaṃ “abbhokāso pabbajjā”ti. Apica **sambādho gharāvāso** kusalakiriyāya okāsābhāvato, **rajāpatho** asaṃvutasaṅkāraṭṭhānaṃ viya rajānaṃ, kilesarajānaṃ sannipātaṭṭhānato, **abbhokāso pabbajjā** kusalakiriyāya yathāsukhaṃ okāsasabbhāvato.

Nayidaṃ sukaraṃ -pa- pabbajeyyanti ettha ayaṃ saṅkhepakathā— yadetaṃ sikkhattayabrahmacariyaṃ ekampi divasaṃ akhaṇḍaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya **ekantaparipuṇṇaṃ** caritabbaṃ, ekadivasampi ca kilesamalena amalānaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya **ekantaparisuddhaṃ, saṅkhalikhitaṃ** likhitasāṅkhasadisaraṃ dhotasaṅkhasappaṭibhāgaṃ caritabbaṃ, idaṃ na sukaraṃ agāraṃ ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṃ -pa- carituṃ, yaṃnūnāhaṃ kesamassuṃ ohāretvā kasāyarasapītātāya kāsāyāni brahmacariyaṃ carantānaṃ anucchavikāni vatthāni acchādetvā paridahitvā agārasmā nikkhamitvā anagāriyaṃ pabbajeyyanti. Ettha ca yasmā agārassa hitaṃ kasivaṇijjādikammaṃ **agāriyanti** vuccati, taṃ pabbajjāya natthi, tasmā pabbajjā anagāriyāti nātabbā, taṃ anagāriyaṃ. **Pabbajeyyanti** paṭipajjeyyaṃ¹.

Paṭapilotikānanti jiṇṇapilotikānaṃ. Terasahatthopi hi navasāṭako dasānaṃ chinnaḥkalato paṭṭhāya pilotikāti vuccati. Iti mahārahāni vatthāni chinditvā kataṃ saṅghāṭiṃ sandhāya “paṭapilotikānaṃ saṅghāṭiṃ”ti vuttaṃ. **Addhānamaggappaṭipanno**ti addhayaḥjanato paṭṭhaya maggo addhānanti vuccati, taṃ addhānamaggaṃ paṭipanno, dīghamaggaṃ paṭipanno attho.

Idāni yathā esa pabbajito, yathā ca addhānamaggaṃ paṭipanno, imassatthassa āvibhāvattaraṃ abhinīhārato paṭṭhāya anupubbikathā kathetabbā—atīte kira kappasatasahassamatthake Padumuttaro nāma Satthā udapādi, tasmim̐ Haṃsavatīnagaraṃ upanissāya Kheme migadāye viharante Vedeho nāma kuṭumbiko asītikoṭidhanavibhavo pātova subhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅgāni² adhiṭṭhāya gandhapupphādīni gahetvā vihāraṃ gantvā Satthāraṃ pūjetvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Tasmim̐ Khaṇe Satthā Mahānisabhattheraṃ nāma tatiyasāvakaṃ “etadaggaṃ bhikkhave mama

1. Parivajeyyaṃ (Ka)

2. Uposathaṅgaṃ (Syā), uposathaṃ (Ka)

sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ yadidaṃ Nisabho”ti etadagge
 ṭhapesi. Upāsako taṃ sutvā pasanno dhammakathāvasāne mahājane uṭṭhāya
 gate Satthāraṃ vanditvā “bhante sve mayhaṃ bhikkhaṃ adhivāsethā”ti āha.
 Mahā kho upāsaka bhikkhusaṃghoti. Kittako Bhagavāti.

Aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassanti. Bhante ekaṃ sāmaṇerampi vihare
 asesetvā bhikkhaṃ adhivāsethāti. Satthā adhivāsesi. Upāsako Satthu
 adhivāsanaṃ viditvā gehaṃ gantvā mahādānaṃ sajjetvā punadivase Satthu
 kālaṃ ārocāpesi. Satthā pattacīvaramādāya bhikkhusaṃghaparivuto
 upāsakassa gharaṃ gantvā paññattāsane nisinno dakkhiṇodakāvasāne
 yāgubhattādīni sampaṭicchanto bhattavissaggaṃ akāsi. Upāsakopi Satthu
 santike nisīdi.

Tasmiṃ antare Mahānisabhatthero piṇḍāya caranto tameva vīthiṃ
 paṭipajji. Upāsako disvā uṭṭhāya gantvā therāṃ vanditvā “pattaṃ bhante no
 dethā”ti āha. Thero pattaṃ adāsi. Bhante idheva pavisatha, Satthāpi gehe
 nisinnoti. Na vaṭṭissati upāsakāti. Upāsako therassa pattaṃ gahetvā
 piṇḍapātassa pūretvā nīharitvā adāsi. Tato¹ therāṃ anugantvā nivatto Satthu
 santike nisīditvā evamāha “bhante Mahānisabhatthero ‘satthā gehe nisinno’ti
 vuttepi pavisutuṃ na icchi, atthi nu kho etassa tumhākaṃ guṇehi atireko
 guṇo”ti. Buddhānañca vaṇṇamaccheraṃ nāma natthi. Atha Satthā evamāha
 “upāsaka mayhaṃ bhikkhaṃ āgamayamānā gehe nisīdāma, so bhikkhu na
 evaṃ nisīditvā bhikkhaṃ udikkhati. Mayhaṃ gāmantasenaśane vasāma, so
 araṇṇasmiṃ yeva vasati. Mayhaṃ channe vasāma, so abbhokāsamhiyeva
 vasati. Iti tassa ayañca ayañca guṇo”ti mahāsamuddaṃ pūrayamānova
 kathesi. Upāsako pakatiyāpi jalamānapadīpo telena āsitto viya suṭṭhutam²
 pasanno hutvā cintesi “kiṃ mayhaṃ aññāya sampattiyā, anāgate ekassa
 Buddhassa santike dhutavādānaṃ³ aggabhāvatthāya patthanāṃ karissāmi”ti.

So punapi Satthāraṃ nimantetvā teneva niyāmena satta divasāni dānaṃ
 datvā sattame divase aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassassa ticīvarāni datvā
 Satthu pādamūle nipajjitvā evamāha “yaṃ me bhante satta divasāni dānaṃ

1. Taṃ (Ka)

2. Suṭṭhu (Sī)

3. Dhutaṅgadharānaṃ (Sī)

dentassa mettaṃ kāyakammaṃ mettaṃ vacīkammaṃ mettaṃ
manokammaṃ, imināhaṃ na aññaṃ devasampattiṃ vā
Sakkamārabrahmasampattiṃ vā patthemī, idaṃ pana me kammaṃ anāgate
ekassa Buddhassa santike Mahānisabhattherena pattaṭṭhānantaraṃ
pāpuṇanattāya terasadhutaṅgadharānaṃ aggabhāvassa paccayo hotū”ti.
Satthā “mahantaṃ ṭhānaṃ iminā patthitaṃ, samijjhissati nu kho”ti olokeno
samijjhanabhāvaṃ disvā āha “manāpaṃ te ṭhānaṃ patthitaṃ, anāgate
satasahassakappamatthake Gotamo nāma Buddhō uppajjissati, tassa tvaṃ
tatiyasāvako Mahākassapatthero nāma bhavissati”ti. Taṃ sutvā upāsako
“Buddhānaṃ dve kathā nāma natthī”ti punadvase pattabbaṃ viya taṃ
sampattiṃ amaññittha. So yāvatāyukaṃ sīlaṃ rakkhivā tattha kālaṅkato
sagge nibbatti.

Tato paṭṭhāya devamanussesu sampattiṃ anubhavanto ito
ekanavutikappe vipassimhi Sammāsambuddhe Bandhumatīnagaraṃ nissāya
kheme migadāye viharante devalokā cavitvā aññatarasmiṃ parijijṇhe
brāhmaṇakule nibbatti. Tasmiṃca kāle “Vipassī Bhagavā sattame sattame
saṃvacchare dhammaṃ kathetī”ti mahantaṃ kolāhalaṃ hoti.
Sakalajambudīpe devatā “Satthā dhammaṃ kathessati”ti ārocenti, brāhmaṇo
taṃ sāsanaṃ assosi. Tassa ca nivāsanasāṭako eko hoti, tathā brāhmaṇiyā,
pārupanaṃ pana dvinnampi ekameva. Sakalanagare “Ekaṣāṭakabrāhmaṇo”ti
paññāyati. Brāhmaṇānaṃ kenacideva kiccena sannipāte sati brāhmaṇiṃ
gehe ṭhapetvā sayāṃ gacchati, brāhmaṇiṃ sannipāte sati sayāṃ gehe
tiṭṭhati, brāhmaṇi taṃ vatthaṃ pārupitvā gacchati. Tasmiṃ pana divase
brāhmaṇo brāhmaṇiṃ āha “bhoti kiṃ rattiṃ dhammassavanaṃ suṇissasi,
divā”ti. “Mayaṃ mātugāmajātikā nāma rattiṃ sotuṃ na sakkoma, divā
sossamī”ti brāhmaṇaṃ gehe ṭhapetvā vatthaṃ pārupitvā upāsikāhi saddhiṃ
divā gantvā Satthāraṃ vanditvā ekamante nisinnā dhammaṃ sutvā
upāsikāhiyeva saddhiṃ āgamāsi. Atha brahmaṇo brāhmaṇiṃ gehe ṭhepetvā
vatthaṃ pārupitvā vihāraṃ gato.

Tasmiṃ ca samaye Satthā parisamajjhe alaṅkatadhammāsane
sannisinna cittabjāniṃ ādāya ākāsaṅgaṃ otārento viya Sineruṃ
matthaṃ¹

1. Sinerumatthakaṃ (Syā), Sineruṃ matthakaṃ (Ka)

katvā sāgaraṃ nimmathento viya dhammakathaṃ katheti. Brāhmaṇassa parisante¹ nisinnassa dhammaṃ suṇantassa paṭhamayāmasmiṃ yeva sakalasarīraṃ pūrayamānā pañcavaṇṇā pīti uppajji. So pārutavatthaṃ saṃgharitvā² “Dasabalassa dassāmi”ti cintesi. Athassa ādīnavasahassaṃ dassayamānaṃ maccheraṃ uppajji, so “brāhmaṇiyā ca mayhañca ekameva vatthaṃ, aññaṃ kiñci pārupanaṃ natthi, apārupitvā ca nāma bahi carituṃ na sakkā”ti sabbathāpi adātukāmo ahosi. Athassa nikkhante paṭhamayāme majjhimayāme³pi tatheva pīti uppajji, so tatheva ca cintetvā tatheva adātukāmo ahosi. Athassa majjhimayāme nikkhante pacchimayāme⁴pi tatheva pīti uppajji, so “taraṇaṃ vā hotu maraṇaṃ vā⁵, pacchāpi jānissāmi”ti vatthaṃ saṃgharitvā Satthu pādamūle ṭhapesi. Tato vāmahatthaṃ ābhujitvā dakkhiṇena hatthena tikkhattuṃ apphotetvā “jitaṃ me, jitaṃ me”ti tayo vāre nadi.

Tasmiṃ ca samaye Bandhumarājā dhammāsanassa pacchato antosāṇiyaṃ nisinno dhammaṃ suṇāti. Rañño ca nāma “jitaṃ me”ti saddo amanāpo hoti. So purisaṃ pesesi “gaccha etaṃ puccha kiṃ vadesī”ti, so tena gantvā pucchito āha “avasesā hatthiyānādīni āruyha asicammādīni gahetvā parasenaṃ jinanti, na taṃ acchariyaṃ, ahaṃ pana pacchato āgacchantassa kūṭagoṇassa muggarena sīsaṃ bhinditvā taṃ palāpento viya maccheracittaṃ madditvā⁶ pārutavatthaṃ Dasabalassa adāsiṃ, taṃ me macchariyaṃ jitaṃ”ti āha. Puriso gantvā taṃ pavattiṃ rañño ārocesi. Rājā āha “amhe bhaṇe Dasabalassa anurūpaṃ na jānimhā, brāhmaṇo pana jāni”ti⁷ vatthayugampi pesesi. Taṃ disvā brāhmaṇo cintesi “ayaṃ mayhaṃ tuṇhī nisinnassa paṭhamāṃ kiñci adatvā Satthu guṇe kathentassa adāsi, Satthu guṇe paṭicca uppannaṃ mayhaṃ ko attho”ti tampi vatthayugaṃ Dasabalasseva adāsi. Rājā “kiṃ brāhmaṇena katan”ti pucchitvā “tampi tena⁸ vatthayugaṃ Tathāgatasseva dinnan”ti sutvā aññāni dve vatthayugāni pesesi. So tānipi adāsi. Rājā aññānipi cattārīti evaṃ yāva dvattiṃsavatthayugāni pesesi. Atha

1. Pariyante (Syā) 2. Saṃgharitvā (Sī) 3. Maraṇaṃ vā hotu amaraṇaṃ vā (Syā, Ka)
 4. Cajetvā (Syā) 5. Jānātīti (Sī, Ka) 6. Tampi dinnan (Sī)

brāhmaṇo “idaṃ vaḍḍhetvā gahaṇaṃ viya hotī”ti attano atthāya ekaṃ,
brāhmaṇiyā atthāya ekanti dve vatthayugāni gahetvā tiṃsa yugāni
Tathāgatasseva adāsi. Tato paṭṭhāya ca Satthu vissāsiko jāto.

Atha naṃ rājā ekadivasaṃ sītasamaye Satthu santike dhammaṃ
suṇantaṃ disvā sataśahassagghaṇikaṃ attano pārutaṃ rattakambalaṃ datvā
āha “ito paṭṭhāya imaṃ pārupitvā dhammaṃ suṇāhi”ti. So “kiṃ me iminā
kambalena imasmiṃ pūtikāye upanītenā”ti cintetvā antogandhakuṭiyam
Tathāgatamañcassa upari vitānaṃ katvā agamāsi. Atha ekadivasaṃ rājā
pātova vihāraṃ gantvā antogandhakuṭiyam Satthu santike nisīdi. Tasmiṃ
samaye chabbaṇṇā Buddharasmiyo kambalaṃ paṭihaññanti, kambalo ativiya
virocati. Rājā uddhaṃ olokento sañjānitvā āha “bhante amhākaṃ esa
kambalo, amhehi Ekasāṭakabrāhmaṇassa dinno”ti. Tumhehi mahārāja
brāhmaṇo pūjito, brāhmaṇena ahaṃ pūjitoti. Rājā “brāhmaṇo yuttakaṃ
aññāsi, na mayan”ti pasīditvā yaṃ manussānaṃ upakārabhūtaṃ, taṃ
sabbaṃ aṭṭhaṭṭhakaṃ katvā sabbaṭṭhakaṃ nāma dānaṃ datvā purohitaṭṭhāne
ṭhapesi. Sopi “aṭṭhaṭṭhakaṃ nāma catusaṭṭhi hotī”ti catusaṭṭhi salākabhattāni
upanibandhāpetvā¹ yāvajjīvaṃ dānaṃ datvā sīlaṃ rakkhitvā tato cuto sagge
nibbatti.

Puna tato cuto imasmiṃ kappe Koṇāgamanassa ca Bhagavato
Kassapadasabalassa cāti dvinnāṃ Buddhānaṃ antare Bārāṇasiyaṃ
kuṭumbiyaghare nibbatto, so vuddhimanvāya gharāvāsaṃ vasanto
ekadivasaṃ araṇṇe jaṅghavihāraṃ carati. Tasmiṃ samaye Paccekabuddho
nadītīre cīvarakammaṃ karonto anuvāte appahonte saṃgharitvā ṭhapetuṃ
āraddho. So disvā “kasmā bhante saṃgharitvā ṭhapethā”ti āha. Anuvāto
nappahotīti. “Iminā bhante karoṭhā”ti sāṭakaṃ datvā “nibbattanibbattaṭṭhāne
me kenaci parihāni mā hotū”ti patthanaṃ paṭṭhapesi. Gharepissa bhaginiyā
saddhiṃ bhariyāya kalahaṃ karontiyā Paccekabuddho piṇḍāya pāvīsi.

1. Upanāmetvā (Syā)

Athassa bhaginī Paccekabuddhassa piṇḍapātaṃ datvā tassa bhariyaṃ sandhāya¹ “evarūpaṃ bālaṃ yojanasatena parivajjeyyan”ti patthanam paṭṭhapesi. Sā gehadvāre ṭhitā taṃ sutvā “imāya dinnam bhattam esa mā bhuñjatū”ti pattam gahetvā piṇḍapātaṃ chaḍḍetvā kalalassa pūretvā adāsi. Itarā disvā “bāle maṃ tava akkosa vā pahara vā, evarūpassa pana dve asaṅkheyyāni pūritapāramissa pattato bhattam chaḍḍetvā kalalam dātum na yuttan”ti āha. Athassa bhariyāya paṭisaṅkhānam uppajji. Sā “tiṭṭhatha bhante”ti kalalam chaḍḍetvā pattam dhovivā gandhacunṇena ubbaṭṭetvā pavarassa catumadhurassa pūretvā upari āsittena padumagabbhavaṇṇena sappinā vijjotamānam Paccekabuddhassa hatthe ṭhapetvā “yathā ayaṃ piṇḍapāto obhāsajāto, evaṃ obhāsajātam me sarīram hotū”ti patthanam paṭṭhapesi. Paccekabuddho anumoditvā ākāsaṃ pakkhandi². Tepi jāyampatikā³ yāvatāyukaṃ kusalam katvā sagge nibbattitvā puna tato cavitvā upāsako Bārāṇasiyaṃ asītikoṭivibhavassa seṭṭhino putto hutvā nibbatti, itarā tādisasseva dhītā hutvā nibbatti.

Tassa vuddhipattassa tameva seṭṭhidhītaram ānayaṃsu. Tassā pubbe adinnavipākassa tassa kammassa ānubhāvena patikulaṃ pavitṭhamattāya ummārabbhantare sakalasarīram ugghāṭitavaccakuṭi viya duggandham jātam. Seṭṭhikumāro “kassāyaṃ gandho”ti pucchitvā “seṭṭhikaññāyā”ti sutvā “nīharatha nīharathā”ti ābhataniyāmeneva⁴ kulagharam pesesi. Sā eteneva nīharena sattasu ṭhānesu paṭinivattitā cintesi “aham sattasu ṭhānesu paṭinivattā, kiṃ me jīvitenā”ti attano ābhāraṇabhaṇḍam bhāñjāpetvā suvaṇṇiṭṭhakam kāresi ratanāyataṃ vidatthivittthataṃ caturaṅgulubbedham. Tato haritālamanosilāpiṇḍam gahetvā aṭṭha uppalahatthake ādāya Kassapadasabalassa cetiyakaraṇaṭṭhānam gatā. Tasmiṃca khaṇe ekā iṭṭhakapanti parikkhipitvā āgacchamānā ghaṭaniṭṭhakāya unā hoti. Seṭṭhidhītā vaḍḍhakim āha “imaṃ iṭṭhakam ettha ṭhapethā”ti. Amma bhaddake kāle āgatāsi, sayameva ṭhaphēti. Sā āruyha telena haritālamanosilaṃ yojetvā tena bandhanena iṭṭhakam paṭiṭṭhapetvā

1. Sandhāya evamāha (Syā)

3. Jāyapatikā (Syā)

2. Pakkhando (Sī, Ka)

4. Āgatanayeneva (Ka)

upari aṭṭhahi uppalahatthakehi pūjaṃ katvā vanditvā “nibbattanibbattaṭṭhāne me kāyato candanagandho vāyatu, mukhato uppalagandho”ti patthanam katvā cetiyaṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā agamāsi.

Atha tasmimīyeva khaṇe yassa seṭṭhiputtassa paṭhamam geham nītā, tassa taṃ ārabha sati udapādi. Nagarepi nakkhattaṃ saṃghuṭṭhaṃ hoti. So upaṭṭhāke āha “tadā idha ānītā seṭṭhidhītā atthi, kahaṃ sā”ti. Kulagehe sāmīti¹. Ānetha naṃ, nakkhattaṃ kīḷissāmīti. Te gantvā taṃ vanditvā ṭhitā “kiṃ tātā āgatatthā”ti tāya puṭṭhā taṃ pavattiṃ ācikkhiṃsu. Tātā mayā ābharaṇabhaṇḍena cetiyaṃ pūjitaṃ, ābharaṇaṃ me natthīti. Te gantvā seṭṭhiputtassa ārocesuṃ. Ānetha naṃ, piḷandhanaṃ labhissāmīti. Te ānayiṃsu. Tassā saha gharappavesena sakalagehaṃ candanagandhañceva nīluppalagandhañca vāyi.

Seṭṭhiputto taṃ pucchi “paṭhamam tava sarīrato duggandho vāyi, idāni pana te sarīrato candanagandho, mukhato uppalagandho vāyati, kiṃ etan”ti. Sā ādito paṭṭhāya attano katakammaṃ ārocesi. Seṭṭhiputto “niyyānikaṃ vata Buddhānaṃ sāsanaṃ”ti pasīditvā yojanikaṃ suvaṇṇacetiyaṃ kambalakañcukena parikkhipitvā tattha tattha rathacakkappamāñchi suvaṇṇapadumehi alaṅkari. Tesam dvādasahatthā olambakā honti. So tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā sagge nibbattitvā tato cuto Bārāṇasito yojanamatte ṭhāne aññatarasmiṃ amaccakule nibbatti. Seṭṭhikaññā devalokato cavitvā rājakule jeṭṭhadhītā hutvā nibbatti.

Tesu vayappattesu kumārassa vasanaḡāme nakkhattaṃ saṃghuṭṭhaṃ, so mātaraṃ āha “sāṭakaṃ me amma dehi, nakkhattaṃ kīḷissāmī”ti. Sā dhotavatthaṃ nīharitvā adāsi. Amma thūlaṃ idanti. Aññaṃ nīharitvā adāsi, tampi paṭikkhipi. Aññaṃ nīharitvā adāsi, tampi paṭikkhipi. Atha naṃ mātā āha “tāta yādise gehe mayaṃ jātā, natthi no ito sukhumatarassa paṭilābhāya puññaṃ”ti. Labhanaṭṭhānaṃ gacchāmi ammāti. Putta ahaṃ ajjeva tuyhaṃ Bārāṇasinagare rajjapaṭilābhampi icchāmīti. So mātaraṃ vanditvā āha “gacchāmi amma”ti. Gaccha tātāti. Evaṃ kirassā cittaṃ

1. Vasati sāmīti (Sī)

ahosi “kahaṃ gamissati, idha vā ettha vā gehe nisīdissatī”ti. So pana puññaniyāmena nikkhamitvā Bārāṇasim gantvā uyyāne maṅgalasilāpaṭṭe sasīsaṃ pārupitvā nipajji. So ca Bārāṇasirañño kālaṅkatassa sattamo divaso hoti.

Amaccā rañño sarīrakiccaṃ katvā rājaṅgaṇe nisīditvā mantayimṃsu “rañño ekā dhītāva atthi, putto natthi, arājakaṃ rajjaṃ na tiṭṭhati, ko rājā hoti”ti mantetvā “tvaṃ hohi, tvaṃ hohi”ti. Purohito āha “bahuṃ oloketuṃ na vaṭṭati, phussarathaṃ¹ vissajjemā”ti. Te kumudavaṇṇe cattāro sindhave yojetvā pañcavidhaṃ rājakakudhabhaṇḍaṃ setacchattañca rathasmiṃyeva ṭhapetvā rathaṃ vissajjetvā pacchato tūriyāni paggaṇhāpesuṃ. Ratho pācīnadvārena nikkhamitvā uyyānābhimukho ahosi, “paricayena uyyānābhimukho gacchati, nivattemā”ti keci āhaṃsu. Purohito “mā nivattayitthā”ti āha. Ratho kumāraṃ padakkhiṇaṃ katvā ārohanasajjo hutvā aṭṭhāsi. Purohito pārupanakaṇṇaṃ apanetvā pādatalāni olovento “tiṭṭhatu ayaṃ dīpo, dvisahassadīpaparivāresu catūsu dīpesu esa rajjaṃ kātuṃ yutto”ti vatvā “punapi tūriyāni paggaṇhātha punapi paggaṇhātha”ti tikkhattuṃ tūriyāni paggaṇhāpesi.

Atha kumāro mukhaṃ vivaritvā oloketvā “kena kammaṇa āgatattā”ti āha. Deva tumhākaṃ rajjaṃ pāpuṇātīti. Rājā kahanti. Devattaṃ gato² sāmīti. Kati divasā atikkantāti. Ajja sattamo divasoti. Putto vā dhītā vā natthīti. Dhītā atthi deva, putto natthīti. Tena hi karissāmi rajjanti. Te tāvadeva abhisekamaṇḍapaṃ katvā rājadhītaraṃ sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā uyyānaṃ ānetvā kumārassa abhisekaṃ akaṃsu.

Athassa katābhisekassa sataṣaṇṇasagghaṇikaṃ vatthaṃ upaharimṃsu. So “kimidaṃ tātā”ti āha. Nivāsanavatthaṃ devāti. Nanu tātā thūlanti. Manussānaṃ paribhogavatthesu ito sukhumataraṃ natthi devāti. Tumhākaṃ rājā evarūpaṃ nivāsesīti. Āma devāti. Na maññe puññavā

1. Pussarathaṃ (Syā)

2. Divaṅgato (Syā)

tumhākaṃ rājā, suvaṇṇabhiṅgāraṃ¹ āharatha, labhissāma vatthanti. Suvaṇṇabhiṅgāraṃ āharimsu. So uṭṭhāya hatthe dhovitvā mukhaṃ vikkhāletvā hatthena udakaṃ ādāya puratthimadisāya abbhukkiri, ghanapathaviṃ bhinditvā aṭṭha kapparukkhā uṭṭhahimsu. Puna udakaṃ gahetvā dakkhiṇaṃ pacchimaṃ uttaranti evaṃ catasso disā abbhukkiri, sabbadisāsu aṭṭha aṭṭha katvā dvattimsa kapparukkhā uṭṭhahimsu. So ekaṃ dibbadussaṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā “Nandaraṇṇo vijite suttakantikā itthiyo mā suttaṃ kantimsūti evaṃ bheriṃ cārāpethā”ti vatvā chattaṃ ussāpetvā alaṅkatapaṭiyatto hatthikkhandhavaragato nagaraṃ pavisitvā pāsādaṃ āruyha mahāsampattiṃ anubhavi.

Evaṃ kāle gacchante ekadivasaṃ devī raṇṇo sampattiṃ disvā “aho tapassī”ti² kāruṇṇākāraṃ dassesī. “Kimidaṃ devī”ti ca puṭṭhā “atimahatī deva sampatti, atīte Buddhānaṃ saddahitvā kalyāṇaṃ akattha, idāni anāgatassa paccayaṃ kusalaṃ na karoṭhā”ti āha. Kassa dassāmi, sīlavanto natthīti. “Asuṇṇo deva Jambudīpo arahantehi, tumhe dānameva sajjetha, ahaṃ arahante lacchāmī”ti āha. Rājā punadivase pācīnadvāre dānaṃ sajjāpesi. Devī pātova uposathaṅgāni adhiṭṭhāya uparipāsāde puratthābhimukhā urena nipajjitvā “sace etissā disāya arahanto atthi, āgacchantu amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhantū”ti āha. Tassaṃ disāyaṃ arahanto nāhesuṃ. Taṃ sakkāraṃ kapaṇaddhikayācakānaṃ adaṃsu.

Punadivase dakkhiṇadvāre dānaṃ sajjitvā tatheva akāsi, punadivase pacchimadvāre. Uttaradvāre sajjitadivase pana deviyā tatheva nimantentiyaṃ Himavante vasantānaṃ Padumavatiyā puttānaṃ pañcasatānaṃ Paccekabuddhānaṃ jeṭṭhako Mahāpadumapaccekabuddho bhātike āmantesi “mārisā Nandarājā tumhe nimanteti, adhivāsetha tassā”ti. Te adhivāsetvā punadivase anotattadahe mukhaṃ dhovitvā ākāseṇa āgantvā uttaradvāre otarimsu. Manussā gantvā “pañcasatā deva Paccekabuddhā āgatā”ti raṇṇo ārocesuṃ. Rājā saddhiṃ deviyā gantvā vanditvā pattaṃ gahetvā Paccekabuddhe pāsādaṃ āropetvā tesaṃ dānaṃ datvā bhattakiccāvasāne

1. Suvaṇṇabhiṅgāraṃ (Sī)

2. Aho vata tapassīti (Syā)

rājā saṃghatherassa, devī saṃghanavakassa pādamūle nipajjitvā “ayyā paccayehi na kilamissanti, mayaṃ puññaena na hāyissāma, amhākaṃ yāvajīvaṃ idha nivāsāya paṭiññaṃ dethā”ti paṭiññaṃ kāretvā uyyāne pañca paṇṇasālāsātāni pañca caṅkamanasātānīti sabbākārena nivāsattṭhānaṃ sampādetvā tattha vasāpetuṃ.

Evam kāle gacchante rañño paccanto kupito. “Ahaṃ paccantaṃ vūpasametuṃ gacchāmi, tvaṃ Paccekabuddhesu mā pamajji”ti devīm ovaditvā gato. Tasmiṃ anāgateyeva Paccekabuddhānaṃ āyusaṅkhārā khīṇā. Mahāpadumapaccekabuddho tiyāmarattiṃ jhānakīlaṃ kīlītvā aruṇuggamane ālambanaphalakaṃ ālambitvā tṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi, etenupāyena sesāpīti sabbepi parinibbutā. Punadivase devī Paccekabuddhānaṃ nisīdanattṭhānaṃ haritūpalittaṃ kāretvā pupphāni vikiritvā dhūpaṃ datvā¹ tesam āgamaṇaṃ olokayantī nisinnā āgamaṇaṃ apassantī purisaṃ pesesi “gaccha tāta jānāhi, kiṃ ayyānaṃ kiñci aphāsukaṃ”ti. So gantvā Mahāpadumassa paṇṇasālāya dvāraṃ vivaritvā tattha apassanto caṅkamaṇaṃ gantvā ālambanaphalakaṃ nissāya tṭhitaṃ disvā vanditvā “kālo bhante”ti āha. Parinibbutasarīraṃ kiṃ kathessati, so “niddāyati mañña”ti gantvā piṭṭhipāde hatthena parāmasi. Pādānaṃ sītalatāya ceva thaddhatāya ca parinibbutabhāvaṃ ñatvā dutiyassa santikaṃ agamāsi, evaṃ tatiyassāti sabbesaṃ parinibbutabhāvaṃ ñatvā rājakulaṃ gato. “Kahaṃ tāta Paccekabuddhā”ti puṭṭho “parinibbutā devī”ti āha. Devī kasantī rodantī nikkhamitvā nāgarehi saddhiṃ tattha gantvā sādhuṃkīlitaṃ kāretvā Paccekabuddhānaṃ sarīrakiccaṃ katvā dhātuyo gahetvā cetiyaṃ patiṭṭhāpesi.

Rājā paccantaṃ vūpasamtvā āgato paccuggamaṇaṃ āgataṃ devīm pucchi “kiṃ bhadde Paccekabuddhesu nappamajji, nirogā ayyā”ti. Parinibbutā devāti. Rājā cintesi “evarūpānampi paṇḍitānaṃ maraṇaṃ uppajjati, amhākaṃ kuto makkho”ti. So nagaraṃ agantvā² uyyānameva pavisitvā jeṭṭhaputtaṃ pakkosāpetvā tassa rajjaṃ paṭiyādetvā sayam samaṇakapabbajjaṃ³ pabbaji,

1. Pūjaṃ katvā (Syā, Ka)

2. Anāgantvā (Sī), āgantvā (Ka)

3. Samaṇapabbajjaṃ (Sī, Syā)

devīpi “imasmim pabbajite ahaṃ kiṃ karissāmī”ti tattheva uyyāne pabbajitā. Dvepi jhānaṃ bhāvetvā tato cutā brahmaloke nibbattiṃsu.

Tesu tattheva vasantesu amhākaṃ Satthā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena Rājagahaṃ pāvisi. Ayaṃ Pippalimāṇavo¹ Magadharaṭṭhe Mahātitthabrāhmaṇagāme Kapilabrāhmaṇassa aggamaheṣiyā kucchimhi nibbatto, ayaṃ Bhaddā Kāpilānī Maddaraṭṭhe Sāgalanagare Kosiyagottabrāhmaṇassa aggamaheṣiyā kucchismiṃ nibbattā. Tesarū kho anukkamena vaḍḍhamānānaṃ Pippalimāṇavassa vīsatime vasse Bhaddāya soḷasame vasse sampatte mātāpitaro puttāni oloketvā “tāta tvaṃ vayappatto, kulavaṃso nāma paṭiṭṭhapetabbo”ti ativiya nippīlayiṃsu. Māṇavo āha “mayhaṃ sotapathe evarūpaṃ kathaṃ mā kathetha, ahaṃ yāva tumhe dharatha, tāva paṭijaggissāmi, tumhākaṃ pacchato nikkhamitvā pabbajissāmī”ti. Te katipāhaṃ atikkamitvā puna kathayiṃsu, sopi tattheva paṭikkhipi. Puna kathayiṃsu, punapi paṭikkhipi. Tato paṭṭhāya mātā nirantaraṃ kathetiyeva.

Māṇavo “mama mātaraṃ saññāpessāmī”ti rattasuvaṇṇassa nikkhasahassaṃ datvā suvaṇṇakārehi ekaṃ itthirūpaṃ kārāpetvā tassa majjanaghaṭṭanādikammapariyosāne taṃ rattavatthaṃ nivāsāpetvā vaṇṇasampannehi pupphehi ceva nānā-alāṅkārehi ca alāṅkārapetvā mātaraṃ pakkosāpetvā āha “amma evarūpaṃ ārammaṇaṃ labhanto gehe vasāmi, alabhanto na vasāmi”ti. Paṇḍitā brāhmaṇī cintesi “mayhaṃ putto puñṇavā dinnadāno katābhinihāro, puñṇaṃ karonto na ekakova akāsi, addhā etena saha katapuñṇā suvaṇṇarūpakapaṭibhāgā bhavissatī”ti aṭṭha brāhmaṇe pakkosāpetvā sabbakāmehi santappetvā suvaṇṇarūpaṃ rathaṃ āropetvā “gacchatha tātā, yattha amhākaṃ jātigotthabhogehi samānakule evarūpaṃ dārikaṃ passatha, imeva suvaṇṇarūpakaṃ paṇṇākāraṃ katvā dethā”ti uyyojesi.

Te “amhākaṃ nāma etaṃ kamman”ti nikkhamitvā “kattha gamissāmā”ti cintetvā “Maddaraṭṭhaṃ nāma itthākaro, Maddaraṭṭhaṃ² gamissāmā”ti Maddaraṭṭhe

1. Pippalimāṇavo (Sī, Syā)

2. Tattha (Sī)

Sāgalanagaram agamimsu. Tattha taṃ suvaṇṇarūpakam nhānatitthe¹ ṭhapetvā ekamantaṃ nisīdimsu. Atha Bhaddāya dhātī Bhaddam nhāpetvā alaṅkaritvā sirigabbhe nisīdāpetvā nhāyitum āgacchantī taṃ rūpakam disvā “ayyadhītā me idhāgatā”ti saññāya tajjetvā “dubbinite kiṃ tvaṃ idhāgatā”ti talasattikam uggiritvā “gaccha sīghan”ti gaṇḍapasse² pahari. Hattho pāsāṇe paṭihato viya kampittha. Sā paṭikkamitvā “evam thaddham nāma mahāgīvaṃ disvā ‘ayyadhītā me’ti saññam uppādesim, ayyadhītāya hi me ayaṃ nivāsanapaṭiggāhikāpi³ ayuttā”ti āha. Atha naṃ te manussā parivāretvā “evarūpā te sāmīdhītā”ti pucchimsu. Kiṃ esā, imāya sataguṇena sāhassaguṇena mayham ayyā abhirūpatarā, dvādasahatthe gabbhe nisinnāya padīpakiccam natthi, sarīrobhāseneva tamam vidhamatīti. “Tena hi āgacchā”ti taṃ gahetvā suvaṇṇarūpakam ratham āropetvā Kosiyagottassa gharadvāre ṭhatvā āgamanam nivedayimsu.

Brāhmaṇo paṭisanthāram katvā “kuto āgatatthā”ti pucchi. Magadharatṭhe Mahātittthagāme Kapilabrāhmaṇassa gharatoti. Kiṃ kārāṇā āgatāti. Iminā nāma kārāṇenāti. “Kalyāṇam tātā, samajātigottavibhavo amhākam brāhmaṇo, dassāmi dārikan”ti paṇṇākāram gaṇhi. Te Kapilabrāhmaṇassa sāsanaṃ paḥiṇimsu “laddhā dārikā, kattabham karoṭhā”ti. Taṃ sāsanaṃ sutvā Pippalimāṇavassa ārocayimsu “laddhā kira dārikā”ti. Māṇavo “aham na labhissāmīti cintesim, ime laddhāti ca vadanti, anathiko hutvā paṇṇam pesissāmī”ti rahogato paṇṇam likhi “bhaddā attano jātigottabhogānurūpaṃ gharāvāsaṃ labhatu, aham nikkhamitvā pabbajissāmi, mā pacchā vipaṭṭisarīni aho”ti. Bhaddāpi “asukassa kira mam dātukāmā”ti sutvā rahogatā paṇṇam likhi “ayyaputto attano jātigottabhogānurūpaṃ gharāvāsaṃ labhatu, aham nikkhamitvā pabbajissāmi, mā pacchā vipaṭṭisarīni aho”ti. Dvepi paṇṇāni antarāmagge samāgacchimsu. “Idam kassa paṇṇan”ti. Pippalimāṇavena Bhaddāya pahitanti. Idam kassa paṇṇanti. Bhaddāya Pippalimāṇavassa pahitanti ca vutte dvepi vācetvā “passatha dārakānam kamman”ti phāletvā araṇṇe

1. Nadītittthe (Ka)

2. Bhaddam passe (Syā)

3. Nivāsanapaṭiggāhikāyapi (Sī)

chaḍḍetvā samānapaṇṇaṃ likhitvā ito ca etto ca pesesum. Iti tesam anicchamānānaṃyeva samāgamo ahosi.

Taṃdivasaṃyeva ca māṇavopi ekaṃ pupphadāmaṃ ganthāpesi, Bhaddhāpi ekaṃ ganthāpesi. Tāni āsanamajjhe ṭhapetvā bhuttasāyamāsā ubhopi “sayanaṃ āruhissāmā”ti samāgantvā māṇavo dakkhiṇapassena sayanaṃ āruhi. Bhaddā vāmapassena āruhitvā āha “yassa passe pupphāni milāyanti, tassa rāgacittaṃ uppannanti vijānissāma, imaṃ pupphadāmaṃ na allīyitabban”ti. Te pana aññamaññassa sarīrasamphassabhayena tiyāmarattim niddaṃ anokkamantāva vītināmenti, divā pana hasitamattampi na hoti. Te lokāmisena asaṃsaṭṭhā yāva mātāpitaro dharanti, tāva kuṭumbaṃ avicāretvā tesu kālaṅkatesu vicārayimsu. Mahatī māṇavassa sampatti, ekadivasaṃ sarīraṃ ubbaṭṭetvā chaḍḍetabbaṃ suvaṇṇacūṇṇameva magadhanāḷiyā dvādasanāḷimattaṃ laddhum vaṭṭati. Yantabaddhāni saṭṭhi mahātaḷākāni, kammanto dvādasayojaniko, anurādhapurappamāṇā cuddasa dāsagāmā, cuddasa hatthānikā, cuddasa assānikā, cuddasa rathānikā.

So ekadivasaṃ alaṅkataṃ assaṃ āruyha mahājanaparivuto kammantaṃ gantvā khattakoṭiyaṃ ṭhito naṅgalehi bhinnaṭṭhānato kākādayo sakuṇe gaṇḍuppādakādipāṇe uddharitvā khādante disvā “tātā ime kiṃ khādanti”ti pucchi. Gaṇḍuppādake ayyāti. Etehi kataṃ pāpaṃ kassa hotīti. Tumhākaṃ ayyāti. So cintesi “sace ete hi kataṃ pāpaṃ mayhaṃ hoti, kiṃ me karissati satta-asītikoṭidhanaṃ, kiṃ dvādasayojano kammanto, kiṃ yantabaddhāni saṭṭhi mahātaḷākāni, kiṃ cuddasa gāmā, sabbametaṃ Bhaddhāya kāpilāniyā niyyātetvā nikkhamitvā pabbajissāmi”ti.

Bhaddāpi Kāpilāni tasmim khaṇe abbhantaravattumhi tayo tilakumbhe patthārāpetvā dhātīhi parivutā nisinnā kāke tilapāṇake khādamāne disvā “ammā kiṃ ime khādanti”ti pucchi. Pāṇake ayyeti. Akusalaṃ kassa hotīti. Tumhākaṃ ayyeti. Sā cintesi “mayhaṃ catuhatthavattam nāḷikodanamattaṇca laddhum vaṭṭati, yadi ca panetaṃ ettakena janena kataṃ akusalaṃ mayhaṃ hoti, bhavasahassenapi vaṭṭato sīsaṃ ukkhipitum na

sakkā, ayyaputte āgatamatteyeva sabbaṃ tassa niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmī”ti.

Māṇavo āgantvā nhatvā pāsādaṃ āruya mahārahe pallaṅke nisīdi, athassa cakkavattino anucchavikaṃ bhojanaṃ sajjayimṃsu. Dvepi bhuñjitvā parijane nikkhante rahogatā phāsukaṭṭhāne nisīdimṃsu. Tato māṇavo Bhaddaṃ āha “bhadde tvaṃ imaṃ gharaṃ āgacchantī kittakaṃ dhanam āharī”ti. Pañcapaṇṇāsa sakaṭasahassāni ayyāti. “Etaṃ sabbaṃ, yā ca imasmim ghare satta-asītikoṭṭiyo, yantabaddhā saṭṭhitaḷākādibhedā sampatti atthi, sabbaṃ tuyhaṃyeva niyyātemī”ti. Tumhe pana ayyāti. Ahaṃ pabbajissāmīti. Ayya ahampi tumhākaṃyeva āgamanam olokayamānā nisinnā, ahampi pabbajissāmīti. Tesaṃ ādittapaṇṇakuṭi viya tayo bhavā upaṭṭhahimṃsu. Te “pabbajissāmā”ti vatvā antarāpaṇato kasāyarasapītāni vatthāni mattikāpatte ca āharāpetvā aññaṃaññaṃ kese ohāretvā “ye loke arahanto, te uddissa amhākaṃ pabbajjā”ti pabbajitvā thavikāsu patte osāpetvā¹ amse laggetvā pāsādato otarimṃsu. Gehe dāsesu ca kammakāresu ca na koci sañjāni.

Atha ne brāhmaṇagāmato nikkhamma dāsagāmadvārena gacchante ākappakuttavasena dāsagāmavāsino sañjānimṃsu. Te rudantā pādesu nipatitvā “kiṃ amhe anāthe karoṭha ayyā”ti āhamṃsu. “Mayaṃ bhaṇe ‘ādittapaṇṇesālā viya tayo bhavā’ti pabbajimhā, sace tumhesu ekekaṃ bhujiṣsaṃ karoma, vassasatampi nappahoti, tumheva tumhākaṃ sīsaṃ dhovitvā bhujitvā hutvā jīvathā”ti vatvā tesaṃ rodantānaṃyeva pakkamimṃsu. Thero purato gacchanto nivattitvā olovento cintesi “ayaṃ Bhaddhā Kāpilānī sakalajambudīpagghanikā itthī mayhaṃ pacchato āgacchati. Tṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ kocideva evaṃ cinteyya ‘ime pabbajitvāpi vinā bhavituṃ na sakkonti, ananucchavikaṃ karontī’ti. Koci vā pana manam padūsetvā apāyapūra²ko bhaveyya. Imaṃ pahāya mayā gantuṃ vaṭṭatī”ti cittaṃ uppādesi.

1. Osāretvā (Sī)

2. Apāyūpago (Sī)

So purato gacchanto dvedhāpatham disvā tassa matthake aṭṭhāsi. Bhaddāpi āgantvā vanditvā aṭṭhāsi. Atha nam āha “bhadde tādisim itthim mama pacchato āgacchantim disvā ‘ime pabbajitvāpi vinābhavitum na sakkontī’ ti cintetvā amhesu paduṭṭhacitto mahājano apāyapūrako bhaveyya, imasmim dvedhāpathe tvaṃ ekaṃ gaṇha, ahaṃ ekena gamissāmī” ti. “Āma ayya pabbajitānaṃ mātugāmo nāma malarā, ‘pabbajitvāpi vinā na bhavanti’ ti amhākaṃ dosaṃ passanti¹, tumhe ekaṃ maggaṃ gaṇhatha, vinā bhavissāmā” ti tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu pañcapatiṭṭhitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjalim paggayha “satasahassakappappamāṇe addhāne kato mittasanthavo ajja bhijjati” ti vatvā “tumhe dakkhiṇajātikā nāma, tumhākaṃ dakkhiṇamaggo vaṭṭati, mayaṃ mātugāmā nāma vāmajātikā, amhākaṃ vāmamaggo vaṭṭati” ti vanditvā maggaṃ paṭipannā. Tesam dvedhābhūtakāle ayaṃ mahāpathavī “ahaṃ cakkavālagirisinerupabbate dhāretum sakkontīpi tumhākaṃ guṇe dhāretum na sakkomī” ti vadantī viya viravamānā akampi, ākāse asanisaddo viya pavatti, cakkavālapabbato unnadi.

Sammāsambuddho Veḷuvanamahāvihāre Gandhakuṭiyam nisinno pathavīkampanasaddaṃ sutvā “kassa nu kho pathavī kampatī” ti āvajjento “pippalimāṇavo ca Bhaddhā ca Kāpilānī maṃ uddissa appameyyaṃ sampattim pahāya pabbajitā, tesam viyogaṭṭhāne ubhinnaṃpi guṇabalena ayaṃ pathavīkampo jāto, mayāpi etesaṃ saṅgahaṃ kātuṃ vaṭṭati” ti gandhakuṭito nikkhamma sayameva pattacīvaraṃ ādāya asītimahātheresu kañci anāmantetvā tigāvutaṃ maggaṃ paccuggamaṇaṃ katvā Rājagahassa ca Nālandāya ca antare Bahuputtakanigrodharukkhamūle pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi. Nisīdanto pana aññataro paṃsukūliko viya anisīditvā Buddhavesaṃ gahetvā asītihaṭṭhā ghanabuddharasmiyo vissajjento nisīdi. Iti tasmim khaṇe paṇṇachattasakaṭacakkakūṭāgārādippamāṇā Buddharasmiyo ito cito ca vipphandantiyo² vidhāvantiyo candimasahassasūriyasahassa-uggamanakālo viya kurumānā taṃ vanantaraṃ ekobhāsaṃ akaṃsu. Dvattimsamahāpurisalakkhaṇaṃ siriya samujjalitātārāgaṇaṃ viya gagaṇaṃ, supupphitakamalakuvalayaṃ viya salilaṃ, vanantaraṃ virocittha. Nigrodharukkhasa nāma khandho

1. Dassanti (Syā)

2. Vippharantiyo (Syā)

seto hoti, pattāni nilāni pakkāni rattāni. Tasmim̐ pana divase satasākho nigrodharukkho suvaṇṇavaṇṇo ahosi.

Iti yā sā **addhānamaggappaṭipanno**ti padassa atthaṃ vatvā “idāni yathā esa pabbajito, yathā ca addhānamaggaṃ paṭipanno, imassa atthassa āvibhāvatthaṃ abhinīhārato paṭṭhāya ayaṃ anupubbikathā kathetabbā”ti vuttā, sā evaṃ veditabbā.

Antarā ca Rājagahaṃ antarā ca Nālandanti Rājagahassa ca Nālandāya ca antare. **Satthārañca vatāhaṃ passeyyaṃ Bhagavantameva passeyyanti** sace ahaṃ Satthāraṃ passeyyaṃ, imaṃyeva Bhagavantaṃ passeyyaṃ. Na hi me ito aññena Satthārā bhavituṃ sakkāti. **Sugatañca vatāhaṃ passeyyaṃ Bhagavantameva passeyyanti** sace ahaṃ sammāpaṭipattiyā suṭṭhu gatattā sugataṃ nāma passeyyaṃ, imaṃyeva Bhagavantaṃ passeyyaṃ. Na hi me ito aññena sugatena bhavituṃ sakkāti. **Sammāsambuddhañca vatāhaṃ passeyyaṃ Bhagavantameva passeyyanti** sace ahaṃ sammā sāmañca saccāni buddhattā Sammāsambuddhaṃ nāma passeyyaṃ, imaṃyeva Bhagavantaṃ passeyyaṃ. Na hi me ito aññena Sammāsambuddhena bhavituṃ sakkāti ayamettha adhippāyo. Evaṃ dassaneneva “Bhagavati¹ ‘ayaṃ Satthā, ayaṃ Sugato, ayaṃ Sammāsambuddho’ti nikkaṅkho ahaṃ āvuso ahosin”ti dīpeti. **Satthā me bhanteti** idaṃ kiñcāpi dve vāre āgataṃ, tikkhattuṃ pana vuttanti veditabbaṃ. Iminā hi so “evaṃ tikkhattuṃ sāvakattaṃ sāvesiṃ āvuso”ti dīpeti.

Ajānaññevāti ajānamānova. Dutiyapadepi eseva nayo. **Muddhāpi tassa vipateyyāti** yassa aññassa “ajānaṃyeva jānāmī”ti paṭiññassa bāhirakassa Satthuno evaṃ sabbacetasā samannāgato pasannacitto sāvako evarūpaṃ paramanipaccakāraṃ kareyya, tassa vaṇṭachinnatālapakkaṃ viya gīvato muddhāpi vipateyya, sattadhā pana phaleyyāti attho. Kiṃ vā etena, sace Mahākassapattthero iminā cittappasādena imaṃ paramanipaccakāraṃ mahāsamuddassa kareyya, tattakapāle pakkhitta-udakabindu viya vilayaṃ gaccheyya. Sace cakkavālassa kareyya, thusamuṭṭhi viya vikireyya. Sace Sinerupabbatassa kareyya, kākatuṇḍena pahaṭapiṭṭhamuṭṭhi viya

1. Bhagavanti (Sī, Ka)

viddhamseyya. Sace mahāpathaviyā kareyya, vātāhatabhasmapuñño viya vikireyya. Evarūpopi pana therassa nipaccakāro Satthu suvaṇṇavanṇe pādapiṭṭhe lomamattampi vikopetum nāsakkhi. Tiṭṭhatu ca Mahākassapo, Mahākassapasadisānam bhikkhūnam sahasampi satahasampi nipaccakāradassanena neva Dasabalassa pādapiṭṭhe lomamattampi vikopetum paṃsukūlacīvare vā aṃsumattampi cāletum sakkoti. Evaṃ mahānubhāvo hi Satthā.

Tasmātiha te Kassapāti yasmā aham jānanto eva “jānāmī”ti, passanto eva ca “passāmī”ti vadāmi, tasmā Kassapa tayā evaṃ sikkhitabham.

Tibbanti bahalam mahantaṃ. **Hirottappanti** hirī ca ottappañca.

Paccupaṭṭhitam bhavissatīti paṭhamatarameva upaṭṭhitam bhavissati. Yo hi therādīsu hirottappaṃ upaṭṭhapetvā upasaṅkamati, therādayopi taṃ sahirikā sa-ottappā ca hutvā upasaṅkamanṭīti ayamettha ānisaṃso.

Kusalūpasamhitanti kusalasannissitam. **Aṭṭhim katvāti** attānam tena dhammena aṭṭhikam katvā, taṃ vā dhammam “esa mayham attho”ti aṭṭhim katvā. **Manasi katvāti** citte ṭhapetvā. **Sabbacetasā samannāharitvāti** cittassa thokampi bahi gantum adento sabbenā samannāhāracittena samannāharitvā. **Ohitasototi** ṭhapitasoto, nāṇasotañca pasādasotañca odahitvā mayā desitam dhammam sakkaccameva suṇissāmīti evaṃ hi te sikkhitabham. **Sātasahagatā ca me kāyagatāsati**ti asubhesu ceva ānāpāne ca paṭhamajjhānavasena suhasampayuttā kāyagatāsati. Yo ca panāyam tividho ovādo, therassa ayameva pabbajjā ca upasampadā ca ahosi.

Saraṇoti sakilesa sa-iṇo hutvā. **Raṭṭhapiṇḍam bhuñjinti** saddhādeyyam bhuñjīm. Cattāro hi paribhogā theyyaparibhāgo iṇaparibhogo dāyajjaparibhogo sāmiparibhogoti. Tattha dussīlassa saṃghamajjhe nisīditvā bhuñjantassāpi paribhogo **theyyaparibhogo** nāma. Kasmā? Catūsu paccayesu anissaratāya. Silavato apaccavekkhitaparibhogo **iṇaparibhogo** nāma. Sattannaṃ sekhānam paribhogo **dāyajjaparibhogo** nāma. Khīṇāsavassa paribhogo **sāmiparibhogo** nāma. Iti khīṇāsavova sāmī hutvā anaṇo paribhuñjati. Thero

attanā puthujjanena hutvā paribhuttaparibhogam̐ ṇaparibhogam̐yeva karonto evamāha. **Aṭṭhamiyā aññā udapādī**ti aṭṭhame divase arahattaphalam̐ uppajji.

Atha kho āvuso Bhagavā maggā okkammāti maggato okkamanam̐ paṭhamataram̐ taṃdivaseyeva ahosi, arahattādhigamo pacchā. Desanāvārassa pana evam̐ āgatattā arahattādhigamo paṭhamam̐ dīpito. Kasmā pana Bhagavā maggā okkantoti? Evam̐ kirassa ahosi “imam̐ bhikkhum̐ jāti-āraññikam̐ jātipamsukūlikam̐ jāti-ekāsanikam̐ karissāmī”ti. Tasmā okkami.

Mudukā kho tyāyanti mudukā kho te ayam̐. Imañca pana vācam̐ Bhagavā tam̐ cīvaram̐ padumapupphavaṇṇena pāṇinā antantena parāmasanto āha. Kasmā evamāhāti? Therena saha cīvaram̐ parivattetukāmatāya. Kasmā parivattetukāmo jātoti? Theram̐ attano ṭhāne ṭhapetukāmatāya. Thero pana yasmā cīvarassa vā pattassa vā vaṇṇe kathite “imam̐ tumhākam̐ gaṇhathā”tivacanam̐ cārittameva, tasmā “paṭiggaṇhātu me bhante Bhagavā”ti āha. **Dhāressasi pana me tvaṃ Kassapa sāṇāni paṃsukūlāni nibbasanā**ni ti Kassapa tvaṃ imāni paribhogajinṇāni paṃsukūlāni pārupitum̐ sakkhissasīti vadati. Tañca kho na kāyabalam̐ sandhāya, paṭipattipūraṇam̐ pana sandhāya evamāha. Ayam̐ hettha adhippāyo—aham̐ imam̐ cīvaram̐ puṇṇam̐ nāma dāsim̐ pārupitvā āmakasusāne chaḍḍitam̐ tam̐ susānam̐ pavisitvā tumbamattehi pāṇakehi samparikiṇṇam̐ te pāṇake vidhunitvā mahā-ariyavam̐se ṭhatvā aggahesim̐, tassa me imam̐ cīvaram̐ gahitadivase dasasahassacakkavāle mahāpathavī mahāviraṇam̐ viravamānā kampittha, ākāso taṭataṭāyī¹, cakkavāḷadevatā sādhuḷkāramadaṃsu “imam̐ cīvaram̐ gaṇhantena bhikkhunā jātipamsukūlikena jāti-āraññikena jāti-ekāsanikena jātisapadānacārikena bhavitum̐ vaṭṭati, tvaṃ imassa cīvarassa anucchavikam̐ kātum̐ sakkhissasī”ti. Theropi attanā pañcannam̐ hatthīnam̐ balam̐ dhāreti, so tam̐ atakkayitvā “ahametam̐ paṭipattim̐ pūressāmī”ti ussāhena sugatacīvarassa anucchavikam̐ kātukāmo “dhāressāmahaṃ bhante”ti āha. **Paṭipajjinti** paṭipannosmi. Evam̐ pana cīvaraparivattanam̐ katvā ca therena pārutacīvaram̐

1. Ākāse vāto vāyi (Sī)

Bhagavā pārūpi, Satthu cīvaram̐ thero. Tasmim̐ samaye mahāpathavī udakapariyantam̐ katvā unnadantī kampittha.

Bhagavato puttoti—ādīsu thero Bhagavantam̐ nissāya ariyāya jātiyā jātoti Bhagavato putto. Urena vasitvā mukhato nikkhanta-ovādavasena pabbajjāya ceva upasampadāya ca paṭiṭṭhitattā **oraso mukhato jāto**. Ovādadhammato jātattā ovādadhammena ca nimmitattā **dhammajo dhammanimmito**. Ovādadhammadāyādam̐ navalokuttaradhammadāyādameva vā arahatīti **dhammadāyādo**. **Paṭiggahitāni sāṇānipamsukūlānī**ti Satthārā pārutam̐ pamsukūlacīvaram̐ pārūpanatthāya paṭiggahitam̐¹.

Sammā vadamāno vadeyyāti yaṁ puggalam̐ “Bhagavato putto”ti—ādīhi guṇehi sammā vadamāno vadeyya, mamaṁ tam̐ sammā vadamāno vadayya, aham̐ evarūpoti. Ettāvatā therena pabbajjā ca parisodhitā hoti. Ayaṁ hettha adhippāyo—āvuso yassa na upajjhāyo paññāyati, na ācariyo, kim̐ so anupajjhāyo anācariyo nhāpitamuṇḍako sayam̐gahitakāsāvo “tiṭṭhiyapakkantako”ti saṅkham̐ gato evaṁ tigāvutam̐ maggam̐ paccuggamanam̐ labhati, tīhi ovādehi pabbajjam̐ vā upasampadam̐ vā labhati, kāyena kāyam̐ cīvaraparivattanam̐ labhati, passa yāva dubbhāsitam̐ vacanam̐ Thullanandāya bhikkhuniyāti. Evaṁ pabbajjam̐ sodhetvā idāni chahi abhiññāhi sīhanādam̐ naditum̐ **aham̐ kho āvusoti**—ādimāha. Sesam̐ purimanayeneva veditabbam̐. . Ekādasamam̐.

12. Paraṁmaraṇasuttavaṇṇanā

155. Dvādasame **Tathāgatoti** satto. **Na hetam̐ āvuso atthasam̐hitanti** āvuso etam̐ diṭṭhigatam̐ atthasannissitam̐ na hoti. **Nādi**brahmacariyakanti maggabrahmacariyassa pubbabhāgapaṭipadāpi na hoti. **Etam̐ hi āvuso atthasam̐hitanti** āvuso etam̐ catusaccakammaṭṭhānam̐ atthasannissitam̐. **Etam̐ ādi**brahmacariyakanti etam̐ maggabrahmacariyassa ādi pubbabhāgapaṭipadā. . Dvādasamam̐.

1. Paṭiggahetā (Sī), paṭiggahitāni (Syā)

13. Saddhammappatirūpakasuttavaṇṇanā

156. Terasame aññāya saṇṭhahimsūti arahatte paṭiṭṭhahimsu.
Saddhammappatirūpakanti dve saddhammappatirūpakāni
 adhigamasaddhammappatirūpakaṇca pariyattisaddhammappatirūpakaṇca.
 Tattha—

“Obhāse ceva ñāṇe ca, pītiyā ca vikampati.
 Passaddhiyā sukhe ceva, yehi cittaṃ pavedhati.
 Adhimokkha ca paggāhe, upaṭṭhāne ca kampati.
 Upekkhāvajjanāya ceva¹, upekkhāya ca nikantiyā.
 Imāni dasa ṭhānāni, paññā yassa paricita².
 Dhammuddhaccakusalo³ hoti, na ca sammoha gacchatī”ti⁴—

Idaṃ vipassanāñāṇassa upakkilesajātāṃ **adhigamasaddhammappatirūpakāṃ**
 nāma. Tisso pana saṅgītiyo anāruḷhaṃ dhātukathā ārammaṇakathā
 asubhakathā ñāṇavattukathā vijjākaraṇḍakoti imehi pañcahi kathāvatthūhi
 paribāhiraṃ guḷhavinayaṃ guḷhavessantaraṃ guḷhamahosadhaṃ
 vaṇṇapiṭakaṃ Aṅgulimālapiṭakaṃ Raṭṭhapālagajjitaṃ Ālavakagajjitaṃ
 Vedallapiṭakanti⁵ abuddhavacanaṃ **pariyattisaddhammappatirūpakāṃ** nāma.

Jātarūpappatirūpakanti suvaṇṇarasavidhānaṃ⁶ ārakūṭamayaṃ
 suvaṇṇavaṇṇaṃ ābharaṇajātāṃ. Chaṇakālesu hi manussa
 “ābharaṇabhaṇḍakaṃ gaṇhissāmā”ti āpaṇaṃ gacchanti. Atha ne āpaṇikā
 evaṃ vadanti “sace tumhe ābharaṇatthikā, imāni gaṇhatha. Imāni hi ghanāni
 ceva vaṇṇavantaṇi ca appagghāni cā”ti. Te tesaṃ sutvā “kāraṇaṃ ime
 vadanti, imāni piḷandhitvā sakkā nakkhattaṃ kīlitaṃ, sobhanti ceva
 appagghāni cā”ti tāni gahetvā gacchanti. Suvaṇṇabhaṇḍaṃ avikkiyamānaṃ
 nidahitvā ṭhapetabbaṃ hoti. Evaṃ taṃ jātarūpappatirūpake uppanne
 antaradhāyati nāma.

Atha saddhammassa antaradhānaṃ hotīti adhigamasaddhammassa
 paṭipattisaddhammassa pariyattisaddhammassāti tividdhassāpi saddhammassa
 antaradhānaṃ hoti.

1. Upekkhā vajjane ceva (Sī), upekkhāvaṭṭanā ceva (Syā)

2. Paricita (Sī, Syā)

4. Khu 9. 292 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

6. Suvaṇṇarasaviddhaṃ (Sī), suvaṇṇakārassa viddhaṃ (Syā)

3. Sa tattha kusalo (Sī)

5. Vedallapiṭakādi (Ka)

paṭhamabodhiyaṃ hi bhikkhū paṭisambhidappattā ahesuṃ. Atha kāle gacchante paṭisambhidā pāpuṇitum na sakkhiṃsu, chaḷabhiññā ahesuṃ. Tato cha abhiññā pāpuṇitum asakkontā tisso vijjā pāpuṇiṃsu. Idāni kāle gacchante tisso vijjā pāpuṇitum asakkontā āsavakkhayamattam pāpuṇissanti. Tampi asakkontā anāgāmiphalaṃ, tampi asakkontā sakadāgāmiphalaṃ, tampi asakkontā sotāpattiphalaṃ. Gacchante kāle sotāpattiphalaṃ pāpuṇiṃsu sakkhiṃsu. Atha nesaṃ yadā vipassanā imehi upakkilesehi upakkiliṭṭhā āradhamattāva ṭhassati, tadā adhigamasaddhammo antarahito nāma bhavissati.

Paṭhamabodhiyaṃ hi bhikkhū catunnaṃ paṭisambhidānaṃ anucchavikaṃ paṭipattiṃ pūrayiṃsu. Gacchante kāle taṃ asakkontā channaṃ abhiññānaṃ, tampi asakkontā tissannaṃ vijjānaṃ, tampi asakkontā arahattaphalamattassa. Gacchante pana kāle arahattassa anucchavikaṃ paṭipattiṃ pūretum asakkontā anāgāmiphalaṃ anucchavikaṃ paṭipattiṃ pūressanti, tampi asakkontā sakadāgāmiphalaṃ, tampi asakkontā sotāpattiphalaṃ. Yadā pana sotāpattiphalaṃ anucchavikaṃ paṭipadam pūretum asakkontā sīlapārisuddhimatteva ṭhassanti, tadā paṭipattisaddhammo antarahito nāma bhavissati.

Yāva pana Tepiṭakaṃ Buddhavacanāṃ vattati, na tāva sāsanaṃ antarahitanti vattum vaṭṭati. Tiṭṭhantu tīṇi vā, Abhidhammapiṭake antarahite itaresu dvīsu tiṭṭhantesupi¹ antarahitanti na vattabbameva. dvīsu antarahitesu Vinayapiṭakamatte ṭhitepi, tatrāpi Khandhakapariwāsesu antarahitesu Ubhatovibhaṅgamatte, mahāvīnaye antarahite dvīsu Pātimokkhesu vattamānesupi sāsanaṃ anantarahitameva. Yadā pana dve Pātimokkhā antaradhāyissanti, atha pariyattisaddhammassa antaradhānaṃ bhavissati. Tasmīṃ antarahite sāsanaṃ antarahitaṃ nāma hoti. Pariyattiyā hi antarahitāya paṭipatti antaradhāyati, paṭipattiyā antarahitāya adhigamo antaradhāyati. Kiṃ kārāṇā? Ayaṃ hi pariyatti paṭipattiyā paccayo hoti, paṭipatti adhigamassa. Iti paṭipattitopi pariyattimeva pamāṇaṃ.

1. Vattantesupi (Syā)

Nanu ca Kassapasammāsambuddhakāle Kapilo nāma anārādhakabhikkhu¹ “pātimokkhaṃ uddisissāmi”ti bījaṇiṃ gahetvā āsane nisinnō “atthi imasmiṃ vattantā”ti pucchi, atha tassa bhayena yesampi Pātimokkho vattati, tepi “mayam vattāmā”ti avatvā “na vattāmā”ti vadimsu, so bījaṇiṃ ṭhapetvā utthāyāsanaṃ gato, tadā Sammāsambuddhassa sāsanaṃ osakkhanti? Kiñcāpi osakkhanti, pariyatti pana ekanteneva pamāṇaṃ. Yathā hi mahato taḷākassa pālīyā thirāya udakaṃ na ṭhassatīti na vattabbaṃ, udaye sati padumādāni pupphāni na pupphissanti na vattabbaṃ, evameva mahātaḷākassa thirapālīsadiṣe Tepiṭake Buddhavacane sati mahātaḷāke udakasadiṣa paṭipattipūrakā kulaputtā natthīti na vattabbā, tesu sati mahātaḷāke padumādāni pupphāni viya sotāpannādayo ariyapuggalā natthīti na vattabbāti evaṃ ekantato pariyattiyeva pamāṇaṃ.

Pathavīdhātūti dve satasahassāni cattāri ca nahutāni bahalā mahāpathavī. **Āpodhātūti** pathavito paṭṭhāya yāva Subhakiṇhabrahmalokā uggataṃ kappavināsakaṃ udakaṃ. **Tejodhātūti** pathavito paṭṭhāya yāva Ābhassarabrahmalokā uggato kappavināsako aggi. **Vāyodhātūti** pathavito paṭṭhāya yāva Vehapphalabrahmalokā uggato kappavināsako vāyu. Etesu hi ekadhammopi Satthu sāsanaṃ antaradhāpetuṃ na sakkoti, tasmā evamāha. **Idheva te uppajjanti** lohato lohakhādakaṃ malaṃ viya imasmiṃ mayhamīyeva sāsane te uppajjanti. **Moghapurisāti** tucchapurisā.

Ādikeneva opilavatīti ettha ādikenāti ādānena gahaṇena. **Opilavatīti** nimujjati. Idam vuttaṃ hoti—yathā udakacarā² nāvā bhaṇḍaṃ gaṇhanti nimujjati, evaṃ pariyatti-ādānaṃ pūraṇena saddhammassa antaradhānaṃ na hoti. Pariyattiyā hi hāyamānāya paṭipatti hāyati, paṭipattiyā hāyamānāya adhigamo hāyati. Pariyattiyā pūrayamānāya pariyattidharā puggalā paṭipattiṃ pūrenti, paṭipattipūrakā adhigamaṃ pūrenti. Iti

1. Anārādhikabhikkhu (Sī), anācāro bhikkhu (Syā)

2. Udakagatā (Syā)

navacando¹ viya pariyattiyādīsu vaḍḍhamānāsu mayham sāsanaṃ
vaḍḍhatiyevāti dasseti.

Idāni yehi dhammehi saddhammassa antaradhānañceva ṭhiti ca hoti, te
dassento **pañcakhoti**-ādimāha. Tattha **okkamanīyāti** avakkamanīyā,
heṭṭhāgamanīyāti attho. **Satthari agāravāti**-ādīsu **agāravāti** gāraarahitā.
Appatissāti appatissayā anīcavuttikā. Tattha yo cetiyaṅgaṇaṃ ārohanto
chattaṃ dhāreti, upāhanaṃ dhāreti, aññato oloketvā kathaṃ kathento
gacchati, ayaṃ **Satthari agāravo** nāma.

Yo dhammassavanassa kāle saṃghuṭṭhe daharasāmaṇerehi parivārito
nisīdati, aññāni vā navakammādīni karoti, dhammassavanagge nisinna
niddāyati, vikkhitto vā aññaṃ kathento nisīdati, ayaṃ **dhamme agāravo**
nāma.

Yo therupaṭṭhānaṃ gantvā avanditvā nisīdati, hatthapallatthikaṃ
dussapallatthikaṃ karoti, aññaṃ vā pana hatthapādakukkuccaṃ karoti,
vuḍḍhānaṃ santike anajjhīṭṭho katheti, ayaṃ **saṃghe agāravo** nāma.

Tisso pana sikkhā apūrentova **sikkhāya agāravo** nāma hoti. Aṭṭha
samāpattiyo anibbattento tāsāṃ vā pana nibbattanatthāya payogaṃ akaronto
samādhismiṃ agāravo nāma. Sukkapakkho vuttavipallāseneva veditabboti.
. Terasamaṃ.

Kassapasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Lābhasakkārasaṃyutta

1. Paṭhamavagga

1. Dāruṇasuttavaṇṇanā

157. Lābhasakkārasaṃyuttassa paṭhame **dāruṇoti** thaddho.

Lābhasakkārasilokoti ettha **lābho** nāma catupaccaya¹lābho. **Sakkāro**ti tesameva sukatānaṃ susaṅkhatānaṃ lābho. **Silokoti** vaṇṇaghoso. **Kaṭukoti** tikhīṇo. **Pharusoti** kharo. **Antarāyikoti** antarāyakaro. . Paṭhamam.

2. Baḷisasuttavaṇṇanā

158. Dutīye **bāḷisikoti** baḷisaṃ gahetvā caramāno macchaghātako. **Āmisagatanti** āmisamakkhitaṃ. **Āmisacakkhūti** āmise cakkhu dassanaṃ assāti āmisacakkhu. **Gilabaḷisoti** gilitabaḷiso. **Anayaṃ āpannoti** dukkhaṃ patto. **Byasanaṃ āpannoti** vināsaṃ patto. **Yathākāmakaraṇīyoti** yathākāmena yathāruciya¹ yatheva¹ naṃ bāḷisiko icchati, tathevassa kattabboti attho. **Yathākāmakaraṇīyo pāpimatoti** yathā kilesamārassa kāmo, evaṃ kattabbo, nirayaṃ vā tiracchānayaṇiṃ vā pettivisaṃ vā pāpetabbo. . Dutiyam.

3-4. Kummasuttādivaṇṇanā

159-160. Tatiye **Mahākummakulanti** mahantaṃ aṭṭhikacchapakulaṃ. **Agamāsīti** “ettha addhā kiñci khāditabbaṃ atthi, taṃ maccharāyanto maṃ esa nivāreti”ti saññāya agamāsi. **Papatāyāti** papatā vuccati dīgharajjukabaddho² ayakantakosake³ daṇḍakaṃ pavesetvā gahito kaṇṇikasallasaṇṭhāno ayakaṇṭako, yasmim varena patitvā kaṭāhe laggamatte daṇḍako nikkhamati, rajjuko ekābaddho gacchateva. **So kummoti**

1. Yathā vā (Sī)

2. Dīgharajjukabaddha (Sī)

3. Ayakosake (Ṭikā)

so viddhakummo¹. **Yena so kummoti** udakasaddaṃ sutvā sāsaṅkaṭṭhānaṃ bhavissatīti nivattitvā yena so atthakāmo kummo. **Na dāni tvaṃ amhākanti** idāni tvaṃ amittahatthaṃ gato, na amhākaṃ santakoti attho. Evaṃ sallapantānaṃyeva ca nesaṃ nāvāya ʒhito luddo rajjukaṃ ākaḍḍhitvā kummaṃ gahetvā yathākāmaṃ akāsi. Sesamettha ito anantarasutte ca uttānameva. . Tatiyacatutthāni.

5. Mīlhakasuttavaṇṇanā

161. Pañcame **mīlhakāti** gūthapāṇakā. **Gūthādīti** gūthabhakkhā. **Gūthapūrāti** anto gūthena bharitā². **Puṇṇā gūthassāti** idaṃ purimasseva atthadīpanaṃ. **Atimaññeyyāti** pacchimapāde bhūmiyaṃ ʒhapetvā purimapāde gūthassa upari āropetvā ʒhitā “ahamhi gūthādī”ti bhaṇantī atimaññeyya. **Piṇḍapāto cassa pūroti** aparopissa pattapūro paṇītapīṇḍapāto bhaveyya. . Pañcamaṃ.

6. Asanisuttavaṇṇanā

162. Chaṭṭhe **kaṃ bhikkhave asanivicakkanti** bhikkhave kaṃ puggalaṃ matthake patitvā maddamānaṃ³ sukkāsanīcakkaraṃ āgacchatu. **Appattamānasanti** anadhigatārahattaṃ. Iti Bhagavā na sattānaṃ dukkhakāmatāya, ādīnaṃ pana dassetuṃ evamāha. Asanīcakkaraṃ hi matthake patitaṃ ekameva attabhāvaṃ nāseti, lābhasakkārasilokena pariyādiṇṇacitto nirayādīsu anantadukkhaṃ anubhoti. . Chaṭṭhaṃ.

7. Diddhasuttavaṇṇanā

163. Sattame **diddhagatenāti** gatadiddhena⁴. **Visallenāti** visamakkhitena. **Sallenāti** sattiya⁵. . Sattamaṃ.

1. Bīḷakummo (Sī), baḷisakummo (Ka) 2. Pūritā (Syā) 3. Patamānaṃ (Ka)

4. Diṭṭhigatenāti gatadiṭṭhena (Syā), diṭṭhagatenāti gatadiṭṭhena (Ka)

5. Visallenāti visamakkhittena sallena, sattiyaṃ attho (Sī)

8. Siṅgālasuttavaṇṇanā

164. Aṭṭhame **siṅgālo**ti jarasiṅgālo. Yathā hi suvaṇṇavaṇṇopi kāyo pūṭikāyo tveva, taṃkhaṇaṃ gaḷitampi¹ ca muttaṃ pūṭimuttantveva vuccati, evaṃ tadahujātopi siṅgālo jarasiṅgālotveva vuccati. **Ukkaṇṭakena nāmā**ti evaṃnāmakena rogena. So kira sītakāle uppajjati. Tasmim uppanne sakalasarīrato lomāni patanti, sakalasarīraṃ nillomaṃ hutvā samantato phuṭati, vātabbhāhatā vaṇā rujjanti. Yathā ummattakasunakhena daṭṭho puriso anavaṭṭhitova bhamati, evaṃ tasmim uppanne bhamitabbo² hoti, asukaṭṭhāne sotthi bhavissatīti na paññāyati. . Aṭṭhamaṃ.

9. Verambhasuttavaṇṇanā

165. Navame **verambhavātā**ti evaṃnāmakā mahāvātā. Kīdisse pana ṭhāne te vātā vāyantīti? Yattha ṭhitassa cattāro dīpā uppalinipattamattā hutvā paññāyanti. **Yo pakkhī gacchatī**ti navavuṭṭhe deve viravanto vātasakuṇo tattha gacchati, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Arakkhiteneva kāyenā**ti-ādīsu hatthapāde kīlāpento khandhaṭṭhim vā nāmento kāyaṃ na rakkhati nāma, nānāvidhaṃ duṭṭhullakathaṃ kathento vācaṃ na rakkhati nāma, kāmavitakkādayo vitakkento cittaṃ na rakkhati nāma. **Anupaṭṭhitāya satiyā**ti kāyagatāsatiṃ anupaṭṭhapetvā. . Navamaṃ.

10. Sagāthakasuttavaṇṇanā

166. Dasame **asakkārena cūbhayanti** asakkārena ca ubhayena. **Samādhī**ti arahattaphalasamādhī. So hi tena na vikampati. **Appamāṇavihāri**noti appamāṇena phalasamādhinā viharantassa. **Sātati**kanti satatakāriṃ. **Sukhumadiṭṭhivipassakanti** arahattamaggadiṭṭhiyā sukhumadiṭṭhiphalasamāpatti-atthāya vipassanaṃ paṭṭhapetvā āgatattā vipassakaṃ³. **Upādānakkhayārāma**nti upādānakkhayasaṅkhāte nibbāne rataṃ. **Āhu sappuriso itī**ti sappurisoti kathentīti. . Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

1. Gahitampi (Sī, Syā)

2. Gamitabbo (Sī, Syā)

3. Sukhumadiṭṭhivipassanaṃ (Syā)

2. Dutiyavagga

1-2. Suvaṇṇapātisuttādivaṇṇanā

167-168. Dutiyavaggassa paṭhame **sampajānamusā bhāsantanti** appamattakenapi kāraṇena sampajānameva musā bhāsantaṃ. “Sīlaṃ pūressāmi”ti saṃvihitabhikkhūṃ Sinerumattopi paccayarāsi cāletuṃ na sakkoti. Yadā pana sīlaṃ pahāya sakkāranissito hoti, tadā kuṇḍakamuṭṭhihetupi musā bhāsati, aññaṃ vā akiccaṃ karoti. Dutiyaṃ uttānamevāti. . Paṭhamadutiyāni.

3. 10. Suvaṇṇanikkhasuttādivaṇṇanā

169. Tatiyādīsu **suvaṇṇanikkhassāti** ekassa kañcananikkhassa. **Siṅgīnikkhassāti** siṅgīsuvaṇṇanikkhassa. **Pathaviyāti** cakkavāḷabbhantarāya mahāpathaviyā. **Āmisakiñcikkhahetūti** kassacideva āmisassa hetu antamaso kuṇḍakamuṭṭhinopi. **Jīvitahetūti** aṭaviyaṃ corehi gahetvā jīvite voropiyamāne tassapi hetu. **Janapadakalyāṇiyāti** janapade uttamitthiyā. . Tatiyādīni.

Dutiyo vaggo.

3. Tatiyavagga

1-2. Mātugāmasuttādivaṇṇanā

170-171. Tatiyavaggassa paṭhame **na tassa bhikkhave mātugāmoti** na tassa raho ekakassa nisinnassa tena dhammena atthikopi mātugāmo cittaṃ pariyādātuṃ sakkoti, yassa lābhasakkārasiloko cittaṃ pariyādātuṃ sakkotīti attho. Dutiyaṃ uttānamevāti. . Paṭhamadutiyāni.

3-6. Ekaputtakasuttādivaṇṇanā

172-175. Tatiye **saddhāti** sotāpannā. Sesamettha uttānameva. Tathā catutthe pañcame chaṭṭhe ca. . Tatiyādīni.

7. Tatiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

176. Sattame **samudayanti**-ādīsu saha pubbakammena attabhāvo kolaputtiyaṃ vaṇṇapokkharatā kalyāṇavākkaraṇatā dhutaḡuṇāvīkaraṇaṃ cīvaradhāraṇaṃ parivārasampattīti evamādi lābhasakkārassa samudayo nāma, taṃ samudayasaccavasena nappajānāti, nirodho ca paṭipadā ca nirodhasaccamaggasaccavaseneva veditabbā. . Sattamaṃ.

8. Chavisuttavaṇṇanā

177. Aṭṭhame yasmā lābhasakkārasiloko narakādīsu, nibbattento sakalampi imaṃ attabhāvaṃ nāseti, idhāpi maraṇampi maraṇamattampi dukkhaṃ āvahati, tasmā **chaviṃ chindatīti**-ādi vuttaṃ. . Aṭṭhamaṃ.

9. Rajjusuttavaṇṇanā

178. Navame **vāḷarajjuyāti** suttādimayā rajju mudukā hoti vāḷarajju kharā pharusā, tasmā ayameva gahitā. . Navamaṃ.

10. Bhikkhusuttavaṇṇanā

179. Dasame **diṭṭhadhammasukhavihārāti** phalasamāpattisukhavihārā. **Tesāhamassāti** tesam ahaṃ assa. Khīṇāsavo hi lābhī puññasampanno yāgukhajjakādīni gahetvā āgatāgatānaṃ anumodanaṃ karonto dhammaṃ desento pañhaṃ vissajjento phalasamāpattiṃ appetvā nisīdituṃ okāsaṃ na labhati, taṃ sandhāya vuttanti. . Dasamaṃ.

Tatiyo vaggo.

4. Catutthavagga

1-4. Bhindisuttādivaṇṇanā

180-183. Catutthavaggassa paṭhamaṃ uttānameva. Dutiyādīsu **kusalamūlanti** alobhādītividhakusaladhammo. **Sukko dhammoti** tasseva

pariyāyadesanā. Ayaṃ panettha saṅkhepattho—yassa kusalamūlādisaṅkhātassa anavajjadhammassa asamucchinnattā Devadatto sagge vā nibbatteyya, maggaphalāni vā adhigaccheyya, svāssa **samucchedamagamā** sabbaso samucchinno vinaṭṭho. . Paṭhamādīni.

5. Acirapakkantasuttavaṇṇanā

184. Pañcame **parābhavāyāti** avadḍhiyā vināsāya. **Assatarīti** vaḷavāya kucchismiṃ gadrabhassa jātā. **Attavadhāya gabbhaṃ gaṇhātīti** taṃ assena saddhiṃ sampayojenti, sā gabbhaṃ gaṇhitvā kāle sampatte vijāyituṃ na sakkoti, pādehi bhūmiyaṃ paharantī tiṭṭhati, athassā cattāro pāde catūsu khāṇukesu bandhitvā kucchiṃ phāletvā potaṃ¹ nīharanti, sā tattheva marati. Tenetaṃ vuttaṃ. . Pañcamaṃ.

6. Pañcarathasatasuttavaṇṇanā

185. Chaṭṭhe **bhattābhihāroti** abhiharitabbaṃ bhattaṃ. Tassa pana pamāṇaṃ dassetuṃ **pañca ca thālīpākasatānīti** vuttaṃ. Tattha eko thālīpāko dasannaṃ purisānaṃ bhattaṃ gaṇhāti. **Nāsāya pittaṃ bhindeyyunti** acchapittaṃ vā macchapittaṃ vāssa nāsapuṭe pakkhipeyyuṃ. . Chaṭṭhaṃ.

7-13. Mātusuttādivaṇṇanā

186-187. Satteme **mātupi hetūti** “sace musā bhaṇasi, mātaraṃ te vissajjessāma. No ce bhaṇasi, na vissajjessāmā”ti evaṃ corehi aṭaviyaṃ pucchamāno tassā corahatthagatāya mātuyāpi hetu sampajānamusā na bhāseyyāti attho. Ito paresupi eseva nayoti. . Sattamādīni.

Lābhasakkārasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Rāhulasamyutta

1. Paṭhamavagga

1-8. Cakkhusuttādivaṇṇanā

188-195. Rāhulasamyuttassa paṭhame **ekoti** catūsu iriyāpathesu ekavihārī. **Vūpakaṭṭhoti** vivekaṭṭho nissaddho. **Appamattoti** satiyā avippavasanto. **Ātāpīti** vīriyasampanno. **Pahitatto vihareyyanti** visesādhigamatthāya pesitatto hutvā vihareyyaṃ. **Aniccanti** hutvā abhāvākārena aniccaṃ. Atha vā uppādavayavantatāya tāvakālikatāya vipariṇāmakotiyaṃ niccapaṭikkhepatoti imehipi kāraṇehi aniccaṃ. **Dukkhamti** catūhi kāraṇehi dukkhaṃ dukkhamanaṭṭhena dukkhavatthukaṭṭhena satatasampīḷanaṭṭhena sukhapaṭikkhepenāti. **Kallanti** yuttaṃ. **Etaṃ mamāti** taṇhāgāho. **Esohamasmīti** mānagāho. **Eso me attāti** diṭṭhigāho. Taṇhāgāho cettha aṭṭhasatataṇhāvicaritavasena, mānagāho navavidhamānavasena, diṭṭhigāho dvāsattāhiditthivasena veditabbo. **Nibbindaṃ virajjati** ettha virāgavasena cattāro maggā kathitā, **virāgā vimuccati** ettha vimuttivasena cattāri sāmāññaphalāni.

Ettha ca pañcasu dvāresu pasādāva gahitā, **manoti** iminā tebhūmakam sammasanacāraccittam. Dutiye pañcasu dvāresu ārammaṇameva. Tatiye pañcasu dvāresu pasādavatthukacittameva, manoviññāṇena tebhūmakam sammasanacāraccittam gahitaṃ. Evaṃ sabbattha nayo netabbo. Chaṭṭhe tebhūmakadhammā. Aṭṭhame pana **taṇhāti** tasmim tasmim dvāre javanappattāva labbhati. . Paṭhamādīni.

9. Dhātusuttavaṇṇanā

196. Navame viññāṇadhātuvasena nāmaṃ, sesāhi rūpanti nāmarūpaṃ kathitaṃ. . Navamaṃ.

10. Khandhasuttavaṇṇanā

197. Dasame rūpakkhando kāmāvacaro, sesā cattāro sabbasaṅgāhikaparicchedena catubhūmakā. Idha pana tebhūmakāti gahetabbā. . Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavagga

1-10. Cakkhusuttādivaṇṇanā

198-199. Dutīye dasa uttānatthāneva. . Paṭhamādīni.

11. Anusayasuttavaṇṇanā

200. Ekādasame **imasmiṃca saviññāṇake kāyēti** attano saviññāṇakakāyaṃ dasseti, **bahiddhā cāti** parassa saviññāṇakaṃ vā aviññāṇakaṃ vā. Purimena vā attano ca parassa ca viññāṇameva¹ dasseti, pacchimena bahiddhā anindriyabaddharūpaṃ.

Ahaṅkāramamaṅkāramānānusayāti ahaṅkāradiṭṭhi ca mamaṅkāraṇhā ca mānānusayā ca. **Na hontīti** ete kilesā kathaṃ jānantassa etesu vatthūsu na hontīti pucchati. **Sammappaññāya passatīti**² saha vipassanāya maggapaññāya suṭṭhu passatī³. . Ekādasamaṃ.

12. Apagatasuttavaṇṇanā

201. Dvādasame **ahaṅkāramamaṅkāramānāpagatanti** ahaṅkārato ca mamaṅkārato ca mānato ca apagataṃ. **Vidhā samatikkantanti** mānakoṭṭhāse suṭṭhu atikkantaṃ. **Santaṃ suvimuttanti** kilesavūpasamena santaṃ, kileseheva suṭṭhu vimuttaṃ. Sesam uttānamevāti. . Dvādasamaṃ.

Dutiyo vaggo.

1. Saviññāṇameva (Sī)

2. Passatoti (Sī)

3. Passantassa (Sī)

Dvīsupi asekkhabhūmi kathitā. Paṭhamo panettha āyācantassa desito,
dutiyo anāyācantassa. Sakalepi pana Rāhulasāmyutte therassa
vimutti-paripācanīyadhammāva kathitāti.

Rāhulasāmyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Lakkhaṇasaṃyutta

1. Paṭhamavagga

1. Aṭṭhisuttavaṇṇanā

202. Lakkhaṇasaṃyutte yvāyaṃ āyasmā ca Lakkhaṇoti Lakkhaṇatthero vutto, esa jaṭilasahassabbhantare ehibhikkhūpasampadāya upasampanno Ādittapariyāyāvasāne arahattaṃ patto eko mahāsāvako¹ti veditabbo. Yasmā panesa lakkhaṇasampanna sabbākāraparipūrena brahmasamena attabhāvena samannāgato, tasmā “Lakkhaṇo”ti saṅkhaṃ gato. Mahāmoggallāno pana pabbajitadivasato sattame divase arahattaṃ patto dutiyo aggasāvako.

Sitaṃ pātvākāsīti mandahasitaṃ pātu-akāsi, pakāsayaṃ dassesīti vuttaṃ hoti. Kiṃ pana disvā thero sitaṃ pātvākāsīti? Upari Pāḷiyaṃ āgataṃ aṭṭhikaṇḍhalikaṃ¹ ekaṃ petaloke nibbattaṃ sattaṃ disvā. Tañca kho dibbena cakkhunā, na pasādacakkhunā. Pasādacakkhussa hi ete attabhāvā na āpāthaṃ āgacchanti. Evarūpaṃ pana attabhāvaṃ disvā kāruṇṇe kattaṃbe kasmā sitaṃ pātvākāsīti? Attano ca Buddhañāṇassa ca sampattiṃ samanussaraṇato. Taṃ hi disvā thero “adiṭṭhasaccena nāma puggalena paṭilabhitabbā evarūpā attabhāvā mutto ahaṃ, lābhā vata me, suladdhaṃ vata me”ti attano ca sampattiṃ anussarivā “aho Buddhassa Bhagavato ñāṇasampatti, ‘yo kammaṇipāko bhikkhave acinteyyo na cintetabbo’ti deseti, paccakkaṃ vata katvā² Buddhā desenti, suppaṭividdhā Buddhānaṃ dhammadhātū”ti evaṃ Buddhañāṇasampattiñca anussarivā sitaṃ pātvākāsīti.

Atha Lakkhaṇatthero kasmā na addasa, kimassa dibbacakkhu natthīti? No natthi, Mahāmoggallāno pana āvajjento addasa, itaro pana anāvajjanena na addasa. Yasmā pana khīṇāsavā nāma na akāraṇā sitaṃ karonti, tasmā taṃ Lakkhaṇatthero pucchi **ko nu kho āvuso Moggallāna hetu, ko paccayo sitassa pātukammāyāti**. Thero

1. Aṭṭhisakaṇḍhalikaṃ (Sī, Syā, Ka)

2. Paccakkaṃ vata katvā (Syā)

pana yasmā yehi ayaṃ upapatti sāmaṃ adiṭṭhā, te dussaddhāpayā honti, tasmā Bhagavantam sakkhim katvā byākātukāmatāya **akālo kho āvusoti-** ādimāha. Tato Bhagavato santike puṭṭho **idhāham āvusoti-**ādinā nayena byākāsi.

Tattha **aṭṭhikasaṅkhalikanti** setam nimmaṃsalohitam aṭṭhisāṅghātam¹. **Gijjhāpi kākāpi kulalāpīti** etepi yakkhagijjhā ceva yakkhakākā ca yakkhakulalā ca paccetabbā. Pākatikānam pana gijjhādīnam āpāṭṭhampi etaṃ rūpaṃ² nāgacchati. **Anupatitvā anupatitvāti** anubandhitvā anubandhitvā. **Vitudentīti** asidhārūpamehi tikhīṇehi lohatuṇḍakehi vijjhivā vijjhivā ito cito ca caranti³ gacchanti. **Sā sudam aṭṭassaram karotīti** ettha **sudanti** nipāto, sā aṭṭhikasaṅkhalikā aṭṭassaram āturassaram karotīti attho. Akusalavipākānubhavanattham kira yojanappamāṇāpi⁴ tādisā attabhā vā nibbattanti, pasādussadā ca honti pakkagaṇḍasadisā. Tasmā sā aṭṭhikasaṅkhalikā balavavedanāturā tādisam saddamakāsīti⁵.

Evañca pana vatvā puna āyasmā Mahāmoggallāno “vaṭṭagāmisattā nāma evarūpā attabhāvā na muccantī”ti sattesu kāruṇṇam paṭicca uppannam dhammasamvegam dassento **tassa mayham āvuso etadahosi acchariyam vata bhoti-**ādimāha. Tato Bhagavā therassa ānubhāvam pakāsento **cakkhubhūtā vata bhikkhave sāvakā viharantīti-**ādimāha. Tattha cakkhu bhūtam jātam uppannam etesanti **cakkhubhūtā**, bhūtacakkhukā uppannācakkhukā cakkhum uppādetvā viharantīti attho. Dutiyapadehi eseva nayo. **Yatra hi nāmāti** ettha **yatrāti** kāraṇavacanam. Tatrāyam atthayojanā—yasmā nāma sāvakopi evarūpaṃ ṇassati vā dakkhati vā sakkhim vā karissati, tasmā avocumha “cakkhubhūtā vata bhikkhave sāvakā viharanti, ṇāṇabhūtā vata bhikkhave sāvakā viharantī”ti. **Pubbeva me so bhikkhave satto diṭṭhoti** Bodhimaṇḍe sabbaññutaññāṇapaṭivedhena appamāṇesu cakkavāḷesu appamāṇe sattanikāye bhavagatīyonitṭhitinivāse ca paccakkham karontena mayā pubbeva so satto diṭṭhoti vadati.

1. Aṭṭhisāṅghātam (Sī, Syā)

2. Evarūpaṃ (Sī)

3. Khādantā (Sī)

4. Tiyojanappamāṇāpi (Syā)

5. Vissaramakāsi (Syā)

Goghātakoti gāvo vadhitvā aṭṭhito maṁsaṁ¹ mocetvā vikkiṇitvā jīvikaṁ kappanakasatto. **Tassova kammaṣṣa vipākāvasesenā**ti tassa nānācetanāhi āyūhitassa aparāpariyakammaṣṣa. Tatra hi yāya cetanāya narake paṭisandhi janitā, tassā vipāke parikkhīṇe avasesakammaṁ vā kammanimittam vā ārammaṇam katvā puna petādisu paṭisandhi nibbattati, tasmā sā paṭisandhi kammaṣṣabhāgatāya ārammaṇasabhāgatāya vā “tasseva kammaṣṣa vipākāvaseso”ti vuccati. Ayañca satto evaṁ uppanno. Tenāha “tasseva kammaṣṣa vipākāvasesenā”ti. Tassa kira narakā cavanakāle nimmaṁsakatānam² gunnam aṭṭhirāsiyeva nimittam ahosi. So paṭicchannampi tam kammaṁ viññūnam pākāṭam viya karonto aṭṭhisankhalikapeto jāto. . Paṭhamam.

2. Pesisuttavaṇṇanā

203. Maṁsapesivatthusmiṁ **goghātakoti** gomaṁsapesiyo katvā sukkhāpetvā vallūravikkayena anekāni vassāni jīvikaṁ kappesi, tenassa narakā cavanakāle maṁsapesiyeva nimittam ahosi. So maṁsapesipeto jāto. . Dutiyam.

3. Piṇḍasuttavaṇṇanā

204. Maṁsapiṇḍavatthusmiṁ **sākunīkoti** sakuṇe gahetvā vikkiṇanakāle nippakkhacamme³ maṁsapiṇḍamatte katvā vikkiṇanto jīvikaṁ kappesi, tenassa narakā cavanakāle maṁsapiṇḍova nimittam ahosi. So maṁsapiṇḍapeto jāto. . Tatiyam.

4. Nicchavisuttavaṇṇanā

205. Nicchavivatthusmiṁ tassa orabbhikassa eḷake vadhitvā vadhitvā niccamme katvā kappitajīvikkassa purinamayeneva niccammaṁ eḷakasārīram nimittam ahosi. So nicchavipeto jāto. . Catuttham.

1. Aṭṭhimaṁsaṁ (Ka)

2. Nimmaṁsīkatānam (Sī), nimmaṁsakānam (Syā)

3. Nippattacamme (Syā)

5. Asilomasuttavaṇṇanā

206. Asilomavatthusmiṃ so sūkariko dīgharattaṃ nivāpapuṭṭhe sūkare asinā vadhitvā vadhitvā dīgharattaṃ jīvikaṃ kappesi, tassa ukkhittāsikabhāvova nimittaṃ ahosi. Tasmā asilomapeto jāto. . Pañcamaṃ.

6. Sattisuttavaṇṇanā

207. Sattilomavatthusmiṃ so māgaviko ekaṃ migañca sattiñca gahetvā vanaṃ gantvā tassa migassa samīpaṃ āgatāgate mige sattiya vijjhivā māresi, tassa sattiya vijjhanakabhāvoyeva nimittaṃ ahosi. Tasmā sattilomapeto jāto. . Chaṭṭhaṃ.

7. Usulomasuttavaṇṇanā

208. Usulomavatthusmiṃ **kāraṇikoti** rājāparādhike anekāhi kāraṇāhi pīletvā avasāne kaṇḍena vijjhivā māraṇakapuriso. So kira “amukasmiṃ padese viddho maratī”ti ñatvāva vijjhati. Tassevaṃ jīvikaṃ kappetvā narake uppannassa tato pakkāvasesena idhūpapattikāle usunā vijjhanabhāvoyeva nimittaṃ ahosi. Tasmā usulomapeto jāto. . Sattamaṃ.

8. Sūcilomasuttavaṇṇanā

209. Sūcilomavatthusmiṃ **sūtoti** assadamako. Godamakotipi vadantiyeva. Tassa patodasūciyā vijjhanabhāvoyeva nimittaṃ ahosi. Tasmā sūcilomapeto jāto. . Aṭṭhamaṃ.

9. Dutiyasūcilomasuttavaṇṇanā

210. Dutie sūcilomavatthusmiṃ **sūcakoti** pesuññakārako. So kira manussa aññamaññañca bhindi, rājakule ca “imassa idaṃ nāma atthi, iminā idaṃ nāma katan”ti sūcetvā sūcetvā anayabyasanaṃ pāpesi. Tasmā yathā tena sūcetvā manussā bhinnā, tathā sūcihi

bhedanadukkhaṃ¹ paccanubhotuṃ kammameva nimittaṃ katvā
sūcilomapeto jāto. . Navamaṃ.

10. Kumbhaṇḍasuttavaṇṇanā

211. Aṇḍabhārivatthusmiṃ **gāmakūṭakoti**² vinicchayāmacco. Tassa kammasabhāgatāya kumbhamattā mahāghaṭappamāṇā aṇḍā ahesuṃ. So hi yasmā raho paṭicchanne ṭhāne lañjaṃ gahetvā kūṭavinicchayena pākaṭaṃ dosaṃ karonto sāmike assāmike akāsi, tasmāssa rahassaṃ aṅgaṃ pākaṭaṃ nibbattaṃ. Yasmā daṇḍaṃ paṭṭhapento paresaṃ asayhaṃ bhāraṃ āropesi, tasmāssa rahassaṃ aṅgaṃ asayhabhāro hutvā nibbattaṃ. Yasmā yasmim ṭhāne ṭhitena samena bhavitabbaṃ, tasmim ṭhatvā visamo ahoṣi, tasmāssa rahassaṃge visamā nisajjāva ahoṣīti. . Dasamaṃ.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavagga

1. Sasīsakasuttavaṇṇanā

212. Pāradārikavatthusmiṃ so satto parassa rakkhitaḥopitaṃ sassāmikaṃ phassaṃ phusanto mīḥasukhena kāmasukhena cittaṃ ramayitvā kammasabhāgatāya gūthaphassaṃ phusanto dukkhamanubhavitum tattha nibbatta. . Paṭhamamaṃ.

2. Gūthakhādasuttavaṇṇanā

213. Duṭṭhabrāhmaṇavatthu pākaṭameva. . Dutiyamaṃ.

3. Nicchavittisuttavaṇṇanā

214. Nicchavittivattthusmiṃ yasmā mātugāmo nāma attano phasse anissaro, sā ca taṃ sāmikassa santakaṃ phassaṃ thenetvā paresaṃ abhiratiṃ uppādesi, tasmā kammasabhāgatāya sukhasamphassā vaṭṭitvā³ dukkhasamphassaṃ anubhavitum nicchavittihī hutvā uppannā. . Tatiyamaṃ.

1. Todanadukkhaṃ (Sī)

2. Gāmakūṭoti (Sī, Syā)

3. Cavitvā (Sī), dhamasitvā (Vi-Ṭṭha 2. 100 piṭṭhe), vattitvā (Ka)

4. Maṅgulitthisuttavaṇṇanā

215. Maṅgulitthivatthusmiṃ **maṅgulinti** virūpaṃ duddasikaṃ bībhaccaṃ. Sā kira yakkhadāsikammaṃ¹ karontī “iminā ca iminā ca evaṃ balikamme kate ayaṃ nāma tumhākaṃ vaḍḍhi bhavissatī”ti mahājanassa gandhapupphādīni vañcanāya gahetvā mahājanaṃ duddiṭṭhiṃ micchādiṭṭhiṃ gaṇhāpesi, tasmā tāya kammaśabhāgatāya gandhapupphādīnaṃ thenitattā duggandhā, duddassanassagāhitattā duddasikā virūpā bībhaccā hutvā nibbattā. . Catuttham.

5. Okilinīsuttavaṇṇanā

216. Okilinīvatthusmiṃ **uppakkaṃ okiliniṃ okirininti** sā kira āṅgāracitake nipannā vipphandamānā viparivattamānā paccati, tasmā uppakkā ceva hoti uṇhena agginā pakkasarīrā, okilinī ca kilinnasarīrā, bindūnissā² sarīrato paggharanti, okirinī ca āṅgārasamparikiṇṇā. Tassā hi heṭṭhatopi kimsukapupphavaṇṇā āṅgārā, ubhayapassesupi, ākāsatopissā upari patanti. Tena vuttaṃ “uppakkaṃ okiliniṃ okiriniṃ”ti. **Sā issāpakatā sapattim āṅgarakaṭāhena okirīti** tassa kira rañño ekā nāṭakinī āṅgarakaṭāhaṃ samīpe ṭhapetvā gattato udakaṃ puñchati, pāṇinā ca sedam karoti. Rājāpi tāya saddhiṃ kathaṇca karoti, parituṭṭhākāraṇca dasseti. Aggamahesī taṃ asahamānā issāpakatā hutvā acirapakkantassa rañño taṃ āṅgarakaṭāhaṃ gahetvā tassā upari āṅgāre okiri. Sā taṃ kammaṃ katvā tādisaṃmyeva vipākaṃ paccanubhavitum petaloke nibbattā. . Pañcamam.

6. Asīsakasuttavaṇṇanā

217. Coraghātavatthusmiṃ so rañño āṇāya dīgharattaṃ corānaṃ sīsāni chinditvā petaloke nibbattanto asīsakaṃ kabandhaṃ hutvā nibbatti. . Chaṭṭham.

1. Ikkhaṇikākammaṃ (Syā, Vi-Ṭṭha 2. 100 piṭṭhe ca)

2. Sedabindūnissā (Sī), bindubindūni hissā (Vi-Ṭṭha 2. 100 piṭṭhe)

7-11. Pāpabhikkhusuttādivaṇṇanā

218-222. Bhikkhuvatthusmiṃ **pāpabhikkhū**ti lāmakabhikkhu. So kira lokassa saddhādeyye cattāro paccaye paribhuñjitvā kāyavacīdvārehi asaṃyato¹ bhinnājīvo cittaṭṭhā² kīlanto vicari. Tato ekaṃ Buddhantaraṃ niraye paccitvā petaloke nibbattanto bhikkhusadiseneva attabhāvena nibbatti. Bhikkhunīsikkhamānāsāmaṇerasāmaṇerīvatthūsupi ayameva vinicchayo. . Sattamādīni.

Lakkhaṇasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Asaññato (Syā)

2. Cittakīlaṃ (Syā)

9. Opammasaṃyutta

1. Kūṭasuttavaṇṇanā

223. Opammasaṃyuttassa paṭhame kūṭaṃ gacchantīti **kūṭaṅgamā**. Kūṭaṃ samosarantīti **kūṭasamosaraṇā**. **Kūṭasamugghātāti** kūṭassa samugghātena¹. **Avijjāsamugghātāti** arahattamaggena avijjāya samugghātena. **Appamattāti** satiyā avippavāse ṭhitā hutvā. . Paṭhamam.

2. Nakhasikhasuttavaṇṇanā

224. Dutiye **manussesu paccājāyanti** ye manussalokato cutā manussesu jāyanti, te evaṃ appakāti adhippāyo. **Aññatra manussehīti** ye pana manussalokato cutā ṭhapetvā manussalokaṃ catūsu apāyesu paccājāyanti, te mahāpathaviyaṃ paṃsu viya bahutarā. Imasmiṃca sutte devāpi manusseheva saṅgahitā. Tasmā yathā manussesu jāyantā appakā, evaṃ devesupīti veditabbā. . Dutiyaṃ.

3. Kulasuttavaṇṇanā

225. Tatiye **suppadhamsiyānīti** suviheṭhiyāni. **Kumbhatthenakehīti** ye paragharaṃ pavisitvā dīpālokena oloketvā parabhaṇḍaṃ haritukāmā ghaṭe dīpaṃ katvā pavisanti, te kumbhatthenakā nāma, tehi kumbhatthenakehi. **Suppadhamsiyo hoti amanussehīti** mettābhāvanārahitaṃ paṃsupisācakā vidhamsayanti², pageva ulārā amanussā. **Bhāvitāti** vaḍḍhitā. **Bahulikatāti** punappunaṃ katā. **Yānikatāti** yuttayānaṃ viya katā. **Vatthukatāti** patiṭṭhānaṭṭhena vatthu viya katā. **Anuṭṭhitāti** adhiṭṭhitā³. **Paricitāti** samantato citā suvaḍḍhitā. **Susamāraddhāti** cittena suṭṭhu samāraddhā. Tatiyaṃ.

4. Okkhāsuttavaṇṇanā

226. Catutthe **okkhāsanti** mahāmukha-ukkhālīnaṃ sataṃ. **Dānaṃ dadeyyāti** paṇiṭabhojanabharitānaṃ mahā-ukkhālīnaṃ sataṃ dānaṃ dadeyya. “Ukkāsatan”tipi

1. Kūṭasamugghātena (Sī)

2. Paṃsupisācakāpi dhamsayanti (Sī)

3. Avaṭṭhitā (Sī)

pāṭho, tassa daṇḍadīpikāsantanti attho. Ekāya pana dīpikāya yattake ṭhāne āloko hoti, tato sataguṇaṃ ṭhānaṃ sattahi ratanehi pūretvā dānaṃ dadeyyāti attho. **Gadduhanamattanti** goduhanamattaṃ, gāvīyā ekavāraṃ aggathanākaḍḍhanamattanti attho. Gandha-ūhanamattaṃ vā¹, dvīhi aṅgulīhi gandhapiṇḍaṃ gahetvā ekavāraṃ ghāyanamattanti attho. Ettakampi hi kālaṃ yo pana gabbhapariveṇavihārūpacāraparicchedena vā cakkavāḷaparicchedena vā aparimāṇāsu lokadhātūsu vā² sabbasattesu hitapharaṇaṃ mettacittaṃ bhāvetuṃ sakkoti, idaṃ tato ekadivasāṃ tikkhattuṃ dinnadānato mahapphalataraṃ. . Catuttham.

5. Sattisuttavaṇṇanā

227. Pañcame **paṭileṇissāmīti**-ādīsu agge paharivā kappāsavaṭṭiṃ viya nāmento niyyāsavaṭṭiṃ viya ca ekato katvā alliyāpento **paṭileṇeti** nāma. Majjhe paharivā nāmetvā dhārāya vā paharivā dvepi dhārā ekato alliyāpento **paṭikotteti** nāma. Kappāsavaṭṭanakraṇīyaṃ³ viya pavattento cirakālaṃ saṃvellitakilaṇjaṃ pasāretvā puna saṃvellento viya ca **paṭivaṭṭeti** nāma. . Pañcamam.

6. Dhanuggahasuttavaṇṇanā

228. Chaṭṭhe **daḷhadhammā dhanuggahāti** daḷhadhanuno issāsā. Daḷhadhanu nāma dvisahassathāmaṃ vuccati, dvisahassathāmaṃ nāma yassa āropitassa jiyābaddho⁴ lohasīsādīnaṃ bhāro daṇḍe gahetvā yāva kaṇḍappamāṇā⁵ ukkhittassa pathavito muccati. **Susikkhitāti** dasadvādasavassāni ācariyakule uggahitasippā. **Katahatthāti** yo sippameva uggaṇhāti, so katahattho na hoti, ime pana katahatthā ciṇṇavasābhāvā. **Katūpāsanāti** rājakulādīsu dassitasippā.

Tassa purisassa javoti evarūpo añño puriso nāma na bhūtapubbo, bodhisattasseva pana Javanahamsakālo nāma āsi. Tadā bodhisatto

1. Gandhūhanamattaṃ vā (Sī), gandha-ohanamattaṃ vā (Syā)

2. Lokadhātūsu (Sī)

3. Kappāsavaṭṭanakaḷāyaṃ (Sī), kappāsavaṭṭanakayaṃ (Syā)

4. Jiyābandho (Sī, Ka)

5. Kaṇḍhappamāṇā (Sī)

cattāri kaṇḍāni āhari. Tadā kirassa kaniṭṭhabhātaro “mayam bhātika sūriyena saddhim javissāmā”ti ārocesum. Bodhisatto āha “sūriyo sīghajavo, na sakkhissatha tumhe tena saddhim javitun”ti. Te dutiyam tatiyampi tatheva vatvā ekadivasam “gacchāmā”ti Yugandharapabbataṃ āruhitvā nisīdimsu. Bodhisatto “kham me bhātaro”ti pucchitvā “sūriyena saddhim javitum gatā”ti vutte “vinassissanti tapassino”ti te anukampamāno sayampi gantvā tesam santike nisīdi. Atha sūriye ugacchante dvepi bhātaro sūriyena saddhimyeva ākāsam pakkhantā, bodhisattopi tehi saddhimyeva pakkhanto. Tesu ekassa apattheyeva antarabhattachasamaye pakkhantaresu aggi utthahi, so bhātaram pakkosivā “na sakkomī”ti āha. Tamenam bodhisatto “mā bhāyī”ti samassāsetvā pakkhapañjarena paliveṭhetvā daratham vinodetvā “gacchā”ti pesesi.

Dutiyo yāva antarabhattachā javitvā pakkhantaresu aggimhi utthahite tathevāha. Tampi so tatheva katvā “gacchā”ti pesesi. Sayam pana yāva majjhanhikā javitvā “ete bālāti mayāpi bālena na bhavitabban”ti nivattitvā “adiṭṭhasahāyakam Bārāṇasirājam passissāmī”ti Bārāṇasim agamāsi. Tasmim nagaramatthake paribbhamante dvādasayojanam nagaram pattakaṭāhena otthaṭapatto viya ahosi. Atha paribbhamantassa paribbhamantassa tattha tattha chiddāni paññāyimsu. Sayampi anekahamsasahassasadiso paññāyi. So vegam paṭisamharitvā rājagehābhimukho ahosi. Rājā oloketvā “āgato kira me piyasahāyo Javanahamsō”ti vātapānam vivaritvā ratanapīṭham paññāpetvā olokento aṭṭhāsi. Bodhisatto ratanapīṭhe nisīdi.

Athassa rājā sahassapākena telena pakkhantarāni makkhetvā madhulāje ceva madhurapānakaṇca adāsi. Tato nam kataparibhogam “samma kham agamāsi”ti pucchi. So tam pavattim ārocetvā “athāham mahārāja yāva majjhanhikā javitvā ‘natthi javitena attho’ti nivatto”ti ācikkhi. Atha¹ rājā “aham sāmi tumhākam sūriyena saddhim

1. Atha nam (Syā)

javanavegaṃ passitukāmo”ti. Dukkaraṃ mahārāja, na sakkā tayā passitunti. Tena hi sāmi sarikkhakamattampi dassēhīti. Āma¹ mahārāja dhanuggahe sannipātehīti. Rājā sannipātesi. Haṃso tato cattāro gahetvā nagaramajjhe toraṇaṃ kāretvā attano gīvāya ghaṇḍaṃ² piḷandhāpetvā toraṇassa upari nisīditvā “cattāro janā³ toraṇaṃ nissāya catudisābhimukhā ekekaṃ kaṇḍaṃ khipantū”ti vatvā sayāṃ paṭhamakaṇḍeneva saddhiṃ uppatitvā taṃ kaṇḍaṃ aggahetvāva dakkhiṇābhimukhaṃ gatakaṇḍaṃ dhanuto ratanamattāpagataṃ gaṇhi. Dutiyaṃ dviratanamattāpagataṃ, tatiyaṃ tiratanamattāpagataṃ, catutthaṃ bhūmiṃ appattameva gaṇhi. Atha naṃ cattāri kaṇḍāni gahetvā toraṇe nisinnakāleyeva addasaṃsu. So rājānaṃ āha “passa mahārāja, evaṃsīgho amhākaṃ javo”ti. Evaṃ bodhisatteneva Javanahaṃsakāle tāni kaṇḍāni āharitānīti veditabbāni.

Purato dhāvantiti aggato⁴ javanti. Na panetā sabbakālaṃ puratova honti, kadāci purato, kadāci pacchato honti. Ākāsaṭṭhakavimānesu hi uyyānānīpi honti pokkharāṇiyopi, tā tattha nahāyanti, udakakīlaṃ kīlamānā pacchatopi honti, vegena pana gantvā puna puratova dhāvanti. **Āyusankhārā**ti rūpajīvitindriyaṃ sandhāya vuttaṃ. Tañhi tato sīghataraṃ khīyati. Arūpadhammānaṃ pana bhedo na sakkā paññāpetum. . Chaṭṭhaṃ.

7. Āṇisuttavaṇṇanā

229. Sattame **dasārahānanti** evaṃnāmakānaṃ khattiyānaṃ. Te kira satato dasabhāgaṃ gaṇhiṃsu, tasmā “dasārahā”ti paññāyīṃsu. **Ānakoti** evaṃladdhanāmo mudiṅgo. Himavante kira mahākuḷīradaho ahosi. Tattha mahanto kuḷīro otiṇṇotiṇṇaṃ hatthiṃ khādati. Atha hatthī upaddutā ekaṃ kareṇuṃ sakkariṃsu “imissā puttaṃ nissāya amhākaṃ sotthi bhavissatī”ti. Sāpi mahesakkaṃ puttaṃ vijāyī. Te tampi sakkariṃsu. So vuddhippatto mātaraṃ pucchi “kasmā maṃ ete sakkarontī”ti. Sā taṃ pavattimācikkhi. So “kiṃ mayhaṃ kuḷīro pahoti, etha gacchāmā”ti

1. Sādhu (Syā)

3. Dhanuggahā janā (Syā)

2. Ghaṇḍaṃ (Sī), kaṇḍaṃ (Syā)

4. Aggato aggato (Syā)

mahāhatthiparivāro tattha gantvā paṭhamameva otari. Kuḷīro udakasaddeneva āgantvā taṃ aggahesi. Mahanto kuḷīrassa aḷo, so taṃ ito vā etto vā cāletuṃ asakkonto mukhe soṇḍaṃ pakkhipitvā viravi. Hatthino “yaṃ nissāya mayaṃ ‘soṭṭhi bhavissatī’ti amaññimhā, so paṭhamataraṃ gahito”ti tato tato palāyimsu.

Athassa mātā avidūre ṭhatvā “mayaṃ thalanāgā, tumhe udakanāgā nāma, nāgehi nāgo na viheṭhetabbo”ti kuḷīraṃ piyavacanena vatvā imaṃ gāthamāha—

“Ye kuḷīrā samuddasmiṃ, Gaṅgāya Yamunāya ca.

Tesaṃ tvaṃ vārijo seṭṭho, muñca rodantiyā pajan”ti¹.

Mātugāmasaddo nāma purise khobhetvā tiṭṭhati, tasmā so gahaṇaṃ sithilaṃ akāsi. Hatthipoto vegena ubho pāde ukkhipitvā taṃ piṭṭhiyaṃ akkami. Saha akkamaṇā piṭṭhi mattikabhājanaṃ viya bhijji. Atha naṃ dantehi vijjhivā ukkhipitvā thale chaḍḍetvā tuṭṭharavaṃ ravi. Atha naṃ hatthi ito cito ca āgantvā maddimsu. Tassa eko aḷo paṭikkamitvā pati, taṃ Sakko devarājā gahetvā gato.

Itaro pana aḷo vātātapena sukkhitvā pakkalākhārasavaṇṇo ahosi, so deve vuṭṭhe udakoghena vuyhanto dasabhātikanāṃ rājūnaṃ uparisote jālaṃ pasārāpetvā Gaṅgāya kīḷantānaṃ āgantvā jāle laggi. Te kīḷāpariyosāne jālamhi ukkhipiyamāne taṃ disvā pucchimsu “kiṃ etan”ti. Kuḷīra-aḷo sāmīti. “Na sakkā esa ābharaṇatthāya upanetuṃ, pariyanandhāpetvā bheriṃ karissāmā”ti pariyanandhāpetvā paharimsu, saddo dvādasayojanaṃ nagaraṃ avatthari. Tato āhaṃsu “na sakkā idaṃ divase divase vādetuṃ, chaṇadivasatthāya maṅgalabherī hotū”ti maṅgalabheriṃ akaṃsu. Tasmīṃ vāдите mahājanā anhāyitvā apiḷandhitvā² hatthiyānādini āruyha sīghaṃ sannipatanti. Iti mahājanaṃ pakkositvā viya ānetīti **ānakot**vevassa nāmaṃ ahosi.

1. Patinti (Khu 5. 78 piṭṭhe Jātake)

2. Nhāyitvā piḷandhitvā (Sī)

Aññaṃ āṇiṃ odahiṃsūti aññaṃ suvaṇṇarajatādimayaṃ āṇiṃ ghaṭayimṣu. **Āṇisaṅghāṭova avasissīti** suvaṇṇādimayaṇaṃ āṇiṇaṃ saṅghāṭamattameva avasesaṃ ahosi. Athassa dvādasayojanappamaṇo saddo antosālāyampi dukkhena suyyittha.

Gambhīrāti Pāḷivasena gambhīrā Sallasuttasadisā¹. **Gambhīratthāti** atthavasena gambhīrā Mahāvedallasuttasadisā². **Lokuttarāti** lokuttara-atthadīpakā. **Suññatappaṭisaṃyuttāti** sattasuññatadhammamattameva pakāsakā saṃkhittasaṃyuttasadisā. **Uggahetabbaṃ pariyāpuṇitabbanti** uggahetabbe ca pariyāpuṇitabbe ca. **Kavikatāti**³ kavīhi katā⁴. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Cittakkharāti** vicitra-akkharā. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Bāhirakāti** sāsanato bahibhūtā. **Sāvakabhāsītāti** tesāṃ tesāṃ sāvakehi bhāsītā. **Sussūsissantīti** akkharacittatāya ceva savanasampattiyaṃ ca attamaṇā hutvā sāmaṇeradahaṃbhikkhumātugāmaṃ mahāgahapatikādayo “esa dhammakathiko”ti sannipatitvā sotukāmaṃ bhavissanti. **Tasmāti** yasmā Tathāgatabhāsītā suttantā anuggayhamānā antaradhāyanti, tasmā. . Sattamaṃ.

8. Kaliṅgarasuttavaṇṇanā

230. Aṭṭhame **kaliṅgarūpadhānāti** kaliṅgaraghaṭikāṃ sīsūpadhānañceva pādūpadhānañca katvā. **Appamattāti** sippuggahaṇe appamattā. **Ātāpinoti** utthānavīriyātāpena yuttā. **Upāsanaṃsinti** sippānaṃ abhiyoge ācariyānañca payirupāsane. Te kira tadā pātova utthāya sippasālaṃ gacchanti, tattha sippaṃ uggahetvā sajjhāyādīhi abhiyogaṃ katvā mukhaṃ dhovivā yāgupānāya gacchanti. Yāguṃ pivivā puna sippasālaṃ gantvā sippaṃ gaṇhitvā sajjhāyaṃ karontā pātārāsāya gacchanti. Katapātārāsā samānā “mā pamādena ciraṃ niddokkamaṇaṃ ahosi”ti khadiraghaṭikāsu sīse ca pāde ca upadahitvā thokaṃ nipajjitvā puna sippasālaṃ gantvā sippaṃ gahetvā sajjhāyanti. Sāyaṃ sajjhāyaṃ karontā ca gehaṃ gantvā bhuttasāyamāsā paṭhamayāmaṃ sajjhāyaṃ katvā sayanakāle tatheva

1. Sallekhasuttasadisā (Sī)

3. Kavītāti (Am 2. 94 piṭṭhe, Ṭikāyaṃ ca.)

2. Ma 1. 365 piṭṭhe.

4. Kathitā (Ka)

kaliṅgaram upadhānam katvā sayanti. Evaṃ te akkhaṇavedhino vāavedhino ca ahesuṃ. Idam sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Otāraṃti vivaram. **Ārammaṇanti** paccayaṃ. **Padhānasminti** padhānabhūmiyaṃ vīriyaṃ kurumānā. Paṭhamabodhiyaṃ kira bhikkhū bhattakiccaṃ katvāva kammaṭṭhānaṃ manasi karonti. Tesam manasikarontānaṃyeva sūriyo atthaṃ gacchati. Te nhāyitvā puna caṅkamaṃ otaritvā paṭhamayāmaṃ caṅkamanti. Tato “mā ciraṃ niddāyimhā”ti sarīradarathavinodanattam nipaṇṇanti kaṭṭhakhaṇḍaṃ upadahitvā nipaṇṇanti, te puna pacchimayāme vuṭṭhāya caṅkamaṃ otaranti. Te sandhāya idam vuttaṃ. Ayampi dīpo tiṇṇaṃ rājūnaṃ kāle ekaghaṇḍinigghoso ekapadhānabhūmi ahoṣi. Nānāmukhe¹ pahaṭaghaṇḍi² pilicchikoḷiyaṃ osarati, kalyāṇiyaṃ pahaṭaghaṇḍi nāgadīpe osarati. “Ayaṃ bhikkhu puthujjano, ayaṃ puthujjano”ti aṅguliṃ pasāretvā dassetaḍḍha ahoṣi. Ekadivasaṃ sabbe arahantova ahesuṃ. **Tasmāti** yasmā kaliṅgarūpadhānānaṃ māro ārammaṇaṃ na labhati, tasmā. . Aṭṭhamam.

9. Nāgasuttavaṇṇanā

231. Navame **ativelanti** atikkantavelaṃ kālāṃ atikkantappamāṇaṃ kālāṃ. **Kimaṅgaṃ panāhanti** ahaṃ pana kimkāraṇā na upasaṅkamissāmi. **Bhisamuḷāḷanti** bhisāñceva muḷāḷaṇca. **Abbuhetvāti**³ uddharitvā. **Bhīṅkacchāpāti** hatthipotakā. Te kira abhiṇhaṃ bhīṅkārasaddaṃ karonti, tasmā bhīṅkacchāpāti vuccanti. **Pasannākāraṃ karontīti** pasannehi kattabbākāraṃ karonti, cattāro paccaye denti. **Dhammaṃ bhāsantīti** ekaṃ dve jātakāni vā suttante vā uggaṇhitvā asambhinnena sarena⁴ dhammaṃ desenti. **Pasannākāraṃ karontīti** tesam tāya desanāya pasannā gihī paccaye denti. **Neva vaṇṇāya hoti na balāyāti** neva guṇavaṇṇāya, na ñāṇabalāya hoti, guṇavaṇṇe pana parihāyante sarīravaṇṇopi sarīrabalampi parihāyati, tasmā sarīrassa neva vaṇṇāya na balāya hoti. . Navamam.

1. Ṭhānamukhena (Ka)

3. Abbhuggahetvāti (Syā)

2. Pahaṭagaṇḍi (Sī, Syā)

4. Saddena (Syā)

10. Bilārasuttavaṇṇanā

232. Dasame **sandhisamalasarṇkaṭṭhē**ti ettha **sandhī**ti bhinnagharānaṃ sandhi¹, **samaloti** gāmato gūthanikkhamanamaggo, **sarṇkaṭṭhanti** saṅkāraṭṭhānaṃ. **Mudumūsinti** mudukaṃ mūsikaṃ. **Vuṭṭhānaṃ paññāyati**ti desanā paññāyati. . Dasamaṃ.

11. Siṅgālasuttavaṇṇanā

233. Ekādasame **yena yena icchatī**ti so jarasiṅgālo icchiticchitaṭṭhāne iriyāpathakappanena sītavātūpavāyanena ca antarantarā cittassādampi labhatīti dasseti. **Sakyaaputtiyaapaṭiññoti** idam Devadattaṃ sandhāya vuttaṃ. So hi ettakampi cittassādaṃ anāgate attabhāve na labhissatīti. . Ekādasamaṃ.

12. Dutiyasiṅgālasuttavaṇṇanā

234. Dvādasame **kataññutā**ti katajānaṃ. **Kataveditā**ti katavisesajānaṃ. Tatridaṃ jarasiṅgālassa kataññutāya vatthu—satta kira bhātaro khettaṃ kasanti, tesam sabbakaniṭṭho khettapariyante ṭhatvā gāvo rakkhati. Athekaṃ jarasiṅgālaṃ ajagaro gaṇhi, so taṃ disvā yaṭṭhiyā pothetvā vissajjāpesi. Ajagaro siṅgālaṃ vissajjetvā tameva gaṇhi. Siṅgālo cintesi “mayhaṃ iminā jīvitaṃ dinnam, ahampi imassa dassāmī”ti yāgughaṭassa upari ṭhapitaṃ vāsīm mukhena ḍaṃsitvā tassa santikaṃ agamāsi. Itare bhātaro² disvā “Siṅgālo vāsīm haratī”ti anubandhimsu. So tehi diṭṭhabhāvaṃ natvā vāsīm tassa santike chaḍḍetvā palāyi. Itare āgantvā kaniṭṭhaṃ ajagarena gahitaṃ disvā vāsiyā ajagaraṃ chinditvā taṃ gahetvā agamaṃsu. Evaṃ jarasiṅgāle siyā yā kāci kataññutā kataveditā. **Sakyaaputtiyaapaṭiññeti** idampi Devadattassa ācārameva sandhāya vuttanti. . Dvādasamaṃ.

Opammasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Dvinnam gharānaṃ sandhi (Sī)

2. Khādamānā (Sī), kasamānā (Syā)

10. Bhikkhusaṃyutta

1. Koltasuttavaṇṇanā

235. Bhikkhusaṃyuttassa paṭhame āvusoti sāvakanāṃ ālāpo. Buddhā hi Bhagavanto sāvake ālapantā “bhikkhave”ti ālapanti, sāvakā pana “Buddhehi sadisā mā homā”ti “āvuso”ti paṭhamāṃ vatvā pacchā “bhikkhave”ti bhaṇanti. Buddhēhi ca ālapite bhikkhusaṃgho “bhante”ti paṭivacanāṃ deti, sāvakehi “āvuso”ti. **Ayaṃ vuccatī**ti yasmā dutiyajjhāne vitakkavicārā nirujjhanti, yesaṃ nirodhā saddāyatanaṃ appavattiṃ gacchati, tasmā yadetaṃ dutiyaṃ jhānaṃ nāma, ayaṃ vuccati “ariyānaṃ tuṇhībhāvo”ti ayamettha yojanā. “Dhammī vā kathā ariyo vā tuṇhībhāvo”ti ettha pana kammaṭṭhānamanasikāropi paṭhamajjhānādīnapi ariyo tuṇhībhāvotveva saṅkhaṃ gatāni.

Vitakkasahagatīti vitakkārammaṇā. **Saññāmanasikārā**ti saññā ca manasikāro ca. **Samudācarantī**ti pavattanti. Therassa kira dutiyajjhānaṃ na paṇaṃ¹. Athassa tato vuṭṭhitassa vitakkavicārā na santato² upaṭṭhahimsu. Iccassa dutiyajjhānampi saññāmanasikārāpi hānabhāgiyāva ahesuṃ, taṃ dassento evamāha. **Sanṭhapehī**ti sammā ṭhapehi. **Ekodibhāvaṃ karohī**ti ekaggaṃ karohi. **Samādahā**ti sammā ādaha āropehi. **Mahābhiññatanti** chaḷabhiññataṃ. Satthā kira iminā upāyena satta divase therassa hānabhāgiyaṃ samādhim vaḍḍhetvā therāṃ chaḷabhiññataṃ pāpesi. . Paṭhamāṃ.

2. Upatissasuttavaṇṇanā

236. Dutīye **atthi nu kho taṃ kiñci lokasminti** idaṃ ati-ulārampi sattaṃ vā saṅkhāraṃ vā sandhāya vuttaṃ. **Satthupi khoti** idaṃ yasmā Ānandattherassa Satthari adhimatto chando ca pemañca, tasmā “kiṃ nu kho imassa therassa Satthu vipariṇāmenapi sokādayo nuppajjeyyun”ti jānanatthaṃ pucchati. **Dīgharattanti** sūkarakhataleṇadvāre Dīghanakhapariḍḍhakassa Vedanāpariggahasuttantaṃ desitadivasato paṭṭhāya atikkantakālaṃ sandhāyāha.

1. Paṇaṃ (Sī)

2. Santato (Sī), sandato (Syā)

tasmim hi divase therassa ime vaṭṭānugatakilesā samūhatāti. . Dutiyam.

3. Ghaṭasuttavaṇṇanā

237. Tatiye **ekavihāreti** ekasmim gabbhe. Tadā kira bahū āgantukā bhikkhū sannipatiṃsu. Tasmā pariveṇaggena vā viharaggena vā senāsanesu apāpuñantesu dvinnam therānam eko gabbho sampatto. Te divā pāṭiyekkesu thānesu nisīdanti, rattim pana nesam antare cīvarasāṇim pasārenti. Te attano attano pattapattaṭṭhāneyeva nisīdanti. Tena vuttam “ekavihāre”ti. **Oḷārikenāti** idam oḷārikārammaṇam sandhāya vuttam.

Dibbacakkhudibbasotadhātuvihārena hi so vihasi, tesaṇca rūpāyatanasaddāyatanasaṅkhātam oḷārikam ārammaṇam. Iti dibbacakkhunā rūpassa diṭṭhattā dibbāya ca sotadhātuyā saddassa sutattā so viharo oḷāriko nāma jāto. **Dibbacakkhu visujjhīti** Bhagavato rūpadassanattāya visuddham ahosi. **Dibbā ca sotadhātūti** sāpi Bhagavato saddasuṇanattam visujjhi. Bhagavatopi therassa rūpadassanattāñceva saddasuṇanattāñca tadubhayam visujjhi. Tadā kira thero “kham nu kho etarahi Satthā viharatī”ti ālokaṃ vaḍḍhetvā dibbena cakkhunā Satthāram Jetavane vihare Gandhakuṭiyam nisinnam disvā tassa dibbāya sotadhātuyā saddam suṇi. Satthāpi tatheva akāsi. Evaṃ te aññamaññam passim su ceva, saddaṇca assosum.

Āraddhavīriyoti paripuṇṇavīriyo paggaḥitavīriyo. **Yāvadeva upanikkhepanamattāyāti** tiyojanasahassavithārassa himavato santike thapitā sāsapamattā pāsāṇasakkharā “himavā nu kho mahā, ayam nu kho pāsāṇasakkharā”ti evam yāva upanikkhepanamattasseva atthāya bhaveyyāti vuttam hoti. Paratopi eseva nayo. **Kappanti** āyukappam. **Loṇaghaṭāyāti** cakkavālamukhavatṭiyā ādhārakam¹ katvā mukhavatṭiyā brahmalokaṃ āhacca thitāya loṇacāṭiyāti dasseti.

1. Avārakam (Syā)

Ime pana therā upamaṃ āharantā sarikkhakeneva ca vijjamānaguṇena ca āharimsu. Kathaṃ? Ayaṃ hi iddhi nāma accuggataṭṭhena ceva vipulaṭṭhena ca Himavantasadisā, paññā catubhūmakadhamme anupavisitvā ṭhitaṭṭhena sabbabyañjanesu anupaviṭṭhaloṇarasasadisā. Evaṃ tava sarikkhakaṭṭhena āharimsu. Samādhilakkhaṇaṃ pana Mahāmoggallānattherassa vibhūtaṃ pākaṭaṃ. Kiñcāpi Sāriputtattherassa avijjamāna-iddhi nāma natthi, Bhagavatā pana “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ yadimaṃ Mahāmoggallāno”¹ ti ayameva etadagge ṭhapito. Vipassānalakkhaṇaṃ pana Sāriputtattherassa vibhūtaṃ pākaṭaṃ. Kiñcāpi Mahāmoggallānattherassa paññā atthi, Bhagavatā pana “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ mahāpaññānaṃ yadidaṃ Sāriputto”¹ ti ayameva etadagge ṭhapito. Tasmā yathā ete aññamaññassa dhuraṃ na pāpuṇanti, evaṃ vijjamānaguṇena āharimsu. Samādhilakkhaṇasmim hi Mahāmoggallāno nipphattiṃ gato, vipassanālakkaṇe Sāriputtatthero, dvīsupi etesu Sammāsambuddhoti. . Tatiyaṃ.

4. Navasuttavaṇṇanā

238. Catutthe **apposukkoti** nirussukko. **Saṅkasāyatīti** viharati. **Veyyāvaccanti** cīvare kattabbakiccaṃ. **Ābhicetasikānanti** abhicittaṃ uttamacittaṃ nissitānaṃ. **Nikāmalābhīti** icchiticchitakkhaṇe samāpajjanasamatthatāya nikāmalābhī. **Akicchālābhīti** jhānapāripanthike² sukhena vikkhambhetvā samāpajjanasamatthatāya adukkhalābhī. **Akasiralābhīti** yathāparicchedena vuṭṭhānasamatthatāya vipulalābhī, paṇḍajjhānoti attho. **Sithilamārabbhāti** sithilavīriyaṃ pavattetvā. . Catutthaṃ.

5. Sujātasuttavaṇṇanā

239. Pañcame **abhirūpoti** aññāni rūpāni atikkantarūpo. **Dassanīyoti** datṭhabbayutto. **Pāsādikoti** dassanena cittaṃ pasādetuṃ samattho. **Vaṇṇapokkharatāyāti** chavivaṇṇasundaratāya³. . Pañcamaṃ.

1. Am 1. 23 piṭṭhe.

2. Jhānapāripanthike (Sī), jhānapāripanthaṃ (Syā), jhānaparibandhike (Ka)

3. Vaṇṇasundaratāya (Sī, Syā)

6. Lakunḍakabhaddiyasuttavaṇṇanā

240. Chaṭṭhe **dubbaṇṇanti** virūpasarīravaṇṇaṃ. **Okotimakanti** rassaṃ. **Paribhūtarūpanti** pamāṇavasena paribhūtajātikam. Taṃ kira chabbaggiyā bhikkhū “āvuso Bhaddiya āvuso Bhaddiyā”ti tattha tattha parāmasitvā nānappakāraṃ kilānti ākaḍḍhanti parikaḍḍhanti. Tena vuttaṃ “paribhūtarupan”ti. Kasmā pana evarūpo jāto? Ayaṃ kira atīte eko mahārājā ahosi, tassa mahallakā ca mahallakitthiyo ca¹ paṭikūlā honti. So sace mahallake passati, tesaṃ cūlaṃ ṭhapāpetvā kacchaṃ bandhāpetvā yathārucci kilāpeti. Mahallakitthiyopi disvā tāsampi icchiticchitaṃ vippakāraṃ katvā yathārucci kilāpeti. Tesaṃ puttadhītādīnaṃ santike mahāsārajjam uppajjati. Tassa pāpakiriyā pathavito paṭṭhāya chadevaloke ekakolāhalaṃ akāsi².

Atha Sakko cintesi “ayaṃ andhabālo mahājanaṃ viheṭṭheti, karissāmissa niggahan”ti³. So mahallakagāmiyavaṇṇaṃ katvā yānake ekaṃ takkacāṭim āropetvā yānaṃ pesento⁴ nagaraṃ pavisati. Rājāpi hatthim āruya nagarato nikkhanto saṃ disvā “ayaṃ mahallako takkayānakena amhākaṃ abhimukho āgacchati, vāretha vārethā”ti āha. Manussa ito cito ca pakkhandantāpi na passanti. Sakko hi “rājāva maṃ passatu, mā aññe”ti evaṃ adhiṭṭhahi. Atha tesu manussesu “kahaṃ deva kahaṃ devā”ti vadantesu eva rājā saha hatthinā vaccho viya dhenuyā yānassa heṭṭhā pāvisi. Sakko takkacāṭim bhindi.

Rājā sīsato paṭṭhāya takkena kilinnasarīro ahosi. So sarīraṃ ubbaṭṭāpetvā uyyānapokkharāṇiyaṃ nhatvā alaṅkatasarīro nagaraṃ pavisanto puna taṃ addasa, disvā “ayaṃ so amhehi diṭṭhamahallako puna dissati, vāretha vāretha naṃ”ti āha. Manussā “kahaṃ deva kahaṃ devā”ti ito cito ca vidhāvimsu. So paṭhamavippakārameva puna pāpuṇi. Tasmim khaṇe Sakko goṇe ca yānaṅca antaradhāpetvā

1. Kāṇakuṭṭhino ca (Syā)

3. Niggaṇṇhananti (Syā)

2. Ahosi (Syā)

4. Pājento (Sī)

ākāse thatvā āha “andhabāla tvaṃ mayi ‘Takkavāṇijako eso’ti saññaṃ karosi, sakkohaṃ devarājā, ‘tavetaṃ pāpakiriyaṃ nivāressāmi’ti āgato, mā puna evarūpaṃ akāsī”ti santajjetvā agamāsi. Iminā kammena so dubbaṇṇo ahosi.

Vipassīsammasambuddhakāle panesa Cittapattakokilo nāma hutvā kheme migadāye vasanto ekadivasaṃ Himavantam gantvā madhuraṃ ambaphalaṃ tuṇḍena gahetvā āgacchanto bhikkhusaṃghaparivāraṃ Satthāraṃ disvā cintesi “ahaṃ aññesu divasesu rittako Tathāgataṃ passāmi, ajja pana me imaṃ ambapakkam atthi, Dasabalassa taṃ dassāmi”ti otaritvā ākāse carati. Satthā tassa cittaṃ ñatvā upaṭṭhākaṃ olokesi. So pattam nīharitvā Dasabalaṃ vanditvā Satthu hatthe ṭhapesi. Kokilo Dasabalassa patte ambapakkam paṭiṭṭhāpesi. Satthā tattheva nisīditvā taṃ paribhuñji. Kokilo pasannacitto punappunaṃ Dasabalassa guṇe āvajjetvā Dasabalaṃ vanditvā attano kulāvakaṃ gantvā sattāhaṃ pītisukheneva vītināmesi. Iminā kammena saro madhuro ahosi.

Kassapasammāsambuddhakāle pana cetiye āraddhe “kiṃ pamāṇaṃ karoma, sattayojanappamāṇaṃ. Atimahantaṃ etaṃ, chayojanappamāṇaṃ karoma. Idampi atimahantaṃ, pañcayojanaṃ karoma, catuyojanaṃ, tiyojanaṃ, dviyojanaṃ”ti. Ayaṃ tadā jeṭṭhakavaḍḍhakī hutvā “evaṃ bho anāgate sukhaṭṭijaggitaṃ kātum vaṭṭatī”ti vatvā rajjuma ādāya parikkhipanto gāvutamattake thatvā “ekekam mukhaṃ gāvutaṃ hotu, cetiyaṃ yojanāvaṭṭaṃ yojanubbedhaṃ bhavissatī”ti āha. Te tassa vacane aṭṭhaṃsu. Cetiyaṃ sattadivasaṃsattamāsādhikehi sattahi saṃvaccharehi niṭṭhitaṃ. Iti appamāṇassa Buddhassa pamāṇaṃ akāsīti. Tena kammena okoṭimako jāto.

Hatthayo pasadā migāti hatthino ca pasadamigā ca. **Natthi kāyasmiṃ**¹ **tulyatāti** kāyasmiṃ pamāṇaṃ nāma natthi, akāraṇaṃ kāyapamāṇanti attho. . Chātṭhaṃ.

1. Kāyasmi (Ṭikāyaṃ)

7. Visākhasuttavaṇṇanā

241. Sattame **poriyā vācāyāti** puravāsīnaṃ nagaramanussānaṃ vācāsadisāya aparihīnakkharapadāya madhuravācāya. **Vissatṭhāyāti** asandiddhāya¹ apalibuddhāya, pittasemhehi anupahatāyāti attho. **Anelagalāyāti** yathā dandhamanussā mukhena kheḷaṃ gaḷantena vācaṃ bhāsanti, na evarūpāya, atha kho niddosāya visadavācāya. **Pariyāpannāyāti** catusaccapariyāpannāya cattāri saccāni amuñcitvā pavattāya. **Anissitāyāti** vaṭṭanissitaṃ katvā akathitāya. **Dhammo hi isinaṃ dhajoti** navavidhalokuttaradhammo isīnaṃ dhajo nāmāti. . Sattamaṃ.

8. Nandasuttavaṇṇanā

242. Atṭhame **ākoṭṭipaccākoṭṭitānīti** ekasmiṃ passe paṇinā vā muggarena vā ākoṭṭanena ākoṭṭitāni, parivattetvā ākoṭṭanena paccākoṭṭitāni. **Añjētvāti** añjanena pūretvā. **Acchaṃ pattanti** vipprasannavaṇṇaṃ mattikāpattanti. Kasmā pana thero evamakāsīti. Satthu ajjhāsayajānanatthaṃ. Evaṃ kirassa ahosi “sace Satthā ‘sobhati vata me ayaṃ kaniṭṭhabhātiko’ti vakkhati, yāvajīvaṃ imināvākārena carissāmi. Sace ettha dosaṃ dassati², imaṃ ākāraṃ pahāya saṅkāracoḷaṃ gahetvā cīvaram katvā dhārento pariyaṇtasenāsane vasanto carissāmi”ti. **Assasīti** bhavissasi.

Aññātuñchenāti abhilakkhitesu issarajanagehesu kaṭukabhaṇḍasambhāraṃ sugandhaṃ bhojanaṃ pariyesantassa uñcho ñātuñcho nāma. Gharapaṭipāṭiyā pana dvāre ṭhitena laddhaṃ missakabhojanaṃ aññātuñcho nāma. Ayamidha adhippeto. **Kāmesu anapekkhinanti** vatthukāmakilesakāmesu nirapekkhaṃ. **Āraññiko cāti-**ādi sabbaṃ samādānavaseneva vuttaṃ. **Kāmesu ca anapekkhoti** idaṃ suttaṃ devaloke accharāyo dassetvā āgatenā aparabhāge kathitaṃ. Imassa kathitadivasato paṭṭhāya thero ghaṭento vāyamanto katipāheneva arahatte patiṭṭhāya sadevake loke aggaḍakkhiṇeyyo jāto. . Atṭhamaṃ.

1. Avisaddhitāya (Syā), asanniṭṭhāya (Ka) Dī-Ṭṭha 1. 252 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Dasseti (Sī), dissati (Syā, Ka)

9. Tissasuttavaṇṇanā

243. Navame **dummanoti** uppannadomanasso. Kasmā panāyaṃ evaṃ dukkhī dummano jātoti? Khattiyapabbajito hesa, tena naṃ pabbājetvā dupaṭṭasāṭakaṃ nivāsāpetvā varacīvaram pārupetvā akkhīni añjetvā manosilātelena sīsaṃ makkhesuṃ. So bhikkhūsu rattitṭhānadivāṭṭhānaṃ gatesu “bhikkhunā nāma vivittokāse nisīditabban”¹ti ajānanto bhojanasālaṃ gantvā mahāpīṭhaṃ āruhitvā nisīdi. Disāvacarā āgantukā paṃsukūlikā bhikkhū āgantvā “imināva nīhārena rajokiṇṇehi gattehi na sakkā Dasabalaṃ passituṃ, bhaṇḍakaṃ tāva ṭhapessāmā”²ti bhojanasālaṃ agamaṃsu. So tesu mahātheresu āgacchantesu niccalo nisīdiyeva. Aññe bhikkhū “pādavattam karoma, tālavaṇṇena¹ bījāmā”²ti āpucchanti. Ayaṃ pana nisinnakova “kativassatthā”³ti pucchitvā “mayam avassikā, tumhe pana kativassatthā”³ti vutte “mayam ajja pabbajitā”³ti āha. Atha naṃ bhikkhū “āvuso adhunā chinnacūlosi, ajjāpi te sīsamūle ūkāgandho vāyatiyeva, tvaṃ nāma ettakesu vuḍḍhataresu vattam āpucchantesu nissaddo niccalo nisinno, apacitimattampi te natthi, kassa sāsane pabbajitosī”³ti parivāretvā taṃ vācāsattīhi paharantā “kiṃ tvaṃ iṇaṭṭo vā bhayaṭṭo vā jīvituṃ asakkonto pabbajito”³ti āhaṃsu. So ekampi theram olokesi, tena “kiṃ maṃ olokesi mahallakā”³ti vutte aññaṃ olokesi, tenapi tattheva vutte athassa “ime maṃ parivāretvā vācāsattīhi vijjhanti”³ti khattiyamāno uppajji. Akkhīsu maṇivaṇṇāni assūni saṇcarimṃsu. Tato ne āha “kassa santikaṃ āgatatthā”³ti. Te “kiṃ pana tvaṃ ‘mayham santikaṃ āgatā’³ti amhe maññasi gihibyañjanabhaṭṭhakā”³ti² vatvā “sadevake loke aggapuggalassa Satthu santikaṃ āgatamhā”³ti āhaṃsu. So “mayham bhātu santike āgatā tumhe, yadi evam idāni vo āgatamaggeneva gamanaṃ karissāmī”³ti kujjhitvā nikkhanto antarāmagge cintesi “mayi imināva³ nīhārena gate Satthā ete na nīharāpessati”³ti dukkhī dummano assūni pavattayamāno agamāsi. Iminā kāraṇena esa evam jātoti.

1. Tālavaṇṇena (Ka)

2. Gihibyañjana-atthikāti (Sī), gihibyañjana-atthakāti (Syā)

3. Iminā tāva (Syā, Ka)

Vācāsannitodakenāti¹ vacanapatodena. **Sañjambharimakamsūti** sañjambharitaṃ nirantaraṃ phuṭaṃ akaṃsu, upari² vijjhiṃ sūti vuttaṃ hoti. **Vattāti** pare yadicchakaṃ vadatiyeva. **No ca vacanakkhamoti** paresaṃ vacanaṃ khamituṃ na sakkoti. Idāni tāva tvaṃ iminā kopena iminā³ vuttavācāsannitodakena viddho, atīte pana raṭṭhato ca pabbājitoti. Evaṃ vutte “katarasmim kāle Bhagavā”ti bhikkhū Bhagavantaṃ yācimsu.

Satthā āha—atīte Bārāṇasiyaṃ Bārāṇasirājā rajjaṃ kāresi. Atheko Jātimā, eko Mātaṅgoti dve isayo Bārāṇasiṃ agamaṃsu. Tesu Jātimā puretaraṃ gantvā kumbhakārasālāyaṃ nisīdi. Mātaṅgo tāpaso pacchā gantvā tattha okāsaṃ yāci kumbhakāro “atthettha paṭhamataraṃ paviṭṭho pabbajito, taṃ pucchā”ti āha. So attano parikkhāraṃ gahetvā sālāya dvāramūle ṭhatvā “amhākampi ācariya ekarattivāsāya okāsaṃ dethā”ti āha. Pavisā bhoti. Pavisitvā nisinnaṃ “bho kiṃ gottosi”ti pucchi. Caṇḍālagottomhīti. Na sakkā tayā saddhiṃ ekaṭṭhāne nisīdituṃ, ekamantaṃ gacchāti. So ca tattheva tiṇasanthārakam⁴ pattharitvā nipajji, Jātimā dvāraṃ nissāya nipajji. Itaro passāvattthāya nikkhamanto taṃ urasmiṃ akkami. “Ko eso”ti ca vutte “ahaṃ ācariyā”ti āha. Re caṇḍāla, kiṃ aññato maggaṃ na passasi, atha me āgantvā akkamasīti. Ācariya adisvā me akkantosi, khama⁵ mayhanti. So mahāpurise bahi nikkhante cintesi “ayaṃ paccāgacchantopi itova āgamissatī”ti parivattetvā nipajji. Mahāpurisopi “ācariyo ito sīsaṃ katvā nipanno, pādasamīpena gamissāmī”ti pavisanto puna urasmiṃ yeva akkami. “Ko eso”ti ca vutte “ahaṃ ācariyā”ti āha. “Paṭhamam tāva te ajānantena kataṃ, idāni maṃ ghaṭentova akāsi, sūriye te uggacchante sattadhā muddhā phalatū”ti sapi. Mahāpuriso kiñci avatvā pure-aruṇeyeva sūriyaṃ gaṇhi, nāssa uggantuṃ adāsi. Manussā ca hatthi-assādayo ca pabujjhimsu.

1. Vācāya sannitodakenāti (Syā, Ka, Ṭikāyaṃ ca) Dī-Ṭṭha 1. 311 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Upari upari (Sī)

3. Iti tvaṃ iminā kopena idha (Sī)

4. Tiṇasantarikaṃ (Sī, Syā)

5. Akkanto, khamatha (Sī), akkamato khamasi (Syā)

Manussā rājakulaṃ gantvā “deva sakalanagare appabuddho nāma natthi, na ca aruṇuggaṃ paññāyati, kiṃ nu kho etan”ti. Tena hi nagaraṃ parivīmaṃsathāti. Te parivīmaṃsantā kumbhakārasālāyaṃ dve tāpase disvā “imesaṃ etaṃ kammaṃ bhavissatī”ti gantvā rañño ārocesuṃ. Raññā ca “pucchatha ne”ti vuttā āgantvā Jātimantaṃ pucchiṃsu “tumhehi andhakāraṃ katan”ti. Na mayā kataṃ, esa pana kūṭajaṭilo chavo anantamāyo, taṃ pucchathāti. Te āgantvā mahāpurisaṃ pucchiṃsu “tumhehi bhante andhakāraṃ katan”ti. Āma ayaṃ ācariyo maṃ abhisapi, tasmā mayā katanti. Te gantvā rañño ārocesuṃ. Rājāpi āgantvā mahāpurisaṃ “tumhehi kataṃ bhante”ti pucchi. Āma mahārājāti. Kasmā bhanteti. Iminā abhisapitomhi, sace maṃ eso khamāpessati, sūriyaṃ vissajjessāmīti. Rājā “khamāpetha bhante etan”ti āha. Itaro “mādiso Jātimā kiṃ evarūpaṃ caṇḍalaṃ khamāpessati, na khamāpemi”ti.

Atha naṃ manussā “na kiṃ tvaṃ attano ruciyā khamāpessasī”ti vatvā hatthesu ca pādesu ca gahetvā pādamūle nipajjāpetvā “khamāpehī”ti āhaṃsu. So nissaddo nipajji. Punapi naṃ “khamāpehī”ti āhaṃsu. Tato “khama mayhaṃ ācariyā”ti āha. Mahāpuriso “ahaṃ tāva tuyhaṃ khamitvā sūriyaṃ vissajjessāmi, sūriye pana uggate tava sīsaṃ sattadhā phalissatī”ti vatvā “imassa sīsappamaṇaṃ mattikāpiṇḍaṃ matthake ṭhapetvā etaṃ nadiyā galappamāṇe uduke ṭhapethā”ti āha. Manussā tathā akaṃsu. Ettāvata saraṭṭhakaṃ rājabalaṃ sannipati. Mahāpuriso sūriyaṃ muñci. Sūriyarasmi āgantvā mattikāpiṇḍaṃ pahari, so sattadhā bhijji. Tāvadeva so nimujjitvā ekena titthena uttaritvā palāyi. Satthā imaṃ vatthum āharitvā “idāni tāva tvaṃ bhikkhūnaṃ santike paribhāsaṃ labhasi, pubbepi imaṃ kodhaṃ nissāya raṭṭhato pabbājito”ti anusandhiṃ ghaṭetvā atha naṃ ovadanto **na kho te taṃ Tissa parirūpanti-ādimāha.** . Navamaṃ.

10. Theranāmakasuttavaṇṇanā

244. Dasame **vaṇṇavādī**ti ānisaṃsavādī. **Yaṃ atītaṃ taṃ pahīnanti** atīte khandhapaṇcake chandarāgappahānena taṃ pahīnaṃ nāma hoti. **Anāgatanti** anāgatampi khandhapaṇcakaṃ tattha chandarāgapapaṇissaggena paṇinissaṭṭhaṃ nāma

hoti. **Sabbābhibhūnti** sabbā khandhāyatanadhātuyo ca tayo bhava ca abhibhavitvā ṭhitam. **Sabbavidūnti** tam vuttappakāram sabbam veditam pakāram katvā ṭhitam. **Sabbesu dhammesūti** tesveva dhammesu taṇhādiṭṭhilepehi anupalittam. **Sabbañjahanti** tadeva sabbam tattha chandarāgappahānena jahitvā ṭhitam. **Taṇhakkhaye vimuttanti** taṇhakkhayasaṅkhāte nibbāne tadārammaṇāya vimuttiyā vimuttam. . Dasamam.

11. Mahākappinasuttavaṇṇanā

245. Ekādasame **Mahākappinoti** evaṃnāmakō abhiññābalappatto asītimahāsāvakaṇam abbhantaro mahāthero. So kira gihikāle Kukkuṭavatīnagare tiyojanasatikam rajjam akāsi. Pacchimabhavikattā pana tathārūpaṃ sāsanaṃ sotum ohitasoto¹ vicarati. Athekadivasam amaccasahassaparivuto uyyānakīlikam agamāsi. Tadā ca Majjhimadesato jaṅghavāṇijā tam nagaram gantvā bhaṇḍam paṭisāmetvā “rājānam passissāmā”ti paṇṇākārahattā rājakuladvāram gantvā “rājā uyyānam gato”ti sutvā uyyānam gantvā dvāre ṭhitā paṭihārassa ārocayimsu. Atha rañño nivedite rājā pakkosāpetvā niyyātitapaṇṇākāre vanditvā ṭhite “tātā kuto āgatattā”ti pucchi. Sāvattitho devāti. Kacci vo raṭṭham subhikkham, dhammiko rājāti. Āma devāti. Atthi pana tumhākam dese kiñci sāsanaṃ. Atthi deva, na pana sakkā ucchiṭṭhamukhehi kathetunti. Rājā suvaṇṇabhiṅgārena udakam dāpesi. Te mukham vikkhāletvā Dasabalābhimukhā añjalim paggaṇhitvā “deva amhākam dese Buddharatanaṃ nāma uppannam”ti āhaṃsu. Rañño “Buddho”ti vacane sutamatte sakalasarīram pharamānā pīti uppajji. Tato “Buddhoti tātā vadathā”ti āha. Buddhoti deva vadāmāti. Evaṃ tikkhattum vadāpetvā “Buddhoti padaṃ aparimāṇam, nāssa sakkā parimāṇam kātun”ti tasmin yeva pasanno satahassam datvā puna “aññaṃ kim sāsanaṃ”ti pucchi. Deva dhammaratanaṃ nāma uppannanti. Tampi sutvā tatheva tikkhattum paṭiññaṃ gahetvā aparampi satahassam datvā puna “aññaṃ kim sāsanaṃ”ti pucchi, saṃgharatanaṃ deva uppannanti. Tampi sutvā tatheva tikkhattum paṭiññaṃ gahetvā aparampi

1. Ohitasotova (Syā)

satasahassaṃ datvā dinnabhāvaṃ paṇṇe likhitvā “tātā deviyā santikaṃ gacchathā”ti pesesi. Tesu gatesu amacce pucchi “tātā Buddho loke uppanno, tumhe kiṃ karissathā”ti. Deva tumhe kiṃ kattukāmāti. Ahaṃ pabbajissāmīti. Mayampi pabbajissāmāti. Te sabbepi gharaṃ vā kuṭumbaṃ vā anapaloketvā ye asse āruyha gatā, teheva nikkhamiṃsu.

Vāṇijā Anojādeviyā santikaṃ gantvā paṇṇaṃ dassesuṃ. Sā vācetvā “raññā tumhākaṃ bahū kahāpaṇā dinnā, kiṃ tumhehi kataṃ tātā”ti pucchi. Piyasāsaṇaṃ devī ānīanti. Amhepi sakkā tātā suṇāpetunti. Sakkā devī, ucchiṭṭhamukhehi pana vattuṃ na sakkāti. Sā Suvaṇṇabhiṅgārena udakaṃ dāpesi. Te mukhaṃ vikkhāletvā rañño ārocitanayeneva ārocesuṃ. Sāpi sutvā uppannapāmojjā teneva nayena ekekasmim̐ pade tikkhattuṃ paṭiññaṃ gahetvā paṭiññāgaṇanāya tīṇi tīṇi katvā navasatasahassāni adāsi. Vāṇijā sabbānīpi dvādasasatasahassāni labhiṃsu. Atha ne “rājā kahaṃ tātā”ti pucchi. Pabbajissāmīti nikkhanto devīti. “Tena hi tātā tumhe gacchathā”ti te uyyojetvā raññā saddhiṃ gatānaṃ amaccānaṃ mātugāme pakkosāpetvā “tumhe attano sāmikānaṃ gataṭṭhānaṃ jānātha amma”ti pucchi. Jānāma ayye, raññā saddhiṃ uyyānakīlikāṃ gatāti. Āma gatā, tattha pana gantvā “Buddho uppanno, dhammo uppanno, saṅgho uppanno”ti sutvā “Dasabalassa santike pabbajissāmā”ti gatā, tumhe kiṃ karissathāti. Tumhe pana ayye kiṃ kattukāmāti. Ahaṃ pabbajissāmi, na tehi vantavamaṇaṃ jīvhaḡge ṭhaḡeyyanti. “Yadi evaṃ mayampi pabbajissāmā”ti sabbā rathe yojāpetvā nikkhamiṃsu.

Rājāpi amaccasahassena saddhiṃ Gaṅgāya tīraṃ pāpuṇi. Tasmiṃca samaye Gaṅgā pūrā hoti. Atha naṃ disvā “ayaṃ Gaṅgā pūrā caṇḍamacchākiṇṇā, amhehi saddhiṃ āgatā dāsā vā manussā vā natthi, ye no nāvaṃ vā uḷumpaṃ vā katvā dadeyyuṃ, etassa pana Satthu guṇā nāma heṭṭhā Avīcīto upari yāva bhavaggā patthaṭā, sace esa Satthā Sammāsambuddho, imesaṃ assānaṃ khurapiṭṭhāni mā tementū”ti udakapiṭṭhena asse

pakkhandāpesuṃ. Eka-assassāpi khurapiṭṭhamattaṃ¹ na temi, rājamaggena gacchantā viya paratīraṃ patvā purato aññaṃ mahānadiṃ pāpuṇiṃsu. Tattha añña saccakiriyaṃ natthi, tāya eva saccakiriyaṃ tampi adḍhayanavithhāraṃ nadiṃ atikkamiṃsu. Atha tatiyaṃ Candabhāgaṃ nāma mahānadiṃ patvā tampi tāya eva saccakiriyaṃ atikkamiṃsu.

Satthāpi taṃdivasaṃ paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṃ olokento “ajja Mahākappino tiyojanasatikaṃ rajjaṃ pahāya amaccasahassaparivāro mama santike pabbajituṃ āgacchatī”ti disvā mayā tesāṃ paccuggamaṇaṃ kātuṃ yuttan”ti pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā bhikkhusaṃghaparivāro Sāvattiyaṃ piṇḍāya caritvā pacchābhattaṃ piṇḍapātaṭṭhikanto sayameva pattacīvaraṃ gahetvā ākāse uppatitvā Candabhāgāya nadiyā tīre tesāṃ uttaraṇatitthassa² abhimukhe ṭhāne mahānigrodharukkho atthi, tattha pallaṅkena nisīditvā parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjesi. Te tena titthena uttarantā ca chabbaṇṇabuddharasmiyo ito cito ca vidhāvantiyo oloketā Dasabalassa puṇṇacandasassirikaṃ³ mukhaṃ disvā “yaṃ Satthāraṃ uddissa mayaṃ pabbajitā, addhā so eso”ti dassaneneva niṭṭhaṃ gantvā diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya onatā vandamānā āgamma Satthāraṃ vandimṃsu. Rājā gopphakesu gahetvā Satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi saddhiṃ amaccasahassena. Satthā tesāṃ dhammaṃ kathesi. Desanāpariyosāne sabbe arahatte patiṭṭhāya Satthāraṃ pabbajjaṃ yāciṃsu. Satthā “pubbe ime cīvaradānassa dinnattā attano cīvarāni gahetvāva āgatā”ti suvaṇṇavaṇṇaṃ hatthaṃ pasāretvā “etha bhikkhavo svākkhāto dhammo, caratha brahmacariyaṃ sammā dukkhassa antakiriyaṃ”ti āha. Sāva tesāṃ āyasmantānaṃ pabbajjā ca upasampadā ca ahosi, Vassasatṭhikattherā⁴ viya Satthāraṃ parivārayimṃsu.

Anojāpi devī rathasahassaparivārā Gaṅgātīraṃ patvā rañño atthāya ābhataṃ nāvaṃ vā uḷumpaṃ vā adisvā attano byattatāya cintesi “rājā saccakiriyaṃ katvā gato bhavissati, so pana Satthā na kevalaṃ

1. Khurapiṭṭhimattaṃ (Sī)

3. Puṇṇacandasarikkhakaṃ (Sī)

2. Uttaraṇatitthassa (Syā)

4. Vassasatṭhikattherā (Sī)

tesaṃyeva atthāya nibbatto, sace so Satthā Sammāsambuddho, amhākaṃ rathā mā uduke nimujjimsū”ti udakapiṭṭhe rathe pakkhandāpesi. Rathānaṃ nemivaṭṭimattampi na temi. Dutiyatatiyanadīpi teneva saccakārena uttaramānāyeva nigrodharukkhamūle Satthāraṃ addasa. Satthā “imāsaṃ attano sāmike passantīnaṃ chandarāgo uppajjitvā maggaphalānaṃ antarāyaṃ kareyya, so evaṃ kātum na sakkhissatī”ti yathā aññamaññe na passanti, tathā akāsi. Tā sabbāpi titthato uttaritvā Dasabalaṃ vanditvā nisīdimsu. Satthā tāsāṃ dhammaṃ kathesi, desanāpariyosāne sabbāpi sotāpattiphale patiṭṭhāya aññamaññe passimsu. Satthā “uppalavaṇṇā āgacchatu”ti cintesi. Therī āgantvā sabbā pabbājetvā ādāya bhikkhunīnaṃ upassayaṃ gatā. Satthā bhikkhusahassaṃ gahetvā ākāseṇa Jetavanaṃ agamāsi. Imaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “Mahākappinoti evaṃnāmako abhiññābalappatto asītimahāsāvakānaṃ abbhantaro mahāthero”ti.

Janetasminti janite, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārīnōti** ye “mayāṃ Vaseṭṭhā Gotamā”ti gottāṃ paṭisaranti paṭijānanti, tesaṃ khattiyo seṭṭhoti attho. **Vijjācaraṇasampannōti** aṭṭhahi vijjāhi ceva pannarasadhammabhedena caraṇena ca samannāgato. **Tapatīti** virocati. **Jhāyī tapati brāhmaṇōti** khīṇāsavabrāhmaṇo duvidhena jhānena jhāyamāno tapati virocati¹. Tasmim̐ pana khaṇe Kāludāyitthero duvidhena jhānena jhāyamāno avidūre nisinnō hoti. **Buddho tapatīti** Sabbaññubuddho virocati. Sabbamaṅgalagāthā kiresā. Bhāṭikarājā kira ekaṃ pūjaṃ kāretvā ācariyakaṃ² āha “tīhi ratanehi amuttaṃ ekaṃ jayamaṅgalaṃ vadathā”ti. So Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ sammasitvā imaṃ gāthaṃ vadanto “divā tapati ādicco”ti vatvā atthaṅgementassa sūriyassa añjaliṃ paggaṇhi. “Rattimābhāti candimā”ti uṭṭhahantassa candassa añjaliṃ paggaṇhi. “Sannaddho khattiyo tapatī”ti rañño añjaliṃ paggaṇhi. “Jhāyī tapati brāhmaṇo”ti bhikkhusaṃghassa añjaliṃ paggaṇhi. “Buddho tapati tejasā”ti vatvā pana mahācetiyaṃ añjaliṃ paggaṇhi. Atha naṃ rājā “mā hatthaṃ otārehī”ti ukkhittasminīyeva hatthe sahassaṃ ṭhapesi. . Ekādasamaṃ.

1. Ativirocati (Syā)

2. Bhāṇakaṃ (Sī)

12. Sahāyakasuttavaṇṇanā

246. Dvādasame **cīrarattaṃsametikā**¹ dīgharattaṃ saṃsanditvā sametvā ṭhitaladdhino. Te kira² pañcajāṭisatāni ekatova vicariṃsu. **Sameti nesam saddhammoti** idāni imesaṃ ayaṃ sāsanaḍḍhammo saṃsandati sameti. **Dhamme Buddhappavedite**ti Buddhena pavedite³ dhamme etesaṃ sāsanaḍḍhammo sobhatīti attho. **Suvinītā kappinenā**ti attano upajjhāyena ariyappavedite dhamme suṭṭhu vinītā. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti. . Dvādasamaṃ.

Bhikkhusaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti Sāratthappakāsiniyā Saṃyuttanikāyaṭṭhakathāya

Nidānavaggaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Samāhitāti (Sī), samenikāti (Syā)

2. Te kira pabbajitā (Syā)

3. Paveditamhi (Syā)

Khandhavagga

Samyuttaṭṭhakathā

Namo Tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Khandhasamyutta

1. Nakulapituvagga

1. Nakulapitusuttavaṇṇanā

1. **Khandhiyavaggassa**¹ paṭhame **Bhaggesūti** evaṃnāmake janapade. **Susumāragireti** Susumāragiranagare. Tasmim kira māpiyamāne susumāro saddamakāsi, tenassa “Susumāragiran” tveva nāmaṃ akaṃsu. **Bhesakaḷāvaneti** Bhesakaḷāya nāma yakkhiniyā adhivutthattā evaṃladdhanāme vane. Tad eva migagaṇassa² abhayatthāya dinnattā **migadāyoti** vuccati. Bhagavā tasmim janapade taṃ nagaraṃ nissāya tasmim vanasaṇḍe viharati. **Nakulapitāti** Nakulassa nāma dārakassa pitā.

Jiṇṇoti jarājiṇṇo. **Vuḍḍhoti** vayovuḍḍho. **Mahallakoti** jātimahallako. **Addhagatoti** tiyaddhagato. **Vayo-anuppattoti** tesu tīsu addhesu pacchimavayaṃ anuppatto. **Āturakāyoti** gilānakāyo. Idañhi sarīraṃ suvaṇṇavaṇṇampi niccapaggharaṇaṭṭhena āturaṃ yeva

1. Khandhakavaggassa (Sī), nakulapituvaggassa (Syā)

2. Migānaṃ (Sī)

nāma. Visesena panassa jarāturatā byādhāturatā maraṇāturatāti tisso āturatā honti. Tāsu kiñcāpi eso mahallakattā jarāturova, abhiñharogatāya panassa byādhāturatā idha adhippetā. **Abhikkhaṇātaṅkoti** abhiñharogo nirantararogo. **Aniccadassāvīti** tāya āturatāya icchiticchitakkhaṇe āgantum asakkonto kadācideva datṭhum labhāmi, na sabbakālanti attho. **Manobhāvanīyānanti** manavaḍḍhakānaṃ. Yesu hi diṭṭhesu¹ kusalavasena cittaṃ vaḍḍhati, te Sāriputtamoggallānādayo mahātherā manobhāvanīyā nāma. **Anusāsātūti** punappunaṃ sāsatu. Purimaṃ hi vacanaṃ ovādo nāma, aparāparaṃ anusāsani nāma. Otiṇṇe vā vatthusmiṃ vacanaṃ ovādo nāma, anotiṇṇe tantivasena vā paveṇivasena vā vuttaṃ anusāsani nāma. Api ca ovādoti vā anusāsanti vā atthato ekameva, byañjanamattameva nānaṃ.

Āturo hāyanti āturo hi ayaṃ, suvaṇṇavaṇṇo piyaṅgusāmopi samāno niccapaggharaṇatṭhena āturo yeva. **Aṇḍabhūtoti** aṇḍaṃ viya bhūto dubbalo. Yathā kukkuṭaṇḍaṃ vā mayūraṇḍaṃ vā geṇḍukaṃ viya gahetvā khipantena vā paharantena vā na sakkā kīlītum, tāvadeva bhijjati, evamayampi kāyo kaṇṭakepi khāṇukepi pakkhalitassa bhijjatīti aṇḍaṃ viya bhūtoti aṇḍabhūto. **Pariyonaddhoti** sukhumena chavimattena pariyonaddho. Aṇḍaṃ hi sāratacena pariyonaddhaṃ, tena² ḍaṃsamakasādayo nilīyitvāpi chaviṃ chinditvā yūsaṃ paggharāpetum na sakkonti. Imasmiṃ pana chaviṃ chinditvā yaṃ icchanti, taṃ karonti. Evaṃ sukhumāya chaviyā pariyonaddho. **Kimaññatra bālyāti** bālabhāvato aññaṃ kimatthi? Bālo yeva ayanti attho. **Tasmāti** yasmā ayaṃ kāyo evarūpo, tasmā.

Tenupasaṅkamīti rañño cakkavattissa upaṭṭhānaṃ gantvā anantaraṃ pariṇāyakaratanassa upaṭṭhānaṃ gacchanto rājapuriso viya Saddhammacakkavattissa Bhagavato upaṭṭhānaṃ gantvā anantaraṃ Dhammasenāpatissa apacitiṃ kātukāmo yenāyasmā Sāriputto, tenupasaṅkami. **Vippasannānīti** suṭṭhupasannāni. **Indriyānīti** manacchaṭṭhāni indriyāni. **Parisuddhoti** niddoso.

1. Diṭṭhesu diṭṭhesu (Sī), diṭṭhesu kulesu (Ka) 2. Tenettha (Syā), tena thaddhaṃ (Ka)

Pariyodātoti tass’eva vevacanaṃ. Nirupakkilesatā yeva hi esa pariyodātoti vutto, na setabhāvena. Etassa ca pariyodātataṃ disvāva indriyānaṃ vippasannataṃ aññāsi. Nayaggāhapaññā kir’esā Therassa.

Katham hi no siyāti kena kāraṇena na laddhā bhavissati? Laddhā yevāti attho. Iminā kiṃ dīpeti? Satthu vissāsikabhāvaṃ. Ayaṃ kira Satthu dīṭṭhakālato paṭṭhāya pitipemaṃ, upāsikā cassa mātīpemaṃ paṭilabhati. Ubhopi “mama putto”ti Satthāraṃ vadanti. Bhavantaragato hi nesaṃ sineho. Sā kira upāsikā pañca jātīsatāni Tathāgatassa mātā’va, so ca gahapati pitā’va ahosi. Puna pañca jātīsatāni upāsikā mahāmātā, upāsako mahāpitā, tathā cūlamātā cūlapitāti. Evaṃ Satthā diyaḍḍha-attabhāvasahassaṃ tesaṃ yeva hatthe vaḍḍhito. Ten’eva te yaṃ n’eva puttassa, na pitu santike kathetuṃ sakkā, taṃ Satthu santike nisinnā kathenti. Iminā yeva ca kāraṇena Bhagavā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ upāsakaṇaṃ vissāsikaṇaṃ yadidaṃ Nakulapitā gahapati, yad idaṃ Nakulamātā gahapatāni”ti¹ te etadagge ṭhapesi. Iti so imaṃ vissāsikabhāvaṃ pakāsento **katham hi no siyāti** āha. **Amatena abhisittoti** n’ass’idha aññaṃ kiñci jhānaṃ vā vipassanā vā maggo vā phalaṃ vā “amatābhiseko”ti daṭṭhabbo, madhuradhammadesanā yeva² pana “amatābhiseko”ti veditabbo. **Dūratopīti** tīroraṭṭhāpi tirojanapadāpi.

Assutavā puthujjanoti idaṃ vuttatthameva. **Ariyānaṃ adassāvīti**-ādīsu **ariyāti** ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye iriyanato, sadevakena ca lokena araṇīyato Buddhā ca Paccekabuddhā ca Buddhasāvakā ca vuccanti. Buddhā eva vā idha ariyā. Yath’āha—“sadevake bhikkhave loke -pa-Tathāgato ariyoti vuccatī”ti³. **Sappurisānanti** ettha pana Paccekabuddhā Tathāgatasāvakā ca sappurisāti veditabbā. Te hi lokuttaraguṇayogena sobhanā purisāti sappurisā. Sabb’eva vā ete dvedhāpi vuttā. Buddhāpi hi ariyā ca sappurisā ca, Paccekabuddhā Buddhasāvakāpi. Yath’āha—

1. Am 1. 27 piṭṭhe. 2. Madhuradhammasavanaṃyeva (Si) 3. Sam 3. 381 piṭṭhe.

“Yo ve kataññū katavedi dhīro,
Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hoti.

Dukhitassa sakkacca karoti kiccaṃ,
Kathāvidhaṃ sappurisaṃ vadantī”¹.

“Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hotī”²ti ettāvata hi Buddhasāvako vutto, kataññutādihi Paccekabuddhabuddhāti. Idāni yo tesaṃ ariyānaṃ adassanasīlo, na ca dassane sādhu-kārī, so “ariyānaṃ adassāvī”³ti veditabbo. So ca cakkhunā adassāvī, ñāṇena adassāvīti duvidho. Tesu ñāṇena adassāvī idha adhippeto. Maṃsacakkhunā hi dibbacakkhunā vā ariyā diṭṭhāpi adiṭṭhā’va honti tesaṃ cakkhūnaṃ vaṇṇamattaggahaṇato na ariyabhāvagocarato. Soṇasiṅgālādayopi cakkhunā ariye passanti, na c’ete ariyānaṃ dassāvino nāma.

Tatr’idaṃ vatthu—Cittalapabbatavāsino kira khīṇāsavattherassa upaṭṭhāko vuddhapabbajito ekadivasānaṃ therena saddhim piṇḍāya caritvā therassa pattacīvaraṃ gahetvā piṭṭhito āgacchanto therānaṃ pucchi “ariyā nāma bhante kīdisā”⁴ti. Thero āha “idhekacco mahallako ariyānaṃ pattacīvaraṃ gahetvā vattapaṭivattam⁵ katvā sahacarantopi neva ariye jānāti, evaṃ dujjānāvuso ariyā”⁶ti. Evaṃ vuttepi so neva aññāsi. Tasmā na cakkhunā dassanaṃ dassanaṃ, ñāṇena dassanameva dassanaṃ. Yathāha— “kiṃ te Vakkali iminā pūtikāyena diṭṭhena. Yo kho Vakkali dhammaṃ passati, so maṃ passati. Yo maṃ passati, so dhammaṃ passati”⁷ti⁸. Tasmā cakkhunā passantopi ñāṇena ariyehi diṭṭhaṃ aniccādīlakkaṇaṃ apassanto, ariyādhigatañca dhammaṃ anadhigacchanto ariyakaradhammānaṃ ariyabhāvassa ca adiṭṭhattā “ariyānaṃ adassāvī”⁹ti veditabbo.

Ariyadhammassa akovidoti satipaṭṭhānādibhede ariyadhamme akusalo.
Ariyadhamme avinītoti ettha pana—

Duvidho vinayo nāma, ekamekettha pañcadhā.
Abhāvato tassa ayaṃ, avinītoti vuccati.

1. Khu 6. 10 piṭṭhe Jātake.

2. Vattapaṭipattim (Ka)

3. Saṃ 2. 98 piṭṭhe.

Ayaṃ hi saṃvaravinayo pahānavinayoti duvidho vinayo. Ettha ca duvidhepi vinaye ekameko vinayo pañcadhā bhijjati. **Saṃvaravinayopi** hi sīlasaṃvaro satsaṃvaro ñāṇasaṃvaro khantisaṃvaro vīriyasaṃvaroti pañcavidho. **Pahānavinayopi** tadaṅgappahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ samucchedappahānaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nissaraṇappahānanti pañcavidho.

Tattha “iminā pātimokkhasaṃvarena upeto hoti samupeto”¹ ayaṃ **sīlasaṃvaro**. “Rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati”² ayaṃ **satsaṃvaro**.

“Yāni sotāni lokasmiṃ, (Ajitāti Bhagavā)
Sati tesāṃ nivāraṇaṃ.
Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi,
Paññāyete pidhīyare”³—

Ayaṃ **ñāṇasaṃvaro**. “Khamo hoti sītassa uṇhassā”⁴ ayaṃ **khantisaṃvaro**. “Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti”⁵ ayaṃ **vīriyasaṃvaro**. Sabbopi cāyaṃ saṃvaro yathāsakaṃ saṃvaritabbānaṃ vinetabbānaṃ kāyaduccaritādīnaṃ saṃvaraṇato “saṃvaro”, vinayanato “vinayo”⁶ ti vuccati. Evaṃ tāva saṃvaravinayo pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Tathā yaṃ nāmarūpaparicchedādīsu vipassanāññāṇesu paṭipakkhabhāvato dīpālokeneva tamassa, tena tena vipassanāññāṇena tassa tassa anattassa⁶ pahānaṃ. Seyyathidaṃ? Nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetuvisamahetudiṭṭhinaṃ, tasseva aparabhāgena kaṅkhāvitarāṇena kathamkathībhāvassa, kalāpasammasanena “ahaṃ mamā”⁷ ti gāhassa, maggāmaggavavatthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayasaññāya, ādīnavadassanena assādasaññāya, nibbidānupassanāya⁷

1. Abhi 2. 255 piṭṭhe. 2. Dī 1. 66; Ma 1. 238; Saṃ 2. 384; Aṃ 1. 111 piṭṭhādīsu.

3. Khu 1. 434; Khu 8. 30 piṭṭhesu. 4. Ma 1. 13; Aṃ 2. 433; Aṃ 3. 341 piṭṭhesu.

5. Ma 1. 14; Aṃ 2. 432; Aṃ 3. 342 piṭṭhesu.

6. Aṅgassa (Sī)

7. Nibbidānupassanena (Syā, Ka)

abhiratisaññāya, muccitukamyatāññāṇena amuccitukāmatāya. Upekkhāññāṇena anupekkhāya, anulomena dhammaṭṭhitiyaṃ nibbāne ca paṭilomabhāvassa, gotrabhunā saṅkhāranimittagāhassa pahānaṃ, etaṃ **tadaṅgappahānaṃ** nāma.

Yaṃ pana upacārappanābhedenā samādhinā pavattibhāvanivāraṇato ghaṭappahāreneva udakapiṭṭhe sevālassa, tesaṃ tesaṃ nīvaraṇādidhammānaṃ pahānaṃ, etaṃ **vikkhambhanappahānaṃ** nāma. Yaṃ catunnaṃ ariyamaggānaṃ, bhāvitattā taṃtaṃmaggavato attano santāne “diṭṭhigatānaṃ pahānāyā”¹ti-ādinā¹ nāyena vuttassa samudayapakkhikassa kilesagaṇassa accantaṃ appavattibhāvena² pahānaṃ, idaṃ **samucchedappahānaṃ** nāma. Yaṃ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaṃ kilesānaṃ, etaṃ **paṭippassaddhippahānaṃ** nāma.

Yaṃ sabbasaṅkhataṇiṣaṭṭattā pahīnasabbasaṅkhataṃ nibbānaṃ, etaṃ **nissaraṇappahānaṃ** nāma. Sabbampi cetānaṃ pahānaṃ yasmā cāgaṭṭhena pahānaṃ, vinayanaṭṭhena vinayo, tasmā “pahānavinayo”³ti vuccati. Taṃtaṃpahānavato³ vā tassa tassa vinayassa sambhavatopetaṃ “pahānavinayo”³ti vuccati. Evaṃ pahānavinayopi pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Evamayaṃ saṅkhepato duvidho, bhedato ca dasavidho vinayo bhinnasaṃvarattā pahātabbassa ca appahīnattā yasmā etassa assutavato puthujjanassa natthi, tasmā abhāvato tassa ayaṃ “avinīto”³ti vuccatīti. Esa nayo **sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinītoti** etthāpi. Ninnānākaraṇaṃ hi etaṃ atthato. Yathāha—

“Yeva te ariyā, teva te sappurisā. Yeva te sappurisā, teva te ariyā.
Yo eva so ariyānaṃ dhammo, so eva so sappurisānaṃ dhammo. Yo eva
so sappurisānaṃ dhammo, so eva so ariyānaṃ dhammo. Yeva te
ariyavinayā, teva te sappurisavinayā. Yeva te

1. Abhi 1. 72; Abhi 2. 276 piṭṭhesu.

2. Accantaṃ appavattabhāvena (Sī), accanta-appavattibhāvena (Syā)

3. Taṃtaṃpahānaṅgato (Sī)

sappurisavinayā, teva te ariyavinayā. Ariyeti vā sappuriseti vā, ariyadhammeti vā sappurisdhammeti vā, ariyavinayeti vā sappurisavinayeti vā esese eke ekaṭṭhe same samabhāge tajjāte taññevā”ti.

Rūpaṃ attato samanupassatīti idhekacco rūpaṃ attato samanupassati, “yaṃ rūpaṃ, so ahaṃ, yo ahaṃ, taṃ rūpaṃ”ti rūpaṇca attāṇca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi nāma telappadīpassa jhāyato yā acci, so vaṇṇo. Yo vaṇṇo, sā accīti acciṇca vaṇṇaṇca advayaṃ samanupassati, evameva idhekacco rūpaṃ attato samanupassati -pa- advayaṃ samanupassatīti evaṃ rūpaṃ “attā”ti diṭṭhipassanāya passati. **Rūpavantaṃ vā attānanti** arūpaṃ “attā”ti gahetvā chāyāvantaṃ rukkhaṃ viya taṃ rūpavantaṃ samanupassati. **Attani vā rūpanti** arūpameva “attā”ti gahetvā pupphasmiṃ gandhaṃ viya attani rūpaṃ samanupassati. **Rūpasmim vā attānanti** arūpameva “attā”ti gahetvā karaṇḍake¹ maṇim viya taṃ attānaṃ rūpasmim samanupassati. **Pariyuṭṭhaṭṭhāyīti** pariyuṭṭhānākārena² abhibhavanākārena ṭhito, “ahaṃ rūpaṃ, mama rūpaṃ”ti evaṃ taṇhādiṭṭhihi gilītvā pariniṭṭhapetvā gaṇhanako nāma hotīti attho. **Tassa taṃ rūpanti** tassa taṃ evaṃ gahitaṃ rūpaṃ. Vedanādisupi eseva nayo.

Tattha “rūpaṃ attato samanupassatī”ti suddharūpameva attāti kathitaṃ. “Rūpavantaṃ vā attānaṃ, attani vā rūpaṃ, rūpasmim vā attānaṃ, vedanaṃ attato -pa- saññaṃ, saṅkhāre, viññāṇaṃ attato samanupassatī”ti imesu sattasu ṭhānesu arūpaṃ attāti kathitaṃ. “Vedanāvantaṃ vā attānaṃ, attani vā vedanaṃ, vedanāya vā attānaṃ”ti evaṃ catūsu khandhesu tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ vasena dvādasasu ṭhānesu rūpārūpamissako attā kathito. Tattha “rūpaṃ attato samanupassati, vedanaṃ, saññaṃ, saṅkhāre, viññāṇaṃ attato samanupassatī”ti imesu pañcasu ṭhānesu ucchedadiṭṭhi kathitā, avasesesu sassatadiṭṭhīti evamettha pannarasa bhavadiṭṭhiyo pañca vibhavadiṭṭhiyo honti, tā sabbāpi maggāvaraṇā, na saggāvaraṇā, paṭhamamaggavajjhāti veditabbā.

1. Karaṇḍaya (Syā, Ka)

2. Pariyuṭṭhaṭṭhena (Sī), pariyuṭṭhānena (Syā)

Evam kho gahapati āturakāyo ceva hoti āturacitto cāti kāyo nāma Buddhānampi āturoyeva. Cittam pana rāgadosamohānugataṃ āturam nāma, tam idha dassitam. **No ca āturacittoti** idha nikkilesatāya cittassa anāturabhāvo dassito. Iti imasmim sutte lokiyamahājano āturakāyo ceva āturacitto cāti dassito, khīṇāsavā āturakāyā anāturacittā, satta sekha neva āturacittā, na anāturacittāti veditabbā. Bhajamānā pana anāturacittatamyeva¹ bhajantīti. . Paṭhamam.

2. Devadahassuttavaṇṇanā

2. Dutiye **Devadahanti** devā vuccanti rājāno, tesam maṅgaladaho, sayamjāto vā so dahoti, tasmā “Devadaho”ti vutto. Tassa avidūre nigamo Devadahantveva napuṃsakaliṅgavasena saṅkhamgato.

Pacchābhūmagamikāti pacchābhūmam aparadisāyam nivīṭṭham janapadam gantukāmā. **Nivāsanti** temāsam vassāvāsam. **Apalokitoti** āpucchito.

Apalokethāti āpucchatha. Kasmā theram āpucchāpeti? Te sabhāre kātukāmatāya. Yo hi ekavihāre vasantopi santikam na gacchati pakkamanto anāpucchā pakkamati, ayam nibbhāro nāma. Yo ekavihāre vasantopi āgantvā passati, pakkamanto āpucchati, ayam sabhāro nāma. Imepi bhikkhū Bhagavā “evamime² silādihi vaḍḍhissantī”ti sabhāre kātukāmo āpucchāpeti.

Paṇḍitoti dhātukosallādinā catubbidhena paṇḍiccena samannāgato.

Anuggāhakoti āmisānuggahena ca dhammānuggahena cāti dvīhipi anuggahehi anuggāhako. Thero kira aññe bhikkhū viya pātova piṇḍāya āgantvā sabbabhikkhūsu gatesu sakalam saṃghārāmam anuvicaranto asammaṭṭhaṭṭhānam sammajjati, achaḍḍitam kacavaram chaḍḍeti, saṃghārāme dunnikkhittāni mañcapīṭhadārubhaṇḍamattikābhaṇḍāni paṭisāmeti. Kim kāraṇā? Mā aññatitthiyā vihāram pavīṭṭhā disvā paribhavam akaṃsū”ti. Tato gilānasalam gantvā gilāne assāsetvā “kenattho”ti pucchitvā yena attho hoti,

1. Āturacittatamyeva (Sī)

2. Evamimehi (Ka)

tadatthaṃ tesāṃ daharasāmaṇere ādāya bhikkhācāravattena vā sabhāgaṭṭhāne vā bhesajjaṃ pariyesitvā tesāṃ datvā “gilānupaṭṭhānaṃ nāma Buddhapacceka buddhehi vaṇṇitaṃ, gacchatha sappurisā appamattā hothā”ti te pesetvā sayāṃ piṇḍāya caritvā upaṭṭhākakule vā bhattakiccaṃ katvā vihāraṃ gacchati. Idaṃ tāvassa nibaddhavāsaṭṭhāne āciṇṇaṃ.

Bhagavati pana cārikaṃ caramāne “ahaṃ aggasāvako”ti upāhanaṃ āruya chattaṃ gahetvā purato purato na gacchati. Ye pana tattha mahallakā vā ābādhikā vā atidaharā vā, tesāṃ rujjanaṭṭhānāni telena makkhāpetvā pattacīvaraṃ attano daharasāmaṇerehi gāhāpetvā taṃdivasaṃ vā dutiyadivasaṃ vā te gaṇhitvāva gacchati. Ekadivasaṃ hi taññeva āyasmantaṃ ativikāle sampattattā senāsanaṃ alabhitvā cīvarakuṭiyaṃ nisinnaṃ disvā Satthā punadivase bhikkhusaṃghaṃ sannipātāpetvā hatthivānaratittiravatthum¹ kathetvā “yathāvuḍḍhaṃ senāsanaṃ dātabban”ti sikkhāpadaṃ² paññāpesi. Evaṃ tāvesa āmisānuggahena anuggaṇhāti. Ovadanto panesa satavārampi sahasavārampi tāva ovadati, yāva so puggalo sotāpattiphale patitṭhāti, atha naṃ vissajjetvā aññaṃ ovadati. Iminā nayena ovadato cassa ovāde ṭhatvā arahattaṃ pattā gaṇanapathaṃ atikkantā. Evaṃ dhammānuggahena anuggaṇhāti.

Paccassosunti te bhikkhū “amhākaṃ neva upajjhāyo, na ācariyo, na sandiṭṭhasambhatto, kiṃ tassa santike karissāmā”ti tuṇhībhāvaṃ anāpajjitvā “evaṃ bhante”ti Satthu vacanaṃ sampaṭicchimsu. **Ēlagalāgumbeti**³ gacchamaṇḍapake⁴. So kira ēlagalāgumbo dhuvasalilaṭṭhāne jāto. Athettha catūhi pādehi maṇḍapaṃ katvā tassa upari taṃ gumbaṃ āropesuṃ, so taṃ maṇḍapaṃ chādesi. Athassa heṭṭhā itṭhakāhi paricinitvā vālikaṃ okiritvā āsanaṃ paññāpayimsu. Sītalaṃ divāṭṭhānaṃ udakavāto vāyati. Thero tasmim̐ nisīdi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “ēlagalāgumbe”ti.

Nānāverajjagatanti ekassa rañño rājato nānāvidhaṃ rājagataṃ. **Virajjanti** aññaṃ rājāṃ. Yathā hi sadesato añño videso, evaṃ nivuttharajjato

1. Vi 4. 310; Khu 5. 9 piṭṭhesu. 2. Vi 4. 310 piṭṭhe. 3. Ēlakālagumbeti (Ṭikā)

4. Gacchamaṇḍape (Si), gudhe jigucchamaṇḍapake (Syā)

aññaṃ rajjaṃ virajjaṃ nāma, taṃ verajjanti vuttaṃ. **Khattiyapaṇḍitā**ti Bimbisāraḥosalarājādayo paṇḍitarājāno. **Brāhmaṇapaṇḍitā**ti Caṅkītārukkhādayo paṇḍitabrāhmaṇā. **Gahapatipaṇḍitā**ti Cittasudattādayo paṇḍitagahapatayo. **Samaṇapaṇḍitā**ti Sabhiyapilotikādayo paṇḍitaparibbājakā. **Vīmaṃsakā**ti atthagavesino. **Kimvādī**ti kiṃ attano dassanaṃ vadati, kiṃladdhikoti attho. **Kimakkhāyī**ti kiṃ sāvakaṇaṃ ovādānusāsanaṃ ācikkhati. **Dhammassa cānudhammanti** Bhagavatā vuttabyākaraṇassa anubyākaraṇaṃ. **Sahadhammikoti** sakāraṇo. **Vādānuvādoti** Bhagavatā vuttavādassa anuvādo. “Vādānupāto”tipi pāṭho, Satthu vādassa anupāto anupatanaṃ, anugamananti attho. Imināpi vādaṃ anugato vādoyeva dīpito hoti.

Avigatarāgassāti-ādīsu taṇhāvaseneva attho veditabbo. Taṇhā hi rajjanato **rāgo**, chandiyanato **chando**, piyāyanaṭṭhena **pemaṃ**, pivitukāmaṭṭhena **pipāsā**, anudahaṭṭhena **pariḷāhoti** vuccati. **Akusale cāvuso dhammeti**-ādi kasmā āradham? Pañcasu khandhesu avītarāgassa ādīnavaṃ, vītarāgassa ca ānisaṃsaṃ dassetuṃ. Tatra **avighātoti** niddukkho. **Anupāyāsoti** nirupatāpo. **Apariḷāhoti** niddāho. Evaṃ sabbattha attho veditabbo. . Dutiyaṃ.

3. Hāliddikānisuttavaṇṇanā

3. Tatiye **avantīsūti** Avantidakkhiṇāpathasaṅkhāte Avantiraṭṭhe. **Kuraraghareti**¹ evaṃnāmake nagare. **Papātetī** ekato papāte. Tassa kira pabbatassa ekaṃ passaṃ chinditvā pātitaṃ viya ahosi. “Pavatte”tipi pāṭho, nānātitthiyānaṃ laddhipavattaṭṭhāneti attho. Iti thero tasmaṃ raṭṭhe taṃ nagaraṃ nissāya tasmaṃ pabbate viharati. **Hāliddikānī**ti evaṃnāmako. **Aṭṭhakavaggiye Māgaṇḍiyapaṇḥeti** aṭṭhakavaggikamhi Māgaṇḍiyapaṇḥo nāma atthi, tasmaṃ paṇḥe. **Rūpadhātūti** rūpakkhando adhippeto. **Rūpadhāturaḡavinibaddhanti** rūpadhātumhi rāgena vinibaddham. **Vifññānanti** kammaviññānaṃ. **Okasārī**ti geḥasārī ālayasārī.

1. Kulaghareti (Ka)

Kasmā panettha “viññāṇadhātu kho gahapatī”ti na vuttanti?
Sammohavighātattam. “Oko”ti hi atthato paccayo vuccati, purejātañca
kammaviññāṇaṃ pacchājātassa kammaviññāṇassapi vipākaviññāṇassapi,
vipākaviññāṇaṃ vipākaviññāṇassapi kammaviññāṇassapi paccayo hoti,
tasmā “kataraṃ nu kho idha viññāṇaṃ”ti sammoho bhaveyya, tassa
vighātattam taṃ agahetvā asambhinnāva desanā katā. Apica
ārammaṇavasena catasso abhisankhāravīññāṇaṭṭhitiyo vuttāti tā dassetumpi
idha viññāṇaṃ na gahitaṃ.

Upayupādānāti taṇhūpayadiṭṭhūpayavasena dve upayā, kāmupādānādīni
cattāri upādānāni ca. **Cetaso adhiṭṭhānābhīnivesānusayāti** akusalacittassa
adhiṭṭhānabhūtā ceva abhinivesabhūtā ca anusayabhūtā ca. **Tathāgatassāti**
Sammāsambuddhassa. Sabbesampi hi khīṇāsavānaṃ ete pahīnāva, Satthu
pana khīṇāsavabhāvo loka atipakaṭoti uparimakotiya evaṃ vuttaṃ.

Viññāṇadhātuyāti idha viññāṇaṃ kasmā gahitaṃ?

Kilesappahānadassanattam. Kilesā hi na kevalaṃ catūsūyeva khandhesu
pahīnā pahīyanti, pañcasūpi pahīyantiyevāti kilesappahānadassanattam
gahitaṃ. **Evaṃ kho gahapati anokasārī hotīti** evaṃ kammaviññāṇena okaṃ
asarantena anokasārī nāma hoti.

Rūpanimittaniketavisāravīnibandhāti rūpameva kilesānaṃ
paccayaṭṭhena nimittaṃ, ārammaṇakiriyasaṅkhātānivāsanaṭṭhānaṭṭhena¹
niketanti rūpanimittaniketaṃ. Visāro ca vīnibandho ca visāravīnibandhā.
Ubhayenapi hi kilesānaṃ patthaṭabhāvo ca vīnibandhanabhāvo ca vutto,
rūpanimittanikete visāravīnibandhāti rūpanimittaniketavisāravīnibandhā,
tasmā rūpanimittaniketamhi uppannena kilesavisārena ceva
kilesabandhanena cāti attho. **Niketasārīti vuccatīti** ārammaṇakaraṇavasena
nivāsanaṭṭhānaṃ sārīti vuccati. **Pahīnāti** te
rūpanimittaniketakilesavisāravīnibandhā pahīnā.

Kasmā panettha pañcakkhandhā “okā”ti vuttā, cha ārammaṇāni
“niketan”ti? Chandarāgassa balavadubbalatāya. Samānepi hi etesaṃ
ālayaṭṭhena visayabhāve **okoti** niccānivāsanaṭṭhānagameva vuccati,

1. ...saṅkhātēna nivāsaṭṭhēna (Sī), ...saṅkhātēna nivāsaṭṭhēna (Syā)

niketanti “ajja asukaṭṭhāne kīḷissāmā”ti katasaṅketaṭṭhānaṃ nivāsaṭṭhānaṃ uyyānādi. Tattha yathā puttadāradhanadhaññapupphagehe chandarāgo balavā hoti, evaṃ ajjhattikesu khandhesu. Yathā pana uyyānaṭṭhānādīsu tato dubbalataro hoti, evaṃ bāhiresu chasu ārammaṇesūti chandarāgassa balavadubbalatāya evaṃ desanā katāti veditabbā.

Sukhitesu sukhitoti upaṭṭhākesu dhanadhaññalābhādivasena sukhitesu “idānāhaṃ manāpaṃ bhojanaṃ labhissāmī”ti gehasitasukhena sukhito hoti, tehi pattasampattim¹ anubhavamāno viya carati. **Dukkhitesu dukkhitoti** tesam kenacideva kāraṇena dukkhe uppanne sayam dviguṇena dukkhena dukkhito hoti. **Kiccakaraṇīyesūti** kiccasaṅkhātesu karaṇīyesu. **Tesu yogam āpajjatīti** upayogam sayam tesam kiccānaṃ kattabbataṃ āpajjati. **Kāmesūti** vatthukāmesu. **Evaṃ kho gahapati kāmehi aritto hotīti** evaṃ kilesakāmehi aritto hoti anto kāmānaṃ bhāvena atuccho. Sukkapakkho tesam abhāvena **ritto** tucchoti veditabbo.

Purakkharānoti vaṭṭam purato kurumāno. **Evaṃrūpo siyanti-ādīsu** dīgharassakāḷodātādīsu rūpesu “evaṃrūpo nāma bhaveyyan”ti pattheti. Sukhādīsu vedanāsu evaṃvedano nāma, nīlasaṇṇādīsu saṇṇāsu evaṃsaṇṇo nāma, puññābhisāṅkhārādīsu saṅkhāresu evaṃsaṅkhāro nāma, cakkhuviññāṇādīsu viññāṇesu “evaṃviññāṇo nāma bhaveyyan”ti pattheti.

Apurakkharānoti vaṭṭam purato akurumāno. **Sahitam me, asahitam teti** tuyham vacanam asahitam asiliṭṭham, mayham sahitaṃ siliṭṭham madhurapānasadisam. **Adhiciṇṇam te viparāvattanti** yam tuyham dīghena kālena paricitaṃ suppaguṇam, tam mama vadam āgamma sabbam khaṇena viparāvattam nivattam. **Āropito te vādoti** tuyham doso mayā āropito. **Cara vādappamokkhāyāti** tam tam ācariyam upasaṅkamitvā uttari pariyesanto imassa vādassa mokkhāya cara āhiṇḍāhi. **Nibbeṭhehi vā sace pahosīti** atha sayameva pahosi, idheva nibbeṭhehīti. . Tatiyam.

1. Laddhasampattim (Sī), pattasampattim attano (Syā)

4. Dutiyahāliddikānisuttavaṇṇanā

4. Catutthe **Sakkapañheti** cūlasakkapañhe, mahāsakkapañhepetam vuttameva. **Taṇhāsāṅkhayavimuttāti** taṇhāsāṅkhaye nibbāne tadārammaṇāya phalavimuttiyā vimuttā. **Accantaniṭṭhāti** antam atikkantaniṭṭhā satataniṭṭhā. Sesapadesupi eseva nayo. . Catuttham.

5. Samādhisuttavaṇṇanā

5. Pañcame **samādhinti** idam Bhagavā te bhikkhū cittekaggatāya parihāyante disvā “citekaggatam labhantānam imesam kammaṭṭhānam phātim gamissati”¹ti¹ natvā āha. **Abhinandatīti** pattheti. **Abhivadatīti** tāya abhinandanāya “aho piyam iṭṭham kantaṁ manāpan”ti vadati. Vācam abhindantopi ca tam ārammaṇam nissāya evam lobham uppādentō abhivadatiyeva nāma. **Ajjhosāya tiṭṭhatīti** gilitvā pariniṭṭhapetvā gaṇhāti. **Yā rūpe nandīti** yā sā rūpe balavapatthanāsaṅkhātā nandī. **Tadupādānanti** tam gahaṇaṭṭhena upādānam. **Nābhinandatīti** na pattheti. **Nābhivadatīti** patthanāvasena na “iṭṭham kantaṁ”ti vadati. Vipassanācittena cetasā “aniccam dukkhaṁ”ti vacībhedaṁ karontopi nābhivadatiyeva. . Pañcamam.

6. Paṭisallāṇasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **paṭisallāṇeti**² idam Bhagavā te bhikkhū kāyavivekena parihāyante disvā “kāyavivekam labhantānam imesam kammaṭṭhānam phātim³ gamissati”ti³ natvā āha. . Chaṭṭham.

7. Upādāparitassanāsuttavaṇṇanā

7. Sattame **upādāparitassananti** gahaṇena uppannam paritassanam. **Anupādā-aparitassananti** aggahaṇena aparitassanam. **Rūpavipariṇāmānuparivattiviññāṇam hotīti** “mama rūpam vipariṇatan”ti vā “ahu vata metaṁ, dāni vata me natthi”ti vā ādinā nayena kammaviññāṇam rūpassa bhedaṇuparivatti hoti. **Vipariṇāmānuparivattijāti** vipariṇāmassa anuparivattito

1. Phāti bhavissatīti (Sī, Ka)

2. Paṭisallāṇeti (Sī, Syā)

3. Ṭhitam (Sī, Ka)

vipariṇāmārammaṇacittato jātā. **Paritassanā dhammasamuppādā**ti taṇhāparitassanā ca akusaladhammasamuppādā ca. **Cittanti** kusalacittam. **Pariyādāya tiṭṭhantī**ti pariyādiyitvā tiṭṭhanti. **Uttāsavā**ti sa-uttāso. **Vighātavā**ti savighāto sadukkhho. **Apekkhavā**ti sālāyo. **Upādāya ca paritassatī**ti gaṇhitvā paritassako nāma hoti. **Na rūpavipariṇāmānuparivattī**ti khīṇāsavassa kammaviññāṇameva natthi, tasmā rūpabhedānuparivatti na hotīti vattum vaṭṭati. . Sattamaṃ.

8. Duttiya-upādāparitassanāsuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame taṇhāmānadiṭṭhivasena desanā katā. Iti paṭipāṭiyā catūsu suttesu vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ. . Aṭṭhamaṃ.

9. Kālattaya-aniccasuttavaṇṇanā

9. Navame **ko pana vādo paccuppanassā**ti paccuppannamhi kathāva kā, aniccameva taṃ. Te kira bhikkhū atītānāgataṃ aniccanti sallakkhetvā paccuppanne kilamiṃsu, atha nesaṃ ito atītānāgatepi¹ “paccuppannaṃ aniccan”ti vuccamāne² bujjhissantīti ajjhāsayaṃ viditvā Satthā puggalajjhāsayena imaṃ desanaṃ desesi. . Navamaṃ.

10-11. Kālattaya-dukkhasuttādivaṇṇanā

10-11. Dasamekādasamāni **dukkhaṃ anattā**ti padehi visesetvā tathārūpeneva puggalajjhāsayena kathitānīti. . Dasamekādasamāni.

Nakulapituvaggo paṭhamo.

2. Aniccavagga

1-10. Aniccasuttādivaṇṇanā

12-21. Aniccavagge pariyosānasuttaṃ pucchāvasikaṃ, sesāni tathā tathā bujjhanakānaṃ vasena desitānīti. . Paṭhamādīni.

Aniccavaggo duttiyo.

1. Atītānāgatatopi (Sī), atītānāgatopi (Ka)

2. Vuccamāno (Ka)

3. Bhāravagga

1. Bhārasuttavaṇṇanā

22. Bhāravaggassa paṭhame **pañcupādānakkhandhātissa vacanīyanti** pañcupādānakkhandhā iti assa vacanīyaṃ, evaṃ vattabbari bhaveyyāti attho. **Ayaṃ vuccati bhikkhave bhāroti** ye ime pañcupādānakkhandhā, ayaṃ bhāroti vuccati. Kenatthenāti? Parihārabhāriyaṭṭhena. Etesaṇhi ṭhāpanagamananisīdāpananipajjāpananhāpanamaṇḍanakhādāpanabhuñjāpanā diparihāro bhāriyoti parihārabhāriyaṭṭhena bhāroti vuccati. **Evaṃnāmoti** Tisso Dattoti-ādināmo. **Evaṃgottoti** Kaṇhāyano Vacchāyanoti-ādigotto. Iti vohāramattasiddhaṃ puggalaṃ “bhārahāro”ti katvā dasseti. Puggalo hi paṭisandhikkhaṇe ya khandhabhāraṃ ukkhipitvā dasapi vassāni vīsati pi vassasatampīti yāvajīvaṃ imaṃ khandhabhāraṃ nhāpento bhojento mudusamphassamañcapīṭhesu nisīdāpento nipajjāpento pariharitvā cutikkhaṇe chaḍḍetvā puna paṭisandhikkhaṇe aparaṃ khandhabhāraṃ ādiyati, tasmā bhārahāroti jāto.

Ponobhavikāti punabbhavanibbattikā. **Nandīrāgasahagatāti** nandirāgena saha ekattameva gatā. Tabbhāvasahagataṃ hi idha adhippetam. **Tatra tatrābhinandinīti** upapattiṭṭhāne vā rūpādīsu vā ārammaṇesu tattha tattha abhinandanasīlāva. **Kāmatanḥādīsu** pañcakāmaguṇiko rāgo kāmatanḥā nāma, rūpārūpabhavarāgo jhānanikanti sassatadiṭṭhisahagato rāgoti ayaṃ bhavatanḥā nāma, ucchedadiṭṭhisahagato rāgo vibhavatanḥā nāma.

Bhārādānanti bhāragahaṇaṃ. Taṇhāya hi esa bhāraṃ ādiyati.

Asesavirāganirodhoti-ādi sabbaṃ nibbānasseva vevacanaṃ. Tañhi āgamma taṇhā asesato virajjati nirujjhati cajiyaṃ paṭinissajjiyaṃ vimuccati, natthi cettha kāmālayo vā diṭṭhālayo vāti nibbānaṃ etāni nāmāni labhati. **Samūlaṃ taṇhanti** taṇhāya avijjā mūlaṃ nāma. **Abbuyhāti** arahattamaggena taṃ samūlakaṃ uddharitvā. **Nicchāto parinibbutoti** nittanḥo parinibbuto nāmāti vattum vaṭṭatīti. . Paṭhamam.

2. Pariññāsuttavaṇṇanā

23. Dutiye **pariññeyy**eti parijānitabbe, samatikkamitabbeti attho. **Pariññanti** accantapariññam, samatikkamanti attho. **Rāgakkhayoti**-ādi nibbānassa nāmaṃ. Tañhi accantapariññā nāma. . Dutiyaṃ.

3. Abhijānasuttavaṇṇanā

24. Tatiye **abhijānanti** abhijānanto. Iminā ñātapariññā kathitā, dutiyapadena tīraṇapariññā, tatiyacatutthehi pahānapariññāti imasmiṃ sutte tisso pariññā kathitāti. . Tatiyaṃ.

4-9. Chandarāgasuttādivaṇṇanā

25-30. Catutthādīni dhātusaṃyutte vuttanayeneva veditabbāni. Paṭipāṭiyā panettha pañcamachaṭṭhasattamesu cattāri saccāni kathitāni, aṭṭhamanavamesu vaṭṭavivaṭṭam. . Catutthādīni.

10. Aghamūlasuttavaṇṇanā

31. Dasame **aghami** dukkham. Evamettha dukkhalakkhaṇameva kathitaṃ. . Dasamaṃ.

11. Pabhaṅgusuttavaṇṇanā

32. Ekādasame **pabhaṅgunti** pabhijjanasabhāvaṃ. Evamidha aniccalakkhaṇameva kathitanti. . Ekādasamaṃ.

Bhāravaggo tatiyo.

4. Natumhākavagga

1. Natumhākasuttavaṇṇanā

33. Natumhākavaggassa paṭhame **pajahathāti** chandarāgappahānena pajahatha. Tiṇādīsu **tiṇam** nāma antopheggu bahisāraṃ tālanāḷikerādi.

Kaṭṭhaṃ nāma antosāraṃ bahipheggu khadirasālasākapanasādi¹. **Sākhā** nāma rukkhassa bāhā viya nikkhantā. **Palāsaṃ** nāma tālanāḷikerapaṇṇādi. . Paṭhamam.

2. Duttiyanatumhākasuttavaṇṇanā

34. Duttiyaṃ vinā upamāya bujjanakānaṃ ajjhāsayena vuttaṃ. . Duttiyaṃ.

3. Aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā

35. Tatiye **rūpaṃ ce bhante anusetīti** yadi rūpaṃ anuseti. **Tena saṅkhaṃ gacchatīti** kāmarāgādīsu yena anusayena taṃ rūpaṃ anuseti, teneva anusayena “ratto duṭṭho mūḷho”ti paṇṇattiṃ gacchati. **Na tena saṅkhaṃ gacchatīti** tena abhūtena anusayena “ratto duṭṭho mūḷho”ti saṅkhaṃ na gacchatīti. . Tatiyaṃ.

4. Duttiya-aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā

36. Catutthe **taṃ anumīyatīti** taṃ anusayitaṃ rūpaṃ marantena anusayena anumarati. Na hi ārammaṇe bhijjamāne tadārammaṇā dhammā tiṭṭhanti. **Yaṃ anumīyatīti** yaṃ rūpaṃ yena anusayena anumarati. **Tena saṅkhaṃ gacchatīti** tena anusayena “ratto duṭṭho mūḷho”ti saṅkhaṃ gacchati. Atha vā **yanti** karaṇavacanametam, yena anusayena anumīyati, tena “ratto duṭṭho mūḷho”ti saṅkhaṃ gacchatīti attho. . Catuttham.

5-6. Ānandasuttādivaṇṇanā

37-38. Pañcame **ṭhitassa aññathattaṃ paññāyatīti** dharamānassa jīvamānassa jarā paññāyati. **Ṭhitīti** hi jīvitindriyasaṅkhātāya anupālanāya nāmaṃ. **Aññathattanti** jarāya. Tenāhu porāṇā—

“Uppādo jāti akkhāto, bhaṅgo vutto vayoti ca.
Aññathattaṃ jarā vuttā, ṭhitī ca anupālanā”ti.

Evam ekekassa khandhassa uppādajarābhaṅgasāṅkhātāni tīṇi lakkhaṇāni honti. Yāni sandhāya vuttaṃ “tīṇimāni bhikkhave saṅkhatassa saṅkhatallakkhaṇāni”ti².

1. Khadirasālapiyālādi (Syā)

2. Am 1. 150 piṭṭhe.

Tattha saṅkhataṃ nāma paccayanibbatto yo koci saṅkhāro. Saṅkhāro ca na lakkhaṇaṃ, lakkhaṇaṃ na saṅkhāro, na ca saṅkhārena vinā lakkhaṇaṃ paññāpetuṃ sakkā, nāpi lakkhaṇaṃ vinā saṅkhāro, lakkhaṇena pana saṅkhāro pākaṭo hoti. Yathā hi na ca gāvīyeva lakkhaṇaṃ, lakkhaṇameva na gāvī, nāpi gāvīm muñcitvā lakkhaṇaṃ paññāpetuṃ sakkā, nāpi lakkhaṇaṃ muñjitvā gāvīm, lakkhaṇena pana gāvī pākaṭa hoti, evaṃsampadamidaṃ veditabbaṃ.

Tattha saṅkhārānaṃ uppādakkhaṇe saṅkhāropi uppādalakkhaṇampi kālasaṅkhāto tassa khaṇopi paññāyati. “Uppādopi”ti vutte saṅkhāropi jarālakkhaṇampi kālasaṅkhāto tassa khaṇopi paññāyati. Bhaṅgakkhaṇe saṅkhāropi taṃlakkhaṇampi kālasaṅkhāto tassa khaṇopi paññāyati. Apare pana vadanti “arūpadhammānaṃ jarākhaṇo nāma na sakkā paññāpetuṃ, Sammāsambuddho ca ‘vedanāya uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ÷itāya aññathattaṃ paññāyati’ti vadanto arūpadhammānampi tīṇi lakkhaṇāni paññāpeti, tāni atthikkhaṇaṃ upādāya labbhanti”ti vatvā—

“Atthitā sabbadhammānaṃ, ÷hiti nāma pavuccati.

Tasseva bhedo maraṇaṃ, sabbadā sabbapāṇinan”ti—

Imāya ācariyagāthāya tamatthaṃ sādheti. Atha vā santativasena ÷hānaṃ ÷hitīti veditabbanti ca vadanti. Yasmā pana sutte ayaṃ viseso natthi, tasmā ācariyamatiyā suttaṃ apaṭibāhetvā suttameva pamāṇaṃ kattabbaṃ. Chaṭṭhaṃ uttānameva. . Pañcamachaṭṭhāni.

7-10. Anudhammasuttādivaṇṇanā

39-42. Sattame **dhammānudhammappaṭipannassā**ti navannaṃ lokuttaradhammānaṃ anulomadhammaṃ pubbabhāgaṭipadaṃ paṭipannassa. **Ayamanudhammoti** ayaṃ anulomadhammo hoti. **Nibbidābahuloti** ukkaṇṭhanabahulo hutvā. **Parijānātī**ti tīhi pariññāhi parijānāti. **Parimuccatī**ti maggakkhaṇe uppannāya pahānapariññāya parimuccati. Evaṃ imasmiṃ sutte maggova¹ kathito hoti, tathā ito paresu tīsu. Idha pana anupassanā aniyamitā,

tesu niyamitā. Tasmā idhāpi sā tattha niyamitavaseneva niyametabbā. Na hi sakkā tīsu aññataram anupassanam vinā nibbinditum parijānitum vāti. . Sattamādīni.

Natumhākavaggo catuttho.

5. Attadīpavagga

1. Attadīpasuttavaṇṇanā

43. Attadīpavaggassa paṭhame **attadīpā**ti attānam dīpaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gatiṃ parāyaṇaṃ paṭiṭṭhaṃ katvā viharathāti attho. **Attasaraṇā**ti idaṃ tasseva vevacanaṃ. **Anaññasaraṇā**ti idaṃ aññassa saraṇapaṭikkhepavacanaṃ. Na hi añño aññassa saraṇaṃ hoti aññassa vāyāmena aññassa asijjhanato, vuttampi cetaṃ—

“Attā hi attano nātho,
Ko hi nātho paro siyā”ti¹.

Tenāha “anaññasaraṇā”ti. Ko panettha attā nāma? Lokiyalokuttaro dhammo. Tenevāha “dhammadīpā dhammasaraṇā anaññasaraṇā”ti. **Yonī**ti kāraṇaṃ “yoni hesā bhūmija phalassa adhigamāyā”ti-ādīsu² viya. **Kiṃpahotikā**ti kiṃpabhutikā, kuto pabhavantīti attho. **Rūpassa tvevā**ti idaṃ tesameva sokādīnaṃ pahānadassanattamaṃ āraddhaṃ. **Na paritassatī**ti na gaṇhāti na gahati³. **Tadaṅganibbutoti** tena vipassanaṅgena kilesānaṃ⁴ nibbutattā tadaṅganibbuto. Imasmiṃ sutte vipassanāva kathitā. . Paṭhamam.

2. Paṭipadāsuttavaṇṇanā

44. Dutiye **dukkhasamudaya**gāminī **samanupassanā**ti yasmā sakkāyo dukkhaṃ, tassa ca samudayagāminī paṭipadā nāma “rūpaṃ attato samanupassatī”ti

1. Khu 1. 37 piṭṭhe Dhammapade.

3. Na gayhati na bhāyati (Sī), na gaṇhiyati na tāsati (Syā)

2. Ma 3. 182 piṭṭhe.

4. Sokānaṃ (Sī)

evaṃ diṭṭhisamanupassanā vuttā, tasmā dukkhasamudayagāminī samanupassanāti ayamettha attho hoti. **Dukkhanirodhagāminī samanupassanāti** ettha saha vipassanāya catumaggañāṇaṃ “samanupassanā”ti vuttaṃ. Iti imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ. . Dutiyāṃ.

3. Aniccasuttavaṇṇanā

45. Tatiye **sammappaññāya daṭṭhabbanti** saha vipassanāya maggapaññāya daṭṭhabbaṃ. **Virajjati vimucatīti** maggakkhaṇe virajjati, phalakkhaṇe vimuccati. **Anupādāya āsavehīti** anuppādanirodhena niruddhehi āsavehi agahetvā iti vimuccati. **Rūpadhātuyāti-**ādi paccavekkhaṇadassanattamaṃ vuttaṃ. Saha phalena paccavekkhaṇadassanattantipi vadantiyeva. **Ṭhitanti** uparikattabbakiccābhāvena ṭhitaṃ. **Ṭhitattā santussitanti** pattabbaṃ pattabhāvena¹ santuṭṭhaṃ. **Paccattaṃyeva parinibbāyatīti** sayameva parinibbāyati. . Tatiyāṃ.

4. Dutiya-aniccasuttavaṇṇanā

46. Catutthe **pubbantānudiṭṭhiyoti** pubbantaṃ anugatā aṭṭhārassa diṭṭhiyo na honti. **Aparantānudiṭṭhiyoti** aparantaṃ anugatā catucattālīsa diṭṭhiyo na honti. **Thāmaso² parāmāsoti** diṭṭhithāmaso ceva diṭṭhiparāmāso ca na hoti³. Ettāvatā paṭhamamaggo dassito. Idāni saha vipassanāya tayo magge ca phalāni ca dassetuṃ **rūpasminti-**ādi āraddhaṃ. Atha vā diṭṭhiyo nāma vipassanāya eva pahīnā, idaṃ pana upari saha vipassanāya cattāro magge dassetuṃ āraddhaṃ. . Catutthaṃ.

5. Samanupassanāsuttavaṇṇanā

47. Pañcame **pañcupādānakkhandhe samanupassanti etesaṃ vā aññataranti** paripuṇṇagāhavasena pañcakkhandhe samanupassanti, aparipuṇṇagāhavasena etesaṃ aññataraṃ. **Iti ayañceva samanupassanāti** iti ayañca diṭṭhisamanupassanā. **Asmīti cassa avigataṃ⁴ hotīti** yassa ayaṃ samanupassanā atthi, tasmīṃ asmīti taṇhāmānadiṭṭhisāṅkhātāṃ papañcattayaṃ avigatameva⁵ hoti.

1. Santuṭṭhabhāvena (Ka)

3. Diṭṭhiyā thāmaḥbhāve diṭṭhiparāmāso ca na hoti (Sī)

5. Adhigatameva (Syā)

2. Thāmasā (Sī)

4. Adhigataṃ (Syā)

pañcannaṃ indriyānaṃ avakkanti yotīti tasmim kilesajāte sati
kammakilesapaccayānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ nibbatti hoti.

Atthi bhikkhave manoti idaṃ kammamaṇaṃ sandhāya vuttaṃ.
Dhammāti ārammaṇaṃ. **Avijjādhātū**ti javanakkhaṇe avijjā.
Avijjāsamphassajenāti avijjāsampayuttaphassato jātena. Apica **manoti**
bhavaṅgakkhaṇe vipākamanodhātu, āvajjanakkhaṇe kiriyaṃanodhātu.
dhammādayo vuttappakārāva. **Asmītipissa hotīti** taṇhāmānadiṭṭhivasena
asmīti evampissa hoti. Ito paresu **ayama**hamasmīti rūpādīsu kiñcīdeva
dhammaṃ gahetvā “ayaṃ ahamasmī”ti attadiṭṭhivasena vuttaṃ. **Bhavissanti**
sassaṭadiṭṭhivasena. **Na bhavissanti** ucchedadiṭṭhivasena. **Rūpī bhavissanti-**
ādīni sabbāni sassaṭameva bhajanti. **Athetthā**ti atha tenevākārena ṭhitesu
etesu indriyesu. **Avijjā pahīyatīti** catūsu saccesu aññāṇabhūtā avijjā pahīyati.
Vijjā uppajjatīti arahattamaggavijjā uppajjati. Evamettha asmīti
taṇhāmānadiṭṭhiyo¹. Kammaṣa pañcannaṃca indriyānaṃ antare eko sandhi,
vipākamaṇaṃ pañcindriyapakkhikaṃ katvā pañcannaṃca indriyānaṃ
kammaṣa ca antare eko sandhīti. Iti tayo papañcā atīto addhā, indriyādīni
paccuppanno addhā, tattha kammamaṇaṃ ādīni katvā anāgatassa paccayo
dassitoti. . Pañcamāṇaṃ.

6. Khandhasuttavaṇṇanā

48. Chaṭṭhe rūpakkhandho kāmāvacaro, cattāro khandhā catubhūmakā.
Sāsavanti āsavānaṃ ārammaṇabhāvena paccayabhūtaṃ. **Upādāniyanti**
tattheva ca upādānānaṃ paccayabhūtaṃ. Vacanattho panettha—ārammaṇaṃ
katvā pavattehi saha āsavehīti **sāsavaṃ**. Upādātabbanti **upādāniyaṃ**. Idhāpi
rūpakkhandho kāmāvacaro, avasesā tebhūmakā vipassanācāravasena vuttā.
Evamettha rūpaṃ rāsaṭṭhena khandhesu pavitṭhaṃ, sāsavarāsaṭṭhena
upādānakkhandhesu. Vedanādayo sāsavāpi atthi, anāsavāpi atthi. Te
rāsaṭṭhena sabbepi khandhesu pavitṭhā, tebhūmakā panettha sāsavaṭṭhena
upādānakkhandhesu pavitṭhāti. . Chaṭṭhaṃ.

1. Asmīti taṇhāmānadiṭṭhiyo, evamettha (Sī)

7-8. Soṇasuttādivaṇṇanā

49-50. Sattame **seyyohamasmi**ti viṣiṭṭho uttamo ahamasmi. **Kimaññatra yathābhūta**ssa adassanāti yathābhūtassa adassanato aññaṃ kiṃ bhaveyya, adassanaṃ aññaṇameva bhaveyyāti attho. Idānissa teparivaṭṭaṃ vajirabhedadesanaṃ ārabhanto **taṃ kiṃ maññasi soṇā**ti-ādimāha. Aṭṭhamāṃ uttānameva. . Sattama-aṭṭhamāni.

9-10. Nandikkhayasuttādivaṇṇanā

51-52. Navamadasamesu **nandikkhayā rāgakkhayo, rāgakkhayā nandikkhayoti** idaṃ nandīti vā rāgoti vā imesaṃ atthato ninnānākaraṇatāya vuttaṃ. Nibbidānupassanāya vā nibbindanto nandiṃ pajahati, virāgānupassanāya virajjanto rāgaṃ pajahati. Ettāvatā vipassanaṃ niṭṭhapetvā “rāgakkhayā nandikkhayo”ti idha maggaṃ dassetvā “nandirāgakkhayā cittaṃ vimuttan”ti phalaṃ dassitanti. . Navamadasamāni.

Attadīpavaggo pañcama.

Mūlapaṇṇāsako samatto.

(6) 1. Upayavagga

1. Upayasuttavaṇṇanā

53. Upayavaggassa¹ paṭhame **upayoti**² taṇhāmānadiṭṭhivasena pañcakkhandhe upagato. **Viññāṇanti** kammaviññāṇaṃ. **Āpajjeyyāti** kammaṃ javāpetvā paṭisandhi-ākaḍḍhanasamatthatāya vuddhi-ādīni āpajjeyya. **Viññāṇupayanti** padassa aggahaṇe kāraṇaṃ vuttameva. **Vocchijjatārammaṇanti** paṭisandhi-ākaḍḍhanasamatthatāya abhāvena ārammaṇaṃ vocchijjati. **Patitṭhā viññāṇassāti** kammaviññāṇassa patitṭhā na hoti. **Tadappatiṭṭhitanti** taṃ appatiṭṭhitaṃ. **Anabhisankhacca vimuttanti** paṭisandhiṃ anabhisankharitvā vimuttaṃ. . Paṭhamāṃ.

2. Bījasuttavaṇṇanā

54. Dutiye **bījajātānī**ti bījāni. **Mūlabījanti** vacaṃ vacattaṃ haliddaṃ siṅgiveranti evamādi. **Khandhabījanti** assattho nigrodhoti evamādi.

1. Upāyavaggassa (Syā)

2. Upāyoti (Syā)

Phalubījanti ucchu veḷu naḷoti evamādi. **Aggabījanti** ajjukam phaṇijjakanti evamādi. **Bijabījanti** sālivīhi-ādi pubbaṇṇaṇceva muggamāsādi aparaṇṇaṇca. **Akhaṇḍānīti** abhinnāni. Bhinnakālato paṭṭhāya bījam bījatthāya na upakappati. **Apūtikānīti** udakate manena apūtikāni. Pūtibījam hi bījatthāya na upakappati. **Avātātapahatānīti** vātena ca ātapena ca na hatāni, nirojatanā na pāpitāni. Nirojanā hi kasaṭam bījam bījatthāya na upakappati. **Sārādānīti** gahitasārāni patiṭṭhitasārāni. Nissārāñhi bījam bījatthāya na upakappati. **Sukhasayitānīti** cattāro¹ māse koṭṭhe pakkhittaniyāmeneva sukham sayitāni. **Pathavīti** heṭṭhā patiṭṭhānāpathavī. **Āpoti** uparisnehana-āpo. **Catasso viññāṇaṭṭhiyoti** kammaviññāṇassa ārammaṇabhūtā rūpādayo cattāro khandhā. Te hi ārammaṇavasena patiṭṭhābhūtattā pathavīdhātusadisā. **Nandirāgo** sinehanatṭhena āpodhātusadisō. **Viññāṇam sāhāranti** sappaccayam kammaviññāṇam. Tam hi bījam viya pathaviyam ārammaṇāpathaviyam viruhati. . Dutiyam.

3. Udānasuttavaṇṇanā

55. Tatiye **udānam udānesīti** balavasomanassasamuṭṭhānam udānam udāhari. Kim nissāya panesa Bhagavato uppannoti. Sāsanassa niyyānikabhāvam. Katham? Evaṃ kirassa ahosi “tayome upanissayā dānūpanissayo sīlūpanissayo bhāvanūpanissayo cā”ti. Tesu dānasīlūpanissayā dubbalā, bhāvanūpanissayo balavā. Dānasīlūpanissayā hi tayo magge ca phalāni ca pāpenti, bhāvanūpanissayo arahattaṃ pāpeti. Iti dubbalūpanissaye patiṭṭhito bhikkhu ghaṭento vāyamanto pañcorambhāgiyāni bandhanāni chetvā tīṇi maggaphalāni nibbatteti, “aho sāsanaṃ niyyānikan”ti āvajjentassa ayaṃ udapādi.

Tattha “dubbalūpanissaye ṭhatvā ghaṭamāno tīṇi maggaphalāni pāpuṇātī”ti imassatṭhassāvibhāvanatṭham **Milakattherassa**² vatthu veditabbaṃ—so kira gihikāle pāṇātipātakammāna jīvikaṃ kappento araṇṇe pāsasataṇceva adūhalasataṇca yojesi. Athe kadivasam āṅgārapakkamaṃsam khāditvā pāsāṭṭhānesu vicaranto pipāsābhībhūto ekassa

1. Te cattāro (Sī, Ka)

2. Milakkhattherassa (Sī)

araññavāsiththerassa vihāraṃ gantvā therassa caṅkamantassa avidūre ṭhitam pāṇiyaghaṭam vivari, hatthatemanamattampi udakaṃ nāddasa. So kujjhitvā āha “bhikkhu bhikkhu tumhe gahapatikehi dinnam bhuñjitvā bhuñjitvā supatha, pāṇiyaghaṭe añjalimattampi udakaṃ na ṭhapetha, na yuttametan”ti. Thero “mayā pāṇiyaghaṭo pūretvā ṭhapito, kiṃ nu kho etan”ti gantvā olokeno paripuṇṇaghaṭam disvā pāṇiyasaṅkham pūretvā adāsi. So dvattisaṅkhapūram pivitvā cintesi “evaṃ pūritaghaṭo nāma mama kamman āgama tattakapālo viya jāto, kiṃ nu kho anāgate attabhāve bhavissati”ti samviggacitto dhanuṃ chaḍḍetvā “pabbājetha maṃ bhante”ti āha. Thero tacapañcakakammaṭṭhānaṃ ācikkhitvā taṃ pabbājesi.

Tassa samaṇadhammaṃ karontassa bahūnaṃ migasūkarānaṃ māritatṭhānaṃ pāsa-adūhalānañca yojitatṭhānaṃ upatṭhāti. Taṃ anussarato sarīre dāho uppajjati, kūṭagoṇo viya kammaṭṭhānampi vīthim na paṭipajjati. So “kiṃ karissāmi bhikkhubhāvenā”ti anabhiratiyā pīlito therassa santikaṃ gantvā vanditvā āha “na sakkomi bhante samaṇadhammaṃ kātun”ti. Atha naṃ thero “hatthakammaṃ karohi”ti āha. So “sādhu bhante”ti vatvā udumbarādayo allarukkhe chinditvā mahantaṃ rāsiraṃ katvā “idāni kiṃ karomī”ti pucchi. Jhāpehi nanti. So catūsu disāsu aggim datvā jhāpetum asakkonto “bhante na sakkomī”ti āha. Thero “tena hi apehi”ti pathaviṃ dvidhā katvā Avīcito khajjopanakamattaṃ aggim nīharitvā tattha pakkhipi. So tāva mahantaṃ rāsiraṃ sukkhapaṇṇaṃ viya khaṇena jhāpesi. Athassa thero Avīciraṃ dassetvā “sace vibbhamissasi, ettha paccissasi”ti samvegaṃ janesi. So Avīcidassanato paṭṭhāya pavedhamāno “niyyānikaṃ bhante Buddhasāsanā”ti pucchi, āmāvusoti. Bhante¹ Buddhasāsanassa niyyānikatte sati milako attamokkham² karissati, mā cintayitthāti. Tato paṭṭhāya samaṇadhammaṃ karoti ghaṭeti³, tassa vattapaṭivattaṃ pūreti, niddāya bādhayamānāya tintaṃ palālaṃ⁴ sīse ṭhapetvā pāde soṇḍiyaṃ otāretvā nisīdati. So ekadivasam

1. Sādhu bhante (Sī)

2. Attano mokkham (Syā)

3. Ghaṭeti vāyamaṭi (Syā)

4. Palāsaṃ (Syā)

pānīyaṃ parissāvetvā ghaṭaṃ ūrumhi ṭhapetvā udakamaṇikānaṃ pacchedaṃ āgamayamāno aṭṭhāsi. Atha kho thero sāmaṇerassa imaṃ uddesaṃ deti—

“Uṭṭhānavato satīmato,
 Sucikammasa nisammakārino.
 Saññatassa dhammajīvino,
 Appamattassa yasobhivaḍḍhatī”ti¹.

So catuppadikampi taṃ gāthaṃ attaniyeva upanesi “uṭṭhānavatā nāma mādisena bhavitabbaṃ, satimatāpi mādiseneva -pa- appamattenapi mādiseneva bhavitabbaṃ”ti. Evaṃ taṃ gāthaṃ attani upanetvā tasmim̐ yeva padavāre² ṭhito pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni chinditvā anāgāmiphale patiṭṭhāya haṭṭhatuṭṭho—

“Allaṃ palālapuñjāhaṃ³, sisenādāya⁴ caṅkamim̐.
 Pattosmi tatiyaṃ ṭhānaṃ⁵, ettha me natthi saṃsaya”ti⁶—

Imaṃ udānagāthaṃ āha. Evaṃ dubbalūpanissaye ṭhito ghaṭento vāyamanto pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni chinditvā tīṇi maggaphalāni nibbatteti. Tenāha Bhagavā—“no cassaṃ, no ca me siyā, nābhavissa, na me bhavissatīti evaṃ adhimuccamāno bhikkhu chindeyya orambhāgiyāni saṃyojanāni”ti.

Tattha **no cassaṃ, no ca me siyā**ti sace ahaṃ na bhaveyyaṃ, mama parikkhāropi na bhaveyya. Sace vā pana me atīte kammābhisaṅkhāro nābhavissa, idaṃ me etarahi khandhapañcakaṃ na bhaveyya. **Nābhavissa, na me bhavissatīti** idāni pana tathā parakkamissāmi, yathā me āyatim̐ khandhābhiniḥḍattako kammaṅkhāro na bhavissati, tasmim̐ asati āyatim̐ paṭisandhi nāma na me bhavissati. **Evaṃ adhimuccamānoti** evaṃ adhimuccanto bhikkhu dubbalūpanissaye ṭhito pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni chindeyya. **Evaṃ vutteti** evaṃ sāsanassa niyyānikabhāvaṃ āvajjentena Bhagavatā

1. Khu 1. 16 piṭṭhe.

2. Ovāde (Sī)

3. Allapalāsapuñjāhaṃ (Syā)

4. Sirenādāya (Syā), sire katvāna (Ka)

5. Tatiyaphalaṃ (Syā)

6. Aho lābhā te mārisāti (Syā), ahonubhāvo mārisāti (Ka)

imasmim udāne vutte. **Rūpaṃ vibhavissatī**ti rūpaṃ bhijjissati. **Rūpassa vibhavā**ti vibhavadassanena sahavipassanena. Sahavipassanakā hi cattāro maggā rūpādīnaṃ vibhavadassanaṃ nāma. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Evaṃ adhimuccamāno bhante bhikkhu chindeyyā**ti bhante evaṃ adhimuccamāno bhikkhu chindeyyeva pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni, kasmā na chindissatīti.

Idāni upari maggaphalaṃ pucchanto **kathaṃ pana bhanteti**–ādimāha. Tattha **anantarā**ti dve anantarāni āsannānantaraṇca dūrānantaraṇca. Vipassanā maggassa āsannānantaraṃ nāma, phalassa dūrānantaraṃ nāma. Taṃ sandhāya “kathaṃ pana bhante jānato kathaṃ passato vipassanānantarā ‘āsavānaṃ khayoti’ ti saṅkhaṃ gataṃ arahattaphalaṃ hoti” ti pucchati. **Atasitāy**eti atasitabbe abhāyitabbe ṭhānamhi. **Tāsaṃ āpajjati**ti bhayaṃ āpajjati. **Tāso hesoti**¹ yā esā “no cassaṃ, no ca me siyā” ti evaṃ pavattā dubbalavipassanā, sā² yasmā attasinehaṃ pariyādātuṃ na sakkoti, tasmā assutavato puthujjanassa tāso nāma hoti. So hi “idānāhaṃ ucchijjissāmi, na dāni kiñci bhavissāmi” ti attānaṃ papāte patantaṃ viya passati aññataro brahmaṇo viya. Lohapāsādassa kira haṭṭhā Tipiṭakacūlanāgatthero tilakkhaṇāhataṃ dhammaṃ parivatteti. Atha aññatarassa brahmaṇassa ekamante ṭhatvā dhammaṃ suṇantassa saṅkhārā suññato upaṭṭhahimsu. So papāte patanto viya hutvā vivaṭadvārena tato palāyitvā gehaṃ pavisitvā puttaṃ ure sayāpetvā “tāta sakyasamayaṃ āvajjento manamhi”³ naṭṭho” ti āha. **Na heso**⁴ **bhikkhu tāso**ti esā evaṃ pavattā balavavipassanā sutavato ariyasāvakassa na tāso nāma hoti. Na hi tassa evaṃ hoti “ahaṃ ucchijjissāmi” ti vā “vinassissāmi” ti vāti. Evaṃ pana hoti “saṅkhārāva uppajjanti, saṅkhārāva nirujjhanti” ti. . Tatiyaṃ.

4. Upādānaparipavattasuttavaṇṇanā

56. Catutthe **catuparivaṭṭanti** ekekaṃ khandhe catunnaṃ parivaṭṭanavasena⁵. **Rūpaṃ abbhāññāsinti** rūpaṃ dukkhasaccanti abhiññāsim. Evaṃ sabbapadesu

1. Hesāti (sabbattha)

2. Dubbalavipassanā (Sī, Ka)

3. Panamhi (Sī, Syā)

4. Na hesā (sabbattha)

5. Catunnaṃ catunnaṃ parivattānaṃ vasena (Sī)

catusaccavaseneva attho veditabbo. **Āharasamudayā**ti ettha sacchandarāgo kabalīkārāhāro āhāro nāma. **Paṭipannā**ti sīlato paṭṭhāya yāva arahattamaggā paṭipannā honti. **Gādhantī**ti paṭiṭṭhahanti. Ettāvatā sekkhabhūmiṃ kathetvā idāni asekkhabhūmiṃ kathento **ye ca kho keci bhikkhaveti**-ādimāha, **Suvimuttā**ti arahattaphalavimuttiyā suṭṭhu vimuttā. **Kevalinoti** sakalino katasabbakiccā. **Vaṭṭaṃ tesaṃ natthi paññāpanāyā**ti yena te avasiṭṭhena vaṭṭena paññāpeyyum, taṃ nesaṃ vaṭṭaṃ natthi paññāpanāya. Atha vā vaṭṭanti kāraṇaṃ, paññāpanāya kāraṇaṃ natthīti. Ettāvatā asekkhabhūmivāro kathito. . Catutthaṃ.

5. Sattaṭṭhānasuttavaṇṇanā

57. Pañcame **sattaṭṭhānakusaloti** sattasu okāsesu cheko. **Vusitavā**ti vusitavāso. **Uttamapurisoti** seṭṭhapuriso. Sesamettha vuttanayeneva veditabbaṃ. Idaṃ pana suttaṃ ussadanandiyañceva palobhanīyañcāti veditabbaṃ. Yathā hi rājā vijitasāṅgāmo saṅgāme vijayino yodhe uccaṭṭhāne ṭhapetvā tesaṃ sakkāraṃ karoti, kiṃ kāraṇā? Etesaṃ sakkāraṃ disvā sesāpi sūrā bhavituṃ maññissantīti, evameva Bhagavā appameyyaṃ kālaṃ pāramiyo pūretvā Mahābodhimaṇḍe kilesamāravijayaṃ katvā Sabbaññutaṃ patto Sāvattiyaṃ Jetavanamahāvihāre nisīditvā imaṃ suttaṃ desento khīṇāsava ukkhipitvā thomesi vaṇṇesi. Kiṃ kāraṇā? Evaṃ avasesā sekkhapuggalā arahattaphalaṃ pattabbaṃ maññissantīti. Evametaṃ suttaṃ khīṇāsavānaṃ ukkhipitvā paśamsitattā ussadanandisaṃ, sekkhānaṃ palobhitattā palobhanīyanti veditabbaṃ.

Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu sattaṭṭhānakusalo hotīti ettāvatā cettha maggaphalapaccavekkhaṇavasena desanaṃ niṭṭhapetvāpi puna **kathañcabhikkhave bhikkhu tividhūpaparikkhī hotīti** idaṃ “khīṇāsavo yasmiṃ ārammaṇe satatavihārena viharati, taṃ satto vā puggalo vā na hoti, dhātu-ādimattameva pana hoti”ti evaṃ khīṇāsavassa satatavihārañca, “imesu dhammesu kammaṃ katvā ayaṃ āgato”ti āgamanīyapaṭipadañca dassetuṃ vuttaṃ. Tattha **dhātuso upaparikkhatīti** dhātusabhāvena passati oloketi. Sesapadadvayepi eseva nayo. . Pañcamaṃ.

6. Sammāsambuddhasuttavaṇṇanā

58. Chaṭṭhe **ko adhippayāsoti** ko adhikapayogo. **Anuppannassāti** imaṇhi maggaṃ Kassapasammāsambuddho uppādesi, antarā añño Satthā uppādetum nāsakkhi, iti Bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā nāma. Nagaropamasmiṃ hi avaḷañjanaṭṭhānesu purāṇamaggo jāto, idha avattamāṇaṭṭhena anuppannamaggo nāma. **Asañjātassāti** tasseva vevacanaṃ. **Anakkhātassāti** akathitassa. Maggaṃ jānāti **maggaññū**. Maggaṃ viditaṃ pākaṭaṃ akāsīti **maggavidū**. Magge ca amagge ca kovidoti **maggakovido**. **Maggānugāti** maggaṃ anugacchantā. **Pacchā samannāgatāti** ahaṃ paṭhamāṃ gato, sāvakā pacchā samannāgatā. . Chaṭṭham.

7. Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā

59. Sattame **pañcavaggiyeti** Aññāsi¹koṇḍaññattherādike pañca jane purāṇupaṭṭhāke. **Āmantesīti** āsālhipuṇṇamadivase Dhammacakkappavattanato paṭṭhāya anukkamena Sotāpattiphale patiṭṭhite² “idāni nesaṃ āsavakkhayāya Dhammaṃ desessāmi”ti pañcamiyaṃ pakkhassa āmantesi. **Etadavocāti** etaṃ “rūpaṃ bhikkhave anattā”ti-ādinayappavattaṃ Anattalakkhaṇasuttaṃ avoca. Tattha **anattāti** pubbe vuttehi catūhi kāraṇehi anattā. **Taṃ kiṃ maññatha bhikkhave** idam kasmā āraddham? Ettakena ṭhānena anattalakkhaṇameva kathitaṃ, na aniccadukkhakkhaṇāni, idāni tāni dassetvā samodhānetvā tīpi lakkhaṇāni dassetum idamāradhanti veditabbaṃ. **Tasmāti** yasmā ime pañcakkhandhā aniccā dukkhā anattā, tasmā. **Yaṃkiñci rūpanti**-ādīsu vitthārakathā Visuddhimagge paññābhāvanādhikāre khandhaniddese vuttāva. Sesaṃ sabbattha vuttānusāreneva veditabbaṃ. Imasmiṃ pana sutte Anattalakkhaṇameva kathitanti. . Sattamaṃ.

8. Mahālisuttavaṇṇanā

60. Aṭṭhame **ekantadukkhanti**-ādīni dhātusaṃyutte vuttanayāneva. . Aṭṭhamam.

1. Aññā... (Sī, Syā), aññāta... (Ka)

2. Tesu patiṭṭhitesu (Ka)

9. Ādittasuttavaṇṇanā

61. Navame **ādittanti** ekādasahi aggīhi ādittam pajjalitam. Iti dvīsupi imesu suttesu dukkhalakkhaṇameva kathitam. . Navamam.

10. Niruttipathasuttavaṇṇanā

62. Dasame niruttiyo va **niruttipathā**, atha vā niruttiyo ca tā niruttivasena viññātabbānaṃ atthānaṃ pathattā pathā cāti niruttipathā. Sesapadadvayepi eseva nayo. Tīṇipi cetāni aññamaññavevacanānevāti veditabbāni. **Asamkiṇṇā**ti avijahitā, “ko imehi attho”ti vatvā chaḍḍitā. **Asamkiṇṇapubbā**ti atītepi na jahitapubbā. **Na samkiyanti**ti etarahipi “kimetehi”ti na chaḍḍiyanti. **Na samkiyissanti**ti anāgatepi na chaḍḍiyissanti. **Appaṭikuttā**ti appaṭibāhitā. **Atītanti** attano sabhāvaṃ bhaṅgameva vā atikkantaṃ. **Niruddhanti** desantaraṃ asaṅkamitvā tattheva niruddham vūpasantaṃ. **Vipariṇatanti** vipariṇāmaṃ gataṃ natṭham. **Ajātanti** anuppannaṃ. **Apātubhūanti** apākaṭibhūtaṃ.

Ukkalāti ukkalajanapadvāsino. **Vassabhaññā**ti vasso ca bhañño ca. Dvepi hi te mūladiṭṭhigatikā. **Ahetukavādā**ti-ādīsu “natthi hetu natthi paccayo”ti gahitattā ahetukavādā. “Karoto na karīyati pāpaṃ”ti gahitattā **akiriyavādā**. “Natthi dinnan”ti-ādigahaṇato **natthikavādā**. Tattha ime dve janā, tisso diṭṭhiyo, kim ekekassa diyaḍḍhā hotīti? Na tathā, yathā pana eko bhikkhu paṭipāṭiyā cattāripi jhānāni nibbatteti, evamettha ekeko tissopi diṭṭhiyo nibbattesīti veditabbo. “Natthi hetu natthi paccayo”ti punappunaṃ āvajjentassa āharantassa abhinandantassa assādentassa maggadassanaṃ viya hoti, so micchattaniyāmaṃ okkamati, so ekantakālakoti vuccati. Yathā pana ahetukadiṭṭhiyaṃ, evaṃ “karoto na karīyati pāpaṃ, natthi dinnan”ti imesupi tṭhānesu micchattaniyāmaṃ okkameti.

Na garahitabbaṃ nappaṭikkositabbaṃ amaññimsūti ettha “yadetam atītaṃ nāma, nayidaṃ atītaṃ, idamassa anāgataṃ vā paccuppannaṃ vā”ti vadanto garahati nāma. Tattha dosaṃ dassetvā “kim iminā garahitenā”ti

vadanto paṭikkosati nāma. Ime pana niruttipathe tepi accantakāḷakā diṭṭhigatikā na garahitabbe na paṭikkositabbe maññiṃsu. Atītaṃ pana atītameva, anāgataṃ anāgatameva, paccuppannaṃ paccunnameva kathayiṃsu. **Nindāghaṭṭanabyārosa-upārambhābhayā**ti viññūnaṃ santikā nindābhayena ca ghaṭṭanābhayena ca dosāropanābhayena ca upārambhābhayena ca. Iti imasmiṃ sutte catubhūmikakhandhānaṃ paṇṇatti kathitāti. . Dasamaṃ.

Upayavaggo paṭhamo.

(7) 2. Arahantavagga

1. Upādiyamānasuttavaṇṇanā

63. Arahantavaggassa paṭhame **upādiyamā**noti taṇhāmānadiṭṭhivasena gaṇhamāno¹. **Baddho mārassā**ti mārassa pāsena baddho nāma. **Mutto pāpimatoti** pāpimato pāsena muttho nāma hoti. . Paṭhamam.

2. Maññamānasuttavaṇṇanā

64. Dutiye **maññamā**noti taṇhāmānadiṭṭhimaññanāhi maññamāno. . Dutiyaṃ.

3. Abhinandamānasuttavaṇṇanā

65. Tatiye **abhinandamā**noti taṇhāmānadiṭṭhi-abhinandanāhiyeva abhinandamāno. . Tatiyaṃ.

4-6. Aniccasuttādivaṇṇanā

66-68. Catutthe **chandoti** taṇhāchando. Pañcamachaṭṭhesupi eseṇa nayo. . Catutthādīni.

7. Anattaniyasuttavaṇṇanā

69. Sattame **anattaniya**nti na attano santakaṃ, attano parikkhārabhāvena suññatanti attho. . Sattamaṃ.

1. Gayhamāno (Sī)

8-10. Rajanīyasaṇṭhitasuttādivaṇṇanā

70-72. Aṭṭhame **rajanīyasaṇṭhita**nti rajanīyena ākārena saṇṭhitam, rāgassa paccayabhāvena ṭhitaṇti attho. Navamadasamāni Rāhulasamyutte vuttanayeneva veditabbānīti. . Aṭṭhamādīni.

Arahantavaggo dutiyo.

(8) 3. Khajjanīyavagga

1-3. Assādasuttādivaṇṇanā

73-75. Khajjanīyavaggaṇa ādito tīsu suttasu catusaccameva kathitam. . Paṭhamādīni.

4. Arahantasuttavaṇṇanā

76. Catutthe **yāvato bhikkhave sattāvāsā**ti bhikkhave yattakā sattāvāsā nāma atthi. **Yāvata bhavagga**nti yattakam bhavaggaṇam nāma atthi. **Ete aggā ete seṭṭhā**ti ete aggabhūtā ceva seṭṭhabhūtā ca. **Yadidaṁ arahantoti** ye ime arahanto nāma. Idampi suttam purimanayeneva ussadanandiyaṇca palobhanīyaṇcāti veditabbam.

Athāparam etadavocāti tadatthaparidīpanāhi ceva visesatthaparidīpanāhi ca gāthāhi etaṁ “sukhino vata arahanto”ti-ādivacanam avoca. Tattha **sukhinoti** jhānasukhena maggasukhena phalasukhena ca sukhita. **Taṇhā tesam na vijjatī**ti tesam apāyadukkhajanikā taṇhā na vijjati. Evaṁ te imassapi taṇhāmūlakassa abhāvena sukhitāva. **Asmimāno samucchinnoti** navavidho asmimāno arahattamaggena samucchinno. **Mohajālaṁ padālita**nti ñāṇena avijjājālaṁ phālitaṁ.

Anejanti ejāsaṅkhātāya taṇhāya pahānabhūtaṁ arahattaṁ. **Anupalittā**ti taṇhādīṭṭhilepehi alittā. **Brahmabhūtā**ti seṭṭhabhūtā. **Pariññāyā**ti tīhi pariññāhi pariñānitvā. **Sattasaddhammagocarā**ti saddhā

hirī ottappaṃ bāhusaccaṃ āraddhavīriyatā upaṭṭhitassatitā paññāti ime satta saddhammā gocaro etesanti sattasaddhammagocarā.

Sattaratanasampannāti sattahi bojjhaṅgaratanehi samannāgatā.

Anuvicarantīti lokiyamahājanāpi anuvicarantiyeva. Idha pana khīṇāsavānaṃ nirāsaṅkacāro nāma gahito. Tenevāha “**pahīnabhayabheravā**”¹ti. Tattha **bhayaṃ** bhayameva, **bheravaṃ** balavabhayaṃ. **Dasahaṅgehi sampannāti** asekkehi dasahi aṅgehi samannāgatā. **Mahānāgāti** catūhi kāraṇehi mahānāgā. **Samāhitāti** upacārappanāhi samāhitā. **Taṇhā tesāṃ na vijjatīti** “ūno¹ loko atitto taṇhādāsoti kho mahārāja tena Bhagavatā”²ti² evaṃ vuttā dāsakārikā taṇhāpi tesāṃ natthi. Iminā khīṇāsavānaṃ bhujiṣṣabhāvaṃ dasseti.

Asekhañāṇanti arahattaphalañāṇaṃ. **Antimoyaṃ samussayoti** pacchimo ayaṃ attabhāvo. **Yo sāro brahmacariyassāti** sāro nāma phalaṃ. **Tasmiṃ aparapaccayāti** tasmiṃ ariyaphale na aññaṃ pattiyāyanti, paccakkhatova paṭivijjhitaṃ tīta. **Vidhāsu na vikampantīti** tīsu mānakoṭṭhāsesu na vikampanti. **Dantabhūmanti** arahattaṃ. **Vijitāvinoti** rāgādayo vijetvā tīta.

Uddhanti-ādīsu **uddhaṃ** vuccati kesamatthako, **apācīnaṃ** pādatalaṃ, **tiriyaṃ** vemajjhaṃ. Uddhaṃ vā atītaṃ, apācīnaṃ anāgataṃ, tiriyaṃ paccuppannaṃ. Uddhaṃ vā vuccati devaloko, apācīnaṃ apāyaloko, tiriyaṃ manussaloko. **Nandī tesāṃ na vijjatīti** etesu tṭhānesu saṅkhepato vā atītānāgatapaccuppannesu khandhesu tesāṃ taṇhā natthi. Idha vaṭṭamūlakataṇhāya abhāvo dassito. **Buddhāti** catunnaṃ saccānaṃ buddhattā Buddhā.

Idaṃ panettha sīhanādasamodhānaṃ—“vimuttisukhenamhā sukhitā, dukkhajanikā³ no taṇhā pahīnā, pañcakkhandhā pariññātā, dāsakārikataṇhā ceva vaṭṭamūlikataṇhā ca pahīnā, anuttaramhā asadisā, catunnaṃ saccānaṃ buddhattā Buddhā”³ti bhavapiṭṭhe tathavā abhītanādasasaṅkhātāṃ sīhanādaṃ nadanti khīṇāsavāti. . Catutthaṃ.

1. Ono (Syā)

2. Ma 2. 256 piṭṭhe.

3. Dukkhaḥjivikā (Syā, Ka)

5. Dutiya-arahantasuttavaṇṇanā

77. Pañcamam¹ vinā gāthāhi suddhikameva katvā kathiyamānam² bujjhanakānam ajjhāsayena vuttam. . Pañcamam.

6. Sīhasuttavaṇṇanā

78. Chaṭṭhe **sīhoti** cattāro sīhā—tiṇasiho kāḷasiho paṇḍusiho kesarasīhoti. Tesu **tiṇasiho** kapotavaṇṇagāvisadiso tiṇabhakkho ca hoti. **Kāḷasiho** kālagāvisadiso tiṇabhakkhoyeva. **Paṇḍusiho** paṇḍupalāsavaṇṇagāvisadiso maṁsabhakkho. **Kesarasiho** lākhārasaparikkammakateneva mukhena agganaṅguṭṭhena catūhi ca pādapariyantehi samannāgato, matthakatopissa paṭṭhāya lākhātūlikāya katā viya tisso rājiyo piṭṭhimajjhena gantvā antarasatthimhi dakkhiṇāvattā hutvā tṭhitā, khandhe panassa sataśahassagghanikakambalaparikkkhepo viya kesarabhāro hoti, avasesaṭṭhānam parisuddham sālippiṭṭhasaṅkhacūṇṇapicuvaṇṇam hoti. Imesu catūsu sīhesu ayam kesarasīho idha adhippeto.

Migarājāti migagaṇassa rājā. **Āsayāti** vasanaṭṭhānato suvaṇṇaguhato vā rajatamaṇiphalikamanosilāguhato vā nikkhamatīti vuttam hoti. Nikkhamamāno panesa catūhi kāraṇehi nikkhamati andhakārapīḷito vā ālokatthāya, uccārapassāvapīḷito vā tesam vissajjanatthāya, jighacchāpīḷito vā gocaratthāya, sambhavapīḷito vā assaddhammapaṭisevanatthāya. Idha pana gocaratthāya nikkhantoti adhippeto.

Vijambhatīti suvaṇṇatale³ vā rajatamaṇiphalikamanosilātālānam vā aññatarasmim dve pacchimapāde samam patiṭṭhāpetvā purimāpāde purato pasāretvā sarīrassa pacchābhāgam ākaḍḍhitvā purimabhāgam abhiharitvā piṭṭhim nāmetvā gīvaṁ ukkhipitvā asanisaddam karonto viya nāsapuṭāni pothetvā sarīralaggaṁ rajaṁ vidhunanto vijambhati. Vijambhanabhūmiyañca pana taruṇavacchako viya aparāparam javati. Javato panassa sarīraṁ andhakāre paribbhamantaṁ alātaṁ viya khāyati.

1. Pañcame (Sī)

2. Kathiyamāne (Sī)

3. Suvaṇṇaphalakānam (Syā), suvaṇṇaphalake (Ka)

Anuviloketiti kasmā anuviloketi? Parānuddayatāya. Tasmim kira sīhanādaṃ nadante papātāvāṭādisu visamaṭṭhānesu carantā hatthigokaṇṇamahimsādayo pāṇa papātepi āvāṭepi patanti, tesam anuddayāya anuviloketi. Kim panassa luddakammassa paramaṃsakhādino anuddayā nāma atthīti? Āma atthi. Tathā hesa “kim me bahūhi ghātitehī”ti attano gocarattāyapi khuddake pāṇe na gaṇhāti, evaṃ anuddayaṃ karoti. Vuttampicetaṃ “māhaṃ kho khuddake pāṇe visamagate saṅghātaṃ āpādesin”ti¹.

Sīhanādaṃ nadatiti tikkhattum tāva abhītanādaṃ nadati. Evañca panassa vijambhanabhūmiyaṃ ṭhatvā nadantassa saddo samantā tiyojanapadesaṃ ekaninnādaṃ karoti, tamassa ninnādaṃ sutvā tiyojanabbhantaragatā dvipadacatuppadagaṇā yathāṭṭhāne ṭhatum na sakkonti. **Gocarāya pakkamatī**ti āhāratthāya gacchati. Kathaṃ? So hi vijambhanabhūmiyaṃ ṭhatvā dakkhiṇato vā vāmato vā uppatanto usabhamattaṃ ṭhānaṃ gaṇhāti, uddhaṃ uppatanto cattāripi aṭṭhapi usabhāni uppatati, samaṭṭhāne ujukaṃ pakkhandanto soḷasa-usabhamattampi vīsati-usabhamattampi ṭhānaṃ pakkhandati, thalā vā pabbatā vā pakkhandanto saṭṭhi-usabhamattampi asīti-usabhamattampi ṭhānaṃ pakkhandati, antarāmagge rukkhaṃ vā pabbataṃ vā disvā taṃ pariharanto vāmato vā dakkhiṇato vā² usabhamattampi apakkamati. Tatiyaṃ pana sīhanādaṃ naditvā teneva saddhiṃ tiyojane ṭhāne paññāyati. Tiyojanaṃ gantvā nivattitvā ṭhito attanova nādassa anunādaṃ suṇāti. Evaṃ sīghena javena pakkamatīti.

Yebhuyyenāti pāyena. **Bhayaṃ saṃvegaṃ santāsanti** sabbaṃ cittutrāsasseva nāmaṃ. Sīhassa hi saddaṃ sutvā bahū sattā bhāyanti, appakā na bhāyanti. Ke pana teti? Samasiho hatthājānīyo assājānīyo usabhājānīyo purisājānīyo khīṇāsavoti. Kasmā panete na bhāyantīti? Samasiho nāma “jātigottakulasūrabhāvehi samānosmī”ti na bhāyati, hatthājānīyādayo attano sakkāyadiṭṭhibalavatāya na bhāyanti, khīṇāsavo sakkāyadiṭṭhipahīnattā na bhāyati.

1. Am 3. 282 piṭṭhe.

2. Dakkhiṇato vā uddhaṃ vā (Syā)

Bilāsayāti bile sayantā¹ bilavāsino ahinakulagodhādayo. **Dakāsayā**ti udakavāsino macchakacchapādayo. **Vanāsayā**ti vanavāsino hatthi-assagokaṇṇamigādayo. **Pavisantī**ti “idāni āgantvā gaṇhissatī”ti maggaṃ oloketāva pavisanti. **Daḷhehī**ti thirehi. **Varattehī**ti cammarajjūhi. **Mahiddhikoti**-ādīsu vijambhanabhūmiyaṃ thatvā dakkhiṇapassādīhi usabhamattaṃ, ujukaṃ vīsati-usabhamattādilaṅghanavasena mahiddhikatā, sesamigānaṃ adhipatibhāvena mahesakkhatā, samantā tiyojane saddaṃ sutvā palāyantānaṃ vasena mahānubhāvatā veditabbā.

Evameva khoti Bhagavā tesu tesu suttesu tathā tathā attānaṃ kathesi. “Sīhoti kho bhikkhave Tathāgatassetāṃ adhivacanaṃ Araḥato Sammāsambuddhassā”ti² imasmiṃ tāva sutte sīhasadisāṃ attānaṃ kathesi. “Bhisakko sallakattoti kho Sunakkhatta Tathāgatassetāṃ adhivacanaṃ”ti³ imasmiṃ vejjasadisāṃ. “Brāhmaṇoti bhikkhave Tathāgatassetāṃ adhivacanaṃ”ti⁴ imasmiṃ brāhmaṇasadisāṃ. “Puriso maggakusaloti kho tissa Tathāgatassetāṃ adhivacanaṃ”ti⁵ imasmiṃ maggadesakapurisasadisāṃ. “Rājāhamasmi selā”ti⁶ imasmiṃ rājasadisāṃ. “Sīhoti kho Tathāgatassetāṃ adhivacanaṃ”ti² imasmiṃ pana sutte sīhasadisameva katvā attānaṃ kathento evamāha.

Tatrāyaṃ sadisatā—sīhassa kañcanaguhādīsu vasanakālo viya hi Tathāgatassa Dīpaṅkarapādamūle katābhinihārassa aparimitakālaṃ pāramiyo pūretvā pacchimabhava paṭisandhiggahaṇena ceva mātukucchito nikkhamanena ca dasasahassilokadhātum kampetvā vuddhimanvāya dibbasampattisadisāṃ sampattiṃ anubhavamānāssa tīsu pāsādesu nivāsakālo daṭṭhabbo. Sīhassa kañcanaguhādīto nikkhantakālo viya Tathāgatassa ekūnatimse⁷ saṃvacchare vivaṇena dvārena Kaṇḍakam⁸ āruyha Channasahāyassa nikkhamitvā tīṇi rajjāni atikkamitvā Anomānadītīre brahmunā dinnāni

1. Vasantā (Syā)

3. Ma 3. 47 piṭṭhe.

5. Saṃ 2. 89 piṭṭhe.

7. Ekūnatimsatime (Sī)

2. Am 2. 107; Am 3. 282 piṭṭhesu.

4. Am 3. 153 piṭṭhe.

6. Khu 1. 368 piṭṭhe.

8. Kanthakam (Sī), Kaṇṭhakam (Syā)

kāsāyāni¹ paridahitvā pabbajitassa satteme divase Rājagaham gantvā tattha piṇḍāya caritvā Paṇḍavagiripabbhāre katabhattakiccassa sammāsambodhim patvā paṭhamameva Magadharatṭham āgamanatthāya yāva rañño² paṭiññādānakālo.

Sīhassa vijambhanakālo viya Tathāgatassa dinnapaṭiññassa Ālārakālāma-upasaṅkamanam ādim katvā yāva Sujātāya dinnapāyāsassa ekūnapaṇṇāsāya piṇḍehi paribhuttakālo veditabbo. Sīhassa kesaravidhunanam viya sāyanhasamaye Sottiyena³ dinnā atṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā dasasahassacakkavālādevatāhi thomiyamānassa gandhādīhi pūjiyamānassa tikkhattum bodhim padakkhiṇam katvā Bodhimaṇḍam āruya cuddasahatthubbedhe thāne tiṇasantharam santharitvā caturāṅgavīriyam adhiṭṭhāya nisinnassa taṃkhaṇamyeva mārabalam vidhamitvā tisu yāmesu tisso vijjā visodhetvā anulomapaṭilomam paṭiccasamuppādamahāsamuddam yamakaññāmanathanena manthentassa sabbaññutaññāṇe paṭividdhe tadanubhāvena dasasahassilokadhātukampanam veditabbam.

Sīhassa catuddisāvikanam viya paṭividdhasabbaññutaññāṇassa sattasattāham Bodhimaṇḍe viharitvā paribhuttamadhupiṇḍikāhārassa ajapālanigrodhamūle mahābrahmuno dhammadesanāyācanam paṭiggahetvā tattha viharantassa ekādasame divase “sve āsālhipuṇṇamā bhavissati”ti paccūsasamaye “kassa nu kho aham paṭhamam dhammam deseyyan”ti Ālārudakānam kālaṅkatabhāvam ñatvā dhammadesanatthāya pañcavaggiyānam olokanam datṭhabbam. Sīhassa gocaratthāya tiyojanam gamanakālo viya attano pattacīvaramādāya “Pañcavaggiyānam dhammacakkaṃ pavattessāmi”ti pacchābhatte Ajapālanigrodhato vuṭṭhitassa atṭhārasayojanamaggaṃ gamanakālo.

Sīhanādakālo viya Tathāgatassa atṭhārasayojanamaggaṃ gantvā pañcavaggiye saññāpetvā acalapallāṅke nisinnassa dasahi cakkavālāsaḥasehi sannipatitena devagaṇena parivutassa “dveme bhikkhave antā pabbajitena na sevitaḥḥ”ti-ādinā⁴ nayena Dhammacakkappavattanakālo veditabbo. Imasmiṇca pana pade desiyamāne Tathāgatasīhassa dhammaghoso heṭṭhā Avīcim upari Bhavaggaṃ gahetvā

1. Kāsāvāni (Syā, Ka)

3. Sotthiyena (sabbattha)

2. Magadharañño (Ka)

4. Saṃ 3. 368; Vi 3. 14 piṭṭhesu.

dasasahassilokadhātum paṭicchādesi. Sīhassa saddena khuddakapāṇānam santāsam āpajjanakālo viya Tathāgatassa tīṇi lakkhaṇāni dīpetvā cattāri saccāni soḷasahākārehi saṭṭhiyā ca¹ nayasahassemi vibhajitvā dhammam kathentassa dīghāyukadevatānam ñāṇasantāsassa uppattikālo veditabbo.

Yadāti yasmim kāle. **Tathāgatoti** aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā Tathāgato— tathā āgatoti Tathāgato, tathā gatoti Tathāgato, tathalakkhaṇam āgatoti Tathāgato, tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato, tathadassitāya Tathāgato, tathāvāditāya Tathāgato, tathākāritāya Tathāgato. Abhibhavanaṭṭhena Tathāgatoti. Tesam vitthāro brahmajālavaṇṇanāyampi² mūlapariyāyavaṇṇanāyampi³ vuttoyeva. **Loketi** sattaloke. **Uppajjāti** abhinīhārato paṭṭhāya yāva Bodhipallāṅkā vā arahattamaggañāṇā vā uppajjati nāma, arahattaphale pana patte uppanno nāma. **Araham** **Sammāsambuddhoti**—ādīni Visuddhimagge Buddhānussatiniddese vitthāritāni.

Iti rūpanti idam rūpam ettakam rūpam, na ito bhiyyo rūpam atthīti. Ettāvata sabhāvato sarasato pariyaṇṭato paricchedato paricchindanato⁴ yāvata cattāro ca mahābhūtā catunnaṅga mahābhūtānam upādāyarūpam, tam sabbam dassitam hoti. **Iti rūpassa samudayoti** ayam rūpassa samudayo nāma. Ettāvata hi “āhārasamudayā rūpasamudayo”ti-ādi sabbam dassitam hoti. **Iti rūpassa atthaṅgamoti** ayam rūpassa atthaṅgamo. Imināpi “āhāranirodhā rūpanirodho”ti-ādi sabbam dassitam hoti. **Iti vedanāti**—ādīsupi eseva nayo.

Vaṇṇavantoti sarīravaṇṇena vaṇṇavanto. **Dhammadesanaṃ sutvāti** imam pañcasu khandhesu paṇṇāsālakkhaṇapaṭimaṇḍitam Tathāgatassa dhammadesanaṃ sutvā. **Yebhuyyenāti** idha loka ṭhapeti? Ariyasāvake deve. Tesañhi khīṇāsavattā cittutrāsabhayampi na uppajjati, samviggassa yoniso padhānena

1. Saddhim yāva (Syā)

3. Ma-Ṭṭha 1. 47 piṭṭhe.

2. Dī-Ṭṭha 1. 59 piṭṭhe.

4. Parivaṭumato (Sī)

pattabbaṃ pattatāya ñāṇasaṃvegopi. Itaresaṃ pana devānaṃ “tāso heso bhikkhū”ti aniccatam manasikarontānaṃ cittutrāsabhayaṃpi, balavavipassanākāle¹ ñāṇabhayaṃpi uppajjati. **Bhoti** dhammālapanamattametaṃ. **Sakkāyapariyāpannā**ti pañcakkhandhapariyāpannā. Iti tesaṃ Sammāsambuddhe vaṭṭadosaṃ dassetvā tilakkhaṇāhataṃ katvā dhammaṃ desente ñāṇabhayaṃ nāma okkamati.

Abhiññāyāti jānitvā. **Dhammacakkanti** paṭivedhañāṇaṃpi desanāṇaṃpi. **Paṭivedhañāṇaṃ** nāma yena ñāṇena Bodhipallaṅke nisinno cattāri saccāni soḷasaḥākārehi saṭṭhiyā ca nayasahashehi paṭivijjhi. **Desanāññāṇaṃ** nāma yena ñāṇena tiparivaṭṭaṃ dvādasākāraṃ dhammacakkaṃ pavattesi. Ubhayaṃpi taṃ Dasabalassa ure jātaññāṇameva. Tesu idha desanāññāṇaṃ gahetabbaṃ. Taṃ panesa yāva aṭṭhārasahi brahmakoṭṭhi saddhim Aññāsikoṇḍaññattherassa sotāpatti phalaṃ uppajjati, tāva pavatteti nāma. Tasmim uppanne pavattitaṃ nāma hotīti veditabbaṃ. **Appaṭipuggaloti** sadisapuggalarahito. **Yasassinoti** parivārasampannā. **Tādinoti** lābhālābhādīhi ekasadisassa. . Chaṭṭhaṃ.

7. Khajjanīyasuttavaṇṇanā

79. Sattame **pubbenivāsanti** na idaṃ abhiññāvasena anussaraṇaṃ sandhāya vuttaṃ, vipassanāvasena pana pubbenivāsaṃ anussarante samaṇabrāhmaṇe sandhāyetaṃ vuttaṃ. Tenevāha “sabbete pañcupādānakkhandhe anussaranti, etesaṃ vā aññataren”ti abhiññāvasena hi samanussarantassa khandhāpi upādānakkhandhāpi khandhapaṭibaddhāpi paṇṇattipi ārammaṇaṃ hotiyeva. **Rūpaṃyeva anussaratīti** evaṃ hi anussaranto na aññaṃ kiñci sattaṃ vā puggalaṃ vā anussarati, atīte pana niruddhaṃ rūpakkhandhameva anussarati. Vedanādīsupi eseṃ vā nayoti. . Suññatāpabbaṃ niṭṭhitaṃ.

Idāni suññatāya lakkhaṇaṃ dassetuṃ **kiñca bhikkhave rūpaṃvadethāti-** ādimāha. Yathā hi natṭhaṃ goṇaṃ pariyesamāno puriso gogaṇe caramāne rattaṃ vā² kālaṃ balibaddhaṃ disvāpi na ettakeneva “ayaṃ mayhaṃ goṇo”ti

1. Balavavipassanākārena (Ka)

2. Setaṃ vā rattaṃ vā (Ka)

sanniṭṭhānaṃ kātuṃ sakkoti. Kasmā? Aññesampi tādisānaṃ atthitāya. Sarīrapadese panassa sattisulādilakkhaṇaṃ disvā “ayaṃ mayhaṃ santako”ti sanniṭṭhānaṃ hoti, evameva suññatāya kathitāyapi yāva suññatālakkhaṇaṃ na kathīyati, tāva sā akathitāva hoti, lakkhaṇe pana kathite kathitā nāma hoti. Goṇo viya hi suññatā, goṇalakkhaṇaṃ viya suññatālakkhaṇaṃ. Yathā goṇalakkhaṇe asallakkhite goṇo na suṭṭhu sallakkhito hoti, tasmim̐ pana sallakkhite so sallakkhito nāma hoti, evameva suññatālakkhaṇe akathite suññatā akathitāva hoti, tasmim̐ pana kathite sā kathitā nāma hotīti suññatālakkhaṇaṃ dassetuṃ **kiñca bhikkhave rūpaṃ vadethāti**-ādimāha.

Tattha **kiñcāti** kāraṇapucchā, kena kāraṇena rūpaṃ vadetha, kena kāraṇenetaṃ rūpaṃ nāmāti attho. **Ruppatīti khoti** ettha **itīti** kāraṇuddeso, yasmā ruppati, tasmā rūpanti vuccatīti attho. **Ruppatīti** kuppati ghaṭṭīyati pīlīyati, bhijjatīti attho. **Sītenapi ruppatīti**-ādīsu sītena tāva ruppanaṃ Lokantarikaniraye pākaṭaṃ. Tiṇṇaṃ tiṇṇañhi cakkavālānaṃ antare ekeko Lokantarikanirayo nāma hoti aṭṭhajojanasahassappamāṇo. Yassa neva heṭṭhā pathavī atthi, na upari candimasūriyadīpamaṇi-āloko, niccandhakāro. Tattha nibbattasattānaṃ tigāvuto attabhāvo hoti, te vagguliyo viya pabbatapāde dīghaputhulehi nakhehi laggitvā avamsirā olambanti. Yadā saṃsappantā aññamaññassa hatthapāsāgatā honti, atha “bhakkho no laddho”ti maññamānā tattha byāvaṭā viparivattitvā lokasandhāraṇe uḍaḍḍanti, vāte paharantepi madhukaphalāni viya chijjitvā uḍaḍḍanti, patitamattāva accantakhāre uḍaḍḍanti patitapiṭṭhapiṇḍi viya paṭapaṭāyamaṇā vilīyanti. Evaṃ sītena ruppanaṃ Lokantarikaniraye pākaṭaṃ. Mahimsakaraṭṭhādīsupi himapātasītalesu padasesu etaṃ pākaṭameva. Tattha hi sattā sītena bhinnasarīrā jīvitakkhayampi pāpuṇanti.

Uḥhena ruppanaṃ Avīcimahāniraye pākaṭaṃ hoti. Jighacchāya ruppanaṃ pettivisaye ceva dubbhikkhakāle ca pākaṭaṃ. Pipāsāya ruppanaṃ Kālakañjikādīsu pākaṭaṃ. Eko kira Kālakañjika-asuro pipāsaṃ adhivāsetuṃ

asakkonto yojanagambhīravitthāraṃ Mahāgaṇṇaṃ otari, tassa gatagataṭṭhāne udakaṃ chijjati, dhūmo uggacchati, tatte piṭṭhipāsāṇe caṅkamanakālo viya hoti. Tassa udakasaddaṃ sutvā ito cito ca vicarantasseva ratti vibhāyi. Atha naṃ pātova bhikkhācāraṃ gacchāntā tiṃsamattā piṇḍacārikabhikkhū disvā “ko nāma tvaṃ sappurisa”ti pucchimsu. Petohamasmi bhenteti. Kiṃ pariyesasīti. pāṇīyaṃ bhanteti. Ayaṃ gaṅgā paripuṇṇā, kiṃ tvaṃ na passasīti. Na upakappati bhanteti. Tena hi Gaṅgāpiṭṭhe nipajja, mukhe te pāṇīyaṃ āsiṇcissāmāti. So vālikāpuṇḍī¹ uttāno nipajji. Bhikkhū tiṃsamatte patte nīharitvā udakaṃ āharitvā tassa mukhe āsiṇcimsu. Tesāṃ tathā karontānaṃyeva velā upakaṭṭhā jātā. Tato “bhikkhācārakālo amhākaṃ sappurisa, kacci te assādamattā laddhā”ti āhaṃsu. Peto “sace me bhante tiṃsamattānaṃ ayyānaṃ tiṃsapattehi āsitta-udakato aḍḍhapasatamattampi paragalaṃ gataṃ, petattabhāvato mokkho mā hotū”ti āha. Evaṃ pipāsāya ruppanaṃ pettivisaye pākaṭaṃ.

Ḍaṃsādihi ruppanaṃ ḍaṃsamakkhikādibahulesu padesesu pākaṭaṃ. Ettha ca **ḍaṃsāti** piṇḍalamakkhikā. **Makasāti** makasāva. **Vātāti** kucchivātapitiṭṭhivātādivasena veditabbā. Sarīrasmiṃ hi vātarogo uppajjitvā hatthapādapiṭṭhi-ādīni bhindati, kāṇaṃ karoti, khujjaṃ karoti, piṭṭhasappiṃ karoti. **Ātapoti** sūriyātapo. Tena ruppanaṃ marukantārādīsu pākaṭaṃ. Ekā kira itthi marukantāre rattiṃ satthato ohinā divā sūriye uggacchante vālikāya tappamānāya pāde ṭhapetuṃ asakkontī sīsato pacchiṃ otāretvā akkami. Kamena pacchiyā uṇhābhitattāya ṭhātuṃ asakkontī tassā upari sāṭakaṃ ṭhapetvā akkami. Tasmimpi santatte attano aṅkena gahitaputtakaṃ adhomukhaṃ nipajjāpetvā kandantaṃyeva akkamitvā saddhiṃ tena tasmīṃyeva ṭhāne uṇhābhitattā kālamakāsi.

Sarīsapāti ye keci dīghajātikā sarantā gacchanti. Tesāṃ samphassena ruppanaṃ āsivisadaṭṭhakādīnaṃ vasena veditabbaṃ. Iti Bhagavatā yāni imāni sāmāññapaccattavasena dhammānaṃ dve lakkhaṇāni, tesu rūpakkhandhassa tāva paccattalakkhaṇaṃ dassitaṃ. Rūpakkhandhasseva hi etaṃ, na vedanādīnaṃ, tasmā

1. Vālikāpiṭṭhe (Sī)

paccattalakkhaṇanti vuccati. Aniccadukkhānattalakkhaṇaṃ pana vedanādinampi hoti, tasmā taṃ sāmāññalakkhaṇanti vuccati.

Kiñca bhikkhave vedanaṃ vadethāti—ādīsu purimasadisaraṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. Yaṃ pana purimena asadisaraṃ, tassāyaṃ vibhāvanā—**sukhampi vedayatīti** sukhaṃ ārammaṇaṃ vedeti anubhavati. Parato padadvayepi eśeva nayo. Kathaṃ panetaṃ ārammaṇaṃ sukhaṃ dukkhaṃ adukkhamasukhaṃ nāma jātanti? Sukhādīnaṃ paccayato. Svāyamattho “yasmā ca kho Mahāli rūpaṃ sukhaṃ sukhānupatitaṃ sukhāvakkantaṃ”ti imasmiṃ Mahālisutte¹ āgatoyeva. **Vedayatīti** ettha ca vedanāva vedayati, na añño satto vā puggalo vā. Vedanā hi vedayitalakkhaṇā, tasmā vatthārammaṇaṃ paṭicca vedanāva vedayatīti. Evamidha Bhagavā vedanāyapi paccattalakkhaṇameva bhājetvā dassesi.

Nīlampi sañjānātīti nīlapupphe vā vatthe vā parikammaṃ katvā upacāraṃ vā appanaṃ vā pāpento sañjānāti. Ayaṃ hi saññā nāma parikammasaññāpi upacārasaññāpi appanāsaññāpi vaṭṭati, nīlaṃ nīlanti uppajjanasaññāpi vaṭṭatiyeva. **Pītakādisupi** eśeva nayo. Idhāpi Bhagavā sañjānanalakkhaṇāya saññāya paccattalakkhaṇameva bhājetvā dassesi.

Rūpaṃ rūpatāya² saṅkhatamabhisāṅkharontīti yathā yāgumeva yāguttāya,³ pūvameva pūvattāya pacati nāma, evaṃ paccayehi samāgantvā katabhāvena saṅkhatanti laddhanāmaṃ rūpameva rūpatāya yathā abhisāṅkhatāṃ rūpaṃ nāma hoti, tathattāya⁴ rūpabhāvāya abhisāṅkharoti āyūhati sampiṇḍeti, nipphādetīti attho. **Vedanādisupi** eśeva nayo. Ayaṃ panettha saṅkhepo—attanā saha jāyamānaṃ rūpaṃ sampayutte ca vedanādayo dhamme abhisāṅkharoti nibbattetīti. Idhāpi Bhagavā cetayitalakkhaṇassa saṅkhārassa paccattalakkhaṇameva bhājetvā dassesi.

Ambilampi vijānātīti amba-ambāṭakamātuluṅgādi-ambilaṃ “ambilaṃ”ti vijānāti. Eśeva nayo sabbapadesu. Api cettha **tittakanti** nimbapaṭolādīnānappakāraṃ. **Kaṭukanti** pippalimaricādīnānappakāraṃ. **Madhuranti**

1. Saṃ 2. 57 piṭṭhe.

2. Rūpatthāya (Sī)

3. Yāgutthāya (Sī)

4. Tathā tadatthāya (Sī), tathā tāya (Syā)

sappiphāṇitādinā nappakāraṃ. **Khārikanti** vātiṅgaṇanālikera¹
 caturassavallivettaṅkurādinānappakāraṃ. **Akhārikanti** yaṃ vā taṃ vā
 phalajātaṃ kārapaṇṇādimissakapaṇṇaṃ. **Loṇikanti**
 loṇayāguloṇamacchalōṇabhattādinānappakāraṃ. **Alōṇikanti** alōṇayāgu-
 alōṇamaccha-alōṇabhattādinānappakāraṃ. **Tasmā viññāṇanti vuccatīti**
 yasmā imaṃ ambilādibhedāṃ aññamaññaviṣiṭṭhena ambilādibhāvena jānāti,
 tasmā viññāṇanti vuccatīti. Evamidhāpi Bhagavā vijānanalakkhaṇassa
 viññāṇassa paccattalakkhaṇameva bhājetvā dassesi.

Yasmā pana ārammaṇassa ākārasaṇṭhānagahaṇavasena saññā pākaṭā
 hoti, tasmā sā cakkhudvāre vibhattā. Yasmā vināpi ākārasaṇṭhānā
 ārammaṇassa paccattabhedagahaṇavasena viññāṇaṃ pākaṭaṃ hoti, tasmā
 taṃ jivhādvāre vibhattaṃ. Imesaṃ pana saññāviññāṇapaññānaṃ²
 asammohato sabhāvasallakkhaṇatthaṃ **sañjānāti, vijānāti, pajānātīti** ettha
 viśesā veditabbā. Tattha upasaggamattameva viśeso, jānātīti padaṃ pana
 aviseso. Tassapi³ jānanaṭṭhena viśeso veditabbo. Saññā hi nīlādivasena
 ārammaṇasañjānanamattameva, aniccaṃ dukkhamanattāti
 lakkhaṇapaṭivedhaṃ pāpetuṃ na sakkoti. Viññāṇaṃ nīlādivasena
 ārammaṇaṇceva jānāti, aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhaṇca pāpeti,
 ussakkitvā pana maggapātubhāvaṃ pāpetuṃ na sakkoti. Paññā nīlādivasena
 ārammaṇampi jānāti, aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhampi pāpeti,
 ussakkitvā maggapātubhāvampi pāpeti.

Yathā hi heraññikaphalake kahāpaṇarāsīmhi kate ajātabuddhidārako
 gāmikapuriso mahāheraññikoti tīsu janesu oloketvā ṭhitesu
 ajātabuddhidārako kahāpaṇānaṃ cittavicittacaturassamaṇḍalādibhāvameva⁴
 jānāti, “idaṃ manussānaṃ upabhogaparibhogaṃ ratanasammataṃ”ti na
 jānāti. Gāmikapuriso cittādibhāvaṇca jānāti, manussānaṃ
 upabhogaparibhogaratanasammatabhāvaṇca, “ayaṃ kūṭo, ayaṃ cheko, ayaṃ
 karaṭo, ayaṃ saṇho”ti na jānāti. Mahāheraññiko cittādibhāvampi
 ratanasammatabhāvampi kūṭādibhāvampi jānāti. Jānanto ca

1. Vātiṅgaṇanālikaramadda (Sī), vātiṅgaṭālaketakīkaḷīraṇālikera (Syā)

2. Saññāviññāṇaṇaṃ (Ka)

3. Tassa (Sī)

4. ...maṇḍalādi-ākārameva (Sī)

pana rūpaṃ disvāpi saddaṃ sutvāpi gandhaṃ ghāyitvāpi rasaṃ sāyitvāpi hatthena garulahubhāvaṃ upadhāretvāpi “asukagāme kato”tipi jānāti, “asukanigame asukanagare asukapabbatacchāyāya asukanadīṭṭire kato”tipi, “asukācariyena kato”tipi jānāti. Evameva saññā ajātabuddhidāraṇassa kahāpaṇadassanaṃ viya nīlādivasena ārammaṇamattameva jānāti. Viññāṇaṃ gāmikapurisassa kahāpaṇadassanaṃ viya nīlādivasena ārammaṇampi jānāti, aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhampi pāpeti. Paññā mahāheraññikassa kahāpaṇadassanaṃ viya nīlādivasena ārammaṇampi jānāti, aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhampi pāpeti, ussakkitvā maggapātubhāvampi pāpeti.

So pana nesaṃ viseso duppaṭivijjho. Tenāha āyasmā Nāgaseno—

“Dukkhaṃ mahārāja Bhagavatā katanti. Kiṃ bhante Nāgasena Bhagavatā dukkhaṃ katanti. Dukkhaṃ mahārāja Bhagavatā kataṃ, imesaṃ arūpīnaṃ cittacetasikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānānaṃ vavatthānaṃ akkhātāṃ ‘ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ’ti”¹.

Yathā hi tilatelaṃ sāsapatelaṃ madhukatelaṃ eraṇḍakatelaṃ vasātelanti imāni pañca telāni ekacāṭiyam² pakkhipitvā divasaṃ yamakamanthehi manthetvā tato “idaṃ tilatelaṃ, idaṃ sāsapatelaṃ”ti ekekassa pāṭiyekkaṃ uddharaṇaṃ nāma dukkhaṃ, idaṃ tato dukkarataraṃ. Bhagavā pana sabbaññutaññāṇassa suppaṭividdhattā dhammissaro dhammarājā imesaṃ arūpīnaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānānaṃ vavatthānaṃ akāsi. Pañcannaṃ mahānadīnaṃ samuddaṃ pavittṭhaṭṭhāne “idaṃ Gaṅgāya udakaṃ, idaṃ Yamunāyā”ti evaṃ pāṭiyekkaṃ udakuddharaṇenāpi ayamatto veditabbo.

Iti paṭhamapabbena suññataṃ, dutiyena suññatālakkaṇanti dvīhi pabbehi anattalakkaṇaṃ kathetvā idāni dukkhalakkaṇaṃ dassetuṃ **tatra bhikkhavi**ti-ādimāha. Tattha **khajjāmī**ti na rūpaṃ sunakho viya maṃsaṃ luñcitvā luñcitvā khādāti, yathā pana kiliṭṭhavatthanivattho tatonidānaṃ pīlaṃ sandhāya “khādāti

1. Khu 11. 94 piṭṭhe Milindapañhe.

2. Ekapāṭiyam (Sī)

maṃ vatthan”ti bhaṇati, evamidampi pīlaṃ uppādentam khādati nāmāti veditabbaṃ. **Paṭipanno hotīti** silaṃ ādim katvā yāva arahattamaggā paṭipanno hoti. Yo panettha balavaññaṃ tikkhabuddhi nāṇuttaro yogāvacaro¹ padhānabhūmiyaṃ vāyamanto khāṇunā vā kaṇṭakena vā viddho āvudhena vā pahaṇo byagghādīhi vā gahetvā khajjamāno taṃ vedanaṃ abbohārikaṃ katvā mūlakammaṭṭhānaṃ sammāsanto arahattameva gaṇhāti, ayaṃ vedanāya nibbidāya virāgāya nirodhāya paṭipanno nāma vuccati Pītamallatthero² viya Kuṭumbiyaputtamahātissatthero viya vattani-aṭaviyaṃ tiṃsamattānaṃ bhikkhūnaṃ aññatara byagghamukhe nipannabhikkhu viya kaṇṭakena viddhatthero viya ca.

Dvādasasu kira bhikkhūsu ghaṇṭim³ paharivā araṇṇe padhānamanuyuñjantesu eko sūriye atthaṅgatatteyyeva ghaṇṭim paharivā caṅkamaṃ oruyha caṅkamanto tiriyaṃ nimmathento tiṇapaṭicchannaṃ kaṇṭakaṃ akkamaṃ. Kaṇṭako piṭṭhipādena nikkhanto. Tattaphālena vinividdhakālo viya vedanā vattati. Thero cintesi “kiṃ imaṃ kaṇṭakaṃ uddharāmi, udāhu pakatiyā vijjhivā ṭhitakaṇṭakan”ti. Tassa evamahosi “iminā kaṇṭakena viddhattā nirayādīsu bhayaṃ⁴ nāma natthi, pakatiyā vijjhivā ṭhitakaṇṭakamevā”ti. So taṃ vedanaṃ vedanaṃ abbohārikaṃ katvā sabbarattim caṅkamitvā vibhātāya rattiyā aññassa saññaṃ adāsi. So āgantvā “kiṃ bhante”ti pucchi. Kaṇṭakenamhi āviso viddhoti. Kāya velāya bhanteti. Sāyameva āvusoti. Kasmā na amhe pakkositttha, kaṇṭakaṃ uddharitvā tattha telampi siñceyyāmāti. Pakatiyā vijjhivā ṭhitakaṇṭakameva uddharitum vāyamimhā āvusoti. Sakkuṇitttha bhante uddharitunti. Ekadesamattena me āvuso uddhaṭoti. Sesavatthūni Dīghamajjhimaṭṭhakathāsu⁵ Satipaṭṭhānasuttaniddese vitthāritāneva.

Taṃ kiṃ maññatha bhikkhaveti kasmā āraddhaṃ? Imasmim pabbe dukkhalakkhaṇameva kathitaṃ, na aniccalakkhaṇaṃ, taṃ dassetuṃ idamāraḍḍhaṃ. Tīṇi lakkhaṇāni samodhānetvā dassetumpi āraḍḍhameva. **Apacināti no ācinātīti** vaṭṭaṃ vināseti, neva cināti. **Pajahati na upādiyatīti** tadeva vissajjeti,

1. Yogāvacarova (Sī), yogāvacaro ca (Ka)

3. Gaṇḍim (Sī, Syā, Ka)

5. Dī-Ṭṭha 2. 339; Ma-Ṭṭha 1. 238 piṭṭhesu.

2. Pītimallatthero (Sī)

4. Vāso (Sī)

na gaṇhāti. **Visineti na ussinetīti** vikirati na sampiṇḍeti. **Vidhūpeti na sandhūpetīti** nibbāpeti na jālāpeti.

Evam passam bhikkhavi idam kasmā āraddham? Vaṭṭam vināsetvā ṭhitam mahākhīṇāsavam dassessāmīti āraddham. Ettakena vā ṭhānena vipassanā kathitā, idāni saha vipassanāya cattāro magge dassetum idam āraddham. Atha vā ettakena ṭhānena paṭhamamaggo kathito, idāni saha vipassanāya tayo magge dassetum idam āraddham. Ettakena vā ṭhānena tīṇi maggāni kathitāni, idāni saha vipassanāya arahattamaggaṃ dassetumpi idam āraddhameva.

Sapajāpatikāti saddhim pajāpatinā devarājena. **Ārakāva namassantīti** dūratova namassanti, dūrepi ṭhitam namassantiyeva āyasmantaṃ nītattheraṃ¹ viya.

Thero kira pupphacchaḍḍakakulato nikkhamma pabbajito, khuraggeyeva arahattaṃ patvā cintesi “aham ajjeva pabbajito ajjeva me pabbajitakiccaṃ matthakaṃ pattaṃ, catupaccayasantosabhāvanārāmamaṇḍitaṃ mahā-ariyavaṃsapaṭipadaṃ pūressāmī”ti. So paṃsukūlatthāya sāvattiṃ pavisitvā coḷakaṃ pariyesanto vicari. Atheke mahābrahmā samāpattito vuṭṭhāya manussapathaṃ olokento theram disvā “ajjeva pabbajitvā ajjeva khuragge arahattaṃ patvā mahā-ariyavaṃsapaṭipadaṃ pūretum coḷakaṃ pariyesatī”ti añjalim paggayha namassamāno aṭṭhāsi. Tamañño mahābrahmā disvā “kaṃ namassasī”ti pucchi. Nītattheraṃ namassāmīti. Kim kāraṇāti. Ajjeva pabbajitvā ajjeva khuragge arahattaṃ patvā mahā-ariyavaṃsapaṭipadaṃ pūretum coḷakaṃ pariyesatīti. Sopi naṃ namassamāno aṭṭhāsi. Athañño, athaññoti sattasatā mahābrahmāno namassamānā aṭṭhamasu. Tena vuttaṃ—

“Tā devatā sattasatā ulārā,
Brāhmā vimānā abhinikkhamitvā.
Nītaṃ namassanti pasannacittā,
‘Khīṇāsavo gaṇhati paṃsukūlaṃ’.

Tā devatā sattasatā uḷārā,
 Brahmā vimānā abhinikkhamitvā.
 Nītaṃ namassanti pasannacittā,
 ‘Khīṇāsavo kayirati paṃsukūlaṃ’.
 ‘Khīṇāsavo dhovati paṃsukūlaṃ’,
 ‘Khīṇāsavo rajati paṃsukūlaṃ’,
 ‘Khīṇāsavo pārupati paṃsukūlaṃ’^{ti}”.

Iti Bhagavā imasmiṃ sutte desanaṃ tīhi bhavehi vinivattetvā
 arahattassa kūṭaṃ gaṇhi. Desanāpariyosāne pañcasatā bhikkhū arahatte
 paṭiṭṭhahimsu. . Sattamaṃ.

8. Piṇḍolyasuttavaṇṇanā

80. Aṭṭhame **kismiṃcideva pakaraṇeti** kismiṃcideva kāraṇe.
Paṇāmetvāti nīharitvā. Kismiṃ pana kāraṇe ete Bhagavatā paṇāmitāti?
 Ekasmiṃ hi antovasse Bhagavā Sāvatthiyaṃ vasiṭvā vutthavasso pavāretvā
 mahābhikkhusaṃghaparivāro Sāvattthito nikkhamitvā janapadacārikaṃ
 caranto Kapilavatthum patvā Nigrodhārāmaṃ pāvisi. Sakyarājāno “Satthā
 āgato”^{ti} sutvā pacchābhatte kappiyāni telamadhuphāṇitādīni ceva pānakāni
 ca kājasatehi¹ gāhāpetvā vihāraṃ gantvā saṃghassa niyyātetvā Satthāraṃ
 vanditvā paṭisanthāraṃ karontā ekamante nisīdiṃsu. Satthā tesam
 madhuradhammakathaṃ kathento nisīdi. Tasmiṃ khaṇe ekacce bhikkhū
 senāsaṇaṃ paṭijagganti, ekacce mañcapīṭhādīni paññāpentī, sāmaṇerā
 appaharitaṃ karonti. Bhājanīyaṭṭhāne² sampattabhikkhūpi atthi,
 asampattabhikkhūpi atthi. Sampattā asampattānaṃ lābhaṃ gaṇhantā
 “amhākaṃ detha, amhākaṃ ācariyassa detha, upajjhāyassa detha”^{ti} kathentā
 mahāsaddamakāṃsu. Satthā sutvā theram pucchi “ke pana te Ānanda
 uccāsaddā mahāsaddā kevaṭṭā maññe macchavilope”^{ti}. Thero etamattaṃ
 ārocesi. Satthā sutvā “āmisahetu Ānanda bhikkhū mahāsaddaṃ karonti”^{ti}
 āha. Āma bhanteti. Ananucchavikaṃ Ānanda appatirūpaṃ.

1. Kājakasatehi (Sī)

2. Bhājanīyaṭṭhānaṃ (Sī)

Na hi mayā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni cīvarādihetu pāramiyo pūritā, nāpi ime bhikkhū cīvarādihetu agāasmā anagāriyaṃ pabbajitā, arahattahetu pabbajitvā anattamaṃ atthasadisamaṃ asāraṃ sārasadisamaṃ karonti, gacchānanda te bhikkhū paṇāmevāhi.

Pubbaṇhasamayanti dutiyadivase¹ pubbaṇhasamayaṃ. **Beluvalaṭṭhikāya mūleti** taruṇabeluvarukkhamaṃ. **Pabāḷhoti** pabāhito. Pavāḷhotipi pāṭho, pavāhitoti² attho. Ubhayampi nīhaṭabhāvameva dīpeti. **Siyā aññathattanti** pasādaññathattaṃ vā bhāvaññathattaṃ vā bhavēyya. Kathaṃ?
 “Sammāsambuddhena mayaṃ lahuke kāraṇe paṇāmitā”ti pasādaṃ maṇḍaṃ karontānaṃ pasādaññathattaṃ nāma hoti. Saliṅgeneva tittāyatanaṃ pakkamaṇṭānaṃ bhāvaññathattaṃ nāma. **Siyā vipariṇāmoti** ettha pana “mayaṃ Satthu ajjhāsayaṃ gaṇhituṃ sakkhissāmaṃti pabbajitā, naṃ gahetuṃ asakkontānaṃ kiṃ amhākaṃ pabbajjāyā”ti sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattanaṃ vipariṇāmoti veditabbo. **Vacchassāti** khīrūpakavacchassa³. **Aññathattanti** milāyana-aññathattaṃ. Khīrūpako hi vaccho mātu adassanena khīraṃ alabhanto milāyati kampaṃti pavadhanti. **Vipariṇāmoti** maraṇaṃ. So hi khīraṃ alabhamāno khīrapipāsāya sūssanto patitvā marati.

Bījānaṃ taruṇānanti udakena anuggahetabbānaṃ virūḷhabījānaṃ. **Aññathattanti** milāyana-aññathattameva. Tāni hi udakaṃ alabhaṇṭāni milāyanti. **Vipariṇāmoti** vināso. Tāni hi udakaṃ alabhaṇṭāni sukkhitvā vinassanti, palālamaṃ honti. **Anuggahitoti** āmisānuggahena ceva dhammānuggahena ca anuggahito. **Anuggaṇheyyanti** dvīhiṃ etehi anuggahehi anuggaṇheyyaṃ. Acirapabbajitā hi sāmaṇerā ceva daharabhikkhū ca cīvarādiṭṭhāpaccayavekalle vā sati gelaṇṇe vā Satthārā vā ācariyupajjhāyehi vā āmisānuggahena ananuggahitā kilamantā na sakkonti sajjhāyaṃ vā manasikāraṃ vā kātuṃ, dhammānuggahena ananuggahitā uddesena ceva ovādānusāsaniyā ca parihāyamaṇā na sakkonti akusalaṃ parivajjetvā kusalaṃ bhāvetuṃ. Imehi pana dvīhi anuggahehi anuggahitā kāyena akilamantā sajjhāyamaṇasikāre pavattitvā yathānusiṭṭhaṃ

1. Punadivase (Syā)

2. Pavāḷhotipi pāṭho, pavāhitoti (Ka)

3. Khīrapakavacchassa (Sī, Syā)

paṭipajjamānā aparabhāge haṃ anuggahaṃ alabhantāpi teneva purimānuggahena laddhabalā sāsane paṭiṭṭhahanti, tasmā Bhagavato evaṃ parivitaṅko udapādi.

Bhagavato purato pāturahosīti Satthu cittaṃñatvā “ime bhikkhū Bhagavatā paṇāmitā, idāni nesaṃ anuggahaṃ kātukāmo evaṃ cintesi, kāraṇaṃ Bhagavā cintesi, ahamettha ussāhaṃ janessāmī”ti purato pākaṭo ahosi. **Santettha bhikkhūti** idaṃ so mahābrahmā yathā nāma byatto sūdo yadeva ambilaggādīsu¹ rasajātaṃ rañño ruccati, taṃ abhisañkhārena sādutaraṃ katvā punadivase upanāmeti, evameva attano byattatāya Bhagavatā āhaṭa-upamaṃyeva **evametaṃ Bhagavāti**-ādivacanehi abhisañkharitvā Bhagavantaṃ yācanto bhikkhusaṃghassa anuggahakaraṇatthaṃ vadati. Tattha **abhinandatūti** “mama santikaṃ bhikkhusaṃgho āgacchatū”ti evamassa āgamaṇaṃ sampiyāyamāno abhinandatu. **Abhivadatūti** āgatassa ca ovādānusāsaniṃ dadanto abhivadatu.

Paṭisallānāti ekībhāvā. **Iddhābhisāṅkhāraṃ abhisāṅkhāsīti** iddhiṃ akāsi. **Ekadvīhikāyāti** ekeko ceva dve dve ca hutvā. **Sārajjamānarūpāti** ottappamānasabhāvā bhāyamānā. Kasmā pana Bhagavā tesaṃ tathā upasaṅkamanāya iddhimakāsīti? Hitapattanāya. Yadi hi te vaggavaggā hutvā āgaccheyyūṃ, “Bhagavā bhikkhusaṃghaṃ paṇāmetvā araṇṇaṃ pavīṭṭho, ekadivasampi tattha vasitūṃ nāsakkhi, vegeneva² āgato”ti keḷimpi kareyyūṃ. Atha nesaṃ neva Buddhagāravaṃ paccupaṭṭhaheyya, na dhammadesanaṃ sampaṭicchitūṃ samatthā bhaveyyūṃ. Sabhayānaṃ pana sasārajjānaṃ ekadvīhikāya āgacchantānaṃ Buddhagāravañceva paccupaṭṭhitaṃ bhavissati, dhammadesanañca sampaṭicchitūṃ sakkhissantīti cintetvā³ tesaṃ hitapattanāya tathārūpaṃ iddhiṃ akāsi.

Nisīdīmsūti tesu hi sārajjamānarūpesu āgacchantesu eko bhikkhu “mamaṃyeva Satthā oloketi, maṃyeva maññe niggaṇhitukāmo”ti saṇikaṃ āgantvā vanditvā nisīdi, athañño, athaññoti evaṃ pañcabhikkhusatāni nisīdīmsu. Evaṃ nisinnaṃ pana bhikkhusaṃghaṃ sīdantare sannisinnaṃ mahāsamuddaṃ viya nivāte padīpaṃ viya ca niccalaṃ disvā Satthā cintesi

1. Ambilādīsu (Syā)

2. Bhikkhugavesaneneva (Syā)

3. Veditvā (Syā)

“imesaṃ bhikkhūnaṃ kīdisī dhammadesanā vaṭṭatī”ti. Athassa etadahosi
 “ime āhārahetu paṇāmitā, piṇḍiyālopadhammadesanāva nesaṃ sappāyā, taṃ
 dassetvā matthake tiparivaṭṭadesanaṃ desessāmi, desanāpariyosāne sabbe
 arahattaṃ pāpuṇissanti”ti. Atha nesaṃ taṃ dhammadesanaṃ desento
antamidaṃ bhikkhavi-ādimāha.

Tattha **antanti** pacchimaṃ lāmakam. **Yadidaṃ piṇḍolyanti** yaṃ evaṃ
 piṇḍapariyesanena jīvikam kappentassa jīvitam. Ayam panettha padattho—
 piṇḍāya ulatīti piṇḍolo, piṇḍolassa kammaṃ **piṇḍolyam**, piṇḍapariyesanena
 nipphāditajīvitanti attho. **Abhisāpoti** akkoso. Kupitā¹ hi manussā attano
 paccatthikam “cīvaram nivāsetvā kapālam gahetvā piṇḍam pariyesamāno
 carissatī”ti² akkosanti. Atha vā pana “kim tuyham akātabbam atthi, yo tvam
 evam balavā vīriyasampannopi hirottappam pahāya kapaṇo viya piṇḍolo
 vicarasi pattapāṇī”ti evampi akkosantiyeva. **Taṇca kho etanti** evam taṃ
 abhisāpaṃ samānampi piṇḍolyam. **Kulaputtā upenti atthavasikā**ti mama
 sāsane jātikulaputtā ca ācarakulaputtā ca atthavasikā kāraṇavasikā hutvā
 kāraṇavasam paṭicca upenti.

Rājābhiniṭāti-ādīsu ye rañño santakam khāditvā raññā bandhanāgāre
 bandhāpitā palāyitvā³ pabbajanti, te rājābhiniṭā nāma. Te hi raññā
 bandhanam abhinīṭattā **rājābhiniṭā** nāma. Ye pana corehi aṭaviyam gahetvā
 ekaccesu māriyamānesu⁴ ekacce “mayam sāmi tumhehi vissatṭhā geham
 anajjhāvasitvā pabbajissāma, tattha yaṃ yaṃ Buddhapūjādipuṇṇam⁵
 karissāma, tato tumhākam pattim dassāmā”ti tehi vissatṭhā⁶ pabbajanti, te
corābhiniṭā nāma. Tepi hi corehi māretabbataṃ abhinīṭāti corābhiniṭā nāma.
 Ye pana iṇam gahetvā paṭidātum asakkontā palāyitvā pabbajanti, te **iṇaṭṭā**
 nāma, iṇapīṭatī attho. Iṇaṭṭhātipi pāṭho, iṇe ṭhitatī attho. Ye
 rājacorachātakarogabhayānam aññatarena abhibhūtā upaddutā pabbajanti, te
bhayaṭṭā nāma, bhayapīṭatī attho. Bhayaṭṭhātipi pāṭho,

1. Akkositukāmā (Sī)

2. Vicarasīti (Syā)

3. Palāyitvā palāyitvā (Syā)

4. Hariyamānesu (Syā)

5. Pupphagandhapūjādipuṇṇam (Sī)

6. Tehi te vissatṭhā (Syā)

bhaye t̥hitāti attho. **Ājīvikāpakatā**ti ājīvikāya upaddutā abhibhūtā, puttadāraṃ posetuṃ asakkontāti attho. **Otiṇṇāmhāti** anto anupaviṭṭhā.

So ca hoti abhijjhālūti idaṃ so kulaputto “dukkhassa antaṃ karissāmi”ti-ādivasena cittaṃ uppādetvā pabbajito, aparabhāge taṃ pabbajjaṃ tathārūpaṃ kātuṃ na sakkoti, taṃ dassetuṃ vuttaṃ. Tattha **abhijjhālūti** parabhaṇḍānaṃ abhijjhāyitā. **Tibbasārāgoti** bahalarāgo. **Byāpannacittoti** pūtibhāvena vipannacitto. **Paduṭṭhamanasaṅkappoti** tikhīṇasiṅgo viya goṇo duṭṭhacitto. **Muṭṭhassatīti** bhattanikkhittakāko viya naṭṭhassati, idha kataṃ ettha nassati. **Asampajānoti** nippaṇṇo. Khandhādiparicchedarahito. **Asamāhitoti** caṇḍasote baddhanāvā viya upacārappanābhāvena asaṇṭhito. **Vibbhantacittoti** bandhāruḷhamago¹ viya bhantamano. **Pākatindriyoti** yathā gihī puttadhītaro olokeno asaṃvutindriyo hoti, evaṃ asaṃvutindriyo.

Chavālātanti chavānaṃ daḍḍhaṭṭhāne alātaṃ. **Ubhatopadittaṃ majjhe gūthagatanti** pamāṇena aṭṭhaṅgulamattaṃ dvīsu ṭhānesu ādittaṃ majjhe gūthamakkhitaṃ. **Neva gāmeti** sace hi taṃ yuganaṅgalagopānasipakkhapāsakādīnaṃ atthāya upanetuṃ sakkā assa, gāme kaṭṭhatthaṃ phareyya. Sace khettaṇḍiyāṃ kaṭṭhattharamaṇḍakādīnaṃ atthāya upanetuṃ sakkā, araṇṇe kaṭṭhatthaṃ phareyya. Yasmā pana ubhayathāpi na sakkā, tasmā evaṃ vuttaṃ. **Gihibhogā ca parihīnoti** yo agāre vasantehi gihīhi dāyajje bhājiyamāne bhogo² laddhabbo assa, tato ca parihīno. **Sāmaññatthañcāti** ācariyupajjhāyānaṃ ovāde ṭhatvā pariyattipaṭivedhavasena pattabbaṃ sāmaññatthañca. Imañca pana upamaṃ Satthā na dussīlassa vasena āhari, parisuddhasīlassa pana alasassa abhijjhādīhi dosehi upahatassa puggalassa imaṃ upamaṃ āhari.

Tayome bhikkhaveti kasmā āraddhaṃ? Imassa puggalassa chavālātasadisabhāvo neva mātāpitūhi kato, na ācariyupajjhāyehi, imehi pana pāpavitakkehi katoti dassanattaṃ āraddhaṃ. **Animittaṃ vā**

1. Paṇṭhāruddhāmitto (Syā)

2. Bhāgo (Sī)

samādhinti vipassanāsamādhim. So hi niccanimittādīnaṃ samugghātanena animittoti vuccati. Ettha ca cattāro satipaṭṭhānā missakā, animittasamādhi pubbabhāgo. Animittasamādhi vā missako, satipaṭṭhānā pubbabhāgāti veditabbā.

Dvemā bhikkhave diṭṭhiyoti idaṃ pana na kevalaṃ animittasamādhibhāvanā imesaṃyeva tiṇṇaṃ mahāvitakkānaṃ pahānāya saṃvattati, sassatucchadadiṭṭhīnampi pana samugghātaṃ karotīti dassanattaṃ vuttaṃ. **Na vajjavā assanti** niddoso bhaveyyaṃ. Sesamettha uttānameva, Iti Bhagavā imasmimpi sutte desanaṃ tīhi bhavehi vinivattetvā arahattena kūṭaṃ gaṇhi. Desanāvasāne pañcasatā bhikkhū saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇimsūti. . Aṭṭhamaṃ.

9. Pālileyyasuttavaṇṇanā

81. Navame **cārikaṃ pakkāmīti** Kosambikānaṃ bhikkhūnaṃ kalahakāle Satthā ekadivasaṃ Dīghītissa Kosalarañño vatthum āharitvā “na hi verena verāni, sammantīdha kudācanan”¹ti-ādīhi¹ gāthāhi ovadati. Taṃdivasaṃ tesam kalaham karontānaṃyeva ratti vibhātā. Dutiyadivasepi Bhagavā tameva vatthum kathesi. Taṃdivasampi tesam kalaham karontānaṃyeva ratti vibhātā. Tatiyadivasepi Bhagavā tameva vatthum kathesi. Atha naṃ aññataro bhikkhu evamāha “appossukko bhante Bhagavā diṭṭhadhammasukhavihāraṃ anuyutto viharatu, mayametena bhaṇḍanena kalahena viggahena vivādena paññāyissāmā”ti. Satthā “pariyādiṇṇarūpacittā kho ime moghapurisā, na ime sakkā saññāpetun”ti cintetvā “kiṃ mayhaṃ imehi, ekacāravāsaṃ vasissāmī”ti so pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā Kosambiyaṃ piṇḍāya caritvā kañcīpi anāmantetvā ekova adutiyo cārikaṃ pakkāmi.

Yasmiṃ āvuso samayeti idaṃ thero yasmāssa ajja Bhagavā ekena bhikkhunā saddhim pakkamissati, ajja dvīhi, ajja satena, ajja sahasena, ajja ekakovāti sabbo Bhagavato cāro vidito pākaṭo paccakkho, tasmā āha.

1. Khu 1. 14 piṭṭhe.

Anupubbenāti gāmanigamapaṭipāṭiyā piṇḍāya caramāno ekacāravāsam tava vasamānam bhikkhum passitukāmo hutvā Bālakaloṇakāragāmaṃ agamāsi. Tattha Bhaguttherassa sakalapacchābhattañceva tiyāmarattiṇca ekacāravāse ānisaṃsaṃ kathetvā punadivase tena pacchāsamaṇena piṇḍāya caritvā taṃ tattheva nivattetvā “samaggavāsam vasamāne tayo kulaputte passissāmī”ti pācīnavamsamigadāyaṃ agamāsi. Tesampi sakalapacchābhattañceva tiyāmarattiṇca ekacāravāse ānisaṃsaṃ kathetvā te tattheva nivattetvā ekakova Pālileyya¹nagarābhimukho pakkamitvā anupubbena Pālileyyanagaraṃ sampatto. Tena vuttaṃ “anupubbena cārikaṃ caramāno yena pālileyyakam, tadavasari”ti.

Bhaddasālamūleti Pālileyjavāsino Bhagavato dānam datvā Pālileyyanto avidūre rakkhitavanasaṇḍo nāma atthi, tattha Bhagavato paṇṇasālam katvā “ettha vasathā”ti paṭiññaṃ kāretvā vāsayaṃsu. Bhaddasālo pana² tattheke manāpo laddhako³ sālrukko. Bhagavā taṃ nagaraṃ upanissāya tasmiṃ vanasaṇḍe paṇṇasālasamīpe tasmiṃ rukkhāmūle viharati. Tena vuttaṃ “bhaddasālamūle”ti.

Evam viharante panettha Tathāgate aññataro hatthināgo hatthinīhi hatthipotakādīhi gocarabhūmititthogāhanādīsu ubbālho yūthe ukkaṇṭhito “kiṃ me imehi hatthīhi”ti yūtham pahāya manussapatham gacchanto Pālileyyakavanasāṇḍe Bhagavantam disvā ghaṭasahassena nibbāpitasantāpo viya nibbuto hutvā Satthu santike aṭṭhāsi. So tato paṭṭhāya Satthu vattapaṭivattam karonto mukhadhovanam deti, nhānodakam āharati, dantakaṭṭham deti, pariveṇam sammajjati, araññato madhurāni phalāphalāni āharitvā Satthuno deti. Satthā paribhogam karoti.

Ekadivasam Satthā rattibhāgasamanantare caṅkamitvā pāsānaphalake nisīdi. Hatthīpi avidūre ṭhāne aṭṭhāsi. Satthā pacchato oloketvā na kiñci addasa, evam purato ca ubhayapassesu ca. Athassa “sukham vatāham aññatra tehi bhaṇḍanakārahehi vasāmi”ti cittam uppajji. Hatthinopi “mayā nāmitasākhā aññe khādantā natthī”ti-ādīni cintetvā “sukham vata

1. Pālileyya (Sī)

2. Nāma (Sī)

3. Tattheva koci nāgo bhaddako (Syā)

ekakova vasāmi, Satthu vattaṃ kātuṃ labhāmi”ti cittaṃ uppajji. Satthā attano cittaṃ oloketvā “mama tāva īdisaṃ cittaṃ, kīdisaṃ nu kho hatthissā”ti tassāpi tādisameva disvā “sameti no cittaṃ”ti imaṃ udānaṃ udānesi—

“Etaṃ nāgassa nāgena, īsānantassa hatthino.

Sameti cittaṃ cittaṇa, yadeko ramatī vane”ti¹.

Atha kho sambahulā bhikkhūti atha evaṃ Tathāgate tattha viharante pañcasatā disāsu vassaṃvutthā bhikkhū. **Yenā yasmā Ānandoti** “Satthā kira bhikkhusaṃghaṃ paṇāmetvā araṇṇaṃ pavittṭho”ti attano dhammatāya Satthu santikaṃ gantuṃ asakkontā yenāyasmā Ānando, tenupasaṅkamimsu.

Anantarā āsavānaṃ khayoti maggānantaraṃ arahattaphalaṃ. **Vicayasoti** vicayena, tesāṃ tesāṃ dhammānaṃ sabhāvavicinanasamatthena ñāṇena paricchindi tvāti attho. **Dhammoti** sāsanadhammo. Cattāro satipaṭṭhānāti-ādi ye ye koṭṭhāse paricchinditvā dhammo desito, tesāṃ pakāsanatthāya vuttaṃ. **Samanupassanāti** diṭṭhisamanupassanā. **Sanikhāro soti** diṭṭhisāṅkhāro so. **Tatojo so saṅkhāro**ti tato taṇhāto so saṅkhāro jāto. Taṇhāsampayuttesu cittesu catūsu cittesu esa jāyati. **Sāpi taṇhāti** sā diṭṭhisāṅkhārassa paccayabhūtā taṇhā. **Sāpi vedanāti** sā taṇhāya paccayabhūtā vedanā. **Sopi phassoti** so vedanāya paccayo avijjāsamphasso. **Sāpi avijjāti** sā phassasampayuttā avijjā.

No cassaṃ, no ca me siyāti sace ahaṃ na bhaveyyaṃ, mama parikkhāropi na bhaveyya. **Nābhavissaṃ, na me bhavissatīti** sace pana āyatimpī ahaṃ na bhavissāmi, evaṃ mama parikkhāropi na bhavissati. Ettake ṭhāne Bhagavā tena bhikkhunā gahitagahitadiṭṭhiṃ² vissajjāpento āgato puggalajjhāsayenapi desanāvilāsenapi. **Tatojo so saṅkhāro**ti taṇhāsampayuttacitte vicikicchāva natthi, kathaṃ vicikicchāsāṅkhāro taṇhāto jāyatīti? Appahīnattā. Yassa³ hi taṇhāya appahīnāya

1. Vi 3. 500 piṭṭhe.

2. Gahitaṃ diṭṭhiṃ (Ka)

3. Yassā (Syā)

so uppajjati, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Diṭṭhiyāpi eśeva nayo labbhatīyeva. Catūsu hi cittuppādesu sampayuttadiṭṭhi nāma natthi. Yasmā pana taṇhāya appahīnattā sā uppajjati, tasmā taṃ sandhāya tatrāpi ayamatto yujjati. Iti imasmiṃ sutte tevīsatiyā ṭhānesu arahattaṃ pāpetvā vipassanā kathitā. . Navamaṃ.

10. Puṇṇamasuttavaṇṇanā

82. Dasame **tadahuposatheti**-ādi Pavāraṇasutte vitthāritameva.

Kiñcīdeva desanti kiñci kāraṇaṃ. **Sake āsane nisīditvā puccha yadākaṅkhasīti** kasmā evamāha? So kira bhikkhu pañcasatabhikkhuparivāro. Ācariye pana ṭhitake pucchante sace te bhikkhū nisīdanti, Satthari gāravaṃ kataṃ hoti, ācariye agāravaṃ. Sace utṭhahanti, ācariye gāravaṃ kataṃ hoti, Satthari agāravaṃ. Iti nesaṃ cittaṃ anekaggaṃ bhavissati, desanaṃ sampaṭicchitum na sakkhissanti. Tasmiṃ pana nisīditvā pucchante tesam cittaṃ ekaggaṃ bhavissati, desanaṃ sampaṭicchitum sakkhissantīti ñatvā Bhagavā evamāha. **Ime nu kho bhanteti** ayaṃ thero pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ ācariyo, pañcakkhandhamattampi nappajānātīti na vattabbo. Pañhaṃ pucchantena pana “ime pañcupādānakkhandhā, na aññe”ti evaṃ jānantena viya hutvā pucchitum na vaṭṭati, tasmā ajānanto viya pucchati. Tepi cassa antevāsikā “amhākaṃ ācariyo ‘ahaṃ jānāmī’ti na katheti, sabbaññutaññāpeṇa pana saddhiṃ saṃsanditvāva kathetī”ti sotabbaṃ saddhātappaṃ maññissantītipi ajānanto viya pucchati.

Chandamūlakāti taṇhāchandamūlakā. **Na kho bhikkhu taññeva upādānaṃ te pañcupādānakkhandhāti** yasmā chandarāgamattaṃ pañcakkhandhā na hoti, tasmā idaṃ vuttaṃ. Yasmā pana sahaajātato vā ārammaṇato vā khandhe muñcitvā upādānaṃ natthi, tasmā **nāpi aññatra pañcahi upādānakkhandhehi upādānanti** vuttaṃ. Taṇhāsampayuttasmiṃ hi citte vattamāne taṃcittasamuṭṭhānarūpaṃ rūpakkhando, ṭhapetvā taṃ taṇhaṃ sesā arūpadhammā cattāro khandhāti sahaajātatopi khandhe muñcitvā upādānaṃ natthi. Upādānassa pana rūpādīsu aññataraṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjanato ārammaṇatopi pañcakkhandhe muñcitvā upādānaṃ natthi. **Chandarāgavemattatāti** chandarāganānattaṃ. **Evaṃ kho bhikkhūti** evaṃ rūpārammaṇassa

chandarāgassa vedanādisu aññataram ārammaṇam akaraṇato siya chandarāgavemattatā. **Khandhādhivacananti** khandhāti¹ ayam paññatti. Ayam pana anusandhi na ghaṭiyati, kiñcāpi na ghaṭiyati, sānusandhikāva pucchā, sānusandhikam vissajjanam. Ayam hi thero tesam tesam bhikkhūnam ajjhāsayena pucchati, Satthāpi tesam tesam ajjhāsayeneva vissajjeti. Sesam sabbattha uttānameva. . Dasamam.

Imassa ca pana vaggassa ekekasmiṃ sutte pañcasatā pañcasatā bhikkhū arahattam pattāti.

Khajjanīyavaggo tatiyo.

(9) 4. Theravagga

1. Ānandasuttavaṇṇanā

83. Theravaggassa paṭhame **Mantāniputtoti**² Mantāṇiyā nāma brāhmaṇiyā putto. **Upādāyāti** āgama ārabha sandhāya paṭicca. **Asmīti hoti**ti asmīti evam pavattam taṇhāmānadiṭṭhipapañcattayam hoti. **Daharoti** taruṇo. **Yuvāti** yobbanena samannāgato. **Maṇḍanakajātikoti** maṇḍanakasabhāvo maṇḍanakasīlo. **Mukhanimittanti** mukhapaṭibimbam. Tam hi parisuddham ādāsamaṇḍalam paṭicca paññāyati. Kim pana tam olokayato sakamukham paññāyati, paramukhanti? Yadi sakam bhaveyya, parammukham hutvā paññāyeyya. Atha parassa bhaveyya, vaṇṇādīhi asadisam hutvā paññāyeyya. Tasmā na tam attano, na parassa, ādāsam pana nissāya nibhāsarūpam nāma tam paññāyatīti vadanti. Atha yaṃ udaye paññāyati, tam kena kāraṇenāti? Mahābhūtānam visuddhatāya. **Dhammo me abhisamitoti**³ mayā nāṇena catusaccadhammo abhisamāgato⁴, sotāpannosmi jātoti kathesi. . Paṭhamam.

1. Khandhānam (Sī)

3. Abhisametoti (Sī, Syā)

2. Mantāniputtoti (Syā)

4. Abhisammato (Ka)

2. Tissasuttavaṇṇanā

84. Dutiye **madhurakajāto viyāti** sañjātagarubhāvo viya akammañño. **Disāpi meti** ayaṃ puratthimā ayaṃ dakkhiṇāti evaṃ disāpi mayhaṃ na pakkhāyanti, na pākaṭā hontīti vadati. **Dhammāpi maṃ na paṭibhantīti** pariyattidhammāpi mayhaṃ na upaṭṭhahanti, uggahitaṃ sajjhāyitaṃ na dissatīti vadati. **Vicikicchāti** no mahāvicikicchā. Na hi tassa “sāsanaṃ niyyānikaṃ nu kho, na nu kho”ti vimati uppajjati. Evaṃ panassa hoti “sakkhissāmi nu kho samaṇadhammaṃ kātuṃ, udāhu pattacīvaradhāraṇamattameva karissāmi”ti.

Kāmānametaṃ adhivacananti yathā hi ninnāṃ pallalaṃ olokentassa dassanaṃ rāmaṇeyyakamattaṃ atthi¹, yo panettha otarati, taṃ caṇḍamīnākulatāya ākaḍḍhitvā anayabyasanaṃ pāpeti, evamevaṃ pañcasu kāmaguṇesu cakkhudvārādīnaṃ ārammaṇe rāmaṇeyyakamattaṃ atthi¹, yo panettha gedhaṃ āpajjati, taṃ ākaḍḍhitvā nirayādīsu eva pakkhipanti. Appassādā hi kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnava ettha bhiyyoti imaṃ atthavaṣaṃ paṭicca “kāmānametaṃ adhivacanan”ti vuttaṃ.

Ahamanuggahenāti ahaṃ dhammāmisānuggahehi anuggaṇhāmi.

Abhinandīti sampaṭicchi. Na kevalaṇca abhinandi, imaṃ pana Satthu santikā assāsaṃ labhitvā ghaṭento vāyamanto katipāhena arahatte paṭiṭṭhāsi. .

Dutiyaṃ.

3. Yamakasuttavaṇṇanā

85. Tatiye **diṭṭhigatanti** sace hissa evaṃ bhaveyya “saṅkhārā uppajjanti ceva nurujjhanti ca, saṅkhārappavattameva appavattaṃ hoti”ti, diṭṭhigataṃ nāma na bhaveyya, sāsanaṇvacarikaṃ ñāṇaṃ bhaveyya. Yasmā panassa “satto ucchijjati vinassatī”ti ahosi, tasmā diṭṭhigataṃ nāma jātaṃ. **Thāmasā parāmāsāti** diṭṭhithāmena ceva diṭṭhiparāmāsena ca.

Yenāyasmā Sāriputtoti yathā nāma paccante kupite taṃ vūpasametum asakkontā rājapurisā senāpatissa vā rañño vā santikaṃ gacchanti, evaṃ diṭṭhigatavasena tasmim̐ there kupite taṃ vūpasametum asakkontā te bhikkhū yena Dhammarājassa Dhammasenāpati āyasmā

Sāriputto, tenupasaṅkamimṣu. **Evambyākhoti** tesaṃ bhikkhūnaṃ santike viya therassa sammukhā paggayha vattuṃ asakkonto olambantena hadayena “evambyākho”ti āha. **Taṃ kiṃ maññasi āvusoti** idaṃ thero tassa vacanaṃ sutvā “nāyaṃ attano laddhiyaṃ dosaṃ passati, dhammadesanāya assa taṃ pākaṭaṃ karissāmi”ti cintetvā tiparivaṭṭaṃ desanaṃ desetum ārabhi.

Taṃ kiṃ maññasi āvuso yamaka, rūpaṃ Tathāgatoti idaṃ kasmā āraddhaṃ? Anuyogavattaṃ dāpanatthaṃ¹. Tiparivaṭṭadesanāvasānasmiṃ hi thero sotāpanno jāto. Atha naṃ anuyogavattaṃ dāpetum² “taṃ kiṃ maññasi”ti-ādimāha. **Tathāgatoti** satto. Rūpaṃ vedanā saññā saṅkhārā viññāṇanti ime pañcakkhandhe sampiṇḍetvā “Tathāgato”ti samanupassasīti pucchati. **Ettha ca te āvusoti** idaṃ therassa anuyoge bhummaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—ettha ca te ettake tṭhāne diṭṭheva dhamme saccato thirato satte anupalabbhiyamāneti. **Sace taṃ āvusoti** idametam aññaṃ byākarāpetukāmo pucchati. **Yaṃ dukkhaṃ taṃ niruddhanti** yaṃ dukkhaṃ, tadeva niruddhaṃ, añño satto nirujjhanako nāma natthi, evaṃ byākareyyanti attho.

Etasseva atthassāti etassa paṭhamamaggassa. **Bhiyyoso mattāya ñāṇāyāti** atirekappamāṇassa ñāṇassa atthāya, sahavipassanakānaṃ upari ca tiṇṇaṃ maggānaṃ āvibhāvattṭhāyāti attho. **Ārakkhasampannoti** anto-ārakkhena ceva bahi-ārakkhena ca samannāgato. **Ayogakkhemakāmoti** catūhi yogehi khemabhāvaṃ anicchanto. **Pasayhāti** pasayhitvā abhibhavitvā. **Anupakhajjāti** anupavisitvā.

Pubbuṭṭhāyīti-ādīsu dūratova āgacchantam disvā āsanato paṭhamataram vūṭṭhātīti **pubbuṭṭhāyī**. Tassa āsanaṃ datvā tasmim nisinne pacchā nipatati nisīdatīti **pacchānipātī**. Pātova vūṭṭhāya “ettakā kasitum gacchatha, ettakā vapitun”ti vā sabbapaṭhamam vūṭṭhātīti **pubbuṭṭhāyī**. Sāyaṃ sabbesu attano attano vasanaṭṭhānaṃ gatesu gehassa samantato ārakkhaṃ samvidhāya dvārāni thaketvā sabbapacchā nipajjanatopi **pacchānipātī**. “Kiṃ

1. Anuyogavattapāpanatthaṃ (Syā)

2. Pāpetum (Syā)

karomi ayyaputta, kiṃ karomi ayyaputtā”ti mukhaṃ olokeno kiṃkāraṃ paṭisāvetīti **kiṃkārapaṭissāvī**. Manāpaṃ caratīti **manāpacārī**. Piyam vadatīti **piyavādī**. **Mittatopi naṃ saddaheyyāti** mitto me ayanti saddaheyya. **Vissāsaṃ āpajjeyyāti** ekato pānabhojanādiṃ karonto vissāsiko bhaveyya. **Samvissatthoti** suṭṭhu vissattho.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ—bālagahapatiputto viya hi vaṭṭasannissitakāle assutavā puthujjano, vadhakapaccāmitto viya abaladubbala pañcakkhandhā, vadhakapaccāmittassa “bālagahapatiputtaṃ upaṭṭhahissāmi”ti upagatakālo viya paṭisandhikkhaṇe upagatā pañcakkhandhā, tassa hi “na me ayaṃ sahāyo, vadhakapaccatthiko ayan”ti ajānanakālo viya vaṭṭanissitaputhujjanassa pañcakkhandhe “na ime mayhan”ti agahetvā “mama rūpaṃ, mama vedanā, mama saññā, mama saṅkhārā, mama viññānaṃ”ti gahitakālo, vadhakapaccatthikassa “mitto me ayan”ti gahetvā sakkārakaraṇakālo viya “mama ime”ti gahetvā pañcannaṃ khandhānaṃ nhāpanabhojanādihi¹ sakkārakaraṇakālo, “ativissattho² me ayan”ti ñatvā sakkāraṃ karontasseva asinā sīsacchindanaṃ viya vissatthassa bālaputhujjanassa tikhiṇehi bhijjamānehi khandhehi jīvitapariyādānaṃ veditabbaṃ.

Upetīti upagacchati. **Upādiyatīti** gaṇhāti. **Adhiṭṭhātīti** adhitiṭṭhati. **Attā meti** ayaṃ me attāti. **Sutavā ca kho āvuso ariyasāvako**ti yathā pana paṇḍito gahapatiputto evaṃ upagataṃ paccatthikaṃ “paccatthiko me ayan”ti ñatvā appamatto tāni tāni kammāni kāretvā anatthaṃ pariharati, atthaṃ pāpuṇāti, evaṃ sutavā ariyasāvakopi “na rūpaṃ attato samanupassatī”ti-ādinā nayena pañcakkhandhe ahanti vā mamanti vā agahetvā “paccatthikā me ete”ti ñatvā rūpasattaka-arūpasattakādivasena vipassanāya yojetvāva tatonidānaṃ dukkhaṃ parivajjetvā aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇāti. Sesamettha uttānameva. . Tatiyaṃ.

4. Anurādhassuttavaṇṇanā

86. Catutthe **araññakuṭikāyanti** tasseva vihārassa paccante paṇṇasālāyaṃ. **Taṃ Tathāgatoti** tumhākaṃ Satthā Tathāgato taṃ

1. Pānabhojanadihi (Sī)

2. Ativiya samvissatṭho (Syā)

sattaṃ Tathāgataṃ. **Aññatra imehī**ti tassa kira evaṃ ahosi “ime sāsanaṃsa paṭipakkhā paṭivilomā, yathā ime bhaṇanti, na evaṃ Satthā paññāpessati, aññathā paññāpessatī”ti. Tasmā evamāha. **Evaṃ vutte te aññatitthiyā**ti evaṃ therena attano ca paresaṇca samayaṃ ajānitvā vutte ekedesena sāsanasamayaṃ jānantā therassa vāde dosaṃ dātukāmā te aññatitthiyā paribbājakā āyasmantaṃ Anurādhaṃ etadavocuṃ.

Taṃ kiṃ maññasi anurādhāti Satthā tassa kathaṃ sutvā cintesi “ayaṃ bhikkhu attano laddhiyaṃ dosaṃ na jānāti, kāraṇaṃ panesa yuttayogo, dhammadesanāya eva naṃ jānāpessāmī”ti tiparivaṭṭaṃ desanaṃ desetukāmo “taṃ kiṃ maññasi Anurādha”ti-ādimāha. Athassa tāya desanāya arahattappattassa anuyogavattaṃ āropento **taṃ kiṃ maññasi Anurādha, rūpaṃ Tathāgatoti**-ādimāha. **Dukkhañceva paññāpemi, dukkhassa ca nirodhanti** vaṭṭadukkhañceva vaṭṭadukkhassa ca nirodhaṃ nibbānaṃ paññāpemi. Dukkhaṃti vā vacanena dukkhasaccaṃ gahitaṃ. Tasmim gahite samudayasaccaṃ gahitameva hoti tassa mūlattā. Nirodhanti vacanena nirodhasaccaṃ gahitaṃ. Tasmim gahite maggasaccaṃ gahitameva hoti tassa upāyattā. Iti pubbe cāhaṃ Anurādha etarahi ca catusaccameva paññāpemiṃti dasseti. Evaṃ imasmim sutte vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ. . Catutthaṃ.

5. Vakkalisuttavaṇṇanā

87. Pañcame **kumbhākāranivesaneti** kumbhakārasālāyaṃ. Thero kira vutthavasso pavāretvā Bhagavantaṃ dassanāya āgacchati. Tassa nagaramajjhe mahā-ābādho uppajji, pādā na vahanti. Atha naṃ mañcakasivikāya kumbhakārasālāṃ āharimsu. Sā ca sālā tesāṃ kammaṣālā, na nivasanasālā. Taṃ sandhāya vuttaṃ “kumbhakāranivesane viharatī”ti. **Bāḷhagilānoti** adhimattagilāno. **Samadhosi**ti samantato adhosi, calanākārena apacitim dassesi. Vattaṃ¹ kiretaṃ bāḷhagilānenapi vuḍḍhataraṃ disvā uṭṭhānākārena apaciti dassetabbā. Tena pana “mā cali mā cali”ti vattabbo. **Santimāni āsanānī**ti Buddhakālasmiñhi ekassapi

1. Yuttaṃ (Sī), vuttaṃ (Ka)

bhikkhuno vasanaṭṭhāne “sace Satthā āgacchissati, idha nisīdissatī”ti āsanam paññattameva hoti antamaso phalakamattampi paṇṇasanthāramattampi.

Khamanīyaṃ yāpanīyanti kaccidukkham khamitum iriyāpatham vā yāpetum sakkāti pucchati. **Paṭikkamantīti** nivattanti. **Abhikkamantīti** adhigacchanti.

Paṭikkamosānanti paṭikkamo etāsam. **Sīlato na upavadatīti** sīlam ārabha sīlabhāvena na upavadati. **Cirapaṭikāhanti** cirarpaṭiko aham, cirato paṭṭhāya ahanti attho. **Pūtikāyenāti** attano suvaṇṇavaṇṇampi kāyaṃ Bhagavā dhuvapaggharaṇaṭṭhena evamāha. **Yo kho Vakkali dhammanti** idha Bhagavā “dhammakāyo kho mahārāja Tathāgato”ti vuttam dhammakāyataṃ dasseti. Navavidho hi lokuttaradhammo Tathāgatassa kāyo nāma.

Idāni therassa tiparivaṭṭadhammadesanam ārabhanto **taṃ kiṃ maññasīti**—ādimāha. **Kāḷasilāti** Kāḷasilāvihāro. **Vimokkhāyāti** maggavimokkhatthāya. **Suvimutto vimuccissatīti** arahattaphalavimuttiyā vimutto hutvā vimuccissati. Tā kira devatā “yena nīharena iminā vipassanā āraddhā, anantarāyena arahattam pāpuṇissatī”ti ñatvā evamāhamasu.

Apāpakanti alāmakam. **Sattham āhasesīti** thero kira adhimāniko ahosi. So samādhivipassanāhi vikkhambhitānam kilesānam samudācāram apassanto “khīṇāsavomhī”ti saññī hutvā “kiṃ me iminā dukkhena jīvitena, sattham āharitvā marissāmī”ti tikhiṇena satthena kaṇṭhanālam chindi. Athassa dukkhā vedanā uppajji. So tasmim khaṇe attano puthujjanabhāvaṃ ñatvā avissaṭṭhakammaṭṭhānattā sīgham mūlakammaṭṭhānam ādāya sammasantō arahattam pāpuṇitvāva kālamakāsi. Paccavekkhaṇā panassa ca katham ahosīti? Khīṇāsavassa ekūnavīsati paccavekkhaṇā na sabbāva avassam laddhabbā, tikhiṇenāpi pana asinā sīse chijjante ekaṃ dve ñāṇāni avassam uppajjanti.

Vivattakkhandhanti parivattakkhandham. **Semānanti** sayamānam. Thero kira uttānako nipanno sattham āhari. Tassa sarīram yathāṭṭhitameva ahosi. Sīsam pana dakkhiṇapassena parivattitvā aṭṭhāsi. Ariyasāvakaḥ hi yebhuyyena dakkhiṇapasseneva kalam karonti. Tenassa sarīram yathāṭṭhitameva ahosi. Sīsam pana dakkhiṇapassena parivattitvā ṭhitam. Tam sandhāya vivattakkhandho nāma jātotipi vadanti. **Dhūmayitattanti**

dhūmāyanabhāvaṃ. **Timirāyitattanti** timirāyanabhāvaṃ, dhūmaḥvalāhakaṃ viya timiravalāhakaṃ viya cāti attho. . Pañcamam.

6. Assajisuttavaṇṇanā

88. Chaṭṭhe **Kassapakārāmeti** Kassapaseṭṭhinā kārite ārame. **Kāyasaṅkhāreti** assāsapassāse. So hi te catutthajjhānena passambhitvā passambhitvā vihāsi. **Evam hotīti** idāni taṃ samādhim appaṭilabhantassa evaṃ hoti. **No cassāhaṃ parihāyāmīti** kacci nu kho ahaṃ sāsano na parihāyāmi. Tassa kira ābādhadosena appitappitā samāpatti parihāyi, tasmā evaṃ cintesi. **Samādhisārakā samādhisāmaññāti** samādhimyeva sārāñca sāmaññañca maññanti. Mayhaṃ pana sāsane na etaṃ sāraṃ, vipassanāmaggaḥpaḥalāni sāraṃ. So tvaṃ samādhito parihāyanto kasmā cintesi “sāsano parihāyāmī”ti evaṃ therāṃ assāsetvā idāniṃsa tiparivaṭṭaṃ dhammadeśanaṃ ārabhanto **taṃ kim maññaṃsīti** ādimāha. Athassa tiparivaṭṭadesanāvasāne arahattaṃ pattassa satatavihāraṃ dassento **so sukhaṃ ce vedanaṃ vedayatīti** ādimāha. Tattha **anabhinanditāti pajānātīti** sukhavedanāya tāva abhinandanā hotu, dukkhavedanāya kathaṃ hotīti? Dukkhaṃ patvā sukhaṃ pattheti, yadaggena sukhaṃ pattheti, tadaggena dukkhaṃ patthetiyeva. Sukhavipariṇāmena hi dukkhaṃ āgatameva hotīti evaṃ dukkha abhinandanā veditabbā. Sesaṃ pubbe vuttanayamevāti. . Chaṭṭhaṃ.

7. Khemakasuttavaṇṇanā

89. Sattame **attaniyanti** attano parikkhārajātaṃ. **Asmīti adhigatanti** asmīti evaṃ pavattā taṇhāmānā adhigatā. **Sandhāvanikāyāti** punappunaṃ gamanāgamanena. **Upasaṅkamīti** Badarikārāmato gāvutamattaṃ Ghositārāmaṃ agamāsi. Dāsakatthero pana catukkhattum gamanāgamanena taṃdivasaṃ dviyojanaṃ addhānaṃ āhiṇḍi. Kasmā pana taṃ therā paḥiṇṇiṃsu? Vissutassa dhammakathikassa santikā dhammaṃ suṇissāmāti. Sayam kasmā na gatāti? Therassa vasanaṭṭhānaṃ araṇṇaṃ sambādhaṃ, tattha saṭṭhimattānaṃ therānaṃ ṭhātum vā nisīditum vā okāso natthīti na gatā. “Idhāgantvā amhākaṃ dhammaṃ

kathetū”tipi kasmā pana na paṇiṃsūti? Therassa ābādhikattā. Atha kasmā punappunāṃ paṇiṃsūti? Sayameva ñatvā amhākaṃ kathetum āgamiṣsatīti. Theropi tesāṃ ajjhāsayāṃ ñatvāva agamāsīti.

Na khvāhaṃ āvuso rūpanti yo hi rūpameva asmīti vadati, tena itare cattāro khandhā paccakkhātā honti. Yo aññatra rūpā vadati, tena rūpaṃ paccakkhātāṃ hoti. Vedanādīsopi eseva nayo. Therassa pana samūhato pañcasopi khandhesu asmīti adhigato, tasmā evamāha. **Hotevāti** hotiyeva. **Anusahagatoti** sukhumo. **Ūseti** chārikākhāre. **Khāreti** ūsakhāre. **Sammadditvāti** temetvā khādetvā¹.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ—kiliṭṭhavatthaṃ viya hi puthujjanassa cittācāro, tayo khārā viya tisso anupassanā, tīhi khārehi dhotavatthaṃ viya desanāya madditvā ṭhito anāgāmino cittācāro, anusahagato ūsādigandho viya arahattamaggavajjhā kilesā, gandhakaraṇḍako viya arahattamaggañāṇaṃ, gandhakaraṇḍakaṃ āgamma anusahagatānaṃ ūsagandhādīnaṃ samugghāto viya arahattamaggena sabbakilesakkhayo, gandhaparibhāvitavattaṃ nivāsetvā chaṇadivase antaravīthiyaṃ sugandhagandhino vicaraṇaṃ viya khīṇāsavassa sīlagandhādīhi dasa disā upavāyantassa yathākāmacāro.

Ācikkhitunti kathetum. **Desetunti** pakāsetum. **Paññāpetunti** jānāpetum. **Paṭṭhapetunti** paṭiṭṭhāpetum. **Vivaritunti** vivaṭaṃ kātum. **Vibhajitunti** suvibhattaṃ kātum. **Uttānikātunti** uttānakaṃ kātum. **Saṭṭhimattānaṃ therānanti** te kira therena kathitakathitaṭṭhāne vipassanaṃ paṭṭhapetvā uparūpari sammasantā desanāpariyosāne arahattaṃ pāpuṇṃsu. Theropi aññena nīhārena akathetvā vipassanāsahagatacitteneva kathesi. Tasmā sopi arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ “saṭṭhimattānaṃ therānaṃ bhikkhūnaṃ anupādāya āsavehi cittāni vumuccimṃsu āyasmato Khemakassa cā”ti. . Sattamaṃ.

1. Khāretvā (Sī), kilenetvā (Syā)

8. Channasuttavaṇṇanā

90. Aṭṭhame āyasmā Channoti Tathāgatena saddhim ekadivase jāto mahābhiniikkhamanadivase saddhim nikkhamitvā puna aparabhāge Satthu santike pabbajitvā “amhākaṃ Buddho amhākaṃ dhammo”ti evaṃ makkhī ceva paḷāsī ca hutvā sabrahmacārīnaṃ pharusavācāya saṃghaṭṭanaṃ karonto thero. **Avāpuraṇaṃ ādāyāti** kuñcikaṃ gahetvā. **Vihārena vihāraṃ upasaṅkamitvāti** ekaṃ vihāraṃ pavisitvā tato aññaṃ, tato aññanti evaṃ tena tena vihārena taṃ taṃ vihāraṃ upasaṅkamitvā. **Etadavoca ovadantu manti** kasmā evaṃ mahantena ussāhena tattha tattha gantvā etaṃ avocāti? Uppannasaṃvegatāya. Tassa hi parinibbute Satthari dhammasaṅgāhakattherehi pesito āyasmā Ānando Kosambin gantvā brahmadaṇḍaṃ adāsi. So dinne brahmadaṇḍe sañjātapariḷāho visaññībhūto patitvā puna saññaṃ labhitvā vuṭṭhāya ekassa bhikkhuno santikaṃ gato, so tena saddhim kiñci na kathesi. Aññaṃsa santikaṃ agamāsi, sopi na kathesīti evaṃ sakalavihāraṃ vicaritvā nibbinno pattacīvaraṃ ādāya Bārāṇasim gantvā uppannasaṃvego tattha tattha gantvā evaṃ avoca.

Sabbe saṅkhārā aniccāti sabbe tebhūmakasaṅkhārā aniccā. **Sabbe dhammā anattā**ti sabbe catubhūmakadhammā anattā. Iti sabbepe te bhikkhū therāṃ ovaḍantā aniccalakkhaṇaṃ anattalakkhaṇanti dveva lakkhaṇāni kathetvā dukkhalakkhaṇaṃ na kathayimṣu. Kasmā? Evaṃ kira nesaṃ ahosi “ayaṃ bhikkhu vādī dukkhalakkhaṇe paññāpiyamāne rūpaṃ dukkhaṃ -pa-viññāṇaṃ dukkhaṃ, maggo dukkho, phalaṃ dukkhanti ‘tumhe dukkhappattā bhikkhū nāmā’ti gahaṇaṃ gaṇheyya, yathā gahaṇaṃ gahetuṃ na sakkoti, evaṃ niddosamevassa katvā kathessāmā”ti dveva lakkhaṇāni kathayimṣu.

Paritassanā upādānaṃ uppajjatiti paritassanā ca upādānaṃca uppajjati. **Paccudāvattati mānaṃ, atha ko carahi me attāti** yadi rūpādīsu ekopi anattā, atha ko nāma¹ me attāti evaṃ paṭinivattati “mayhaṃ mānaṃ”ti. Ayaṃ kira thero paccaye apariggahetvā vipassanaṃ paṭṭhapesi, sāssa² dubbalavipassanā attagāhaṃ pariyādātuṃ asakkuṇantī saṅkhāresu

1. Ko nukho (Sī)

2. Sāyaṃ (Sī, Ka)

suññato upaṭṭhahantesu “ucchijjissāmi vinassissāmi”¹ti ucchedadiṭṭhiyā ceva paritassanāya ca¹ paccayo ahosi. So ca attānaṃ papāte papatantaṃ viya disvā “paritassanā upādānaṃ uppajjati, paccudāvattati mānaṃ, atha ko carahi me attā”²ti āha. **Na kho panevaṃ dhammaṃ passato hotīti** catusaccadhammaṃ passantassa evaṃ na hoti. **Tāvatikā vissatṭhīti**² tattako vissāso. **Sammukhā metanti** thero tassa vacanaṃ sutvā “kīdisā nu kho imassa dhammadesanā sappāyā”³ti cintento Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ vicinitvā Kaccānasuttaṃ³ addasa “idaṃ āditova diṭṭhiviniveṭhanaṃ katvā majjhe Buddhabalaṃ dīpetvā saṃhasukhumapaccayākāraṃ pakāsayamānaṃ gataṃ⁴, idamassa desessāmi”⁴ti taṃ dassento “sammukhā metan”⁵ti-ādimāha. . Aṭṭhamāṃ.

9-10. Rāhulasuttādivaṇṇanā

91-92. Navamadasamāni Rāhulasāmyutte⁵ vuttatthāneva. Kevalaṃ hetāni ayaṃ theravaggoṭi katvā idhāgatānīti⁶. . Navamadasamāni.

Theravaggo catuttho.

(10) 5. Pupphavagga

1. Nadīsuttavaṇṇanā

93. Pupphavaggassa paṭhame **pabbateyyāti** pabbate pavattā. **Ohārinīti** sote patitapatitāni tiṇapaṇṇakaṭṭhādīni heṭṭhāhārinī. **Dūraṅgamāti** nikkhantaṭṭhānato paṭṭhāya catupañcayojanasatagāminī. **Sīghasotāti** caṇḍasotā. **Kāsāti**-ādīni sabbāni tiṇajātāni. **Rukkhāti** eraṇḍādayo dubbalarukkhā. **Te naṃ ajjholambeyyunti** te tīre jātāpi onamitvā aggehi udakaṃ phusantehi adhi-olambeyyūṃ, upari lambeyyunti attho. **Palujjeyyunti** samūlamattikāya saddhiṃ sīse pateyyūṃ. So tehi ajjhotthaṭṭho vālukamattikodakehi mukhaṃ pavisantehi mahāvināsaṃ pāpuṇeyya.

1. Paritāsassa ca (Ka)

4. Vuttaṃ (Syā)

2. Vissatṭhīti (Ṭikā)

5. Saṃ 1. 439 piṭṭhe.

3. Saṃ 1. 257 piṭṭhe.

6. Idhānītānīti (Sī)

Evameva khoti ettha sote patitapuriso viya vaṭṭasannissito¹ bālaputhujjano daṭṭhabbo, ubhatotīre kāsādayo viya dubbalapañcakkhandhā, “ime gahitāpi maṃ tāretum² na sakkhissanti”ti tassa purisassa ajānitvā gahaṇaṃ viya ime khandhā “na mayhaṃ sahāyā”ti bālaputhujjanassa ajānitvā catūhi gāhehi gahaṇaṃ, gahitagahitānaṃ palujjanattā³ purisassa byasanappatti viya catūhi gāhehi gahitānaṃ khandhānaṃ vipariṇāme bālaputhujjanassa sokādi byasanappatti veditabbā. . Paṭhamāṃ.

2. Pupphasuttavaṇṇanā

94. Dutīye **vivadati** “aniccaṃ dukkhaṃ anattā asubhaṃ”ti yathāsabhāvena vadantena saddhiṃ “niccaṃ sukhaṃ attā subhaṃ”ti vadanto vivadati. **Lokadhammoti** khandhapañcakaṃ. Taṃ hi lujjanasabhāvattā lokadhammoti vuccati. **Kinti karomīti** kathaṃ karomi. Mayhaṃ hi paṭipattikathanameva bhāro, paṭipattipūraṇaṃ pana kulaputtānaṃ bhāroti dasseti. Imasmiṃ sutte tayo lokā kathithā. “Nāhaṃ bhikkhave lokenā”ti ettha hi sattaloko kathito, “atthi bhikkhave loka lokadhammo”ti ettha saṅkhāraloko, “Tathāgato loka jāto loka saṃvaḍḍho”ti ettha okāsaloko kathito. . Dutiyāṃ.

3. Pheṇapiṇḍūpamasuttavaṇṇanā

95. Tatiye **Gaṅgāya nadiyā tīreti** ayujjhapuravāsino aparimāṇabhikkhuparivāraṃ cārikaṃ caramānaṃ Tathāgataṃ attano nagaraṃ sampattaṃ disvā ekasmiṃ Gaṅgāya nivattanaṭṭhāne mahāvanasaṇḍamaṇḍitappadese Satthu vihāraṃ katvā adaṃsu. Bhagavā tattha viharati. Taṃ sandhāya vuttaṃ “Gaṅgāya nadiyā tīre”ti. **Tatra kho Bhagavā bhikkhū āmantesīti** tasmīṃ vihāre vasanto Bhagavā sāyanhasamayaṃ Gandhakuṭṭito nikkhamitvā Gaṅgātīre paññattavarabuddhāsane nisinno Gaṅgāya nadiyā āgacchantāṃ mahantaṃ pheṇapiṇḍaṃ disvā “mama sāsane pañcakkhandhanissitaṃ⁴ ekaṃ dhammaṃ kathessāmi”ti cintetvā parivāretvā nisinne bhikkhū āmantesi.

1. Vaṭṭajalasannissito (Ka)

2. Patāretum (Sī, Ka)

3. Palujjanatāya (Sī), paluttattā (Syā)

4. Paccakkhanissitaṃ (Ka)

Mahantaṃ pheṇapiṇḍanti uṭṭhānuṭṭhāne badarapakkappamāṇato¹ paṭṭhāya anusotāgamanena² anupubbena pavaḍḍhitvā pabbatakūṭamattaṃ jātamaṃ, yattha udakasappādayo anekapāṇayo nivasanti, evarūpaṃ mahantaṃ pheṇapiṇḍamaṃ. **Āvaheyyāti** āhareyya. So paṇāyamaṃ pheṇapiṇḍo uṭṭhitaṭṭhānepi bhijjati, thokaṃ gantvāpi, ekadviyojanādivasena dūraṃ gantvāpi, antarā pana abhijjantopi mahāsamuddamaṃ patvā avassameva bhijjati. **Nijjhāyeyyāti** olokeyya. **Yoniso upaparikkheyyāti** kāraṇena upaparikkheyya. **Kim hi siyā bhikkhave pheṇapiṇḍe sāroti** bhikkhave pheṇapiṇḍamhisāro nāma kim bhaveyya, vilīyitvā viddhamseyyeva.

Evameva khoti yathā pheṇapiṇḍā nissāro, evamaṃ rūpampi niccasāradhuvasāra-attasāravirahena nissārameva. Yathā ca so “iminā pattamaṃ vā thālakaṃ vā karissāmī”ti gahetuṃ na sakkā, gahitopi tamattamaṃ na sādheti, bhijjati eva, evamaṃ rūpampi niccanti vā dhuvanti vā ahanti vā mamanti vā gahetuṃ na sakkā, gahitampi na tathā tiṭṭhati, aniccaṃ dukkhaṃ anattā asubhaññeva hotīti evamaṃ pheṇapiṇḍasadisameva hoti. Yathā vā pana pheṇapiṇḍo chiddāvachiddo anekasandhighaṭṭito bahūnaṃ udakasappādīnaṃ pāṇānaṃ āvāso, evamaṃ rūpampi chiddāvachiddamaṃ anekasandhighaṭṭitaṃ, kulavasenevettha asīti kimikulāni vasanti, tadeva tesamaṃ sūtiḡharampi vaccakuṭipi gilānasālāpi susānampi, na te aññattha gantvā gabbhavuṭṭhānādīni karonti, evampi pheṇapiṇḍasadisamaṃ.

Yathā ca pheṇapiṇḍo ādito badarapakkamatto hutvā anupubbena pabbatakūṭamattopi hoti, evamaṃ rūpampi ādito kalalamattaṃ hutvā anupubbena byāmamattampi gomahiṃsahatthi-ādīnaṃ vasena pabbatakūṭādimattaṃ hoti macchakacchapādīnaṃ vasena anekayojanasatapamāṇampi, evampi pheṇapiṇḍasadisamaṃ. Yathā ca pheṇapiṇḍo uṭṭhitamattopi bhijjati, thokaṃ gantvāpi, dūraṃ gantvāpi, samuddamaṃ patvā pana avassameva bhijjati, evamevaṃ rūpampi kalalabhāvepi bhijjati abbudādibhāvepi, antarā pana abhijjamānampi vassasatāyukānaṃ vassasataṃ patvā avassameva bhijjati, maraṇamukhe cuṇṇavicuṇṇamaṃ hoti, evampi pheṇapiṇḍasadisamaṃ.

1. Badaraṭṭhipamāṇato (Sī), badaracakkapamāṇato (Syā) 2. Anusotāgamane (Syā)

Kim hi siyā bhikkhave vedanāya sāroti-ādīsu vedanādīnaṃ pubbuḷādīhi¹ evaṃ sadisatā veditabbā. Yathā hi pubbuḷo asāro, evaṃ vedanāpi. Yathā ca so abalo agayhūpago, na sakkā taṃ gahetvā phalakaṃ vā āsanaṃ vā kātuṃ, gahitopi bhijjateva, evaṃ vedanāpi abalā agayhūpagā, na sakkā niccāti vā dhuvāti vā gahetuṃ, gahitāpi na tathā tiṭṭhati, evaṃ agayhūpagatāyapi vedanā pubbuḷasadisā. Yathā pana tasmim tasmim udakabindumhi pubbuḷo uppajjati ceva bhijjati ca, na ciraṭṭhitiko hoti, evaṃ vedanāpi uppajjati ceva bhijjati ca, na ciraṭṭhitikā hoti, ekaccharakkhaṇe koṭisatasahassasaṅkhā uppajjitvā nirujjhati. Yathā ca pubbuḷo udakatalaṃ, udakabinduṃ, udakajallaṃ², saṅkaḍḍhitvā puṭaṃ katvā gahaṇavātañcāti cattāri kāraṇāni paṭicca uppajjati, evaṃ vedanāpi vatthuṃ ārammaṇaṃ kilesajallaṃ phassasaṃghaṭṭanañcāti cattāri kāraṇāni paṭicca uppajjati. Evampi vedanā pubbuḷasadisā.

Saññāpi asāraḷṭṭhena marīcisadisā, tathā agayhūpagaṭṭhena. Na hi sakkā taṃ gahetvā pivituṃ vā nhāyituṃ vā bhājanaṃ vā pūretuṃ. Apica yathā marīci vipphandati, sañjātūmivegā viya khāyati, evaṃ nīlasaññādibhedā saññāpi nīlādi-anubhavanatthāya phandati vipphandati. Yathā ca marīci mahājanaṃ vippalambheti, “puṇṇavāpi viya puṇṇanadī viya dissatī”ti vadāpeti, evaṃ saññāpi vippalambheti, “idaṃ nīlakaṃ subhaṃ sukhaṃ niccaṃ”ti vadāpeti. Pītakādisupi eseva nayo. Evaṃ saññā vippalambhanenāpi marīcisadisā.

Akukkukajātanti³ anto asaṇjātaghanadaṇḍakaṃ. Saṅkhārāpi asāraḷṭṭhena kadalikkhandhasadisā, tathā agayhūpagaṭṭhena. Yatheva hi kadalikkhandhato kiñci gahetvā na sakkā gopānasi-ādīnaṃ atthāya upanetuṃ, upanītampi na tathā hoti, evaṃ saṅkhārāpi na sakkā niccādivasena gahetuṃ, gahitāpi na tathā honti. Yathā ca kadalikkhandho bahupattavaṭṭisamodhāno hoti, evaṃ saṅkhārakkhandho bahudhammasamodhāno. Yathā ca kadalikkhandho nānālakkhano. Aññoyeva hi bāhirāya pattavaṭṭiyā vaṇṇo, añño tato abbhantara-abbhantarānaṃ, evameva

1. Bubbuḷādīhi (Sī)

2. Udakajālakaṃ (Syā), udakajallakaṃ (Ka)

3. Akusajātanti (Sī), akukkujakajātanti (Syā)

saṅkhārakkhandhepi aññadeva phassassa lakkhaṇaṃ, aññā cetanādīnaṃ, samodhānetvā pana saṅkhārakkhandhova vuccatīti evampi saṅkhārakkhandho kadalikkhandhasadiso.

Cakkhumā purisoti maṃsacakkhunā ceva paññācakkhunā cāti dvīhi cakkhūhi cakkhumā. Maṃsacakkhumpi hissa parisuddhaṃ vaṭṭati apagatapaṭalapiḷakaṃ, paññācakkhumpi asārabhāvadassanasamatthaṃ. Viññāṇampi asārakaṭṭhena māyāsadisāṃ, tathā agayhūpagaṭṭhena. Yathā ca māyā ittarā lahupaccupaṭṭhānā, evaṃ viññāṇaṃ. Tañhi tatopi ittaratarañceva lahupaccupaṭṭhānatarañca. Teneva¹ hi cittaena puriso āgato viya gato viya ṭhito viya nisinno viya hoti. Aññadeva ca āgamanakāle cittaṃ, aññaṃ gamanakālādīsu. Evampi viññāṇaṃ māyāsadisāṃ. Māyā ca mahājanaṃ vañceti, yaṃkiñcideva “idaṃ suvaṇṇaṃ rajataṃ muttā”ti gāhāpeti, viññāṇampi mahājanaṃ vañceti. Teneva hi cittaena āgacchantāṃ viya gacchantāṃ viya ṭhitaṃ viya nisinnaṃ viya katvā gāhāpeti, aññadeva ca āgamane cittaṃ, aññaṃ gamanādīsu. Evampi viññāṇaṃ māyāsadisāṃ.

Bhūripaññenāti saṇhapaññena ceva vipulavitthatapaññena ca. **Āyūti** jīvitindriyaṃ. **Usmāti** kammajatejodhātu. **Parabhattanti** nānāvidhānaṃ kimigaṇādīnaṃ bhattaṃ hutvā. **Etādisāyaṃ santānoti** etādisī ayaṃ paveṇīmatakassa yāva susānā ghaṭṭīyatīti. **Māyāyaṃ bālalāpinīti** yvāyaṃ viññāṇakkhandho nāma, ayaṃ bālamahājanalapāpanikamāyā nāma.

Vadhakoti dvīhi kāraṇehi ayaṃ khandhasaṅkhāto vadhako aññamaññaghātanenapi, khandhesu sati vadho paññāyatīti. Ekā hi pathavīdhātu bhijjamānā sesadhātuyo gahetvāva bhijjati, tathā āpodhātu-ādayo. Rūpakkhandho ca bhijjamāno arūpakkhandhe gahetvāva bhijjati, tathā arūpakkhandhesu vedanādayo saññādike. Cattāropi cete vatthurūpanti evaṃ aññamaññavadhanenettha vadhakatā veditabbā. Khandhesu pana sati vadhābandhanacchedādīni sambhavanti, evaṃ etesu sati vadhābhāvatoṇi vadhakatā veditabbā. **Sabbasaṃyoganti** sabbāṃ dasavidhampi saṃyojanaṃ. **Accutaṃ padanti** nibbānaṃ. . Tatiyaṃ.

4-6. Gomayapiṇḍasuttādivaṇṇanā

96-98. Catutthe **sassatisamanti** Sinerumahāpathavīcandimasūriyādīhi sassasīhi samam. **Parittam gomayapiṇḍanti** appamattakam madhukapupphappamānam gomayakhaṇam. Kuto panānenetaṃ laddhanti. Paribhaṇḍakaraṇatthāya ābhatato gahitanti eke. Atthassa pana viññāpanattham iddhiyā abhisankharitvā hatthāruḷham katanti veditabbanti. **Attabhāvapaṭilābhoti** paṭiladdha-attabhāvo. **Na yidam brahmacariyavāso paññāyethāti** ayaṃ maggabrahmacariyavāso nāma na paññāyeyya. Maggo hi tebhūmakasaṅkhāre vivaṭṭento uppajjati. Yadi ca ettako attabhāvo nicco bhaveyya, maggo uppajjitvāpi saṅkhāravaṭṭam vivaṭṭetuṃ na sakkuṇeyyāti brahmacariyavāso na paññāyetha.

Idāni sace koci saṅkhāro nicco bhaveyya, mayā Mahāsudassanarājakāle anubhūtā sampatti niccā bhaveyya, sāpi ca aniccāti taṃ dassetuṃ **bhūtapubbāham bhikkhu rājā** ahosinti-ādimāha. Tattha **Kusāvatīrājadhānippamukhānīti** Kusāvatīrājadhānī tesam nagarānam pamukhā, sabbaseṭṭhāti attho. **Sāramayānīti** rattacandanasāramayāni. Upadhānam pana sabbesaṃ suttamayameva. **Gonakatthatānīti**¹ caturaṅgulādhikalomena kāḷakojavena atthatāni, yaṃ mahāpiṭṭhiyakojavoti vadanti. **Paṭikatthatānīti** ubhatolomena uṇṇāmayena setakambalena atthatāni. **Paṭalikatthakānīti** ghanapupphena uṇṇāmaya-attharaṇena atthatāni. **Kadalimigapavarapaccattharaṇānīti** kadalimigacammamayena uttamapaccattharaṇena atthatāni. Taṃ kira paccattharaṇam setavatthassa upari kadalimigacammam attharivā sibbetvā karonti. **Sa-uttaracchadānīti** saha uttaracchadena, upari baddhena rattavitānena saddhinti attho. **Ubhatolohitakūpadhānīti** sīsūpadhāṇca pādūpadhāṇcāti pallāṅkānam ubhatolohitakūpadhānāni. **Vejayantarathappamukhānīti** ettha Vejayanto nāma tassa rañño ratho, yassa cakkānam indanīlamanimayā nābhi, sattaratanamayā arā, pavālamayā nemi, rajatamayo akkho, indanīlamanimayaṃ upakkharaṃ, rajatamayaṃ kubbaraṃ. So tesam rathānam pamukho aggo. **Dukūlasandānānīti** dukūlasantharāni. **Kaṃsūpadhāraṇānīti** rajatamayadohabhājanāni. **Vatthakoṭṭisahassānīti**

1. Gonakatthatānīti (Syā)

yathārucitaṃ paribhuñjissatīti nhatvā ʒhitakāle upanītavatthāneva sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Bhattābhīhāro**ti abhiharitabbabhattaṃ.

Yamahaṃ tena samayena ajjhāvasāmiṃti yattha vasāmi, taṃ ekaññeva nagaraṃ hoti, avasesesu puttadhītādayo ceva dāsamanussā ca vasiṃsu. Pāsādakūṭāgarādīsupi eseva nayo. Pallaṅkādisu ekaṃyeva sayāṃ paribhuñjati, sesā puttādīnaṃ paribhogā honti. Itthīsu ekāva paccupaṭṭhāti, sesā parivāramattā honti. **Velā**mikāti khattiyassa vā brāhmaṇiyā, brāhmaṇassa vā khattiyāniyā kucchismiṃ jātā. **Parid**ahāmiṃti ekaṃyeva dussayugaṃ nivāsemi, sesāni parivāretvā vicarantānaṃ asītisahassādhikānaṃ soḷasannaṃ purisasatasahassānaṃ hotīti dasseti. **Bhu**ñjāmiṃti paramappamaṇena nāḷikodanamattaṃ bhuñjāmi, sesaṃ parivāretvā vicarantānaṃ cattālīsahassādhikānaṃ aṭṭhannaṃ purisasatasahassānaṃ hotīti dasseti. Ekathālipāko hi dasannaṃ janānaṃ pahoti.

Iti imaṃ Mahāsudassanakāle sampattiṃ dassetvā idāni tassā aniccataṃ dassento **iti kho bhikkhū**ti-ādimāha. Tattha **vipari**ṇatāti pakatijahanena nibbutapadīpo viya apanṇattikabhāvaṃ gatā. **Evaṃ aniccā kho bhikkhu saṅk**hārāti evaṃ hutvā-abhāvaṭṭhena aniccā. Ettāvatā Bhagavā yathā nāma puriso satahatthubbedhe campakarukkha nisseṇiṃ bandhitvā abhiruhitvā campakapupphaṃ ādāya nisseṇiṃ muñcanto otareyya, evamevaṃ nisseṇiṃ bandhanto viya anekavassakoṭisatasahassubbedhaṃ Mahāsudassanasampattiṃ āruyha sampattimatthake ʒhitaṃ aniccalakkhaṇaṃ ādāya nisseṇiṃ muñcanto viya otiṇṇo. **Evaṃ addhuvā**ti evaṃ udakapubbulādayo viya dhuvabhāvarahitā. **Evaṃ anassāsikā**ti evaṃ supinake pītapānīyaṃ viya anulittacandanaṃ viya ca assāsavirahitā. Iti imasmiṃ sutte aniccalakkhaṇaṃ kathitaṃ. Pañcame sabbaṃ vuttanayameva. Chaṭṭhaṃ tathā bujjanakassa ajjhāsayena vuttaṃ. . Catutthādīni.

7. Gaddulabaddhasuttavaṇṇanā

99. Sattame **ya**ṃ mahāsamuddoti yasmiṃ samaye pañcame sūriye uṭṭhite mahāsamuddo ussussati. **Dukk**hassa antakiriyaṃti cattāri saccāni appaṭivijjhivā avijjāya nivutānaṃyeva satāṃ vaṭṭadukkassa antakiriyaṃ

paricchedaṃ na vadāmi. **Sā gaddulabaddhoti**¹ gaddulena baddhasunakho. **Khī**leti pathaviyaṃ ākoṭṭe mahākhīle. **Thambheti** nikhaṇitvā ṭhapite thambhe. **Evameva khoti** ettha sunakho viya vaṭṭanissito bālo, gaddulo viya diṭṭhi, thambho viya sakkāyo, gaddularajjuyā thambhe upanibaddhasunakhassa thambhānuparivattanaṃ viya diṭṭhitaṇhāya sakkāye baddhassa puthujjanassa sakkāyānuparivattanaṃ veditabbaṃ. . Sattamaṃ.

8. Dutiyagaddulabaddhasuttavaṇṇanā

100. Aṭṭhame **tasmāti** yasmā diṭṭhigaddulanissitāya taṇhārajjuyā sakkāyathambhe upanibaddho vaṭṭanissito bālaputhujjano sabbiriyāpathesu khandhapañcakaṃ nissāyeva pavattati, yasmā vā dīgharattamidaṃ cittaṃ saṃkiliṭṭhaṃ rāgena dosena mohena, tasmā. **Cittasaṃkilesāti** sunhātāpi hi sattā cittasaṃkileseneva saṃkilissanti, malaggahitasarīrāpi cittassa vodānattā visujjhanti. Tenāhu porāṇā—

“Rūpamhi saṃkiliṭṭhamhi, saṃkilissanti māṇavā.

Rūpe suddhe visujjhanti, anakkhātā mahesinā.

Cittamhi saṃkiliṭṭhamhi, saṃkilissanti māṇavā.

Citte suddhe visujjhanti, iti vuttaṃ mahesinā”ti.

Caraṇaṃ nāma cittanti vicaraṇacittaṃ. Saṅkhā nāma brāhmaṇapāsaṇḍikā honti, te paṭakoṭṭhakaṃ katvā tattha nānappakārā sugatiduggativasena sampattivipattiyo lekhāpetvā “imaṃ kammaṃ katvā idaṃ paṭilabhati, idaṃ katvā idan”ti dassentā taṃ cittaṃ gahetvā vicaranti. **Citteneva cittanti** cittakārena cintetvā katattā cittaṃ cintitaṃ nāma. **Cittaññeva cittataranti** tassa cittassa upāyapariyesanacittaṃ tatopi cittataraṃ. **Tiracchānagatā pāṇā citteneva cittitāti**² kammacitteneva cittitā³. Taṃ pana kammacittaṃ ime vaṭṭakati ttirādayo “evaṃ cittaṃ bhavissāmā”ti āyūhantā nāma natthi. Kammaṃ pana yoniṃ upaneti, yonimūlako tesāṃ cittabhāvo. Yoni-upagatā hi sattā taṃtaṃyonikehi sadisacittāva honti. Iti yonisiddho cittabhāvo, kammāsiddhā yonīti veditabbā.

1. Gaddulabandhoti (Syā)

2. Cintitāti (Syā)

3. Cintitā (Syā), cittikatā (Ka)

apica cittaṃ nāmetaṃ sahaajātaṃ sahaajātadhammacittatāya bhūmicittatāya vatthucittatāya dvāracittatāya ārammaṇacittatāya kammanānattamūlakānaṃ¹ liṅganānattasaññānānattavohāranānattādīnaṃ anekavidhānaṃ cittaṇaṃ nipphādanatāyapi tiracchānagatacittato cittatameva² veditabbaṃ.

Rajakoti vatthesu raṅgena rūpasamuṭṭhāpanako. So pana acheko amanāpaṃ rūpaṃ karoti, cheko manāpaṃ dassanīyaṃ, evameva puthujjano akusalacittena vā ñāṇavippayuttakusalena vā cakkhusampadādivirahitaṃ virūpaṃ samuṭṭhāpeti, ñāṇasampayuttakusalena cakkhusampadādisampannaṃ abhirūpaṃ. . Aṭṭhamāṃ.

9. Vāsijaṭasuttavaṇṇanā

101. Navame **seyyathāpi bhikkhave kukkuṭiyā aṇḍānīti** imā kaṇhapakkhasukkapakkhavasena dve upamā vuttā. Tāsu kaṇhapakkha-upamā atthassa asādhikā, itarā sādhikāti. Sukkapakkha-upamāya evaṃ attho veditabbo—**seyyathā**ti opammatthe nipāto, **apīti** sambhāvanatthe. Ubhayenāpi seyyathā³ nāma bhikkhaveti dasseti. **Kukkuṭiyā aṇḍāni aṭṭha vā dasa vā dvādasa vāti** ettha pana kiñcāpi kukkuṭiyā vuttappakārato ūnādhikānīpi aṇḍāni honti, vacanasiliṭṭhatāya pana evaṃ vuttaṃ. Evañhi loke siliṭṭhavacanāṃ hoti. **Tānassūti** tāni assu, tāni bhaveyyunti attho. **Kukkuṭiyā sammā adhisayitānīti** tāya ca janettiyā kukkuṭiyā pakkhe pasāretvā tesāṃ upari sayantiyā sammā adhisayitāni. **Sammā pariseditānīti** kālena kālaṃ utum gaṇhāpentiyā suṭṭhu samantato seditāni usmīkatāni. **Sammā paribhāvitānīti** kālena kālaṃ suṭṭhu samantato bhāvitāni, kukkuṭagandhaṃ gāhāpitānīti attho. **Kiñcāpi tassā kukkuṭiyāti** tassā kukkuṭiyā iminā tividhakiriyākaraṇena appamādaṃ katvā kiñcāpi na evaṃ icchā uppajjeyya. **Atha kho bhābbāva teti** atha kho te kukkuṭapotakā vuttanayena sotthinā abhinibbhijjitum bhābbāva. Te hi yasmā tāya kukkuṭiyā evaṃ tihākārehi tāni aṇḍāni paripāliyamānāni na

1. Kammanānattaṃ, kammanānattatāya kammanānattamūlakānaṃ (Sī)

2. Cittaṃ cittatameva (Sī)

3. Seyyathāpi (Sī, Syā)

pūtīni honti, yo nesam allasineho, sopi pariyādānam gacchati, kapālam tanukam hoti, pādanakhasikhā ca mukhatuṇḍakañca kharam hoti, sayampi pariṇāmam gacchanti, kapālassa tanuttā bahi āloko anto paññāyati, tasmā “ciram vata mayam saṅkuṭītahatthapādā sambādhe sayimhā, ayañca bahi āloko dissati, ettha dāni no sukhavihāro bhavissati”¹ti nikkhamitukāmā hutvā kapālam pādena paharanti, gīvaṃ pasārenti, tato tam kapālam dvedhā bhijjati. Atha te pakkhe vidhunanā tamkhaṇānurūpaṃ viravantā nikkhamantiyeva, nikkhamitvā ca gāmakkhetaṃ upasobhayamāna vicaranti.

Evameva khoti idam opammasampañipādanam. Tam evam atthena samsanditvā veditabbaṃ—tassā kukkuṭiyā aṇḍesu tividhakiriyākaraṇam viya hi imassa bhikkhuno bhāvanānuyogaṃ anuyuttakālo, kukkuṭiyā tividhakiriyāsampādanena aṇḍānaṃ apūtibhāvo viya bhāvanānuyogamanuyuttassa bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇassa aparihāni, tassā tividhakiriyākaraṇena allasinehapariyādānam viya tassa bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena bhavattayānugatanikantisinehapariyādānam, aṇḍakapālānam tanubhāvo viya tassa bhikkhuno avijjaṇḍakosassa tanubhāvo, kukkuṭapotakānam pādanakhasikhāmukhatuṇḍakānam thaddhakharabhāvo viya bhikkhuno vipassanāñāṇassa tikkhakharavippasanna¹ sūrabhāvo, kukkuṭapotakānam pariṇāmakālo viya bhikkhuno vipassanāñāṇassa pariṇāmakālo vaḍḍhitakālo gabbhaggahaṇakālo, kukkuṭapotakānam pādanakhasikhāya vā mukhatuṇḍakena vā aṇḍakosam padāletvā pakkhe papphoṭetvā sotthinā abhinibbhidākālo viya tassa bhikkhuno vipassanāñāṇagabbham² gaṇhāpetvā vicarantassa tajjātikaṃ utusappāyam vā bhojanasappāyam vā puggalasappāyam vā dhammassavanasappāyam vā labhitvā ekāsane nisinnasseva vipassanam vaḍḍhentassa anupubbādhigatena arahattamaggena avijjaṇḍakosam padāletvā abhiññāpakkhe papphoṭetvā sotthinā arahattapattakālo veditabbo. Yathā pana kukkuṭapotakānam pariṇatabhāvaṃ ñatvā mātāpi aṇḍakosam bhindati, evam tathārūpassa bhikkhuno ñāṇaparipākam ñatvā Satthāpi—

1. Tikkhavisada (Sī)

2. Vipassanāñāṇam gabbham (Sī, Syā)

“Ucchinda sinehamattano, kumudaṃ sārādikaṃva pāṇinā.
Santimaggameva brūhaya, nibbānaṃ Sugatena desitaṃ”¹—

ādinā nayena obhāsaṃ pharitvā gāthāya² avijjaṇḍakosaṃ paharati. So gāthāpariyosāne avijjaṇḍakosaṃ bhinditvā arahattaṃ pāpuṇāti. Tato paṭṭhāya yathā te kukkuṭapotaḥkā gāmakkhettaṃ upasobhayamānā tattha vicaranti, evaṃ ayampi mahākhīṇāsavo nibbānārammaṇaṃ phalasaṃpattim appetvā saṃghārāmaṃ upasobhayamāno vicarati.

Palagaṇḍassāti vaḍḍhakissa. So hi olambakasaṅkhātaṃ palaṃ dhāretvā³ dārūnaṃ gaṇḍaṃ haratīti palagaṇḍoti vuccati. **Vāsijaṭeti** vāsidaṇḍakassa gahaṇaṭṭhāne. **Ettakaṃ vata me ajja āsavānaṃ khīṇanti** pabbajitassa hi pabbajjāsāṅkhepena uddesena paripucchāya yoniso manasikārena vattaṭṭipattiyā ca niccakālaṃ āsavā khīyanti. Evaṃ⁴ khīyamānānaṃ pana tesāṃ “ettakaṃ ajja khīṇaṃ, ettakaṃ hiyyo”^{ti} evamassa ñāṇaṃ na hotīti attho. Imāya upamāya vipassanāyānisamso dīpito. **Hemantikenāti** hemantasamayena. **Paṭippassambhantīti** thirabhāvena parihāyanti.

Evameva khoti ettha mahāsamuddo viya sāsanaṃ daṭṭhabbaṃ, nāvā viya yogāvacarō, nāvāya mahāsamudde pariyādānaṃ viya imassa bhikkhuno ūnapaṇcavassakāle ācariyupajjhāyānaṃ santike vicaraṇaṃ, nāvāya mahāsamuddodakena khajjamānānaṃ bandhanānaṃ tanubhāvo viya bhikkhuno pabbajjāsāṅkhepena uddesaparipucchādīhi ceva saṃyojanānaṃ tanubhāvo, nāvāya thale ukkhittakālo viya bhikkhuno nissayamuccakassa kammaṭṭhānaṃ gahetvā araṇṇe vasanakālo, divā vātātapena saṃsussanaṃ viya vipassanāñāṇena taṇhāsnehasaṃsussanaṃ, rattim himodakena temaṇaṃ viya kammaṭṭhānaṃ nissāya uppannaṃ pītipāmojjena cittatemaṇaṃ, rattindivaṃ vātātapena ceva himodakena ca parisukkhaparitintānaṃ bandhanānaṃ dubbalabhāvo viya ekadivasaṃ utusappāyādīni laddhā vipassanāñāṇapītipāmojjehi saṃyojanānaṃ bhiyyoso mattāya dubbalabhāvo, pāvussakamegho viya arahattamaggañāṇaṃ, meghavutṭhi-udakena nāvāya bandhe pūtibhāvo viya

1. Khu 1. 54 piṭṭhe Dhammapade.

3. Tīretvā (Sī)

2. Pharamānagāthāya (Sī)

4. Ettha (Sī, Ka)

āraddhavipassakassa rūpasattakādivasena vipassanaṃ vaḍḍhentassa okkhāyamāne pakkhāyamāne kammaṭṭhāne¹ ekadivasam utusappāyādīni laddhā ekapallaṅkena nisinnassa arahattaphalādhigamo, pūtibandhanāvāya kañci kālaṃ ṭhānaṃ viya khīṇasaṃyojanassa arahato mahājanaṃ anuggaṇhantassa yāvatāyukaṃ ṭhānaṃ, pūtibandhanāvāya anupubbena bhijjitvā apanṇattikabhāvūpagamo viya khīṇāsavassa upādiṇṇakkhandhabhedena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa apanṇattikabhāvūpagamoti imāya upamāya saṃyojanānaṃ dubbalatā dīpitā. . Navamaṃ.

10. Aniccasaññāsuttavaṇṇanā

102. Dasame **aniccasaññā**ti aniccaṃ aniccanti bhāventassa uppannasaññā. **Pariyādiyatī**ti khepayati. **Sabbaṃ asmimānanti** navavidhaṃ asmimānaṃ. **Mūlasantānakānī**ti santānetvā ṭhitamūlāni. Mahānaṅgalaṃ viya hi aniccasaññā, khuddānukhuddakāni mūlasantānakāni viya kilesā, yathā kassako kasanto naṅgalena tāni padāleti, evaṃ yogī aniccasaññaṃ bhāvento aniccasaññāñāṇena kilese padāletīti idamettha opammasaṃsandanaṃ.

Odhunātīti heṭṭhā dhunāti. **Niddhunātī**ti papphoṭeti. **Nicchoṭetī**² papphoṭetvā cheddeti. Idhāpi pabbajāni viya kilesā, lāyanaṃ nicchoṭanaṃ³ viya aniccasaññāñāṇanti iminā atthena upamā saṃsandetabbā.

Vaṇṭacchinnāyāti tiṇhena khurappena vaṇṭacchinnāya. **Tadanvayāni bhavantī**ti taṃ ambapiṇḍiraṃ anugacchanti, tassā patamānāya ambāni bhūmiyaṃ patanti. idhāpi ambapiṇḍi viya kilesā, tiṇhakhurappo viya aniccasaññā, yathā khurappena chinnāya ambapiṇḍiyā sabbāni ambāni bhūmiyaṃ patanti, evaṃ aniccasaññāñāṇena kilesānaṃ mūlabhūtāya avijjāya chinnāya sabbakilesā samugghātaṃ gacchantīti idaṃ opammasaṃsandanaṃ.

Kūṭaṅgamāti kūṭaṃ gacchanti. **Kūṭaninnāti** kūṭaṃ pavisanabhāvena kūṭe ninnā. **Kūṭasamosaraṇāti** kūṭe⁴ samosaritvā ṭhitā. Idhāpi kūṭaṃ viya aniccasaññā, gopānasiyo viya catubhūmakakusaladhammā, yathā

1. Vipassanākammaṭṭhāne (Sī)

2. Nicchedetīti (Sī), nipphoṭetīti (Syā)

3. Nicchedanaṃ (Sī)

4. Kūṭaṃ (Sī)

sabbagopānasīnaṃ kūṭaṃ aggaṃ, evaṃ kusaladhammānaṃ aniccasaññā aggā. Nanu ca aniccasaññā lokiyā, sā lokiyakusalānaṃ tāva aggaṃ hotu, lokuttarānaṃ kathaṃ agganti? Tesampi paṭilābhakaraṇatthena agganti veditabbā. Iminā upāyena sabbāsu upamāsu opammasaṃsandanaṃ veditabbaṃ. Purimāhi panettha tīhi aniccasaññāya kiccaṃ, pacchimāhi balanti¹. . Dasamaṃ.

Pupphavaggo pañcamaṃ.

Majjhimaṇṇāsako samatto.

(11) 1. Antavagga

1. Antasuttavaṇṇanā

103. Antavaggassa paṭhame **antāti** koṭṭhāsā. Idaṃ suttaṃ catusaccavasena pañcakkhandhe yojetvā **antoti** vacanena bujjanakānaṃ ajjhāsayavasena vuttaṃ. . Paṭhamam.

2-3. Dukkhasuttādivaṇṇanā

104-105. Dutiyampi pañcakkhandhe catusaccavasena yojetvā **dukkhanti** bujjanakānaṃ ajjhāsayena kathitaṃ. Tatiyampi tatheva **sakkāyoti** bujjanakānaṃ ajjhāsayena kathitaṃ. . Dutiyatatiyāni.

4. Pariññeyyasuttavaṇṇanā

106. Catutthe **pariññeyyeti** parijānitabbe samatikkamitabbe. **Pariññanti** samatikkamaṃ. **Pariññātāvinti** tāya pariññāya parijānitvā samatikkamitvā ṭhitaṃ. **Rāgakkhayoti**-ādihi nibbānaṃ dassitaṃ. . Catuttham.

5-10. Samaṇasuttādivaṇṇanā

107-112. Pañcamādīsu catūsu cattāri saccāni kathitāni. Navamadasamesu kilesappahānanti. . Pañcamādīni.

Antavaggo paṭhamo.

(12) 2. Dhammakathikavagga

1-2. Avijjāsuttādivaṇṇanā

113-114. Dhammakathikavaggaṭṭhassa paṭhame **ettāvatā ca avijjāgato hotīti** yāvatā imāya catūsu saccesu aññāṇabhūtāya avijjāya samannāgato, ettāvatā avijjāgato hotīti attho. Dutiyepi eseva nayo. . Paṭhamadutiyāni.

3. Dhammakathikasuttavaṇṇanā

115. Tatiye paṭhamena dhammakathiko, dutiyena sekhabbhūmi, tatiyena asekkhabbhūmiti evaṃ dhammakathikaṃ pucchitena visesetvā dve bhūmiyo kathitā. . Tatiyaṃ.

4. Dutiyadhammakathikasuttavaṇṇanā

116. Catutthe tissannampi pucchānaṃ tīṇi vissajjanāni kathitāni. . Catuttham.

5-9. Bandhanasuttādivaṇṇanā

117-121. Pañcame **atīradassīti** tīraṃ vuccati vaṭṭaṃ, taṃ na passati. **Apārāradassīti** pāraṃ vuccati nibbānaṃ, taṃ na passati. **Baddhoti** kilesabandhanena baddho hutvā jīyati ca¹ mīyati ca asmā lokā paraṃ lokaṃ gacchatīti. Imasmim sutte vaṭṭadukkhaṃ kathitanti. Chaṭṭhādīni uttānatthāneva. . Pañcamādīni.

10. Sīlavantasuttavaṇṇanā

122. Dasame **aniccatoti**-ādīsu hutvā abhāvākārena **aniccato**, paṭipīḷanākārena **dukkhato**, ābādhaṭṭhena **rogato**, antodosatṭhena **gaṇḍato**, tesam tesam gaṇḍānaṃ paccayabhāvena vā khaṇanatṭhena vā **sallato**, dukkhaṭṭhena **aghato**, visabhāgamahābhūtasamuṭṭhāna-ābādhapaccayaṭṭhena **ābādhato**, asakaṭṭhena **parato**, palujjanatṭhena

1. Jāyati ca jīyati ca (Sī, Syā)

palokato, sattasuññataṭṭhena **suññato**, attābhāvena **anattato**. Evamettha “aniccato palokato”ti dvīhi padehi aniccamanasikāro, “suññato anattato”ti dvīhi anattamanasikāro, sesehi dukkhamanasikāro vuttoti veditabbo. Sesamettha uttānameva. . Dasamaṃ.

11. Sutavantasuttavaṇṇanā

123. Tathā ekādasame. Dasamasmim hi “sīlavatā”ti catupārisuddhisīlaṃ vuttaṃ, idha **sutavatāti** kammaṭṭhānasutaṃ. Idameva nānākaraṇaṃ. . Ekādasamaṃ.

12-13. Kappasuttādivaṇṇanā

124-125. Dvādasamaterasamāni Rāhulovādasadisānevāti. . Dvādasamaterasamāni.

Dhammakathikavaggo dutiyo.

(13) 3. Avijjāvagga

1-10. Samudayadhammasuttādivaṇṇanā

126-135. Avijjāvaggo uttānatthova. Imasmim hi vagge sabbasuttesu catusaccameva kathitaṃ.

Avijjāvaggo tatiyo.

(14) 4. Kukkuḷavagga

1-14. Kukkuḷasuttādivaṇṇanā

136-149. Kukkuḷavaggassa paṭhame **kukkuḷanti** santattaṃ ādittaṃ chārīkarāsīm viya mahāpariḷāhaṃ. Imasmim sutte dukkhalakkhaṇaṃ kathitaṃ, sesesu aniccalakkhaṇādīni. Sabbāni cetāni pāṭiyekkaṃ puggalajjhāsayena kathitānīti.

Kukkuḷavaggo catuttho.

(15) 5. Diṭṭhivagga

1-9. Ajjhattasuttādivaṇṇanā

150-158. Diṭṭhivaggaṭṭhassa paṭhame **kiṃ upādāyāti** kiṃ paṭicca. Dutīye **kiṃ abhinivissāti** kiṃ abhinivisitvā, paccayaṃ katvāti attho. Tatiyādīsu **diṭṭhīti**-ādīni puggalajjhāsayena vuttāni. . Paṭhamādīni.

10. Ānandasuttavaṇṇanā

159. Dasame¹ **upasaṅkamīti** aññe bhikkhū pañcakkhandhakammaṭṭhānaṃ kathāpetvā yuñjitvā ghaṭetvā arahattaṃ patvā Satthu santike aññaṃ byākaronte disvā “ahampi pañcakkhandhakammaṭṭhānaṃ kathāpetvā yuñjanto ghaṭento arahattaṃ patvā aññaṃ byākarissāmi”ti cintetvā upasaṅkami. Satthā pana attano dharamānakāle therassa uparimaggattayavajjhānaṃ kilesānaṃ pahānaṃ apassantopi “imassa cittaṃ gaṇhissāmi”ti kathesi. Tassapi ekaṃ dve vāre manasi katvāva Buddhupaṭṭhānavelā jātāti gantabbaṃ hoti. Itissa cittaṃ sampahaṃsamāno vimutti-paripācanīyadhammova so kammaṭṭhānānuyogo jātoti. . Dasamaṃ.

Diṭṭhivaggo pañcamaṃ.

Uparipaṇṇāsako² samatto.

Khandhasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ānandasutte (Ka)

2. Cūḷapaṇṇāsako (Sī, Ke)

2. Rādhasaṃyutta

1. Paṭhamavagga

1. Mārasuttavaṇṇanā

160. Rādhasaṃyuttassa paṭhame **māro vā assāti** maraṇaṃ vā bhaveyya. **Māretā vāti** māretabbo vā. **Yo vā pana mīyatīti** yo vā pana marati. **Nibbidatthanti** nibbidāñāṇatthaṃ. **Nibbānatthāti** phalavimutti nāmesā anupādānibbānatthāti attho. **Accayāsīti**¹ atikkantosi. **Nibbānogadhanti** nibbāne patiṭṭhitaṃ. Idaṃ maggabrahmacariyaṃ nāma nibbānabbhantare vussati, na nibbānaṃ atikkamitvāti attho. **Nibbānapariyosānanti** nibbānaṃ assa pariyosānaṃ, nipphatti niṭṭhāti attho. . Paṭhamam.

2-10. Sattasuttādivaṇṇanā

161-169. Dutīye **satto sattoti** laggapucchā². **Tatra satto tatra visattoti** tatra laggo tatra vilaggo. **Paṃsvāgārakehīti** paṃsugharakehi. **Keḷāyantīti** kīḷanti. **Dhanāyantīti** dhanam viya maññanti. **Mamāyantīti** “mama idaṃ, mama idan”ti mamattaṃ karonti, aññassa phusitumpi na denti. **Vikīḷaniyaṃ karontīti** “niṭṭhitā kīḷā”ti te bhimamānā kīḷāvigamaṃ karonti. Tatiye **bhavanettīti** bhavarajju. Catutthaṃ uttānameva. Pañcamādīsu catūsu cattāri saccāni kathitāni, dvīsu kilesappahānanti. . Dutiyādīni.

Paṭhamo vaggo.

2. Dutiyavagga

1-12. Mārasuttādivaṇṇanā

170-181. Dutiyavaggassa paṭhame **māro māroti** maraṇaṃ pucchati. Yasmā pana rūpādivinimuttaṃ maraṇaṃ nāma natthi, tenassa Bhagavā **rūpaṃ kho Rādha**

1. Accasarāti (Sī)

2. Puggalapucchā (Syā)

māroti-ādimāha. Dutīye **māradham**moti maraṇadhammo. Etenupāyena sabbattha attho veditabboti.

Dutīyo vaggio.

3-4. Āyācanavaggādi

1-11. Mārādisutta-ekādasakavaṇṇanā

182-205. Tato param uttānatthameva. Ayaṃ hi Rādhathero Paṭibhāṇiyatthero nāma. Tathāgatassa imaṃ theram disvā sukhumaṃ kāraṇaṃ upaṭṭhāti. Tenassa Bhagavā nānāyechi dhammaṃ deseti. Evaṃ imasmim Rādhasamyutte ādito dve vaggā pucchāvasena desitā, tatiyo āyācanena, catuttho upanisinnakathāvasena. Sakalampi panetaṃ Rādhasamyuttaṃ therassa vimutti-paripācanīyadhammaseneva gahitanti¹ veditabbaṃ.

Rādhasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Gatanti (Sī), katanti (Syā)

3. Diṭṭhisamyutta

1. Sotāpattivagga

1. Vātasuttavaṇṇanā

206. Diṭṭhisamyutte **na vātā vāyantī**ti-ādīsu evaṃ kira tesam diṭṭhi—
“yepi ete rukkhasākhādīni bhañjantā vātā vāyanti, na ete vātā, vātaleso
nāmeso, vāto pana esikatthambho viya pabbatakūṭam viya ca ṭhito. Tathā
yāpi etā tiṇakaṭṭhādīni vahantiyo nadiyo sandanti, na ettha udakam sandati,
udakaleso nāmesa, udakam pana esikatthambho viya pabbatakūṭam viya ca
ṭhitaṃ. Yāpimā gabbhiniyo vijāyantīti ca vuccanti, kiñcāpi tā milātudarā
honti, gabbho pana na nikkhamati, gabbhaleso nāmeso, gabbho pana
esikatthambho viya pabbatakūṭam viya ca ṭhito. Yepi ete candimasūriyā
udenti vā apenti vā, neva te uidenti na apenti, candimasūriyaleso nāmesa,
candimasūriyā pana esikatthambho viya pabbatakūṭam viya ca ṭhitā”ti.

2-4. Etaṃmamasuttādivaṇṇanā

207-209. **Diṭṭhanti**-ādīsu **diṭṭham** rūpāyatanam. **Sutam** saddāyatanam.
Mutam gandhāyatanam rasāyatanam phoṭṭhabbāyatanam. Tam hi patvā
gahetabbato mutanti ca vuttam. Avasesāni sattāyatanāni **viññātam** nāma.
Pattanti pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattam. **Pariyesitanti** pattam vā
apattam vā pariyesitam. **Anuvicaritam** **manasā**ti cittena anusañcaritam.
Lokasmim hi pariyesitvā pattampi atthi, pariyesitvā nopattampi, apariyesitvā
pattampi, apariyesitvā nopattampi. Tattha pariyesitvā pattam pattam nāma,
pariyesitvā nopattam pariyesitam nāma. Apariyesitvā pattañca apariyesitvā
nopattañca manasānuvicaritam nāma. Atha vā pariyesitvā pattampi
apariyesitvā pattampi pattaṭṭhena pattam nāma, pariyesitvā nopattameva
pariyesitam nāma, apariyesitvā nopattam manasānuvicaritam nāma. Sabbam
vā etam manasā anuvicaritameva.

5. Natthidinnasuttavaṇṇanā

210. **Natthi dinnanti**-ādīsu **natthi dinnanti** dinnassa phalābhāvaṃ sandhāya vadanti. **Yiṭṭhaṃ** vuccati mahāyāgo. **Hutanti** paheṇakasakkāro¹ adhippeto. Tampi ubhayaṃ phalābhāvameva sandhāya paṭikkhipanti. **Sukatadukkaṭānanti** sukatadukkātānaṃ, kusalākusalānanti attho. **Phalaṃ vipākoti** yaṃ phalanti vā vipākoti vā vuccati, taṃ natthīti vadanti. **Natthi ayaṃ lokoti** paraloke ṭhitassa ayaṃ loko natthi. **Natthi paro lokoti** idha loka ṭhitassapi paro loko natthi, sabbe tattha tattheva ucchiḍantīti dassenti. **Natthi mātā natthi pitāti** tesu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṃ phalābhāvavasena vadanti. **Natthi sattā opapātikāti** cavitvā uppajjanakasattā nāma natthīti vadanti. **Natthi loke samaṇabrāhmaṇāti** loke sammāpaṭipannā samaṇabrāhmaṇā nāma natthīti vadanti.

Catumahābhūtikoti catumahābhūtamayo. **Pathavī pathavīkāyanti** ajjhattikā pathavīdhātu bāhiraṃ pathavīdhātum. **Anupetīti** anuyāti. **Anupagacchatīti** tasveva vevacanaṃ, anugacchatīti attho. Ubhayenāpi upeti upagacchatīti dassenti. **Āpādisupi** eseva nayo. **Indriyānīti** manacchaṭṭhāni indriyāni. **Saṅkamantīti** ākāsaṃ pakkhandanti. **Āsandipaṇcamāti** nipannamañcena pañcamā, mañco ceva, cattāro mañcapāde gahetvā ṭhitā cattāro purisā cāti attho. **Yāva ālāhanāti** yāva susānā. **Padānīti** “ayaṃ evaṃ sīlavā ahosi, evaṃ dussīlo”ti-ādinā nayena pavattāni guṇāguṇapadāni. Sarīrameva vā ettha padānīti adhippetam. **Kāpotakānīti** kapotakavaṇṇāni, pārāvatapakkhavaṇṇānīti attho. **Bhassantāti** bhasmantā. Ayameva vā Pāli. **Āhutiyo**ti yaṃ paheṇakasakkārādibhedam dinnadānaṃ, sabbaṃ taṃ chārikāvasānameva hoti, na tato param phaladāyakaṃ hutvā gacchatīti attho. **Dattupaññattanti** dattūhi bālaṃ anussehi paññattam. Idam vuttam hoti—bālehi abuddhīhi paññattamidam dānaṃ, na paṇḍitehi. Bālā denti, paṇḍitā gaṇhantīti dassenti.

1. Mahālābhasakkāro (Syā), pahonakasakkāro (Ka)

6. Karotosuttavaṇṇanā

211. **Karototi** sahatthā karontassa. **Kārayatoti** āṇattiyā kārentassa. **Chindatoti** paresaṃ hatthādīni chindantassa. **Chedāpayatoti** parehi chedāpentassa. **Pacatoti** daṇḍena pīlentassa. **Pacāpayatoti** parehi daṇḍādīnā pīlāpentassa. **Socato socāpayatoti** parassa bhaṇḍaharaṇādīhi sokaṃ sayam karontassāpi parehi kārentassāpi. **Kilamato kilamāpayatoti** āhārupacchedabandhanāgārapavesanādīhi sayam kilamentassapi parehi kilamāpentassapi. **Phandato phandāpayatoti** param phandantaṃ phandanakāle¹ sayampi phandato parampi phandāpayato. **Pāṇamatipātayatoti** pāṇaṃ hanantassapi hanāpentassapi. Evaṃ sabbattha karaṇakārāpanavaseneva attho veditabbo.

Sandhinti gharasandhiṃ. **Nillopanti** mahāvilopaṃ. **Ekāgārikanti** ekameva gharaṃ parivāretvā vilumpanaṃ. **Paripanthe tiṭṭhatoti** āgatāgatānaṃ² acchindanatthaṃ magge tiṭṭhato. **Karoto na karīyati pāpanti** yaṃkiñci pāpaṃ karomīti saññāya karotopi pāpaṃ na karīyati, natthi pāpaṃ. Sattā pana karomāti evaṃsaññino hontīti dīpenti. **Khurapariyantena** khuraneminā, khuradhārasadisapariyanta vā. **Ekamaṃsakhalanti** ekamaṃsarāsīṃ. **Puñjanti** tasseva vevacanaṃ. **Tatonidānanti** ekamaṃsakhalakaraṇanidānaṃ.

Dakkhiṇanti dakkhiṇatīre manussā kakkhaḷā dāruṇā, te sandhāya hanantoti-ādi vuttaṃ. **Uttaranti** uttaratīre saddhā honti pasannā Buddhamāmakā dhammamāmakā saṃghamāmakā, te sandhāya **dadantoti**-ādi vuttaṃ. Tattha **yajantoti** mahāyāgaṃ karonto. **Damenāti** indriyadarena uposathakammena³. **Saṃyamenāti** silasaṃyamena. **Saccavajjenāti** saccavacanena. **Āgamoti** āgamaṇaṃ, pavattīti attho. Sabbathāpi pāpapuññānaṃ kiriyaṃeva paṭikkhipanti.

1. Bandhanakāle (Sī)

2. Āgatāgataṃ (Sī, Syā)

3. Uposathakammena vā (Dī-Ṭṭha 1. 145 piṭṭhe) Ṭṭkāpi passitabbā.

7. Hetusuttavaṇṇanā

212. **Natthi hetu natthi paccayoti** ettha **paccayoti** hetuvevacanameva. Ubhayenāpi vijjamānameva kāyaduccaritādīnaṃ saṃkilesapaccayaṃ, kāyasucaritādīnaṃ visuddhipaccayaṃ paṭikkhipanti. **Natthi balanti** yamhi attano bale patiṭṭhitā ime sattā devattampi mārattampi brahmattampi sāvakaabodhimpī paccekabodhimpī sabbaññutampi pāpuṇanti, taṃ balaṃ paṭikkhipanti. **Natthi vīriyanti**-ādīni sabbāni aññamaññavevacanāneva. “Idaṃ no¹ vīriyena, idaṃ purisathāmena, idaṃ purisaparakkamena pattan”ti² evaṃ pavattavacanapaṭikkhepakaraṇavasena panetāni visum ādiyanti.

Sabbe sattāti oṭṭhagoṇagadrabhādayo anavasese pariggaṇhanti. **Sabbe pāṇāti** ekindriyo pāṇo, dvindriyo pāṇoti-ādivasena vadanti. **Sabbe bhūtāti** aṇḍakosavatthikesesu bhūte sandhāya vadanti. **Sabbe jīvāti** sāliyavagodhumādayo sandhāya vadanti. Tesu hi te viruhanabhāvena jīvasaññino. **Avasā abalā avīriyāti** tesaṃ attano vaso vā balaṃ vā vīriyaṃ vā natthi. **Niyatisaṅgatibhāvaparīṇatāti** ettha **niyatīti** niyatatā. **Saṅgatīti** channaṃ abhijātīnaṃ tattha tattha gamaṇaṃ. **Bhāvoti** sabhāvoyeva. Evaṃ niyatiyā ca saṅgatiyā ca bhāvena ca parīṇatā nānappakārataṃ pattā. Yena hi yathā bhavitabbaṃ, so tatheva bhavati. Yena na bhavitabbaṃ, so na bhavatīti dassenti. **Chasvevābhijātīsūti** chasu eva abhijātīsu ṭhatvā sukhaṃ dukkhaṃ paṭisaṃvedenti, aññā sukhadukkhabhūmi natthīti dassenti.

8-10. Mahādiṭṭhisuttādivaṇṇanā

213-215. **Akaṭāti** akatā. **Akaṭavidhāti** akatavidhānā, “evaṃ karohī”ti kenaci kārītāpi na hontīti attho. **Animmitāti** iddhiyāpi na nimmitā. **Animmātāti** animmāpitā. “Animmitabba”tipi pāṭho, na nimmitabbāti attho. **Vañjhāti** vañjhapasuvañcyatālādayo viya aphalā kassaci ajanakā. Pabbatakūṭaṃ viya ṭhitāti **kūṭaṭṭhā**. Esikaṭṭhāyino viya hutvā ṭhitāti **esikaṭṭhāyīṭṭhitā**, yathā sunikhāto esikatthambho niccalo tiṭṭhati, evaṃ ṭhitāti attho. **Na iñjantīti** esikatthambho viya

1. Tena (Syā)

2. Pattabbanti (Syā, Ka)

ṭhitattā na calanti. **Na vipariṇamantīti** pakatiṃ na vijahanti. **Na aññamaññaṃ byābādhentīti** aññamaññaṃ na upahananti. **Nālanti** na samatthā. **Pathavīkāyoti**-ādisu pathavīyeva¹ pathavīkāyo, pathavīsamūho vā. **Sattannarūpveva kāyānanti** yathā muggarāsi-ādisu pahaṭaṃ satthaṃ muggarāsi-ādīnaṃ antareneva pavisati, evaṃ sattannaṃ kāyānaṃ antarena chiddena vivarena satthaṃ pavisati. Tattha “ahaṃ imaṃ jīvitaṃ voropemi”ti kevalaṃ saññāmatameva hotīti dassenti.

Yonipamukhasatasahassanīti pamukhayonīnaṃ uttamayonīnaṃ cuddasasatasahassāni aññāni ca saṭṭhisatāni aññāni ca chasatāni. **Pañca ca kammuno satānīti** pañcakammasatāni cāti kevalaṃ takkamattakena niratthakadiṭṭhiṃ dīpenti. **Pañca ca kammāni tīṇi ca kammānīti**-ādisupi eseṃ nayo. Keci paṇāhu “pañca kammānīti pañcendriyavasena gaṇhanti, tīṇīti kāyakammādivasenā”ti. **Kamme ca aḍḍhakamme cāti** ettha panassa kāyakammavacīkammāni kammanti laddhi, manokammaṃ upaḍḍhakammanti. **Dvītiyaṭṭhipadāti** dvāsaṭṭhipaṭṭhipadāti vadanti. **Dvāṭṭhantarakappāti** ekasmiṃ kappe catusaṭṭhi antarakappā nāma honti, ayaṃ pana aññe dve ajānanto evamāha.

Chalābhijātiyoti kaṇhābhijāti nīlābhijāti lohotaḥbhijāti haliddābhijāti sukkābhijāti paramasukkābhijāti imā cha abhijātiyo vadanti. Tattha orabbhikā sūkarikā sākuṇikā māgavikā luddā macchaghātakā corā coraghātakā bandhanāgārikā, ye vā panaññepi keci kurūrakammantā, ayaṃ kaṇhābhijātiyo vadanti. Bhikkhū nīlābhijātiyo vadanti. Te kira catūsu paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti, “bhikkhū ca kaṇṭakavuttikā”ti² ayaṃ hissa Pāḷi eva. Atha vā kaṇṭakavuttikā eva nāma eke³ pabbajitāti vadanti. Lohitaḥbhijātiyo nāma nigaṇṭhā ekasāṭakāti vadanti. Ime kira purimehi dvīhi paṇḍaratarā. Gihī odātavasanā acelakasāvakaḥ haliddābhijātiyo vadanti. Evaṃ attano paccayadāyake nigaṇṭhehipi jeṭṭhakatare karonti. Ājīvakaḥ ājīvinīyo ayaṃ sukkābhijātiyo vadanti. Te kira purimehi catūhi

1. Paṭhavīdhātuyeva (Sī)

2. Am 2. 337 piṭṭhe.

3. Evamānāmikā (Syā, Ka)

paṇḍaratarā. Nando vaccho, Kiso saṅkicco¹, Makkhali gosālo paramasukkābhijātīti vadanti. Te kira sabbehi paṇḍaratarā.

Aṭṭha purisabhūmiyoti mandabhūmi khiddābhūmi vīmaṃsakabhūmi ujugatabhūmi sekhabhūmi samaṇabhūmi jānanabhūmi pannabhūmiti imā aṭṭha purisabhūmiyoti vadanti. Tattha jātadivasato paṭṭhāya satta divase sambādhaṭṭhānato nikkhantattā sattā mandā honti momūhā, ayaṃ mandabhūmiti vadanti. Ye pana duggatito āgatā honti, te abhiṇhaṃ rodanti ceva viravanti ca², sugatito āgatā taṃ anussarivā anussarivā hasanti, ayaṃ khiddābhūmi nāma. Mātāpitūnaṃ hatthaṃ vā pādaṃ vā mañcaṃ vā pīṭhaṃ vā gahetvā bhūmiyaṃ padanikkhipanaṃ vīmaṃsakabhūmi nāma. Padasā gantuṃ samatthakālo ujugatabhūmi nāma. Sippāni sikkhanakālo sekhabhūmi nāma. Gharā nikkhamma pabbajanakālo samaṇabhūmi nāma. Ācariyaṃ sevitvā³ jānanakālo jānanabhūmi nāma. “Bhikkhu ca pannako jino⁴ na kiñci āhā”ti evaṃ alābhiṃ samaṇaṃ pannabhūmiti vadanti.

Ekūnapaññāsa ājīvakasateti ekūnapaññāsa ājīvavuttisatāni. **Paribbājakasateti** paribbājakapabbajjāsatāni. **Nāgavāsasateti** nāgamaṇḍalasatāni. **Vīse indriyasateti** vīsa indriyasatāni. **Tim se nirayasateti** timsa nirayasatāni. **Rajodhātuyoti** raja-okiraṇaṭṭhānāni. Hatthapiṭṭhipādapiṭṭhādīni sandhāya vadati. **Satta saññīgabbhāti** oṭṭhagoṇagadrabha-ajapasumigamaṃ se sandhāya vadati. **Satta asaññīgabbhāti** sāliyavagodhumamuggakaṅguvarakakudrūsake sandhāya vadati. **Nigaṇṭhīgabbhāti** gaṇṭhimhi jātagabbhā, ucchuveḷunaḷādayo sandhāya vadati. **Satta devāti** bahū devā, so pana sattāti vadati. Manussāpi anantā, so sattāti vadati. **Satta pesācāti** pisācā mahantamahantā⁵, sattāti vadati. **Sarāti** mahāsarā. Kaṇṇamuṇḍarathakāra-anotattasīhappapātachaddantamucalinda⁶kuṇāladahe gahetvā vadati.

Pavuṭāti gaṇṭhikā. **Papātāti** mahāpapātā. **Papātasatānīti** khuddakapapātasatāni. **Supināti** mahāsupinā. **Supinasatānīti** khuddakasupinasatāni. **Mahākappinoti** mahākappānaṃ. Ettha ekamhā mahāsarā

1. Saṅkiccho (Ka)

2. Paridevanti ca (Ka)

3. Sevitvā sevitvā (Sī, Syā)

4. Jinno (Sī)

5. Mahantā (Ma-Ṭṭha 3. 161 piṭṭhe)

6. ...kuḷīramucalinda (Ma-Ṭṭha 3. 161 piṭṭhe), chaddantamandākinī (Syā, Dī-Ṭṭha 1. 148. piṭṭhe ca.)

vassasate vassasate kusaggena ekaṃ udakabindum nīharitvā sattakkhattum tamhi sare nirudake kate eko mahākappoti vadati. Evarūpānaṃ mahākappānaṃ caturāsītisatasahassāni khpetvā bāle ca paṇḍite ca¹ dukkhassantaṃ karontīti ayamassa laddhi. Paṇḍitopi kira antarāvisujjhitaṃ na sakkoti, bālopi tato uddham na gacchati.

Sīlena vāti acelakasīlena vā aññena vā yena kenaci. **Vatenāti** tādiseneva vatena. **Tapenāti** tapokammena. **Aparipakkaṃ paripāceti** nāma yo “ahaṃ paṇḍito”ti antarā visujjhati. **Paripakkaṃ phussa phussa byantīkaroti** nāma yo “ahaṃ bālo”ti vuttaparimāṇakālaṃ atikkamitvā yāti. **Hevaṃ natthīti** evaṃ natthi. Taṃ hi ubhayampi na sakkā kātunti dīpeti. **Doṇamiteti** doṇena mitaṃ viya. **Sukhadukkheti** sukhadukkham. **Pariyantakateti** vuttaparimāṇena kālena katapariyanto. **Natthi hāyanavaḍḍhaneti** natthi hāyanavaḍḍhanāni, na saṃsāro paṇḍitassa hāyati, na bālassa vaḍḍhatīti attho. **Ukkaṃsāvakaṃseti** ukkaṃsāvakaṃsā. Hāyanavaḍḍhanānamevetam vevacanaṃ. Idāni tamatthaṃ upamāya sādento² **seyyathāpi nāmāti**-ādimāha. Tattha **suttaguḷeti** veṭhetvā³ katasuttaguḷe. **Nibbeṭhiyamānameva paletīti** pabbate vā rukkhagge vā ṭhatvā khittaṃ suttappamāṇena nibbeṭhiyamānameva gacchati, sutte khīṇe tattheva tiṭṭhati, na gacchati, evameva bālā ca paṇḍitā ca kālavasena nibbeṭhiyamānā sukhadukkham palenti, yathāvuttena kālena atikkamantīti dasseti.

11-18. Antavāsuttādivaṇṇanā

216-223. **Antavā lokoti** ekato vaḍḍhitanimittaṃ lokoti gāhena vā takkena vā uppannadiṭṭhi. **Anantavāti** sabbato vaḍḍhitaṃ appamāṇanimittaṃ lokoti gāhena vā takkena vā uppannadiṭṭhi. **Taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṇi** jīvaṇca sarīraṇca ekamevāti uppannadiṭṭhi. Sesam sabbattha uttānamevāti. Imāni tāva sotāpattimaggasena aṭṭhārasa veyyākaraṇāni ekaṃ gamaṇaṃ.

1. Bālo ca paṇḍito ca (Syā)

2. Dassento (Sī)

3. Vaṭṭetvā (Syā)

2. Dutiyagamanādivaggavaṇṇanā

224-301. Dutiyam gamanam dukkhavasena vuttam. Tatrāpi aṭṭhāraseva veyyākaraṇāni, tato parāni “rūpī attā hotī”ti-ādini aṭṭha veyyākaraṇāni, tehi saddhim tam dutiyapeyyāloti vutto.

Tattha **rūpī**ti ārammaṇameva “attā”ti gahitadiṭṭhi. **Arūpī**ti jhānam “attā”ti gahitadiṭṭhi. **Rūpī ca arūpī cāti** ārammaṇaṇca jhānaṇca “attā”ti gahitadiṭṭhi. **Neva rūpī nārūpī**ti takkamattena gahitadiṭṭhi. **Ekantasukhī**ti lābhītakki-jātissarānam uppannadiṭṭhi. Jhānalābhīnopi hi atīte ekantasukham attabhāvaṁ manasikaroto evaṁ diṭṭhi uppajjati. Takkinopi “yathā etarahi aham ekantasukhī, evaṁ samparāyepi bhavissāmī”ti uppajjati. Jātissarassapi sattaṭṭhabhave sukhītabhāvaṁ passantassa¹ evaṁ uppajjati, **ekanta dukkhī**ti-ādisupi eseva nayo.

Tatiyapeyyālo anicca dukkhavasena tehiyeva chabbāsatiyā suttehi vutto, catuttha peyyālo tiparivaṭṭavasenāti.

Diṭṭhisamīyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Okkantasaṁyutta

1-10. Cakkhusuttādivaṇṇanā

302-311. Okkantasaṁyutte **adhimuccatī**ti saddhādhimokkham paṭilabhati. **Okkanto sammattaniyā**manti pavīṭṭho ariyamaggaṁ. **Abhabbo ca² tāva kālaṁ kātunti** iminā uppanne magge phalassa anantarāyataṁ dīpeti. Uppannasmim hi magge phalassa antarāyakaraṇam nāma natthi. Tenevāha “ayaṇca puggalo sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno assa, kappassa ca uḍḍayhanavelā assa, neva tāva kappo uḍḍayheyya, yāvāyaṁ puggalo na sotāpattiphalaṁ sacchikaroti, ayaṁ vuccati puggalo ṭhitakappī”ti³. **Mattaso nijjhānam khamantī**ti pamāṇato olokanam khamanti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Okkantasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sarantassa (Syā)

2. Abhabbova (Sī, Syā)

3. Abhi 3. 116 piṭṭhe.

5. Uppādasasāmyuttavaṇṇanā

312-321. Uppādasasāmyutte sabbam pākaṭameva.

Uppādasasāmyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Kilesasāmyuttavaṇṇanā

322-331. Kilesasāmyutte **cittasseso upakkilesoti** kataracittassa? Catubhūmakacittassa. Tebhūmakacittassa tāva hotu, lokuttarassa katham upakkilesa hotīti? Uppattinivāraṇato. So hi tassa uppajjitum appadānena upakkilesoti veditabbo. **Nekkhammaninnanti** navalokuttaradhammaninnam. **Cittanti** samathavipassanācittam. **Abhiññāsacchikaraṇīyesu dhammesūti** paccavekkhaṇāṇaṇena abhijānitvā sacchikātabbesu chaḷabhiññādhammesu, ekaṃ dhammam vā gaṇhantena¹ nekkhammanti gahetabbam. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Kilesasāmyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sāriputtasāmyutta

1-9. Vivekajasuttādivaṇṇanā

332-340. Sāriputtasāmyuttassa paṭhame **na evam hotīti** ahaṅkāramamaṅkāraṇam pahīnattā evam na hoti. Dutiyādisupi eseva nayo. . Paṭhamādīni.

10. Sucimukhīsuttavaṇṇanā

341. Dasame **sucimukhīti** evamnamikā. **Upasaṅkamīti** theram abhirūpaṃ dassanīyam suvaṇṇavaṇṇam samantapāsādikam disvā “iminā saddhim parihāsam karissāmī”ti upasaṅkami. Atha therena tasmim vacane paṭikkhitte

1. Gaṇhantena nibbānameva (Syā)

“idānissa vādaṃ āropessāmi”ti maññamānā **tena hi samaṇa ubbhamukho**¹ **bhuñjasīti** āha. **Disāmukhoti** catuddisāmukho, catasso disā oloKentoti attho. **Vidisāmukhoti** catasso vidisā oloKentoti.

Vatthuvijjātiracchānavijjāyāti vatthuvijjāsāṅkhātāya tiracchānavijjāya. Vatthuvijjā nāma lābuvatthukumbhaṇḍavatthumūlakavatthu-ādīnaṃ vatthūnaṃ phalasampattikāraṇakālaajānanupāyo. **Micchājīvena jīvikam kappenti** teneva vatthuvijjātiracchānavijjāsāṅkhātena micchājīvena jīvikam kappenti, tesam vatthunaṃ sampādanena pasannehi manussehi dinne paccaye paribhuñjantā jīvantīti attho. **Adhomukhāti** vatthum oloketvā bhuñjamānavasena adhomukhā bhuñjanti nāma. Evaṃ sabbattha yojanā kātābbā. Api cettha **nakkhattavijjāti** “ajja imaṃ nakkhattam iminā nakkhattena gantabbaṃ, iminā idaṇḍidaṇḍa kātābbaṃ”ti evaṃ jānanavijjā. **Dūteyyanti** dūtakammaṃ, tesam tesam sāsanaṃ gahetvā tattha tattha gamanaṃ. **Pahīṇagamananti** ekagāmasmiṃ yeva ekakulassa sāsanaṃ aññakulaṃ upasaṅkamaṇaṃ. **Āṅgavijjāti** itthilakkhaṇapurisalakkaṇavasena āṅgasampattiṃ ṇatvā “tāya āṅgasampattiyā idaṃ nāma labbhatī”ti evaṃ jānanavijjā. **Vidisāmukhāti** āṅgavijjā hi taṃ taṃ sarīrakoṭṭhāsaṃ ārabba pavattattā vidisāya pavattā nāma, tasmā tāya vijjāya jīvikam kappetvā bhuñjantā vidisāmukhā bhuñjanti nāma. **Evamārocesīti** “dhammikaṃ samaṇa”ti-ādīni vadamānā sāsanaṃ niyyānikaṃ guṇaṃ kathesi. Taṇca paribbājikāya kathaṃ² sutvā pañcamattāni kulasaṭāni sāsane otarimsūti.

Sāriputtasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Nāgasamyutta

1. Suddhikasuttavaṇṇanā

342. Nāgasamyutte **aṇḍajāti** aṇḍe jātā. **Jalābujāti** vatthikose jātā. **Samsedajāti** samsede jātā. **Opapātikāti**

1. Uddharimukho (Sī)

2. Pariyāyakathaṃ (Sī)

upapatitvā viya jātā. Idañca pana suttaṃ aṭṭhuppattiyā vuttaṃ. Bhikkhūnaṃ hi “kati nu kho nāgayoniyo”ti kathā udapādi. Atha Bhagavā puggalānaṃ nāgayonīhi uddharaṇatthaṃ¹ nāgayoniyo āvikaronto imaṃ suttaṃāha.

2-50. Paṇītatarasuttādivaṇṇanā

343-391. Dutiyādīsu **vossatṭhakāyā**ti ahituṇḍikaparibuddhaṃ² agaṇetvā vissatṭhakāyā. **Dvayakārinoti** duvidhakārino, kusalākusalakārinoti attho. **Sacajja mayanti** sace ajja mayaṃ. **Sahabyataṃ upapajjati**ti sahabhāvaṃ āpajjati. Tatrassa akusalaṃ upapattiyā paccayo hoti, kusalaṃ upapannānaṃ sampattiyā. **Annanti** khādanīyabhojanīyaṃ. **Pānanti** yaṃkiñci pānakaṃ. **Vatthanti** nivāsanapārūpanaṃ. **Yānanti** chattupāhanaṃ ādim katvā yaṃkiñci gamanapaccayaṃ. **Mālanti** yaṃkiñci sumanamālādipupphaṃ. **Gandhanti** yaṃkiñci candanādigandhaṃ. **Vilepananti** yaṃkiñci chavirāgakaraṇaṃ. **Seyyāvasathapadīpeyyanti** mañcapīṭhādiseyyaṃ ekabhūmikādi-āvasathaṃ vaṭṭitelādipadīpūpakaraṇaṃca detīti attho. Tesaṃ hi dīghāyukatāya ca³ vaṇṇavantatāya ca sukhabahulatāya ca patthanaṃ katvā imaṃ dasavimaṃ dānavatthum datvā taṃ sampattiṃ anubhavitum tattha nibbattanti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Nāgasam̐yuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Supaṇṇasaṃyuttavaṇṇanā

392-437. Supaṇṇasaṃyutte pattānaṃ vaṇṇavantatāya garuḷā **supaṇṇā**ti vuttā. Idhāpi paṭhamasuttaṃ purimanayeneva aṭṭhuppattiyaṃ vuttaṃ. **Harantīti** uddharanti. Uddharamānā ca pana te attanā hīne vā same vā uddharitum sakkonti, na attanā paṇītatare. Sattavidhā hi anuddharaṇīyanāgā nāma paṇītatarā kambalassatarā dhataratṭhā sattasīdantaravāsino pathaviṭṭhakā pabbataṭṭhakā vimānaṭṭhakāti. ()⁴ tatra⁵ aṇḍajādīnaṃ jalābujādayo

1. Ukkaṇṭhanatthaṃ (Sī, Syā)

2. ...parivutthaṃ (Sa), ...paripanthaṃ (Syā)

3. Dīghāyukabhāve ca (Syā, Ka)

4. (Tatra paṇītatarā nāma yonito ukkaṇṭhatarā)(Sī)

5. Tathā hi (Sī)

paṇītatarā, te tehi anuddharaṇīyā. Kambalassatarā pana nāgasenāpatino, te yattha katthaci disvā yo koci supaṇṇo uddharitum na sakkoti. Dhataratṭhā pana nāgarājāno, tepi koci uddharitum na sakkoti. Ye pana sattasīdantare mahāsamudde vasanti, te yasmā katthaci vikampanam kātum na sakkā, tasmā koci uddharitum na sakkoti. Pathaviṭṭhakādīnam nilīyanokāso atthi, tasmā tepi uddharitum na sakkoti. Ye pana mahāsamudde ūmipiṭṭhe vasanti, te yo koci samo vā paṇītataro vā supaṇṇo uddharitum sakkoti. Sesam Nāgasamyutte vuttanamevāti.

Supaṇṇasamyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Gandhabbakāyasaṃyuttavaṇṇanā

438-549. Gandhabbakāyasaṃyutte **mūlagandhe** adhivatthāti yassa rukkhassa mūle gandho atthi, taṃ nissāya nibbattā. So hi sakalopi rukkho tesam upakappati. Sesapadesupi eseva nayo. **Gandhagandheti** mūlādīgandhānam gandhe. Yassa hi rukkhassa sabbesampi mūlādīnam gandho atthi, so idha gandho nāma. Tassa gandhassa gandhe, tasmim adhivatthā. Idha mūlādīni sabbāni tesamyeva upakappanti. **So dātā hoti mūlagandhānanti** so kāḷānusārikādīnam mūlagandhānam dātā hoti. Evaṃ sabbapadesu attho veditabbo. Evaṃ hi sarikkhadānampi datvā patthanam ṭhapenti, asarikkhadānampi. Taṃ dassetum **so annam detīti**-ādi dasavidham dānavatthu vuttam. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Gandhabbakāyasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Valāhakaṣaṃyuttavaṇṇanā

550-606. Valāhakaṣaṃyutte **valāhakakāyikā**ti valāhakanāmake devakāye uppannā ākāśacārikadevā. **Sītavalāhakā**ti sītakaraṇavalāhakā. Sesapadesupi eseva nayo. **Cetopaṇidhimanvāyā**ti cittaṭṭhapanam āgamma. **Sītam hotīti** yaṃ vassāne vā

hemante vā sītaṃ hoti, taṃ utusamuṭṭhānameva. Yaṃ pana sītepi atisītaṃ, gimhe ca uppannaṃ sītaṃ, taṃ devatānubhāvena nibbattaṃ sītaṃ nāma. **Uṇhaṃ hotīti** yaṃ gimhāne uṇhaṃ, taṃ utusamuṭṭhānikaṃ pākatikameva. Yaṃ pana uṇhepi ati-uṇhaṃ, sītakāle ca uppannaṃ uṇhaṃ, taṃ devatānubhāvena nibbattaṃ uṇhaṃ nāma. **Abbhaṃ hotīti** abbhamaṇḍapo¹ hoti. Idhāpi yaṃ vassāne ca sisire ca abbhaṃ uppajjati, taṃ utusamuṭṭhānikaṃ pākatikameva. Yaṃ pana abbheyyeva ati-abbhaṃ, sattasattāhampi candasūriye chādetvā ekandhakāraṃ karoti, yañca cittavesākhamāsesu abbhaṃ, taṃ devatānubhāvena uppannaṃ abbhaṃ nāma. **Vāto hotīti** yo tasmim tasmim utumhi uttaradakkhiṇāḍipakativāto hoti, ayaṃ utusamuṭṭhānova. Yopi pana rukkhakkhandhādipadālano ativāto nāma atthi, ayañceva, yo ca aññopi akālavāto, ayaṃ devatānubhāvanibbatta nāma. **Devo vassatīti** yaṃ vassike cattāro māse vassaṃ, taṃ utusamuṭṭhānameva. Yaṃ pana vasseyeva ativassaṃ, yañca cittavesākhamāsesu vassaṃ, taṃ devatānubhāvanibbattaṃ nāma.

Tatridaṃ vatthu—eko kira vassavalāhakadevaputto Talakūṭakavāsī²khīṇāsavatttherassa santikaṃ gantvā vanditvā aṭṭhāsī. Thero “kosi tvaṇ”ti pucchi. Ahaṃ bhante vassavalāhakadevaputtoti. Tumhākaṃ kira cittena devo vassatīti. Āma bhanteti. Passitukāmā mayanti. Temissatha bhanteti. Meghasīsaṃ vā gajjitaṃ vā na paññāyati, kathaṃ temissāmāti. Bhante amhākaṃ cittena devo vassati, tumhe paṇṇasālaṃ pavisathāti. Sādhu devaputtāti so pāde dhovitvā paṇṇasālaṃ pāvisi. Devaputto tasmim pavisanteyeva ekaṃ gītaṃ gāyitvā hatthaṃ ukkhipi. Samantā tiyojanaṭṭhānaṃ ekameghaṃ ahosi. Thero addhatinto paṇṇasālaṃ pavitṭhoti. Apica devo nāmesa aṭṭhahi kāraṇehi vassati nāgānubhāvena supaṇṇānubhāvena devatānubhāvena saccakiriyaṃ utusamuṭṭhānena māravaṭṭanena iddhibalena vināsameghenāti.

Valāhakasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Abbhamaṇḍalo (Sī)

2. Himālayakūṭavāsī (Sī), Tagarakuṭivāsī (Syā)

12. Vacchagottasaṃyuttavaṇṇanā

607-661. Vacchagottasaṃyutte **aññāṇā**ti aññāṇena. Evaṃ sabbapadesu karaṇavaseneva attho veditabbo. Sabbāni cetāni aññamaññavevacanānevāti. Imasmiṃca pana saṃyutte ekādasa suttāni pañcapaññāsa veyyākaraṇānīti veditabbāni.

Vacchagottasaṃyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Jhānasaṃyutta

1. Samādhimūlakasaṃpattisuttavaṇṇanā

662. Jhānasaṃyuttassa paṭhame **samādhikusalo**ti paṭhamam jhānam pañcaṅgikam dutiyam tivaṅgikanti evam aṅgavavatthānakusalō. **Na samādhismim samāpattikusalo**ti cittam hāsetvā kalam katvā jhānam samāpajjitum na sakkoti. Iminā nayena sesapadānipi veditabbāni.

2-55. Samādhimūlakaṭṭhitisuttādivaṇṇanā

663-716. Dutiyādīsu **na samādhismim ṭṭitikusaloti** jhānam ṭṭapetum akusalō, sattaṭṭha-accharāmatam jhānam ṭṭapetum na sakkoti. **Na samādhismim vuṭṭhānakusaloti** jhānato vuṭṭhātum akusalō, yathāparicchedena vuṭṭhātum na sakkoti. **Na samādhismim kallitakusaloti** cittam hāsetvā kalam katum akusalō. **Na samādhismim ārammaṇakusaloti** kasiṇārammaṇesu akusalō. **Na samādhismim gocarakusaloti** kammaṭṭhānagocare ceva bhikkhācāragocare ca akusalō. **Na samādhismim abhinīhārakusaloti** kammaṭṭhānam abhinīharitum akusalō. **Na samādhismim sakkaccakārīti** jhānam appetum sakkaccakārī na hoti. **Na samādhismim sātaccakārīti** jhānappanāya satatakārī na hoti, kadācideva karoti. **Na samādhismim sappāyakārīti** samādhissa sappāye upakāradhamme pūretum na sakkāti. Tato param samāpatti-ādīhi

padehi yojetvā catukkā vuttā. Tesāṃ attho vuttanayeneva veditabbo.
Sakalaṃ panettha jhānasamīyuttaṃ lokiyajjhānavaseneva kathitanti.

Jhānasamīyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti Sāratthappakāsinīyā Saṃyuttanikāyaṭṭhakathāya

Khandhavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṃyuttanikāyaṭṭhakathāya dutiyo bhāgo.

Nidānavaggakhandhavaggasaṃyuttatṭhakathāya

Saṃvaṇṇitapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akaṭavidhā	313	Ajātaṃ	257
Akaṭā	313	Ajānaññeva	182
Akasiralābhī	216	Ajitapañhe	56
Akālikena	62	Ajjhattaṃ kathaṃkathī	40
Akicchālābhī	216	Ajjhattaṃ vimokkhā	59
Akukkukajātaṃ	295	Ajjhosāya	241
Akuppā me vimutti	143	Ajjhositaṃ	91
Akhaṇḍāni	251	Añjasaṃ	107
Agadhito	152	Añjetvā	219
Agamanīyaṭṭhānaṃ	134	Aññataro	70
Agāravā	189	Aññatra phassā	53
Agāriyaṃ	167	Aññatreva	113
Aggaṃ	149	Aññātucchena	219
Aggabījaṃ	251	Aññā byākata	57, 116
Aṅgavijjā	319	Aññaṃ āṇim	211
Aṅgārakāsu	103	Aññaṃ jīvaṃ	64
Aghato	305	Aññaṃ sarīraṃ	64
Aghaṃ	244	Aññaṃ satthāraṃ	166
Acarim	143	Atṭhatṭhānaṃ	
Acelo Kassapo	33	kāyapāgabbhiyaṃ	155
Accantaniṭṭhā	241	Atṭhikaṅkalo	147
Accayāsi	308	Atṭhim katvā	183
Accāvadante	161	Atṭhikasaṅkhalikaṃ	200
Accutaṃ padaṃ	296	Atṭhuppattiko	4
Acchariyaṃ abbhutaṃ	53	Aṇḍajā	319
Acchaṃ pattam	219	Aṇḍabhūto	230
		Atippago	52

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Atimaññeyya	191
Ativelam	212
Atītaṃ	257
Atīradassī	305
Aturitacārikā	164
Atītaṃ	257
Atthaṅgamo	69
Attajjhāsayo	3
Attatthaṃ	48
Attato upagaccheyya	91
Attadīpā	247
Attaniyaṃ	289
Attani vā rūpaṃ	235
Attamano	157
Attavadhāya gabbhaṃgaṇhāti	195
Attavādupādānaṃ	14
Attasaraṇā	247
Attānañca nāvajānāmi	60
Atthasaṃhito	70
Atthitaṃ	31
Adiṭṭhajotanāpucchā	7
Adinnādānaṃ	134
Adinnādāyino	133
Addhagato	229
Addhānamaggappaṭipanno	167
Adhigamasaddhammapaṭi- rūpakam	186
Adhiccasaṃuppannaṃ	33
Adhiṭṭhāti	286
Adhimuccati	317
Adhimuccatha	75

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Adhomukhā	319
Anajjhāpanno	152
Anajjhositā	73
Anaññathatā	39
Anaññasaraṇā	247
Anattato	306
Anattaniyaṃ	258
Ananubodhā	88
Anantarā	254, 281
Anantavā	316
Anabhāvaṃkatāni	64
Anabhinanditā	289
Anabhisaṅkhacca vimuttaṃ	250
Anamataggo	145
Anayaṃ āpanno	190
Anāgataṃ	222
Anātāpī	153
Anāsavaṃ	162
Aniccaṃ	39, 196
Aniccato	305
Aniccadassāvī	230
Aniccasaññā	303
Aniccā	58, 141
Animmātā	313
Animmitā	313
Anissitāya	219
Anukampaṃ	158
Anuggahāya	22
Anuggāhako	236
Anuṭṭhitā	206

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Anuttarassa yogakkhemassa	153
Anuttaraṃ sammāsambodhiṃ	142
Anudayaṃ	158
Anudhammacārī	71
Anudhammabhūtaṃ	32
Anupaṭṭhitāya	192
Anupatitvā anupatitvā	200
Anupalittā	259
Anupādā	32
Anupādā-aparitassanaṃ	241
Anupādāya āsavehi	248
Anupādāvimutto	57
Anupādiyaṃ na paritassati	72
Anupāyāso	238
Anupeti	311
Anumatipucchā	8
Anuvicaranti	260
Anuvicaritaṃ manasā	310
Anuviloketi	262
Anusahagato	290
Anusāsato	230
Anuseti	65, 245
Anussareyyuṃ	147
Anekaṭṭhānaṃ	
manopāgabbhiyaṃ	156
Anekavihitam	116
Anejaṃ	259
Anelagaḷāya	219
Anesanaṃ	152
Anottappī	153
Antaragharaṃ	33

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Antarāyiko	190
Antavā loko	316
Antimā	143
Antimoyaṃ samussayo	260
Antaṃ	277, 304
Annaṃ	320
Apakasseva kāyaṃ	154, 156
Apakassa cittaṃ	154
Apacayo	90
Apacito	115
Apayanto	114
Aparantaṃ	39
Aparappaccayā	32
Apalokito	236
Apaloketha	236
Apācīnaṃ	260
Apātubhūtaṃ	257
Apāpakam	280
Apāyo	89
Apāradassī	305
Apuññaṃ ce saṅkhāraṃ	72
Apurakkharāno	240
Apūtikāni	251
Apekkhavā	242
Appaṃ vā bhiyyo	149
Appagabbhā	155
Appaṭikuṭṭhā	257
Appaṭipuggalo	266
Appaṭivānī	118
Appaṭivedhā	88

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Appaṭisaṅkhā	166	Abhisametāvino	119
Appatissā	189	Abhisameti	38
Appattamānasam	191	Abhisambujjhati	38
Appadakkhiṇaggāhino	161	Abhisāpo	277
Appamattā	206, 211	Abhisitto	231
Appamatto	196	Amatadvāram	55
Appamādena sampādetum	48	Amucchito	152
Appamādo	118	Ayaṃ āpodhātuyā	141
Appossukko	216	Ayaṃ tejodhātuyā	142
Abbuyha	243	Ayaṃ dutiyo	32
Abbuhetvā	212	Ayaṃ pathavīdhātuyā	141
Abbhaññaṃsu	62	Ayaṃ vāyodhātuyā	142
Abbhaññāsīm	142	Ayameko anto	32
Abyāpādadhātum	127	Ayogakkhemakāmo	285
Abhikkhaṇātaṅko	230	Arakkhiteneva kāyena	192
Abhi jānam	244	Arañña kuṭikāyaṃ	286
Abhi jhā	137	Arahato	19
Abhi jhāluno	133	Ariyakantehi	68
Abhiññāya	266	Ariyadhammassa akovido	232
Abhinandum	9	Ariyasāvakassa	40
Abhinandati	241	Ariyā	231
Abhinandamāno	258	Ariyo	55, 67
Abhinibbatti	13	Arūpī	317
Abhinivesānusayaṃ	32	Alaṃ vacanāya	32
Abhipatthanā	162	Aladdhā	152
Abhirūpo	216	Alameva	46, 145
Abhivadati	241	Avantīsu	238
Abhisāṅkhataṃ	65	Avasā	313
Abhisāṅkharoti	72	Avasissanti	74
Abhisāñcetaṃ	65		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Avasisseyyumaṃ	75
Avātātapahatāni	251
Avāpuraṇaṃ ādāya	291
Avighāto	238
Avijjā	72
Avijjā upayanti	114
Avijjāgato	71
Avijjādhātu	249
Avijjānīvaraṇassa	36
Avijjāsamugghātā	206
Avijjāsamphassajena	249
Avitathatā	38
Avinipātadhammo	68
Avihimsādhātum	127
Aveccappasādena	68
Asaṃkiṇṇapubbā	257
Asaṃkiṇṇā	257
Asaṃsaggena chijjati	131
Asakkārena cūbhayaṃ	192
Assatarī	195
Assādānupassino	75
Asanivicakkaṃ	191
Asammāsambuddhesu	128
Assāsamatattha	57
Assutavā	90
Asekhaññaṇaṃ	260
Asmimāno samucchinnō	259
Assasi	219
Assosi	70, 116

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Ahaṅkāramamaṅkāra-	
mānānusayā	197
Ahu paññāya abhisamayo	20
[Ā]	
Ākāsanissitā	103
Ākāse paṇiṃ cālesi	157
Ākiṇṇamanussaṃ	108
Ākoṭitapaccākoṭitāni	219
Āgatigati	67
Āgamo	312
Āgucāriṃ	104
Ācayo	90
Ācārakulaputto	46
Ācikkhati	38
Ācikkhatu	34
Āṇisaṅghāṭova	211
Ātappaṃ	118
Ātāpino	211
Ātāpī	196
Āturakāyo	229
Āturo hāyaṃ	230
Ādānaṃ	90
Ādikenā	188
Ādittaṃ	257
Ādibrahmacariyako	70
Ādīnavadassāvī	152
Ānako	209
Ānando	79

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ā]	
Āneñjūpagam	72	Āhutiyo	311
Āneñjam ce saṅkhāraṃ	72	Ālāhanā	311
Āpānīyakamso	111	[I]	
Āpodhātu	141	Iñjanti	313
Ābādhato	305	Iṇaṭṭā	277
Ābhādhātu	124	Iṇaparibhogo	183
Ābhicetasikānaṃ	216	Itarītarena	150
Āmantesi	1, 110	Iti rūpaṃ	44, 265
Āmisakiñcikkahetu	193	Iti hidaṃ	20
Āmisagataṃ	190	Idappaccayatā	38
Āmisacakkhu	190	Idha	52
Āyasmā	79	Iddhaṃ	108
Āyu	296	Iddhividhaṃ	116
Āyusaṅkhārā	209	Indriyāni	230, 311
Ārakāvassa	104	Iriyaṃ	56
Ārakkhasampanno	285	[U]	
Āraddhacittā	35	Ukkalā	257
Āraddhavīriyo	47, 215	Ukkaṇṭakena	192
Ārammaṇato	137, 140	Ukkaṃsāvakaṃse	316
Ārammaṇaṃ	212	Uggaṇhāhi	70
Ārādhesi	110	Ugghaṭṭitaññū	4
Āloko	20	Uṭṭhāyāsana vihāraṃ pāvisi	60
Āvaheyya	294	Uttamapuriso	255
Āvibhāvaṃ tirobhāvaṃ	116	Uttaro Gijjhakūṭassa	147
Āsandipaṇcamā	311	Uttānīkaroti	38
Āsabhaṃ ṭhānaṃ	43	Uttāno	45
Āsayā	261	Uttāsavā	242
Āsavānaṃ khayā	49, 162	Udakanissitā	103
Āsavā nānussavanti	60	Udakaphusitāni	119
Āhārā	21		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U]	
Udakavārako	114	Ummujjanimmujjaṁ	117
Udapāno	114	Usmā	94, 296
Udānaṁ udānesi	251	Ussolhī	118
Uddhāpavantāṁ	107	[Ū]	
Uddham	260	Ūse	290
Uddham ojaṁ	77	[E]	
Upakkilesa	318	Ekattaṁ	70
Upadhinidānaṁ	110	Ekantaparipuṇṇaṁ	167
Upanikkhipeyya	120	Ekantaparisuddhaṁ	167
Upapajjati	320	Ekantadukkhaṁ	144, 256
Upayanto	114	Ekantasukhī	317
Upayā	31	Ekamantaṁ nisīdi	79
Upayāpeti	114	Ekaṇṇā	101
Upayo	250	Ekaṇṇā	96
Upayupādānā	239	Ekaṇṇā	312
Upasaṅkami	289	Ekaṇṇā	215
Upassuti	69	Ekaṇṇā	312
Upādānaṁ	13	Ekaṇṇā	315
Upādānakkhayārāmaṁ	192	Ekaṇṇā	196
Upādāparitassanaṁ	241	Ekaṇṇā	214
Upādāniyesu	75	Ekaṇṇā	91, 196
Upādāya	16, 283	Ekaṇṇā	61
Upādiyati	32	Ekaṇṇā	305
Upādiyamāno	258	Ekaṇṇā	237
Upāsanaṁ	211	Ekaṇṇā	243
Upeti	286	Ekaṇṇā	243
Uppakkaṁ	204	Ekaṇṇā	285
Ubbadhena	119		
Ubhatolohitaṭṭhapadānāni	297		

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[E]

Esikaṭṭhāyiṭṭhitā	313
Esevento dukkhassa	75
Eso me attā	91, 196
Esohamasmi	91, 196
Ehi tvam	115

[O]

Okāsaṃ	33
Okiliniṃ	204
Okiriniṃ	204
Okoṭimako	323
Okoṭimakam	217
Okkanti	13
Okkanto sammattaniyāmaṃ	317
Okkamanīyā	189
Okkhāsataṃ	206
Otāraṃ	212
Odahimsu	211
Odhunāti	303
Opapātikā	319
Opilavati	188
Oraso	185
Olujjati	166
Ohārinī	292
Ohitasoto	183
Oḷārikena	215
Oḷāriko	22

[Ka]

Kaṭasi	145
Kaṭuko	190

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kaṭṭham	245
Kataññutā	213
Kataveditā	213
Katahatthā	207
Katūpāsana	207
Katham vimokkhā	59
Kathetukamyatāpucchā	8
Kadalimigapavara- paccattharaṇāni	297
Kantāraṃ	95
Kantāramaggaṃ	95
Kandantānaṃ	146
Kandaraṃ	51
Kappaṃ	215
Kabaḷikāro	22
Kammāsadhammaṃ	79
Karoto	312
Kaliṅgarūpadhānā	211
Kallaṃ	196
Kavikatā	211
Kapallāni	74
Kassapakārāme	289
Kākapeyyā	119
Kāpotakāni	311
Kaḷārakhattiyo	57
Kāmataṇhā	14, 243
Kāmabhavo	13
Kāmupādānaṃ	13
Kāmesu	134, 240
Kāmesu anapekkhinaṃ	219
Kāmesumicchācāro	134

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kāyapariyantikaṃ	73	Kunnadiyo	51
Kāyasaṅkhāre	289	Kumārakavādā	166
Kāyasaṅkhāro	16	Kumbhakāranivesane	287
Kāyasañcetanāhetu	53	Kumbhakārapākā	74
Kāyassa bheda	74	Kumbhatthenakehi	206
Kāyūṇṇa	38	Kuraraghare	238
Kāraṇiko	202	Kurūsu viharati	79
Kārayato	312	Kulaputtana	46
Kālakiriya	12	Kulāgaṇṭhikajātā	89
Kāsikena	147	Kulānuddayatāya	165
Kāsu	103	Kulūpako	158
Kāḷasīlā	288	Kulūpaghātāṃ	166
Kāḷasīho	261	Kusalamūlaṃ	194
Kāḷāvakaṃ	41	Kusalūpasamhitāṃ	183
Kiccakaraṇīyesu	240	Kusobbhā	51
Kicchaṃ	20	Kūṭaṅgamā	206, 303
Kiñcideva desaṃ	33	Kūṭāgāraṃ	106
Kimjātikā	26	Kūṭaṭṭhā	313
Kimnidānā	26	Kūṭaninnā	303
Kim nu kho	39, 70, 112	Kūṭasamugghātā	206
Kimpabhavā	26	Kūṭasamosaraṇā	206, 303
Kimpahotikā	247	Kūṭāgārasālā	106
Kimvādī	52, 238	Kevalassa	9
Kimsamudayā	26	Kevalino	255
Kukkuḷaṃ	306	Kesarasīho	261
Kuṭṭanissitā	103	Keḷāyanti	308
Kuṭṭaṃ	103	Ko adhippayāso	37, 256
Kudāssu	20	Koṭṭhāsato	137, 139
Kuddālapīṭakaṃ	78	Kolatṭhimattiyo	120

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Khajjāmi	271
Khaṇḍākhaṇḍikam	78
Khaṇḍiccam	11
Khattiyapaṇḍitā	238
Khantisamvaro	233
Khandhabījam	250
Khandhānam	13
Khamanīyam yāpanīyam	288
Khayadhammam	39, 63
Khayasmim khayenāṇam	50
Khādeyyum	103
Khārikam	270
Khāre	290
Khīṇanirayo	68
Khīle	299
Khurapariyantena	312

[Ga]

Gaṅgāya nadiyā tīre	293
Gaṇamajjhe	155
Gadduhanamattam	207
Gaddulabaddho	299
Gandham	320
Gambhīratthā	211
Gambhīrāvabhāso	80
Garukato	114
Garukāni	158
Gahapatāni	158
Gahapatipaṇḍitā	238
Gādanti	255

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga]

Gāmakūṭako	203
Gijjhāpi kākāpi	200
Giṇṇakāvasathe	69
Gilabaḷiso	190
Gulikā	120
Gūthapūrā	191
Gūtho gūthena	131
Goghātako	201
Goṇakatthatāni	297
Gocarāya pakkamati	262

[Gha]

Ghammapareto	111
Ghammābhitatto	111

[Ca]

Cakkhumā puriso	296
Cakkhubhūtā	200
Cakkhuviññāṇam	16
Cakkhusamphassajā vedanā	15
Cakkhusamphasso	15
Catuṭṭhānam vacīpāgabbhiyam	156
Catuparivaṭṭam	254
Catūhi ca vesārajje	42
Catūsu mahāsamuddesu	146
Catūhena ārohanti	149
Cattāro	16
Candūpamā	154
Cavati	20
Cavittha	164
Cātumahābhūtikasmim	90

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca]

Cātumahābhūṭiko	311
Cittam	91, 242
Cittasaṃkilesā	299
Cittakkharā	211
Cittaññeva cittataram	299
Cittasaṅkhāro	16
Cittasseso	318
Cirapaṭikāhaṃ	288
Cutūpapāto	67
Cetanā phasso	16
Cetaso adhiṭṭhānaṃ	32, 239
Ceteti	65, 66
Cetovimuttiṃ	162

[Cha]

Chattimsāya vatthūhi	113
Chandamūlakā	282
Chandarāgavinayo	141
Chandarāgappahānaṃ	141
Chandarāgavemattatā	282
Chando	118, 238
Chasvevābhijātīsu	313
Chaḷābhijātiyo	314
Chindato	312
Chinnapilotiko	45

[Ja]

Janapadakalyāṇiyā	193
Janetasmiṃ	226
Jarudapānaṃ	156
Jalābuja	319

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ja]

Jāṇussoṇi	70
Jātarūpappatirūpakam	186
Jāti	13, 50
Jātikulaputto	46
Jāyampatikā	95
Jiṇṇo	158, 229
Jīvitapariyantikaṃ	73
Jīvitahetu	193
Jeṭṭhametaṃ	70

[Jha]

Jhāyī tapati brāhmaṇo	226
Jhāyeyya	77

[Ña]

Ñāṇam	20
Ñāṇavatthūni	62
Ñāṇasaṃvaro	233
Ñātike	69
Ñātibyaṇaṃ	146
Ñāyo	67

[Tha]

Thitattā santussitaṃ	248
Thitiyā	22

[Da]

Damsā	268
-------	-----

[Ta]

Tajjaṃ	94
Taññevettha paṭibhātu	53
Taṇhakkhaye vimuttaṃ	223

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Taṇhā	196
Taṇhāsaṅkhayavimuttā	241
Tatojo	281
Tatonidānaṃ	312
Taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ	63, 316
Tatra tatrābhinandinī	243
Tathatā	38
Tathattāya paṭipajjeyyū	158
Tathāgato	185, 265
Tathāgatassa	239
Tadaṅganibbuto	247
Tadaṅgappahānaṃ	234
Tadappatiṭṭhitaṃ	66, 250
Tadāhāranirodhā	57
Tadāhāro	75
Tadupādānaṃ	241
Tadupādāno	75
Tantākulakajātā	88
Tapati	226
Tapena	316
Taruṇavipassanā	50
Taruṇo	79
Tādino	266
Tālapattikāya	164
Tālāvatthukatāni	64
Tāvaticā viṣaṭṭhi	292
Tikabhojanaṃ paññattaṃ	165
Tiṇaṃ	244
Tiṇadāye	126
Tiṇasiho	261

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tiṇṇaṃ saṅgati phasso	69
Titthavāso	87
Tibbaṃ	145, 183
Timirāyitattaṃ	289
Tiriyaṃ	260
Tirokuṭṭaṃ	116
Tīhena ārohani	149
Turitacārikā	164
Tejodhātu	141
[Tha]	
Thambhe	299
Thullatissā	163
Thullaphusitake	51
Theyyaparibhogo	183
[Da]	
Dakāsaya	263
Dakkhiṇaṃ	312
Dakkhiṇāgirimim	164
Dattupaññattaṃ	311
Dadhimaṇḍakena	112
Dantabhūmim	260
Dandhāyitattaṃ	61
Damena	312
Dasabalasamannāgato	41
Dasahaṅgehi sampannā	260
Dasārahānaṃ	209
Dassanasampanno	55
Dassaniyo	216
Daharo	283

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Dalhadhammā dhanuggahā	207
Dalhehi	263
Dāyajjaparibhogo	183
Dāruṇo	190
Diṭṭhaṃ	310
Diṭṭhasaṃsandanaṇapucchā	8
Diṭṭhadhammanibbānappatto	32
Diṭṭhadhammasukhavahārā	194
Diṭṭhadhammasukhavahāraṃ	159
Diṭṭhisampanno	55
Diṭṭhupādānaṃ	14
Diṭṭhena	62
Diddhagatena	191
Disāṃmukhā	319
Dīgharattaṃ	214
Dukūlasandānaṇi	297
Dukkhaṃ	34, 50, 196
Dukkhaḥkhandhassa	9
Dukkhaḥkhaṇāyā	38, 71
Dukkhaṭo	305
Dukkhanirodhagāmini	
samanupassanā	248
Dukkhasamudayaḡāmini	247
Dukkhaṇupatitā	144
Dukkhaṇvakkantā	144
Dukkhe aññāṇaṃ	17
Duggataṃ	148
Duggati	89
Dubbacā	161
Dummano	220

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Dummaṇkūnaṃ puggalānaṃ	
niggahāya	165
Durūpetam	148
Dussilā	132, 217
Dūraṅgamā	292
Devadahaṃ	236
Desanāññāṇaṃ	266
Desanāmaṇḍo	48
Desessāmi	6, 69
Doṇamite	316
Dovacassakaraṇehi	161
Dvaṭṭhantarakappā	314
Dvaṭṭhipaṭipadā	314
Dvayanissito	31
Dvinnaṃ kaṭṭhānaṃ	94

[Dha]

Dhanāyanti	308
Dhammaṃ bhāsitaḡbaṃ	
maññati	163
Dhammacakkaṃ	266
Dhammajo	185
Dhammaṭṭhitatā	38
Dhammaṭṭhitiññāṇaṃ	63, 117
Dhammato	137, 139
Dhammadāyādo	185
Dhammanimmito	185
Dhammaniyamatā	38
Dhammapariyāyaṃ	69
Dhammā	249
Dhammānudhammappaṭi-	
pannassa	246
Dhammasotaṃ samāpanno	55

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha]

Dhamme agāravo	189
Dhamme ñāṇaṃ	62
Dhammena dāraṃ posenti	322
Dhātunānattaṃ	121
Dhūmāyittattaṃ	288

[Na]

Nakhasikhāyaṃ	119
Nakkhattavijjā	319
Nati	67
Na tumhākaṃ	65
Natthi ayaṃ loko	311
Natthi taṃ	31
Natthi dāni punabbhavo	143
Natthi balaṃ	313
Natthi mātā	311
Natthi vīriyaṃ	313
Natthi sattā opapātikā	311
Natthi hāyanaṇḍhane	316
Natthi hetu natthi paccayo	313
Nadīviduggaṃ	156
Nandīrāgasahagatā	243
Nandī	241
Na paritassati	247
Na saṃkīyanti	257
Naḷakalāpiyo	113
Nāgavāsasate	315
Nānāveraḷḷagataṃ	237
Nābhinandati	241
Nābhivadati	241

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Nāmaṃ	16
Nāmarūpaṃ	105
Nālaṃ	91
Nāsāya pittaṃ bhindeyyuṃ	195
Nikāmalābhī	216
Nikkhipeyya	145
Nikkhepanaṃ	90
Niccato addakkhuṃ	111
Niccanavakā	154
Niccammā	103
Nicchāto	243
Nicchoṭeti	303
Nijjhāyeyya	294
Nibbidāya	32
Nibbindeyya	90
Nibbedhikapañño	55
Nimantanāni	158
Niyati	313
Niyato	68
Nirujjhamānā	153
Niruttipathā	257
Niruddhaṃ	257
Nirodhadhammaṃ	39, 63
Nirodhasamāpatti	125
Nirodhāya	32
Nillopaṃ	312
Nivāsaṃ	236
Nivisati	110
Nissaraṇaṃ	20
Nissaraṇappahānaṃ	234

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Nekkhammadhātum	127	Paṭileṇeti	207
Nekkhammaninnam	318	Paṭivedhaññaṃ	266
Neyyo	4	Paṭisaranti	37
[Pa]		Paṭisallāne	241
Pakkhī sakuṇo	117	Paṭisisseyya	74
Pacato	312	Paṭṭhapeti	38
Paccattaññeva	72	Paṇāmetvā	274
Paccassosum	3, 237	Paṇidhi	128
Paccudāvattati	107	Paṇḍito	236
Pacchānipātī	285	Paṇḍusīho	261
Pacchābhūmagamikā	236	Patitṭhā viññāṇassa	65, 250
Pañcakāmaguṇiko	101	Pattam	310
Paññā	20, 162	Pattena	62
Paññāvimuttim	162	Pathaviyā	193
Paṭapilotikānaṃ	167	Pathavī	251
Paṭalikatthatāni	297	Pathavī pathavīkāyaṃ	311
Paṭikatthatāni	297	Pathavīdhātu	141, 188
Paṭikkamosānaṃ	288	Padaparamo	4
Paṭiggahamaṇḍo	48	Padaraṃ	51
Paṭicca	69	Padāni	311
Paṭiccasamuppannaṃ	39	Padhānasmim	212
Paṭiccasamuppādaṃ	3, 6	Papātā	315
Paṭipajjim	184	Pabāḷho	275
Paṭipanno	32, 56	Pabbajeyyaṃ	167
Paṭippassaddhippahānaṃ	234	Pabbatavisamaṃ	156
Paṭipiseyyum	96	Pabbateyyā	292
Paṭibhātu	37, 53	Pabhaṅguṃ	244
Paṭilābho	13	Parajjhāsayo	3
Paṭivaṭṭeti	207	Paratthaṃ	48

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Parabhattaṃ	296
Paramatā	119
Parābhavāya	195
Parāmaṭṭhaṃ	91
Paricitā	206
Pariññaṃ	244
Pariññātāvim	304
Pariññāte	101, 104
Pariññāya	259
Pariññeyye	244, 304
Pariṇatā	313
Paritassati	242
Parittaṃ gomayapiṇḍaṃ	297
Parittaṃ sambalaṃ	95
Paridahāmi	298
Paripanthē	312
Paribbājakasate	315
Paribbājakānaṃ ārāmo	52
Paribhūtarūpaṃ	217
Pariyattisaddhammappati- rūpakaṃ	186
Pariyādānaṃ	145
Pariyādiyati	303
Pariyāpannāya	219
Pariyuṭṭhaṭṭhāyī	235
Pariyogaḷhena	62
Pariyodāto	231
Pariyonaddho	230
Parivīmaṃsamāno	71
Parisāsu	43
Parisuddho	230

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Parihāpeti	47
Pariḷāho	238
Palimajjeyya	79
Palujjeyyuṃ	292
Paleti	316
Pallaṅkena	117
Pavane	92
Pavivitto	47
Pavuṭṭā	315
Pasayha	285
Passaddhi	50
Passannaṃ	146
Pahānavinayo	233
Pahitatto	196
Pahinagamaṇaṃ	319
Pākaṭindriyo	278
Pāṇātipātapaccayā	68
Pāṇātipātino	133
Pātubhāvo	13
Pānaṃ	320
Pānīyena	112
Pāpabhikkhu	205
Pāmojjaṃ	50
Pāradārikā	148
Pāripanthakā	148
Pāliccaṃ	11
Pāvisi	52
Pāveyyakā	148
Piṇḍolyaṃ	277
Pipāsā	238

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Piyarūpaṃ sātārūpaṃ	110
Pisuṇavācā	133
Pīti	50
Puggalavemattakā	35
Pucchāvasiko	4
Puññaṃ ce saṅkhāraṃ	72
Puthu	56
Puthujjano	90
Puthuttaṃ	70
Pubbaṇhasamayaṃ	275
Pubbantānudiṭṭhiyo	248
Pubbe ananussutesu	20
Pubbā koṭi na paññāyati	145
Pubbuṭṭhāyī	285
Pubbenivāsaṃ	266
Pubbeva sambodhā	20
Purakkharāno	240
Purāṇaṃ maggaṃ	109
Pūjito	114
Pūtikāyena	288
Pesalānaṃ	165
Pokkharāṇī	119
Ponobhavikā	243
Poriyā vācāya	219
Paṃsum dadeyya	79

[Pha]

Phandāpayato	312
Pharusavācā	133
Pharuso	190

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pha]

Phalubījaṃ	251
Phassaṃ	93
Phassanānattaṃ	121
Phītaṃ	108, 110

[Ba]

Baddho	305
Baddho māraṣṣa	258
Balavavipassanā	50
Bahukaraṇīyo	163
Bahukicco	163
Bahulīkatā	206
Bāhirakā	211
Bāhujaññaṃ	108, 110
Bāḷisiko	190
Bāḷhagilāno	287
Bilāsayā	263
Bījajātāni	250
Bījabījaṃ	251
Bījānaṃ taruṇānaṃ	275
Buddhā	260
Buddho tapati	226
Beluvalaṭṭhikāya mūle	275
Bodhi	20, 142
Bodhisatto	20
Byasanaṃ	145
Byāpannacittā	133
Byāpādadhātum	126
Byāpādo	137
Byābādhenti	314

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Brahmacakkaṃ pavatteti	44
Brahmacariyaṃ	38, 109
Brahmacariyamaṇḍo	48
Brahmacariyavāso	38, 63
Brahmacārupaddavena	162
Brahmabhūtā	259
Brāhmaṇapaṇḍitā	238

[Bha]

Bhagavaṃnnettikā	37
Bhagavaṃpaṭisaṇā	37
Bhagavaṃmūlakā	37
Bhagavato	3, 19
Bhagavato bhāsitaṃ	9
Bhagavantaṃyeva paṭibhātu	37
Bhagavā	1
Bhaggesu	229
Bhaṭṭhaloṇikāya	112
Bhattābhīhāro	195, 298
Bhadante	2
Bhaddayugaṃ	149
Bhaddasālamūle	280
Bhayaṃ veraṃ	68
Bhavataṇhā	14
Bhavanirodho nibbānaṃ	113
Bhavanetti	308
Bhavo	51
Bhārādānaṃ	243
Bhāsissāmi	7
Bhīṅkacchāpā	212

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha]

Bhikkhavo	2
Bhikkhu	1
Bhisamuḷālaṃ	212
Bhuñjāmi	298
Bhūtaṃ	56
Bhūtapubbaṃ	149
Bhūtamidaṃ	56
Bhūtā	21
Bhūmijo	53
Bhūripaṇṇena	296
Bheravaṃ	260
Bhesakaḷāvane	229
Bho	266
Bhogabyasaṇaṃ	146

[Ma]

Makasā	268
Magadhānaṃ giribbaje	147
Maṅguliṃ	204
Maññaṃmāno	258
Maṇḍanakajātiko	283
Maṇḍapeyyaṃ	48
Madhurakajāto	284
Manasikatvā	183
Manussesu paccājāyanti	206
Mano	91, 196
Manobhāvanīyānaṃ	230
Manoviññāṇaṃ	16
Manosañcetanā	23
Manosamphasso	15

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mantāṇiputto	283
Mamāyanti	308
Mamāyitaṃ	91
Mahatthiyo	119
Mahantaṃ pheṇapiṇḍaṃ	294
Mahallako	229
Mahākappino	223
Mahākummakulaṃ	190
Mahānadiyo	51, 114
Mahānāgā	260
Mahāpathaviyā	120
Mahābhinnātaṃ	214
Mahābhūtā	16
Mātuthaññaṃ	146
Mānito	114
Migarājā	261
Micchāññaṇino	140
Micchāpaṭipadaṃ	18
Micchāvimuttino	140
Miḷhakā	191
Mukhanimittaṃ	283
Muñjapabbajabhūtā	89
Muṭṭhassati	278
Mutaṃ	310
Mudumūsiṃ	213
Muddhāpi tassa vipateyya	182
Musāvādino	133
Musā	135
Mūlato	138, 140
Mūlapariññā	102

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mūlabījaṃ	250
Mūlasantānakāni	303
Moghapurisa	188
Mohajālaṃ	259
Moḷiyaphagguno	28
[Ya]	
Yajanto	312
Yatra	200
Yathābhirantaṃ	165
Yathābhūtaññadassanaṃ	50
Yadākaṅkhasi	33
Yadidaṃ arahanto	259
Yasassino	266
Yānaṃ	320
Yānikatā	206
Yāva ālāhanā	311
Yāva gambhīro	80
Yāvatā	143
Yiṭṭhaṃ	311
Yuvā	283
Yogo	118
Yoni	247
Yonipamukhasatasahassāni	314
Yoniso upaparikkheyya	294
Yoniso manasikārā	20
[Ra]	
Rajako	300
Rajanīyasaṇṭhitaṃ	259
Rajāpatho	166

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]	
Rajodhātuyo	315
Raṭṭhapiṇḍam	183
Ramaṇīyaṃ	107
Rāgakkhayo	244, 304
Rāgo	105, 238
Rājābhiniṭā	277
Rukkhanissitā	103
Rukkhā	292
Ruppati	267
Rūpaṃ	16
Rūpaṃ attato samanupassati	235
Rūpaṃ abbhāññāsīm	254
Rūpacchando	122
Rūpatanḥā	14
Rūpadhātu	122, 238
Rūpadhāturaḡavinibaddhaṃ	238
Rūpanimittaniketavisāra- vinibandhā	239
Rūpapariyesanā	122
Rūpapariḷāho	122
Rūpalābho	123
Rūpavantaṃ	235
Rūpasaṅkappo	122
Rūpasaññā	122
Rūpasamphasso	123
Rūpasmim vā attānaṃ	235
Rūpassa vibhavā	254
Rūpī	317
Rogato	305
Rogabyasanaṃ	146

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]	
Lābhasakkārasiloko	190
Lokadhammo	293
Lokanirodhaṃ	31
Lokasamudayaṃ	31
Lokāyataṃ	70
Lokāyatiko	70
Lokuttarā	211
Loṇaghaṭāya	215
Loṇasovīrakena	112
[Va]	
Vacīsaṅkhāro	16
Vacchassa	275
Vañjhā	313
Vaṇṭacchinnāya	303
Vaṇṇapokkharatāya	216
Vaṇṇavanto	265
Vaṇṇavādī	152, 222
Vatena	316
Vatthaṃ	320
Vatthakoṭisahassāni	297
Vatthukatā	206
Vatthuvijjātiracchānavijjāya	319
Vanatho jāto	131
Vanāsaya	263
Vayadhammaṃ	39, 63
Vayo-anuppatto	229
Varattehi	263
Valittacatā	11
Vallūraṇca	96

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vassabhaññā	257	Vipariṇāmānuparivattijā	241
Vācāsannitodakena	221	Vipassī	19
Vādānuvādo	238	Vipphanditaṁ	64
Vādo	135	Vibhajati	38
Vāyodhātu	141	Vibhavataṇhā	14
Vāsijaṭe	302	Vimaticchedanāpucchā	8
Vāḷarajjuyā	194	Vimariyādikatena	144
Vikīḷaniyaṁ	308	Vimutti	50
Vikkhambhanappahānaṁ	234	Virajjeyya	90
Vijambhati	261	Virajjaṁ	237
Vijitasāṅgāma	321	Virāgadhammaṁ	39, 63
Vijitāvino	260	Virāgāya	32
Vijjā	20, 72	Virāgā vimuccati	93, 196
Vijjācaraṇasampanno	226	Virūḷhe	65
Viññāṇaṁ	23, 91	Vilepanaṁ	320
Viññāṇaṁ paññāyetha	75	Vivaṭo	45
Viññāṇaṁ sāhāraṁ	251	Vivadati	293
Viññāṇassa ṭhitiyā	65	Vivarati	38
Viññāṇāhāro	29	Visallena	191
Viññāṇupayaṁ	250	Visineti na ussineti	273
Vitakkasahagatā	214	Visevitaṁ	64
Vitthārikaṁ	110	Vissatṭhāya	219
Vidhā samatikkantaṁ	197	Visūkāyikaṁ	64
Vidhāsu na vikampanti	260	Vihimsādhātum	126
Vinipāto	89	Vītaccikānaṁ	104
Vinetum	112	Vīmaṁsakā	238
Vipaṇcitaññū	4	Vīriyaśaṁvaro	233
Vipariṇataṁ	257	Vuddhivepullappattaṁ	108
Vipariṇatā	298	Vuddho	229
Vipariṇamanti	314	Vuddhiṁ	79

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vusitavā	255	Saññā	16
Vūpakaṭṭho	196	Saññāmanasikārā	214
Vedanā	16, 123	Saññāsamāpatti	125
Vedanākāyā	15	Satimaṃ kalam	119
Vedanāto	138, 140	Satisaṃvaro	233
Vedaniyaṃ	65	Sattakkhattuṃ	119
Vedhamunino	163	Sattaṭṭhānakusalo	255
Veyyāvaccam	216	Sattadevā	315
Verambhavātā	192	Sattannaṃtveva kāyānam	314
Velāmikā	298	Sattaratanaṃ	164
Vo	6	Sattaratanasampannā	260
Vokiṇṇo	47	Sattasaññīgabbhā	315
Vocchijjatārammaṇam	250	Sattasattari	63
Vossatṭhakāyā	320	Sattasaddhammagocarā	259
[Sa]		Satto satto	308
Sa-uttaracchadāni	297	Satthā	118
Sa-udrayā	48	Sadattham	47
Sa-upanisaṃ	50	Saddhammappatirūpakam	186
Sakkapañhe	241	Saddhammassa antaradhānam	186
Sakkāyapariyāpannā	266	Saddhā	50, 162, 193
Sakkāro	190	Saddhāpabbajitena	46
Saṅkasāyati	216	Sanidānam	125
Saṅkhāro	16	Santaṃ suvimuttaṃ	197
Saṅkhataṃ	39	Santuṭṭhāyaṃ	150
Saṅkhātadhammāse	56	Sandassesi	163
Saṅkhalikhitaṃ	167	Sandīyati	158
Saṅgati	313	Sandhāvanikāya	289
Saccavajjena	312	Sandhi	213, 312
Sañjambharimakamsu	221	Sapajāpatikā	273
		Sappurisānam	231

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saphalā	48	Samenti	119, 129
Sabbañjahaṃ	223	Sampajaññaṃ	118
Sabbapariññā	102	Sampajānamusā bhāsantaṃ	193
Sabbaviduṃ	223	Sampattavirati	138
Sabbābhibhuṃ	223	Sampahaṃsesi	163
Sabbupādānakkhayā	60	Samphappalāpino	133
Sabbe āraññikā	148	Sambādho gharāvāso	166
Sabbe jīvā	313	Sambodhāya	153
Sabbe dhammā anattā	291	Sambodhiparāyano	68
Sabbe pāṇā	313	Sambhavesino	21
Sabbe bhūtā	313	Sammadditvā	290
Sabbe saṅkhārā aniccā	291	Sammappaññāya	31, 39, 56, 114, 197
Sabbe sattā	313	Sammāññaṇino	140
Sabbe asaṃyojanā	148	Sammāvimuttino	140
Sabrahmacārikāmo	162	Sammāsambuddhassa	19
Samañña udapādi	149	Sammāsambuddhā	128
Samaṇapaṇḍitā	238	Saraṇo	183
Samaṇā vā brāhmaṇā vā	30	Sarā	315
Samaṇena	60	Sarīrāni	74
Samatittikā	119	Sarīsapā	268
Samadhosi	287	Sallato	305
Samādapesi	163	Sassaghātaṃ	166
Samādānavirati	139	Sassatisamaṃ	297
Samādhi	50, 192	Sahadhammiko	52, 238
Samādhisārakā	289	Sahabyataṃ	320
Samucchedappahānaṃ	234	Sahāvase	131
Samucchedavirati	139	Sahasā	166
Samuttejesi	163	Sākuṇiko	201
Samudācaranti	214	Sākhā	51, 245
Samūlaṃ taṇhaṃ	243	Sātaccaṃ	118

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sātatikam	192	Sudiṭṭho	67
Sādhikaporisā	104	Supinā	315
Sādhujīvi	131	Suppadhamṃsiyāni	206
Sādhū sādhū	53, 57	Subhadhātu	124
Sāmaññattham vā		Suvaṇṇanikkhassa	193
brahmaññattham vā	30	Suvinītā	227
Sāniparibhogo	183	Suvmutto	288
Sāramayāni	297	Susajjitam	148
Sārādāni	251	Susamāraddhā	206
Sāsavam	249	Susikkhitā	207
Sikkhā karaṇīyā	118	Susimo	115
Siṅgīnikkhassa	193	Sussūsissanti	211
Sitam pātvākāsi	199	Sūcako	202
Sithilamārabha	216	Sūto	202
Siloko	190	Sekkhena ñāṇena	55
Sīghasotā	292	Sekkhāya vijjāya	55
Silabbatupādānam	14	Semānam	288
Silasamvaro	233	Seyyāvasathapadīpeyyam	320
Sihanādam	43, 262	So kummo	190
Sīho	261	Sotāpattiyaṅgehi	67
Sukatadukkaṭānam	311	Sotāpanno	68
Sukhavedaniyam	93	Svākkhāto	45
Sukhasayitāni	251	Samkaṭṭiram	213
Sukhitam	148	Samghaṭṭanasamodhānā	94
Sukhumam diṭṭhivipassakam	192	Samghe dinnam mahapphalam	321
Sukhumo	22	Sambhejja-udakam	119
Suññato	306	Samyamena	312
Sutam	310	Samvaravinayo	233
Sutavatā	360	Samsaggā	131
Supaṇṇā	320	Samsandanti	119, 129
Suttaḡe	316		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Ha]	
Saṃsāro	89, 145	Hirottappaṃ	183
Saṃsedajā	319	Hīnādhimuttikā	129
[Ha]		Hīnāyāvatto	57
Ha-kāro	81	Hīnena aggassa	48
Hatthayo pasadā migā	218	Hutaṃ	311
Hāliddikāni	238	Hemantikena	302
		Hevaṃ natthi	316

Nidānavaggakhandhavaggasaṃyuttaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapoththakaṃ, Syā = Syāmapoththakaṃ,
Kaṃ = Kambojapoththakaṃ, I = Iṅgalisapoththakaṃ, Ka = kesuci
Marammapoththakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapoththakesu
dissamānapāṭho.

Nidānavaggakhandhavaggasaṃyuttaṭṭhakathāya

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Akāsi = Ahosi (Syā)	217
Akukkukajātanti = Akusajātanti (Sī), Akukkujakajātanti (Syā)	295
Akkantosi, khama = Akkanto, khamatha (Sī), Akkamato khamasi (Syā)	221
Agantvā = Anāgantvā (Sī), Āgantvā (Ka)	176
Agārakaraṇatthaṃ = Āvāsakaraṇatthaṃ (Syā)	109
Aguttāni = Aguttāni arakkhitāni (Sī)	47
Aggiḷalanena = Aggiḷalanena (Syā), Aggiṃ jalantena (Ka)	76
Accantaṃ appavattibhāvena = Accantaṃ appavattabhāvena (Sī), Accanta-appavattibhāvena (Syā)	234
Accayāsīti = Accasarāti (Sī)	308
Ajjhattaṃ vimokkhāti = Ajjhattavimokkhāti (Sī, Syā)	59
Aññatarato manuññavatthum = Aññataramanuññavatthum (Sī), Aññataraṃ manuññavatthum (Syā)	153
Aññāsi... = Aññā... (Sī, Syā), Aññāta... (Ka)	44, 256
Añño nāma = Aññesaṃ nāma (Ka)	65
Aṭṭassa = Atthassa (Syā)	19
Aṭṭhamāse = Aḍḍhamāse (Syā)	51

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Atṭhikasaṅkhalikam = Atṭhisāṅkhalikam (Sī, Syā, Ka)	199
Atṭhito maṃsam = Atṭhimamṃsam (Ka)	201
Atṭhisāṅghātam = Atṭhisāṅghāṭam (Sī, Syā)	200
Atṭhuppattiko = Atṭhuppattito (Ka)	94
Ativissatṭho = Ativiya saṃvisaṭṭho (Syā)	286
Atītānāgatepi = Atītānāgatatopi (Sī), Atītānāgatopi (Ka)	242
Attamokkham = Attano mokkham (Syā)	252
Atthānam = Attānam (Sī)	55
Atthi = Natthi (Sī)	284
Atthirasarīro = Kīsarasarīro (Syā), Atisarīro (Ka)	96
Adhigatena = Avihatena (Sī)	60
Adhiṭṭhitā = Avaṭṭhitā (Sī)	206
Anatthassa = Aṅgassa (Sī)	233
Anantoti = Ananto anantoti (Sī)	82
Anāturacittataṃyeva = Āturacittataṃyeva (Sī)	236
Anādīnavadassāvitāya = Ādīnava-adassāvitāya (Sī)	156
Anārādhakabhikkhu = Anārādhikabhikkhu (Sī), Anācāro bhikkhu (Syā)	188
Anu-abhāvaṃ katānīti = Anabhāvakatānīti anu-abhāvakatānīti (Sī)	64
Anucchedena = Anupacchedena (Sī)	31
Anucchedam = Anupacchedam (Sī)	31
Anuyogavattam dāpanattham = Anuyogavattapāpanattham (Syā)	285
Anulomapaṭilomaṃ = Anulomaṃ (Syā, Ka)	101
Anusotāgamanena = Anusotāgamane (Syā)	294
Anekāni paṭalāni = Anekasaṭāni (Sī), Anekapaṭāni (Syā)	158
Anotthaṭo = Anottharito (Ka)	152

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Apakassitvā = Apakassitvā ākaḍḍhitvā (Syā)	154
Apaṭikkhipitvā = Apakkipitvā (Ka)	98
Apāyapūrako = Apāyūpago (Sī)	180
Apiḷandhitvā = Nhāyitvā piḷandhitvā (Sī)	210
Abbhamaṇḍapo = Abbhamaṇḍalo (Sī)	322
Abbuhetvāti = Abbhuggahetvāti (Syā)	212
Abhabbo ca = Abhabbova (Sī, Syā)	317
Abhiññābharāṇehi = Abhiññākārāṇehi (Syā)	110
Abhinnaṭṭhānaṃ = Abhindanaṭṭhānaṃ (Sī), Abhindaṭṭhānaṃ (Syā)	107
Abhinivesabhūtañca = Nivesabhūtañca (Sī)	32
Abhinipatati = Abhinibbattati (Ka)	26
Abhinibbattāyeva = Ye bhūtāyeva (Sī, Syā) Ma-Ṭṭha 1. 211 piṭṭhe ca.	21
Abhinīhari = Abhinīharitvā (Syā)	83
Abhisamāgato = Abhisammato (Ka)	283
Abhisamitoti = Abhisametoti (Sī, Syā)	283
Abhisambuddhoti = Abhisambuddho (Sī, Syā)	143
Abhisamayasaṃyuttassa = Abhisamayavaggassa (Sī, Syā)	119
Amaññīti = Maññasīti (Ka)	163
Amānusikāsavanarati = Amānusikābhirati (Sī)	159
Amitodanasakkassa = Amitodanasakyassa (Syā)	86
Ambilaggādīsu = Ambilādīsu (Syā)	276
Ayakantakosake = Ayakosake (Ṭikā)	190
Ayañca = Ayaṃ pana (Sī, Ka)	87
Arahattaphalasamayo = Arahattaphalābhisamayo (Sī)	114
Allaṃ palālapuñjāhaṃ = Allapalāsapuñjāhaṃ (Syā)	253
Avadhāraṇe = Avadhāraṇatthe (Sī)	1
Avigahameva = Adhigatameva (Syā)	248
Avigataṃ = Adhigataṃ (Syā)	248
Asandiddhāya = Avisaddhitāya (Syā), Asanniṭṭhāya (Ka)	219

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Asambhinnapadaṃ = Abhinnakapadaṃ (Syā)	110
Asārameva sāraṃ = Assādameva sādāṃ (Ka)	95
Asaṃyato = Asaññato (Syā)	205
Ahituṇḍikaparibuddhaṃ = ...parivutthaṃ (Sī) ...paripanthaṃ (Syā)	320
Aho tapassī”ti = Aho vata tapassīti (Syā)	175
Ahaṃ patto = Abhisampatto (Sī)	143

[Ā]

Ākāradassanaṃ = Ākāranidassanaṃ (Syā)	70
Ākāso taṭataṭāyi = Ākāse vāto vāyi (Sī)	184
Āgatāgatānaṃ = Āgatāgataṃ (Sī, Syā)	312
Āgatimhi = Āgatamhi (Sī, Syā)	67
Ācariyakam = Bhāṇakam (Sī)	226
Ādhāyitvā = Accādhāyitvā (Sī), Ādiyitvā (Syā)	155
Ādhārakam = Avārakam (Syā)	215
Ābhataniyāmeneva = Āgatanayeneva (Ka)	172
Abhogamaṃsatāya = Agorasatāya (Syā), Agorasamaṃsatāya (Ma-Ṭṭha 1. 216 piṭṭhe)	97
Āyataṃ = Āyatanam (Syā, Ka)	70
Āma = Sādhu (Syā)	209
Āmantesi = Manteti (Sī)	53
Ārammaṇe lubbhanaṃ = Ārammaṇalabhanaṃ (Syā)	92
Āvaraṇato = Ācaraṇato (Sī), Ādhāraṇato (Syā)	64
Āvāṭānaṃ = Anto-āvāṭānaṃ (Sī, Ka)	74
Āhaṭe = Āharetam (Syā), Āharitvā (Ka)	160
Ārabhi = Āhari (Syā)	5

[I]

Idāni = Idaṃ (Sī)	114
Idhāgatānīti = Idhānītānīti (Sī)	292
Imināva = Iminā tāva (Syā, Ka)	220
Imaṃ = Idaṃ (Syā)	74

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Ukkaṃsetvā = Okkametvā (Ka)	61
Ugghaṭṭitaññūpuggalānaṃ = Ugghaṭṭitaññūnaṃ puggalānaṃ (Sī)	4
Ucchinditvā = Upacchinditvā (Sī), Pacchinditvā (Syā)	165
Uttara = Antara (Sī, Ka)	139
Uttaraṇatitthassa = Uttaranadititthassa (Syā)	225
Uttānakā = Uttānako (Sī, Syā)	87
Udakacarā = Udakagatā (Syā)	188
Udakajallam = Udakajālakaṃ (Syā), Udakajallakaṃ (Ka)	295
Uddharaṇattham = Ukkaṇṭhanattham (Sī, Syā)	320
Uddhāpanti = Uddāpanti (Sī)	107
Upacchedanaṃ = Uddharaṇam (Syā)	78
Upadhāritabbarṃ = Upatṭhitam (Sī), Upatitṭham (Syā)	70
Upanibandhāpetvā = Upanāmetvā (Syā)	171
Upayavaggassa = Upāyavaggassa (Syā)	250
Upayehi = Upāyehi (Sī, Syā)	31
Upayoti = Upāyoti (Syā)	250
Uparipaṇṇāsako = Cūlapaṇṇāsako (Sī, Ka)	307
Upassutīti = Upassutinti (Sī)	69
Upekkhāvajjanāya ceva = Upekkhāvajjane ceva (Sī), Upekkhāvaṭṭanā ceva (Syā)	186
Uposathaṅgāni = Uposathaṅgaṃ (Syā) Uposatham (Ka)	167
Ubbhamukho = Uddhammukho (Sī)	319
Uruvalliavāsī = Uruvelāyavāsī (Sī, Syā, Ka)	123

[Ū]

Ūno = Ono (Syā)	260
-----------------	-----

[E]

Ekacāṭiyam = Ekaṇṭhiyam (Sī)	271
Ekamantaṃ = Ekamante (Syā)	145
Ekābaddhāni = Ekabandhanāni (Ka)	74

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[E]

Ekūnatimse = Ekūnatimsatime (Sī)	263
Etaṃ = Evaṃ (Sī)	18
Etaṃ rūpaṃ = Evarūpaṃ (Sī)	200
Ettako = Ettake (Ka)	107
Ettha me natthi saṃsayoti = Aho lābhā te mārisāti (Syā), Ahonubhāvo mārisāti (Ka)	253
Eva nāma eke = Evaṃnāmikā (Syā, Ka)	314
Evamime = Evamimehi (Ka)	236
Evaṃ = Ettha (Sī, Ka)	302
Eḷaḷagāḷumbeti = Eḷakāḷagumbeti (Ṭikā)	237

[O]

Okkamantā = Okkamanti, okkamantā (Syā, Ka)	13
Ottharivā = Otarivā (Sī)	142
Oṭāretvā = Otarivā (Sī)	106
Obhatacumbaṭā = Obhatacumbitā (Syā)	135
Omānapahānaṃ = Osānapahānaṃ (Sī)	60
Osāpetvā = Osāretvā (Sī)	180
Ohitasoto = Ohitasotova (Syā)	116, 223

[Ka]

Kacchusākhā = Kacchusaṅkhā (Ka)	164
Kaṇḍappamāṇā = Kaṇṭhappamāṇā (Sī)	207
Kaṇḍakaṃ = Kanthakaṃ (Sī) Kaṇṭhakaṃ (Syā)	263
Katamallapāsāṇaparicayassa yuddhabhūmiṃ = Katamallanepacchassa yuddhabhūmiṃ (Sī)	81
Katayogassa = Katayoggassa (Sī)	81
Katā = Kathitā (Ka)	211
Kathiyamānaṃ = Kathiyamāne (Sī)	261
Kantāranti = Kantāraṃ hi (Sī)	95

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kappāsavaṭṭanakaraṇīyaṃ = Kappāsavaṭṭanakaḷāyaṃ (Sī), Kappāsavaṭṭanakayaṃ (Syā)	207
Kammaṭṭhāne = Vipassanākammaṭṭhāne (Sī)	303
Kammanānattamūlakānaṃ = Kammanānattaṃ, kammanānattatāya kammanānattamūlakānaṃ (Sī)	300
Kammasamudayā = Kammasamudayo (Sī, Ka)	44
Kammāsadhammaṃ = Kammāsadammaṃ (Ka)	79
Karaṇḍake = Karaṇḍāya (Syā, Ka)	235
Karoti = Pakaroti (Sī)	72
Karoti ghaṭeti = Ghaṭṭeti vāyamati (Syā)	252
Kassapasadisena = Kassapādisena (Sī, Syā)	152
Kasambuṃ apakassatha = Kasambuñcāpakassatha (Sī)	46
Kāci vaḍḍhīti = Kācipi vuḍḍhīti (Syā)	76
Kājasatehi = Kājakasatehi (Sī)	274
Kāmabhavūpagakammameva = Kāmabhavūpagatakammameva (Syā)	13
Kāyaparicchinnaṃ = Kāyantikaṃ kāyaparicchinnaṃ (Sī)	73
Kāreti = Karoti (Sī)	113
Kāsāyāni = Kāsāvāni (Syā, Ka)	264
Kimetaṃ = Kimetaṃ kimetaṃ (Syā)	19
Kilesānaṃ = Sokānaṃ (Sī)	247
Kupito = Kuppito (Syā, Ka)	83
Kupitā = Akkositukāmā (Sī)	277
Kumārakā = Kumārabhūtā (Sī, Syā)	165
Kuraraghareti = Kulaghareti (Ka)	238
Kulāgaṇṭhikajātāti = Guḷaguṇṭhikajātāti (Sī), Guḷiguṇṭhikajātāti (Syā)	89
Kusalavimuttīti = Akusalaṃ vimuttīti (Sī, Syā) Ṭikā passitabbā.	140
Kūṭassa samugghātena = Kūṭasamugghātena (Sī)	206
Kūṭe = Kūṭaṃ (Sī)	303
Ko nāma = Ko nukho (Sī)	291

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Kha]

Khaṇḍādibhāvadassanato = Khaṇḍabhāvādidassanato (Ka)	11
Khadirasālasākapanasādi = Khadirasālapiyālādi (Syā)	245
Khandhāti = Khandhānaṃ (Sī)	283
Khandhiyavaggassa = Khandhakavaggassa (Sī)	
Nakulapituvaggassa (Syā)	229
Khādetvā = Khāretvā (Sī) Kilenetvā (Syā)	290
Khīrādiviṭṭhopamā = Khīrādiviṭṭhopamā (Syā)	
Sankhārānaṃ iṭṭhopamā (Ka)	131
Khīrūpakavacchassa = Khīrapakavacchassa (Sī, Syā)	275
Khurapiṭṭhamattaṃ = Khurapiṭṭhimattaṃ (Sī)	225

[Ga]

Gacchamaṇḍapake = Gacchamaṇḍape (Sī)	
Gudhe jigucchamaṇḍapake (Syā)	237
Gaṇamajjheti = Tathā gaṇamajjhepi (Sī)	155
Gaṇḍapasse = Bhaddaṃ passe (Syā)	178
Gaṇhamāno = Gayhamāno (Sī)	258
Gaṇhantena = Gaṇhantena nibbānameva (Syā)	318
Gato = Gate (Sī)	115
Gataṃ = Vuttaṃ (Syā)	292
Gaddulabaddhoti = Gaddūlabandhoti (Syā)	299
Gantvā = Gatānaṃ (Sī)	96
Gantuṃ vā = Gahetuṃ vā (Syā)	117
Gandha-ūhanamattaṃ vā = Gandhūhanamattaṃ vā (Sī),	
Gandha-ohanamattaṃ vā (Syā)	207
Gahitagahitadiṭṭhiṃ = Gahitaṃ diṭṭhiṃ (Ka)	281
Gahitanti = Gatanti (Sī), Katanti (Syā)	309
Gahetvā = Labhitvā (Syā)	46
Galitampi = Gahitampi (Sī, Syā)	192
Gāmakūṭakoti = Gāmakūṭoti (Sī, Syā)	203
Gāvutaḍḍhayojanamattaṃ = Gāvutaḍḍhayojanamaggaṃ (Syā)	73
Gāhāpetvā = Gahetvā (Syā)	106

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ga]

Giddhamānasā = Bhijjamānasā (Syā) 97

Gihibyañjanabhaṭṭhakā”ti = Gihibyañjana-atthikāti (Sī)

Gihibyañjana-atthakāti (Syā) 220

Goṇakatthatānīti = Gonakatthatānīti (Syā) 297

[Gha]

Ghaṭeti = Ghaṭṭeti vāyamati (Syā) 252

Ghaṇḍaṃ = Ghaṇṭaṃ (Sī), Kaṇḍaṃ (Syā) 209

Ghaṇṭim = Gaṇḍim (Sī, Syā, Ka) 272

[Ca]

Cattāro janā = Dhanuggahā janā (Syā) 209

Cattāro = Te cattāro (Sī, Ka) 251

Catunnaṃ parivaṭṭanavasena = Catunnaṃ catunnaṃ parivattānaṃ
vasena (Sī) 254

Caranti = Khādantā (Sī) 200

Caranti = Vadanti (Syā) 136

Carimakacittappattiyā = Purimakacittappavattiyā (Syā) 75

Carissatī”ti = Vicarasīti (Syā) 277

Cārayamāno = Haramāno (Syā) 157

Cittakeḷim = Cittakīḷaṃ (Syā) 205

Cittatameva = Cittaṃ cittatameva (Sī) 300

Cittitāti = Cintitāti (Syā) 299

Cintetvā = Veditvā (Syā) 276

[Cha]

Chavivaṇṇasundaratāya = Vaṇṇasundaratāya (Sī, Syā) 216

Chinnakaṭṭhānaṃ = Chinnakaṭṭhānaṃ (Syā) 156

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja]

Javāpetvā = Jirāpetvā (Syā)	105
Jānī”ti = Jānātīti (Sī, Ka)	170
Jāyampatikāti = Jayampatikāti (Sī, Ṭikāyaṃ ca.)	95
Jāyampatikā = Jāyapatikā (Syā)	172
Jino = Jinno (Sī)	315
Jiyābaddho = Jiyābandho (Sī, Ka)	207
Jirakādivasagandham = Jirakādisambhāragandham (Sī, Syā)	102
Jīyati ca = Jāyati ca jīyati ca (Sī, Syā)	305

[Jha]

Jhānapāripanthike = Jhānaparipanthike (Sī), Jhānapāripantham (Syā), Jhānaparibandhike (Ka)	216
---	-----

[Ña]

Ñātaṭṭhena = Ñāṇaṭṭhena (Sī, Syā) Ñātakaraṇaṭṭhena (Dī-Ṭṭha 2. 52 piṭṭhe)	20
--	----

[Tha]

Ṭhatvā = Caritvā (Sī), Vicaritvā (Syā)	75
Ṭhatvā = Khepetvā (Sī)	149
Ṭhapetukāmo = Thometukāmo (Ka)	61
Ṭhitassa tattakāro = Vītassa suttabhāro (Sī), Vītassa tantabhāvo (Syā)	144

[Ta]

Taṇhāvicaritāni = Aṭṭhasatataṇhāvicaritāni (Syā)	15
Tatiyaṃ ṭhānaṃ = Tatiyaphalaṃ (Syā)	253
Tatuttari = Tatuttariṃ (Sī), Taduttariṃ (Syā)	139
Tathattāya = Tathā tadatthāya (Sī) Tathā tāya (Syā)	269
Taraṇaṃ vā hotu maraṇaṃ vā = Maraṇaṃ vā hotu amaraṇaṃ vā (Syā)	170

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tattheke manāpo laddhako = Tattheva koci nāgo bhaddako (Syā)	280
Tatra = Tathā hi (Sī)	320
Talakūṭakavāsī = Himālayakūṭavāsī (Sī), Tagarakuṭivāsī (Syā)	322
Tāretum = Patāretum (Sī, Ka)	293
Tālavaṇṇena = Tālapaṇṇena (Ka)	220
Tālavaṇṇam = Tālapaṇṇam (Sī)	141
Tikkhakharavippasanna = Tikkhavisada (Sī)	301
Tiṭṭhamānam rūpam nāma = Tiṭṭhamānam nāma (Sī)	91
Tiṭṭhantesupi = Vattantesupi (Syā)	187
Tiṇasanthāraṇam = Tiṇasantharikaṇam (Sī, Syā)	221
Timsayojanikā = Tiyojanikā (Sī)	82
Tucchapucchameva = Tucchameva (Sī)	30
Te kira = Te kira pabbajitā (Syā)	227
Tena = Tenettha (Syā) Tena thaddham (Ka)	230
Teneva = Ekeneva (Sī)	296
Tesam = Te (Syā)	96
Tehi vissatṭhā = Tehi te vissatṭhā (Syā)	277
Taṃtampahānavato = Taṃtampahānaṅgato (Sī)	234

[Tha]

Thāmaso = Thāmasā (Sī)	248
------------------------	-----

[Da]

Dakkhiṇato vā = Dakkhiṇato vā uddham vā (Syā)	262
Dadhimaṇḍanamattena = Dadhimatthūnā (Sī) Dadhimatṭhanā (Syā)	112
Dabbajātiko = Sippajātiko (Ka)	49
Dasabalasuttantahārako = Sakalasuttantahārako (Sī)	
Vasalasuttantahārako (Syā)	3

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Da]

Dasame = Ānandasutte (Ka)	307
Dasseti = Desayati (Syā)	38
Dāpetum = Pāpetum (Syā)	285
Diṭṭhattā = Niddiṭṭhattā (Sī)	39
Diṭṭhithāmaso ceva diṭṭhiparāmāso ca na hoti = Diṭṭhiyā thāmahāve diṭṭhiparāmāso ca na hoti (Sī)	248
Diṭṭhim = Diṭṭhi (Syā)	14
Diṭṭhim = Diṭṭhiyā (Ka)	14
Diṭṭhesu = Diṭṭhesu diṭṭhesu (Sī), Diṭṭhesu kulesu (Sī)	230
Dīgharajjukabaddho = Dīgharajjukabaddha (Sī)	190
Dīghāyukatāya ca = Dīghāyukabhāve ca (Syā, Ka)	320
Dukkhajanikā = Dukkhajīvikā (Syā, Ka)	260
Dutiyadivase = Punadivase (Syā)	275
Dussaṇṭhitaṃ = Dussaṇṭhānaṃ (Sī)	106
Devattaṃ gato = Divaṃgato (Syā)	174
Desento = Dassento (Sī)	117
Desanāruḷhaṃ = Desanāya āruḷhaṃ (Sī, Syā)	30

[Dha]

Dhātugatacandanaṃ = Bāhugatacandanaṃ (Sī)	47
Dhātusaṃyuttassa = Nānattavaggassa (Syā, Ka)	121
Dhāretvā = Tīretvā (Sī)	302
Dhutavādānaṃ = Dhutaṅgadharānaṃ (Ka) (Sī)	129, 168
Dhutavādāva = Dhutadharāva (Sī)	129
Dhumetvā = Dhūmitvā (Sī) Phusitvā (Syā) Dhametvā (Ka)	93
Dhūpaṃ datvā = Pūjaṃ katvā (Syā, Ka)	176

[Na]

Nanu ca so sayampi = Nanu sayampi (Syā) Nanu ca tesam sayampi (Ka)	163
Na paṭivijjhasi = Na sacchikarosi (Ka)	88
Nappajappāmināgataṃ = Nappajappāmanāgataṃ (Sī)	99

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Navacando = Vaḍḍhanacando (Ka)	189
Na hadayaṅgamā = Na hadayasukhā vācā (Syā)	
Na hadayasukhā vā (Ma-Ṭṭha 1. 203 piṭṭhe)	136
Nānāmukhe = Ṭṭhānamukhena (Ka)	212
Nāmisagarukā = Nāmisacakkhukā (Sī, Syā)	85
Nikkhamante = Nikkhante (Sī)	86
Niggahanti = Niggaṇhananti (Syā)	217
Nicchoṭanaṃ = Nicchedanaṃ (Sī)	303
Nicchoṭetīti = Nicchedetīti (Sī) Nipphoṭetīti (Syā)	303
Nijjhānakkhamāṃ = Nijjhānakkhamatāṃ (Sī)	3
Nippakkhacamme = Nippattacamme (Syā)	201
Nibbattiphāsukatthaṃ = Nipphattiphāsukatthaṃ (Sī)	122
Nibbatte catumahābhūtamayeti = Nibbatto catumahābhūta- mayoti (Syā, Ka)	90
Nibbānataraṃ = Nibbānatharaṃ (Ka)	75
Nibbidānupassanāya = Nibbidānupassanena (Syā, Ka)	233
Nimmariyādikatena = Nimmariyādena katena (Sī, Syā)	144
Nimmaṃsakatānaṃ = Nimmaṃsīkatānaṃ (Sī) Nimmaṃsakānaṃ (Syā)	201
Nirasā puggalā = Nissārapuggalā (Syā)	131
Nivāsanapaṭiggāhikāpi = Nivāsanapaṭiggāhikāyapi (Sī)	178
Nisinnatṭhānato = Nisīdanatṭhānato (Syā)	80
Nītattheraṃ = Nīlattheraṃ (Sī)	273
Nhatvā = Vatvā (Ka)	71
Nhānatitthe = Nadītittthe (Ka)	178
Nhāpanabhojanādīhi = Pānabhojanādīhi (Sī)	286

[Pa]

Pakkhandi = Pakkhando (Sī-Ka)	172
Pakkhalantānaṃ āhiṇḍantānaṃ = Pakkhalantā āhiṇḍatha (Sī, Syā)	100

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pakkhavātappattharaṇokāsampi = Pakkhavātappaharaṇokāsampi (Sī)	
Pakkhavātappasāraṇokāsampi (Syā)	82
Paccakkhañāṇena = Sapaccakkhañāṇena (Ka)	113
Paccakkhaṃ vata katvā = Paccakkhaṇca taṃ katvā (Syā)	199
Paccāsisaṃmānā = Paccāsimsamānā (Sī, Syā)	4
Pacchiyaṃ ca = Pacchiyā ca (Syā), Pacchiyeva (Ka), Pacchiyo (?)	76
Pacchinditvā = Acchinditvā (Sī)	157
Pañcakkhandhanissitaṃ = Paccakkhanissitaṃ (Ka)	293
Paññāyantesveva = Paññāyamānesveva (Ka)	31
Paṭapaṭayantā = Taṭataṭāyantā (Sī, Syā)	91
Paṭṭacīvarādīnaṃ = Pattacīvarādīnaṃ (Syā, Ka)	150
Paṭṭiṭṭiseyyāti = Pativiseyyāti (Sī), Patiṭṭhapeyyāti (Syā)	74
Paṭipajjeyyaṃ = Paṭivajjeyyaṃ (Ka)	167
Paṭisaṃlāṇeti = Paṭisaṃlāneti (Sī, Syā)	241
Paṭhamam hi tena = Paṭhamam hīnena (Syā)	91
Pattabhāvena = Santuṭṭhabhāvena (Ka)	248
Pattasampattiṃ = Laddhasampattiṃ (Sī), Pattasampattiṃ attano (Syā)	240
Pattan'ti = Pabbanti (Syā, Ka)	313
Patto = Abhisampatto (Sī)	143
Patitaṃ = Ṭhitaṃ (Sī, Syā)	122
Patiṭṭhite = Tesu patiṭṭhitesu (Ka)	256
Pathavīyeva = Paṭhavīdhātuyeva (Sī)	314
Padavāre = Ovāde (Sī)	253
Padīpassa jalato = Padīpassujjalato (Sī)	91
Panthaghātaṇḍa = Sandhighātaṇḍa (Syā)	148
Panassa = Parassa (Syā)	135
Pabbajitvā = Pabbajito (Sī)	87
Pabbajatiṇaṃ = Babbajatiṇaṃ (Sī)	89
Pamāṇanti = Parimāṇanti (Sī)	119
Payogo = Vacīpayogo (Syā)	136

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Paramappamāṇaṃ = Parimāṇaṃ (Syā)	116
Paricitā = Parīcitā (Sī, Syā)	186
Paricchindanato = Parivaṭumato (Sī)	265
Paritassanāya ca = Paritāsassa ca (Ka)	292
Parittakaṃ = Parittataraṃ (Syā)	92
Paripācanadhātu = Paripācanīyadhātu (Sī)	141
Paripuṇṇavasena = Paripuṇṇāparipuṇṇavasena (Sī, Syā)	37
Paribbājikāya kathaṃ = Pariyāyakathaṃ (Sī)	319
Parimaṭṭhe = Parimaṭṭhena (Syā), Parimajje (Ka)	147
Pariyuṭṭhānākārena = Pariyuṭṭhaṭṭhena (Sī), Pariyuṭṭhānena (Syā)	235
Parihāyitvā = Parihāyamānaṃ (Syā)	149
Palālaṃ = Palāsaṃ (Syā)	252
Palālayamānasseva = Upalālayamānasseva (Sī)	19
Palimajjeyyāti = Palisattheyyāti (Sī), Palisajjeyyāti (Syā)	79
Palujjanattā = Palujjanakāya (Sī) Paluttattā (Syā)	293
Pavattati = Na saṃvattati (Syā)	17
Pavaneti = Brahāvaneti (Syā)	92
Pavāritapavāraṇā = Parisuddhapavāraṇā (Syā)	116
Pavāhitoti = Pagāḷhotipi pāṭho, pagāhitoti (Ka)	275
Pavedite = Paveditamhi (Syā)	227
Passati = Passantassa (Sī)	197
Passantassa = Sarantassa (Syā)	317
Passanti = Dassanti (Syā)	181
Passannanti sanditaṃ pavattaṃ = Passandanti sanditaṃ pavattaṃ (Sī), Pasandanti sandantaṃ pavattaṃ (Syā)	146
Pahaṭaghaṇḍi = Pahaṭagaṇḍi (Sī, Syā)	212
Pahaṭavaṇamūlakaṃ = Pahaṭavaṇamukhamūlaṃ (Syā)	105
Paheṇakasakkāro = Mahālābhasakkāro (Syā), Pahonakasakkāro (Ka)	311

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pāti-ādīsu = Cāti-ādīsu (Syā)	80
Pātheyyaṃ niṭṭhāsi, te = Pātheyye niṭṭhāpīte (Syā)	96
Pāmaṅgasuttaṃ = Pāmaṅgasuttakaṃ (Syā)	110
Pālīeyya = Pārīeyya (Sī)	280
Pippalimāṇavo = Pippalimāṇavo (Sī, Syā)	177
Piṭṭhamaddano = Sivamaddano (Sī)	47
Pītamallatthero = Pītimallatthero (Sī)	272
Pīto = Pivato (Ka)	23
Pucchitā = Pucchitvā (Sī)	18
Puṇṇacandasassirikaṃ = Puṇṇacandasarikkhakaṃ (Sī)	225
Pupphitaṃ = Vaḍḍhitaṃ (Syā)	108
Pubbuḷādīhi = Bubbuḷādīhi (Sī)	295
Purimaṃ atīṭanti = Purimaṃ antaṃ atīṭanti (Sī) Ṭikāpi passitabbā.	39
Pesento = Pājento (Sī)	217
Potaṃ = Potakaṃ (Sī)	195
Potthalikādayo = Potalikādayo (Sī), Potalakādayo (Syā)	40
Pamsupisācakā vidhaṃsayanti = Pamsupisācakāpi dhaṃsayanti (Sī)	206

[Pha]

Phandanakāle = Bandhanakāle (Sī)	312
Pharitvā gāthāya = Pharamānagāthāya (Sī)	302
Phātiṃ = Ṭhitiṃ (Sī, Ka)	241
Phātiṃ gamissatīti = Phāti bhavissatīti (Sī, Ka)	241
Phuṇanti = Thunanti (Syā), Punanti (Ka)	104
Phussarathaṃ = Pussarathaṃ (Syā)	174
Phenapiṇḍo = Kheḷapiṇḍo (Sī), Phenupiṇḍo (Syā)	142

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ba]

Badarapakkappamāṇato = Badaraṭṭhipamāṇato (Sī),	
Padaracakkapamāṇato (Syā)	294
Bandhāruḷhamago = Paṇṭhāruddhāmitto (Syā)	278
Bandhitvā = Madditvā (Syā)	76
Balanti = Phalanti (Sī)	304
Balavavipassanākāle = Balavavipassanākārena (Ka)	266
Bahu-aṭṭhikālaṅca = Atibahu-aṭṭhikālaṅca (Syā)	147
Bindūnissā = Sedabindūnissā (Sī), Bindubindūnihissā	
(Vi-Ṭṭha 2. 100 piṭṭhe)	204
Bījayamāno = Vījayamāno (Sī), Vījiyamāno (Syā)	58
Bujjhitvā = Paṭivijjhitvā (Sī), Vibujjhitvā (Syā)	9
Buddhapūjādipuññaṃ = Pupphagandhapūjādipuññaṃ (Sī)	277
Bodhimā = Bodhiyā (Sī)	20

[Bha]

Bhagavati = Bhagavanti (Sī, Ka)	182
Bhaddasālo pana = Bhaddasālo nāma (Sī)	280
Bhayaṃ = Vāso (Sī)	272
Bhante = Sādhu bhante (Sī)	252
Bhamitabbo = Gamitabbo (Sī, Syā)	192
Bharitā = Pūritā (Syā)	191
Bhāveyyāsi = Manasikareyyāsi (Sī)	5
Bhāvaṃ diṭṭhigataṃ = Sāsavaṃ diṭṭhigataṃ (Sī),	
Chavadiṭṭhigataṃ (Syā)	70
Bhinnagharānaṃ sandhi = Dvinnarāṃ gharānaṃ sandhi (Sī)	213
Bhedatthaṅgamoti = Rodhatthaṅgamoti (Sī)	69
Bhedanadukkhaṃ = Todanadukkhaṃ (Sī)	203
Bho = Hambho (Sī, Syā)	76
Bhogo = Bhāgo (Sī)	278

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Maṇibhāsaṃ = Maṇigaṅgāya (Syā)	80
Maṇḍalādibhāvameva = Maṇḍalādi-ākārameva (Sī)	
Dī-Tṭha 2. 76 piṭṭhe	270
Maddamānaṃ = Patamānaṃ (Ka)	191
Maddaraṭṭhaṃ = Tattha (Sī)	177
Madditvā = Cajetvā (Syā)	170
Madhuradhammadesanāyeva = Madhuradhammasavanaṃyeva (Sī)	231
Madhurapaṃsum = ... cuṇṇamayamadhurapaṃsum (Ka)	79
Madhurarasadaṃ = Madhurassaraṃ (Sī, Syā)	111
Manasikārāyattā = Manasikārayuttā (Syā)	2
Mantāṇiputtoti = Mantāniputtoti (Syā)	283
Mamattena = Pamattā (Sī), Mamattā (Ka)	110
Masikaraṇaṃ = Maṃsikāro (Ka)	78
Mahallakittiyo ca = Kāṇakuṭṭhino ca (Syā)	217
Mahāsamudde ca = Mahāsamudde ca satta mahāmacchā honti (Sī)	81
Mā bhaṇīti = Mā bhaṇāti (Syā)	81
Māriyamānesu = Hariyamānesu (Syā)	277
Māsapuṇṇaghaṭo = Sampuṇṇaghaṭo (Sī)	141
Migagaṇassa = Migānaṃ (Sī)	229
Migaṃ = Migavaṃ (Ka)	160
Micchāpaccavekkhaṇena = Micchāviññāṇā	
micchāpaccavekkhaṇena (Sī)	140
Mittānamaddubbho = Mittānamadrubbho (Syā, Ka)	6
Milakattherassa = Milakkhattherassa (Sī)	251
Mūlaphalasantānādīni = Mūlapalisatthanādīni (Sī)	79
Mūlaṃ = Kammapathaṃ (Syā, Ka)	139

[Ya]

Yathā pana kathite = Yathā kathaṅci pana (Syā)	95
Yassa = Yassā (Syā)	281
Yassa taṃ vācaṃ = Parassa vācaṃ (Sī, Syā, Ka)	135

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yatheva = Yathā vā (Sī)	190
Yāguttāya = Yāgutthāya (Sī)	269
Yāthāvato dassanaṃ = Yathāvasarasadassanaṃ (Syā)	103
Yāvakappaṭṭhānaṃ = Yāvatakaṃ ṭṭhānaṃ (Sī)	78
Yuttā = Vuttā (Sī)	13
Yogāvacaro = Yegāvacarova (Sī), Yogāvacaro ca (Ka)	272
Yojanappamāṇāpi = Tiyojanapamāṇāpi (Syā)	200
Yojanasatamatte = Tiyojanasatamatte (Syā) Dī-Ṭṭha 2. 77 piṭṭhe ca.	82
Yojanasatikakantāraṃ = Yojanasataṃ kantāraṃ (Sī, Ka)	96
Yonena = Yena (Sī, Ka)	35

[Ra]

Rakkhaṇabhāvaṃ = Rakkhamānabhāvaṃ (Sī)	158
Raṇṇo = Magadharaṇṇo (Ka)	264
Rattaṃ vā = Settaṃ vā rattaṃ vā (Ka)	266
Ratanacaṅkoṭavarena = Suvaṇṇacaṅkoṭavarena (Sī, Syā)	28
Rattakambalavitānamajjhaṃ = Rattuppalavitānamajjhaṃ (Sī), Rattuppalamālāvitānamajjhaṃ (Dī-Ṭṭha 2. 75 piṭṭhe)	79
Rūpattāya = Rūpatthāya (Sī)	269

[La]

Laggapucchā = Puggalapucchā (Syā)	308
Laṇḍapūrako ca = Leḍḍupātano ca (Sī), Laṇḍasādano ca (Syā)	47

[Va]

Vacaniyattena = Vacaniyatthena (Syā, Ka), Vañcaniyatthena (Ma-Ṭṭha 1. 228 piṭṭhe)	17
Vaṭṭasannissito = Vaṭṭajalasannissito (Ka)	293

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vaṭṭitvā = Cavitvā (Sī), Dhamsitvā (Vi-Ṭṭha 2. 100 piṭṭhe)	
Vattitvā (Ka)	203
Vattapaṭivattaṃ = Vattapaṭipattiṃ (Ka)	232
Vattaṃ = Yuttaṃ (Sī), Vuttaṃ (Ka)	287
Vassasatṭhikattherā = Vassasatikattherā (Sī)	225
Vasāḷanagaragāmato = Vasoḷanagaragāmato (Syā)	155
Vātakkhittā = Vātukkhittā (Syā)	90
Vātiṅgaṇanāḷikera = Vātiṅgaṇanāḷikaramadda (Sī), Vātiṅgaṇatālaketakīkaḷīranāḷikera (Syā)	270
Vāyupatthambhakaṃ = Dhātupatthambhakaṃ (Sī, Syā)	156
Vālikāpūḷine = Vālikāpiṭṭhe (Sī)	268
Vāhasataṃ = Vāhasatānaṃ (Sī, Syā, Ka)	92
Vi-asanaṃ = Viyasaṇaṃ (Ka)	146
Vitthambhanadhātu = Upatthambhanadhātu (Syā)	141
Viddhakummo = Biḷakummo (Sī) Baḷisakummo (Ka)	191
Vipassakaṃ = Sukhumadiṭṭhivipassanaṃ (Syā)	192
Vipassanāviññāṇaṃ = Vipassanāññāṇaṃ (Sī)	107
Vipphandantiyo = Vippharantiyo (Syā)	181
Vibhūtāya = Vibhūtatāya (Sī), Vibhūtatthāya (Khu 8. 50 piṭṭhe Cūḷaniddese.)	8
Viyasati = Viyassati (Sī) Byasati (Vi Ṭṭha 1. 193 piṭṭhe)	146
Viravan”ti ca = Paridevanti ca (Ka)	315
Virājento = Virajjento (Sī)	50
Vivaṭṭento = Vivajjento (Ka)	30
Visadaññaṇo = Visāradaññaṇo (Syā)	81
Vissatṭhīti = Vissatthīti (Ṭikā)	292
Vuccamāne = Vuccamāno (Ka)	242
Vegeneva = Bhikkhugavesaneneva (Syā)	276
Veṭhetvā = Vaṭṭetvā (Syā)	316
Vedallapiṭakanti = Vedallapiṭakādi (Ka)	186

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Saṅkuṭito = Saṅkucito (Sī)	41
Saggamaggaphalānaṃ = Maggaphalānaṃ (Sī)	50
Saṅghāta = Saṅkhātaraṃ (Sī, Syā)	41
Saññā = Rūpasaññā (Syā)	122
Saññāviññāṇapaññānaṃ = Saññāviññāṇānaṃ (Ka)	270
Saṭṭhiyā ca = Saddhimyāva (Syā)	263
Satasahassagghanike = Sahassagghanake (Sī)	63
Sattāhavaddalikāya = Sattāhavaddhalikāya (Syā)	142
Sati vāto = Parilāho mahāvāto (Syā)	104
Satti pahaṭavaṇamūlakaṃ dukkhaṃ = Sattihi pahatavaṇamukha- mūladukkhaṃ (Syā) Sattipahaṭavaṇamūlaṃ khedaṃdukkhaṃ (Ka)	105
Saddamakāsīti = Vissaramakāsi (Syā)	200
Sannirujjhaṇaṃ = Sannirumbhaṇaṃ (Sī)	91
Sabbamāgatameva = Samāgatameva (Syā, Ka)	26
Sabbameva = Khippameva (Sī)	86
Sabbhāvato = Sambhavato (Sī)	12
Samatṭhikālova = Appatṭhikālova (Sī)	147
Samaṇakapabbajjaṃ = Samaṇapabbajjaṃ (Sī, Syā)	176
Samannāgatattā nipako = Samannāgato nipako (Syā), Samannāgataṃ tathāgataṃ nipato (Ka)	56
Sammasanti = Sammasananti (Sī)	110
Sammasanacārosati = Sammasanaṃ karoti (Ka)	107
Sametikāti = Samāhitāti (Sī), Samenikāti (Syā)	227
Sayantā = Vasantā (Syā)	263
Sarikkhakattena = Sarikkhakatṭhena (Sī, Syā)	37
Sarena = Saddena (Syā)	212
Sallasuttasadisā = Sallekhasuttasadisā (Sī)	211
Sādhento = Dassento (Sī)	316
Sāraṇīyadhamme = Sārāṇīyadhamme (Sī, Syā)	99
Sā sabbāpi = So sabbopi (Sī)	87

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sāssa = Sāyaṃ (Sī, Ka)	291
Sītānudahanamattampi = Sītānattampi (Sī)	142
Sīsenādāya = Sirenādāya (Syā), Sire katvāna (Ka)	253
Sukkhābhāttamanda-	
byañjanādīni = Sukkhābhāttabaddhabyañjanādīni (Sī),	
Sukkhābhāttathaddhabyañjanādīni (Syā)	98
Suṭṭhutarāṃ = Suṭṭhu (Sī)	168
Suvaṇṇatale = Suvaṇṇaphalakāṇaṃ (Syā), Suvaṇṇaphalake (Ka)	261
Suvaṇṇabhīṅgārāṃ = Suvaṇṇabhīṅkāraṃ (Sī)	175
Suvaṇṇarasavidhānaṃ = Suvaṇṇarasaviddhaṃ (Sī),	
Suvaṇṇakārassa viddhiṃ (Syā)	186
Sūriyārasmisamphuṭṭhāni	
paripākagatāni padumāni viya = Sūriyārasmisamphuṭṭhāni viya	
paripākagatāni padumāni (Sī)	9
Sūlamāṃsañcāti = Thūlamāṃsañcāti (Syā, Ka)	96
Sekhehipi = Sekhehipi asekhehipi (Syā)	113
Sedatintaṃ vatthaṃ = Sede sati taṃ vatthampi (Syā)	141
Sottiyena = Sotthiyena (sabbattha)	264
So Buddhānaṃ = Pubbabuddhānaṃ (Syā), Sutaḥbuddhānaṃ (Ka)	51
Samkicco = Saṅkiccho (Ka)	315
Samgharivā = Saṃharivā (Sī)	170
Samhaggapalibhaggatāya = Samhaggavibhaggatāya (Sī)	11
Samśaranti = Saṅkamanti (Sī)	145
Samśayapakkhando = Saṃsayapakkhanto (Sī)	8

[Ha]

Hatthīnaṃ = Pakatihatthīnaṃ (Ka)	41
Hetuto = Hetuṃ (Ka)	39